

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİMDALI
YENİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

**AKA GÜNDÜZ'ÜN ROMAN, HİKÂYE ve TİYATROLARINDA
SOSYAL MESELELER (1909-1958)**

DOKTORA TEZİ

MEHMET GÜNEŞ

İstanbul 2009

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİMDALI
YENİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

**AKA GÜNDÜZ'ÜN ROMAN, HİKÂYE ve TİYATROLARINDA
SOSYAL MESELELER (1909-1958)**

DOKTORA TEZİ

MEHMET GÜNEŞ

TEZ DANIŞMANI:
Prof. Dr. AYŞE EMEL KEFELİ

İstanbul 2009

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

Doktora öğrencisi Mehmet Güneş "Aka Gündüz'ün Roman, Hikaye ve Tiyatrolarında Sosyal Meseleler (1909-1958)" konulu tez çalışması jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı doktora tezi olarak oy birliği / oy çokluğu ile başarılı bulunmuştur.

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Emel Kefeli
Üniversitesi Marmara

İmza

Üye : Prof.Dr. Süleyman Beyoğlu
Üniversitesi Marmara

Üye : Prof.Dr. Sema Uğurcan
Üniversitesi Marmara

Üye : Prof.Dr. Abdullah Uçman
Üniversitesi Mimar Sinan Güzel Sanatlar

Üye : Doç. Dr. Muhammet Gür
Üniversitesi Marmara

ONAY

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu' nun 06/07/2009 tarih ve 134 sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof.Dr. Emel KEFELİ
Müdür

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖNSÖZ	IV
ÖZET	VI
ABSTRACT.....	VII
KISALTMALAR.....	VIII
1.GİRİŞ	1
2.AKA GÜNDÜZ'ÜN ROMAN, HİKÂYE VE TİYATROLARINDA SOSYAL MESELELER	10
2.1.Hayat Mücadelesi ve Kadın	10
2.1.1.Toplum Hayatında Kadın.....	11
2.1.1.1.Kahraman Kadın	13
2.1.1.2.Gelenek-Değişim Ekseninde Kadın.....	17
2.1.1.3.Çalışan Kadın.....	24
2.1.1.4.Alafranga/Yozlaşmış Kadın.....	32
2.1.1.5.Ezilen Kadın	36
2.1.1.6.Düşmüş Kadın.....	50
2.1.1.6.1.Toplumun Düşmüş Kadına Bakışı.....	57
2.1.1.6.2.Düşmüş Kadının Hayata Bakışı.....	60
2.1.1.7.Ev Kadını	67
2.1.2.Aile Hayatında Kadın	68
2.1.2.1.Ailenin Önemi ve Dağılımadaki Etkenler	68
2.1.2.2. Türk Toplumunda Evlilik Anlayışları.....	80
2.1.2.2.1. Görücü Usulüyle Evlilik	81
2.1.2.2.2.Çok Eşlilik	82
2.1.2.2.3.Farklı Din ve Milletten Kişilerle Evlilik.....	85
2.1.2.3. Evliliğin Aşamaları	87
2.1.2.3.1.Evlilik Kararı	87
2.1.2.3.2.Eş Seçimi	92
2.1.2.3.3.Nişanlılık Evresi	106
2.1.2.4. Kız Kaçırma/Sevdiğiyle Kaçma	111
2.2.Çocuk ve Eğitim	112

2.2.1.Kimsesiz Çocuk	113
2.2.2.Suçla İtilen Çocuk	120
2.2.3.Çocuk Eğitimi	123
2.2.3.1. Ailede Eğitim	124
2.2.3.2.Yetimhanede Eğitim	130
2.2.3.3.Yabancı Okullarda Eğitim	133
2.2.3.4.Özel Eğitim	134
2.3.Savaş Karşısında Toplum	139
2.3.1.Milliyetçilik	140
2.3.2.Göç	157
2.3.3.İşgal Karşısında Direniş ve Mücadele	162
2.3.4.İşgal Karşısında Duyarsızlık ve Çıkar Çatışmaları	190
2.3.5.Yoksulluk	199
2.3.6.Sağlık Sorunları: Verem	206
2.4.Toplum Hayatı ve Değerlerde Yozlaşma	212
2.4.1.Bürokraside Yozlaşma	212
2.4.1.1.Yolsuzluk	213
2.4.1.1.1.Görevi Kötüye Kullanma	214
2.4.1.1.2.Rüşvet	226
2.4.1.1.3.İltimas	230
2.4.1.2.Keyfî Yönetim	232
2.4.1.3.Yargı Sisteminde Yozlaşma	237
2.4.2.Siyasî Yozlaşma	244
2.4.2.1.Yönetimde Aksamalar	244
2.4.2.2.Değişen Değerler ve Siyasî Hayat	261
2.4.2.3.Siyasî İhtirasların Göstergesi Olarak Sürgün	267
2.4.2.4.Toplumdaki Yasaklara Eleştirel Bakış: İçki Yasağı	273
2.4.3.Ahlâkî Yozlaşma	275
2.4.4.Din İstismarı ve Cehalet	288
SONUÇ	300
KAYNAKÇA	309
TABLolar	337
Tablo 1. Aka Gündüz'ün Roman, Hikâye ve Tiyatrolarında İşlediği Meselelerin Türlerine Göre Dağılımı	337

Tablo 2. Aka Gündüz'ün Roman, Hikâye ve Tiyatrolarında İşlediği Meselelerin Yıllara Göre Dağılımı	348
ÖZGEÇMİŞ	359

ÖNSÖZ

Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemleri, Türk toplumunda eğitim, kültür, zihniyet, siyaset ve ekonomi bakımından köklü değişimlerin yaşandığı yıllardır. Bu dönemlerde gerçekleşen siyasî ve sosyal değişimler edebî eserlere doğrudan yansır. Siyasî ve sosyal alanlarda köklü değişimlere sahne olan II. Meşrutiyet döneminde yazı hayatına atılan Aka Gündüz'ün eserleri edebiyat-toplum ilişkisi açısından verimli kaynaklardır.

Aka Gündüz hakkında daha önce yapılan; *Aka Gündüz'ün Romanlarında Sosyal Meseleler* (Abide Doğan), *Edebiyatımızda Popüler Roman ve Aka Gündüz* (Özcan Aygün), *Aka Gündüz'ün Romanlarında Kadın* (Alev Sınar), *Aka Gündüz'ün Hikâyeleri* (Meral Garan), *Aka Gündüz ve Tiyatro Eserleri* (Alaattin Göktepe), *Aka Gündüz'ün Hayatı, Sanatı, Eserleri* (Metin Oktay) gibi çalışmalarda, yazarın sadece kitap olarak yayımlanan roman, hikâye ve tiyatroları değerlendirilmiştir. Bu çalışmada Aka Gündüz'ün devrin gazete ve dergilerinde tefrika edilen, fakat kitap olarak yayımlanmayan roman, hikâye ve tiyatroları tespit edilip bu eserler de sosyal meseleler açısından incelenmiştir.

Çalışmanın veri tabanı yazarın roman, hikâye ve tiyatrolarıdır. Bu metinler devrin sosyal, siyasî ve tarihî arka planının ışığında incelenerek eserlerde işlenen sosyal meseleler tespit edilmiştir. Tasnif edilen sosyal meseleler tarih, siyaset, sosyoloji, eğitim ve hukuk alanlarına ait kaynaklar ve Aka Gündüz'ün bu meselelere ilişkin fikir yazılarından da yararlanılarak değerlendirilmiştir.

Tez, Önsöz, Giriş, Aka Gündüz'ün Roman, Hikâye ve Tiyatrolarında Sosyal Meseleler, Sonuç, Kaynakça ve Ekler bölümlerinden oluşmaktadır. Giriş bölümünde edebiyat-toplum ilişkisi üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde Aka Gündüz'ün roman, hikâye ve tiyatrolarında işlenen sosyal meseleler (Hayat Mücadelesi ve Kadın, Çocuk ve Eğitim, Savaş Karşısında Toplum, Toplum Hayatı ve Değerlerde Yozlaşma) eserlerin yayın tarihleri esas alınarak kronolojik bir düzenle incelenmiştir. Tür sıralamasına göre yapılan incelemede önce romanlar, daha sonra hikâye ve tiyatrolar ele alınmıştır. Eklerde yer alan Tablo 1 yazarın roman, hikâye ve tiyatrolarında işlediği meselelerin türlere göre dağılımını, Tablo 2 ise meselelerin yıllara göre dağılımını göstermektedir.

Aka Gündüz eserlerinde -özellikle romanlarında- birden çok meseleyi işlemektedir. Bu nedenle eserler, ön plana çıkan meseleye ait alt başlıklarda ayrıntılı olarak değerlendirilmiş; diğer alt başlıklarda ise kısa değerlendirmelerde bulunulmuş, aslî bölümlere atıflar yapılmıştır. Böylece bir yandan tekrarlar önlenmiş bir yandan da bir eserdeki tüm meseleleri izleyerek bütün halinde görme imkânı doğmuştur.

Yazar bazı eserlerini farklı adlarla yeniden yayımlamıştır. [*Kurbağacık* (1324/1919) adlı eser sonradan *Aysel* (1930); *Özevlat* (1337-1338/1921-1922), *Çile* (1338/1922) ve *Tarpt* (1338/1922) adlı nehir romanlar *Aşkın Temizi* (1937); *Odun Kokusu* (1928) önce *Odun Kokusundaki Hicran* (1938), daha sonra *Hicran* (1942) adıyla yayımlanır.] Böyle durumlarda eserlerden yapılan alıntılarda son nüshalar esas alınmıştır. Tefrika hikâyelerden yapılan alıntılarda tefrikanın künyesi belirtilmiş, tefrika roman ve tiyatrolardan yapılan ilk alıntılarda künye belirtilmiş, sonraki alıntılarda tefrika numarası yazılmıştır.

Çalışmamızda yabancı özel adlar ve sözcükler, orijinal imlâlarına göre yazılmakla birlikte eserlerden doğrudan yapılan alıntılarda yazarın kullandığı şekil korunmuş; Türkçe sözcüklerin yazımında Türk Dil Kurumu'nun *İmlâ Kılavuzu*, kısaltmalarda ise Bilal N. Şimşir'in *Türkçe Kısaltmalar Sözlüğü* esas alınmıştır.

Edebiyat sosyolojisine ilgim dolayısıyla böyle bir çalışma yapmamı tavsiye eden, çalışma süresince benden hiçbir yardım ve desteği esirgemeyip bana yol gösteren değerli hocam Prof. Dr. Emel Kefeli'ye, çalışmamla yakından ilgilenip bana tavsiyelerde bulunan kıymetli hocam Prof. Dr. Sema Uğurcan'a, tezimin disiplinlerarası çalışma olmasını destekleyerek tarihî, siyasî, sosyolojik kaynaklara ulaşmama yardımcı olan Prof. Dr. Süleyman Beyoğlu'na şükranlarımı sunarım.

ÖZET

Aka Gündüz Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinin önemli yazarlarından. Bu dönemlerdeki sosyal, siyasî değişimler onun eserlerine doğrudan yansımıştır. Aka Gündüz roman, hikâye ve tiyatrolarında olaylar ve kişiler aracılığıyla toplumu eğitmeye çalışmış, toplum sorunlarına çeşitli çözümler önermiştir. Bu bakımdan onun eserlerinde çok fazla sosyolojik malzeme bulunmaktadır. Bu çalışmada Aka Gündüz'ün roman, hikâye ve tiyatrolarında işlediği sosyal meseleler incelenmiştir. Çalışmanın I. (giriş) bölümünde edebiyat-toplum ilişkisi üzerinde durulmuştur. II. Bölümde Aka Gündüz'ün Roman, Hikâye ve Tiyatrolarında işlenen sosyal meseleler “Hayat Mücadelesi ve Kadın, Çocuk ve Eğitimi, Savaş Karşısında Toplum, Toplum Hayatı ve Değerlerde Yozlaşma” alt başlıkları altında değerlendirilmiştir. Eklerde yer alan Tablo 1 Aka Gündüz'ün Roman, Hikâye ve Tiyatrolarında işlediği sosyal meselelerin türlere göre dağılımını, Tablo 2 yıllara göre dağılımını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Aka Gündüz, roman, hikâye, tiyatro, toplum, sosyal mesele, kadın, çocuk, eğitim, savaş, yozlaşma.

ABSTRACT

Aka Gündüz is one of the important writers of periods of Constitutional Monarchy and Republic. Social and political alterations in these periods took place in his works directly. Aka Gündüz tried to educate society through events and characters in his novels, stories and plays, suggested some solutions to social problems. This dissertation examines social problems which Aka Gündüz dealt with in his novels, stories and plays. The first chapter (introduction) deals with relations between literature and society. The second chapter examines social problems which Aka Gündüz dealt with in his novels, stories and plays, under these sub-sections: “Life Struggle and Women, Child and Education, Society in the Face of War, Social Life and Degeneration at Morality”. Table 1 in appendixes shows dispersion of social problems, from the standpoint of literary types, which Aka Gündüz dealt with in his novels, stories and plays; Table 2 shows dispersion from the standpoint of years.

Key Words: Aka Gündüz, novel, story, play, society, social problem, women, child, education, war, degeneration.

KISALTMALAR

Bkz.	Bakınız
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
nr.	Numara
s.	Sayfa
TDK	Türk Dil Kurumu
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
TTK	Türk Tarih Kurumu
vb.	Ve benzeri/ve bunun gibi
vd.	Ve diğeri/diğerleri
Yay.	Yayınları/Yayınevi
YKY	Yapı Kredi Yayınları

1.GİRİŞ

Edebiyat kişisel yaşantıları, duygu ve düşünceleri güzel ve etkili biçimde dil aracılığıyla aktaran sanat dalıdır. Edebî eserler, toplumun tarihî, coğrafi, ekonomik ve sosyal yapısındaki değişme ve gelişmeleri doğrudan yansıtır. V. Zhdanov “Edebiyat sosyal bir olaydır; edebiyat, gerçeğin yaratıcı muhayyilenin içinden süzülerek idrakidir.”¹ derken bu gerçeğe temas eder. Edebiyatla toplumun karşılıklı etkileşimi, eserlerin konu ve biçimce toplumun belli eğilimleri tarafından belirlenmesi ve eserlerin okurlara/topluma yön vermesiyle gerçekleşir.² Toplumun dilini, kişilerin duygu ve düşüncesini, hayat tarzını etkileyip biçimlendiren edebî eserler, bir yandan ait oldukları toplumun özelliklerini yansıtırken bir yandan da o toplumun değer yargılarını ve bakış açısını değişime uğratırlar.³

Toplumun hayat tarzı, gelenekleri edebî eserlerin doğrudan ya da dolaylı olarak konusunu oluşturur. Geleneklerin, dinî inançların, coğrafi şartların farklı olması, toplumların birbirinden farklı kültürel yapıya sahip olmalarına neden olurken bu farklılıklar toplumların hayata bakışlarına, edebiyatı algılayışlarına yansır. Edebî eserler toplumun kültürel değerlerinin gelecek nesillere aktarılmasında önemli bir rol oynarlar.⁴

Edebiyatın toplumla ilişkisini ilk olarak ayrıntılı bir biçimde irdeleyen Platon’dur. Edebî eserlerin toplum üzerinde doğrudan etkili olduğunu düşünen yazar, eserlerde işlenen konuların okur/seyirci üzerinde olumsuz etki bırakmasını önlemek için şair/yazarlara bazı kısıtlamalar getirmek ister.⁵ Tragedya ve komedyalardaki kişilerin söz ve eylemlerinin okuyucuyu/seyirciyi olumsuz etkilediğine işaret eder. Onun edebiyatçılara önyargısı ve sınırlama/yasaklama getirmesi, daha o devirde edebiyatın genel olarak sanatın toplum hayatında son derece önemli etkisi olduğu gerçeğini

¹ Robert Escarpit, *Edebiyat Sosyolojisi*, Çev.: Ali Türkay Yazıcı, Remzi Kitabevi, İstanbul 1968, s. 11.

² Gürsel Aytaç, *Genel Edebiyat Bilimi*, Papirüs Yay., İstanbul 1999, s. 129.

³ Şinasi *Şair Evlenmesinde* aksaklıkları eleştirirken toplumu eğitmeye çalışır.

⁴ Türk edebiyatının ilk yazılı ürünleri olan *Orhun Yazıtları* İslamiyet öncesi Türklerin o dönemdeki siyasî, sosyal hayatını yansıtır. Yusuf Has Hacıp’in yazdığı *Kutadgu Bilig* Türk devletlerinin geleneği, Türklerin siyasî ve sosyal hayatına ilişkin bilgiler verir. Kaşgarlı Mahmut’un *Divanü Lügati’t-Türk* adlı eseri farklı coğrafyalardaki Türk boylarının toplumsal hayatlarına ve geleneklerine ilişkin geniş bilgiler içerir. Dinî bilgileri içeren *Atabetü'l-Hakayık* Türkçe’nin gelişmesiyle ilgili birçok bilgiler verir. Divan Şiirinin kendi içerisinde kapalı olduğu, hayatla bağının bulunmadığı iddia edilmekle birlikte, bu iddia dayanaksızdır. Taşlıca Yahya’nın, Şehzade Mustafa’nın katli üzerine yazdığı mersiyesindeki; “Meded meded yıkıldı cihanın bir yanı/ Ecel Celâlileri aldı Mustafa Hanı” mısralar örnek olarak gösterilebilir. Divanlardaki tarihler de dönemin birçok önemli olayının unutulmasını önlemiştir. Bk. İnci Enginün, *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat’tan Cumhuriyet’e*, Dergah Yay., İstanbul 2007, s. 16-18.

⁵ Platon, *Devlet* (392 b c), Çev.: Sabahattin Eyüboğlu, M. Ali Cımcoz, Remzi Kitabevi, İstanbul 1985, s. 82.

kavrayışından ileri gelir. O, “sanatın hem toplum düzenini koruyucu, hem de bozucu bir gücü olabileceği”⁶ni varsaymıştır.

Platon edebiyatın olumsuz yönlerine işaret ederken Aristo, *Poetika*’sında katharsis kavramından hareketle edebiyatın faydaları üzerinde durur. Aristo için edebiyat bir tür bilgi edinme aracıdır. Tragedya örneğinde olduğu gibi, insanda acıma ve korku duygularını harekete geçirerek ruhu olumsuz tutkulardan arındırması, dolayısıyla erdemli insanı merkez alması edebiyatın toplum üzerindeki olumlu etkisini gösterir.⁷ Güzel ve yüksek duyguları işleyen sanat eserinin o toplumdaki manevî ilişkileri olumlu yönde etkileyeceğini belirten Marksist eleştirmen Plehanov da sanat eserindeki duyguların toplum üzerinde doğrudan tesirli olduğunu vurgular: “Sanat, insanları manen birbirine yakınlaştıran araçlardan biridir. Ve bir sanat eserinde ifade edilen duygu ne kadar yüksek olursa o eser insanlar arasındaki manevî ilişkileri o kadar kolaylaştırır.”⁸

Edebiyatın işlevinin ne olması gerektiği sorusu yüz yıllardır edebiyatçılar ve kuramcılar arasında tartışılmaktadır. Bu tartışmalar çoğunlukla “edebiyatın sosyal/faydacı mı yoksa bireysel mi olması” gerektiği sorusunun etrafında şekillenmektedir. Bazı kuramcılar edebiyatın sadece duygu ürünü olduğu görüşünden hareketle edebî eserleri “kişisel duygulanmaların, yaşantıların, heyecanların ifade aracı” olarak görür. Bu durumda edebiyat geniş kalabalıkların değil, bireyin hizmetinde, yazar ve okur için “eğlence aracı”dır. Yazar ve okur edebî eser sayesinde “kişisel çıkmaz”larından kurtulma fırsatı bulur.⁹ Bu yaklaşımı benimseyenler “sanat için sanat” görüşünden hareket ederek eserini keder ve sevinç gibi kişisel duygulanmaların yansımından ibaret görür. Duygulanmaların da çoğunlukla toplumsal nedenlerden kaynaklandığı gerçeğini göz önünde bulundurulduğunda eserin toplumdan bağımsız olamayacağı düşüncesine varılır.

Edebiyatın toplumla ilişkisini fark eden sanatçılar, bu güçten yararlanırlar.¹⁰ “Şiir maksatlı ve şuurlu bir sebeple sosyal bir görev yapabilir.” diyen T. S. Eliot, şiirin

⁶ Ömer Naci Soykan, “Ütopyalarda Sanat-Toplum İlişkisi”, *Felsefe Dünyası*, nr. 1, Temmuz 1991, s. 35.

⁷ “Edebiyat ve Toplum”, www.aof.anadolu.edu.tr/kitap/ULTP/22731unite02.pdf, s. 23-24.

⁸ G. V. Plehanov, *Sanat ve Toplumsal Hayat*, Çev.: Cenap Karakaya, Sosyal Yay., İstanbul 1987, s. 41.

⁹ “Edebiyat ve Toplum”, s. 24.

¹⁰ Ziya Gökalp *Türkçülüğün Esasları*nda ve şiirlerinde “Türkçülük” düşüncesine ilişkin görüşlerinin okurları üzerinde tesirli olmasına çalışır. Toplumsal bilinç kazandırmada bu yöntemin gerekli ve yararlı olduğunu savunur.

Türk-Yunan savaşının başlamasıyla birlikte, savaşın halk üzerinde uyandırdığı heyecana, millî ve hamasî duygulara tercüman olmak isteyen Mehmet Emin (Yurdakul)’un Selanik’te çıkan *Asır* gazetesiyle *Musavver Ma’lumet* ve *Servet-i Fünun* dergilerinde yayınlanan, aralarında “Anadolu’dan Bir Ses yahut Cenge Giderken”

ilkel şekillerinde bu maksadın açık olduğuna dikkat çeker. Bu savına örnek olarak Anglo-Sakson yazıt ve ilahilerinin bazılarının büyü yapmak, kişileri nazardan korumak, bazı hastalıkları tedavi etmek ve insanları herhangi bir kötü ruhun gazabından korumak gibi günlük meseleleri çözmek için kullanılmasını gösterir. Eliot Eski Yunan’da da şiirin sosyal görevi olduğunu, Yunan tiyatrosunun dinî ayinlerden doğup resmî ve geleneksel dinî merasimler olarak yaşadığını belirtir.¹¹

Edebiyat birçok öge ve nitelikleri içinde barındıran son derece karmaşık bir kavramdır.¹² Toplumsal değişimleri, insanın toplumla ilişkisini ele alan ve okurlar üzerinde özel bir etki alanına sahip olan edebî eserlerin bütün yönleriyle kavranması, farklı disiplinlerin kullanılmasını zorunlu kılar. Edebî eseri toplumsal açıdan değerlendirirken yazarın düşüncelerini, hayat hikâyesini bilmek gerekir. Toplumsal içerikli eserler çoğunlukla yazarların ait oldukları sosyal zümrenin görüşlerini içerirler, bir bakıma onların sözcüsü olurlar.¹³ Bu yöntemi esas alan incelemeler sosyolojik eleştiri olarak adlandırılır. “Sosyolojik eleştiri edebiyatın kendi başına var olmadığı, toplum içinde doğduğu ve toplumun bir ifadesi olduğu ilkesinden hareket eder.”¹⁴ Bu yöntemi benimseyenlere göre edebî eser toplumsal şartların belirlediği belge niteliğinde olup eser ve yaratıcısı toplumdan bağımsız düşünülemez.

Eleştirmenler “sosyolojik eleştiri”nin Vico’nun *La Scienza Nuova* (1725) adlı kitabıyla başladığı görüşündedir. Vico kitabın bir yerinde Homeros’u psikolojik ve sosyal açıdan yorumlar. Sonraları Almanya’da gelişmeye başlayan bu eğilim Herder’de daha belirli bir hâl alır. Mm de Staël, *De la Litterature considérée dans ses rapports avec les institutions sociales* (1800) eseriyle sonraları Fransa’da önemsenecek sosyolojik yöntemi başlatır.¹⁵ Salonunu çeşitli siyasal eğilimdeki kişilere açan Staël, *Edebiyata*

başlıklı manzumenin de bulunduğu hece vezni ve sade bir dille yazdığı şiirler daha yayınlanırken gerek asker ve halk gerekse devrin aydınları arasında büyük bir ilgi ve heyecanla karşılanır. Bu ilgi üzerine Mehmet Emin bu şiirlerden dokuz tanesini *Türkçe Şiirler* adıyla yayınlamaya karar verir. Bk. Abdullah Uçman, “Yayımlanışından 100 Yıl Sonra Türkçe Şiirler”, *Tarih ve Toplum*, nr. 186, Haziran 1999, s. 363/31.

¹¹ T. S. Eliot, *Edebiyat Üzerine Düşünceler*, Çev.: Sevim Kantarcıoğlu, Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2007, s. 182.

Türk edebiyatının ilk edebî ürünleri de dinî mahiyetli, raks ve musikiyle karışıktır. “Baksı”lar en eski devirlerde, musikiyle sihir yapan, şiirler terennüm eden, gaipten haber veren “kamlar”dır. *Dede Korkut* hikâyelerinde de görüleceği üzere kendilerine kutsal anlam yüklenen “ozan”lar toplum içerisinde saygın konumdadırlar. Gaipten haber verdiğine inanılan ozanlar, hakan huzurunda ayinlerde eline kopuzunu alarak vezinli ve ahenkli bir nesirle düzenlenmiş esatirî hikâyeler, kahramanlık destanları terennüm eder ya da halk arasında kıssahanlık, bakıcılık (baksıcılık) yaparlar. Varlıklarını 15. asır ortalarına kadar sürdürürler. Ayrıntılı bilgi için bkz. Fuat Köprülü, “Türk Edebiyatının Menşei”, *Edebiyat Araştırmaları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1966, s. 49-130.

¹² Nurettin Şazi Kösemihal, “Edebiyat Sosyolojisine Giriş”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Dergisi*, nr. 19-20 (1964-1966), (Ayrı Baskı 1967), s. 6.

¹³ Kemal Karpat, *Türk Edebiyatında Sosyal Konular*, Varlık Yay., İstanbul 1962, s. 5

¹⁴ Berna Moran, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, Cem Yayınevi, İstanbul 1991, s. 74.

¹⁵ *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, s. 74

Dair (De la Literature) adlı eserinde yeni bir çalışma başlattığını ilan eder.¹⁶ Yazar, edebiyat-toplum ilişkisini irdelediği eserinde “dinin, adetlerin, kanunların edebiyat üzerinde, edebiyatın da din, adetler ve kanunlar üzerinde ne gibi tesiri olduğunu incelemeyi kendisine hedef tuttuğu”nu belirtir. “Daima insanların yanında, fakat daima da onların üstünde olan tanrılar, şekillerin zarafet ve güzelliğini her çeşit tablolarla kıymetlendirirlerdi.” sözleriyle Yunanlıların sanat zevklerinin gelişmesini pagan inancıyla ilişkilendirir.¹⁷

“Edebiyat toplumun ifadesidir” sözünü ilk kullanan eleştirmen Bonald olur.¹⁸ Ancak bu düşüncüyü sistemli bir sosyolojik eleştiri yöntemi haline getiren Hippolyte Taine’dır. Taine, bir milletin edebiyatının üç etmenin “ırk, çevre ve an”ın etkisinde gelişip biçimlendiği görüşündedir. Edebî eseri ve yaratıcısını toplumla birlikte düşünen Taine, İngiliz Edebiyatı Tarihi (1858) adlı eserinde, sanat olaylarının fizik olayları gibi belli birtakım nedenlerden doğduğu ilkesinden yola çıkarak edebî eserlerin doğuşunu nedensellik ilkesiyle açıklar. Ona göre edebî eserin oluşumunda, onun yaratıcısıyla birlikte; yaşadığı ülkenin iklimi, fizikî ve coğrafi şartları doğrudan tesirlidir. Bu nedenle edebî eser fen bilimlerindeki gibi açıklanmalıdır.¹⁹

Taine’in başlattığı sosyolojik eleştiri yöntemi zamanla daha sistemli bir hâle gelir. 20. yüzyılda edebiyat sosyolojisine örnek oluşturan çalışmalar başlar. P. Benichou, L. Febvre, L. Goldman, H. Febr’in çalışmaları yöntemin gelişmesi açısından ilgi çekicidir. Sorbonne’da A. Adam 17. yüzyıl toplumundaki zümrelerle edebî eserler arasındaki ilişkiyi araştırır; Bordeaux Fakültesi’nde Robert Escarpit edebiyat sosyolojisi araştırmalarına girer; J. Paul Sartre edebiyatı anlatırken ekonomik şartlarla, toplumsal amaçlara önem verir. Albert Memmi “Edebiyat Sosyolojisinin Sorunları” adlı incelemesinde edebiyat sosyolojisinin o günkü durumunu, koşullarını, araştırma açılarını ele alır.²⁰ Yine 20. yüzyılın ikinci yarısında yayımlanan Ian Watt’ın ünlü incelemesinde; kapitalizmin ve Protestan ahlâkının erken dönem İngiliz romanına ne denli etkin biçimde yansıdığı çarpıcı şekilde ortaya konur.²¹

¹⁶ Köksal Alver, “Sosyolojik Eleştiri: Sosyolojik Okumaya Giriş”, *Edebiyat Sosyolojisi*, Hece Yayınları, Ankara 2004, s. 218.

¹⁷ Mm de Stael, *Edebiyata Dair*, Çev.: Safiye ve Vahdi Hatay, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1952, s. 1.

¹⁸ Bonald’ın ifadesi şudur: “La littérature est l’expression de la société”. Aktaran: Ian Watt, *Romanın Yükselişi* (Çev.: Ferit Burak Aydar), Metis Yay., 2007, s.345.

¹⁹ *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, s. 74-75.

²⁰ “Edebiyat Sosyolojisine Giriş”, s. 2.

²¹ Ian Watt, *Romanın Yükselişi* (Çev.: Ferit Burak Aydar), Metis Yay., 2007. Bu eserin ilk basım tarihi 1957’dir.

Edebiyatın toplumla ilişkisi üzerindeki düşünceler çok eski tarihlere gitmekle birlikte, sosyal tarih ve sosyoloji yöntemlerinin edebiyat biliminde kullanılması 20. yüzyılın başlarındadır.²² Önceki dönemlerde edebiyat sosyolojisi çalışmalarının bağımsız bir yöntembilim olduğu söylenemez, fakat bu çalışmalar sayesinde edebiyat-toplum ilişkisi incelemelerinde yeni bir yöntem gelişmeye başlar. “Sosyoloji kanunları hakkında bilginin ilerlemesi, yöntemin kesinlik kazanması, sosyal yapıyı daha iyi inceleme ve çeşitli unsurların etkilerini daha iyi hesaplayabilme imkânı vermektedir. Şunu da söylemek gerekir ki sosyoloji bilimine dayanan edebiyat çalışmalarının büyük bir kısmı edebiyat eleştirisi sayılmaz. Amaç sanat eserlerini anlamak ve değerlendirmek değil, onları kullanarak başka alanlarda bilgi edinmektir.”²³ 1910’larda başlayan edebiyat sosyolojisinin ilk kıpırdanmaları edebiyat tarihçiliğinde olur. P. Merker 1920’lerin başlarında edebiyat bilimindeki sosyolojik bakış açılarının nerelerde kullanılabileceğine dâir bir genel değerlendirme yapar.²⁴

Edebî eserler kurgusal metinlerdir, bu metinlere tarihî/sosyolojik belge olarak bakılmaz. Lucien Goldman’a göre, edebî kurmacayla toplum arasındaki en belli başlı bağ, metinlerin içeriklerinde ya da mesajlarında değil, kendi deyişiyle *kurgu homolojisi* (*strukturhomologie*)’nde, eserin kurmaca dünyasıyla toplumsal düşünce yapılarının taşıyıcıları arasındaki uyum ve bağlantı ilişkileridir.²⁵ Köksal Alver, “Bir edebî eserin bünyesinde, onun edebî fonksiyonunun gerektirmediği fakat başka sebeplerden dolayı ilgi çekici ve lüzumlu sayılabilecek birçok unsurlar bulunabilir”²⁶ görüşü temel ilke kabul edildiğinde, edebiyatı farklı okumaların yolunun açılacağını, edebiyatın *sosyolojik boyutlar* içerdiğini, edebî metnin sosyolojik okumaya elverişli olduğunu belirtir.²⁷ Sosyolojinin ham maddesini edebiyattan aldığını belirten Gustave Lanson, her iki disiplinin birbirlerinden karşılıklı yararlanmak zorunda olduklarını vurgular: “Her edebiyat eseri bir sosyal olaydır. Ferdin eseridir, ama ferdin içtimai eseridir. Edebiyat eserinin ana özelliği, fertle toplum arasında bir bildirişim (communication) vasıtası olmasıdır.”²⁸ Kemal Karpat’a göre “Türkiye’nin sosyal tarihini yazacak olanların ilk

²² Gürsel Aytaç, *Edebiyat ve Kültür*, Hece Yay., Ankara 2005, s. 79.

²³ *Edebiyat Kuramları ve Eleştirisi*, s. 76.

²⁴ *Edebiyat ve Kültür*, s. 79.

²⁵ *Edebiyat ve Kültür*, s. 86.

²⁶ *Edebiyat Biliminin Temelleri*, s. 31.

²⁷ “Edebiyatın Sosyal İmkânı”, s. 18.

²⁸ Gustave Lanson, “Edebiyat Tarihi ve Sosyoloji”, Çev.: Cemil Meriç, *Hisar*, nr. 154, Ekim 1976, s. 8-9. (29 Ocak 1904’te Ecole de Harates Etudes Sociales’de verilen konferans).

sağlam kaynağı şüphesiz ki edebiyat olacaktır.”²⁹ Edebi eserler aracılığıyla, o dönemin birey-toplum ilişkisi, toplumsal kurumların işleyişi, gelenekler hakkında saptamalar yapmak mümkündür.³⁰

“Edebiyattan tarihsel-sosyolojik bir sorunun çözülmesi sürecinde teklifler sunmak, toplumsal yaşamın ne şekilde sürdürülmesi gerektiğini izah etmek, insan sağlığıyla çevre koşulları arasındaki ilişkiyi irdelemek vb. sorunları, başka disiplinlerin içeriğini oluşturan sorunları aydınlatma, çözme işlevi beklenemez.”³¹ Bu sorunları çözmek sosyologların ve çevrebilimcilerin görevidir. Bununla birlikte Ahmet Midhat Efendi³² ve Aka Gündüz gibi popüler yazarların, eserlerinde doğrudan ya da dolaylı olarak toplumsal sorunları çözmeye çalıştıkları, eserleri aracılığıyla okurlarına çözüm önerileri sunarak “sosyal mühendis” olarak görev yaptıkları görülmektedir. Bu tür yazarların eserleri edebiyat tarihi açısından önemli oldukları gibi sosyal tarih araştırmalarına da malzeme verirler.

Türk edebiyatında “sanat toplum içindir” görüşü Tanzimat döneminden itibaren geçerlilik kazanır. Dönemin şair ve yazarları eserlerinde sosyal meselelere³³ geniş yer verir; düşünce yazılarında da sanatın toplumun hizmetinde olması gerektiğini savunurlar.³⁴ Servet-i Fünûn döneminde “sanat sanat içindir” görüşü benimsenmekle

²⁹ *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, s. 76; *Türk Edebiyatında Sosyal Konular*, s. 10.

³⁰ Sosyologların, edebiyat tarihçilerinin çalışmalarından kendisine yarayacak bilgilere ulaşabileceğini belirten Gustave Lanson, sosyologların edebiyat tarihçilerinin kendilerine sunduğu malzemeleri hiçbir tenkide tutmayıp, edebî eserde sunulan bilgileri doğrudan kabul etmelerini eleştirir. Bk. “Edebiyat Tarihi ve Sosyoloji”, s. 8.

³¹ “Edebiyatın Sosyal İmkânı”, s. 18.

³² Yazar, birçok eserinde bu yöntemi kullanmakla birlikte, onun toplumsal sorunları çözmeye çalıştığı en belirgin eseri *Müşahadat* romanıdır. *Felâhât Beyle Rakım Efendi, Henüz On Yedi Yaşında...* gibi eserleri aracılığıyla da toplumsal sorunların çözümlerine işaret eder.

³³ *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış I-II-III* (Berna Moran), *Türk Edebiyatında Sosyal Konular* (Kemal Karpat), *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Midhat Efendi* (Orhan Okay), *Türk Romanında Çalışan Kadın* (Sema Uğurcan), *Türk Romanında Aile Kurumu* (Nüket Esen), *Yeni Türk Şiirinde İdeal İnsan Tipi* (Sinan Çitçi), *Türk Romanında Yabancı Okulların Kültür Değişimindeki Rolü* (Selahattin Çitçi) bu dönemle ilgili yapılan çalışmalardandır.

³⁴ Örneğin Şinasi *Tercüman-ı Ahval* gazetesinin önsözünde, bir toplumdaki yurttaşların fikirlerini özgürce belirtme hakkına sahip olması ve halkı bilgilendirmek/bilinçlendirmek isteyen yazarların, halkın anlayacağı sade bir dil kullanmaları gerektiğini vurgular. Yeni topluma meşale tutma iddiasında olan Tanzimat yazarı, toplumun yazgısının onun kuracağı değişim-denge eksenini üzerinde duracağını umar; sanata da bu görevi yükler. Her türlü sanat dalına toplumsal fayda açısından bakılması gerektiğini savunur, “cihan-ı edep”e bir katkısı varsa desteklenmeli, yoksa eleştirilmesi gerektiği düşüncesini ilke edinir. Bk. Jale Parla, *Babalar ve Oğullar Tanzimat Romanının Epistemolojik Temelleri*, İletişim Yayınları, İstanbul 2006, s. 61.

Şiirlerinde “akıl, icat” gibi bilimsel kavramlara yer veren Şinasi, Reşit Paşa hakkındaki kasidelerinde “Fahr-ı kainat”, “Asr-ı saadet” gibi dinî çağrışımlı ibarelerle birlikte “reis-i cumhur” gibi siyasî çağrışımlı ibareleri de kullanır, Reşit Paşa’yı adıyla ve kendine özgü meziyetleri ile över. Namık Kemal’in Türk edebiyatı ve sosyal hayatındaki en önemli yönü de “vatan”, “hürriyet”, “terakki” kavramlarını heyecanla kullanması ve kavramalara kutsallık katmasıdır, bu özelliğiyle o hem öğrencileri, aydınları, vatanperverleri hem de reformcuları cezp eder. Tanzimat dönemi edebî eserlerde birçok siyasî, sosyal sorunun eleştirildiği görülmektedir. Şinasi *Şair Evlenmesi* piyesinde görücü usulü ile evliliği eleştirir. Manastırlı Mehmet Rifat *Görenek* piyesinde, Namık Kemal makalesinde bazı örflerin terk edilmesi gerektiğini ileri sürer. Yine Namık Kemal *Zavallı Çocuk* piyesinde insanların çok genç yaşta evlendirilmelerini eleştirir. Bk. İnci Enginün, “Yeni Fikirlerin Yansıma Alanı Olarak Edebiyat”, *Araştırmalar ve Belgeler*, Dergah Yay., İstanbul 2000, s. 12-17.

birlikte Türk toplumundaki sosyal değişim bu dönem eserlerine de yansır.³⁵ Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemi edebî eserlerinde de sosyal meseleler geniş yer tutar.³⁶

Eserlerinde işlediği sosyal meseleleri incelediğimiz Aka Gündüz (1885-1958) Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinin önemli popüler yazarlarından. II. Abdülhamit, II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinde yaşayan Aka Gündüz, Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'na yakından tanık olmuş, bir devletin yıkılıp yeniden kurulmasını yazar olarak gözlemlemiştir. Türk edebiyatında daha çok romancılığıyla tanınan Aka Gündüz, yayın hayatına -birçok edebiyatçı gibi- şiir yazarak başlar. 28 Mart 1901'de Askerî Sınıf-ı Mahsus'ta öğrenciyken Servet-i Fünuncuların etkisinde, aruz vezniyle yazdığı "Pembe Gül" şiiri *Mecmua-yı Edebiye*'de yayınlanır.³⁷ *Genç Kalemler*'de yazmaya başladıktan sonra Ali Canip (Yöntem), Ziya Gökalp ve Ömer Seyfettin'le birlikte sosyal meselelerle yakından ilgilenmeye başlar. Daha sonra Osmanlı toplumunun Trablusgarp ve Balkan Savaşlarında yaşadığı acıları, Rumeli topraklarının düşmanların eline geçmesinden duyduğu nefreti dile getiren şiirler ve hikâyeler kaleme alır. *Genç Kalemler*, *Şair Nedim*, *Donanma*, *Kadın*, *Tanin* gibi dergi ve gazetelerde yayınlanan şiirleri *Bozgun* (1918) adıyla; hikâyeleri *Türk Kalbi* (1911), *Türk'ün Kitabı* (1913) adlarıyla yayınlanır. Bu eserlerinde Türk halkının yaşadığı acı, ızdırap ve işkenceleri aktaran yazar Türk askerinin/halkının kahraman, fedakâr ve yurtsever yönlerini vurgular. Cumhuriyet'in kuruluşunu müteakip yıllar Aka Gündüz'ün yazarlık hayatının en velut dönemidir. Gazetelerde tefrika edilen romanları şöhretini daha da artırır.³⁸ Toplum sorunları karşısında duyarlı bir yazar olan Aka Gündüz'ün roman, hikâye ve tiyatroları işlenen sosyal meseleler açısından zenginlik gösterir. O, eserlerinde bir yandan toplumdaki aksaklıkları eleştirirken bir yandan da anlatıcı olarak ya da sözcü kişileri aracılığıyla topluma çözüm önerileri sunar. İnci Enginün onun roman ve hikâyelerinin yüklendiği sosyal görevi şu sözlerle ifade etmektedir:

³⁵ *Batılılaşma Açısından Servet-i Fünun Romanı* (Cahit Kavar), *Roman ve Gerçeklik Bağlamında Kültür Değişimleri ve Servet-i Fünun Romanı* (Selçuk Çıkla) bu dönem hakkında yapılan çalışmalardandır.

³⁶ *Halide Edip Adivar'ın Eserlerinde Doğu-Batı Meselesi* (İnci Enginün), *Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Şahıslar Dünyası* (Birol Emil), *Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Köy* (Ramazan Kaplan), *Siyasal ve Sosyal Değişmeler Açısından Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı (1946-2000)* (Alemdar Yalçın), *Türk Romanında Aydın Problemi (1908-1950)* (Yunus Balcı), *Türk Romanında Kadın Kimliği* (Ramazan Gülemdam), *Türk Edebiyatı ve Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) Propagandadan Millî Kimlik İnşasına* (Erol Köroğlu) bu dönemle ilgili çalışmalardan bazılarıdır.

³⁷ Abide Doğan, *Aka Gündüz*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1989, s. 8.

³⁸ Özcan Aygün, *Edebiyatımızda Popüler Roman ve Aka Gündüz*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Edirne 2002, s. 91.

“Aka Gündüz’ün romanlarının millî bilinç ve siyasetle ilgili özellikleri dışında bugün bile aşılamamış nice sosyal meseleleri işlemiş olması çok önemlidir. Bütün yazılarına hâkim olan heyecanlı hitabet üslûbu roman ve hikâyelerinde de görülür. Fikirlerinin zamanla daha belirmesi ve savaş günlerinin cephe gerisindeki tahribatının boyutlarını yakından tanınması, Cumhuriyet’in ilk yıllarında hayat karşısında hazırlıklı olmayan ve bu yüzden istismara açık çocuk ve kadınların kurtarılması konularını eserlerinde çok işlemiş, hayatında bir defa suç işleyenlerin kurtarılabileceğine inanarak somut teklifler ileri sürmüştür.”³⁹

İyi bir gözlemci olan Aka Gündüz toplumsal meselelere/yaralara işaret eder. Eserlerinin toplum gerçeklerini yansıtmaları; gözlem ve deney ürünü oluşları, eğitici nitelik taşımaları; romanlarda kişilerin mizaçları, soyları ve çevrelerinin okuyuculara gösterilerek davranışlarının nedenlerinin açıklanması gibi özellikler Natüralizmin belirgin özellikleridir.⁴⁰

Birbirini izleyen savaşların toplumun ekonomik yapısını, aile düzenini etkilediğine, birçok kadın ve çocuğun savunmasız kaldığına dikkat çeken Aka Gündüz, bu kadın ve çocukların sığınacağı sosyal kurumlara ihtiyaç duyulduğuna işaret eder. Kadın ve çocuk eğitime de yer veren yazar, kadın ve çocukların suç işleyişinin sosyolojik ve psikolojik nedenleri üzerinde durur. Cumhuriyet döneminde yazdığı tezli romanlarında kalabalık şahıs kadrosu vardır. Yazar bu kalabalık şahıs kadrosuyla sosyal değişim geçiren Türk toplumunun panoramasını çizer. Bu romanlarda bir yandan toplumdaki aksaklıkları eleştirirken bir yandan da toplumu dönüştürmeyi ve Atatürk inkılâplarını halka benimsetmeyi hedeflemektedir. İmparatorluktan millî devlete geçiş döneminin İstanbul’u eski düzenin bir ifadesi olarak köhneleşmiş yapılarıyla çizilir. Ankara ise yeni düzenin ve değişimin sembolüdür. II. Meşrutiyet sonrası Türkçülük akımının ateşli savunucusu olan Aka Gündüz, Cumhuriyet döneminde yazdığı eserlerinde Mustafa Kemal Atatürk ve İsmet Paşa gibi devrin büyük tarihî şahsiyetlerine yer vererek topluma millî bilinç ve vatan sevgisi aşılamak ister. Türk toplumundaki siyasî, sosyal, ahlâkî yozlaşmaları eleştiren yazar, olumsuz/yoş tiplerin karşısına modern düşüncüyü ilke edinen dürüst, çalışkan, erdemli bürokrat, siyasetçi ve yurttaş tipleri yaratır. Eserlerinde yarattığı ideal kişileri topluma model olarak sunar.⁴¹ Yazarın

³⁹ İnci Enginün, *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat’tan Cumhuriyete (1839-1923)*, Dergah Yay., İstanbul 2007, s. 437-438.

⁴⁰ Bk. Emel Kefeli, *Metinlerle Batı Edebiyatı Akımları*, 3F Yayınevi, İstanbul 2007, s. 50-56.

⁴¹ İdeali öne çıkarmak için karşıt tiplerden yararlanma geleneği Tanzimat dönemine dayanır. Ahmet Midhat Efendi romanlarında ideal tiplerin karşısına, yoz ya da cahil tipleri çıkararak yarattığı ideal kişileri, topluma örnek kişiler olarak göstermektedir. Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatı Türk inkılâbı ile birlikte değerlendirildiğinde, eserlerde savunulan düşünce ve değerlerin inkılâbın beklenti ve hedefleri ile örtüştüğü görülmektedir. Dönemin roman ve hikâyelerinde yeni toplum düzeninin örnek/ideal insanı yaratılır, topluma model olarak sunulur. Halide Edip Adivar,

eserlerinde topluma örnek tipler yaratıp onları idealize etmesi ve onların karşısına karikatürize ya da yozlaşmış tipleri çıkarması Romantizmin⁴² yansımasıdır.

Yakup Kadri, Reşat Nuri, Aka Gündüz'ün roman ve hikâyelerine bu bağlamda yaklaşıldığında onların eserlerinde Türkiye Cumhuriyeti'nin ideal insan tipini/tiplerini çizdikleri görülmektedir.

⁴² Bk. *Metinlerle Batı Edebiyatı Akımları*, s. 33-45.

2.AKA GÜNDÜZ'ÜN ROMAN, HİKÂYE VE TİYATROLARINDA SOSYAL MESELELER

Aka Gündüz'ün yaşadığı dönem bir devletin yıkıldığı, yeni bir devletin kurulduğu, imparatorluktan milli devlete geçişin yaşandığı dönemdir. Bu dönemde toplum savaşlar dolayısıyla büyük sarsıntılar geçirmiş, değerlerde önemli yozlaşma ve çözümler olmuştur. Yaşadığı dönemin meselelerini dikkatle izleyen Aka Gündüz, bu meseleleri sadece tespit etmekle kalmaz, çözüm tekliflerinde de bulunur. Mağdur kadın ve çocukların sorunlarına eğilir ve onlar adına çözümler üretir. Aka Gündüz'ün eserleri estetik açıdan çok fazla değer taşımamakla birlikte, yazıldığı dönemi canlı bir şekilde yansıtması bakımından önemlidir.⁴³ Yazarın roman, hikâye ve tiyatrolarında işlenen sosyal meseleler şu alt başlıklar altında ele alınabilir: Hayat Mücadelesi ve Kadın, Çocuk ve Eğitim, Savaş Karşısında Toplum, Toplum Hayatı ve Değerlerde Yozlaşma.

2.1.Hayat Mücadelesi ve Kadın

Kadın ve erkeğin yaradılıştan gelen ruhî ve fizikî farklılıkları, doğa şartları, gelenekler, dinî kurallar, erkek hâkimiyetindeki aile ve toplum hayatı, kadını sıkı bir mücadeleye iter. Kadın özellikle kaba kuvvete dayalı hayat şartlarının ve zorbalığın hâkim olduğu topluluklarda fizikî zayıflığından dolayı ezilir. Eski çağlardan beri, toplumlarda aileler erkeğin egemenliği ve kadının tutsaklığı temeli üzerine kuruludur; düzen sanki bir alın yazısı, değişmez dinsel bir kural olarak kabul edilir.

Avrupa'da Hümanizm akımı, Rönesans ve Reform hareketleri, akılcılık felsefesi ailenin erkek egemenliğine dayanan yapısını değiştirecek köklü bir reform hareketi getirmez. 1789 Fransız İhtilali “özgürlük, adalet, eşitlik ve kardeşlik” ilkelerini benimsemesine rağmen, sanki bu ilkeler yalnız erkekler için varmışçasına, kadının toplum içindeki “ikinci sınıf vatandaş”lık durumunu değiştirecek reformlara girişmez. 1804 tarihli Fransız Yurttaşlar Yasası (Medenî Kanun) hazırlanırken Napolyon'un, bu yasayı hazırlayan komisyona direktif niteliğinde söylediği; “Bir erkek karısına: ‘Madam, bugün sokağa çıkmayınız; Madam bugün tiyatroya gidemezsiniz.’ diyebilmelidir.”⁴⁴ sözleri yasanın ne kadar erkek merkezli hazırlandığını göstermektedir. Böylece toplumda erkek egemenliği yüz yıllarca devam eder. Türk toplumunda da asırlarca kadın benzer şartlarda yaşar, erkeğin üzerinde söz sahibi

⁴³ Sema Uğurcan, “Aka Gündüz”, *Türk Dili*, nr. 427, Temmuz 1987, s. 33-44.

⁴⁴ Hıfzı Veled Velidedeoğlu, *Ailenin Çilesi Boşanma*, Çağdaş Yay., İstanbul 1976, s. 5-6.

olduğu bir ‘meta’ olarak düşünülür. Bazı araştırmacılar erkeğin sınıfsal konum içerisinde birinci sınıf, kadının ise ikinci sınıf yurttaş olarak görüldüğünü iddia eder.⁴⁵ Bazıları da aile içerisinde erkeğin hâkimiyetinin kadının itaatının tasvip ve teşvik gördüğünü söyler.⁴⁶ Geleneklerin genç kızları aile büyüklerine, evli kadınları da eşlerine itaate zorladığı, bazı erkeklerin gözünde kadının birey ya da eş yerine emirlerine itaat eden hizmetçi ya da cinsel tatmin aracı olarak görüldüğü iddia edilir.

19. ve 20. yüzyılda değişen ekonomik ve sosyal şartlar Türk kadınına toplum içerisinde etkin rol oynama fırsatı verir. Üst üste geçirilen savaş dönemleri, kadının ekonomik hayatta ve birçok idarî kademede görev alması zorunluluğunu ortaya çıkarır, bu zorunluluk kadının eskiye oranla biraz özgürleşmesini sağlar. Bu şartlar içinde eski sistemi “koruma ve itaat” anlayışı terk edilerek, karı kocanın mutlak eşitliği esasına yer verilir.⁴⁷ Cumhuriyet Dönemi Türk toplumunda inkılâplarla kadın hakları geliştirilip kadının erkek karşısında edilgen kalmaktan kurtarılması hedeflenmiştir. Bu süreçte kadın toplumda kendisini güç ve çok yönlü bir mücadelenin içinde bulur. Fizikî güç olarak erkekten zayıf olan kadın, güçlükler karşısında dayanıklılık açısından erkeğe göre daha güçlüdür.⁴⁸ Bu nedenle kadınlar karşılaştıkları güçlüklerle mücadele ederler. II. Meşrutiyet döneminde *Kadın*⁴⁹ dergisini de çıkaran Aka Gündüz’ün roman, hikâye ve tiyatrolarında sıklıkla ele aldığı hayat mücadelesi veren kadın konusu; Toplum Hayatında Kadın ve Aile Hayatında Kadın alt başlıklarında incelenmektedir.

2.1.1. Toplum Hayatında Kadın

Tarih boyunca Türk boylarında kadınlar, saygın bir konuma sahip ve aile içerisinde etkindirler;⁵⁰ sosyal ve ekonomik faaliyetlere katılır; ev işlerinden başka avcılık, çiftçilik yapar; sürü sahibi olur, savaşır, şölen ve kurultaylarda bulunurlar. *Dede*

⁴⁵ Birsan Gökçe, *Türkiye’nin Toplumsal Yapısı ve Toplumsal Kurumlar*, Savaş Yayınevi, Ankara 2004, s. 206.

⁴⁶ Emel Doğramacı, *Atatürk’ten Günümüze Sosyal Değişmede Türk Kadını*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara 1993, s. 6.

⁴⁷ Halil Cin, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yay., Konya 1988, s. 174.

⁴⁸ Aytunç Altındal, *Türkiye’de Kadın*, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1991, s. 163.

⁴⁹ 13 Teşrin-i Evvel 1324-25 Mayıs 1325 (1909) tarihleri arasında 30 sayı yayınlanan bu dergide Türk toplumunda ve diğer toplumlardaki konumu sorgulanır. Kadın haklarının geliştirilmesine dair çözümler önerilir. Aka Gündüz, Enis Avni adıyla çıkardığı bu dergide “Seniha Hikmet”, “Enis Avni” adlarıyla kadınlara ilişkin yazılar kaleme alır. (Seniha Hikmet, “Kadın”, *Kadın*, nr. 2, 20 Teşrin-i Evvel 1324, s. 10-13.; Enis Avni, “Halayıklara Dair I”, *Kadın*, nr. 15, 19 Kânun-ı Sâni 1324, s. 2-5; “Osmanlı Kadınları Cemiyet-i Müteşekkilesi ve İki Noksan”, *Kadın*, nr. 17, s. 3-5; “Hayat ve Kadınlar”, *Kadın*, nr. 16, 26 Kanun-ı Sani 1324, s. 4-5.)

Bu dergide Baha Tevfik A. Ulvi, M. Mermi, K. Nami, H. Hüsnü, Fıtnat Binti Hâşim, Nigâr Binti Osman, Pâkize Seni, A. Seni, Mâcide Memduh adlı yazarlar kadınlara ilişkin yazılar kaleme alırlar.

⁵⁰ Dilaver Cebeci, *Tanzimat ve Türk Ailesi*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1993, s. 90.

Korkut Kitabı'nda kadın yerleşik medeniyet edebiyatlarında olduğu gibi, “haz ve aşk mevzuu” değildir, din de kadınla erkek arasına sıkı bir perde çekmemiştir.⁵¹

Osmanlı toplumunda Gayrimüslim kadınlarla Müslüman kadınların hatta şehirli Müslüman kadınlarla köylü Müslüman kadınların hayat tarzları birbirinden farklılık gösterir. Tanzimat sonrasında yapılan reformlar ve değişimlere paralel olarak toplumun “kadın” a bakışı da değişmeye başlar. “Tanzimat” ı ilan eden Abdülmecid bu konuda da öncüdür. Padişah, kızlarının Fransızca’yı ve piyano çalmasını öğrenmelerini ister. Bu tarz eğitim toplumun öteki kesimlerine yavaş yavaş yayılır.”⁵² Tanzimat döneminden itibaren gazete ve dergilerdeki yazılarda⁵³ kadın haklarının geliştirilmesinin gerekliliği vurgulanır.

İkinci Meşrutiyet Döneminde ilgili gazete ve dergilerde kadın haklarına ilişkin yazılar kaleme alan kadın yazarların sayısı çoğalır. Devrin aydınları Batı’ya değişik vesilelerle yaptıkları seyahatlerde Türk kadını Batılı kadınlarla değişik açılardan karşılaştırırlar. Türk kadını sosyal, kültürel, ekonomik konumları ve eğitimleri itibariyle Batılı kadına göre daha geri bulurlar.⁵⁴ Yapılan özgürlük propagandası kısa süre sonra etkisini gösterir; “Müdafaa-i Nisvan” gibi dernekler ve yayınlar kadınların topluma açılıp eğitici, üretici görevler üstlenmesini sağlar. Yüklendikleri bu görevler onları sosyal hayatın içerisine atacak, erkek karşısında edilgen kalmaktan kurtaracaktır.

Cumhuriyet döneminde kadın hem medeniyet projesinde, hem milliyetçilik ideolojisinde Kemalist hareketin harcı olur.⁵⁵ Cumhuriyet yönetimi sosyal ve kültürel alanda yeni düzenlemelere giderken özellikle kadının Batılı hemcinslerine benzemesi

⁵¹ Mehmet Kaplan, “Dede Korkut Kitabında Kadın”, *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar I*, Dergah Yay., İstanbul 1995, s. 41.

⁵² Sema Uğurcan, “Tanzimat Devrinde Kadının Statüsü”, *150. Yılında Tanzimat*, Yayına Hazırlayan: Hakkı Dursun Yıldız, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1992, s. 500.

⁵³ Namık Kemal “Terbiye Nisvan”, “Maarif”, “Nüfus”, “Aile” gibi makalelerinde, Ahmet midhat Efendi romanlarındaki bazı pasajlarda, Şemsettin Sami *Kadınlar* adlı eserinde, o devrin kadınının durumuna ait gözlemlerini dile getirir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için Bkz. “Tanzimat Devrinde Kadının Statüsü”, s. 502.

Terakki başta olmak üzere *Şüküfezâr*, *Aile*, *Hanımlara Mahsus Gazete*, *Demet*, *Mehasin*, *Kadın*, *Para Bohçası*, *Kadın* (Musavver Kadın), *Hanımlar Âlemi*, *Kadın Dünyası*, *Süs*, *Bilgi Yurdu Işığı*, *İnci* gibi yayınlarda belli başlı öncülerinden biri haline gelir. Bkz. Aynur Demirdirek, *Osmanlı Kadınlarının Hayat Hakkı Arayışının Bir Hikâyesi*, Ankara 1993.

⁵⁴ Celâl Nuri (İleri) Türk kız ve kadının eğitilmesine çok önem verir. Abdullah Cevdet Batılı anlamda Feminizm ve kadın hakları savunuculuğu yapar. Bkz. İsmail Çetişli vd., *II. Meşrutiyet Dönemi Türk Edebiyatı*, Akçağ Yay., Ankara 2007, s. 477.

Bu devirde kadın haklarıyla ilgili eleştirel, sert yazılar da çıkar. Baha Tevfik ve Celâl Nuri (İleri) bu konuya ilişkin kitaplar yazarken; Ziya Gökalp eski Türk kadınlarının hayatlarını inceler. Bkz. Burhan Gökse, *Çağlar Boyunca Türk Kadını ve Atatürk*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988, s. 143.

Halide Edip (Adıvar) yazdığı yazı ve eserlerde kadının toplum içerisindeki önemli yerini vurgular, kurduğu “Teali-i Nisvan” (Kadınların Yükselmesi) derneğiyle Türk kadınının sosyal durumunun iyileşmesine hizmet eder. Bkz. Tezer Taşkıran, *Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Kadını*, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1973, s. 59.

⁵⁵ Nilüfer Göle, *Modern Mahrem*, Metis Yayınları, İstanbul 1997, s. 90.

için çaba gösterir. “Kara çarşaf” içerisindeki Türk kadını “geri bıraktırmış” olarak nitelenirken, eğitilmiş meslek sahibi ve sosyal hayata katılan kadın tipi ise idealize edilmeye başlanır. Uygarlaşmanın ve ilerlemenin toplumdaki cinslerden yalnızca biriyle sağlanamayacağına dikkat çeken⁵⁶ Atatürk, kadın haklarının iyileştirilmesine özen gösterir ve ev içi rollerinin dışında toplumsal işlevler yüklenmesinin önemini vurgular.

Meşrutiyet döneminde *Kadın* dergisini çıkarıp Seniha Hikmet, Ayşe Mebrure ve Enis Avni takma adlarıyla şiirler yazan Aka Gündüz, kadın haklarının iyileştirilmesi ve Türk kadınının toplumda saygın bir konuma ulaşması için bazı öneri ve tekliflerde bulunur. Onun roman, hikâye ve tiyatrolarında işlenen toplum hayatında kadın meselesi; Kahraman Kadın, Gelenek- Değişim Ekseninde Kadın, Çalışan Kadın, Alafranga/Yozlaşmış Kadın, Ezilen Kadın, Düşmüş Kadın, Ev Kadını gibi alt başlıklarda ele alınmaktadır.

2.1.1.1.Kahraman Kadın

Türk kadını savaş yıllarında her zaman erkeğin yanında olmuş, büyük fedakârlık göstermiştir. İslamiyet öncesi Türk toplumunda da erkekler gibi ata binip ok atan, kılıç kullanan, gerektiğinde düşmanla kahramanca çarpışan Türk kadınlarının⁵⁷ Kurtuluş Savaşı’nın kazanılmasında önemli rolü vardır.⁵⁸ Yurt işgal edilince Aralık 1919’da Erzurumlu kadınlar işgali protesto eder. Anadolu Kadınları Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti millî kongreler de alınan kararları destekleyen mitingler yapar. Ankara’nın emirleri doğrultusunda Millî Mücadeleye katılırlar; cepheye silah, cephane ve yiyecek taşırlar, askerlerin ihtiyaç duyduğu giysileri karşılarlar.⁵⁹ Türk kadınının bu özelliğini Aka Gündüz roman, hikâye ve tiyatrolarında işler. Yazar tarih boyunca erkeğinin yanında olan Türk kadınının, mücadelenin içerisinde doğrudan etkin görevler üstlendiklerini,

⁵⁶ Doğan Duman - Pınar Duman, “Kültürel Bir Değişim Aracı Olarak Güzellik Yarışmaları”, *Toplumsal Tarih*, C. 7, nr. 42, Haziran 1997, s. 20.

⁵⁷ “Dede Korkut Kitabında Kadın”, s. 41.

⁵⁸ Mustafa Kemal, Büyük zaferden sonra Türk kadının Kurtuluş Savaşı yıllarındaki başarısını şu sözlerle dile getirir: “... Belki erkeklerimiz memleketi istila eden düşmana karşı süngüleriyle, düşmanın süngülerine göğüs germekle düşman karşısında isbat-ı vücut ettiler. Fakat erkeklerimizin teşkil ettiği ordunun hayat menbalarını kadınlarımız işletmiştir. Memleketin eshab-ı mevcudiyetini hazırlayan kadınlarımız olmuş ve olmaktadır. Kimse inkâr edemez ki bu harpte ve ondan evvelki harplerde milletin kabiliyet-i hayatiyesini tutan hep kadınıdır.” Bkz. Kemal Savcı, *Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Kadını*, Cihan Matbaası, Ankara 1973, s. 69.

21 Mart 1923’te Konya’da yaptığı konuşmada da Atatürk Anadolu kadınının Kurtuluş Savaşı’ndaki rolünün önemini şu sözlerle belirtmiştir: “Dünyanın hiçbir yerinde, hiçbir milletinde Anadolu köylü kadınının fevkinde kadın mesaisi zıkr imkânı yoktur ve dünyada hiçbir milletin kadını ‘Ben Anadolu kadınından daha fazla çalıştım, milletimi kurtuluş ve zafere götürmekte Anadolu kadını kadar himmet gösterdim.’ diyemez.” Bkz. Tezer Taşkıran, *Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Kadını*, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1973, s. 68.

⁵⁹ Bkz. Sema Uğurcan, “Osmanlı’dan Cumhuriyete Türk Kadını”, *Erdem*, C. 11, nr. 33, Ocak 1999, s. 993.

cepheye mermi taşıdıklarını, ordunun başka ihtiyaçlarını karşıladıklarını vurgular. Bu kadınlar, Millî Mücadele döneminin her evresinde orduya destek olup bireysel acıları unutarak milletin acılarını dindirmeye çalışırlar.

*Ocak*⁶⁰ romanında Zeri, Güner'e yazdığı mektupta cepheye kağıt taşıyan kadınlardan söz eder:

“Nihayetsiz kağıt zincirinin her baklasına bir genç kadın sesi takılı. Her kucakta bir çocuk ve bir top mermisi. Öküzlerin dinlenişi gözlerindeki ebediliğe gidiş azmini saklayamıyor. Aşağıdan yukarı, dikkat ediyor musun? Yukarıdan aşağı değil, aşağıdan yukarı bir akış... Bu akış kumlu İnebolu'dan köpürüyor, dalgalanıyor ve kıvrıntılı yolları, koca Ilgaz'ı erişilmez mesafeyi aşağıdan yukarıya kat ediyor.”(*Tefrika* 84).

Zeri'nin söz ettiği kadınlar savaş esnasında yaşadıkları acıları unutup annelik içgüdülerini ikinci plana atarak yurdu işgalden kurtarmak için mücadele ederler.

Dikmen Yıldızı romanında Dikmen Yıldızı Millî Mücadeleye destek olan kahraman Türk kadınıdır. Millî Mücadele esnasında kendisine verilen her zor görevi kabul etmekten çekinmeyen Dikmen Yıldızı, karşılaşacağı engellerle mücadele etmekte kararlıdır. Aydın dolaylarındaki mağarada gösterdiği kahramanlık o devirde dilden dile dolaşarak onu bir destan kahramanı hâline getirir. İnebolu'da cephe taşıyan kadınlarla karşılaştığında, kadınlardan birisinin kendisine “Dikmen Yıldızı sen misin?” sorusunu yöneltmesi onu şaşırttığı gibi, gururlandırır. Mustafa Kemal'in ifadesiyle “Sıhhatli Dikmen Yıldızı, Türk kızının kahramanlığının timsalidir.”(s. 294). Dikmen Yıldızı'nın bilincinin düzelmesi bir bakıma Türk milletin bilincinin düzelmesidir. Dikmen Yıldızı bir semboldür.⁶¹ Romanda Türk kadınlarının kahramanlığı, Sakarya Zaferi sonrası Havacı Teğmen Murat'ın “İzmir'i ne zaman alacağız?” sorusuna; Mustafa Kemal'in söylediği; “Türk kızı vazifesini ikmal ettiği vakit”(s. 98) cevabıyla vurgulanır. Romanda Sakarya zaferi esnasında kağıtlarla cephe taşıyarak Millî Mücadeleye destek olan Türk kadınlarından söz edilir. Millî Mücadeleye destek olmaya çalışan kadınların, cesaret ve kahramanlıkları kadar takdire değer bir özellikleri de karşılaştıkları güçlükler

⁶⁰ *Hâkimiyet-i Milliye*, nr. 2131, 16 Haziran 1927-nr. 2260, 26 Teşrin-i Evvel 1927, s. 2.

⁶¹ Yazar, Dikmen Yıldızı karakterini yaratırken idealize etme yoluna gitmez. Roman içerisinde onun ideal yönleriyle birlikte zayıf yönleri de gösterilir. Dikmen Yıldızı milletin ölüm kalım savaşı verdiği günlerde yurdun çıkarları uğruna büyük tehlikelere atılabilme cesareti gösterebildiği gibi, gün geldiğinde bireysel tutkularına yenik düşebilmektedir. Kendisi gibi kahramanlığıyla ünlenen Havacı Teğmen Murat'a olan tutkulu sevdası nedeniyle aniden gelen ölüm haberi üzerine sarsılır, belirli bir süre bilincini kaybeder. Ailesinin ve çevresinin duyarlılığı ve manevî destekleri sayesinde kısa süre sonra eski sağlığını kazanır.

karşısında metin olup zafer umutlarını hiç kaybetmeyişleridir.⁶² Bu kadınlardan her biri yıllardır süren savaşlarda ya babasını, ya eşini ya da evladını şehit verir. Onların yurt ve millet sevgisi her şeyin üstündedir.

Tank Tango romanında Bihter İstanbul’da iken Garp Cephesi Komutanı İsmet Paşa’yla anlaşp “küçük fabrikası”nda, Millî Mücadeleye katılan askerlerin ihtiyaç duyduğu çorap, fanila, eldiven, boyun atkısı... gibi temel giysileri üreterek mücadeleye destek olur. İstanbul’da iken mücadeleye uzaktan destek olan Bihter, eşi Ömer’in Ankara’da Genelkurmay emrinde çalışması üzerine mücadele içerisinde etkin görev üstlenir. Cepheye yaralanan askerlerle ilgilenmek üzere hastanede görevlendirilen Bihter’in hiç dinlenmeden çalışması doktorlar tarafından takdir edilir. Romanda Kastamonu-İnebolu yöresi kadınlarının kağnılarla cepheye mermi taşıyışlarından söz edilir. Mustafa Kemal’den “Bizim Paşa” diye söz eden bu kadınlar, onun Millî Mücadeleyi kazanacağına tüm samimiyetleriyle inanırlar.

Yaldız romanında Eligül, başlangıçta millî duyguları kavramakta zorlanırken, belirli bir süre sonra anne ve babasının gösterdiği tepkilere rağmen sevgilisi Tayyareci Umur’un etkisiyle Millî Mücadelenin içerisinde etkin görev üstlenmeye karar verir. (Bkz. Alafranga/Yozlaşmış Kadın, s. 33) Ailesinin sadece çıkarlarına engel olacağı endişesiyle kendisinin Millî Mücadeleci tanınmasına karşı çıkmasına gösterdiği tepkiler onun kısa süreli de olsa Millî Mücadele ruhunu benimsediğini göstermektedir:

“İki Ay Bursa’da kaldım diye gökler mi yıkıldı anne! İşte geldim! Ne var? Benden ne istiyorsunuz? Kafkas’ta donanların sırtından Galiçya dağlarında kalanların şerefinden kazanç temin ettiğiniz zamanlar hiç böyle değildiniz. Şimdiki apaçık işler hoşuna gitmiyor mu? Memnun olunuz! İşte Bursa’yı bıraktık. İki İnönü’nden sonra tek trenle Sakarya’ya kaçtık! Yarın belki de Kızıl Irmağın ötesine koşacağız. Ümid ediyorsunuz ki bunların böyle olması, işi çabuk bitirecek ve siz İstanbul’daki kazancınıza döneceksiniz, bunu aklınızdan çıkarınız! İşin lüks tarafına değil, netice tarafına yürüyünüz. Hindistan onların ve eski efendilerinin olsun, bize şu mahdut ufuklu Türkiye lazım!”(s. 84).

Bursa’nın işgal edilmesi üzerine Ankara’ya gelen Eligül, Ankara’da Himaye-i Etfâl’de cephelerde yakılan köylerden getirilen çocuklarla ilgilenir. Eligül’ün amcakızı Gülören de Millî Mücadeleye Tayyareci Umur’a olan duygusal ilgisinin etkisiyle katılmakla

⁶² Kütahya Ashıhanlılarda millî kuvvetler zayıf düşer. Kucağında çocuğu olan bir kadın, isyan eden bir ihtiyara ağlayıp isyan etmektense güçlü olmak gerektiği telkininde bulunur. Bu kadının kucağındaki çocuk doğduğu gün, babası şehit olur. Kadın da çocuğuna “Hınç” adını verir. Kadın bu olumsuzlukların geçici olduğuna, Mustafa Kemal sayesinde bu acılardan kurtulacaklarına inanmaktadır(s. 85).

birlikte, zamanla Millî Mücadele anlayışını benimser; Millî Mücadele içerisinde etkin bir görev almak ister. Hakkında çıkarılan dedikodular sonucu Ankara'dan uzaklaşmak zorunda kalsa da millî görevden uzaklaşmaz. Kayseri'de öğretmen olarak çalışarak ülkeye ve millete hizmet eder. Umur'u sağlam vücuda sahipken sevip sakat hâliyle terk eden Eligül'ün aksine o, Millî Mücadele “gazi”si Umur'la evlenmekten onur duyar: “Yüzü harp yarasından çirkinleşen bir kahramanın karısı olmak şüphesiz ki dünyanın en büyük şerefi, saadetidir.”(s. 151) derken Millî Mücadele ruhunu gönülden benimsediğini gösterir.

Aka Gündüz hikâyelerinde de kahraman kadınları işlemektedir. “Hemşire”⁶³ hikâyesinde amcası, amcasının oğlu, ağabeyi, kardeşi muhtelif cephelerde bir sene içinde şehit olan İffet, bir harp hastanesinde her hangi bir ücret talep etmeksizin çalışarak yurda hizmet eder. “Zehra Abla” hikâyesinde Zehra Abla, Bursa'daki Millî Mücadelecilerle iletişim içerisinde olup Ankara ile irtibat kurarak, onlara yardım ve destek talebinde bulunur. Okulu (Bizim Mektep) kapatıldıktan sonra köylü kıyafetine giren Zehra Abla köy köy, cephe cephe dolaşarak zaman zaman işgal güçlerinin arasına katılarak gelişmeler hakkında bilgiler alır. Düşman hafiyeleri kendisinden şüphelense de hiçbir sırrı ortaya çıkmaz. Girit zindanlarında verem olan Zehra Abla, Bursa'ya dönünce eski sağlığını kazanmayı başarır, sürgünden döndükten sonra da Bizim Mektep'teki görevine devam eder. Cesur ve mücadeleci olan Zehra Abla bir o kadar da mütevazıdır. Millî Mücadele esnasında gösterdiği yararlılıklarla ünlenen bu kadın, çevreye kendisini tanıtmak istemez. O, Millî Mücadelenin kazanılmasında, Anadolu'nun birçok yöresindeki kadın kahramanların rolü olduğu düşüncesindedir:

“Ben bir tane değilim ki. Türkiye baştanbaşa Zehra Ablalarla doludur. Olmasaydı bu zafer olur mu idi? Eğer Zehra Ablaya bir madalya vermek gerekirse, onu bütün Türk kadınlığına vermelidir.”(*Türk Duygusu*, s. 45-46).

Yazar, “Sus” hikâyesinde de Zehra Abla'nın, mektep öğrencilerinin de yardımına başvurarak Millî Mücadelecilere destek olduğunu belirtir.

“İstanbul Bayanı” hikâyesinde şık bir İstanbul kızı gönüllü olarak Millî Mücadeleye katılır. Kardeşi cephede subay olan kız, şık kıyafetine ve süsüne rağmen her türlü olumsuzluk ve engeli aşıp Millî Mücadeleye katılmaya razıdır. İnebolu'nun

⁶³ *Cumhuriyet*, nr. 99, 16 Ağustos 1924, s. 4.; nr. 100, 17 Ağustos 1924, s. 4.

çamurlu, Ilgaz'ın sarp yollarını aşarken hiçbir şikâyetle bulunmaz, rahatsızlık hissetmez. Kendisi de Anadolu kadını gibi zorluklara katlanıp mücadele etmekte kararlıdır.

Yazar tiyatrolarında da Türk kadınının kahramanlığını ele alır. *Muhterem Katil* tiyatrosunda kendisini “Kafkasya’nın ruhundan doğan bir kız”(s. 58) olarak nitelendiren Esma, Balkan Savaşı’nda sakat kalan sevgilisi Doğan’a destek olmak üzere savaşımaya karar verir. Esma’nın bu tavrı Namık Kemal’in *Vatan Yahut Silistre* tiyatrosunda sevgilisi İslam Bey’in ardından cepheye giden Zekiye’nin tavrını hatırlatır. Kafkaslarda yıllarca çatışmaların sürmesi, babasının ve başka tanıdıklarının bu çatışmalarda ölmesi Esma’nın millî duygularını harekete geçirir, Moskoflara nefretini artırır. Teşkilatın önderi konumundaki Yakup onu “Türklerin ilk ihtilalci kadını”(s. 81) olarak niteler. Annesi Moskof askerlerine direndiği için boğazlanan Kumru da Esma’dan farksızdır. O da sevgilisinin ardından gidip savaşımaya karar verir. Duygularını “Çiçekler arasında, çağlayanlar karşısında, aşkın ortasında nasıl yan yana, baş başa, yürek yüreğe isek... Ölümün karşısında ve ateşin ortasında da öyle olacağız da onun için. Can! Aşkın en tatlı dakikalarını yaşıyorum.”(s. 74) sözleriyle ifade eden Kumru, Moskof üzerine ilk saldırıyı yapmak üzere hareket eden Can’ın ardından gözünü kırpmadan koşar. Saldırı Türklerin lehine sonuçlanır, Kumru ve Esma’nın adları kadın kahramanlar arasında efsaneleşir.

Mavi Yıldırım tiyatrosunda öğretmen Türköz, İstanbul’daki Millî Mücadelecilerle birlikte hareket eder. Mesleği öğretmenlik olan kadının babası Çanakkale’de, kardeşi İzmir’de şehit düşer. Şehit kızı ve kardeşi olan Türköz, İstanbul’da “Mavi Yıldırım” teşkilatının kurucuları arasında yer alır, Millî Mücadele içerisinde daha etkin bir görev üstlenmek üzere Anadolu’ya geçer. Tiyatrodaki diğer kadın kahraman, Türköz’ün okul arkadaşı Ayşe’dir. Ağabeyi Firuz’un kişisel çıkarları uğruna işgal güçleriyle işbirlikçilik yapmasına karşın, Ayşe “Mavi Yıldırım” mensuplarını ağabeyinin işbirlikçi faaliyetlerinden haberdar eder. Türköz ve Ayşe Millî Mücadelecilere destek olmakta kararlılıklarını sürdürerek kadının gücünü ve varlığını Millî Mücadelede hissettirirler.

2.1.1.2.Gelenek-Değişim Ekseninde Kadın

Tanzimat’tan itibaren Batılılaşma politikasını devralan Osmanlı İmparatorluğu, özellikle kültürel alanlarda İslamî gelenekten uzaklaşmaya ve toplumu sosyal alanda Batı’yı model olarak geliştirmeye çaba göstermiştir. Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte

Batılılaşmanın devletin temel politikası olması sonucu toplumda Batılı görünümlü bir hayat tarzı yerleştirilmeye çalışılır. Bir yandan Kıyafet Kanunu, Medeni Kanun gibi düzenlemelere gidilirken, öte yandan da Batılı sosyal hayat tarzının kimi öğelerine sahip çıkılır.⁶⁴ “Kadın erkek giysilerinden (peçe, şapka, v.s.) kadın erkek mekânlarının (haremlik, selamlık, v.s.) düzenlenmesine kadar, cinsiyetler arası ilişkilerin düzenlenmesi medeniyetin en temel dairesini çizmektedir. Bu yüzden kadının konumu, Batılılaşmanın, Kemalist medeniyet projesinin mihenk taşıdır.”⁶⁵ Kadınların kapalı alanlardan çıkıp toplumsal hayatın içine girip erkeklerle eşit hayat hakkına sahip olmaları Türk inkılâbının hedeflerinden olup inkılâbın topluma yayılması, kadının medenileşmesi ve sosyalleşmesiyle doğrudan ilişkilidir. Kapalı alanlardan kurtulup serbest hareket etmeye başlayan kadınların davranışlarının erkekler tarafından kabullenilmesi zor olur. Bu değişim sürecinde kadınlar zaman zaman erkeklerin baskı ve tacizlerine maruz kalırlar.

Kadınla erkeğin her bakımdan eşit olması gerektiği düşüncesinde olan Aka Gündüz, kadın erkek ilişkilerinde haremlik selamlık uygulamasına, kadınla erkeğin farklı muameleye tâbi tutulmasına karşıdır. Roman ve hikâyelerinde fikirlerini anlatıcı veya sözcüsü konumundaki kişiler aracılığıyla okurlarına iletir. *Sarı Zeybek*⁶⁶ romanında daha II. Abdülhamit döneminde kadınların haklarını aramaya başladıklarını vurgular. İstanbul’da lalasıyla faytonla arabaya binmek isteyen Aydınlı yengeye, kadınla erkeğin açık faytonlu arabaya binmesinin yasak olduğu söylenir. Abdülhamit döneminin etkin Paşalarından birinin eşi olan Aydınlı Yenge, faytona binen lalasının kolundan tutulup indirilmesi üzerine polise tokat atar. Güvenlik güçleri onları karakola götürmek istese de cesur davranışından çekinip onların faytona binmesine izin verirler. Aydınlı Yenge’nin cesur ve rahat bir kadın oluşu Aydınlı bir efenin kızı oluşundan ileri gelir. Yazar bu romanda Aydın köylerinde kadın-erkek ilişkilerinin kaçgöçten uzak olduğuna da işaret eder. Şehirlerde haremlik selamlık uygulandığını bilen Aydınlı köylü kadınlar erkeklerle serbest ilişkilerinin, Ay tarafından yadırganacağını, onun erkeklerden kaçacağını sanırlar. Bir köylü kadını, şehirli kadınların erkeklerden işittikleri en ufak bir sözü ve maruz kaldıkları en ufak hareketi ırz ve namuslarına leke sürüleceği biçiminde yorumladıklarını belirtir. Karadeniz kızı Ay da, “zannettiler ki şehir kızları erkeklerle görüşemez ve şehir kızlarında namus sanki her an minareden

⁶⁴ Doğan Duman, “Cumhuriyet Baloları”, *Toplumsal Tarih*, C. 7, nr. 37, Ocak 1997, s. 44.

⁶⁵ *Modern Mahrem*, s. 92.

⁶⁶ *Cumhuriyet*, nr. 1085, 16 Mayıs 1927- nr. 1143, 16 Temmuz 1927, s. 3 (tamamlanmamış).

düşmeye amade olan sırça bir vazodur.”(*Tefrika* 43) diyerek kadın erkek ilişkilerinin cinsellikle sınırlandırılmasına, haremlik selamlık uygulamasının namus kavramıyla ilişkilendirilmesine tepkilidir.

Dikmen Yıldızı romanında yazarın sözcüsü Dikmen Yıldızı ülkede yerleştirilmeye çalışılan toplumsal inkılâpları özümseyen, değişime açık bir kadın tipidir; toplum hayatındaki haremlik selamlık uygulamasına tepkilidir. Yazar bu romanda Millî Mücadele yıllarında Anadolu halkının gördüğü süslü/bakımlı kadınları “tango” olarak nitelendirdiğini belirtir. Dikmen Yıldızı’nın yolculuk esnasında karşılaştığı kadınlar onun erkeklerden kaçmayışını şaşkınlıkla karşılarlar. Şaşkınlıklarını “size tango demezler mi”(s. 326) sözleriyle dile getirirler. Onlar şık, süslü kadınları tango olarak nitelendirir ve onlara farklı gözle bakarlar.⁶⁷ Dikmen Yıldızı’nın gözünde şehir kadınının, köylü kadınından farkı yoktur. Türk kadını köyde de şehirde de aynıdır. Dikmen Yıldızı’nın bu yaklaşımı Türk inkılâbının “halkçılık” ilkesiyle toplum hayatında sınıfsal farklılığı kaldırıp eşitlikçi bir anlayış benimsenmesiyle ilişkilidir. Yazarın sözcüsü Dikmen Yıldızı’nın İnebolu’daki bir hizmetçiye söylediği “Kibar ve zengin olarak bilinenler eğer bu toprağın kızı iseler mutlaka sıradan insanların derdini dinleyeceklerdir” sözleri aynı anlayışın yansımasıdır.

Tank Tango romanında, İnebolu’dan muharebeye gitmek üzere Bihter gibi birçok kadın geçtiği için önceleri süslü kadınları yadırgayan halk, zamanla gördüğü süslü kadınları yadırgamamaya başlar. Anadolu halkının kadınlara bakışındaki bu değişim, tüm kadınları eşit gören Bihter tarafından beğenilir. Yazar, Atatürk inkılâplarını özümseyen kadın kahramanları ideal kadınlar olarak göstermektedir.

Çapkın Kız romanında Çapkın Kız’ın dost ve arkadaşlarının çoğu erkektir. O, erkek dostlarıyla duygularını rahatça paylaşabilir; onlar da onun serbest davranışlarını olağan karşılarlar. Çapkın Kız’ın modeli Dikmen Yıldızı’dır.⁶⁸ Onun yaşadığı mekânı yüceltip zaman zaman oturduğu evi ziyaret ederek huzur bulur. Paris ve Berlin’i gören, İngilizce ve Fransızca bilen Çapkın Kız o devirde çok az rastlanan okuryazar bir kadındır. O, çevresindeki eğitimsiz kadınları küçümsemez. Alt tabakadan kadınların

⁶⁷ Şehirli ve köylü kadınlarının kıyafetlerinin ve hayat tarzlarının birbirinden farklı olması nedeniyle köylü kadınları kendilerini şehirli kadınlarından farklı ve onların uzağında görürler. Köylü kadınlarına göre şehirli kadınlar, “elini sıcak sudan soğuk suya sokmayan” şık, zarif kadınlar olup kendileriyle konuşmaya dahi tenezzül etmezler. Dikmen Yıldızı’nın Ankara’ya geri dönerken yolda karşılaştığı kadınlar, onun kendileri gibi cephe savaşıma şaşırlar.

⁶⁸ Çapkın Kız’la Dikmen Yıldızı arasındaki ilişkiyi metinlerarasılık bağlamında değerlendirmek gerekir. *Bebek-Kokain-*, *Yaldız -Dikmen Yıldızı* gibi eserlerde de aynı özellik dikkat çekicidir. Yazarın eserlerindeki bu özellik onun “eğitici” ve “idealist” yönleriyle ilgilidir.

arasına girerek onları da yeni Türk devletinin beklentilerine uygun biçimde eğitmeye çalışır. Erkeklerin kadınlara karşı sorumlulukları olduğu gibi, kadınların da eşlerine karşı bazı sorumlulukları olduğunu düşünür. “Emek Evi”ndeki genç kız ve kadınları eğitmeye çalışır. Onun önerisi üzerine hanımların çoğu dans öğrenirler. At yarışlarına katılmayı düşünür; kadın “cokey”in yadırganacağına farkındadır. Kadın doktor ve hâkime de karşı çıkılan toplumdaki bu olumsuzluğun geçici olduğuna; zamanla kadınların spor yapmasının da olağan karşılanacağına inanır.

Rahat mizaçlı ve “erkeksi” görünümlü Çapkın Kız, davranışları nedeniyle zaman zaman erkeklerin sözlü tacizlerine uğrar. Bazı kadınların geleneksel hayat tarzının dışına çıkmasını kabullenemeyen erkekler kadınların rahat ve özgür davranışlarını, onlara sarkıntılık etmek için fırsat bilmektedir. Rahat mizaçlı olduğu kadar, son derece iffetli Çapkın Kız, kendisine sarkıntılık eden bir şoföre; “Bu toprağın üstünde kimin bir hemşiresi veya bir kadını varsa sokakta kendi hâlinde giden bir başka hemşire veya kadına tecavüz etmemelidir.”(s. 186) diyerek ahlâkî sorumluluğunu hatırlatır. Çapkın Kız, halası yaşarken Cicim Ali’yle evinde rahatça görüşebilirlerken halasının ölümünden sonra dedikoduya fırsat vermemek için çok az görüşür. Çapkın Kız’ın rahat davranışları bazı istismarcılar tarafından kullanılmaya çalışılır. Ondan mektupla randevu talebinde bulunan bir kişi, olumsuz karşılık alınca şantaj yapıp hakkında dedikodular yayarak onu yıpratmaya çalışır. Yazar, Çapkın Kız aracılığıyla toplumdaki kadını dedikodu malzemesi yapan, onları istismar eden erkekleri eleştirir.

*Bir Ahlâk Meselesi*⁶⁹ romanında Öter, Müdür Emin Bey’in Ankara Palas’ta çay içme teklifini ve kendisine gizlice gönderdiği “tilki manto”yu dedikodu ve iffetsizlikle suçlanma korkusuyla reddeder. Bir süre sonra Emin Bey’in kendisini duygusal bir yakınlığı olduğunu anlar. Ama dedikodudan çekindiği için sinemaya onunla birlikte gidemez. Emin Bey’le koltuk numaralarını yan yana almakla birlikte, sinemaya ayrı ayrı girip çıkarlar. Yazar *Çapkın Kız* ve *Bir Ahlâk Meselesi* romanlarında toplumsal alandaki inkılâpların toplumun tüm kesimlerine birden yansımadığını, geleneksel anlayışların halkın hafızasından birden silinmesinin mümkün olmadığını vurgular. Kadınla erkek arasındaki samimiyetin cinsellik bağlamında değerlendirilip normal bir arkadaşlık ilişkisi kabul edilmeyişini eleştiren yazar, inkılâpların toplumsal hayatta büyük

⁶⁹ *Cumhuriyet*, nr. 2071, 11 Şubat 1930-nr. 2098, 8 Mart 1930, s. 3.

değişiklikler yapmakla birlikte, toplumun kadına bakışında tam bir dönüşümün gerçekleşmediğine işaret eder.

Yazar 1931 yılında yazdığı *Ocaklılar* adlı ütöpik romanında 1950’li yıllardaki Türkiye’nin hayalini kurar. Atatürk inkılâplarının ülkenin her tarafına ve toplumun her kesimine yayılacağına inanan yazar, t⁷⁰oplumun kadına bakışının değişmesini, kadının toplum içerisinde her yönüyle erkekle eşitlenmesini hayal eder. Kadınlar da erkekler gibi spor müsabakalarına katılacaktır. Dikmen H. ve Maral Bey boks maçı yapacak, maç büyük bir kitle tarafından seyredilecektir. Aynı romanda Maral’la Dikmen ilişkisi - Çapkın Kız’la Cicim Ali ilişkisinde görüldüğü gibi- cinsellikle ilişkilendirilir. Dikmen, Maral’ın başka birisiyle nişanlı olduğunu söyleyerek dedikodunun önüne geçer. Yazar dedikodudan kurtulmak isteyen Dikmen’in tavrıyla birçok gelişmeye rağmen Türk toplumunda tam bir zihniyet değişiminin yaşanamayacağına işaret eder.

Aysel romanında Yuvaköy’de kadın-erkek ilişkilerinde haremlik-selamlık uygulandığı görülmektedir. Harman sefası düzenlenirken erkekler için sofralar derenin bir tarafına, kadınlar içinse diğer tarafına kurulur. Köyde genç bir erkekle rahatça konuşması mümkün değildir. Geleneksel baskılar nedeniyle rahatça görüşebilme imkânı bulamayan Aysel’le Ali yılsonunda düzenlenen harman sefasını fırsat bilip kuytularda görüşebilirler.

Ben Öldürmedim-Kokain romanında İdil’in erkeklerle bir arada bulunması ve otel içerisinde başı açık dolaşması bazı kişiler tarafından yadırganır. Değişimin zamanla tüm toplum kesimlerine yayılacağına inanan anlatıcı Aka, bu durumdan rahatsız olan İdil’i “zaman kuvvetli bir törpüdür. Hayatın bütün pürüzlerini tesviye eder.”(s. 40) sözleriyle sakinleştirir.

Onların Romanında Dayko’nun dükkânında oturmasının tepkiyle karşılanacağını bilen Gülöz, belirli bir süre dükkânda oturmak istemez. Köy çocuğu Mehmet’e olan sevgisinin çevresindekiler tarafından fark edilmemesine özen gösterir, fark edildiği kuşkusuna kapıldığında utanır. Mehmet’in kendisinden yaşça küçük olması ve aradaki kültür farklılığı nedeniyle ilişkilerinin yadırganacağını düşünüp duygularını açığa vurmaktan çekinir. Gülöz, geleneğin kadını kısıtlayan kalıplarını kırmaya çalışmakla birlikte etkisinden de kurtulamamaktadır.

⁷⁰ *Hâkimiyet-i Milliye*, nr. 3447, 15 Şubat 1931- nr. 3492, 31 Mart 1931, s. 2.

Üvey Ana romanında Lâle, Bibi'yle Doktor Ergun'u evlendirme fikrini önce Doktor Ergun'a açar. Ondan “evet” cevabını aldıktan sonra, Bibi'nin fikrini alır. Bibi, evlilik hususundaki fikrini Lâle'ye açıkça söyleyemez. Mektupla bildirir. Burada mektubun kadınlara fikirlerini belirtme, duygularını paylaşma imkânı sunan aracı işlevi üstlendiğini görülür. Tanzimat döneminde de yoğun biçimde anlatım tekniği olarak yararlanılan mektup baskı altında kalan ve kendini yeterince ifade edemeyen kadının “sesi” ve “dışa açılan penceresi”dir.⁷¹ Kadın sorununu çok yönlü bir biçimde işleyen Aka Gündüz'ün, eserlerinde anlatım tekniği olarak mektuptan yararlanması bu bağlamda değerlendirilebilir. Yazar, Bibi'nin şahsında Cumhuriyet döneminde kadınların toplumsal alanda gerçekleştirilen inkılaplara rağmen, geleneksel baskıdan tam anlamıyla kurtulamadığını vurgular.

Zekeriya Sofrası romanında Ömer Seyfettin'in cenazesine katılmak isteyen Maviş⁷², kadının erkeklerin arasında bulunmasının “namahrem” olarak değerlendirilmesi dolayısıyla törene katılamaz. Geleneğin kadını sosyal alanın dışına atmasına tepkisini; “Dirilerimizin önünde gülmek haram! Ölülerimizin ardında ağlamak haram!” sözleriyle dile getiren Maviş, karşılaştığı durumu Ali Canip'in “Şarkın Sultanları”⁷³ başlıklı şiiriyle ilişkilendirir. Maviş, toplumun kadınların spor yapmasına olumsuz yaklaşılmasını da eleştirir.

Çapraz Delikanlı romanında yakışıklılığı ve beyefendiliğiyle kızlar ve birçok evli kadın için cazibe merkezi olan Okan'ın Aykız'la yakın ilişkisi, diğer kadınlar tarafından kıskanılır. Okan'la Aykız'ın kardeş olduğu gerçeğinden habersiz olan bu kadınlar, ilişkiyi metres ilişkisi olarak yorumlarlar. Yazar, kadın erkek ilişkilerinin sadece cinsellikle ilişkilendirilmesini eleştirir.

Giderayak romanında Vurgun Haydamak'tan hoşlanan Nazlı, onunla mektup aracılığıyla iletişim kurup kendisiyle dost olmak istediğini söyler. Haydamak'ı arkadaşının ablasıyla tanıştıracaklarını söyleyen Nazlı'nın, arkadaşının ablası dediği kişinin kendisi olduğu anlaşılır(s. 189). On sekiz yaşında bir genç kız olan Nazlı'nın sevdiğiyle konuşup görüşmek için böyle bir yol izlemesi -Bibi (*Üvey Ana*) örneğinde de görüldüğü gibi- toplumun kadın erkek ilişkileri üzerindeki baskısıyla ilişkilidir. Haydamak'a duygusal ilgi duyan Nazlı, duygularını serbestçe söyleyebilme imkânı

⁷¹ Bkz. Emel Kefeli, *Anlatım Tekniği Olarak Mektup*, Kitapevi Yayınları, İstanbul 2002, s. 46.

⁷² Asıl adı Fatma Dürrinisadır, gözlerinin rengi dolayısıyla “Maviş” olarak da bilinir.

⁷³ Ali Canip bu şiirinde, Şark toplumundaki taassubu eleştirir.

tanınmayışından ve Haydamak'la arasındaki yaş farkının yadırganacağını düşünmesinden dolayı ona yazdığı mektuplarda kendisini “arkadaşının ablası” olarak tanıtır. Başlangıçta Nazlı'yı yadırgayan Haydamak, onun samimiyetine hayran olur, onunla evlenmek için kendisi başvurur. Yazar, Nazlı'nın şahsında erkek egemen geleneklere sahip bir toplumda erkeklerin kadınlara karşı hissettikleri duygularını rahatça dile getirebilmelerine karşın, kadınların erkeklere karşı duygularını serbestçe dile getiremeyişini eleştirir.

Yazar hikâyelerinde de modernleşmeye çalışan Türk kadınının maruz kaldığı baskıyı işler. “Asrî Kızlar V”⁷⁴ hikâyesinde Samanpazarı'nda süslü kıyafetle dolaşan Ç. Hanım “Tango! Tango! Saçı başı fiyango!”; “Madam! Madam! Sırıtırsın adama! Gelmez misin odama!”; “Tu! Tu! (...) Bu avratlar yüzünden ne bet kaldı, ne bereket!”; “Hele hele bakındı! Topuk ökçe değil bunlar... tıpkı Frenk bastonu!...” gibi sözlerle maruz kalır. Çocukların ve orta yaşlıların bu sözlerini önemsemeyen Ç. Hanım, bir genç kızın “Aman kokana mıdır, hanım mıdır? Belli değil ki... Yazıklar olsun! Sanki bunlara da avrat mı demeli?” demesine gücenir. Ç. Hanım kızı suçlamaz, onun sözlerini mutaassıp zihniyetin yansıması olarak değerlendirir. Bu kızla ilgilenerek onu bilinçlendirmek ister. Ona gizli gizli okuma yazma ve dikiş, biçki, el işleri öğretir; yeme içme adabını gösterir; İsveç sporları yaptırır. Komşularının kına gecesinde ona kendi şık kıyafetlerini giydirip makyaj yapar. Kızını şık kıyafetler içerisinde değişmiş ve güzelleşmiş olarak gören babası onun okuma, yazma, dikiş ve biçki öğrenmesini takdir eder. Etraftaki diğer kadınlar da bu değişime hayran olurlar. Anneler kızlarını Ç. Hanım'a dikiş, biçki, manikür, okuma, yazma dersine gönderirler. Yazar, Ç. Hanım örneğinde genç neslin gelişmesi ve Cumhuriyet ideolojisine uygun yetişmesine verdiği önemi vurgular.

“Heykeltıraş”⁷⁵ hikâyesinde Güzel Hanım'ın nişanlısı ve görünüşü onun etkisiyle geleneksel davranışlarından kurtulup modernleşmeye başlar. Evde mercan terlik yerine ev iskaripini giymek, dikiş ve yazı dersi almak, minder yerine kanepa kullanmak, sini yerine masada yemek yemeye başlamak bu modernleşmenin göstergeleridir. Yazar yukarıda adı geçen iki hikâyede modernleşmenin eşiğindeki Türk kadının mücadelesi sayesinde kendisini topluma kabul ettireceğini, değişimin başlatıcısı/önderi görevi üstlenebileceğini vurgulamaktadır.

⁷⁴ *Cumhuriyet*, nr. 400, 18 Haziran 1925, s. 4.

⁷⁵ *Cumhuriyet*, nr. 794, 26 Temmuz 1926, s. 4.

Cumhuriyet döneminde yapılan inkılâplarla Türk toplumunda kadın-erkek ilişkilerinde haremlik-selamlık anlayışına ve kadın-erkek eşitsizliğine son verilmeye çalışılsa da geleneksel anlayış uzun süre devam eder. Eserleriyle topluma yeni, modern kadın örneği sunan Aka Gündüz, birey olma mücadelesi veren bu kadınların gelenekçi/mutaassıpların baskısına maruz kaldığına işaret eder. Devrine göre eğitilmiş, kültürlü olan bu kadınlar geleneksel anlayışa olan tepkilerini rahatça dile getiremezler, fakat üzerlerindeki baskının zamanla kalkacağına inanırlar. Yazar, kadınların bu baskıdan kurtulmasında zihniyet değişimiyle birlikte kadınların kişisel çabalarının da büyük rolü olduğunu ileri sürer. Kadınların kendilerini topluma kabul ettirebilmesi için iyi bir eğitim almaları, kendilerini her yönden geliştirmeleri gerektiğini vurgulayan yazar; Dikmen Yıldızı (*Dikmen Yıldızı*), Çapkın Kız (*Çapkın Kız*), Bihter (*Tank Tango*), Lâle (*Üvey Ana*), Gülöz (*Onların Romanı*) Ç. Hanım (“Asrî Kızlar”) gibi roman ve hikâye kişilerini örnek kadın tipleri olarak sunar.

2.1.1.3.Çalışan Kadın

Osmanlı Devletinin ilk dönemlerinde kadınların eski Türk toplumundaki kadınlar gibi sosyo-ekonomik hayatın içerisinde olduklarına dair varsayımlar vardır.⁷⁶ Osmanlı toplumunda kızların meslekî eğitimi Tanzimat döneminde başlar, bu dönemde kadınların çalışması gerektiğine dair yazılar yayınlanır. Meşrutiyet döneminde kadınların iş alanlarını genişletecek farklı meslekî okullar açılır; en çok istihdam edildikleri meslekler, hemşirelik/ebelik⁷⁷ ve öğretmenliktir. 1870’de açılan Darülmuallimat’ın (Kız Öğretmen Okulu) amacı kız rüştiyelerine ve idadilerine kadın öğretmen yetiştirmektir. Kız çocuklarına eğitimin kadın öğretmenlerle verilmesi zorunluluğu, özellikle Müslüman kızlara yönelik yeni bir meslek ve çalışma ortamı yaratır.⁷⁸ Savaş yıllarında erkek nüfusunun azalması, kadınların sosyal hayatın içerisinde etkin olmaları, ekonomik bağımsızlıklarını kazanmalarına vesile olur.

⁷⁶ Abdurrahman Kurt, “Osmanlı’da Kadının Sosyo-Ekonomik Konumu”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 5, s. 436-437.

⁷⁷ Kadın ebeler Osmanlı sosyal yapısı içerisinde kendilerine olan ihtiyacın daha çok duyulduğu bir konuma gelir. 20 Eylül 1913 tarihli *Kadınlar Dünyası* dergisinde, ebelik mesleğinin yüceliği ve kutsallığı vurgulanıp, hıfzıssıhhaya uygun bir temele oturtulmayan ebeliğin, yeteneksiz ve cahil, yaşlı kadınların elinde kaldığı, bu nedenle de birçok kadının hastalandığı ya da sakatlandığından söz edilir. Osmanlı Devletinin modern anlamda hemşirelerle karşılaşması Kırım Savaşı sıralarına rastlar. Hatta Florence Nigthingale’in Selimiye Kışlası’ndaki yaşantısı ve özverili çalışmaları o günden günümüze değin uzanan hikâyelere konu olur. Bkz. Tiğınçe Oktar, *Osmanlı Toplumunda Kadınların Çalışma Yaşamı Osmanlı Kadınları Çalıştırma İslamiyesi*, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul 1998, s. 33, 42.

⁷⁸ *Osmanlı Toplumunda Kadınların Çalışma Yaşamı Osmanlı Kadınları Çalıştırma İslamiyesi*, s. 38.

Cumhuriyet döneminde sosyal inkılâplar, belirli bir süre sonra toplum üzerinde etkisini gösterir. Atatürk, kadınların eğitilmesinin ve eğitici görev üstlenmesinin Türk inkılâbının başarılı olmasının en önemli şartı olduğunu 1925 yılında yaptığı konuşmada belirtir:

“Bir sosyal toplum, bir millet, erkek ve kadın denilen iki cins insandan meydana gelmiştir. Kabil midir ki, bir kitlenin bir parçasını ilerletelim, diğerini ihmal edelim de kitlenin bütünü ilerleyebilsin. (...) Şüphe yok, ilerleme adımları, dediğim gibi, iki cins tarafından beraber, arkadaşça atılmak ve ilerleme ve yenilikte birlikte merhaleler aşmak lazımdır. Böyle olursa inkılâp başarılı olur.”⁷⁹

Bu dönemde kızlar da erkekler gibi hukuk, tıp, siyaset ve felsefe alanlarında eğitim alıp bu alanlarda meslek sahibi olabilirler. Yurt genelinde açılan okul/enstitülerden mezun olan kızlar bir yandan ekonomik bağımsızlıklarını kazanırlarken, bir yandan da yeteneklerini sergileme fırsatı bulurlar. Onların üstlendikleri görevler sembolik anlam taşır. Aldıkları eğitim ve iş hayatı kadınların ekonomik bağımsızlıklarını kazanıp erkeklere bağlı yaşamaktan kurtulmalarını sağlar. Okul ve iş hayatı sayesinde geleneksel baskıdan uzaklaşan kadınlar, çağdaş ve özgür hayata adım atarlar.

Kadınların çalışması⁸⁰ gerektiği düşüncesini savunan Aka Gündüz, iş atölyelerinde ve derneklerde çalışarak, ekonomik ve toplumsal hayatta etkinleşip birey olmayı başaran kadınları örnek kadınlar olarak gösterir⁸¹; “çalışan kadın”lara yönelen olumsuz bakışı eleştirir. Türk toplumda kadınların da erkekler gibi çalışıp aile ve ülke ekonomisine katkıda bulunması anlayışı yerleşince, kadınların iş hayatına atılmasının olağan karşılandığına işaret eden yazar, onların rahat ve huzur içerisinde çalışabildiği iş ortamının çok az olduğunu, olumsuz toplum şartlarının kadınların çalışma şevkini kırdığını vurgular.

Bu Toprağın Kızları romanında Şişli Dârüleytamı’na hastabakıcı atanan Sara (Kendi Kendisinin Kızı), ilk işinden müdürün sarkıntı ve tacizlerinin katlanılmaz bir hâl alışı yüzünden ayrılır. Daha sonra bir matbaada çalışan Sara, bu iş yerinde tacize uğrar. Çözüm bulmak için başvurduğu muhasebecinin de işbirliğiyle randevu evine düşürülür.

⁷⁹ Atatürk’ün *Söylev ve Demeçleri I-III*, C. I, TTK Basımevi, Ankara, s. 244.; aktaran: Aynur Soydan, “Kadın Kimliğinin Oluşması Çerçevesinde Meslekî Teknik Eğitim (Cumhuriyet İdeolojisinin Kuruluş Sürecinde Kız Enstitüleri 1923–1940), *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, nr. 1, 2002, s. 270.

⁸⁰ Tanzimat döneminden itibaren edebî eserlerde çalışan kadın meselesi geniş yer tutar. Bu konuda ayrıntılı bilgi için Bkz. Sema Uğurcan, *Türk Romanında Çalışan Kadın*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 1983.

⁸¹ Halide Edip Adivar da çalışan kadınları ideal kadınlar olarak sunar. Sema Uğurcan, “Osmanlı Türk Romanında Kadın Tipleri”, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, nr. 11, Mart 2002, s. 121.

Özel kurumlar kadınların çalışma güvenliği açısından resmî kurumlardan daha elverişsizdir. Yozlaşma belirli kurumla sınırlı olmadığı gibi belirli coğrafyayla da sınırlı değildir. Sara İstanbul dışında bir vilayet hastanesinde çalışırken oradaki erkekler tarafından da rahat bırakılmaz, burada uğradığı taciz ve iftiralar sonucu işinden istifa etmek zorunda kalır. Etfâl hastanesi Sara'nın hayatı boyunca çalıştığı en rahat ve huzurlu iş yeri olup endişe ve korkudan uzak bir mekândır. Aynı romanda Fehmi Paşa'nın tuzağı sonucu ailesi tarafından reddedilen Nazlı (Bk. Düşmüş Kadın, s.), dadısıyla birlikte yaşarken iki kadın dikiş dikerek ev temizliği yaparak nafakalarını temin ederler. Yazar, Nazlı ve dadısının şahsında nafakasını temin etmek isteyen Türk kadının namusuna zarar gelmediği müddetçe her işi yapmaya razı olduğu fikrini işler.

Tank Tango romanında Bihter, viranelerden topladığı kadın ve genç kızların nafakalarını temin etmesini sağlayacak “Küçük Fabrika” adlı atölyeyi kurar. Millî Mücadele yıllarında ordunun giysi ihtiyaçlarını karşılamak üzere İsmet Paşayla anlaşılan Bihter, bir yandan millî harekete destek olurken, bir yandan da yoksul kadınların iş temin ederek para kazanmalarına fırsat tanır. “Küçük Fabrika” adlı atölyede kimsesiz kadın ve çocuklara iş olanağı yaratılırken burada çalışan kadınların sosyal hakları da güvence altına alınır. Küçük fabrika sığınma evlerinden farklıdır. Kadınların geçici bir süre sığınabilecekleri bir mekân olmanın dışında kadına meslek öğretmek, onu geçimini sağlayabileceği iş sahibi hâline getirerek ekonomik bağımsızlığı kazandırdıktan sonra topluma iade etmek üzere kurulur. Ticarî amaçlı olmayıp tamamen sosyal fayda gayesiyle açılan bu kurum elde ettiği kazançla yeni şubeler açarak yardıma muhtaç durumdaki daha çok kadının çalışmasına olanak sağlayacaktır. Küçük fabrikanın vergiden muaf tutulması gerektiğinin özellikle altını çizen yazar, atölyenin vergisini ödemediği gerekçesiyle kapatılmasını da eleştirir.

Çapkın Kız romanında Çapkın Kız'ın kurulmasına önyak olduğu “Emek Evi”, yeni Türk devletinin beklentilerine uygun kızlar yetiştirir. Bu kurum çalışanları yerli malları üreterek⁸² ülke ekonomisine katkıda bulunurlar. “Emek Evi”, ekonomik sıkıntı içerisinde olan kadınlar için bir sığınaktır. Çapkın Kız, ekonomik sıkıntı içerisinde olan bir kız ya da kadına rastladığında onları bu kuruma yerleştirmeye çalışır. Bu kurum, kadınlara ekonomik bağımsızlığı kazandırdığı gibi onların sosyal ve modern bir biçime girmelerini sağlayan okul işlevini de üstlenir. Bu kurumda çalışan kadınlar Çapkın

⁸² Yerli malı üretme ve kullanmayı teşvik, yazarın *Gazi Çocukları İçin I*, *Gazi Çocukları İçin II*, *Gazi Çocukları İçin III* tiyatrolarında da vurgulanır.

Kız'ın öneri ve yardımları sayesinde modern hayata uyum sağlamaktadırlar. O devirde kadınların çalışma imkânı bulduğu diğer bir kurum da yine Çapkın Kız'ın desteğiyle Üsküdar'da kurulan Bebek Evi'dir. "Küçük Fabrika", "Emek Evi" ve "Bebek Evi" gibi kurumlar sosyal yardımlaşma derneği ve kadınlar için iş bulma kurumu görevi yapmaktadırlar. Bu derneklerin yararlarını vurgulayan yazar, toplumda benzer kuruluşların geliştirilip çoğaltılmasını tavsiye eder.⁸³ Yazar okuyucularını sosyal sorumluluk kavramı etrafında düşündürür.

*Ocaklılar*⁸⁴ romanında Dikmen H., Odunoba'da "Dellallar Çarşısı"nda kadınlar için dikiş-nakış eşyası satılan dükkân açar. Çarşıya kadınların çok fazla uğramadığı şeklindeki uyarıları önemsemeyen Dikmen, matbaacıya reklâm kartları bastırıp çırağına ilgili adreslere dağıttırır. Daha ilk günden dükkâna büyük ilgi olur, zamanla bu ilgi oldukça artar. Onun dükkânının karşısına arkadaşı Maral da kunduracı dükkânı açar. Kadınlar terzilik öğrenmek için Dikmen'in evine gelirler. Dikmen, çocuklara kitap dağıtarak onların okuma yazma öğrenmesini sağlar.

Ben Öldürmedim-Kokain romanında İdil'in Ankara'nın merkezinde bir barda çalışmasını önce kendisi de yadırgayan anlatıcı kişi, daha sonra onun çalışma tarzının eleştirmesini tuhaf karşılar. Romanda anlatıcı ve İdil, yazarın sözcüsüdürler. Kadınların çalışmasının bir zorunluluk değil gereklilik olduğunu düşünen İdil, namusu ve alın teriyle çalışan kadını, kocasının parasıyla gününü gün eden burjuva kadınlara üstün tutar. Ona göre bütün Türk kadınları çalışıp aile bütçesine katkıda bulunmalıdır. Kadınların çalışmak istemeleri, ekonomik bağımsızlık kazanarak başkalarına bağımlı olmaktan kurtulma isteğiyle de ilişkilidir. İdil'in şoförünün kızı, şoförlerin başkalarına mahkûm olmadan minnet duymadan hayatlarını sürdürebildiklerini düşünür. Cinsiyeti dikkate almadan, bir kadın olarak kendisinin de bu meslekte başarılı olacağına inanarak babası gibi şoför olmak ister.

Çapraz Delikanlı romanında daktilo kız Perin, kendi işini kendisi yadırgar: "Daktilo kızı demek cefa ve ihmalin kızı demektir."(s. 25). Onun işini yadırgamasının

⁸³ Yazarın *Ocak* romanındaki Türk Ocağı mensupları da kurmayı planladıkları "kız yurtları"yla çevre tarafından yozlaştırılan kızları kurtarmayı amaçlamaktadırlar. Bkz. Milliyetçilik, s.

⁸⁴ *Hâkimiyet-i Milliye*, nr. 3447, 15 Şubat 1931- nr. 3492, 31 Mart 1931, s. 2.

nedeni, biraz da âşık olduğu Çapraz Delikanlı Okan'ın müdür olmasından ileri gelir. Mesleği dolayısıyla kendisini Okan'a yakıştıramaz.⁸⁵

Üvey Ana romanında Lâle, mürebbiye olarak çalışır, ekonomik bağımsızlığını kazanır. Bu meslek sayesinde inkılâpların toplumun çeşitli kesimlerince benimsenmesine yardımcı olacaktır. Üstlendiği görevi lâıkiyla yapmaya çalışan Lâle, toplumun kadına bakışını değiştirir. Kadınların da ülke ekonomisi ve toplumsal projelerde etkin olmasının mümkün olabileceğini kanıtlar. Onun mezun olduğu İsmet Paşa Kız Enstitüsü, inkılâpların ideolojisini topluma yayarak ve benimseterek bunları uygulayabilecek nitelikte kızlar yetiştirir. Bu enstitüde yetişen kızlar çok yönlü bir eğitimden geçerek toplumsal hayatta birçok görevi üstlenebilecek düzeyde yetiştirilmektedir. Bu enstitüden mezun Lâle, farklı işleri de başarabilecek donanım ve yeteneğe sahip olmakla birlikte kendisini en çok mürebbiyelik mesleğinde başarılı görür, bu meslekte topluma daha çok hizmet verebileceğine inanır. Önce Ankara'da daha sonra Sivas'ta mürebbiye olarak çalışır. Onun mesleğindeki başarısı toplumda yerleşik olan mürebbiyenin Batılı olması gerektiği anlayışını değiştirmeye başlar. Türk mürebbiye geleneğinin yerleşmesini sağlar. (Bkz. Özel Eğitim, s. 135-136). Lâle, aldığı eğitim sayesinde farklı alanlarda çalışabilme imkânı bulur. İstanbul'da bir kitabevine çocuklara yönelik kitaplar yazmayı teklif eder; destek bulamayınca aynı teklifi *Büyük Gazete*'ye götürür, ancak buradan destek göremez. O, engellere rağmen bir çıkış yolu arar. Bir terziyle anlaşır, eve sipariş almaya başlar. Vefa semtinde tanıştığı bir kişinin kendisine teklif ettiği mankenlik mesleğine aslında olumlu yaklaşan Lâle; çalışacağı yerin “çok meşhur bir yer” oluşu dolayısıyla bir tanıdığa rastlamaktan çekinir ve işi reddeder. Çağdaş bir eğitim kurumundan mezun olan Lâle'nin mankenlik mesleğine olumlu bakmasına rağmen teklifi reddetmesi çevre baskısını göstermektedir. Çevrenin baskısı onun düşüncesini eyleme geçirmesini engeller.

Hicran romanında bazı işyerlerinde genç kız ve kadınların tuzağa düşürülerek istismar edilmeleri işlenir. Sultanî (yüksekokul) mezunu Fatma'nın Anadolu'da bir gazetede “Bir kadın kâtime aranıyor”(s. 42) ilanı⁸⁶ üzerine başvurduğu kurum bir tür

⁸⁵ Yazar, başka eserlerinde de o devirde bir takım mesleklerin küçümsendiğine işaret eder. “Eski Özur, Yeni Özur” hikâyesinde mesleğinin gazetecilik oluşu dolayısıyla küçümsenen Mesut Sıdkı Bey, kendisine yöneltlen küçümseyici bakışları önemsemez, bu durum onu daha çok kamçılar. Bkz. *Cumhuriyet*, nr. 177, 4 Teşrin-i Sani 1924, s. 6. *Bir Şoförün Gizli Defteri* romanında Paşa kızı Çiler'in, Erol'un evlilik teklifine olumsuz karşılık vermesinde Erol'un mesleğinin şoförlük oluşu da etkili olur.

⁸⁶ Aka Gündüz romanlarında gazete ilanlarının aldatıcı olma ihtimaline dikkat çeker. *Çapraz Delikanlı* romanında Faika'yı tuzağa düşürüp fahişe olarak tanıtan Müjgan, onu fahişe olarak tanıtmak için gazetelere manşet attırır.

randevu evidir. Bu kurum ve kurumun sahibi Enfes Hanım'ın gerçek yüzünü kısa süre sonra fark eden Fatma, çıkış yolu bulamaz.

Mezar Kazıcılar romanında Kâmile Hanım, “Sarrafılar” adlı zengin bir aileye ev işlerine gider. Ancak kendisine yardım eden kızı ailenin şımarık oğlu tarafından hamile bırakılır. (Bkz. *Düşmüş Kadın*, s. 63).

Yayla Kızı romanında bar kadını olarak çalışan Nihal, imzaladığı sözleşmeyle tehdit edilerek istemediği kişilere sunulur. Nihal'in çalışmak istediği mekânı belirleyebilme şansı da yoktur. Ankara'da bar hayatında durgunluk yaşanınca, bar sahipleri onu Diyarbakır'a gitmeye zorlar. Kendisi bu işe zorunlu olarak katlanan Nihal, yaptığı telkinlerle Petek'in aynı işte çalışmasına engel olur. Hiçbir örgün eğitimden geçmeyen Petek, hasta annesine maddî destekte bulunmak için Yozgat'ın köyünden Ankara'ya çalışmaya gelmiştir. Petek'in, manevî babası Nuri Bey'i aramak üzere girdiği barda piyano ve keman eşliğinde oynayışı hayatında dönüm noktası olur. Petek'in burada oynadığı oyun havası, amatördür; ama onu yakından gözlemleyen bestekâr Bursalı Baha Bey, ondaki cevheri keşfeder. Onun yetişmesi için önyak olan Bursalı Baha Bey, özel müzik dersleri almasını sağlayarak, yeteneklerini geliştirmesine yardımcı olur. Barda yetenekleri keşfedilen Petek, Samuel Benson adlı bir girişimci tarafından İstanbul'a götürülür. Samuel Benson'un desteğiyle filmde oynayan Petek, kısa sürede tanınır. O sıralar Paris'te bulunan Cemal Reşit (Rey), *Yayla Kızı*'nın ününü işitir. Yurda döndüğünde ona müzik dersi vermek ister(s. 139). Kazandığı şöhret sonucu Avrupa'ya götürülen Petek burada bir anda büyük servete sahip olur, dünya çapında üne kavuşur. Kendisine sunulan dört yüz bin dolarlık Hollywood yıldızlığı⁸⁷ teklifini, yurt ve millet sevgisinin baskın gelmesi yüzünden reddeder:

Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Kokotlar Mektebi* ve *Billur Kalp* adlı romanlarında da gazete ilanlarıyla genç kızların tuzağa düşürülmesine dikkat çeker. Bkz. Alev Sınar, *Aka Gündüz'ün Romanlarında Kadın*, Dergah Yay., İstanbul 2007, s. 82.

⁸⁷ Alev Sınar, Petek'in hayatıyla 1933 yılı güzellik kraliçesi Nazire Hanım'la arasında benzerlik kurar. Kaynaklarda Nazire Hanım'ın 1933 yılı sonrasında hayatı hakkında bilgi olmayışını, Petek gibi kendisini ispat ettikten sonra Anadolu'da sessiz bir hayatı tercih etmesine yorar. 1929 yılı güzellik yarışmasını kazanıp, yarışma şartnamesine uymadığı gerekçesiyle elenen Hicran Hanım, 1935 yılında film çevirmek üzere Amerika'ya gider. (“Türkiye’de İlk Güzellik Kraliçesi Bayan Hicran Amerika’ya Gidiyor”, *Büyük Gazete*, nr. 21, 18 Mart 1935, s. 6-7). Hicran Hanım'ın elenmesi üzerine 1929 güzellik kraliçesi olarak seçilen isim Feriha Tevfik olup, (*Cumhuriyet*, nr. 1911, 3 Eylül 1929, s. 1) birçok filmde başrolde oynar, güzel sesiyle taş plak doldurur ve 1930 yılında Amerika'da düzenlenen dünya güzellik yarışmasına gönderilir. 1932 yılı güzellik kraliçesi Keriman Halis ise Belçika'da düzenlenen dünya güzellik yarışmasında birinci olur. (Gökhan Akçura, *Unutma Beni İvır Zıvır Tarihi*, Om Yayınları, İstanbul 2001, s. 229-261; Doğan Duman -Pınar Duman, “Kültürel Bir Değişim Aracı Olarak Güzellik Yarışmaları”, *Toplumsal Tarih*, C. 7, nr. 42, Haziran 1997, s. 20-26) Bütün bu bilgiler ışığında yazarın, romanında modern Türk kadını dünyaya ilk kez tanıtan isimlerin hayatlarını hatırlatacak ayrıntılardan yararlandığı söylenebilir. *Aka Gündüz'ün Romanlarında Kadın*, s. 201.

“Niçin Amerika’ya gitmedim? Niye dört yüz bin doları feda ettim? (...) yurdumun toprağı, babamın kemikleri, Çankaya’nın havası çekti. (...) Çömlekçi Hacı Emmi’nin destisi bile Newyork’taki hürriyet heykelinden daha alımlıdır. (...) Holivud’da sinema yıldızı olacağıma yayladaki çökük damlı evimin kızı olacağım.”(s. 164).

Yazar, Petek’in şahsında Anadolu kızlarına yeteneklerini sergileme fırsatı sunulup gereken desteğin verilmesi durumunda onların büyük başarılarla imza atabileceklerini ifade eder.

Sansaros romanında çocuklara şiddet uygulayan idarecilerin karşısında, olumlu yaklaşımda bulunarak onlardaki yetenekleri keşfedip geliştirmeye çalışan idealist kadın öğretmenler vardır. Ancak I. Dünya Savaşı yıllarının olumsuz şartları ve yozlaşmış idareciler onların idealizmini söndürür.(Bkz. Yetimhanede Eğitim, s. 130)

Bir Kızın Masalı romanında İlki, ilkelerine aykırı olmadığı müddetçe her türlü işi yapmaya razıdır:

“Mutfak bulaşıkçılığından dadılığa, tezgâhtarlıktan kâtipliğe kadar bütün kapılara başvuracağım ve hayatımı mutlaka şerefle, dürüstlükle, namusumla kazanacağım.”(s. 72).

Başlangıçta ev dolaşıp annesinin yaptığı el işlerini satan İlki, el işlerine çok fazla itibar edilmeyince, kalıcı bir iş bulmaya karar verir. İlki’nin ilk iş hayatına atıldığı, “Teyze Hanımefendi” namıyla tanınan kadının atölyesi görünüşte sıradan sanat atölyelerinden farksızdır. Daha sonra İlki’nin baba dostu zabıta memurunun araştırmaları sonucu, atölyenin kadın ticaretinin/genç kızların tuzağa düşüşünün başlangıç merkezi olduğu ortaya çıkarılır. Tesadüfen bulup çalışmaya başladığını sandığı bu iş yerine, bir tuzak sonucu düştüğünü zamanla öğrenen İlki, bu iş yerinden zabıta memurunun yardım ve desteği sayesinde çok fazla zarar görmeden kurtulur. Yazar bu romanda –*Hicran* romanında da görüldüğü gibi- bazı art niyetlilerin iş yerleri aracılığıyla genç kızları kötü yola düşürmeye çalıştıklarına işaret eder.

Eğer Aşk... romanında Afrikalı babayla Türk annenin kızı Adelina Danka, çocukluğundan itibaren farklı coğrafyalarda (Londra, Kahire, Adisababa) bulunduğu İngilizce, İtalyanca, Arapça ve Habeşçe şarkılar söyleyebilmektedir. Onun renkli kişiliği çalıştığı barı zengin ve farklı müşterilerin uğrak yeri hâline getirir. Özellikle Habeşistan’ın millî dansları bar müşterilerini çok etkiler. Adelina Danka (Taranta Babu), barda iffetiyle çalışsa da barın bazı müşterileri mesleğinden dolayı ona, düşmüş kadın gözüyle bakarlar. Bar çalışanları Taranta Babu’yu yakından tanıdıkları için onun dürüst bir kadın olduğundan şüphe etmezler. Aksini düşünenleri uyarırlar.

Dürüst ve gururlu bir kadın olan Taranta Babu, bar artistliğinin kendisine uygun bir meslek olmadığının; etrafındaki erkeklerin gözlerinin kendisinin sanat yeteneğine değil de fizikî alımlılığına, cinselliğine yöneldiğinin farkındadır.

Yazar hikâyelerinde de çalışan kadın meselesine yer verir. “Büyük Bir Romanın Hülasesi”⁸⁸ hikâyesinde Nihal, Anadolu’da bir kasabada seyyar tezgâhta kırtasiye malzemeleri satar. Komşularının kendisine destek olması, ağabeyi Mülâzım-ı Evvel Celâl’in cepheden sipariş vermesi üzerine kazancı artan Nihal, çarşıda bir mağazaya taşınır. Çalışma hayatını seven Nihal, varlıklı bir kişi olan Cemil Bey’le de işine devam etmek şartıyla evlenir. Onun çalışmasını destekleyen Cemil Bey, kız kardeşi Fatma’nın da onunla çalışmasını ister.

“Hemşire”⁸⁹ hikâyesinde ailesinden beş kişi muhtelif cephelerde şehit olan İffet, hiçbir ücret talep etmeksizin bir harp hastanesinde gönüllü hemşire olarak çalışır. Hastane kâtibinin kendisine ettiği ilan-ı aşka olumsuz karşılık veren Hemşire, onun sözlü tacizine maruz kalır. “Bu Kâtip Beyin bir aşka ihtiyacı varmış, hâlbuki bir harp hastanesinde yalnız hastaların ve yaralıların tedavisine ihtiyaç vardır.” sözleriyle durumu sertabip ve serhemşireye bildiren genç kız, onlardan destek göremediği gibi onların da iftiralarına maruz kalır. Ahlâksız olduğu gerekçesiyle hastanedeki görevine son verilen İffet, makası kâtibin boğazına saplayınca hapisane nezaretine atılır. Yazar bu hikâyede kadınların iş hayatında karşılaştığı engellerin toplumun bakışından ziyade kişilerin ahlâksızlığından kaynaklandığını vurgular.

“Asrî Kızlar III”⁹⁰ hikâyesinde bir bankada muhasebeci olarak çalışan Şekibe Hanım, kendisinin bu mesleğe kavuşmasını Cumhuriyet rejiminin bir sonucu olarak niteler.

Yılmazların İkizler tiyatrosunda Günsel Fransız Matmazel’in şapka atölyesinde ustabaşı olarak çalışan, becerikli ve çalışkan bir şapka ustasıdır. Günsel’in beceri ve çalışkanlığının farkında olan Matmazel, onu kendisine rakip görüp şevkini kırmaya çalışır. Matmazel’in yaklaşımı Günsel’in çalışma şevkini kırmaz, aksine onu daha da hırslandırır. Hiçbir sermayesi olmayan Günsel, bir atölye açıp Matmazel’i gölgelemeye karar verir. İkiz kardeşi Özcan’ın ve dostlarının da desteğiyle bir atölye açmayı başarır.

⁸⁸ *Cumhuriyet*, nr. 53, 28 Haziran 1924, s. 4.

⁸⁹ *Cumhuriyet*, nr. 99, 16 Ağustos 1924, s. 4.; nr. 100, 17 Ağustos 1924, s. 4.

⁹⁰ *Cumhuriyet*, nr. 338, 14 Nisan 1925, s. 4.

İş hayatına kadın şapkacısı olarak başlayan Günsel, zamanla farklı kadın giysileri de üreterek ünlü iş kadını olur.

Aka Gündüz iş hayatına zorunluluk sonucu atılan kadınları ele almıştır. I. Dünya Savaşı yıllarında askere alınan erkeklerin yapacakları görevleri üstlenen kadınlar kendi ayakları üzerinde durmayı öğrenirler. Ancak iş hayatında birçok zorlukla karşılaşan kadınlar kendilerini güvende hissedememektedirler. Meşrutiyetten Cumhuriyete geçişte toplum, kadının iş hayatına atılmasına alışamaz, bazı kişiler kadınları mağdur eder. Ancak kadınların çalışmasına başlangıçta tepkiler gösterilse de zamanla bu durum olağan karşılanır. Buna karşın iş hayatına atılan kadınlar, kendilerini güvende hissedecekleri iş yeri bulmakta zorlanırlar. Kadınların bu güvensizlikleri, geleneksel baskıdan çok yozlaşmış tiplerin ahlâksızlık ve oyunlarından kaynaklanır. Yazar “Küçük Fabrika”, “Emek Evi” ve “Bebek Evi” gibi kurumları örnek kurumlar olarak göstererek kadınlara güvenli çalışma şartları sağlanmasını önerir. Sosyal dayanışmanın gerekliliğini vurgular.

2.1.1.4.Alafranga/Yozlaşmış Kadın

Batı düşünce, kültür ve hayat tarzını tam anlamıyla kavrayıp özümseyemeyişlerine karşın Batılı ya da modern görünmeye gayret eden alafranga tipler, bir yandan Batılıların sadece gündelik hayat ve eğlencelerini kendi hayatlarına uygulamaya çalışırken, diğer yandan içinde doğup büyüdüğü toplumun örf, adet, gelenek ve ahlâk anlayışına ters düşen davranışlar içindedir.⁹¹ Osmanlı Devletinde özellikle Tanzimat döneminden itibaren Batılı yaşayış tarzı benimsenir. Önce saray çevresinde, yalı ve konaklarda başlayan Batılı yaşayış tarzı, zamanla toplumun diğer kesimlerine yayılır. Batılı yaşayış tarzının çeşitli unsurları taklit ve moda yoluyla günlük hayata girmeye başlar. Devrin gazetelerindeki ilanlar Avrupa’dan her gün yeni bir modanın girdiğini gösterir.⁹² Yanlış ve yüzeysel Batılılaşma sorunu Tanzimat döneminden itibaren fikir yazılarında ve edebî eserlerde eleştirilir.⁹³ Alafranga ya da yozlaşmış tipler olarak nitelendiren bu kişiler çoğunlukla karikatürize edilir.

⁹¹ Abdullah Uçman, “Türk Romanında İlk Alafranga Tip: Felatun Bey”, *Ahmet Midhat Efendi Kitabı*, Beykoz Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2007, s. 105.

⁹² Şevket Toker, “Batılılaşma ve Alafrangalık”, *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, nr. 4, İzmir 1985, s. 83-84.

⁹³ Ahmet Midhat başta Felatun Beyle *Rakım Efendi* adlı eserinde olmak üzere daha birçok eserinde bu sorunu irdeler. Recaizade Mahmut Ekrem *Araba Sevdası* adlı eserinde, Hüseyin Rahmi Gürpınar *Şık*, *Şıpevdi* ve *Mürebbiye*

Aka Gündüz'ün roman, hikâye ve tiyatrolarındaki alafranga kadınlar çoğunlukla eğitimsiz ve millî değerlerine yabancılardır. Yaşadıkları toplumu küçümsemektedirler. Alafranga kadınlar, Fransızca konuşarak bazen de konuşmaları arasına birkaç Fransızca kelime yerleştirerek, çevrelerine kendilerinin çok bilgili ve görgülü olduğu görüntüsü vermeye çalışırlar.

*Sarı Zeybek*⁹⁴ romanında Paşa kızı mağrur Necmiye Hanım, Aydınli yengenin ifadesiyle çevresindekilere, “Kartalın civciv yavrusuna baktığı gibi bakar. Nişanlısına Almanca mektup yazmayı en büyük zarafet telakki eder.”(*Tefrika* 12). Kendisi Almanca bilmeyen Necmiye Hanım, mektupları mürebbibesine yazdırır.

Dikmen Yıldızı romanında Yıldız'ın arkadaşı Nazlı, konuşmalarında sık sık yabancı kelimeler kullanır.

Tank Tango romanında Sammar Palas'taki baloda Bihter; Nazan ve Suzan'ın nerede olduğunu Türkçe sormasının Paşa tarafından yadırgandığını görür ve özür dileyerek yabancı dille (Fransızca) sorar(s. 159).

Yaldız romanında Almanya, İsviçre ve Viyana'da bulunan Eligül'ün ailesi Türkçe yerine Fransızca konuşmayı tercih ederler. Eligül'ün annesinin padişahın teyzesinin kızı oluşundan dolayı aile, “asılzadelik kuruntusu” içerisinde⁹⁵(s. 6). Kendisine yurt ve milletsever görüntüsü veren Eligül, aslında yurt ve millet sevgisinin nasıl bir duygu olduğunu bile tam anlamıyla kavramış değildir. Ülkede savaşların yaşandığı günlerde bir düşman subayıyla dans etmekte sakınca görmez. Millî Mücadeleye sadece Tayyareci Umur'a duygusal ilgisi dolayısıyla katılıp kısa süreliğine de olsa Millî Mücadelenin önem ve anlamını kavrayan Eligül, Umur'la çok kısa süre içerisinde evlenme kararı alır, sakat hâlini görünce onunla evlenmekten vazgeçer. Daha önce evlilik teklifini reddettiği Mufahham'a bu kez kendisi evlilik teklifinde bulunsa da Umur'un dostu olan Mufahham teklifi reddeder. Eligül'ün bu davranışları toplumuna ve değerlerine yabancılaştıran gençlerin durumunu ortaya koymaktadır.

Üç Kızın Hikâyesi romanında alafranga bir annenin kızı olan Betigül, serbest hayatı, ideal hayat tarzı olarak görür. Kendisi gibi saf ve deneyimsiz arkadaşı Filik de

romanlarında bu sorunu ayrıntılı bir biçimde irdeler. Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemi yazarlarının birçoğu eserlerinde bu sorunu irdeler. *Kıralık Konak*, *Fatih-Harbiye*, *Yaprak Dökümü*, *Ali Nizami Bey'in Alafrangalığı ve Şeyhliği* adlı romanlarda yanlış Batılılaşma sorunu eleştirilir.

⁹⁴ *Cumhuriyet*, nr. 1085, 16 Mayıs 1927- nr. 1143, 16 Temmuz 1927, s. 3.

⁹⁵ Abide Doğan, *Aka Gündüz*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989, s. 66.

onun düşüncelerinden etkilenir. Betigöl, Türkçe cümleler arasına birkaç Fransızca sözcük sıkıştırarak etrafına modern bir görüntü vermeye çalışır; arkadaşı Filik'in de bu davranışını taklit etmesini ister(s. 83). Batılaşmayı yüzeysel olarak kavrayan Betigöl zamanla arkadaşı Filik'i uçuruma sürükler, kendisi de uçurumun eşiğinden döner.

Yayla Kızı romanında barda çalışan saf Anadolu kızı Petek'e barın müşterileri teşekkür ederim yerine “mersi” demesini telkin eder. Aynı romanda inkılâbı ve ilerlemeyi alafrangalıktan ibaret gören Nefise Hanım, evlat edindiği Petek'in adını “Şermin” olarak değiştirir. Nefise Hanım'ın eşi Nuri Bey de bazı yönleriyle eşine benzer. Ona göre gala gecesine katılmak bir medeniyet göstergesidir.

Çapraz Delikanlı romanında Okan'a âşık olan Muallâ Hanım evlidir ve aşkının açığa çıkmasını istemez. Bunun nedeni aile saadeti ve çocuklarının şerefini düşünmekten çok zengin bir eşi kaybetme korkusundan kaynaklanır. Çapraz Delikanlı onun paraya düşkünlüğünü fark eder ve duygularını frenlemeye çalışır(s. 19-20).

Bir Şoförün Gizli Defteri romanında Şoför Erol'un dostu Beyefendi'nin eşi yaşadığı tüketici hayatı, kibar hayatı zanneder. Birkaç sosyete ve düşmüş kadınlarla kumar oynayıp eğlenen kadın, eşinin mal varlığını hızla tüketir. Ailenin uçuruma doğru sürüklendiğini fark eden Beyefendi, eşine olan aşırı sevgisi yüzünden kötü gidişe engel olamaz; kendisini içkiye ve hovardalığa vererek sıkıntılarından uzaklaşmaya çalışır. Hanımefendi'nin samimî olduğu kişilerden biri de Erol'un eski sevgilisi Çiler'dir. Beyefendi ve eşi, dostlarının yapıcı eleştirileri sayesinde uçurumun eşiğinden dönerken Çiler bataklığa sürüklenir. Yazar Çiler'in şahsında müsrif bir hayat tarzına duyulan özlemin kişileri içinden çıkamayacakları bir bataklığa sürükleyebileceğini gösterir.

Yazar *Bir Kızın Masalı* romanında Türk toplumunda gelir seviyesi yüksek bazı ailelerin, modernleşmeyi pahalı ve ithal eşya tüketmekten ibaret gördüğünü vurgular. İlki'nin, annesinin ördüğü el işlerini satmak üzere uğradığı bir evin sahibi; “Kızım, bunlar bize gelmez. Hem yerli hem de demode (...) Avrupa'nın güzelim işleri dururken... Bunların hiçbir mevsim modası gelmez...”(s. 64) diyerek, İlki'nin elindeki el işlerini, yerli örgüler olmasından dolayı küçümser. Ondan sadaka niyetine satın aldıkları el işlerini kendilerine yakıştırmayıp hizmetçilerine vermeyi planlarlar. Fakat zengin olmakla övünen bu kadınlar, İlki'nin el işlerine hak ettiği maddî karşılığı vermeyi de kabul etmezler. Aynı romanda Ali Didin'in ilk eşi, hayatı eğlence ve tüketimden ibaret görür. Kendisinin “sosyetenin incisi” olduğunu düşünen bu kadın,

ahlâken de düşüktür. Bir baloda tanıştığı genç mebusla evlenerek Ali Didin'i terk eder. Eşine boşanma kararını bildirmek üzere yazdığı mektuptaki ifadeler onun hayata bakışını ve hayattan beklentisini özetlemektedir:

“Doktor, ben bayağı hayattan bıktım. Sen bana lâyük değilsin. Ben yüksek hayata alışmışım. (...) Ben kendime mükemmel bir yaşama programı yaptım. Beni arama. Ben yeni, kibar, istikbali parlak olan yeni kocama gidiyorum. Bu mektubu mahkemeye gösterirsen çabuk boşanırız.”(s. 163).

Yazar, bu kadının şahsında hayatı maddeden ibaret gören kadınların düştükleri yanılgıya ve toplumdaki yozlaşmaya işaret eder.

*Çiftlik*⁹⁶ romanında kendilerini kolejli olarak tanıtan kızlar Almanca konuşur, köylüleri küçümseyip onların pis olduklarını söylerler, içki içmelerini alay konusu yaparlar. O vakitler çiftlikte ikamet eden roman kişisi Aka Gündüz'ün muharrir, gazeteci olduğunu öğrenince onu tanımayışlarının bilgisiz oldukları şeklinde yorumlanacağı için onu Türkçe yazdığı için tanımadıklarını söylerler. Onlarla birlikte çiftliğe gelen genç kız onların beğenmedikleri giysileri giyer, onlara Türkçe dersler verir. Fakat onlar Türkçe dersleri ciddiye almazlar.

“Isıtma Bezi”⁹⁷ **hikâyesinde** kızlardan biri Fransızca, diğeri İngilizce konuşur, annesi de onlara Almanca karşılık verir. Mahmut Baba türbesine gidip bez bağlayarak türbeden medet uman bu kadınlar dilek ve temennide bulunurken de yabancı dille konuşmaktadırlar. (Bkz. Din İstismarı ve Cehalet, s. 295-296)

“Wilson Marşı”⁹⁸ hikâyesinde Amerikan Kolejinde eğitim gören Hâle bu okulda aldığı eğitimin tesiriyle toplumun gelenek ve ahlâkına aykırı hareket eder. Nişan merasimi esnasında Necip'e “Benim Güzel nişanlım” demesi dolayısıyla ailesi onu zarıfçe uyarır. Ancak o bu uyarıları dikkate almaz. Nişandan kısa süre sonra cepheye giden. Necip'in çatışmada ağır yaralanıp total ve kör olduğunu öğrenen Hâle ona yazdığı mektupta “Necip! Affet! Bu düğün olamayacaktır. Eğer benim gençliğimi düşünüyorsan, i'tizarımın ne kadar makul olduğunu takdir edersin.” diyerek onunla evlenmekten vazgeçer. Anlatıcıya kendisinin “güzel Necip”le nişanlandığını söyleyen Hâle, çirkin bir kişiyle evlenmekle kendisine yazık edeceğini söyler. Necip yaralanmadan önce kendisinin de “vatan, millet, hamiyet” kavramlarını kutsadığını

⁹⁶ *Cumhuriyet*, nr. 7342, 28 Ocak 1945- nr. 7387, 14 Mart 1945, s. 3.

⁹⁷ *Cumhuriyet*, nr. 112, 29 Ağustos 1924, s. 6.

⁹⁸ *Türk Hava Mecmuası*, nr. 46, 15 Nisan 1928, s. 592-593.

düşünürken, Necip yaralandıktan sonra bu “kutsî hisler”in, “ulvî telakkiler”in kendisinde “kök salmamış, usareleşmemiş, bir takım fantastik şeyler” olduğunu anladığını belirtir. Necip’le evlenmesi durumunda onu aldatacağına hükmettiği için onunla hiç evlenmemeyi daha uygun bulduğunu söyler. Hale’nin sözlerini “Wilson Marşı” olarak nitelendiren anlatıcı onun yozlaşmışlığını kolejde eğitim görmesiyle ilişkilendirse de Hâle buna da karşı çıkar. Yazar, Hâle örneğinde millî değerlerinden uzaklaşıp toplumun ahlâk kurallarına aykırı hareket eden kızların hayatı maddiyat ve cinsellikten ibaret gördüğünü vurgular.

Yarım Türkler tiyatrosunda millî değerlere ve ahlâk kurallarına yabancılaşan kadınların, aile kurumunun kutsallığı düşüncesinden uzaklaşıp ihtiraslarıyla hareket ettiği vurgulanır. Süheyla’nın annesi Yunanistanlı Rum’dur. Babası da “Türk iken Katolik olan sonra tekrar ihtida eden esbak sefir”(s. 19) Frenk Ali Paşa’nın oğludur. Anne ve babası tarafından millî terbiyeden yoksun bırakılan, babasının mesleği gereği Avrupa’nın farklı şehirlerinde bulunan Süheyla Türk geleneklerine ve değerlerine yabancı olup Batılı hayat tarzına özenir. O da –Nazlı (*Dikmen Yıldızı*), Nazan ve Suzan (*Tank Tango*) gibi, konuşması arasına Fransızca sözcükler yerleştirir. Annesi Rum olduğu için kendisinin Türk olmadığını, kanının Türklere ısınmadığını söyler. Doğu-Batı arasında kalan Süheyla, aslında ne Doğu’nun değerlerinin ne de Batılı hayat tarzının ne olduğunun bilincinde değildir; hayat onun için eğlenmekten ve servetten ibarettir. Bu saflık ve bilinçsizlik, Cemil’in kendisine olan samimî duygularını görmesini engellediği gibi, Doktor Muvaffak’ın samimiyetsizliğini fark etmesini de engeller. (Bkz. Ailenin Önemi ve Dağılımadaki Etkenler, s. 78-79)

Türk toplumunda Tanzimat döneminden itibaren önemli bir sorun olan alafrangalık ya da yozlaşma sorunu, Aka Gündüz’ün eserlerinde sıklıkla işlediği meselelerden birsidir. Sorunun eğitimsizlik ve bilinçsizlikten ileri geldiğine işaret eden yazar, eserlerindeki alafranga kişileri çoğunlukla karikatürize ederek işler. Canlı tasvirleri ve karikatürize ettiği bu tiplerle meselelerin hafızalara yerleşmesini sağlar.

2.1.1.5.Ezilen Kadın

Uzun yıllar geleneksel anlayışın egemen olduğu Türk toplumunda daima erkek etkin, kadın edilgen; erkek buyurucu, kadın itaat edici konumundadır. Ahlâk fukarası bazı kişilerin aciz ve kimsesiz kadınlara merhametle yaklaşmak yerine onların düşkün hâlerinden yararlanıp onlara zulmettiklerine işaret eden Aka Gündüz, toplumu aciz

kadınlara yardım eli uzatmaya çağırır. Yazar, kadınların çoğunlukla erkekler tarafından ezilmesine karşın kıskançlık/çekememezlilik yüzünden hemcinsleri tarafından da ezildiklerine dikkat çeker. Eğitimsizlik ve yoksul hayat şartlarının kadınların erkeklerin ucuz vaatlerine kolayca kanmalarına neden olduğunu vurgulayan yazar, ezilen kadınlara merhamet duygusuyla yaklaşır; eserleri aracılığıyla okuyucularını uyarır. Aka Gündüz roman, hikâye ve tiyatrolarında erkek egemen toplum yapısına karşı olup kadınların birey ya da eş yerine hizmetçi ya da cinsel nesne olarak görülmesini eleştirir.

Tank Tango romanında Kumkapı viranelerindeki aciz kadınlar viranelerdeki erkeklerin ve emniyet güçlerinin şiddetine ve aşağılayıcı sözlerine maruz kalırlar. Herhangi bir nedenden dolayı başkasına sinirlenen erkekler kadınlara kötü davranırlar. Sürekli şiddete maruz kalan İncekız hayat karşısında tamamen karamsarlaşıp viranelerden ömrü boyunca kurtulamayacağını düşünür. Mehenk Ayşe de; “Nedir bu dünyada çektiklerimiz yarabbi! Biz kime fenalık ettik ki... biz de ana baba yavrusu değil miydik Allah’ım!”(s. 10). sözleriyle kaderine isyan eder. Bihter’e duygusal ilgisi olan Tank Ali, onu viranelerdeki diğer erkeklerden ve emniyet güçlerinden kıskanır; onun tango oynayıp virane sakinlerini eğlendirmesine, başka erkeklerle samimî olmasına tepki gösterir. Tank Ali’nin kıskançlığı yüzünden Tango Bihter çoğu zaman onun şiddetine maruz kalır. Ali’ye karşı koyacak gücü kendisinde bulamayan Bihter acısını, manevî babası olarak gördüğü Halim Baba’yla paylaşır:

“Babacığım! Öldürsün de dövmesin. Bir haftadır vallahi kemiklerim sızlıyor. Çok vuruyor Halim Baba. Öyle gaddarca dövüyor ki, tıpkı insan olmuş diyeceğim geliyor, tıpkı insanlar gibi vuruyor...”(s. 27).

Ali’nin kendisini Mühendis Ömer’den kıskanıp bıçakla yaralaması sonucu, Ömer’in ailesiyle birlikte konakta yaşamaya başlayan Bihter, bu kez de Ömer’in dayısının kızları Suzan’la Nazan’ın küçümseyen, aşağılayan söz ve davranışlarına maruz kalır. Eski sevgilisi Tank Ali’yle hâla ilişki içerisinde olduğu yalanını uydurarak Ömer’i ondan uzaklaştırmaya çalışırlar. Kurduğu “Küçük Fabrika”sı ve atölyesindeki faaliyetleriyle alay ederler. Viranelerde yaşamış oluşunu ve geçmişi hakkında bilgiler vermeyişini onu karalamak için kullanırlar. Dayısı, Ömer’in kendi kızlarından birisiyle evlenmek yerine Bihter’le evlenmesini kabullenemez; o da kızları gibi, Bihter’i yıpratarak ondan intikam almaya çalışır. Bir ara kızkardeşine/Ömer’in annesine Bihter’in ahlâksızlığının dillerde dolaştığından söz eden mektup yazar(s. 124). Annesi, kardeşinin art niyetli olduğunu

bildiği için bu mektuba hiç inanmaz, hatta onun oğluna ve gelinine zarar verme ihtimalini göz önünde bulundurarak daha tedbirli davranır.

İki Süngü Arasında romanında da kadının hemcinsleri tarafından ezilmesi işlenir. Emine’yi eşinden kıskanan Hanımefendi, Beyefendi’nin resmî görev gereği seyahate çıkıp evden uzaklaşmasını fırsat bilir. Dadıyla düzdükleri oyunla ona hırsızlık iftirası atıp suç isnat edilecek delilleri de hazırlarlar. Hapse düşüp mahkemelerde sürünen Emine’nin adı “hırsız ve namussuz” kavramlarıyla telâffuz edilir. İstanbul’da gerçekleşen bütün hırsızlıklarda onun parmağı olması ihtimali üzerinde durulur. Toplumun kendisine ahlâksız, düşkün bir kadın gözüyle bakması sonucu, önceden sadece kişilerle mücadele eden Emine, kendini toplum karşısında aklamaya çalışır. Ne hapishanede ne de sivil hayatta kimseyi kendisinin suçsuz olduğuna inandıramaz. Hapishaneye ilk gittiğinde oradaki mahkûmlar, hırsızlık suçundan mahkûm edildiği için onun gibi güzel bir kızın, hırsızlığı “oynaş”ı için yaptığına hükmederler. Sağlam bir kişilik ve ruh yapısıyla hapishaneye giren Emine’nin ruhî dengesi karşılaştığı ilk muameleden sonra bozulmaya başlar. Kendisi hakkında varılan önyargıya öfkelenir. İlk mahkûmiyetten sonra muhtarın evinde ikamet eden Emine, bu kez de muhtarın hanımının yeğeni Ahmet’in sarkıntılarına maruz kalır. Zamanla bu sarkıntılar katlanılmaz bir hâl alınca duvardaki paslı kamayla Ahmet’in bileklerini keser. Emine’nin daha önce hırsızlık ve namussuzluk suçlarıyla yargılanmasını fırsat bilen Ahmet karakola gidip onun kendisine sarkıntılık ettiğini ve yeleğinin cebindeki altın saatini çaldığını iddia eder. İkinci suçlamanın birinci suçlamayla benzerlik göstermesi, Ahmet’in iftirasını kuvvetlendirir; mahkeme onu isnat edilen suçlardan dolayı yargılar. Yazar romanın adında da kullandığı “iki süngü” ifadesiyle jandarma ve toplumu kasteder. Jandarma ve toplumun kendisine gösterdiği çirkin muamele, söylenen aşağılayıcı sözler dolayısıyla dengesi bozulan Emine’nin mahkemeden tek isteği kendisinin süngüler arasında dolaştırılmaktan kurtarılmasıdır:

“Ben sizden şunu istiyorum: Beni iki süngü arasından kurtarınız. Beni iftiralar, ne fenalıklar, ne vicdansızlıklar, ne cehaletler... Hiç, hiçbir şey lânetlenmiş yapmadı. Beni ezen, bitiren, kahreden yalnız bu iki süngüdür. Her ince damarımda ateşli bir incelik ve insanlık kanı dolaşırken, bu iki süngü ar ve hayâmın şah damarını patlattı. Yalnız bu iki süngü beni yok etti.”(s. 102).

Emine’nin, mahkemeye çıkarıldığında kendisine yöneltilen sorulara verdiği cevaplar, onun toplumsal yapıya/düzene isyanını ifade eder. Emine’nin önünde iki seçenek vardır. Birinci seçenek: her türlü hakareti ve iftirayı sineye çekip kara lekeyle hayata devam

etmek. İkinci seçenek: mücadele edip alındaki lekeyi silmeye çalışmak. O, ikinci seçeneği tercih etmek ister. Fakat toplumun olumsuz bakışını değiştirmek mümkün değildir. Emine çevreye zarar vererek toplumdan öç almaya çalışır, kendisini yalnızlığa mahkûm eder. İnsanlardan kaçma isteği öyle hâl alır ki büyük cezalara çarpıtılacağını bildiği suçları işler. Duruşmaları esnasında Emine'yi yakından gözlemleyen avukat, mahkemenin onun lehine sonuçlanmasını sağlar.⁹⁹ Avukatın isteği üzerine adlî tabip gözetimine sevk edilir.

Yıllardır çevrenin olumsuz yaklaşımlarına, çirkin sıfat ve sözlerine maruz kalan Emine, müşahede altına alındığında doktorun kendisine “kaltak, hırsız” gibi sözler yerine “Emine Hanım” diye hitap etmesini, dövüp sövmek yerine iyi muamele etmesini anlamlandıramaz. Emine, doktorun kendisini dinler dinlemez anladığını fark edip ona; “Siz hayatı kitaptan mı? Doktor kitaplarından mı? Yoksa hayatı yine hayattan mı öğrendiniz?”(s. 72) diye sorar. Doktor da ona; “Ben hayatı sizlerden öğrendim yani hakikî hayattan. Olayların içindeki maddî kötülükten...” karşılığını verir. Müşahede süresince doktorun, başkâtip İhsan'ın manevî telkin ve tesirleriyle Emine kendisini toplar ve yeni bir hayata başlar.

*Bir Ahlâk Meselesi*¹⁰⁰ romanında Öter, kendisini samimi bir duyguyla sevip evleneceğini düşündüğü Emin Bey'in kendisiyle metres hayatı yaşamak istediğini öğrenir. Bu duruma üzülür ve hastalanır. Emin Bey'in kendisine verdiği hediyeleri iade edip iş ve ev arasında hayatına devam eder. Emin Bey cinsel arzuları ve intikam hırsıyla onun en ufak açığını arayıp onu namussuzlukla suçlayıp elde etmeye çalışır. Onun son derece namuslu olduğunu söyleyen Fettah Bey'e de o görüntünün sahte olabileceğini ima eder. Öter'i tuzağa düşürmek için Feride Hanım'ı aracı eder. Emin Bey, Fettah Efendi ve birkaç kişinin Öter'i zabıt ağabeyi Ömer'le samimi bir şekilde görmesi Emin Bey'in ondan almak istediği intikam için büyük bir fırsat olur. Zabıtın onun ağabeyi olduğunu bilmeyen Fettah Efendi'nin iffetsiz olduğu gerekçesi onu iş yerinden kovar. İftiraya uğrayan Öter intihar eder. Öter'in intiharı üzerine halkın söylediği tamamen dedikodudan ibaret olan şu sözler;

⁹⁹ Avukatın Emine'yle yakından ilgilenip onu kurtarmak istemesi, onunla kızı arasında benzerlik kurmasıyla ilişkilidir. Avukat dava takibi için seyahatte iken; onun kızı civar mahallede kendisiyle adaş bir kadın sanılıp, evden alınır. İki süngülü arasında birkaç mahkeme dolaştırılır. Kız kendisinin kötü kadın takımından olduğunu söylenmesine isyan eder. Sonra gerçek anlaşılır, fakat kız intihar eder. Dava Vekili, Emine'nin davasıyla yakından ilgilenip; kızını ölüme sürükleyen adlî hatanın ve cahil insan topluluklarının bir kızı daha ölüme sürüklemesinin önüne geçmek ister.

¹⁰⁰ *Cumhuriyet*, nr. 2071, 11 Şubat 1930-nr. 2098, 8 Mart 1930, s. 3.

“Bir dairede daktilo imiş. Biraz para biriktirmiş. Bir külhanbeyi dostu varmış. Paraları ona kaptırmış. Kederinden intihar etmiş./ - Kaptırmıyaydı. Güzelmiş diyorlar. Kendine başka dost bulamaz mıydı sanki.../ Benim yerinden işittiğime göre para kaptırmamış dostu kendini terk edip bir bar kızı tutmuş onun için kalbine bir kurşun çekivermiş...”(*Tefrika* 39).

toplumun aciz ya da düşkün kadınlara bakışını yansıtır.

Üvey Ana romanında Lâle’nin Emin Bey’le evlenmesini çıkarlarının önünde engel görenler, onun Bibi’nin doktoru Ergun’la görüşmesini şantaj olarak kullanırlar. Emin Bey’e Lâle’yle Doktor Ergun arasında duygusal ilişki olduğuna dair mektup yazarlar. Lâle’yle Doktor Ergun’u muayenehanede samimi bir şekilde otururken gören Emin Bey, iftiraya inanıp Lâle’yi boşar.(Bkz. Ailenin Önemi ve Dağılmasındaki Etkenler, s. 72-73)

Çapkın Kız romanında Çapkın Kız’ın sürekli görüştüğü Hayret Bey’in onu pazarladığı dedikodusu yapılır. Bir kişi ondan mektupla randevu talebinde bulunur. Olumsuz karşılık alınca, ona şantaj yapıp hakkında dedikodular yayarak onu yıpratmaya çalışır(s. 229).

Onların Romanında Tatar güzeli namlı kız, mektebe devam ederken; uğradığı iftira yüzünden mektepten kovulur. Alnına sürülen lekeyi ancak Maarif Nazırı’nın araya girmesi¹⁰¹ sayesinde siler. Aynı romanda Gülöz, ilk eşi tarafından fikri alınmadan boşanır. Daha sonra evlenmeye karar verdiği Ahmet de ondan daha zengin biriyle evlenerek onu hayal kırıklığına uğratırlar.

Aysel romanında Karakol Çavuşu, eşinin üstüne kuma getirmekte sakınca görmez; ikinci bir eşle evlilik hususunda eşine danışmayı gereksiz bulur:

“Kadın kısmının ne demeğe hakkı vardı. Eksik eteğin, saçı uzunun birisine yalvaracak mıydı? Olmaz demek kimin haddineeee!!! Ya koğsa, boşasa ne yapacaktı? Avradım kimsesi yoktu. Yapayalınızdı. Üç çocukla kalacaktı. Onun için mutlaka ve mutlaka (peki) diyecekti de başını örtüp Hacı Nazîf’in evine kendi gidecekti.”(s. 46).

Eşinin, kararı karşısında itaat etmek zorunda olduğunu düşünen Çavuş, Aysel’i babasından istemeye de onu gönderir. Bu durum karşısında hiçbir vicdanî rahatsızlık duymayan Çavuş, babasının, karar vermek için on beş gün süre isteyişini de çok tuhaf bulur. Çavuşun kadına bakışı erkek egemen geleneklerin yansımasıdır.

¹⁰¹ Maarif Nazırı’nın ona yardımcı oluşu, bir tür rüşvettir. Maarif Nazırı’na yardım için başvuran Tatar güzeli, nazırı genç bir kıızıyla sevişirken yakalar. Maarif Nazırı sus payı olarak onun alnındaki lekeyi temizlediği gibi, bir de onu işe alır. “Bir namussuz kadın bir namuslu kızı kurtarır.”(s. 27).

Aşkın Temizi romanında kızı Güner'i sevgilisi Erden'le değil de yaşlı ve evli Dünbelekzade'yle evlendirmek isteyen babaya, anne karşı çıkar. Kızının evliliği hususunda annesine hiçbir görüş belirtme hakkı tanımayan baba, onu boşamakla tehdit eder. Aynı romanda sevdiği kız, kendisiyle değil de yörenin müstantığıyla evlenen kişi, kasabanın kadı ve müftüsünün de işbirlikçiliğiyle bu kızın, kendisiyle önceden seviştiği dedikodusunu yayar. Dedikodu üzerine ailesinin zoruyla bu kişiyle evlenen kız, eşi tarafından bir hafta sonra boşanır; kısa süre sonra yataklara düşer, ölür. I. Dünya Savaşında eşi askere alınan Hacer gelin de tecavüze uğrar ve hamile kalır(s. 25). Gerekli mercilere başvuran kadın, kimseden destek göremez. Hacer gelinin kimseden destek göremeyişi halkın sindirilmiş ve bilinçsiz oluşundan ileri gelir. Onun mağdur ve yoksul hâlini gören Tıbbiye öğrencisi Erden onun, kendi çiftliklerinde çalışmasını sağlar.

Hicran romanında Fatma aile büyükleri tarafından yaşlı bir kişiyle evlendirilir. Emin Efendi, eşi Fatma'yı "bir eş olarak değil, her emrine itaat eden besleme olarak görür." Anlatıcı, Emin Efendi'nin bu yaklaşımının kişisel bir yaklaşım olmaktan çok geleneksel bir yaklaşım olduğunu vurgular. Fatma'nın hayatını dört duvarla sınırlayan Emin Efendi, evin dış işlerini akrabalarından çımacı Mustafa'ya gördürür. Eşini kendisinin hizmetçisi ve cinsel tatmin aracı olarak gören Emin Efendi'nin, eşiyle ilişkisi cinsel ilişki ve ayak işlerinden ibarettir. Eşiyle aralarındaki konuşmalar; "Mangalı yaktın mı? Gusülhaneye baktın mı?"dan ve eşine kahve, yemek getirip götürmekten öteye geçmez. Eşinin gözünde Fatma "cahil, dünya işlerinden anlamayan" birisidir. Sultani'yi iyi bir dereceyle bitiren Fatma, dış dünyayla olan tüm bağlarını koparıp "basit bir ev kadını"na dönüşür. Önceleri Mustafa'ya aldırıldığı romanları, mecmuaları, gazeteleri gizlice okurken¹⁰² sonradan roman okumayı da bırakır.¹⁰³ Eşi, kendisi evde yokken onun keman çalmasına dahi müsaade etmez. Emin Efendi, kadını kültürel ve sanatsal etkinliklerden soyutlar¹⁰⁴, ev işleri gören bir robota dönüştürür. Erkek egemen, duygusallıktan yoksun bu ilişki hem erkeği, hem de kadını mutsuz eder.

¹⁰² Fatma'nın romanları gizlice okuması, Tanzimat dönemi kadın yazarı Fatma Aliye Hanım'ı hatırlatır. Bkz. Emel Kefeli, "Evliliği Sorgularken: *Levayih-i Hayat*", *Türk Kültürü İncelemeleri*, nr. 12, İstanbul 2005, s. 194.

Fatma Aliye Hanım'ın zamanla eşi Faik Bey'in onayını almasını başarmasına karşın, Fatma ise belirli bir zaman sonra okumalarından vazgeçer.

¹⁰³ *Üç Kızın Hikâyesi* romanında Filik'in roman okumasına annesi çok tepki gösterir. Roman okumanın kişiyi, dinden çıkaracağını ileri sürer. Türk toplumunda, kadınların ahlâkını bozduğu gerekçeleriyle kadının roman okumasına kısıtlama getirilir. Edebiyatçıların bir kısmı da roman okumanın yasaklanmasından yanadır. Örneğin Mehmet Celâl *Roman Mütalaası* adlı risalesinde kadınların roman okumasına kesinlikle rıza göstermez. Bkz. Fatih Andı, *Roman ve Hayat*, Kitabevi Yay., İstanbul 1999, s. 33-64.

¹⁰⁴ Fatma Aliye'nin *Muhadarat* romanında okuma, yazma ve müzikten hoşlanmayan biriyle evlendirilen Fazıla, "entelektüel gelişmesi dur"unca, mutsuz bir hayata doğru gittiğini fark eder, eşinin kendisinden üstün olduğunu

Çapraz Delikanlı romanında kadın, hemcinsinin kıskançlığı yüzünden mağdur olur. Arkadaşı Müjgan'ın şantajıyla randevu evine düşürülen Faika, fahişe olmadığını ispatlar; fakat Müjgan gazetelere Faika'nın iffetsiz olduğuna dair manşet attırır. Faika Toroslar'daki dağ köyüne kaçar. Faika olarak yaşadığı müddetçe, “fahişe” olarak tanınacağı ve bütün kapılar kendisine kapanacağını bildiği için çözümü kimlik değiştirmekte bulur. Adını Aykız olarak değiştirir.¹⁰⁵ Okan'la kardeş olduğu gerçeğinden habersiz olan kadınlar da onu yakışıklı ve beyefendi Okan'dan kıskanıp, onun *Çapraz Delikanlı* Okan'ın metresi olduğu dedikodusunu yayarlar.

Mezar Kazıcıları romanında Zimba Tahsin bir hiç yüzünden eski metresi Münevver'in suratını doğrar. Güzel bir kız iken barda çalışan Münevver bu olaydan sonra çamaşır yıkayarak nafakasını temin eder. Zimba Tahsin, bar kızı Minnoş'un da bedenini sömürür; onu sürekli baskı altında tutar, onun başkasını sevmesine izin vermez. Mezarıcı çırağı Hasan'a duygusal ilgi duyan Minnoş; “Ben o delikanlıyı seviyorum işte, ne yapacaksan yap!” diyerek, duygularını açıkça dile getirince açık yürekliliğinin bedelini canıyla öder.¹⁰⁶

Giderayak romanında İnce Kız (Hacer) verem hastası olmasına rağmen sarhoş eşi tarafından çalışmaya zorlanır. Çalışmayan eşine para getirdiği gibi şiddetine de maruz kalır. Zimba Nuri tarafından bedeni sömürülen Meli de itibar korkusundan onu polise şikâyet edemez.

Yayla Kızı romanında sunulduğu müşterileri reddetme seçeneği olmayan Nihal, duruma tepki gösterince şiddete maruz kalır. Bar kadını olarak çalışan Nihal, imzaladığı sözleşmeyle kendisine biçilen hayat tarzına itaat etmeye yükümlüdür. Sunulduğu erkeklerle birlikte olmaktansa işi bırakmak isteyince de imzaladığı sözleşmeyle tehdit edilir. Kurtuluşunun imkânsız olduğunu görünce sunulduğu erkeklerle birlikte olmayı kabullenir. Ankara'da bar hayatında durgunluk yaşanması üzerine bar sahipleri onu, Diyarbakır'a gitmeğe zorlar. Nihal'e musallat olan zengin bir kişi, ondan yakınlık göremeyince onun frengi hastası olduğunu iddia edip onu frengi hastanesine attırır.

düşündüğünün ve kendisini sevmediğinin farkına varınca intihar süsü vererek ondan kurtulur. Bkz. Sema Uğurcan, “Osmanlı Türk Romanında Kadın Tipleri”, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, nr. 11, Mart 2002, s. 122.

¹⁰⁵ Daha sonra Aykız olarak tanınan Faika'nın, Okan'ın kardeşi olduğunu bilmeyenler onu *Çapraz Delikanlı* Okan'ın metresi sanır.

¹⁰⁶ Minnoş'un ölümünden kendisini sorumlu tutan Hasan, geceleri Minnoş'un mezarını ziyaret eder. Geceleri onun mezarında yatarak vicdanını rahatlatır, kendisini affettirmeye çalışır.

Bebek romanında Doktor Ferhat'ın Serkil Doryan (Cercle D'orient)'da tanıştığı düşmüş kadın, alkolik dostuyla birlikte yaşar, ona para götürmediği zaman da dayak yer.

Bir Şoförün Gizli Defteri romanında Peri Kızı namıyla tanınan kadın, Mütareke günlerinde eşi tarafından ihmal edilir. Tek isteği sarsıntılar geçiren yuvasını korumak olan kadın, eşini eve bağlayamaz. Çiler'in babası Ekrem Paşa'dan intikam almak isteyen yaşlı bir adam, Çiler'le bir ay süren ilişkileri esnasında ona frengi bulaştırır. Bu durum üzerine Erol'un kardeşi Temiz'den mektup aracılığıyla yardım isteyen Çiler, Erol'un yardımı sayesinde frengiden kurtulur.

Sansaros romanında tuğla işçisi bir erkek, eşini kerpiçle dövmekte ve sürekli aşağılamaktadır. Aynı romanda Emine de üvey babasının tacizine uğrar. Üvey babası güya annesinin acısını unutmaya için Emine'ye el şakaları yapıp onu öper ve yanında yatmaya başlar. Arkadaşı Hacer ve ailesinin durumdan haberdar olmaları üzerine üvey babası ortadan kaybolur. Yazar; Münevver, Minnoş, İnce Kız, Meli, Nihal vd. kadınların şahsında erkeklerin aciz kadınlara destek olmadığı gibi bu durumu onları sömürmek/ezmek için fırsat bildiklerini vurgular ve toplumu bu kadınlara yardım elini uzatmaya çağırır.

*Çiftlik*¹⁰⁷ romanında İlki, Çingene kızı Gülbebe'ye Altınbabaların Şıpka'yla çok konuşup onu “baştan çıkar”dığı iftirası atar. Ondan “pis, soysuz Çingene kızı” diye söz eder. Şıpka'yla tekrar konuşması durumunda jandarmalara onu ve ailesini çiftlikten, köyden hatta o civardan sürdüreceğini söyler.

Bir Kızın Masalı romanında “tombalak” adıyla tanınan zengin çocuğunun tacizlerin katlanılmaz bir hâl alması sonucu onunla tartışan İlki, onu kazayla öldürür. Maktulün babası, hadisenin içyüzünü bilmesine rağmen İlki'yi suçlar, yalancı şahit ve avukat tutar. Hukuk Fakültesi öğrencisi İlki'yi yakından tanıyan arkadaşları ve hocaları onun cinayeti namus ve haysiyetini korumak için işlediğini bildikleri için ithamnamede iddia edilen suçlamaların asılsız olduğuna şahitlik eder. Avukatların, davacının kendilerine teklif ettiği rüşveti belgelemeleri sonucu dava lehine sonuçlansa da İlki, Hukuk Fakültesindeki eğitimini yarıda bırakır. İlki'nin tesadüfen girdiğini sandığı “Teyze Hanımefendi” namı kişi sanat atölyesi de aslında kadın ticaretinin/genç kızların tuzağa düşüşünün başlangıç merkezidir. Burada çalışan güzel ve kabiliyetli

¹⁰⁷ *Cumhuriyet*, nr. 7342, 28 Ocak 1945- nr. 7387, 14 Mart 1945, s. 3.

kızlar, Beyoğlu'ndaki Madam'a "ciro" edilir, Oradan da hususî köşklere, konaklara, seyahatlere gönderilir. İlki'nin bu atölyede rastlantı sonucu karşılaştığını sandığı Ülker de oyunun bir parçasıdır. Teyzenin kendisine söylediği; "Ülker'in en samimî mektep arkadaşı. Tahsili yerinde. Fevkalade el işleri bilen bir kız."(s. 83). gibi iltifatlı sözlerin samimî olduğunu düşünen İlki, teyzenin akrabaları olarak tanıttığı Refik'e güvenip onun evlilik vaatlerine inanır. İlki'yle gönül eğlendiren Refik, onu nedensizce terk edip ortadan kaybolur. Zabıta memurunun araştırmaları Refik'in, İlki'nin öldürdüğü kişinin amcaoğlu; kendisiyle olan duygusal ilişkiler ve evlilik vaatlerinin oyundan ibaret olduğunu ortaya çıkarır. İlki, aile dostları zabıta memuru aracılığıyla, kötü yola düşmekten kurtulur. Yazar -*Zekeriya Sofrası* romanında olduğu gibi- bu romanda da sözde işyerlerinin genç kızları fuhuş bataklığına düşürmek için kullanılan mekânlar olduğunu vurgular.

Eğer Aşk... romanında Adelina Danka (Taranta Babu) namuslu çalıştığı hâlde barın bazı müşterileri mesleğinden dolayı ona, düşmüş kadın gözüyle bakarlar. Altmışlı yaşlardaki Selim Caka'ya; "Siz beni ak saçlıları aldatmak isteyen konsumasyoncu bir bar artisti mi sanıyorsunuz?"(s. 8) diyen Taranta Babu, müşterilerin çoğunun kendisine cinsel nesne gibi baktığının farkındadır. Onun Selim Caka'yla olan ilişkisi dostluktan öte bir şey değilken, barın bazı kadın müşterileri kıskançlıkları yüzünden bu ilişkiyi, Taranta Babu'nun Selim Caka'nın zenginliğinden yararlanmak isteği şeklinde yorumlarlar. Bar çalışanları ise Taranta Babu'yu yakından tanıdıkları için onun dürüst bir kadın olduğundan şüphe etmez; aksini düşünenleri de uyarırlar. Taranta Babu'nun sıra dışı bir bar kızı olduğu, Selim Caka'nın gözünden de kaçmaz:

"Çok orijinal bir kız. Bununla beraber hoppa değil. Yapmacık, densizlik bilmiyor.(...) O kadar samimî bir serbestliği var ki bir aydır kimse cesaret edip de aykırı bir teklifte bulunamadı. Çapkınlar çapkını Himmet Uzuntuna bile içten gelme bir saygı gösteriyor."(s. 24).

Kendisini bataklığa sürüklenmekten alıkoyacak bir eşe ihtiyaç hisseden Taranta Babu, kendisine hayranlığı "Eğer Aşk"¹⁰⁸ şarkısından öte bir şey olmayan Selim Caka'yı kurtarıcı olarak görür. Selim Caka'ya kendisiyle evlenmesi ve Toroslara yerleşmesi için yalvarır.

¹⁰⁸ Selim Caka'nın onun İngilizce söylediği "Eğer Aşk" şarkısına hayran olup bu şarkıdan çok etkilenmesinin nedeni, şarkının onu yıllar öncesine götürmesindendir. Selim Caka'nın yıllar önce sevdalandığı Meryem (Taranta Babu'nun annesi) de aynı şarkıyı söyler. "Eğer Aşk" şarkısını dinlerken gözyaşı döken Selim Caka bu şarkıyı dinlerken, aşk ve vicdanî sorumluluk duygularını bir arada yaşar.

*Allah Kerim*¹⁰⁹ romanında Ayşesin babasının ısrarı üzerine nefret ettiği Fettah’la evlenmek zorunda kalır. Ayşesin bu kararı ilk ve son aşkı Kerim’e (o zaman öldüğünü sandığı) ihanet olarak görür. Daha evlenmeden sürgündeki yakınları serbest kaldıktan sonra intihar etmeyi planlar. Bu nedenle merasim ve eğlenceden uzak sade bir nikâh ister. Fettah Bey Ayşesin’le onun manevî babası Aslan Paşa’dan intikam almak için evlenmiştir. O tarihlerde çiçek hastalığının yaygın olmasını fırsat bilen Fettah Bey, çevre köylerden bir çiçek hastasının yarasına sürdüğü pamuğu Ayşesin’in sivilcelerine sürerek hastalığı ona bulaştırır. Böylece Ayşesin hem bekâretini hem de zarafetini kaybeder. Fettah’ın Bey’in ona bıraktığı kâğıtta yazan “Birdir’in kızı Ayşesin’i müessif ve sadakatsiz, gayr-i ahlâkî hareketleri üzerine bir biri üstüne üç defa boşadım.”(Tefrika 59) ifadesi ve ağır suçlama Ayşesin’i güzelliğini kaybetmek ve terk edilmekten daha çok yaralar. Öldükten sonra bile “ıffetsiz” suçlamasıyla yargılanmak izzet-i nefsine dokunur. Bu nedenle boşanma kâğıdını saklar. Etraftakiler Fettah’ın onu çiçek hastalığına yakalanması dolayısıyla çirkinleştiği için boşadığına hükmederler. Bu durum hayat dolu bir kız olan Ayşesin’i karamsarlaştırır, ruhî dengesini bozar. Ayşesin, tuzağa düşürüldüğünü anlayınca intihar etmeye karar verir. Ancak kendisinin intihar etmesi durumunda Fettah’ın başka masum kızları da zehirleyeceğini düşünüp intihardan vazgeçer. Ayşesin namusunu temizlemek için cinayet işler. Önce hapishaneye gönderilir. Sonra da Toptaşı tımarhanesine atılır. Burada Esat Paşa’nın yardımıyla gözünden ameliyat olur. II. Meşrutiyet ilan edildikten sonra ilk aşkı Kerim’le evlense de bozulan ruhî dengesi dolayısıyla evliliğe uyum sağlayamaz, intihar eder.

Aynı romanda Ahmet Paşa’nın konağında besleme olan genç kız Paşa evde yokken, Hanım Efendi ve Başkalfa tarafından Paşa’nın oğluyla sözde nikâhlandırılır. Kadının hamile kalması üzerine tedirgin olan Hanımefendi ve Başkalfa çocuğu düşürtmeye çalışır. Çocuk düşmeyince genç kadına boşandığı bildirilir. Genç kadın, polisler çocuğun Küçük Bey’den olduğunu söyler. Ancak polisler Küçük Bey’in henüz evlenmediğini söyleyip onu iftira atmakla suçlarlar. Çözümü cami çıkışında Padişaha arzual vermekte bulan genç kadın, cami önünde patlamalar olması dolayısıyla derdini anlatamadığı gibi zaptiyeye de teslim edilir. Köy köy dolaştırılıp kendi köyüne gönderilir. Çocuğunu köyde sefalet içerisinde doğurur. Köye gelen bir doktor tarafından tedavi edilir. Köydeki tek desteği ninesinin ölümü üzerine tekrar İstanbul’a gelir

¹⁰⁹ *İkdam-Gece Postası*, nr. 3600, 25 Nisan 1949- nr. 3713, 18 Ağustos 1949, s. 2.

padişaha durumu arz etmek ister. Ancak Ahmet Paşa'nın gelini olduğunu iddia etmesi deli olduğu şeklinde yorumlanır. Çocuğuyla birlikte Toptaşı tımarhanesine atılır.

Aynı romanda asıl adı Nuriye olan genç kız, daha sonra Bihter olarak adlandırılır. Beyefendinin çocuğu olmayınca eşi, Bihter'in sözlüsü İrfan Bey'e yakınlaşır. Bihter'e yüzüğünü çaldığı iftirası atar. İrfan onun hırsızlık yapmayacağını söylese de inceleme için gelen polisler suçu ona atar ve onu döverler. Daha sonra da Bihter hapishaneye atılır.

Aynı romanda Avukat Manyasîzade Refik, tütün yetiştirmek için Selanik yakınlarındaki Kavala'ya gidince onların konağında kalan Tombol Dadı, sürekli baskınlara ve sorgulamalara maruz kalır. Refik Bey'den mektup gelip gelmediği sorusuna muhatap olur. Şiddete maruz kalır. Daha sonra da hapishaneye atılır. Yazar aynı romandaki dört farklı örnekte kadınların ezilmişliğinin çaresizliklerinden ileri gelişini işler. Kadınlar karşılaştıkları sorunlardan kurtulmak için çözüm ararlar. Ancak elverişsiz toplum düzeni onları hayal kırıklığına uğratar.

Aka Gündüz hikâyelerinde de ezilen kadını işlemektedir. *Odalığın Defteri* hikâyesinde asıl adı Hacer olan kızın adı halayık olarak satıldığı ilk evde Servet daha sonrakinde de Gülşen olarak değiştirilir. Belirli bir süre Said Paşa'nın konağında kalan Gülşen orada sefil edilir, aç bırakılır(s. 4) Daha sonra bir paşa ailesine satılan¹¹⁰ Gülşen bu evde huzur bulur, onu öz evlatları gibi benimseyen aile kendi kızlarıyla birlikte mektebe gönderir, gazeteci Mahmut Sadık Bey'den özel ders aldırır. Fakat Mahmut Sadık Bey'in onu taciz etmesi üzerine özel derslere devam edemez. Ailenin damadının Gülşen'i odalık almak istemesi ve eşinin kıskanması üzerine başka bir paşa ailesine satılır. Kafkaslardan getirilip ailesinden koparılan Gülşen, kendisinin başka kız ve kadınlardan farkı olmadığı halde sürekli halayık olarak satılmasını nefretle karşılar. "Perde arkasında iken kendimi, Mahmutpaşa'da tuhafiyeci Ermeni'nin dükkânında zannettim."(s. 10) diyen genç kız, pazarlık konusu edilip satılmasının kendisini ticarî eşyaya dönüştürdüğüne hükmeder: "İnsan satılır mı yarabbi? Ben ki insanım, oh Allah'ım! Benim sahibim malikim senden başka kim olabilir? Mükevvenatın insan pazarı değildir Allah'ım! İmanım var, değildir. Fakat kulların, adı insan olan bir kısım kulların var ki beni, bizi senden, haktan, insaniyetten, her şeyden çalıyorlar ve

¹¹⁰ Aka Gündüz "Halayıklara Dair I" yazısında yetim kalıp ticarî eşya gibi satılan genç kızların hürriyetlerinin elinden alınmasını eleştirir. Bkz. (Enis Avni), *Kadın*, nr. 15, 19 Kânun-ı Sâni 1324, s. 2-5.

satıyorlar. Öyle satılış ki... nefis ve vicdanın varken hepsinden mahrumsun. Hayatından, hürriyetinden, bıkırdan, hatta bıkırdan, saadetinden mahrumsun.”(s. 10) diyerek cariyeye ticaretine isyan eder. Cariye ticaretini fuhuş ticaretinden daha aşağı bir durum olarak görür. En son satıldığı konağın sahibi Paşa da onu odalık yapmak ister. Bu teklif karşısında şaşkına dönse de çıkış yolu olmadığı için teklife olumsuz karşılık veremez. Dadı Kalfa’ya, Paşayla Hanımefendi’nin ilişkisine zarar vermemek için teklife karşı çıktığını söylese de ondan teklifin bizzat Hanımefendi’den geldiğini öğrenir. Paşayla olan ilişkileri sonucu çocuğu olması durumunda onunla nikâhlanacağını öğrenir. Dadı Kalfa’nın on sekiz on dokuz yaşlarındaki oğlu Mükerrerrem ona odalık olmamasını, gençlerin mutlu olma hakkının olduğu fikrini telkin eder. Yazar hikâye içerisinde “gençler mesut olmalı” ifadesini leit-motif olarak tekrarlayarak Gülşen gibi genç kızların özgürlüklerinin elinden alınıp cinsel tatmin aracına dönüştürülmelerini eleştirir. Mükerrerrem’in sözlerinden etkilenen Gülşen kendisini ona teslim eder, sonra da çıldırır. Kadının trajik konumunu gösteren Gülşen özel bir örnektir.

“Dört Masumun Hikâyesi”¹¹¹nde Aşar Mültezimi Paşa Bey, ilk eşi cephede ölen yirmi bir yaşındaki Erguvan Ayşe’yle gönül eğlendirmek ister. O, teklifine karşı çıkınca Tahsildar Nuri Efendiyle birlikte onun civar köylerden Ali Efe ve Aziz Efe ile gönül eğlendirmeye eğilimli olduğu dedikodusunu yayıp iki efeyi birbirine ve Ayşe’ye karşı kıskırtır. İki efe arasında uzun süre devam eden çatışma, silahlı bıçaklı düelloya dönüşür. İki efenin çatışmasının faciaya neden olacağını fark eden Hüseyin adlı kişi, bu durumdan Ayşe’yi sorumlu tutar; çatışmanın onun kahpeliğinden kaynaklandığına hükmedip onu silahla öldürür.

“Kız Güllünün Nizami”¹¹² hikâyesinde Güllü, valinin desteğini alan komiserin tacizine maruz kalır. Ona karşı koyan Güllü, durumu nişanlısı Mustafa’ya söylemeyi düşünür. Ancak faciaya yol açacağını düşünerek vazgeçer. Çözümü ona tuzak kurmakta bulan komiser, bir doktorla anlaşır Güllü’nün kız olmadığına dair sahte evrak hazırlar. Dibağ Süleyman adlı bir kişiyle anlaşır ona Güllü’nün kendisiyle ilişkisi olduğu, kendisine dost tutması için ondan beşbirlik aldığı, sonra da onu dolandırıp Durakların Mehmet adlı bir kişiyi kendisine dost tuttuğu yalanı uydurtur. Durum Güllü’nün nişanlısı Mustafa’ya da bildirilir. Saf bir delikanlı olan Mustafa, komiserin iftira ve yalanlarına hemen inanır, öfke sonucu Güllü’yü vurur. Hastaneden çıkınca kendi evine

¹¹¹ *Cumhuriyet*, nr. 43, 18 Haziran 1924, s. 4.

¹¹² *Cumhuriyet*, nr. 54, 29 Haziran 1924, s. 4.

gidemeyen Güllü, Belalı Ayşe namıyla tanınan kadının randevu evine gönderilir, iki kez intihara teşebbüs eder. Sonra komiseri öldürerek ondan intikam alır.(Bkz. Düşmüş Kadının Hayata Bakışı, s. 66)

“Küçük Sıhhiye Memurunun Hikâyesi”nde sıhhiye memurunun hizmetçisi; kimsesiz, çaresiz bir kadındır. Kaymakam, malmüdürü, doktor ve jandarma güzel ve alımlı hizmetçiyi elde etmeyi başaramayınca, onun sıhhiye memurunun metresi olduğunu dedikodusunu yayıp onu yıpratırlar. Kadının son derece iffetli olduğunun farkında olan sıhhiye memuru bu kadınla evlenerek onu olası tehlikeden kurtarır. sıhhiye memuru, bürokratların iftiraları yüzünden sürülünce, bürokratların “Zümrüdüanka” adını verdikleri hizmetçi, geneleve düşer(*Hayattan Hikâyeler*, s. 118-123).

“Acı... Fakat Hakikat”¹¹³ hikâyesinde Hacı Duran, eşini başkalarına kiralar, onun üzerinden pazarlık yapar.(Bkz. Ahlâkî Yozlaşma, s. 282-283) “Nizam-ı İctimâî Divan-ı Âlisinde”¹¹⁴ hikâyesinde Babanabadlı Mehmet, ablasının kocasının şiddetine maruz kaldığından söz eder. Her iki hikâyede de kadının ezilmesi, acizliğinin fırsat bilinmesinden ileri gelir.

“İlk Namuslu Gün”¹¹⁵ hikâyesinde memleketi Balın oavadan şehre kaçan Ayşe, Sırça Selim adlı kişiyle evlenir. Bir buçuk yıl sonra Selim sıtmadan ölür. Selim’den eşine üç gözlü bir evle bir dükkân kalır. On yedi yaşında dul kalan Ayşe kendisine destek olacağı düşüncesiyle yaşlı kişiyle evlenir, fakat kısa süre sonra eşi, onu polise “peşkeş çekmek” ister. Boşanmak üzere kadiya başvuran kadına, mahkeme başkâtibi Hafız bir hafta kendi evinde kalması şartıyla boşanmasına yardımcı olacağını söyler. Valiye başvurur, sonuç elde edemez. Eşraftan Davut Efendiye başvuran kadın, onun oğlunun tacizine maruz kalır. Uzun süre çıkış yolu arayan kadın hiç kimseden yardım bulamayıp ahlâk dışı tekliflerle karşılaşmaktadır. Kadının kendisinden boşanmakta kararlı olduğunu, boşanması durumunda kendisinin ortada kalacağını fark eden eşi ona fahişe iftirası atıp polise şikâyet eder. Eşi tarafından fahişe olduğu iftirasıyla boşanan Ayşe, kendi evinden de kovulur. Mahkemelerde sürünen Ayşe kötü yola düşmemek, alnına sürülen lekeyi temizlemekte kararlıdır. Jandarma Yüzbaşı Resmi Efendiye başvurup ona kendisine destek olması için yalvarır; kendisini kötü yola düşmekten

¹¹³ *Cumhuriyet*, nr. 114, 31 Ağustos 1924, s. 6.

¹¹⁴ *Cumhuriyet*, nr. 305, 12 Mart 1925, s. 4.

¹¹⁵ *Cumhuriyet*, nr. 127, 13 Eylül 1924, s. 4.

kurtarmasına karşılık ömür boyu hizmetçilik yapmayı teklif eder. Remzi Efendi, ona kardeş ve baba gibi davranır. Remzi Efendi'nin altı ay izne ayrılması, etraftaki art niyetli kişiler için fırsat olur. Ahlâk fukarası kişiler, onu “kötü mahalle”ye gönderirler. Mücadeleci bir kadın olan Ayşe bu kez de Remzi Efendinin en samimi arkadaşına gidip kendisini kurtarması, alnındaki kötü lekeyi silmeye yardımcı olması için yalvarır. Üç gün sonra rahat bırakılır.

“Asrî Kızlar IV”¹¹⁶ hikâyesinde Mart Hanım, kendisini Prenses İffet Hanım olarak tanıtan hanımefendinin daveti üzerine Şişli'deki bir gece eğlencesine katılır. Erkeklerin ahlâk dışı söz ve davranışlarına tepki göstermesi üzerine İffet Hanım kendisini uyarınca bir tuzağa düştüğünü fark eden Mart Hanım, kendisini taciz eden erkekle Prenses'i uyarıp tehdit eder. Yazar yukarıda adı geçen iki hikâyede ezilen kadınların mücadeleleri sayesinde ezilmekten kurtulduklarını vurgular.

Yazar “Kız Taşı” hikâyesinde Kurtuluş Savaşı yıllarında bir Türk kızının, işgal devletleri askerlerinin sarkıntı ve tacizine maruz kaldığını vurgular.¹¹⁷ Yanağının düşmanlar tarafından ısırılmasını izzet-i nefsine yediremeyen Türk kızı onlara gereken tepkiyi gösterir. Fakat ruhî dengesi bozulur, kendisini toplumdan soyutlar. Büyük Taarruz'dan sonra bir bölük düşman askerleriyle karşılaşan kız, düştüğü durumdan bütün düşman askerlerini sorumlu tutup elindeki taşıyla hepsini öldürmek ister.

O Bir Devirdi tiyatrosunda beldenin ileri gelirlerinden Hacı Yusuf, Teke Ahmet askere gidince onun eşini kendisiyle evlenmeye zorlar. Müftü de ona Hacı Yusuf'un kararına uymasını telkin eder. Kadının, onları cephedeki eşini durumdan haberdar etmekle tehdit etmesi üzerine, müftü durumu mutasarrıflıkla görüşmeye karar verir. Müftü de Hacı Yusuf'tan farksızdır. O da eşi cepheye olan Fatma'yı taciz eder. Fatma mücadeleci bir kadındır. Namusuna leke sürmeye çalışan müftüyü bıçaklar ve onun evini yakar. O günlerde mahkemelerde hâla saltanat yanlılarının egemen olması, Fatma'nın duruşma esnasında kendisinin haklı olduğunu ispatlamasını zorlaştırır. Büyük Taarruz zaferle sonuçlanınca Millî Mücadele taraftarları adlî kurumlarda varlığını hissettirir. Daha önce mağdur edilen Fatma beraat eder, ona taciz ve iftira eden müftü de idam edilir. Yazar Tomruk Hoca'nın şahsında sahte din adamlarının kadınları

¹¹⁶ *Cumhuriyet*, nr. 344, 20 Nisan 1925, s. 4.

¹¹⁷ Halide Edip Adıvar'ın *Ateşten Gömlek* romanında işgal güçleri İzmir'in işgali esnasında bir Türk çocuğunu “sırf eğlence” için öldürür. Bkz. İnci Enginün, “Halide Edip Adıvar'ın Eserlerinde Çocuklar”, *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, Dergah Yay., İstanbul 1991, s. 418.

ezmek için dinî kuralları istismar ettiklerini; Fatma'nın şahsında mücadelecî ve eğitimli kadınların elverişli zemin sayesinde ezilmekten kurtulduklarını vurgular.

Erkek egemen toplumlarda kadınların erkeklere bağımlı ya da itaatkâr hâle geldiğine işaret eden yazar, kadınların kendilerine destek olacak yasal düzenlemeden yoksun oldukları için erkeklerin buyruklarına itaat ettiklerini belirtir. Fatma (*Hicran*), Gülöz (*Onların Romanı*) fikirleri sorulmaksızın boşanırlar, Hacı Zeynullah (*Aşkın Temizi*), Karakol Çavuşu (*Aysel*) boşanma hakkının kendilerinde oluşunu eşlerine tehdit aracı olarak kullanırlar. Kadınların erkekler tarafından ezilmesinin fizikî yönden zayıf oluşlarından da ileri geldiğine işaret eden yazar, onların kendilerine şiddet uygulayan erkekleri şikâyet edecek resmî kurumun olmayışı dolayısıyla şiddete katlanmak zorunda kaldıklarını vurgular. Minnoş (*Mezar Kazıcılar*), Mehenk Ayşe ve Bihter (*Tank Tango*) örneğinde olduğu gibi.

2.1.1.6.Düşmüş Kadın

Fuhuş “para karşılığında seçicilik göstermeden cinsel ilişkiyi gerçekleştirme” biçiminde tanımlanır.¹¹⁸ İslam dininde fuhuş “bir kadının evlilik dışında meslek edinerek veya başta para olmak üzere herhangi bir karşılık gözeterek, vücudunu bir erkeğin cinsî tatminine sunması” biçiminde açıklanmaktadır.¹¹⁹ “Düzen tarafından kandırılmış olmaları” kadınların fahişeliğe sürüklenmesinde ilk etken olarak görülür.¹²⁰ Kadınlar “kötü yol”a çoğunlukla kendi istekleriyle değil, kadın bedeni üzerinden çıkar sağlayan kadın avcılarının tarafından düşürülmektedirler.

Türk toplumunda “düşmüş kadın”lara çoğunlukla olumsuz bakılmaktadır. Düşmüş kadına acıma, onu bataklıktan kurtarma temi, Ahmet Midhat Efendi (*Henüz On Yedi Yaşında*, *Mihnet Keşan*, *Müşahedat*) ile başlar. Abdülhak Hâmit Tarhan (*Bir Sefile'nin Hasbihali*), Halit Ziya Uşaklıgil (*Sefile*) düşmüş kadına acıma konusuna yer verir. Bu yazarlar hemen herkesin önyargıyla yaklaştığı düşmüş kadına farklı bir gözle bakarlar, okuyucuda acıma duygusu uyandırmaya çalışırlar, okuyucuya onları topluma kazandırmak gerektiği mesajı veririler. Ahmet Rasim de Fuhuş-ı Atik adlı kitabında Osmanlı toplumundaki fuhuşu anlatır. Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı'nda sadece

¹¹⁸ Ayşe Yüksel, *İstanbul Genelevlerinde Çalışanların Mediko-Sosyal Durumları*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1991, s. 9.; Aktaran: Alev Sınar, *Aka Gündüz'ün Romanlarında Kadın*, Dergah Yay., İstanbul 2007, s. 54.

¹¹⁹ Günay Tümer, “Fuhuş”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 13, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 1996, s. 209.

¹²⁰ Aytunç Altındal, *Türkiye'de Kadın*, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1991, s. 152-153.

bazı fertleri değil bütün toplumu tehdit eden bu sosyal yarayı en geniş şekilde ele alan yazarların başında Aka Gündüz gelir.¹²¹ O, eserlerinde düşmüş kadın sorununu çok yönlü irdeler. Kadının fuhuş bataklığına nasıl ve kim aracılığıyla düştüğünü, toplumun ona bakışını, onun hayata bakışını ayrıntılarıyla işler. “Bu düşüşleri engellemek için neler yapmak gerektiği üzerinde okuyucuyu düşündürür. Düşmüş kadını yeniden topluma kazandırma çağrısında bulunur.”¹²² Roman içerisinde anlatıcı ya da roman kişilerinden biri aracılığıyla fuhuşla mücadele etmek yöntemlerine dair önerilerde bulunur.

Bu Toprağın Kızları romanında Masume (Sokak Kızı) küçük yaşta öksüz ve yetim kalınca, abla ve eniştesinin yanında yaşamaya başlar. Karşı komşularının oğlu Cemil tarafından evlilik vaadiyle kandırılan Masume, kendisini ona teslim edip bekâretini kaybeder. Aldatıldığını fark edince ablasını Cemil’in annesiyle görüştürerek çözüm arar. Cemil’in annesi, oğlunun Masume’yle gönül eğlendirmesini olağan karşılar:

“Oğlum delikanlıdır. Tabii, gönlünü eğlendirmek ister. Beyoğullarına gidip, hastalık alacağına, hazır gözü önünde aşüfte var. Onunla güvenle avunur gider. Sanki benim Cemil’im olmasaydı, başkası olmayacak mıydı?”(s. 32).

Masume’nin çaresizliğinin farkında olan kadın onu karalamakta ve oğlu için cinsel tatmin aracı olarak görmektedir. Masume, masumiyetini kanıtlamak için mahkemeye başvurur. Büyük eniştesi aldığı rüşvetle, mahkemede onun bakire olduğuna dair sahte rapor düzenlenmesine yardımcı olarak düşüşünü hızlandırır. Ona destek olmak yerine ihanet eden eniştesi sonra da “Bakamayacağım; çalışsın kazansın, bize de getirsin.” diyerek onu fuhuş bataklığına sürüklenmeye teşvik eder. Küçük eniştesi de “Masume sokak kızı oldu! Benim öyle baldızım yok! Bir duyulursa müdür bey beni azleder”(s. 8) diyerek onun bataklığa düşmesine engel olmak yerine onu dışlar. Küçük eniştenin gösterdiği bu tavır, insanların ferdî ve maddî kaygılarından kaynaklanmaktadır. Romanda isim sembolizasyonu da dikkati çeken bir özelliktir.

Fahriye (Salon Kızı) manevî annesi Mesûde Hanım tarafından salon kızı olarak yetiştirilip nazır, zabıt¹²³ gibi bürokratlarla ilişki kurmaya zorlanır. Fahriye de Masume gibi saf ve çok fazla hayat tecrübesi olmayan bir kızdır; manevî annesi Mesûde Hanım

¹²¹ Aka Gündüz’ün *Romanlarında Kadın*, s. 54.

¹²² Aka Gündüz’ün *Romanlarında Kadın*, s. 34.

¹²³ *Zekeriya Sofrası* ve *Bir Şoförün Gizli Defteri* romanlarında da görüleceği üzere, bu devirde fuhuş âleminin önde gelen müşterileri arasında nazır ve zabitler de vardır.

ise, şöhret ve serveti bütün değerlere tercih eden yozlaşmış kadındır. Fahriye her genç kız gibi evlenip yuva kurmak ister; ama manevî annesi karşısında biraz kendisini savunmasız hissedişinden, biraz da ona olan saygısından olsa gerek bataklığa sürüklendiğinin farkında olmakla birlikte ona karşı çıkamaz. “Seni ben kendim için büyüttüm!” diyen annesi onun bedenini sömürür. Fahriye’nin salon kızı olup bataklığa sürüklenmesinde annesi kadar dostları Prens İşvekâr’ın da rolü vardır. Fahriye’nin bedeni İşvekâr’ın daveti üzerine gittikleri Fas’ta da sömürülür. Fas dönüşü Şişli’de ikamet eden Mesûde Hanım, kızını önceden sadece aristokrat kesimden insanlara pazarlarken Şişli’deki evinde anaforculara mirasyedilere de pazarlar.

Sara (Kendi Kendisinin Kızı), çalıştığı matbaanın müşterisinin tacizine maruz kalır; işyeri muhasebecisinin de desteğiyle randevu evine düşürülür ve pazarlanır. Teslimiyetçi olmak yerine mücadelecî ve iradeli olmayı tercih eden Sara, randevu evinden kurtulmayı başarır; fakat olumsuz toplum düzeni Sara’nın mücadelesine baskın gelir. Evlendiği kişinin ailesinin kendisine fahişe muamelesi yapması Sara’nın ruhî dengesini bozar; o, kendi isteğiyle fuhuş bataklığına düşer. Hayat karşısında tamamen karamsar tavır alan Sara, böyle davranmakla kendisini fuhuş bataklığına düşüren erkeklerden intikam aldığını sanır. Onun mücadelesi toplum hayatına egemen olan ahlâksızlık karşısında yenik düşer. O, kendisini fuhuş bataklığına düşmekten kurtaramaz.

Beşiktaş’ta devrin aristokrat ailelerinden birinin kızı Nazlı (Bu Toprağın Kızı) Ermeni bohçacı kadın ve bir serkomiser aracılığıyla II. Abdülhamit’in yeğeni Fehmi Paşa’nın tuzağına düşürülüp lekelenir. Olayın gazetelere yansımaları sonucu evlatlıktan reddedilen Nazlı bataklığa düşmemek için uzun süre direnir, çıkış yolları arar. Nazlı, faciada kendisinin bilinçsizce hareket etmesinin de rolü olduğunun farkındadır; ama daha önce birçok kızı daha tuzağına düşüren Fehmi Paşa¹²⁴ oyunu büyük ustalıkla tezgâhlar ve hadiseden kendisi hiçbir zarar görmeden sıyrılır. Nazlı’nın alnına sürülen lekeyi silebilmesi mümkün değildir. Önce Galatasaray karakolunun bodrumuna, sonra da deli olduğu hükmü verilip tımarhaneye atılır. Tımarhane Müdürü Avni Bey aracılığıyla Babîâlî Hariciye Kalemindeki Şifre Mümeyyizi’yle evlendirilen Nazlı kısa bir süre huzura kavuşur. II. Meşrutiyet döneminde Fehmi Paşa’nın eşini sürdürmesi

¹²⁴ II. Meşrutiyetin ilanının ardından yazılan birçok tiyatrodan Fehmi Paşa’nın kadınlara taciz ettiği belirtilir. Hüseyin Suat *Şehbal yahut İstibdadın Son Perdesi*, Ali Haydar Emir *Nereye?*, Fehime Nüzhet *Bir Zalimin Encâmı* vb. tiyatrolarda. Bkz. Enver Töre, *II. Meşrutiyet Tiyatrosu*, Duyap Yay., İstanbul 2006, s. 223.

(Bkz. Siyasî İhtirasların Göstergesi Sürgün, s. 267-268) sonucu İstanbul'da kimsesiz kalan Nazlı, Fehmi Paşa ve yandaşlarının iftira ve sakıntılarından kurtulamaz. 31 Mart Hadisesi sonrası İstanbul'da yaşaması sakıncalı bulunarak Anadolu'ya sürülür¹²⁵. Anadolu'da da musibetlerden, erkeklerin sarkıntı ve iftiralarından kurtulamaz. Evinde ikamet ettiği imamın ablası tarafından kandırılarak parası elinden alındığı gibi imamın, kaymakamın, belediye azasının, eşraftan birinin sataşmalarına da maruz kalır; bir de kahpe yaftası atılarak dövülür. Çaresiz kalan Nazlı olumsuz toplum şartları sonucu, bir kişinin gönüllü metresi olmak zorunda kalır. Nazlı da Masume ve Sara gibi, düştüğü durumdan kurtuluş yolları arar. Ancak toplum hayatına egemen olan ahlâksızlık ve duyarsızlık onun bataklıktan kurtulmasına engel olur. Dört farklı aileden gelen bu kızların bataklığa düşmesinin nedeni olumsuz toplum şartları ve ahlâksız kişilerdir.

*Ocak*¹²⁶ romanında Mülkiye paşalarından Nabluslu Cafer'in oğlu Nedim Cafer, varlıklı kadınları kendisine yakınlaştırıp onlarla evlenerek servetlerini ele geçirdikten sonra onları "paçavra gibi fırlatır." I. Dünya Savaşı öncesinde ve savaş esnasında kadın ticareti yapar. Zeri'nin evinde verdiği ziyafete katılan Nedim Cafer, arkadaşı Hamiyet'e kendisini nüfuzlu biri olarak tanıttırarak Zeri'yi ağına düşürmek ister. Nedim Cafer'i İstanbul'dan tanıyan anlatıcı oyunu fark eder, Zeri'ye âşık Orak'a onu takip ettirir. Zeri'yle sözde evlenmeye karar veren Nedim Cafer, onu ağabeyi aracılığıyla ikna etmeye çalışır. Zeri'nin Nedim Cafer'le nişanlanacağını öğrenen Güner, onun "kadın tüccarı" olduğunu haber verir. Böylece Güner ve Orak'ın telkinleriyle Zeri, Nedim Cafer'in ağına düşmekten kurtulur.¹²⁷

Hicran romanında hizmetçileri Mustafa tarafından tecavüze edilen Fatma, eşi tarafından ihanet ettiği gerekçesiyle evden kovulur. Kadına kendisini savunma hakkı tanımayan toplumda Fatma kendisini hiçbir biçimde savunamaz. Önce tecavüze uğraması, sonra da boşanılıp evden kovulması Fatma'nın hayatında dönüm noktası olur. Önceden namuslu ev kadını olarak hayat süren Fatma, evden kovulduktan sonra kendisini bataklıkta bulur. İstanbul'da bataklığın içine düşen Fatma'nın, mekân değiştirip Anadolu'ya geçmesi de onu bataklığın içerisinden kurtaramaz. Orada önce

¹²⁵ Nazlı'nın sürülüş nedeni Refik Halit Karay'ın "Yatık Emine" (*Memleket Hikâyeleri*) hikâyesindeki Emine'nin sürülüşüne benzer. Emine de Nazlı gibi toplum ahlâkını bozduğu gerekçesi Anadolu'ya sürülür; orada hakaret ve tacize maruz kalır.

¹²⁶ *Hâkimiyet-i Milliye*, nr. 2131, 16 Haziran 1927-nr. 2260, 26 Teşrin-i Evvel 1927, s. 2.

¹²⁷ Nedim Cafer'le birlikte Avrupa'ya giden Nihavent, orada Nedim Cafer tarafından dolandırılır. Yaptığı hilelerle Nihavent'i kendisine oldukça borçlandıran Nedim Cafer ona Türkiye'deki bütün mal varlığını elden çıkarttırır. Ağabeyinin düşürüldüğü durumu haber alan Zeri, sarsılır, menenjit hastası olur (*Tefrika* 82).

dağ hovardalarının eline düşer, sonra da halkın tacizlerine maruz kalır.¹²⁸ Namuslu bir şekilde çalışmak üzere başvurduğu kurumun sahibi Enfes Hanım'ın gerçek yüzünü fark edince başka çıkış yolu olmadığını, ne yaparsa yapsın kaderinin kendisini fuhşa sürüklenmekten kurtarmayacağını anlar. Enfes Hanımla birlikte salon hayatı yaşamaya başlar. Enfes Hanım kendisini bir Kafkas prensesi olarak tanıtır. Kısa süre kendisini Cezayirli Abdüssamet Paşa'nın kızı olarak tanıtan Fatma da daha sonra Hicran adını kullanır. Fuhuş âleminde kadınlar zaman zaman farklı kimliklere bürünür.

Ben Öldürmedim-Kokain romanında, küçük yaşta yetim kalan İdil'i büyüten Nurinisa Hanım onu bir evlattan çok, ticarî meta olarak görmektedir. İdil yetişkin bir kız olduğunda onun kendisine olan güvenini istismar edip onu hayatı boyunca çıkamayacağı bataklığa sürükler. Tezgâhladığı bir oyunla onu harp zengini müteahhitte sözde evlendirilir. İdil, harp zenginiyle gerçekten evlendiğini sanırken kısa süre sonra mahalle muhtarı ve imam, eşi tarafından boşandığını ve teyzesinin kendisini iki bin yüz liraya pazarladığını bildirir. Bu hadise sonucu Nurinisa'nın kendisini "hayat kadını" yapmaya niyetli olduğunu fark eden İdil, başka çıkış yolu bulamayınca gönüllü, Osmanbey'de bir apartmanda "hayat kadını" olarak çalışmaya başlar. İdil, bu hayat tazını hiçbir zaman kabullenmez, sürekli çıkış yolları arar. Tunuslu asilzade olarak tanıdığı bir beyle evlenip Paris'e giderek fuhuş âleminden kurtulup hayatında temiz sayfa açmayı umut eder. Kendisini Tunuslu asilzade olarak tanıtan kişi aslında bir kadın pazarlayıcısıdır. İstanbul'un çeşitli semtlerinden topladığı genç kızları Avrupa'daki farklı acentelere dağıtmaktadır. İdil'i de açıkça pazarlamaya girişir. İdil teslim olmaz, mücadele eder. Karşılaştığı korkunç durum karşısında İdil, önce Piyer Loti'ye ulaşip ondan yardım almayı dener. Ondan yardım alamayınca Yunan konsolosluğuna giderek, kendisini yolculuk esnasında Yunanistan'da tanıştığı bir ailenin akrabası olarak tanıtip yardım alır.

Üç Kızın Hikâyesi romanında Filik'i çok sever görünen arkadaşı Betigül, menfaatleri çatışınca ona şantaj yapar. Betigül'ün kıskançlık sonucu düzdüğü komplo, hayat karşısında son derece deneyimsiz bir kız olan Filik'in hayatında dönüm noktası olur. Tenha bir yerde, bir erkekle görüştüğünün annesi tarafından görülmesi sonucu Filik "kahpe" olarak nitelendirilir. Kızlarının böyle bir hataya düşüşünde ona

¹²⁸ Fatma (Hicran)'ın karşılaştığı durum Refik Halit Karay'ın "Yatık Emine" (*Memleket Hikâyeleri*) hikâyesinin başkışı Emine'yi hatırlatır. Anadolu'ya sürgüne gönderilen Emine, toplumun aşağılayıcı söz ve tavırlarına maruz kalır, düşkün hâlini fırsat bilen yozlaşmış kişiler onu taciz eder.

uyguladıkları baskının büyük rolü olduğu gerçeğini hiçbir zaman göz önünde bulundurmayan aile, onu evlatlıktan reddedip evden kovarak onun fuhuş bataklığına düşmesine neden olurlar. Filik, bataklığa sürüklenmemek, alnındaki lekeyi temizlemek için çıkış yolları arar. Kendisine destek olacağını umduğu teyzesinin, oğlunun da kendisine tecavüz etmesi üzerine bütün çıkış yollarının kapalı olduğunu fark eder. Ailesinin bilinçsizliği, kendisinin saflığı ve çevresinin ihaneti sonucu fuhuş âlemine düşer. Bu âlemde, Filik adıyla değil de Şenkız namıyla tanınır. Hayatını bar kızı ve metres olarak sürdürür.

Zekeriya Sofrası romanında İrfan Paşa'nın kızı Maviş, Prenses Haneşka ve beyaz kadın tüccarı Ras Feddan tarafından hayat kadını olarak tanıtılır(s. 108-120)¹²⁹ Gazetelerin kendisinden hayat kadını olarak söz etmesi ve babası tarafından evlatlıktan reddedilmesi sonucu çaresiz kalan Maviş, ömrünü yurt dışında pazarlanarak geçirir. Ras Feddan daha Maviş İstanbul'da iken, "Emir"le Maviş üzerinden pazarlık yapar. Maviş dostu "Kontes" yardımıyla "emir"ın elinden Lizbon'a kaçarak kurtulduğunu sanırken burada yerleştiği pansiyonda "emir" tarafından, büyük kârla pansiyon sahibine satıldığını öğrenir(s. 191). Asıl amacı niyet sofrası olan "Zekeriya sofrası" genç kızları fuhuşa sürükleyen aracı kurum işlevi görmektedir.

Mezar Kazıcılar romanında "Sarrafılar"a ev temizliğine giden Kâmile Hanım'ın kızı, evin oğlu tarafından hamile bırakılır. Bu hadise üzerine babası sokağa çıkmaya utanır. Aile, kızlarını evden kovmaya karar verir.

Bir Kızın Masalı romanında amcaoğlu Refik tarafından evlilik vaadiyle aldatılan kız, hamiledir. Refik'in ortadan kaybolması üzerine çocuğu düşürmek zorunda kalan genç kız, babası tarafından evlatlıktan reddedilir. Çaresiz kalınca randevu evine düşer. Birçok randevu evini dolaşan kadına yangın yerlerinde rastlayan İlki, ona acıyarak hastaneye getirir(s. 177). Böylece fuhuş bataklığından kurtulur.

¹²⁹ Beyaz kadın ticareti o devrin önemli meselelerindendir. Mütareke devrinde kendisine prens ya da prenses süsü veren Sudanlı, Mısırlı, Tunuslu, Cezayirli, Cevalı, Hintli bir takım kadın ya da erkekler saf ve çaresiz kızları/kadınları bazen evlilik vaadiyle bazen de başka vaatlerle aldatarak Avrupa'ya ya da başka bölgelere götürüp pazarlarlar. Millî Mücadele taraftarı- gazeteler; "Kızlar! (...) Beş on paralık imam nikâhıyla sizi alanlar birer beyaz kadın simsarıdır. Sizi satacaklar. Zenginlikleri falan hepsi yalan. Sizin için İstanbul'da sarf edecekleri iki üç yüz altına karşılık belki de iki üç bin altın kazanacaklar."(s. 127). diye yazarak genç kız ve kadınları bu hususta uyarır. Bu uyarılar, halk üzerinde çok fazla tesirli olmaz. Birçok kadın/kız bu tuzağa düşer. Maviş'in "Zekeriya Sofrası"nda tanıştığı Sudanlı zenci Ras Feddan beyaz kadın taciridir; Maviş'i de pazarlamak üzere Malta'ya götürür. Seyahat esnasında beyaz kadın tüccarları tarafından aldatılan kızların konuşmalarına kulak misafiri olan Maviş, onlar hakkında "zavallılar" diye düşünürken; aslında kendisinin de bu "zavallılar" arasında olduğunu farkında değildir. Beyaz kadın ticareti yapan kişiler birden çok pasaport taşırlar. Kendisini Ahmet Müslim olarak tanıtan Dö Şevalef'in babası, beyaz kadın ticareti yapar. Güzellik müsabakalarında kazanan kızları pazarlar. Tevkif edilmek üzere iken önce Viyana'da sonra İsviçre'de, sonra Fransa'da bulunurarak kadın ticaretine devam eder(s. 40).

Bir Şoförün Gizli Defteri romanında Erol, kadınların fuhuş bataklığına düşmelerinde *çaçaların, tefecilerin, komiser muavinlerinin* etkili olduğunu söyler(s. 169-170). Aynı romanda bir bar kızı, hangi ailelerin kızlarının düştüğünü şöyle anlatır:

“Bar kızını üç fabrika yetiştiriyor, yani bardaki Türk kızı ya mutaassıbın kızıdır, ya lakaydın kızı yahut kimsesiz besleme. Kapatılmış, kafasına yumruk inmiş, çeki taşı ile bastırılmış mutaassıp kızı bir fırsat deliği bulur bulmaz ok gibi fırlıyor, fakat on sekiz yirmi senelik bir şaşkınlıkla doğruca barın ta içine düşüyor. Lakaydın kızı o kadar pusulasız, haritasız dönüp dolaşıyor ki gözleri kararıyor ve kendini barda buluyor. Besleme kız Hanımın süslü ve zengin giyinişine hasretlidir. Bu hasrete dayanamıyor ve bir gün Hanımı gibi giyinmek için barda soyunuyor.”(s. 121).

Bu tespitler önemli sosyolojik gözlemdir. Aka Gündüz de bir bakıma bu tasnifi romanlarına uygulamaktadır.¹³⁰ Şoför Erol’un kendisine yardım eli uzattığı Çiler, Erol’un kendisine yaptığı telkinlere, hakaretle karşılık verir. Kendi isteğiyle bataklığa düşer, ticarî nesneye dönüşür. Erol’un iyi niyetini suiistimal edip onu aldatır. Kendisine tanınan şansı kötüye kullanıp ihtiraslarıyla hareket ederek yine kendisini bataklığa sürükler.(Bkz. Toplumun Düşmüş Kadına Bakışı, s. 60, Düşmüş Kadının Hayata Bakışı, s. 65)

*Allah Kerim*¹³¹ romanında Gayr-ı meşru çocuk olup dört farklı aile tarafından evlat edinilen Kevser, dördüncü ailede sığıntı gibi yaşar. Sarı Bey adlı kişinin kendisiyle gönül eğlendirmek niyetinde olduğunu bildiği hâlde onunla nikâhlanır. Hamile kalınca da terk edilir, çocuğunu düşürmek zorunda kalır. Üç ay Haseki hastanesinde yatar. Daha sonra sokaklara düşer. Otuz üç defa hovardalarla yakalandığı için “Otuz Üç Kevser” olarak tanınır. Sonra da hapse düşer.

“Kız Güllünün Nizamı”¹³² **hikâyesinde** Güllü kendisiyle evlenme teklifine olumsuz karşılık veren komiser, bir doktorla anlaşır onun kız olmadığına dair evrak hazırlatır. Bu hadise üzerine Güllü eşi tarafından vurulur, hastaneden çıkınca da Belalı Ayşe namıyla tanınan kadının randevu evine gönderilir.

¹³⁰ Yazar eserine toplumsal işlev yüklediğini, romanın önsözünde şu sözlerle vurgular: “Ben bu eserimde bir şoförün hayatını anlatırken, kuvvetle zannediyorum ki, cemiyetin muhtelif manzaralarını da birkaç çizgi ile gösteriyorum.”(s. V).

¹³¹ *İkdam-Gece Postası*, nr. 3600, 25 Nisan 1949- nr. 3713, 18 Ağustos 1949, s. 2.

¹³² *Cumhuriyet*, nr. 54, 29 Haziran 1924, s. 4.

2.1.1.6.1. Toplumun Düşmüş Kadına Bakışı

Aka Gündüz çeşitli nedenlerle bataklığa düşen kadınların toplumun çoğu kesimi tarafından aynı muameleye tâbi tutulup onlara yardım eli uzatılmadığına¹³³ işaret eder. Onların gözünde bu kadınların, insan olarak hiçbir değeri yoktur, ahlâk fukarası erkeklerin gözünde bu kadınlar sadece cinsel tatmin aracıdır. Toplum düşene destek olup kurtarmak yerine, onun zavallı/çaresiz hâlini fırsat bilir. “Toplumun çoğu ferdi kadınların düşkün hâlinde yararlanmaya çalışır.”¹³⁴ Yazar toplumun çoğu kesiminin düşmüş kadına olumsuz gözle bakıp onlar karşısında kendisini sorumlu hissetmeyişiine karşın, sorumluluk sahibi bazı kişilerin düşmüş kadınları topluma kazandırmak için mücadele ettiğini vurgular.

Bu Toprağın Kızları romanında Masume, etrafındaki erkeklerin kendisine ruhtan soyutlanmış, pazara çıkarılan ticarî meta olarak yaklaştığının farkındadır. Dostu anlatıcıya/Aka’ya bu durumu “Kendimi Mahmutpaşa’daki sıra işportalarında mendil, terlik, boyun atkısı sanıyorum. İnsan satın alınır mı hiç? Yamyam mı bunlar?”(s. 8) diyerek açıklar. Onu en çok eski mektep ve mahalle arkadaşlarının kendisini dışlayıp hâline gülmeleri üzer. Yazar, Masume’nin şahsında kadının toplumda “düşmüş, ahlâksız” etiketiyle yaftalanması durumunda çevresindeki kadın ve kızların ondan kaçtığını vurgular. Masume örneğinde çoğu erkeğin kadının düşkünlüğünden yararlanıp ona yardım eli uzatılmasına engel olduğunu vurgulayan yazar, bazen bu durumun aksini görmenin de mümkün olduğuna işaret eder. Fehmi Paşa tarafından tuzağa düşürülen Nazlı, Tımarhane Müdürü Avni Bey aracılığıyla Babiâli Hariciye Kalemindeki Şifre Mümeyyiziyle evlendirilir; kısa bir süre huzura kavuşur. Anadolu’da fuhuş bataklığına düşünce onu yakından tanıyan Müstantik, onunla evlenerek onu yeniden hayata bağlar. (Bkz. Yargı Sisteminde Yozlaşma, s. 238).

Üvey Ana romanında Lobut Ağabey, Pakize’yi bar hayatından kurtarıp onunla metres hayatı yaşar. Evlatlık çocuk da alıp yetiştirdikleri için çevrelerindeki onların evli olduğunu sanır. Aşklerinin azalmasından endişelendikleri için evlenmezler.¹³⁵ Kendi iradesi dışında bir nedenle bataklığa sürüklenen Pakize’yi fuhuş bataklığından

¹³³ Vâsîf Öngören *Asiye Nasıl Kurtulur*, Refik Erduran *Direklerarası*, Orhan Asena *Kocaoğlan, Kapılar, Gecenin Sonu*, Turgut Özakman *Bir Şehnaz Oyun* tiyatrolarında toplumun kötü yola düşen kadınlara kurtuluş yolu göstermeyişiini eleştirir. Bkz. Enver Töre, *Hayattan Sahneye Kadınlar*, Duyap Yay., İstanbul 2006, s. 227.

¹³⁴ Müfide Anadol, *Aka Gündüz’ün Romanlarında Ele Aldığı İçtimai Meseleler*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkoloji Bölümü, (Yayımlanmamış Bitirme Tezi), İstanbul 1954, s. 41.

¹³⁵ Abide Doğan, *Aka Gündüz’ün Romanlarında Sosyal Meseleler*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1985, s. 163.

kurtaran Lobut Ağabey, Lâle iftiraya uğrayıp düşmüş kadın muamelesi gördüğünde ise çok fazla hoşgörölü davranmaz.(Bkz. Ailenin Önemi ve Dağılmasındaki Etkenler, s.)

Ben Öldürmedim-Kokain romanında Ankara'nın merkezinde barda canlı sinema olarak çalışan İdil, işi dolayısıyla çevresindekilerin çirkin ve aşağılayıcı bakışlarına maruz kalır. İdil, Ankara'nın ilk barında ilk tangoyu oynayan Türk kadınıdır(s. 23). Ahmet Bey'in İdil'in babası olduğunu bilmeyen müşteriler, onu Ahmet Bey'in metresi sanıp dışlarlar(s. 45-49). Çevredekiler, İdil'le yakın ilişki kurmasından dolayı romanın anlatıcı kişisi Aka'ya da sitem ederler. Aka'nın kendisine yardımcı olmaya çalıştığının farkında olan İdil de Aka'yla dostluğunu ilerletmeye çalışır(s. 70-74).¹³⁶ İdil'e olan aşkına karşılık bulamayan Oral, onun casus olduğu yalanını yayarak ondan intikam almaya çalışır(s. 115). Yazarın sözcüsü Aka ise önyargılı davranmaz, onu yakından tanımayı dener.

Üç Kızın Hikâyesi romanında eğlence hayatında "İstanbul Kraliçesi" olarak tanınan Betigöl'ü İstanbul'a ilk geldiği günlerden beri tanıyan ve büyük bir tutkuyla seven Ali Bey onun iffetsiz/fahişe olmadığına kesin kanaat getirince, eski arkadaşı Dürer'in de yardımıyla Betigöl'le evlenerek onu fuhuş bataklığına düşmekten kurtarır(s. 240-250).

Giderayak romanında yazar Vurgun Haydamak, kendisine yakınlaşmaya başlayan Perihan Soydangel'in düşmek üzere olduğunu fark ederek onu;

"Bu memleketin, ayağına göre bir yorganı vardır. Kenarından çıkacak ayak kötürüm olur. Talin varmış ki, bana düştün, yoksa senin gibisinin, senin gibi gelişine herkes benim gibi davranmaz. Bin bir niyete gelen muza dönersin alimallah!"(s. 89).

sözleriyle uyarır ve bataklığa düşmesini önler. Aynı romanda Meli'nin geçmişinin karanlık oluşu, dostları tarafından da onu yıpratmak, rencide etmek için kullanılmaktadır. Hizmetçisi Eleni onun geçmişi hakkındaki olumsuz bilgileri Haydamak'a söyler; dostu Levinski onun hakkında yanlış beyanda bulunmakta hiçbir sakınca görmez:

¹³⁶ Başlangıçta Aka'nın İdil'le yakın ilişki kurmak isteği duygusal ilgiden çok, merhamet duygusuyla ilişkilidir. Anlatıcı (Aka), İdil'i o daha küçük bir kız iken Pangaltı'da otururken tanımaktadır. Anlatıcı, on beş yıl önce sevimli küçük bir kız olan İdil'in o gün canlı sinema yıldızı oluşunu üzüntüyle karşılar. Aka ile İdil'in on beş yıl öncesi ilişkisi *Bebek* romanında geçer. Yazar sosyal gözlemiyle bazı tipleri, toplumun farklı kesiminde ve döneminde işleyerek toplumsal meseleleri öne çıkarır. Bu nedenle eserlerinde tekrarlanan tiplere (stereotipler) ya da hayatlarının farklı kesitlerinde işlenen tiplere rastlanır.

“Meli bir macera kadını imiş. Şimdi iş kadını oldu. Sizi reddedişi benden çekindiği için değil, teklifini reddettiğiniz için. (...) Onun hiç kimseye sadakati yoktur. benim evimde, benim gölgemde oturup yaşadığı hâlde haftada birkaç sevgili değiştirir. (...) Ben Meli’yi barda tanıdım. Sonra birkaç büyük salonda gördüm. Projeme uygun olduğunu anladım. Anlaştık. Neden budalalık edeyim?”(s. 129).

Meli’nin güzelliğinden ve cazibesinden etkilenen Haydamak onu idealize eder:

“Ben seni dünyanın en kuvvetli hisleri ile seviyorum. Geçmiş senelerini bilmiyorum, öğrenmek de istemiyorum. Yalnız şimdiki yaşayışını ve düşüncesini iyi iyi bulmuyorum. (...) Beraber olursak, seni bütün aykırı işlerden ayırırım; bir takım meçhul adamlarla meçhul işlere girmene engel olurum.” (s. 169-170).

olumlu karşılık alamayınca “buruşuk yüzlü, eskimiş kadın”, “yıprak kadın, pörsük kadın”(s. 125) diyerek onun geçmişini önplana çıkararak adeta ondan öç alır. Meli hapishaneden çıktığında çözüm arar. Fakat verem olan Meli, “karnesi bozuk” olduğu gerekçesiyle randevu evinde ütücülük, çamaşırcılık yapmaya dahi kabul edilmez.(s. 298) Toplum Meli’yi kaderine terk eder.

Mezar Kazıcıları romanında “Sarrafılar” adlı zengin bir ailenin oğlu tarafından hamile bırakılan kızın *ya bar kızı olacağını ya da fenerli eve gireceğini* tahmin eden komşu kadınlar, onun haline üzülür. Komşuları kızın düşüşünden annesi Kâmile Hanım’ı sorumlu tutar, sokağa atılan kızları koruyacak bir kurumun eksikliğine işaret ederler(s. 84). Aynı romanda Minnoş’un canlı bedeninin Zımbacı Tahsin’in elinde bir paçavra gibi kullanılıp fırlatılmasını olağan karşılayan kişilere göre, kadının cesedinin de bir çöp gibi fırlatılması gerekir. Hasan’ın Minnoş’un cenazesinin ne yapılacağı sorusu üzerine etraftakilerin söylediği;

“Turşusunu kuracak degiller ya, götürürler fukara mezarlığının bir köşesine tıkıverirler! O bize lazım değil, biz Zimba Tahsin’e yanıyoruz. Kabadayı adamdı vesselam...”(s. 97).

şeklindeki sözler, bilinçsiz ve duyarsız toplumun aciz bir bar kızına bakışını gösterir. “Gömme Memuru” bir yandan “Kızı ben tanırım. İyi kızcağızdı. Yazık oldu.” diyerek acırken, “Amma etme bulma dünyası bu... Birçok delikanlının başını yemişti.”(s. 101) diyerek onu yargılamaktan geri durmaz. Düşmüş kadının bataklığa sürüklenmesinin nedenleri üzerinde hiç durmayıp onu yargılayan toplum, onu ebedî cezaya mahkûm eder. Bir kişinin “Ölende mi kabahat, öldürende mi demişler. Elbette ölende... Dalyan gibi adamı bırak, git Allah’ın bilinmez delikanlısına âşık ol...”(s. 97) sözleri göstermektedir ki düşmüş kadınları yaşarken her türlü kötü muameleye lâıyk gören bu kişiler, onların ölülerine de saygı göstermezler. Minnoş’u tüm samimiyetiyle seven

Hasan, onun kendisi yüzünden öldürüldüğünün farkında olup vicdan azabı duyar. Geceleri onun mezarında yatarak vicdanını rahatlatır, kendisini affettirmeye çalışır(108-109).

Bir Şoförün Gizli Defteri romanında Şoför Erol, özentiyle kötü yola düşen Çiler'i kurtarmak için hayatını feda eder. Onunla evlenerek onu fuhuş bataklığından kurtarmak ister. Erol, Çiler'i bataklıktan kurtarmakta kararlıdır. Ancak Çiler kendisine uzatılan yardım elini geri çevirmekle büyük bir uçuruma yuvarlandığını fark etmez. Şoför Erol kendisini sadece âşık olduğu Çiler'e karşı değil bataklığa düşen bütün kızlara karşı sorumlu hisseder. Eski komşularının kızı Meliha'nın bataklığa düşmek üzere olduğunu görüp onu bir tanıdığıyla evlendirerek kötü yola düşmekten kurtarır(s. 73-74). Bursa'da iken eski nişanlısının annesi tarafından eşinden uzaklaştırıldığını ve sonra da kötü yola düşürüldüğünü öğrenir. Annesi tarafından bataklığa sürüklenen kadın, Erol'a kendisiyle evlenip kendisini bataklıktan kurtarması için yalvarır(s. 195-197). Kadını kurtarmak isteyen Erol, hayatta bu kadın gibi nice düşmüş kadın olduğunu düşünür; bu kadar fedakârlığın altından kalkması mümkün olmadığı için teklife olumlu karşılık veremez.

*Allah Kerim*¹³⁷ romanında Otuz Üç Kevser bir gün Fatih'te açlıktan bayılmak üzereyken emekli miralay onu evine alır. Eşiyle ona yardımcı olurlar. Ancak durum fark edilince miralay, Kevser'in dostu olmakla suçlanır. Bu iftira izzet-i nefesine dokunan miralay intihara teşebbüs eder(Tefrika 76). Bazı kişiler toplum sorunları karşısında duyarsız oldukları gibi, duyarlı olanlara da engel olurlar.

“Polis Cinayeti”¹³⁸ **hikâyesinde** Polis Ali Bey Birinci Dünya Savaşı esnasında birkaç kişi tarafından evlilik vaadiyle kandırılıp terk edilen Kendigül Hanım'la önce metres hayatı yaşar. Daha sonra onunla evlenerek onu bataklığa düşmekten kurtarır.

2.1.1.6.2.Düşmüş Kadının Hayata Bakışı

Düşmüş kadınların, yaşamaya mahkûm oldukları hayat tarzından iğrendiklerine işaret eden Aka Gündüz, onların çevrelerindeki erkeklerden sürekli aşağılayıcı sözler işittiğini, hakaret ve tacize maruz kaldıklarını vurgular. Yazar, zamanla erkeklerin davranışlarını olağan karşılayan bu kadınların, kendilerine insanî muamelede

¹³⁷ *İkdam-Gece Postası*, nr. 3600, 25 Nisan 1949- nr. 3713, 18 Ağustos 1949, s. 2.

¹³⁸ *Hâkimiyeti Milliye*, nr. 2809, 5 Mayıs 1929- nr. 2821, 17 Mayıs 1929, s. 4.

bulunulmasını yadırgadıklarını belirtir. Toplumun kendilerine olumsuz bakışının farkında olan bu kadınların bir gün bu hayat tarzından kurtulma umuduyla yaşadıklarına, bataklıktan kurtulmak için toplumdan yardım beklediklerine işaret eden yazar, kendisi kötü yola düşen kadınların büyük çoğunluğunun, başka masum kızların kötü yola düşmesine engel olmaya çalıştıklarını vurgular.

Bu Toprağın Kızları romanında düştüğü bataklıktan kurtulmak için sürekli çıkış yolu arayan Masume, umut kapısı olarak gördüğü “Öksüzler Mektebi”nden “Burası aşifte yeri değildir.” denilerek kovulur. Sokak kızları toplumda öyle dışlanır ki randevu evleri bile onlara kapanır(s. 11). Dost ve yakınları yüzünden bataklığa sürüklenen Masume, kendisinin ve daha birçok kızın bataklığa düşmesinden bütün toplumu sorumlu tutar. Bir yardım kurumu olan “Yeşilay”ı kendilerine yardım eli uzatmadığı için her fırsatta eleştirir, bu kurumun sosyal işlevini yerine getiremediğini vurgular. Masume’nin sokaklara düşen kızları kurtarmak için ürettiği çözümleri kimse dikkate almaz. Onun bulduğu çözüm yollarından biri, balolara harcanan masrafların yüzde onunun sokağa düşen kızları kurtarmak için harcanmasıdır(s. 13). Masume, bu teklifinin uygulamaya geçirilmesi durumunda sokaktaki bütün kızların, bataklıktan kurtulacağını iddia eder. Toplum çok fazla duyarlı ve sorumluluk sahibi olmadığı için Masume’nin önerileri dikkate alınmaz. Masume düşkün hâline rağmen toplum sorunları karşısında birçok kişiye göre daha duyarlı ve sorumludur. Genç kızlara erkeklerin vaatlerine kanmamalarını önerir(s. 33-34). Başka kızların kendisi gibi bataklığa düşmemesi için “Kardeşler Yuvası” kurmak ister. Bataklığa düşen kızları bu yuvada toplayıp okutup topluma kazandırarak alınlarına sürülen lekeyi silmeyi hayal eder. Masume’nin hayalini kurduğu bu yuva günümüzdeki “Kadın Koruma/Sığınma Evleri”nin prototipidir. Masume yazarın sözcüsüdür.¹³⁹ Yazar roman kişisine Masume adını vererek isim sembolizasyonuna¹⁴⁰ başvurur. Masume’nin adıyla kişiliği uyumludur.

Fahriye sahip olduğu değerler ve genç kızlık hayalleriyle sürüklendiği salon hayatı arasında kalır, yaşadığı hayatı kabullenemez, vicdanı kendisini sürekli rahatsız eder. “Salon Kızı” olarak tanınan Fahriye, süs ve şatafat içinde fahişelik yaptığı için

¹³⁹ Yazar topluma sunduğu reçeteleri kendisinin sözcüsü konumundaki kişisi aracılığıyla okurlarına iletir. Yazar bu romanından birkaç yıl sonra yazdığı *Bir Şoförün Gizli Defteri* romanında Şoför Erol’un “Kimsesiz Kızlara Yardım Cemiyeti”nin balosuna katıldığından söz eder(s. 279).

¹⁴⁰ Ahmet Midhat Efendi’nin romanlarında isim sembolizasyonuna çok fazla rastlanır. Yazarın roman kişilerine verdiği adlar onların kişiliklerine uygundur. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Sema Ugurcan, “Ahmet Midhat Efendi’nin Romanlarında İsim Sembolizasyonu”, *Türk Edebiyatı*, nr. 129, Temmuz 1984, s. 55-56; nr. 130, Ağustos 1984, s. 68-69.

kendisini riyakâr olarak nitelendirir ve kendisini açıktan açığa fahişelik yapan “sokak kızı”ndan daha aşağıda görür. “Sokak kızı”nın hâli etraftaki kızlar tarafından beğenilmez ve onları bu yola düşmekten alıkoyarken Fahriye’nin yapmacık ve süslü hâli diğer kızları cezp edip fuhşa teşvik eder. Bunun bilincinde olan Fahriye vicdanen rahatsızdır. Kendisinin bu hâle düşmesinde doğrudan tesirli olan öz ve manevî annelerine lânet okur. Kaderine isyan eder, içinde yaşadığı toplumdan nefret eder. O, her iki annesini de eşit derecede suçlar. Öz annesi onu bir erkek uğruna feda eder, manevî annesi Mesûde Hanım da ihtirasları yüzünden onu bataklığa sürükler. Fahriye fuhşu kanıksamakla birlikte bataklıktan kurtulmak ister, ancak çıkış yolu bulamaz. Ahmet adlı müşterisi tarafından fuhuş âleminde kurtarıldığında kendisinin ona lââyık biri olmadığını düşünür. Dostu Aka’ya söylediği

“Ben temizi ve beyazı istiyorum! Ben izzetinefsi, ben namusu, ben vicdan rahatı istiyorum! Onun için ben annemi, babamı istiyorum. Eğer onları bulursam... bütün mazimi geride bıkacağım. Evimi, eşyayı, paramı, ipeklerimi ve elmaslarımı sokak ortasında bıkacağım.”(s. 77).

gibi cümleler onun, hayatında temiz bir sayfa açma isteğini gösterir. Aynı romanda Sara da kendisinin randevu evine düşmesine neden olan Mim Kaf’ın evleneceği kızlara kendi fotoğraf ve adresini gönderip onun metresi olduğu yalanını söyleyerek iki Türk kızını bataklığa düşmekten kurtarır. Sara da Masume gibi düşkün hâline rağmen iyilikseverliği elden bırakmaz. Mim Kaf’a engel olmaaktaki asıl niyeti ondan intikam almaktan ziyade, iki kızın bataklığa sürüklenmesine engel olmaktır. Sara, hayat karşısında karamsarlaşmakla birlikte, özündeki iyilikseverlik ve insaniyet duygularını kaybetmez. O da Masume gibi topluma hizmet etmekten hiçbir zaman vazgeçmez, bazı çözümler üretilip onları uygulamak ister. Dostu Aka’ya hayatının romanını yazdırarak başka Türk kızlarının kendi hikâyesinden ders almasını hedefler. Yaşadığı acılara ve yediği darbelere rağmen fahişe olmamak için direnen Nazlı, sonunda direncini kaybedip teslim olur. Nazlı’nın metresliği tercih edişi, metres olmayı bir çıkış yolu olarak görmekten ziyade kaderine isyandır. Kendisi bu durumu şu sözlerle dile getirir: “Bu kadar zaman orospuluğu öğrenmeyen bu toprağın kızı, ‘Bizim Bey’in yardımı ile profesyonel bir kahpe oldu.”(s. 167). Nazlı’nın metresliği tercihi Sara’nın tercih nedeninden farksızdır. Uğradığı onca ihanetten sonra bilinci epeyce zedelene Nazlı, fahişe olarak yaşayarak kendisinin uçuruma sürüklenmesine göz yuman topluma tepki gösterdiğini düşünür.

Ben Öldürmedim-Kokain romanında yaşadığı ızdıraplar ve gördüğü ihanetler sonucu çok farklı insanları tanıyan İdil; Oral'ın, kendisinin casus olduğuna dair propaganda yaptığını bilmektedir. Yıllarca başkalarının iftirasına ve tacizine maruz kalan İdil bu tür iftira ve yakıştırmaları önemsemez. Kendisinin *orospu* olduğunu söylemekte dahi sakınca görmez.

Hicran romanında yıllardır hakarete maruz kalan, insanî ifadelere yabancılaşan Fatma, -Emine'nin (*İki Süngü Arasında*) kendisine iyi muamelede bulunmasını yadırgaması gibi - Zeki Bey adlı birinin kendisine “Affedersiniz, Sizi rahatsız ediyorum.” (s. 36) demesini yadırgar. Bu kişinin kendisine birlikte yaşama teklifini sadece fuhuş bataklığından kurtulmak umuduyla kabul eden Fatma, düştüğü bataklıktan kurtulmayı umut ederken Zeki Bey'in teyzesi ve komşuları, hayatında yeni bir sayfa açmasına fırsat vermezler. Kurtuluş umudunu tekrar kaybeden Fatma, sözde faziletli ve namuslu bu kişiler yüzünden kendisini tekrar öğrendiği fuhuş âleminin içerisinde bulur. Fatma -Fahriye gibi (*Bu Toprağın Kızları*)- kendisinin başka kadınlar/kızlar tarafından cazibe merkezi olarak görülmesinden dolayı vicdan azabı duyar. Salon hayatının iğrençliklerini yakından gören Fatma, bu durumu Enfes Hanım'a; “Biz başka muhitin zehirli çiçekleriyiz. Para, sefahat hırsızlığına çık, fakat saffet ve itimat dolandırıcılığı etme.”(s. 55) sözleriyle anlatır. Enfes Hanım, Fatma gibi duyarlı değildir. O, bu durumdan hiçbir vicdanî rahatsızlık duymaz. Fatma, başka kızların da kendisi gibi düşmesine engel olmaya çalışır, kimliğini gizleyerek yoksullara yardım eder. Fuhuş âleminde kazandığı paraların bir kısmını çocuklu dul kadınlara verir.¹⁴¹ Bazı semtlerde yoksulların ihtiyaçlarını karşılamak üzere bakkallarla anlaşır, bazı mekteplerdeki genç kızlara maddî destek olur. Yoksullara yardım etmeyi sosyal görev olarak görür. Toplum içerisinde yoksullara, kimsesizlere ve düşkünlere/düşmüşlere yardım eli uzatacak bir “alev yaratmak” ister. Yaratılacak bu alev, genç kızların Fatma gibi düşmesine engel olacaktır. Bir gün bu alevi yaratma umuduyla yaşayan Fatma, kazancının üçte birini gelecekte kurmayı hayal ettiği “Gönül Sarayı” için biriktirir. Kuracağı bu sarayda “düşmüşlerle, düşmek ihtimali olanları” toplayacaktır. Fatma'nın kurmayı hayal ettiği bu mekân, ideal bir kurum olup ideal insanlar yetiştirecektir. Uğradığı hakaretler bilincini zedeleyen, bilinçaltında derin yer eden Fatma hakareti bütün kötülüklerin asıl nedeni görür. Kurmayı hayal ettiği kuruma yerleşecek kızların hakarete uğramadıkları

¹⁴¹ Kendisinin düşmüş kadın olduğunu bilmeleri durumunda yardımının reddedileceğini bilen Fatma; yardımda bulunduğu kadınlara asıl kimliğini tanıtmaz, kendisini zengin biri olarak tanıtır.

gibi, hakaretin ne demek olduğunu dahi bilmemelerini ister. Yazar sözcüsü Fatma (Hicran) aracılığıyla düşkünlere nasıl yardım ve destekte bulunulacağını gösterir. Hicran gibi gönüllerin çoğalması durumunda, fuhuş bataklığına düşenlerin sayısının azalacağını vurgular.

Üç Kızın Hikâyesi romanında Filik, Betigül hakkında başlattığı karalama kampanyasını onun babasına itiraf eder. Kendisinin bataklığa sürüklenmesine neden olan Betigül'ün bile bedbaht olup bataklığa sürüklenmesine gönlü razı olmaz. Filik'i bataklığa düşürdüğü için kendisini affetmeyen Betigül, eğlence hayatına katılıp bu âlemde "İstanbul Kraliçesi" olarak tanınır. Geçirdiği ruhî sarsıntı nedeniyle bu hayata atılan Betigül, ömür boyu bu hayat tarzını sürdürmeyi hiçbir zaman düşünmez.

Yayla Kızı romanında Ankara'da barların olduğu sokağa yanlışlıkla giren Petek, bir bar kadını tarafından; "Buraya hiç gelme. Bizi buraya getiren Allah, seni olsun buraya getirmesin." sözleriyle uyarılıp bu âlemden uzaklaştırılır. Hayatını bar kızı ve ezilerek geçirmeye mahkûm olan Nihal de mahkûm edildiği hayat tarzından iğrenir; Petek'e bu hayat tarzından uzak durmasını öğütler.(Bkz. Ezilen Kadın, s. 42)

Zekeriya Sofrası romanında Maviş İstanbul'a döndüğünde hayatında yeni bir sayfa açmayı umut ederken İstanbul'daki bütün mirasının kendisini bataklığa düşüren Ras Feddan tarafından satıldığını öğrenince roman kişisi Aka Gündüz'e sığınır. Ad değiştirip Birsin Alpagot'un evinde hizmetçi olarak çalışır. Verem hastası da olan Maviş'in hayattan bir beklentisi kalmaz. Cansever kimliğine bürünen Prenses Haneşka'yı, Ahmet Müslim kimliğine bürünen Mösyö Dö Şevalef'i ve Ras Feddan'ı öldürür. Maviş'in onları öldürüşü kişisel intikamdan çok onların başka masum kızların bataklığa düşürmesine engel olmak içindir. O başka Türk kızlarının kendisi gibi düşmesine engel olmak amacıyla günlükte tutar. Günlükte "Zekeriya Sofrası"nın genç kızları fuhuş bataklığına düşürmek üzere düzenlenen oyundan başka bir şey olmadığını belirtir.

Giderayak romanında fuhuş bataklığına düşüp hayatı erkeklerden ve dost bildiklerinden darbe yemekle geçen Meli'nin ruhî dengesi bozulur; dış hayatta darbe yeyip hakarete maruz kalmaktansa hapishanede kalmayı tercih eder. Onun, kendisine özgürlük vaadinde bulunan Haydamak'a söylediği; "Hapishane daha rahat. Burada dış hayat yok. Hovarda yok, kaldırım yok, hareket yok."(s. 288) sözleri kırılmışlığın yansımasıdır. Bir sığınaktan ve destekten mahrum olan Meli, hapishaneyi kendisi için

daha güvenli bulup sürekli mahkûm olmak ister. Meli'nin dış hayat yerine hapishaneyi tercih edişi Emine'yi (*İki Süngü Arasında*) hatırlatır. Bu iki kadının hapishaneyi tercih edişi, sivil hayattaki hakaret ve kötü muameleden uzaklaşmak gayesiyledir

Bebek romanında Doktor Ferhat'ın Serkil Doryan'da tanıştığı kadın, alkolik dostu ve başka erkekler tarafından sömürülüp kötü muamele görür. Bu nedenle Doktor Ferhat'ın kendisine iyi bir muamele göstermesini yadırgar.

Bir Şoförün Gizli Defteri romanında yaşadığı hayatı kibar/sosyete hayatı sanan Çiler, zamanla o hayat tarzının bataklık olduğunun bilincine varır; çevresine dâhil olduğu âlemden memnun görüntüsü verse de zaman zaman pişmanlık duyar, utanır. Büyükkada'da “Paşa Kızı Çilek” namıyla salon kadını olarak çalışırken düştüğü durumdan rahatsız olduğu Erol'un gözünden kaçmaz. Şoför Erol'a yazdığı mektubunda Kadıköy'de bir genelevde “vesikalı orospu” olarak çalıştığını bildiren Çiler; bu mektubuyla düştüğü konumdan rahatsız olduğunu ilk kez ve açık bir dille itiraf eder. Erol'un kendisine uzattığı aşkı ve yardım elini geri çevirmekten duyduğu pişmanlığı da itiraf eder. O da Masume (*Bu Toprağın Kızları*) gibi kerhane müşterisi erkeklerin kendisine ruhtan soyutlanmış, et yığını olarak baktığının farkında olup kerhane sahiplerinin gözünde ticarî eşya, müşterilerin gözünde de cinsel tatmin aracı olarak görülmesinden ızdırap duyar. Çiler, fuhşa eğilimli ve tabiat olarak düşük kadındır. Erol'un kendisine zaafının ve ondaki geniş merhamet duygusunun farkında olup Erol'un kendisine tanıdığı şansı kötüye kullanarak sürekli onu aldatır. Bir ara kokaine alışır ve Selim Vedat adlı bir kişiyle ilişki kurar. Beyaz kadın avcısıyla Rodos'a, oradan İtalya'ya, sonra da Paris'e kaçarak özlem duyduğu hayat tarzına tekrar döner.¹⁴² Çiler'in kostümlü, yarı çıplak ve çırılçıplak resimleri Şark Efsaneleri Kumpanyası sıfatıyla Fransa'da çıkan bazı dergilerde yer alır. Bu dergiler onun etrafında pervane olan her zengin erkeği değil, “pek samimi dostları” kabul ettiğini haber vermektedir.¹⁴³ Çiler; Maviş (*Zekeriya Sofrası*) ve İdil (*Ben Öldürmedim-Kokain*) gibi beyaz kadın avcılarının eline düşer. Maviş ve İdil iradeleri dışında bataklığa sürüklenip bataklıktan kurtulma

¹⁴² Mahmut Yesari'nin *Sürtük* tiyatrosundaki kadın da kendisini bataklıktan kurtaran erkeği, ondan zengin birini bulunca terk eder. Bkz. Enver Töre, *Hayattan Sahneye Kadınlar*, Duyap Yay., İstanbul 2006, s. 227.

¹⁴³ Alev Sınar, Aka Gündüz'ün fuhuş bataklığından kurtulan kadınları nikâh bağıyla bir erkeğe bağlamak istemediğine işaret eder. *Kokain* romanında İdil'in evlilik yapamaması, *Bu Toprağın Kızları* romanında Fahriye'nin kendisinin Ahmet'e lâyık bulmayışını bu nedene bağlar. Bu romanda da Çiler'i Erol'la evlendirmesinin, Çiler aracılığıyla fuhuş bataklığına düşen kadının evliliğe hiçbir biçimde uyum sağlamasının mümkün olmayacağını göstermek düşüncesinden ileri geldiğini söyler. Bkz. *Aka Gündüz'ün Romanlarında Kadın*, s. 107-109.

mücadelesi verirken, Çiler iradesiyle bataklığa sürüklenir ve kurtuluş için çok fazla çaba göstermez.

*Allah Kerim*¹⁴⁴ romanında İstanbul’da hapisneden kalan Kevser, kendisinin Ankara’ya gönderileceğini işitince orada da erkeklerin taciz ve şiddetine maruz kalacağını tahmin etmektedir. Kendisi bataklığa düşen Kevser “Allah yedi kat düşmanımı bizlere benzetmesin. Entarimi çıkarsam da vücudumu bir görsen belki yirmi yerde odun, bıçak, kurşun nişanesi var.” Kevser’e parası olup olmadığının sorulması üzerine

“Bize para gerekmez. Olsa ne çıkar? Ya birisine tutulur ona yediririm. Ya hırpalamasınlar diye hovardalara ikram ederim. Yahut fakirlere dağıtıp bela, kaza savmağa çalışırım. Bir bütün parası yeter. Onu da çok şükür hovardalardan tedariklerim olur biter. (...) Hovardalar arasında kıskançlık, kavga çıkarsa onu yatıştırmak için yalan söylerim, bir. Karakola, mahkemeye düşünce türlü oyunlar bulup çıkarırım, iki”(Tefrika 75).

Gayr-ı meşru çocuk olarak doğup yetişkin olduğunda da sokaklara düşen Otuz Üç Kevser doğduğundan beri bir yuvadan mahrum olmanın ezikliğini hissetmekle birlikte “Ne yapayım? Alınyazısı demişler buna.” diyerek durumunu kabullenir.

“Kız Güllünün Nizamı”¹⁴⁵ **hikâyesinde** hayat karşısında tamamen karamsar bir tavır alan Güllü iki kez intihara teşebbüs eder, sonra da kendisini tuzakla düşüren komiserle bir eğlence yerinde buluşup onu öldürerek intikamını alır. Etraftakilerin kendisine yönelttiği “Sen ne yaptın?” sorusuna, kendisine kahpe adı takmasına karşılık, onun bağına üç kurşun sıktığını belirtir.

Eserlerinde kadınların fuhuş bataklığına nasıl/neden düştüklerini ayrıntılı biçimde irdeleyen Aka Gündüz, bazen anlatıcı olarak bazen de sözcüsü kişileri aracılığıyla kadınları uyarır. Yazar, eserlerindeki bilinçli kişiler Lobut Ağabey (*Üvey Ana*), Müstantik (*Bu Toprağın Kızları*), Erol (*Bir Şoförün Gizli Defteri*), ... aracılığıyla düşmüş kadınlara yardım eli uzatılması, onların bataklıktan kurtarılması gerektiği düşüncesini telkin eder. Minnoş (*Mezar Kazıcıları*), Meli (*Giderayak*) örneklerinde düşmüş kadınların bu hayata nasıl düştüğünü sorgulamayıp onların yargılanmasını eleştirir. Yazar, bataklığa düşen kadınların hayat karşısında karamsar bir tavır almakla birlikte, özlerindeki insanî duyguları yitirmediklerini vurgular. Örneğin Fatma (*Hicran*) kimliğini gizleyerek yoksullara yardım eder; Masume, Fahriye, Sara (*Bu Toprağın*

¹⁴⁴ *İkdam-Gece Postası*, nr. 3600, 25 Nisan 1949- nr. 3713, 18 Ağustos 1949, s. 2.

¹⁴⁵ *Cumhuriyet*, nr. 54, 29 Haziran 1924, s. 4.

Kızları), Maviş (*Zekeriya Sofrası*) gibi bataklığa düşen kızlar başka masum kızların düşmemesi için çaba gösterir.

2.1.1.7.Ev Kadını

Türk toplumunda uzun yıllar kadının hayatı eviyle sınırlıdır. Hayatı dört duvar arasında geçen kadınların mesaiyeri ev işleri görmek ve çocuk büyötmekten ibarettir. Aka Gündüz *Üç Kızın Hikâyesi* romanında ideal ev kadınınyı çizer. Yazarın ideal kahramanı Dürer, eğitim almış modern bir kızıdır. Dürer, liseden mezun olduktan sonra fakölte eğitime devam etmek istemez. Onun fakölte eğitime devam etmek istemeyişi, fakölte eğitimin gereksiz görmesinden değil; mevcut faköllerin sunduğu iş imkânlarının, beklentisine cevap vermeyişinden ileri gelmektedir. O, Edebiyat Faköltesine öğretmen olmayı sevmeyişi için, Hukuk faköltesine yeteneği olmadığı için girmek istemez. Doktorluk mesleğinin de kadınları erkekleştirdiğini düşünöy ev kadını olmayı tercih eder. Tercihini onu tüketici kadınlara benzetse de o, kendisine bir hedef belirlemesi yönüyle onlardan ayrılır. O, iyi bir ev hanımı ve anne olarak toplumsal görevini yerine getirmeyi düşünür. İyi bir eğitim ve terbiyeden geçen Dürer, üstlendiği ideal ev kadınlığı görevini mükemmel bir biçimde yerine getirerek, yeni Türk devletinin ihtiyaç duyduğı bilinçli, terbiyeli nesillerin yetişmesi için başlangıç yapacaktır.

Sansaros romanında ev kadınlarını “erkekten geçinen kadın” olarak nitelendiren anlatıcı, bu sınıflandırmaya dâhil ettiğı kadınların en büyük uğraşlarının evlerini düzenlemek, kendilerini süslemek olduğunu belirtir. Bu tarz kadınların eşlerine sadık, itaatkâr ve tutumlu oluşlarıyla öne çıktıklarını vurgular.

“İki Dans Arasında”¹⁴⁶ **hikâyesinde** Leyla Hanım, modern ev kadınına örnektir. Dört çocuk annesi Leyla Hanım her sabah düzenli spor yapar, çocuklarını okula kendisi götürür, çocuklarının giysilerini diker.

Kadınların dört duvar arasından ve eşlerine bağımlı yaşamaktan kurtulmasının iş hayatına atılması sayesinde mümkün olacağı düşüncesini vurgulayan Aka Gündüz, modern ev kadını düşüncesine de karşı değildir. Onun çizdiği modern ev kadını eğitilmiş, kültürlü ve görgölüdür. Eğitilmiş, bilinçli, modern Türkiye’yi ileri taşıyabilecek nesiller yetiştirme görevi üstlenecektir.

¹⁴⁶ *Cumhuriyet*, nr. 793, 25 Temmuz 1926, s. 4.

2.1.2.Aile Hayatında Kadın

Aile kurumu bir milletin, toplumun temelini oluşturur. Her yönden sağlam bir toplum ancak uyumlu ve sağlıklı ailelerden oluşur. “Aile, sosyal ilişkilerin en küçük ve en temel birimi olarak hem işlevleri, hem biçimleri, hem ekonomik faaliyetleri ve hem de aile içerisindeki liderlik konumları itibarıyla değişime uğramaktadır.”¹⁴⁷ Türk toplumunda aile kavramı ilk dönem Türk toplumlarından itibaren önemsenir. Kadın ailenin direği olarak kabul edilir. Osmanlı Devletinde 19. yüzyılda başlayan Batılılaşma hareketleriyle gerçekleşen değişimlerden aile yapısı da etkilenir. Bu tarihlerden itibaren kadınlar aile içerisinde eskisine göre daha etkin bir konum alır. Atatürk Türk ailesinin sosyal haklarını, eşlerin birbirleriyle ilişkilerini uygar ülkelerin seviyesini çıkarmaya çalışır. 1924 yılında yaptığı bir konuşmada medeniyetin esasının, ilerlemenin ve kuvvetin temelini aile hayatında olduğunu belirtir. Siyasî, ekonomik ve sosyal hayattaki bozulmanın aile hayatındaki yozlaşmadan ileri geldiğini¹⁴⁸ vurgular.

Aka Gündüz’ün roman, hikâye ve tiyatrolarında işlenen “Aile Hayatında Kadın” meselesi; Ailenin Önemi ve Dağılmasındaki Etkenler, Toplumdaki Evlilik Anlayışları, Evliliğin Aşamaları, Kız Kaçırma/Sevdiğiyle Kaçma gibi alt başlıklar altında ele alınır.

2.1.2.1.Ailenin Önemi ve Dağılmasındaki Etkenler

“Aile” başlıklı şiirinde, aileye devletin ve milletin esası olarak bakan, “ailedir bu milletin bu devletin esasıdır” diyen Ziya Gökalp mektuplarında da “Aile cemiyetlerin en küçüğü, fakat en canlısıdır. Aile cemiyeti millî cemiyetin temelidir. Aile ne kadar kuvvetli olursa millet de o kadar kudretli olur. (...) Aile yükselmeyince millet de geride kalıyor. (...) İyi aileden iyi millet doğar.”¹⁴⁹ diyerek aile kurumunun millet ve toplum hayatındaki önemini vurgular. Aka Gündüz de roman, hikâye ve tiyatrolarında sağlıklı bir toplum için aile kurumunun önemli olduğunu, yuvanın yıkılmaması için mücadele edilmesi gerektiğini vurgulamakta, eşlerini aldatan kadın ve erkekleri cezalandırmaktadır. Boşanma konusunu da irdeleyen yazar bu kararda erkeklerin keyfi

¹⁴⁷ Birsan Gökçe, *Türkiye’nin Toplumsal Yapısı ve Toplumsal Kurumlar*, Savaş Yayınevi, Ankara 2004, s. 189.

¹⁴⁸ Mustafa Kemal Atatürk, “İnsan-Toplum-İnsanlık Dünyası Aile ve Kadın”, *Belgelerle Türk Tarihi*, nr. 37, Şubat 2000, s. 6.

¹⁴⁹ Hülya Argunşah, “Ziya Gökalp’in Limni ve Malta Mektuplarında Aile, Kadın ve Çocuk Eğitim Fikri”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, nr. 7, 1996, s. 248.

davranmalarını, kadınların mağdur oluşunu ele alır. Bazen kadınların da ihtiraslarıyla hareket edip yuvalarının dağılmasına neden olduklarına dikkat çeker.

Bu Toprağın Kızları romanında Sara evlendiği kişinin bir başka kadınla evli oluşu, eşi ve kaynanasının hakaretlerine maruz kalışı yüzünden boşanır.

Tank Tango romanında Bihter'in, Ömer'le evlenmesini kıskanan Suzan ve Nazan, anne ve babalarının da desteğini alarak Bihter'i karalama kampanyası başlatırlar. Ömer'in dayısı, Bihter'den intikam almak için türlü yollara başvurmaya devam eder. Bir ara kız kardeşine mektup yazarak Bihter'in ahlâksızlığının dillerde dolaştığından söz eder:

“Merhametin ve müveddetin hudutlarını o kadar açmak gafletinde bulunuyorsunuz ki, gitgide evimden çıkmağa utanacağım. Çok fena şeyler işitiyorum hemşire... dört asırlık ailemizin son nesli arasına tevatüren alüfte bir meçhuleyi sokmak! Bunun için hangi kuvvet seni ve Ömer'i mahkûm ve mecbur etti?” diyerek Bihter'i ahlâksız, Ömer ve annesini de geniş meşrepli olmakla suçlar(s. 128).

Ömer'in annesi, dayının söylediklerinin uydurmaca olduğunu, onun Bihter'le Ömer'in yuvasını yıkmayı hedeflediğinin farkındadır. Çünkü Ömer'in annesi yeni evli iken yuvası ağabeyi tarafından yıkılmak istenmiştir. Bu nedenle anne, kendi yuvasını bozamayan ağabeyinin oğlunun yuvasını bozarak intikam almaya çalıştığını düşünür. Anne bilinçli davranışı sayesinde Ömer'le Bihter'in yuvası yıkılmaktan kurtarır. Aynı romanda Merkez Memuru Ahmet'in işgal kuvvetleri ve İstanbul hükümeti tarafından sürgüne gönderilmesinden kendilerini sorumlu tutan Ömer, yuvanın yıkılmaması için onlara maddî destek olur. Ahmet'in eşini yeni daireye yerleştirir, çocuklarını da mektebe kaydettirir. Bir evin erkeğinin yuvadan uzak oluşunun büyük bir eksiklik olduğunu bilincinde olan Ömer, kendisini bu yuvayı korumak için sorumlu hisseder. (Bkz. Siyasî İhtirasların Göstergesi Olarak Sürgün, s. 268)

Çapkın Kız romanında evlilik kavramını ve aile kurumunu önemseyen Çapkın Kız, toplum hayatı için yuvayı gerekli bulur. Evlilikte akla ve mantığa aykırı kuralların zorunluluk sayılmasına karşı olan Çapkın Kız, bazı kural ve anlayışların başka toplumlar gibi Türk toplumuna da bilinçsizce yerleştiğini düşünür. Çapkın Kız bilinçsizlik nedeniyle oluşan çözümlerin aile kavramını tamamen ortadan kaldırmışından korkar. Gelecek nesillerin evlilik kavramını unutup zamanla bu kavramın “tuhaf bir hikâye” gibi dillerde dolaşması tehlikesine işaret eder. Bu nedenle

evlilik ve yuva kurmanın zorunlu olduğu telkini yapmak yerine “ailenin faziletli hayat kombinezonu” olduğu bilincinin kazandırılması gerektiğini vurgular.

Aka Gündüz yuvaların dağılmasında eşlerin birbirini aldatmasının büyük rolü olduğuna işaret eder. *Bir Ahlâk Meselesi*¹⁵⁰ romanında Fettah Bey’in gelini “sinemaya gidiyorum”, “öksüz kızların nakış yurdundan çağırmışlar” diye yalanlar söyleyerek Emin Bey’le buluşur. Durumun Fettah Efendi tarafından öğrenilmesinden korkan Müdür Emin Bey, onun da “ahçı kadın”ların dul kızına duygusal ilgi duyup fırsat buldukça “kulüpte ihvan ictimâ’ı var” diyerek sevdiğinin yanına gittiğini öğrenir(*Tefrika* 36).

Ben Öldürmedim-Kokain romanında Ali Bey’in önce İstanbul’da hapiste yatması, sonra Sinop’a ve Bodrum’a sürülüşü eşi ve dostu İrfan Bey için büyük fırsat olur. Ali Bey uzun süre eşi tarafından aldatıldığını fark edemez. Ali Bey, vapurda aralarında Suriye mebusunun da bulunduğu birkaç kişinin, karısının üç yıldır İrfan Bey’le ilişkisi olduğunu konuştuklarını işitir. Eşinin kendisini bir aile dostuyla aldatması ve bu hadisenin dillerde dolaşması sonucu itibarı sarsılan Ali Bey, alnına sürülen lekeyi temizlemek için eşiyle İrfan Bey’i öldürüp evi ateşe verir.¹⁵¹ Kendisi de kimlik ve mekân değiştirir. Yazar bu romanda sağlam bir sevgi bağına dayanmayan ilişkinin yıkımla sonuçlanacağını vurgular. Ali Bey’in eşi ve İrfan Bey kendilerine duyulan güveni istismar edişlerinin bedelini canlarıyla öderler. İşledikleri suçun bedelini asıl ödeyen masum bir çocuk olan İdil’dir. Annesi hatasının bedelini hayatıyla ödediği gibi, kızını da hayatı boyunca bu hatanın bedelini ödemeye mahkûm eder. Ali Bey’in kızı İdil, manevî annesi Nurinisa Hanım, mahalle muhtarı ve imam tarafından bir harp zengini müteahhitle nikâhlandırılır. Bu kişiyle gerçekten evlendiğini sanıp kendisini ona teslim eden İdil, bir hafta süren evlilik sonrası eşi tarafından ayakkabılarını çıkarmadığı gerekçesiyle boşadığını öğrenir. İdil daha sonra bu evliliğin oyundan ibaret olduğunu, manevî annesinin müteahhitle para karşılığında anlaştığını öğrenir. (Bkz. *Düşmüş Kadın*, s. 54)

Hicran romanında Fatma, eşi tarafından ihmal edilir. Eşi seyahatte iken hizmetçileri Mustafa’nın tecavüzüne uğrayan Fatma, eşinin durumu fark etmesi üzerine

¹⁵⁰ *Cumhuriyet*, nr. 2071, 11 Şubat 1930-nr. 2098, 8 Mart 1930, s. 3.

¹⁵¹ Mehmet Rauf’un *Sansar* tiyatrosunda Lamia sevgilisiyle bir odada yakalanınca kocası tarafından öldürülür. Bkz. Cahit Kavcar, *II. Meşrutiyet Devrinde Edebiyat ve Eğitim (1908-1923)*, İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yay., Malatya 1988, s. 131.

hiçbir savunması alınmadan “üç talak ile” boşanır. Eşi tarafından boşanılıp evden kovulan Fatma sokaklara/fuğuş bataklığına düşmemek için dirense de kendisini bataklığın içerisinde bulur. Resmî nikâhın olmayışı mazbut ev kadını Fatma’nın hayat kadınına dönüşmesine, hayatının sonraki döneminde düşmüş kadın Hicran olarak tanınmasına neden olur.(Bkz. Düşmüş Kadın, s. 53-54)

Onların Romanında Gülöz’ün eşi, onu boşadığı mektupla bildirilir. Eşi tarafından nedensizce boşanmasının, dedikoduları beraberinde getireceğinin farkında olan Gülöz, kendisine olumsuz gözle bakılıp iftira ve tacize maruz kalmamak için çözümü mekân değiştirmekte bulur. İstanbul’a geri dönmeyip Çankırı’da kalır. İdil (*Ben Öldürmedim-Kokain*) ve Fatma (*Hicran*) eşlerinin kendilerine reva gördüğü muameleyi sineye çeker; Gülöz kendisini nedensizce boşayan eşine hesap sorar:

“Yani bir imamın sözünün adına nikâh dedin, fakat hakikatte kasaptan biraz peşin, biraz veresiye para ile iyi bir parça et aldın. Kemirip yaladın, çiğnedin, ısırdın, bıktın, doydun, usandın, tiksindin, sonra gene bir mahalle muhtarının mühürle fırlatıp attın, şimdi mihrî muaccel diye etin bedelini ödüyorsun. (...) Ben senin kadının değil miydim? Ben sana kadınlık etmeyecek kadar liyakatsiz miydim? (...) Beni hangi sebeplere istinaden boşadın? Bunu öğrenmek hakkımdır. Namussuzluk mu ettim?/ -Asla/ -Geçimsizlik mi ettim? (...) Ben kadını, ben satın alınır ciğer, çöplüğe atılır kemik değilim.”(s. 12-14).

Gülöz kendisinin cinsel bir nesne ya da ticarî eşya gibi kullanıldığına hükmeder. Kendisine bu muamelenin görülmesinin nedenini resmî nikâh bağı olmayışında arar. Hesap soruş Gülöz’ün sinirlerinin boşalmasını sağlamaktan öte bir fayda getirmez.¹⁵² Gülöz’ün bir erkeğe hesap sorabilme cesareti göstermesi onun tahsil, terbiye görmesi sayesinde.¹⁵³ Karşılaştığı muamele karşısında teyzesinin evlendikten sonra bir yıl çocuk sahibi olmamasını tembih ediş nedenini anlar. Erkeklerle çok fazla güvenmeyen teyzesi imam nikâhını çok fazla güven verici bulmaz. *Allah Kerim*¹⁵⁴ romanında Ayşesin’le sadece intikam için evlenen Fettah Bey, evlilikten kısa süre sonra onu boşar.(Bkz. Ezilen Kadın, s. 45). Ayşesin onu öldürerek namusuna sürülen lekeyi temizler. Hicran, İdil, Gülöz ve Ayşesin fikirleri alınmadan erkekleri tarafından boşanmaları resmî nikâhlarının olmayışından ileri gelir. Bu erkeklerin gözünde eşleri, kullanımlık eşya gibidir. Resmî nikâhı olmayan bu kadınlar, mağduriyetlerini dillendirecek yasal işleme başvuramazlar.

¹⁵² *Aka Gündüz’ün Romanlarında Kadın*, s. 211.

¹⁵³ Âbide Doğan, *Aka Gündüz’ün Romanlarında Sosyal Meseleler*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1985, s. 126.

¹⁵⁴ *İkdam-Gece Postası*, nr. 3600, 25 Nisan 1949- nr. 3713, 18 Ağustos 1949, s. 2.

Üvey Ana romanında Emin Bey'in çevresindeki kıskanç kişiler, Lâle'yi mürebbiye iken severken Emin Bey'le evlendikten sonra onu kıskanırlar. Bu kişilerin Lâle'ye bakışlarındaki değişim, Emin Bey'in kızı Bibi'nin gözünden kaçmaz. Anlatıcı, Bibi'nin karşılaştığı çelişkili durumu

“Lâle mürebbiye iken ona iltifat ediyorlardı. Onu methetmek için vesileler buluyorlardı. Fakat Lâle, cici anne olur olmaz iş birdenbire değişti. Ortaya bir üvey analık çıktı. Bir kadın bugün çok iyidir de yirmi dört saat sonra cici anne olunca neden fena oluyor. Tahsil, terbiye görmüş bir insanı karakteri nasıl olur da yirmi dört saat içinde değişir. Ve üvey analığın mahiyetteki korkunçluk neden ileri geliyor? Hiç hiçbir şey anlamıyordu...”(s. 90).

sözleriyle aktarır. Etraftaki kıskanç kişiler Lâle'nin ufak açığını arar, bütün davranışlarını gözlemlerler. Lâle'nin Bibi'nin hastalığı dolayısıyla Doktor Ergun'la sık görüşmek zorunda kalıp doktorla samimiyetini artırışı ve tedbirsiz davranışı intikam gözleyenler için kaçırılmaz fırsat olur. Bu kişiler Emin Bey'e bir mektup yazarak Lâle'yi karalama kampanyası başlatırlar:

“Yalnız Bibi'ye acıyorum. Kızınızı karınızın havasından kurtarınız. Bu Ergun Cemil'in kim olduğun yakından bilirim. Bugün Lâle Hanım'ın etrafındaki Ergun'un yarın kızınıza çatacağına inanınız...”(s. 114).

Bu sözler Emin Bey'in zihnini bulandırır. Lâle'nin iffetinden şüphe etmeyen Emin Bey bu mektuptan sonra kendisinin aldatılmasından şüphelenip Lâle'yi sürekli takip eder. Lâle'yle Doktor Ergun arasında cinsel ya da duygusal yakınlık olduğunu tespit edemez. Ama şüphelerinden de kurtulamaz. Karşılaştığı ikilem karşısında Lâle'nin ya çok temiz ya da şeytan bir kadın olduğu hükmüne varır. Bibi'nin mutluluğunu kendi mutluluğunun üstünde tutacak kadar iyi niyetli olan Lâle, çevresindekilerin kendisine tuzak kuracağını fark edemeyecek kadar da saftır. Bibi'yi Doktorla evlendirerek Emin Bey'e sürpriz yapmayı planlar. Ancak Emin Bey, onu Doktor Ergun'un muayenhanesinde çok samimi bir hava içerisinde bulunca aldatıldığına hükmeder. Lâle'nin tedbirsiz hareket etmesi bir aile faciasına neden olur. Lâle bu hadiseden sonra Emin Bey tarafından terk edildiği gibi, kendisi uğruna hayatını feda eden babalığı Lobut Ağabey de “Artık sen bu sokakların kızısın. Artık var hayatını orada sürükle!”(s. 153) diyerek onu evlatlıktan reddeder. Lâle'nin iffetsiz olmadığından emin olan Bibi ise onun doktorla samimiyetinin sırf kendi mutluluğu için olduğunu farkındadır. Lâle'nin masum olduğuna inanamayan Emin Bey, onun Doktor Ergun'la ne amaçla görüştüğünü söylemesine de fırsat vermez. Alnına sürülen lekeyi silmesinin çok zor olduğunun farkında olan Lâle, çözümü mekân değiştirmekte bulup İstanbul'a gitmeye karar verir.

Belirli bir süre Ankara'dan uzaklaşıp İstanbul'da ve Sivas'ta kalır. Aradan uzun zaman geçtikten sonra Bibi bir fırsatını bulup Lâle'nin sadece kendisinin sağlığını düşündüğü için Doktor Ergun'la samimiyet kurduğunu söyler. Lâle'nin masum olduğuna herkes inanır. Bütün yakınları Lâle'yi aramak için seferber olurlar. Antalya'da Toros Sanatoryumunda onu bulurlar, kısa süre sonra Lâle ölür. Son arzusu, Emin Bey'den Bibi'yle Doktor Ergun'u evlendirmesi olur. Bu istek Lâle'nin yuva kavramına ne kadar önem verdiğini gösterir.

Aşkın Temizi romanında kızı Güner'in sevgilisi Erden yerine yaşlı ve evli Dünbelekzade'yle evlendirilmesine karşı çıkan anne, eşi tarafından boşanmakla tehdit edilir:

“Bak sana bir şey söyleyeyim kadın! (...) İşte kız kardeşin şahit olsun! Eğer bu işe çöp ucu kadar burnunu sokayım dersen, karışmam ha, sonra ne yapacağımı ben bilirim. (...) –Ne mi yaparım? Boşarım! (...) Hem bir defa değil, dinim Rabbena hakkı için üç kere boşarım! Eğer bu işe karışırsan, kızın kaçırılmasına razı olursan, üç defa boşarım. Şart olsun.”(s. 341-343).

Aynı romanda dedikodu üzerine ailesinin zoruyla evlendirilen kız, eşi tarafından bir hafta sonra boşanır. (Bkz. *Ezilen Kadın*, s. 41).

Çapraz Delikanlı romanında Nuriye Hanımefendi'nin kardeşi Kerime, Çapraz Delikanlı Okan'a ölesiye âşıktır. Okan, Kerime'nin duygularını anlamakla birlikte yuvasını yıkmamak, Kerime'nin eşini bedbaht etmemek için ona olumlu karşılık vermez. Çapraz Delikanlı, nişanlı çiftleri ayırmayı evli çiftleri ayırmaktan daha ahlâksızca bulur. O, Benzigül'ün, nişanlısına çok fazla bağlı olmadığını, kendi arkadaşına daha uygun bir eş olduğunun farkında olmakla birlikte kurulmak üzere olan bir yuvayı yıkmayı doğru bulmaz.

Zekeriya Sofrası romanında Birsin Alpagot, eşi aile içerisinde baskıcı ve resmî ilişkiyi hâkim kılınca mutluluğu dışarıda arar. Prenses Haneşka'nın düzenlediği “Zekeriya Sofrası”nda tanıştığı Dö Şevalef –sahte adı Ahmet Müslim- ile arasında duygusal yaklaşma başlar. Dö Şevalef'i de yakından tanıma fırsatı bulan Birsin, onunla eşini karşılaştırır. Eşini, “iyi, vicdanlı, şefkatli, çalışkan, namuslu ve kahraman” olma yönleriyle sever; Ahmet Müslim'e cinsel ilgi duyar. Eşinin kendisine “manevî

haz” vermesine karşın Ahmet Müslim “maddî, şehvî haz” verir(s. 51). Eşini daha samimî bulan Birsin, eşini aldatamaz.¹⁵⁵

*Hirisantos*¹⁵⁶ romanında Astro’nun annesi eşinin kendisini Kontes Landini’yle aldattığının farkındadır. O da eşini Kâtip H. adlı bir kişiyle aldatır. Zamanla birbirlerinden ayrı yaşamaya başlarlar. Astro ve Hirisantos annelerinin Kâtip H. ile ilişkisinin ürünüdür. Bu durum hem aile büyüklerinin hem de çocukların hayatlarının kararmasına neden olur(Bkz. Evlilik Kararı, s. 90; Suça itilen Çocuk, s. 121). Yazar aldatma meselesinin evrensel bir sorun olduğunu çarpıcı biçimde işler.

Mezar Kazıcıları romanında iki kadınla evli Sarı Dede, her iki eşine eşit davranmaya çalışsa da yeteri kadar koca ilgisinden mahrum kalan kadınların her ikisi zamanla kocalarının yamağı Hasan’a duygusal ilgi duyarlar. Hasan’ın zayıf noktasının para olduğunu fark eden her iki kadın kocalarından aldıkları para ve altınları ona vererek onu kendilerine yakınlaştırmaya çalışırlar. Büyük yenge bir iş bulup çalışarak Hasan’ın gönlünü kazanmaya çalışır. Sarı Dede de canı istediği zaman bir kavga çıkarıp büyük eşini boşamayı düşünmekte hiçbir sakınca görmez. Sarı Dede’nin kadından boşanmak isteyişi, biraz da kadının sitemlerinin katlanılmaz bir hâl alışından da ileri gelir. Dostları ona kadının geçiminin kendisinin boynunu borcu olduğunu hatırlatıp ondan boşama sonrası için teminat alırlar. Yamak Hasan’a gönül veren bu kadın, boşanmanın kendisini daha özgürleştireceğini düşünüp eşinin kendisini boşama isteğini sevinçle karşılar. Büyük eşini basit nedenlerden dolayı boşamaya karar veren Sarı Dede, küçük eşinin kendisini yamağı Hasan’la aldattığını görünce namusuna sürülen bu lekeyi temizlemek için, kendisine ihanet eden Hasan’ı öldürür. Aldatılmışlığının çevreye yayılmasını önleyerek itibarının zedelenmesinin önüne geçmek ister. Büyük eşine, “Ben geldim, artık ölünceye kadar seninleyim. Aman, ben ettim, sen etme!”(s. 133) diyerek ayaklarına kapanmak ister. Onun da Hasan’ın gönlünü kazanabilmek için kendisini ölüme sürüklediğini ömür boyu öğrenemeyecektir. (Bkz. Ahlâkî Yozlaşma, s. 277)

¹⁵⁵ Meşrutiyet ve Cumhuriyet döneminde yazarlar, aile kurumunun kutsallığına inandığı için her türlü sarsıntıya rağmen yuvanın dağılmasına karşıdır. Mehmet Rauf’un *Cidal* romanında Behice Hanım eşi tarafından ihmal edilince Mecdi adlı birini sever. Fakat eşini aldatamaz/terk edemez, onunla Anadolu’ya gitmeye karar verir. *Pençe* romanında da roman kişisi Ferid, evliliğin kutsal olduğu fikrinde olup evlilik dışı aşkı “pençe” olarak nitelendirir. Halide Edip’in *Seviye Talip* romanında birbirlerini seven Seviye Talip ile Fahir başkasıyla evli oldukları için birbirleriyle evlenemezler. *Handan* romanında Evli olan Handan’la Refik Cemal de birbirlerini çok sevmelerine rağmen evlenemez. *Yeni Turan* romanında ülkücü genç kadın Kaya, Hamdi Paşayla evlendiği için sevdiği Oğuz’la birleşemez. Bkz. Cahit Kavcar, *II. Meşrutiyet Devrinde Edebiyat ve Eğitim (1908-1923)*, İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yay., Malatya 1988, s. 131-132.

¹⁵⁶ *Modern Türkiye Mecmuası*, nr. 1, 1 Mart 1938- nr. 34, 15 Birinciteşrin 1938, s. 22-24.

Yayla Kızı romanında Nefise Hanımla Nuri Bey ailesinin çözülmesinde Nuri Bey'in bono ve bar tutkusu etkili olur. Nefise Hanım eşini tutkularından vazgeçirmeye çalışır. Sonunda çıkmaza giren Nuri Bey gözünü eşinin takma altınlarına diker. Komşularının direnmek yerine kaçmayı tavsiye etmesi sonucu Nefise Hanım altınları alıp kaçar. Nuri Bey'in bağımlılıkları mutlu bir yuvanın dağılmasına neden olur. Yaşanan aile dramı sonucu ailenin evlatlığı Petek de ortada kalır. Yazar ailedeki parçalanmışlığın çocuk üzerindeki olumsuz tesirini vurgular. (Bkz. Kimsesiz Çocuk, s. 116-117).

Giderayak romanında bir yuvadan ve aileden mahrum olmanın ızdırabını yaşayan Vurgun Haydamak, bu eksikliği on bir çocuğa manevî babalık yaparak giderir. Yazar Vurgun Haydamak örneğinde yuvanın fert hayatındaki önemini vurgular.

Bir Şoförün Gizli Defteri romanında nişanlandığı kızın gönlünün hâlâ eski nişanlısında olduğunu öğrenen Erol, bir gerekçe bulup nişanı bozar; kızın eski nişanlısıyla evlenmesi için destek olur. Kendisi de sevdiği Çiler'le evlenir. Erol'un kendisine zaafının ve ondaki geniş merhamet duygusunun farkında olan Çiler bu durumu istismar eder. Bir ara kokaine alışır, Selim Vedat adlı bir kişiyle ilişki kurar. Erol'a kendisini uyarıcı mektuplar gelse de o, Çiler'in kendisini aldatmasına hiç ihtimal vermez; güven sarsıcı onca davranışına rağmen ondan şüphelenmek istemez. Somut bir sonuca ulaşınca da ona bir şans daha tanır. Zaman zaman kendisinin "geniş mezhepli" olduğuna hükmetse de Çiler'in bir kadınla Rodos'a kaçmasının, yaşadığı buhranlardan ileri geldiğini düşünecek kadar budalalaşır. Çiler'in düşüşünü onun ihtiraslarında değil de olumsuz toplum şartlarında arar. Erol'un saflığı ve budalalığı bunlarla da kalmaz. Rodos'a gidip Çiler'i kurtarmaya çalışır, onun kendisine verdiği randevunun oyalamaca olduğunu düşünemez. Bu ilişkide erkeğin hoşgörü ve desteğine karşın kadının istismarcılığı ve nankörlüğü eleştirilmektedir.

Bebek romanında İran'da cephede savaşan Behzat'ın arkadaşları onun Bebek'le evlenmesi için ordu komutanı Ali İhsan Paşa'yı ikna ederler. Doktor Ferhat da küçük kız Zeynep İdil'le yetişkin bir erkek olan roman kişisi Aka Gündüz'ü evlendirmek için gayret gösterir. Doktor Ferhat Aka'dan Zeynep İdil'le evlenme sözü alır.¹⁵⁷

¹⁵⁷ Aka ile Zeynep İdil'in ilişkisi bu eserde çok kısa geçer. Yazar -*Çapkın Kız*, *Çapraz Delikanlı*, *Yaldız* romanlarında da uyguladığı gibi- metinler-arasılık tekniğiyle bu romanında *Ben Öldürmedim-Kokain* romanına göndermeler yapar.

Bir Kızın Masalı romanında Ali Didin'in ilk eşi, onun mesleğini kendisiyle bağdaştıramayıp ondan boşanır. Hayatı tüketim ve eğlenceden ibaret gören kadın, kendisi gibi eğlence hayatı düşkünü biriyle yaşamayı tercih eder.

Yazar hikâyelerinde de ailenin önemini vurgular, kadın ve erkeklerin eşlerini aldatmasını eleştirir. “Masumların Günahı”¹⁵⁸ hikâyesinde eşini çok seven Defterdar onu bir defaya mahsus, aşçıları ile; eşi de onu kâhyalarıyla aldatır. Defterdar, eşinin kendisini aldattığını hiçbir zaman öğrenemez; eşi de aldatıldığını onun ölümünden sonra öğrenir. Oğlu Remzi'yle gayr-ı meşru çocuğu Masume evlenmeye karar verip Masume hamile kalınca Defterdar çıldırır, kısa süre sonra ölür. Ölüm üzerine Ali Kâhya Masume'nin asıl babasının Defterdar; Defterdarın oğlu sandığı Remzi'nin asıl babasının kendisi olduğunu açıklamak zorunda kalır. “Kırmızı Fener”¹⁵⁹ hikâyesinde evli bir kadın Muallâ, Ali Saffet adlı bir kişiden hamile kalır, çocuğunu aldırır; eşinin bu hadiseden haberi olmaz. Eşinin hadiseden haberdar olmayışı, onun da gönlünün başka bir kadında olmasındandır. Yazar bu örneklerde aile ilişkilerindeki çarpıklıkları vurgular.

“İlk Namuslu Gün”¹⁶⁰ hikâyesinde Ayşe, eşi kendisini polise “peşkeş çek”tiği için boşanmak üzere kadıya başvurur. Mahkeme Başkâtibi Hafız bir hafta kendi evinde kalması şartıyla boşanmasına yardımcı olacağını söyler. Vali'ye başvurur, sonuç elde edemez. Eşraftan Davut Efendi'ye başvuran kadın, onun oğlunun tacizine maruz kalır. Kadının kendisinden boşanmakta kararlı olduğunu, boşanması durumunda kendisinin ortada kalacağını fark eden eşi ona fahişe iftirası atıp polise şikâyet eder. Bu hadiseden sonra Ayşe alnına sürülen lekeyi temizleme mücadelesi verir.

“Nizam-ı İctimâî Divan-ı Âlisinde”¹⁶¹ hikâyesinde Babanabadlı Mehmet'in babası annesini hiçbir neden belirtmeden boşayıp başka bir kadınla evlenir. Küçük çocuğuyla ortada kalan kadın, oturduğu damdan da kovulunca çözümü başka bir köydeki çiftçi yamağıyla evlenmekte bulur. Anne ve babasının başkalarıyla evlenmeleri sonucu çocuk sahipsiz kalır.(Bkz. Kimsesiz Çocuk, s. 119)

¹⁵⁸ *Cumhuriyet*, nr. 67, 13 Temmuz 1924, s. 4.

¹⁵⁹ *Cumhuriyet*, nr. 90, 7 Ağustos 1924, s. 4.

¹⁶⁰ *Cumhuriyet*, nr. 127, 13 Eylül 1924, s. 4.

¹⁶¹ *Cumhuriyet*, nr. 305, 12 Mart 1925, s. 4.

“Adliyenin Karışık İsm-i Faili”¹⁶² hikâyesinde hizmetçilerine sevdalanan Semuhi Bey evlilik hususunda babasını ikna edemeyince, babasının dostu Doktor Çenberliyan Karabet Efendiyle Avukat Tefarik Molla’dan yardım alır. Semuhi’nin babasının, oğlunun fakir çamaşırcı kızı yalıya getirmesi durumunda üç şart edip eşini boşamaması gerektiğini söylemesi üzerine, çıkış yolları ararlar. Çözümü sekiz aylık hamile çamaşırcı kızı, Mürsil Paşa’nın birkaç ay önce ölen oğlunun nikâhlı eşi, ondan doğan çocuğu da vâris olarak göstermekte bulurlar. Tefarik Molla’nın da dava avukatlığını üstlenmesi üzerine mahkeme çamaşırcı kızın lehine sonuçlanır. Oyunlarıyla çamaşırcı kızı zengin kıza dönüştüren avukat ve doktor, böylece Semuhi’yi sevdiğine kavuşturarak yeni bir ailenin temelini atarlar. “Şart ed”en babayı boşanmaktan kurtardıkları gibi zengin bir gelin sahibi de yaparlar.¹⁶³

“Eski Özür, Yeni Özür”¹⁶⁴ hikâyesinde çapkınlığıyla ünlenen Mesut Sıdkı evlenip hayatına düzen vermek ister, fakat dostlarının tesiriyle bu düşüncesini uygulayamaz. Heybeliada’ya taşınan Mesut Sıdkı, eve gitmediği geceler için “vapuru kaçırdığı” yalanını uydurur. Kayseri’ye mutasarrıf olarak atandığında da gece eve gelmeyince “vapuru kaçırdım” der. Eşinin kendisine orada deniz olmadığını hatırlatması üzerine; “Denizin dalgasına, vapurun çarkına ne lüzum var karıcığım? Mademki matlup olan, vapuru kaçırdım sözüdür, kâfi değil mi? Ne yaparsın alışkanlık bu.” sözleriyle onu aldattığını itiraf eder.

“Cibilliyet Meselesi”¹⁶⁵ hikâyesinde Suriye’de mutasarrıf Nuri, Beyrut’ta vapurda tanıştığı eski bir paşanın dul eşinden evlilik teklifi alıp onunla evlenir. Nuri Bey, bu evlilik süresince lüks bir hayat yaşar. Avrupa’nın çeşitli şehirlerinde, Mısır’da ve İstanbul’un seçkin semtlerinde ikamet eder. Oldukça fazla zengin Hanım Efendi, rahat yaşamasını istediği için onun çalışmasına izin vermez. Şişli’de konakta ikamet ederken Haykanuş adında Ermeni ütücü kızıyla sevişirken Hanımefendi’ye yakalanır. Bu hadise üzerine Hanımefendi ondan boşanır.¹⁶⁶ Nuri Bey Beyoğlu’nda otelde bir Rus kızıyla tanışıp dost olur, üç ay süren dostluk esnasında elindeki para biter, kıyafetlerini

¹⁶² *Cumhuriyet*, nr. 137, 23 Eylül 1924, s. 4.

¹⁶³ Daha sonra oyunu öğrenen Adliye Nazırı Tefarik Molla’nın Türk adliyelerinde çalışmasını yasaklar.

¹⁶⁴ *Cumhuriyet*, nr. 177, 4 Teşrin-i Sani 1924, s. 6.

¹⁶⁵ *Cumhuriyet*, nr. 408, 26 Haziran 1925, s. 4.

¹⁶⁶ Bu hikâye Halit Ziya Uşaklıgil’in *Kâbus* tiyatrosunu andırır. Eşi Cemil Şevket’in Şerare adlı bir kızıyla kendisini aldattığını fark eden Selma Hanım eşini terk eder. Bkz. Enver Töre, *II. Meşrutiyet Tiyatrosu*, Duyap Yay., İstanbul 2006, s. 31.

satmak zorunda kalır. Yazar kendisini tüm samimiyetiyle seven, bütün imkânlarını uğruna seferber eden eşini aldatan erkeği cezalandırmaktadır.

“Emniyet Silahı”¹⁶⁷ hikâyesinde Ahmet Bey’in hanımı, eşine sadık bir kadındır. Buna karşın Ahmet Bey eşini metreslerle aldatır. Eşinin arkadaşı Mehmet Bey, kendisine dostluk teklifinde bulununca eşini aldatmayı düşünmeyen kadın, eşinin başka bir kadınla metres hayatı yaşadığını öğrenince Mehmet Bey’e eşi olmayı kabul edeceğini söyler. Randevu evinde eşini Afife adlı bir vesikalı kadınla birlikte gören kadın, vesikalı kadının Mehmet Bey’in kardeşi olduğunu öğrenince Mehmet Bey’in oyununu ve nasıl bir kişi olduğunu anlar. Buna rağmen eşinden ayrılmaz, sadece emniyet görevlilerinden bu durumu belirten imzalı tutanak alarak Mehmet Bey’in başka kadınları mağdur etmesini önlemeye çalışır.

“Yıldırımlar”¹⁶⁸ hikâyesinde Osman Bey Selma Hanım’a âşıktır. Ancak ailesi Selma Hanım’ı Afif Bey -Osman Bey’in de arkadaşıdır- ile evlendirmeyi tercih edince Osman Bey onların mutluluğuna engel olmamak için aradan çekilmiştir. Selma Hanım’ın Afif Bey’i sevmeyip sadece kendisini seveceğini sanan Osman Bey onun Afif Bey’e tamamen bağlanmasını, kendisinin ihanete uğradığı şeklinde yorumlar. Çocukları Hıncal’ın doğması üzerine ailenin daha çok mutlu olması Osman Bey’i iyice huzursuz eder. Afif Bey’in iki fırkanın başkanı, oğlu Hıncal’ın başvekil olup mutlu bir evliliğin eşiğinde oluşu kısacası mutlu bir aile tablosu Osman Bey’in intikam duygularını artırır. Ölmeden kısa süre önce okunan mektubunda o tarihten otuz beş yıl önce Selma Hanım’la birbirlerine âşık olup birbirlerini sonsuza kadar seveceklerine dair söz verdiklerini söyleyen Osman Bey, ailesinin baskısı sonucu Afif Bey’le evlenen Selma Hanım’ın gönlünün hâlâ kendisinde ve Hıncal’ın babasının da kendisi olduğunu sözde itiraf etmektedir. Bu nedenle mirasını da sözde öz evladına bırakmıştır. Bu mektuptaki ifadeler aile faciasına yol açar. İtibarı zedelenen Hıncal Anadolu’nun ıssız bir köşesine gider, Selma Hanım’la Afif Bey ayrılmaya karar verir. Ancak Osman Bey’in ölümünden altı ay sonra noter huzurunda açılmasını emrettiği mektupta önceki mektuptaki söylediklerinin yalan ve iftiradan ibaret olup o mektubu aslında çok sevdiği Selma Hanım ve mutlu ailesinden intikam almak için yazdığını itiraf eder.

¹⁶⁷ *Cumhuriyet*, nr. 2076, 16 Şubat 1930, s. 4.

¹⁶⁸ *Cumhuriyet*, nr. 2119, 21 Mart 1930– nr. 2135, 6 Nisan 1930, s. 3.

Yarım Türkler tiyatrosunda Süheyla için aile kurumunun çok fazla önemi yoktur, onun için asıl önemli olan servet ve eğlencedir. Bir yandan Cemil'in servetinden ve sosyo-ekonomik konumundan yararlanırken, diğer yandan da tutkun olduğu Doktor Muvaffak'la gönül eğlendirir. Cemil'in değerlerini ve fikirlerini şovenizm/barbarlık olarak nitelendirerek Doktor Muvaffak'la yakın ilişkisini meşrulaştırır. Süheyla'nın evliliğe yaklaşımının ve kendisine bakışının, hatta Doktor Muvaffak'ı kendisine tercih ettiğinin Cemil de farkındadır; fakat ona olan aşırı sevgisi yüzünden bu gerçeği uzun süre görmezden gelir. Süheyla'nın Cemil'i Doktor Muvaffak'la aldattığını fark eden Şefika, aile namusuna leke sürülmesine engel olmak için ağabeyi Cemil'i Süheyla'dan uzaklaştırarak, sağlam bir temele dayanamayan yuvayı dağıtmak ister. Süheyla'ya ağabeyinden boşanmasını teklif eden Şefika'nın, tek isteği dengesi bozulan ağabeyinin tekrar dengeli olmasını sağlamaktır. Süheyla'yla Doktor Muvaffak'ın bir gece randevusunu kararlaştırdıklarını işiten Şefika, ortaya çıkacak felaketi önlemek için Süheyla'ya kendisini Doktor Muvaffak'la evlendirme teklifinde dahi bulunur. Kendisine Süheyla'yla evlenmesi teklifinde bulunulan Doktor Muvaffak, onun kendisinden büyük ve dul olduğunu söyleyecek kadar samimi değildir. Doktor Muvaffak'ın kendisini samimî bir aşkla sevdiğini sanan Süheyla, Doktorun asıl niyetinin gönül eğlendirmek olduğunu öğrenir. Cemil'in kendisine aşırı sevgisini fırsat bilip onu açıkça aldatan Süheyla, Doktor Muvaffak'ın gerçek yüzünü görünce Cemil'e yalvarmak zorunda kalır. Şefika ve Safvet kötülüğe iyilik, nefrete sevgiyle karşılık veren yapıcı tiplerdir. Dengesi sarsılan Cemil'i buhranlardan kurtarmak için Süheyla'dan boşama girişiminde bulunurlarken kendilerinden intikam için fırsat gözleyen Süheyla aciz duruma düşünce, Cemil'i ona yaklaştırmak için mücadele verirler. Şefika ve eşi Safvet'in Cemil'le Süheyla'yı tekrar birbirlerine yakınlaştırmaya çalışma girişimlerinde, bireysel nedenlerin de etkisi olmakla birlikte bu durumu onların aile kavramına verdikleri önem/yükledikleri anlamla ilişkilendirmek gerekir. Doktor Muvaffak tarafından zavallı duruma düşürülen Süheyla Cemil'le barıştırılarak yeniden hayata bağlanmaya çalışılır. Aldatılmışlık ve karşılıksız sevgi yüzünden dengesi bozulan Cemil, ilişkinin düzelmesi sonucu dengeli olur. Böylece sarsıntı geçiren aile yeniden kurulur. Tiyatroyu samimiyet-gösteriş karşıtlığı üzerine kuran yazar eserin sonunda samimiyeti kazandırır.

Yazar Türk toplumunda yuvaların dağılmasında aile içi geçimsizlikten çok dış odakların dedikodu ve kıskançlıklarının rolü olduğunu vurgular. Lâle'yle Emin Bey

ailesinin (*Üvey Ana*) dağılması tamamen dış tahrik kaynaklıdır. Şoför Erol (*Bir Şoförün Gizli Defteri*) dostunun yuvasının yıkılmaması için seferber olur, kendisini sürekli aldatan eşi Çiler'i affedip ona şans tanır. Yazar eşlerini aldatan kadın ve erkekleri çoğunlukla cezalandırılır. Örneğin kendisini çok seven eşini aldatan Nuri ("Cibilliyet Meselesi") derbeder bir hayat yaşamak zorunda kalır. Ali Bey (*Ben Öldürmedim-Kokain*) kendisini aldatan eşini ve dostu İrfan Bey'i öldürür. Yazar romanlarında kadınların resmî nikâh yapmadan evlenmemeleri gerektiğini vurgular. Örneğin mahalle imamı ve manevî annesi Nurinisa Hanım tarafından bir kişiyle evlendirilen İdil (*Ben Öldürmedim-Kokain*) evlilikten bir hafta sonra; Fatma (*Hicran*) eşinin akrabalarından biri tarafından taciz edildikten sonra boşanılıp ortada bırakılınca fuhuş bataklığına düşer. Aile kavramını önemseyen yazar, çok büyük neden olmadığı müddetçe yuvanın devamı taraftarıdır. Örneğin *Yarım Türkler* tiyatrosunda başkası ile gönül eğlendiren Süheyla'yı Cemil'le barıştırmak için Cemil'in kız kardeşi ve eniştesini aracı eder.

2.1.2.2. Türk Toplumunda Evlilik Anlayışları

Türk toplumunda İslamiyet öncesi ve sonrası evlilik anlayışı bazı aşamalardan geçer, belirli geleneklere uyulur. Tanzimat döneminde toplum geleneklerinde kırılmalar yaşanır, değişimler başlar; düşünce yazılarında ve edebî eserlerde geleneksel evlilik anlayışı eleştirilir. Evlilik öncesi aşamalarda ve ailede erkeğin egemen oluşu, görücü usulüyle evlilik, çok eşle evlilik, gençlerin babalarının seçtiği kişiyle evlenmek zorunda kalışı, genç kızların yaşlı kişilerle zorla evlendirilişi... gibi geleneksel anlayışlar eleştirilir. Türk Edebiyatında geleneksel evliliğin eleştirisi, ilk kez Şinasi'nin *Şair Evlenmesi* adlı eserinde yapılır. Tanzimat dönemi yazarlarından birçoğu¹⁶⁹ eserlerinde geleneksel evliliği eleştirir. Servet-i Fünun ve Meşrutiyet dönemi eserlerinde çok fazla yer verilmeyen geleneksel evlilik anlayışının eleştirisine Cumhuriyet Döneminde¹⁷⁰ daha geniş yer verilir. Geleneksel evlilik anlayışına karşı olan Aka Gündüz, eserlerindeki kişiler aracılığıyla yanlış evlilik kararlarının nasıl bir toplumsal yıkıma neden olduğunu göstermektedir. Eserlerde işlenen bu mesele; Görücü Usulüyle Evlilik, Çok Eşlilik, Farklı Din ve Milletten Kişilerle Evlilik gibi alt başlıklarda incelenmektedir.

¹⁶⁹ Şemsettin Sami (*Taaşuk-ı Tal'at ve Fitnat*), Namık Kemal (*Zavallı Çocuk, İntibah*), Ahmet Midhat (*Bahtiyarlık, Müşahadat*), Sami Paşazade Sezai (*Sergüzeşt*), Recaizade Mahmut Ekrem (*Vuslat, Çok Bilen Çok Yanılır*), Abdülhak Hamit (*İçli Kız*) geleneksel evliliği eleştirir.

¹⁷⁰ Reşat Nuri *Çalılıkı* romanında, Güngör Dilmen *Kurban* tiyatrosunda, çok eşliliği eleştirir.

2.1.2.2.1. Görücü Usulüyle Evlilik

Türk toplumunda uzun yıllar görücü usulüyle evlenme anlayışı egemen olur. Kadınlara hatta evlenecek gençlere evliliklerine dair fikirleri sorulmaz, evlenecek çiftlerin evliliğine aile büyükleri karar verir. Çoğu zaman evlenecek çiftler, evlenmeden önce birbirleriyle görüşemezler.

Bu Toprağın Kızları romanında Fahriye'nin annesi görücü usulüyle evlendirilir. Eşinin hakaret ve şiddetine maruz kalan kadın, evlilikten kısa süre sonra eşinden ayrılır.

Dikmen Yıldızı romanında Dikmen Yıldızı'yla Murat'ın aşkı o yıllardaki Türk toplumundaki kadın-erkek ilişkilerini yansıtır. Bu yıllar gelenekte bazı kırılmaların yaşandığı yıllardır. Evlenecek çiftler birbirleriyle eskiye göre daha rahat iletişim kurabilmektedirler. Kendileri görücü usulüyle evlenen Kâmil Bey ve Peride Hanım, kızlarının evliliğinin de geleneksel biçimde olmasını istemektedirler. Ancak Dikmen Yıldızı'ı geleneksel anlayışa karşıdır. Babasıyla annesinin evlenene kadar hiç görüşmeyişlerini ve âşık olmadan evlenmiş olmalarını tuhaf bulur.

Çapkın Kız romanında Çapkın Kız tanıştırma usulüyle evliliğe karşıdır. Kendisini bir erkekle tanıştırmak isteyen eniştesinin bu teklifini; “Sipariş üzerine iş kabul etmem.”(s. 27) diyerek geri çevirir.

Zıfaf Hatırası **hikâyesinde** Şukufe Canan evleneceği Abdülcabbar ve ailesini evlilik öncesinde hiç tanımadığı için tereddüt eder. Hiç tanımadığı kişilerle aynı evi paylaşmak, birlikte yaşamak onu ürkütür. Hayatının ondan sonraki evresini nasıl bir yönde, nasıl bir kişiliğe sahip biriyle yürüteceği hususunda hiçbir fikri olmayışı onu tedirgin eder: “Resmine bakıyorum da ürküyorum. Gece yarısı ya beni yemeye kalkarsa... Gerçi olmaz şey, fakat bir de aksini düşünelim. Huyunu, suyunu bilmediğim bir adam, insanı maazah hap! Diye kapıverir.”(s. 44).

Yazar, görücü usulüyle evliliklerin kadınların hüsraniyla sonuçlanacağını örnekleriyle işler. Dikmen Yıldızı (*Dikmen Yıldızı*), Çapkın Kız (*Çapkın Kız*) gibi genç neslin görücü usulüyle evliliğe olumsuz yaklaşım karşıt görüş belirtebilmesi, onların yaşadıkları devre göre iyi bir eğitimden geçmelerinden, bilinçlenmelerinden ileri gelir.

2.1.2.2.2. Çok Eşlilik

Çok eşle evlilik ifadesi hem erkeğin aynı zamanda birden çok kadınla (polygamy, taaddüd-i zevcât), hem de bir kadının aynı zamanda birden çok erkekle (polyandry, taaddüd-i ezvâc) evli olması hâlini ifade eder. Dinlerde ve beşerî sistemlerde çok kocalılığın mümkün olmaması ve uygulamaların çok karılılık şeklinde görülmesi nedeniyle “çok eşle evlilik” kavramıyla bir erkeğin birden çok eşle evliliği kastedilmektedir.¹⁷¹

Toplum hayatındaki yanlış gelenekler gibi çok eşle evlilik sorunu da Tanzimat döneminden itibaren edebî eserlerde eleştirilir. Yazarların çoğu çok eşle evliliğe olumsuz bakmaktadır.¹⁷² Aka Gündüz erkeğin ikinci bir eşle evliliğinin ilk eşi tarafından büyük çoğunlukla tepkiyle karşılandığını; hiçbir kusuru olmayan bir kadının, eşinin üstüne kuma getirmesini kabullen(e)mediğini vurgular. Yazar, üstüne kuma getirilen bazı kadınların eşlerinin kararlarına zorunlu olarak itaat ederken; bazı kadınların bu karara isyan ettiklerine işaret eder.

*Onların Romanı*nda Gülöz, kuma evliğı sürdürmek yerine boşanmayı tercih eder. Gülöz’ün Çankırı’da tanıştığı bir kadın ise, eşinin üstüne kuma getirmesini kendisi ister. Evlilik hayatı duygusal bağdan çok uzak olan bu kadın, eşini başka bir kadınla paylaşmakta sakınca görmez; kumayı kendisine destek olarak görür.

Üvey Ana romanında Lâle’nin tren yolculuğu esnasında konuştuğu saf ve cahil köylü kadın, kumasını “Kötü kadın değil emme, eh... işte. Ne de olsa ortak değil mi?”(s. 178) sözleriyle tarif eder.

Aysel romanında Aysel’i eşinin üstüne almaya karar veren Karakol Çavuşu, bir an eşini düşünüp vicdanî rahatsızlık duysa da sonra “Allah’ın emri dörde kadar değil miydi?”(s. 32) diyerek dini kişisel çıkarlarına âlet eder.¹⁷³ Zaman zaman vicdan

¹⁷¹ Kevser Kâmil Ali-Salim Ögüt, “Çok Evlilik”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 8, Türkiye Diyanet Vakfı Yay. İstanbul 1993, s. 365.

¹⁷² Çok eşlilik (poligami) meselesi en çok II. Meşrutiyet dönemi gazetelerindeki yazılarda ele alınır; roman, hikâye ve tiyatrolarda da bu meseleye yer verilir. Cumhuriyet döneminde Halide Edip, Celâl Nuri, Abdullah Cevdet, Selahaddin Asım, Yakup Kadri ve Reşat Nuri, Muashipzade Celâl gibi yazarlar, gerek edebî eserlerinde gerekse gazete yazılarında çok eşle evliliğe karşı olduklarını açıkça ifade ederler.

¹⁷³ Güngör Dilmen’in *Kurban* tiyatrounda üstüne kuma getirilmesine isyan eden Zehra, Hz. Muhammet’in de Hz. Hatice’nin üzerine kuma getirdiğini söyleyen köy muhtarına; “Peygamberin bütün dediklerini tutunuz da/ bir karı üstüne karı almak kalmıştı” karşılığını verir.” Bkz. Mitos-Boyut Yay., İstanbul 2000, s. 77.

Mehmet Akif, *Safahat* adlı eserinin “Köse İmam” manzumesinde benzer istismarı eleştirir. Eşini döven kişinin bir de şeriatın erkeğe dörde kadar evlenme hakkı tanıdığını söyleyerek evlenebileceğini iddia etmesine Köse İmam; “Ağzı meyhaneye rahmet okuturken, hele bak,/ Bana gelmiş de şeriatçı kesilmiş... Avanak!” sözleriyle tepki gösterir. Bkz. Huzur Yayinevi, İstanbul 1993, s. 179.; Orhan Okay, *Mehmet Akif Bir Karakter Heykelinin Anatomisi*, Akçağ Yayınları, Ankara 1998, s. 50-51.

muhasebesi yapsa da on dört yıl evli olduğu eşinden artık bıktığına kanaat getirip onun olurunu almayı düşünmez. Kimsesiz ve aciz kadın, eşinin kendisini boşaması daha zor bir duruma düşeceği için Çavuş’un ikinci bir eşle evlenme talebine çaresizce “evet” demek zorunda kalır. Çavuş, kuma getirmeyi düşündüğü Aysel’i istemeye de eşini gönderir.

Zekeriya Sofrası romanında erkeğe tanınan çok eşle evlenme hakkının istismarı eleştirilir. Kendisini Emir Hazretleri olarak tanıtan kadın simsarı, ağına düşürdüğü kadınlara sadece imam nikâhı kıyarak dinî nikâhın çok eşle evliliğe imkân tanınmasından yararlanır. Bu suretle onları ve gerçek imam nikâhlı eşini kandırır.¹⁷⁴

Mezar Kazıcıları romanında Sarı Dede biri kırkı aşkın, diğeri yirmili yaşlarda olmak üzere iki kadınla evlidir. Sarı Dede her iki eşine eşit davranmaya çalışır, ama iki eşi de onun sadece kendine ait olmasını isterler. Genç eşi, “Bu genç yaşında beni ateş narında yaktı. Bak! Bu gecede o kırklı karının evinde kalacak. Benim gibi tazeye reva mı bu? Ben de insanım, benim de gönlüm var, ben de akşamları kocamla diz dize oturmasını istemez miyim?” diyerek bir kadın olarak duygularını yaşamak için eşine ihtiyaç duyar. Büyük eşi, “Kimsem olsa, gözlerim çıksın ki alır başımı giderim. Amma şimdi nerelere gideyim? Sokak ortalarında kalırım sonra...”(s. 31) diyerek onun kendisi için sadece maddî varlığının önemli olduğunu, bu evliliğe zorunlu katlandığını belirtir. Gerektiği ölçüde eş sevgisi göremeyen bu kadınların ikisi de zamanla, eşleri Sarı Dede’nin yamağı Hasan’a duygusal ilgi duyarak¹⁷⁵ onu aldatırlar.

Yazar hikâyelerinde de çokeşliliği eleştirir. “Kız Güllünün Nizamı”¹⁷⁶ hikâyesinde Güllü’ye evlenme teklifinde bulunan komiser evli ve üç çocuk sahibidir. Güllü’ye kendisiyle evlenmesi durumunda ayrı ev tutma sözü veren komiser, ilk eşini iki çocuğuyla sefil bir hâlde ortada bırakır. Komiserle hiçbir biçimde evlenmeyi düşünmeyen Güllü ona ilk eşini düşürdüğü durumu hatırlatır. Bu durum toplumda kadın-erkek ilişkilerinde sıklıkla görülmektedir.

“Oturağın İçindekiler”¹⁷⁷ hikâyesinde bir kadın eşinin metresi Lokum Kızını kıskanmaz, onu bir kuma değil hizmetçi olarak görür:

¹⁷⁴ *Aka Gündüz’ün Romanlarında Kadın*, s. 213.

¹⁷⁵ Çokeşliliğin aile kurumu için zararlı olduğu Hüseyin Rahmi tarafından da vurgulanır. *Toraman* romanında ikinci bir eşle evlenen yaşlı kişi, ikinci eşi tarafından aldatılır. Bkz. *II. Meşrutiyet Devrinde Edebiyat ve Eğitim (1908-1923)*, s. 190.

¹⁷⁶ *Cumhuriyet*, nr. 54, 29 Haziran 1924, s. 4.

¹⁷⁷ *Cumhuriyet*, nr. 133, 19 Eylül 1924, s. 4.

“Neme lazım hanım! Ben karısıyım o kahpesi. Neye bu kadar şaşıyorsun? O benim efendiyle yatacağım yatağı serer. Ben onunkini değil ya. Ben seçilmiş o geçilmiş... Ben koyuna o, oyuna... (...) Çalışsın kahpe. Bunca kişiye ben mi sofra hazır edeceğim. Oynayan erlerle keyif çatan ben miyim? Nasıl gönlünü hoş ederse öyle çalışsın!”

Kadın, eşi öldükten sonra da onunla birlikte yaşamaya devam eder.

“Bir Taksim Üç Buçuk”¹⁷⁸ hikâyesinde Mısırlıların Boğaziçi’ndeki sarayında kâhya olarak çalışan Nuri Efendi, üç kadınla evlidir. Nuri Efendi’nin üç eşi de kendilerinin Nuri Efendi’nin tek eşi olduğunu sanırlar. Sarayda işinin yoğun oluşu dolayısıyla eve uğrama fırsatı olmadığını söyleyen Nuri Efendi, eşlerine haftada bir ya da iki gece uğrar. Rüştü’den idadiye geçiş müsabakası esnasında Ali, Veli ve Mehmet adlı üç öğrencilerin baba adları ve baba mesleklerinin aynı, sadece ikamet adreslerinin farklı oluşu müdür muavininin dikkatini çeker. Kardeş olduklarından habersiz olan üç çocuk, müdür muavininin uyarısı üzerine durumu anneleriyle görüşüp gerçeği öğrenmeye çalışırlar. Ağır bir hastalığa yakalanıp yaşama ümidini kesen Kâhya’nın çocukları ve eşleriyle görüşmek istemesi üzerine üç farklı eş ve çocuklar saraya gidince hakikat ortaya çıkar. Kâhya’nın cenazesinde bir de saraydaki Arap hizmetçiye nikâh vaadinde bulunduğu öğrenilir. Yazar, Veli Kâhya’nın şahsında dinin çok eşle evlenmeye verdiği iznin erkekler tarafından suiistimal edildiğini vurgular.

“Hatır İçin Öldürülenin Hikâyesi”nde genç bir kızın, evli ve çocuk sahibi Enis adlı kişiye âşık oluşu aracılığıyla toplumun çok eşle evliliğe bakışı işlenir. Toplum, kızın sevdasını hoş görmekle birlikte sevdanın şiddeti ne ölçüde olursa olsun bu tarz evliliğe olumlu yaklaşmaz. Kızı sevdasından vazgeçirmek üzere Enis’le danışıklı, Enis hakkında karalama kampanyası başlatılır. Kızı kurtarmak üzere kurgulanan karalama kampanyası, kızı sevdadan kurtaramadığı gibi Enis’in toplum gözünde ahlâksız olarak tanınmasına yol açar. Toplumun kendisine yönelttiği olumsuz bakış bu kez Enis’i bedbaht eder(*Hayattan Hikâyeler*, s. 19-32).

Erkekler tarafından suiistimal edilen çok eşle evliliğe Aka Gündüz de karşıdır. O devir Türk toplumundaki kadınların büyük çoğunluğunun bu geleneğe karşı olduğuna işaret eden yazar, eşlerine karşı koyma cesareti gösterebilen kadınların boşandığını(*Onların Romanı*); herhangi bir destek ya da güvencesi olmayan kadınların (*Aysel, Mezar Kazıcılar*) ise eşlerinin kararına zorunlu olarak itaat ettiğini vurgular.

¹⁷⁸ *Cumhuriyet*, nr. 180, 7 Teşrin-i Sani 1924, s. 4.

2.1.2.2.3.Farklı Din ve Milletten Kişilerle Evlilik

İslâmiyet'in Müslüman kadınının gayrimüslim erkeklerle evlenmesini yasaklamasından dolayı yabancı erkeklerle evlilik gerek Türklerde gerekse diğer Müslüman milletlerde nadir görülen bir durumdur. Osmanlı döneminde erkekler, genellikle ehlikitapla evlenir ya da evlendikleri kadınların bir kısmını Müslüman yaparlar. 1869 “Tâbiyet-i Osmaniye Kanunnamesi”ne göre yabancı bir erkeklerle evlenen Osmanlı kadını Osmanlı uyruğunu yitirir; fakat bir Osmanlıyla evlenen yabancı kadın Osmanlı uyruğuna kabul edilir Bu uygulama 1 Ocak 1929’a kadar sürer. Yabancılarla evlenme konusunda getirilen yasaklarda, Türk kültürünün ve İslâm hukukunun büyük tesiri vardır.¹⁷⁹

Yabancı kadınlarla evlilik meselesi Meşrutiyet döneminde edebî eserlerde işlenir. Yazarlar bu tarz evliliklerin birçok sorunu beraberinde getireceğini ya da hüsrarla sonuçlanacağını vurgular.¹⁸⁰ Aka Gündüz de Müslüman Türk milletinin başka din ya da milletten kişilerle evlenmesine karşıdır.

*Sarı Zeybek*¹⁸¹ romanında İngiliz Konsolosunun kızı Maykuş’un Paşaoğlu Vedud’a âşık olduğunu fark eden Ay, ona bir Paşazade’nin “ecnebi”yle evlenmesinin mümkün olmayacağını söyleyerek, bu sevdadan vazgeçmesini telkin eder.

Dikmen Yıldızı romanında Dikmen Yıldızı’nın akrabalarından Nedim, o tarihten beş yıl önce İzmir kordonunda Yıldız’a çok benzeyen Diyamandopulas adlı bir Rum kızı görüp sevdalanır. Kızla belirli bir süre birlikte olurlar. Mondros Mütarekesinin imzalandığı günün akşamı kız onu terk edip düşman bir yüzbaşıyla nişanlanır(s. 128-131). Türk toplumda o yıllarda kendi dini -İslamiyet- dışında bir dine mensup kıza sevdalanmaya çok tepki gösterilmektedir. Gayrimüslimlere karşı millî mücadelenin verildiği bir dönemde yaşanması nedeniyle bu aşk toplum gözünde daha büyük bir suç olarak görülecektir. Bu yüzden Nedim Rıza bu sevdanın açığa çıkmaması hususunda Yıldız’dan ve Murat’tan güvence ister. Nedim, mektubunda bu korkusunu;

¹⁷⁹ Şefika Kurnaz, *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını(1839-1923)*, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yay., Ankara 1991, s.32-33.

¹⁸⁰ Yakup Kadri’nin *Veda* tiyatrosunda Christine adlı bir Fransız kadınla metres hayatı yaşayan Ziya, terk edilince intihar eder. Müfit Ratib’in *Zincir* tiyatrosunda Şekip adlı bir Türk gencini seven Delise yasal engel yüzünden onunla evlenemez. Ömer Seyfettin “Fon Sadriştayn’ın Oğlu” (*Harem*) hikâyesinde kültür farklılığı nedeniyle yabancı kadınla evlenmenin sakıncalı olacağını vurgular. Bkz. *II. Meşrutiyet Devrinde Edebiyat ve Eğitim (1908–1923)*, s. 191-192.

¹⁸¹ *Cumhuriyet*, nr. 1085, 16 Mayıs 1927- nr. 1143, 16 Temmuz 1927, s. 3.

“En büyük korkum Millî Mücadele siperlerinde böyle bir kalp günahı işleyen bir İzmir gencinin bulunduğunu işitmesinler ve o genç vazifesini ifa etsin”(s.132)

şeklinde ifade eder. Yazar, Nedim’in şahsında Türk askerinin millî duygularıyla bireysel duyguları arasında kalışını işler.

Mezhep farklılığından dolayı Osmanlı kadınının İranlılarla evlenmesi de yasaktır.¹⁸² *Bebek* romanında İran’a elçi olarak gönderilen Doktor Ferhat’ın, İran tebaasından Şirin’le¹⁸³ evlenmesi Babiâli tarafından tepkiyle karşılanır. Tahran gazeteleriyle *İkdam*, *Sabah*, *Saadet*, *Tercüman-ı Hakikat* gibi Osmanlı gazetelerine de yansıyan bu hadise iki ülke elçiliğinin tepkisini çeker. Durumu “İsfan’da bir kuş var/ Kanadında gümüş var/ Buldu Ferhat Şirin’i/elbet bunda bir iş var” sözleriyle alaya alan Ferhat, işin ciddiyetinin farkında değildir. Kâtip de ona hadisenin vahametini;

“İstanbul’da bir kuş var/Yok kuş değil baykuş var/ Elçi Paşa somurttu/ Elbet bunda bir iş var/ Hoy nereye? Nereye Doktor nereye?/ Sakın düşme dereye”

sözleriyle belirtir(s. 35). Bu hadise üzerine Ferhat sürgüne gönderilir. (Bkz. Siyasî İhtirasların Göstergesi Sürgün, s. 270-271).

Eğer Aşk... romanında Selim Caka’nın, Adelina Danka’yı oğluyla evlendirme teklifine roman kişisi Aka Gündüz, Adelina’nın Türk olmayışı nedeniyle olumlu bakmaz:

“Benim oğlumla aramda bir şeref mukavelesi, daha düzü millî bir and vardır. bu anda göre oğlum yalnız bir Türk kıızıyla evlenebilir. Karşısına, süt denizlerinin köpüğünden yaratılmış Venüs’ün kırkinci torunun küçük kızı çıksa nafile.”(s. 51).

Oğlunun başka milletten kızla evlenmesine kesinkes karşı çıkan Aka Gündüz, oğlunun başka milletten kızla gönül eğlendirmesini olağan karşılar. Ancak *Çiftlik*¹⁸⁴ romanda da roman kişisi olarak geçen Aka Gündüz, Şıpka’nın Çingene kıızıyla evlenmesini olağan karşılar.

Aka Gündüz Müslüman Türk milletinin başka din ya da milletten kişilerle evliliğine karşıdır. Bu tür evliliklerin ya da evlilik teşebbüslerinin hüsrana uğrayacağını (*Sarı Zeybek*, *Dikmen Yıldızı*, *Bebek*) düşünür.

¹⁸² *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını(1839-1923)*, s. 33.

¹⁸³ Ferhat’ın evlilik için Şirin’i tercih etmesinde Şirin’in fizikî güzelliğiyle birlikte Şirin’in edebiyat ve musikiye olan ilgisi etkili olur. Avrupa’da tıp eğitimi alan Ferhat, Batı edebiyatına ilgi duyduğu kadar İran edebiyatına –özellikle Ömer Hayyam’a- büyük ilgi duyar.

¹⁸⁴ *Cumhuriyet*, nr. 7342, 28 Ocak 1945- nr. 7387, 14 Mart 1945, s. 3.

2.1.2.3. Evliliğin Aşamaları

Hayat boyu sürecek olan evlilik, aşamalı bir süreçtir. Evlilik ve evliliğe hazırlık süreçleri toplumlara göre farklılık gösterir. Evlilik öncesi aşamalar, toplumdan topluma değiştiği gibi ailelerin eğitim seviyelerine ve gelir durumlarına göre de değişiklik göstermektedir. Aka Gündüz'ün roman, hikâye ve tiyatrolarında işlenen bu mesele; Evlilik Kararı, Eş Seçimi, Nişanlılık Evresi gibi alt başlıklarda incelenmektedir.

2.1.2.3.1. Evlilik Kararı

Geleneksel toplumlarda gençlerin evliliğine aile büyükleri karar verir, gençler bu kararı sorgulama ya da karara karşı çıkma hakkına sahip değildir. Cumhuriyet döneminde toplumsal hayatta birçok alanda olduğu gibi evlilik geleneğinde de bazı değişimler gözlenir. Evlenecek gençler bu kararlarında özgür bırakılır. Evlilik hususunda sadece erkeğin değil kadının fikri de önemsenir. Değişen toplum düzeniyle gençler evlilik kararında özgür davranır. Ancak bu kez de genç kızlar evlilik kararı vermekte zorlanmaktadırlar. Bunun nedeni ereklere çok fazla güvenememeleridir. Evlilik konusunu çok yönlü irdelleyen Aka Gündüz roman, hikâye ve tiyatrolarında geleneksel anlayışı eleştirir. Aile büyüklerinin baskısı sonucu evlenenlerin mutsuz olduklarına veya bu tarz evliliklerin faciayla sonuçlandığına işaret eder. Genç kızların çevrenin baskısı yüzünden evlilik kararı almasını da doğru bulmaz.

*Sarı Zeybek*¹⁸⁵ romanında Ay, Aydınli yengenin kardeşi Zaptiye Binbaşısı Ramuş'un (Ramiz'in) evlilik teklifine; "Ben daha gencim. On yedi yaşında bir kızın bunu düşünmek için hiç olmazsa iki seneye daha ihtiyacı var." (*Tefrika* 12) sözleriyle karşı çıkar. "Ben şimdi Kuşadası sahillerine, Aydın kırlarına, Bozdağ çamlarına, Saruhan bağlarına aşığım." diyen Ay genç yaşta evlenmeye karşıdır. Yengesinin kendisine psikolojik baskı yapmasından rahatsız olan Ay, fikirlerini yazdığı mektuplar aracılığıyla babasıyla da paylaşır. Kendisinin İzmir'e "satılık koyun" olarak gönderildiğine hükmetmeye başladığını bildirir(*Tefrika* 21).

¹⁸⁵ *Cumhuriyet*, nr. 1085, 16 Mayıs 1927- nr. 1143, 16 Temmuz 1927, s. 3.

Bu Toprağın Kızları romanında Fahriye'nin annesi, *Hicran* romanında Fatma evliliğe dair fikirleri sorulmadan aile büyükleri tarafından yaşlı bir kişiyle evlendirilir. Yeteri kadar eş ilgisi göremeyen her iki kadın mutsuz olur, hayatları kararır.

Üç Kızın Hikâyesi romanında Filik'in mutaassıp ve baskıcı yönleriyle öne çıkan babası, kendisi uygun görürse kızını hamala bile verebileceğini söyleyerek kızının evliliği hususunda tek yetkili kendisini görür. Babasının kendisini hiçe sayan bu düşünce ve tutumunu işiten Filik isyan eder. Ailesi onu Haymanalı Ömer adlı yaşlı biriyle evlenmeye zorlayınca yaşadığı tecrübeler sonucu kişisel haklarını aramayı öğrenen Filik, on sekiz yaşına geldiğini söyleyerek ailesine başkaldırır. Kendi isteği ve keyfi doğrultusunda yaşama hakkına sahip olduğuna söyler.

Aşkın Temizi romanında kızı Güner'in evliliği hususunda kendisini tek yetkili gören Hacı, kızına evliliği hususunda fikrini sormaz. Kararına karşı çıkan eşini boşamakla tehdit eder. Ancak çevredeki bilinçli kişilerin uyarıları sonucu bu evlilik gerçekleşmez.

Aysel romanında Hacı Nazif, Aysel ve annesinin fikirlerini almaksızın kızını hiç tanımadığı bir kişiyle evlendirmeye karar verir(s. 29). Aysel'le evlenmeye karar veren Çavuş da babasının, kızının evliliği için düşünme müsaadesi isteyişini tuhaf karşılar: “Bir kız için beş on gün düşünüp taşınmak da ne olacak?”(s. 48) diye söylenir. Çavuş'un kadına ve kıza bakışı geleneklerin erkeği merkezleştirmesiyle ilişkilidir. Kızın evliliği için süre istenmesini tuhaf karşılayan Çavuş, gün geldiğinde bu bakışı kendisi olumsuzlar. Aysel'in Ali'yle evlenmesine karşı çıkan Hacı Nazif'e, Aysel'in kendi rızasıyla Ali'yle evlenme hakkının olduğunu hatırlatır. Hatta Hacı Nazif'in inatçı tavrının “şeriata aykırı” olduğunu söyleme kurnazlığına başvurur(s. 113). Çavuş'un iki benzer durum karşısında farklı tepki vermesi, din ve geleneklerin toplumda özellikle erkekler tarafından oyuncaklaştırılıp çıkara göre yorumlanışından ileri gelir.

Dikmen Yıldızı romanında Dikmen Yıldızı'nın İnebolu'daki yâreni Fatma Kadın Ahmet Reis adlı birine âşık olunca; ağabeyi -Ahmet'in de arkadaşıdır- babasına kendisinin de yıllar önce annesini kaçırdığını hatırlatarak iki aşığın kavuşmasına yardımcı olur.(s. 245) Bu evliliğin gerçekleşmesinde evlilik geleneğindeki kırılmalarla birlikte arkadaşlık ve gençlerin daha açık fikirli oluşu da etkilidir. Dikmen Yıldızı'nın nişanlısı Murat'ın babası, Sıhhiye Müdürü'nün kızı Güler Hanım'a âşık olunca, onun duygu ve düşüncelerini özgürce dile getirmesi takdir edilir ve hiçbir engelle karşılaşmadan

evlenir(s. 263). Yazar, örneğine çok az rastlanmakla birlikte o devir Türk toplumunda gençlerin aşık oldukları kişilerle de evlendiklerini vurgular.

*Bir Ahlâk Meselesi*¹⁸⁶ romanında S., babasının tavsiyesi üzerine harp gazisi, sakat Umur'la evlenir.

Üvey Ana romanında Emin Bey'le evliliği hususunda kendisine fikri sorulan Lâle, her ne kadar “Bana babamla annem hükmeder.” cevabını verse de babalığı Lobut Ağabey onu evliliği hususunda fikir belirtmekte özgür bırakır. Lobut Ağabey'in, Emin Bey'in gönderdiği aracıya “Onun işlerine biz karışmayız. Okumuş bir kızdır. Kendi işini kendi bilir. Hem yaşı da yirmiye geçti.”(s. 79) sözleri de evlilik anlayışındaki değişimi göstermektedir. Toplum hayatında evlilik geleneğinde gerçekleşen bazı kırılma ve değişimlerle beraber, bazı geleneksel anlayışların devam ettiği de görülür. Genç kızlar bir erkekten hoşlanmakla birlikte ona karşı duygularını açıkça ifade edebilme özgürlüğüne kavuşamaz. Lâle, Bibi'yle Doktor Ergun'u evlendirme fikrini önce Doktor Ergun'a açar. Ondan “evet” cevabını aldıktan sonra Bibi'nin fikrini alır. Bibi evlilik hususundaki fikrini Lâle'ye açıkça söyleyemez. Mektupla “pekiyi” yazarak bildirir(s. 136-141). Yazar, burada evlilik geleneğindeki hatalı ve tek taraflılığı eleştirmektedir. Genç kızlar evliliklerine karar verme hususunda serbest bırakılır, fakat evlilik hususunda görüş almada erkekler önceliklidir. Duygularını açıkça ifade edemeyen kızlar, büyüklerine evlilikleri hakkında fikirlerini genelde aracıyla bildirir. Bibi aracı olarak mektubu kullanır. Yazar burada mahremiyet duygusunun kızlar üstündeki baskısının devam ettiğini vurgular. Bibi, evlilik hususundaki fikrini başka bir kişiye dahi söylemeye utanır. Yazarın mektubun kadın hayatındaki önemini, onların kendilerini ifade etmelerindeki rolünü gösterir.¹⁸⁷

Üç Kızın Hikâyesi romanında Betigül'ün babası ve annesi etrafta yayılan dedikodunun önüne geçmek için kızlarının bir an önce evlenmelerini isterler(s. 182).

Çapkın Kız romanında evliliğin özgürlüğünü kısıtlayacağını düşünen Çapkın Kız, rutin bir hayat sürmeyi kendisiyle bağdaştıramaz. Onun evliliğe olumsuz yaklaşmasında çevresindeki mutsuz evlilikler de etkilidir. Halasının kızının evliliğini monoton ve yapay bulan Çapkın Kız biraz da bu yüzden evlilikten soğur(s. 92).¹⁸⁸

¹⁸⁶ *Cumhuriyet*, nr. 2071, 11 Şubat 1930-nr. 2098, 8 Mart 1930, s. 3.

¹⁸⁷ Bkz. *Anlatım Tekniği Olarak Mektup*, Kitapevi Yayınları, İstanbul 2002, s. 46.

¹⁸⁸ Fatma Aliye Hanım'ın *Levayih-i Hayat* romanında da kadının, eş ilgisinden yoksun bir evlilik sürdürmesi, evlilik adayı genç kızları üzer, karamsarlaştırır. Fatma Aliye Hanım kadın ve evlilik meselesinde bugün de hâlâ güncelliğini

Çapkın Kız, sadece dedikodudan kaçınma, toplum istiyor diye evlenme anlayışına karşıdır. Kendisi hakkında yayılan dedikodulardan kurtulmasının tek yolunun “evlilik” olduğunu söyleyen Cicim Ali’ye “Kimsesiz genç ve temiz kız mutlaka bir koca himayesinde mi yaşamalı? Cemiyetten ona verilecek bir zerrelilik hürmet ve himaye yok mudur?”(s. 232) sözleriyle kendisinin baskı altına alınmasına tepki gösterir. Çapkın Kız ne kadar dirense de kendisini zamanla gelenek ve göreneklerin tesirinden kurtaramaz. Biraz da yuva kurma ihtiyacıyla evlenmeye karar verir.¹⁸⁹

Zekeriya Sofrası romanında evliliğin genç kızlar için bir görev olduğunu düşünen Maviş, bütün kızların evliliğe olumlu yaklaştığını; ama dürüst erkek bulmanın zor olduğuna işaret eder. Maviş’e evlilik teklifinde bulunan Gizli Teşkilat Umumî Müfettişi Sadri Bey, ahlâk fukarası biridir. Eski eşinin kız kardeşiyle gizli ilişki içerisinde olan Sadri Bey, X paşaların ortanca kızını kendisine metres tutar. Sadri Bey’in ahlâk dışı ilişkilerini bilen Maviş, onun teklifine olumsuz karşılık verir. Erkekler ve evlilik hususunda tamamen karamsarlaşan Maviş, evliliğe bakışını şu sözlerle özetler:

“Bütün vicdansızlıkları üstüme alarak evlendim diyelim. Ne olacak? Hiç bugün evlenmek nedir? Bir izinname çıkacak, iki imam beş on mecidiye alıp nikâh kıyacaklar. Düğünsüz bir dernek olacak. Birkaç ay sonra elime yüz lira bir kuruş... bir de boşanma kağıdı. Çek arabanı babanın evine. Buna evlenmek denmez, birkaç aylığı yüz lira bir kuruşa kiralananmış, şeraitçe metreslik denilir. Evlenmek bu mudur? Eğer bu ise ne diye böyle bir adamın karısı olayım. Bundan daha dürüstü, daha insancası yok mu?”(s. 67-68).

Maviş’nın dile getirdiği sorun bir kişinin değil toplumun sorunu, isyanıdır.

Giderayak romanında eş adayı/ruh ikizi bulmamaktan şikâyetçi olan Nazlı, yazar Vurgun Haydamak kendisiyle evlenmek isteyince, Van Üniversitesi Yabancı Diller Okulunda öğretmenliği bırakıp onunla evlenir. Evlilik görev aşkına baskın gelir.

*Hırsantos*¹⁹⁰ romanında Yunan Astro’nun anne ve babası onun İtalyan Kont Landini’yle evlenmesine karşıdır. Geleneklerine bağlı bir kız olan Astro, ailesinin izni olmadan evlilik yapmayı düşünmez. Ancak anne ve babasına Landini’yle evlenmek istediğini belirten mektup yazar. Babası kilise ve yasalar izin verse de kendisinin izin vermeyeceğini söyler. Bunun nedeni mezhep ya da ulus farklılığı değildir. Landini onun

koruyan meselelere işaret eder. Bkz. Emel Kefeli, Evliliği Sorgularken: Levayih-i Hayat”, *Türk Kültürü İncelemeleri*, nr. 12, İstanbul 2005, s. 202–203.

¹⁸⁹ Çapkın Kız evlenmeye karar verdiği Hayret Bey’in babası olduğunu öğrenir.

¹⁹⁰ *Modern Türkiye Mecmuası*, nr. 1, 1 Mart 1938- nr. 34, 15 Birinciteşrin 1938, s. 22-24.

oğlu, Astro'nun kardeşidir. Landini'nin asıl adı da "Mimi"dir(Tefrika 30). (Bkz. Ailenin Önemi ve Dağılmasındaki Etkenler, s. 74) Yazar bu romanda Türk toplumundaki sorunun benzerine farklı toplumlarda da rastlandığına dikkat çeker.

*Allah Kerim*¹⁹¹ romanında Kerim'e âşık olan Ayşe, aşkından kimsenin haberdar olmadığını sanır. Ancak aile fertleri durumun farkındadır. Ayşesin'in annesi onları hemen evlendirmek isterken, babası Arslan Paşa Ayşe'nin on sekiz yaşından önce evlenmesini doğru bulmaz.

Yazar hikâyelerinde de ataerkil evlilik kararlarını eleştirir. *Zifaf Hatırası* hikâyesinde Şukufe Canan babası tarafından Abdülcabbar adlı bir kişiyle evlenmeye zorlanır. Abdülhamit döneminde babasına karşı koyma cesareti bulamayan genç kız, II. Meşrutiyet'in ilanı üzerine Ahmet Rasim'in *Sabah* gazetesindeki yazısındaki düşüncelerinden çok etkilenir. Hürriyetin ilanıyla oluşan serbest havanın aile baskısına ve zulmüne son vereceğine, kendisinin her konuda olduğu gibi evlilik kararı hususunda da özgür davranacağına inanır. Meşrutiyetin ilanından kısa süre sonra babası kendisine evlilik hususunda görüşünü sorunca o evliliğe olumlu bakmadığını, hürriyet ilan edildiği için kimsenin kendisini istemediği kişiyle zorla evlendirmeyeceğini söyler(s. 1-9). Düşüncelerini serbestçe söylemesine ailesi tepki gösterince çözümü Ahmet Rasim'e mektup yazıp ondan yardım istemekte bulur:

"Eğer bir aile teşkil edecek ben, saadet hâsıl edecek ben, mesut olacak yine ben isem, başkası buna ne karışıyor? (...) Sevmiyorum, istemiyorum, beğenmiyorum Rasim Bey! Ne yapayım? Bey babam zorla güzellik olsun diyor. Zorla güzellik olur mu?"(s. 17-18).

diyerek sitemlerini Ahmet Rasim'le paylaşan genç kız, ondan kendisine yardımcı olmasını ister. Ancak Ahmet Rasim ona yardımcı olmadığı gibi bu evliliğe olumlu karşılık vermesini de telkin eder. Arkadaşı Pakize'nin tavsiyesi üzerine mektupla Rıza Tevfik'e danışır. Onun yaklaşımı da Ahmet Rasim'den farksızdır. Rıza Tevfik ona önyargılı davranmamasını tavsiye eder. Rıza Tevfik'in sözleri onun üzerinde tesirli olur, önyargılı davranmaktan vazgeçip Abdülcabbar'la evlenmeye karar verir.

"Dört Masumun Hikâyesi"¹⁹²nde Erguvan Ayşe'yle evlenmek isteyen Aşar Mültezimi Paşa Bey, Tahsildar Nuri Efendi'yi Ayşe'nin annesiyle görüşmek için aracı

¹⁹¹ *İkdam-Gece Postası*, nr. 3600, 25 Nisan 1949- nr. 3713, 18 Ağustos 1949, s. 2.

¹⁹² *Cumhuriyet*, nr. 43, 18 Haziran 1924, s. 4.

eder. Annesi bu teklife çok sevinmekle birlikte kızını zorlamaz, Ayşe kabul ettikten sonra evlilik gerçekleşir. Bu durum toplumdaki değişimin göstergesidir.

“Yıldırımlar”¹⁹³ hikâyesinde sevgilisi Selma Hanım’ın, arkadaşı Afif Bey’le evleneceğini öğrenen Osman Bey, ona kendisiyle evlenmesi için yalvarır. Selma Hanım ise ailesinin kararına uymak zorunda olduğunu söyler. Osman Bey, aşkını onun ailesine itiraf eder, olumsuz karşılık almasına rağmen birkaç kez daha aileyle konuşmayı dener. Aile ise “Osman Bey bir takım namussuz kadınlarla düşüp kalkan bir çapkındır. Namuslu kızımızı eline ve evine tevdi edemeyiz” diye karşı çıkar. Osman Bey arkadaşı Afif’in istikbalini, Selma Hanım’ın saadetini düşünüp aradan çekilme kararı alır.

*Aşk ve İstibdad*¹⁹⁴ **tiyatrosunda** Güzide’nin amcasının oğlu Ali’yle evlenmek istemesine babası Akif Bey karşı çıkar. Annesi Canan Hanım ise “Kızın bu kadar hakkı olmasın mı ayol? Bir yastıkta kocayacaklar... Bakalım ister mi?” diyerek kızı Güzide’nin evliliği hususunda fikrini sormak ister. Akif Bey ise “Ne demek. İsterse istemesin, istemezse istemesin. Genç kızlara bu sorulur mu?”(Tefrika 13) diyerek kızına söz hakkı tanımaz. Akif Bey, Ali’yi Selanik’e memur olarak görevlendirip ilişkinin bitmesini kolaylaştırmak ister. Bazı vaatlerle Ali’yi İstanbul’dan uzaklaştırıp Güzide’yi başka biriyle evlendirmeyi planlar.

Anne ve babalarının çocuklarını istemediği kişilerle zorla evlendirmelerine karşı olan Aka Gündüz, evlilik kararında son sözü söyleyeceklerin evlenecek çiftler olması gerektiği düşüncesindedir. Geleneksel anlayışta zaman içerisinde kırılmalar yaşandığına dikkat çeken yazar, bu kez de kızların erkeklere güvenemedikleri, onları dürüst bulmadıkları için evliliğe karar vermediklerine işaret eder. Ancak kızların toplumsal baskı nedeniyle evlilik kararı almasına da karşıdır.

2.1.2.3.2.Eş Seçimi

Eş seçimi geleneksel toplumlarda aile büyüklerinin istek, beklenti ve kabullerine göre biçimlenir¹⁹⁵; gençler, aile büyüklerinin istekleri doğrultusunda ve uygun bulduğu kişilerle evlenirler. Eş seçiminde evlenecek kişiler arasında yaş farkı olması; ekonomik, sosyal ve kültürel farklılıklar olması evlilik için engel oluşturmaktadır. Gelin ya da

¹⁹³ *Cumhuriyet*, nr. 2119, 21 Mart 1930– nr. 2135, 6 Nisan 1930, s. 3.

¹⁹⁴ (Enis Avni), *Kadın*, nr. 16, 26 Kanun-ı Sani 1324-nr. 25, 30 Mart 1325.

¹⁹⁵ *Evlilik ve Aile Terapisi*, s. 32.

damat adayının sosyo-ekonomik konumu bazı kişiler için tercih nedeni olur. Aka Gündüz eş seçiminde ekonomik gelir ya da sosyal konumun birincil ölçüt olarak görülmesini, yaş farkının önemsenmesini eleştirir, evlilikte esas olanın samimiyet olduğunu vurgular.

Yaş Farkı: Türk toplumunda erkeğin yaşının kadının yaşından birkaç yaş daha büyük olması olağan karşılanır. Ancak kadının erkekten büyük olması ve kadınla erkek arasında büyük yaş farkı olması çoğunlukla olumsuz karşılanır. Bazı kadınlar ise bu durumu evlilikleri önünde engel görmez.

*Bir Ahlâk Meselesi*¹⁹⁶ romanında Umur, S.'nin kendisinden yaşça çok küçük olduğunu düşünüp tereddüt etse de anlatıcının telkinleriyle S.'yle evlenmeyi kabul eder. *Üvey Ana* romanında Lâle, Emin Bey'in kendisinden daha yaşlı olmasını evlilikleri önünde engel görmez.

Çapkın Kız romanında Çapkın Kız kendisinden oldukça yaşlı olan Hayret Bey'i evlilik için uygun bulur, fakat onun kendisinin gayr-ı meşru babası olduğunu öğrenir.

Onların Romanında Gülöz kendisini samimiyetle sevdiğine inandığı köylü çocuğu Mehmet'le evlenmekte sakınca görmez. Fakat çevrenin baskısından da çekinir.

Zekeriya Sofrası romanında Mustafa'yı seven Maviş onun kendisinden iki yaş küçük olmasını evlilik için engel görmemekle birlikte, geleneğin tesirinden kurtulamaz. O da kadının erkekten küçük olması gerektiğini düşünür:

“Aşkta yaş farkı olmazmış. Bu fark hayatta aranmış. Bunları başkaları söylüyor. Amma bir bakıma da ikincisi biraz doğru olmalı. Hayatta yaş farkı ehemmiyetli olmasaydı ecdat dikkat eder miydi? Acı bir hakikat: Kadın, erkekten yirmi, yirmi beş sene daha önce ihtiyarlıyor. Hele bizim kadınlarımız. Birinci loğusalıklarından kalkınca ya şişiyorlar, ya büzülüyorlar. (...) Ne spor var, ne fennî tedbir.”(s. 95)

Hicran romanında Fatma'yı babası yaşında biriyle evlendirmeye karar veren aile büyükleri onun, “On sekize karşı kırk! Bu sizin muhakemenize uygun mu baba?!”(s. 19) diye sitem etmesini hiç önemsemezler.

Aşkın Temizi romanında Hacı Zeynullah'ın kızı Güner'i, kendisinden çok yaşlı Dünbelekzade'yle evlendirmesine çevreden tepkiler gelir. Yüzbaşı Refik Tekin ve yöredeki birkaç ileri gelir kişi, Mebus Dünbelekzade'ye kızı yerindeki Güner'le

¹⁹⁶ *Cumhuriyet*, nr. 2071, 11 Şubat 1930-nr. 2098, 8 Mart 1930, s. 3.

evlenmesinin hatalı olduğunu makul gerekçelerle açıklarlar. Zaman zaman vicdan muhasebesi yapan Hacı uzun süre kendisini halkı görse de Güner hastalanıp yataklara düşünce vicdanı uyanır. Kızının yaşıtı ve sevdiği Erden’le evlenmesini onaylar.

Giderayak romanında Nazlı on sekiz yaşında bir kız olmasına rağmen olgun bir erkekle evlenmek ister. Olgun yaşta bir erkekle evlenmek isteği “yaşıtlarına güvenemeyiş”inden ve kendisinden olgun birine eş olmak hayalinden ileri gelir. Yazar Vurgun Haydamak’ı uygun bir eş olarak gören Nazlı, kendisinden yaşlı biriyle evlenme isteğini çevresindekilerin yadırgayacağını farkındadır. Ama evlilikte asıl önemli olanın samimiyet olduğunu düşündüğü için yaş farkını evlilik için engel görmez. *Çiftlik*¹⁹⁷ romanında Gülbebe Şıpka’nın kendisinden üç yaş küçük olduğunu, onunla kardeş gibi büyüdüklerini söylese de belirli süre sonra onunla evlenir.

Eğer Aşk... romanında Selim Caka kırk iki yaşında iken, yirmi yaşındaki Meryem’e âşık olur. Meryem’in kendisinden çok küçük olduğunu düşünerek evliliğe olumlu bakmaz. Selim Caka’nın yaş farkını ileri sürmesi, yaş farkını engel olarak görmesinden ziyade ilk aşkı Bengi’yi unutamayışından ileri gelir.

*Allah Kerim*¹⁹⁸ romanında Ayşesin, Yüzbaşı Fettah Bey’in kendisinden on beş yaş büyük olması dolayısıyla onunla evliliğe olumlu bakmaz.

“Bir Evlenme Hikâyesi”¹⁹⁹nde anlatıcı kendisinden çok fazla yaşlı kadınla evlenen delikanlıya sitem eder.

Maddî Beklentiler: Damat adayının ekonomik gelirinin yüksek oluşu bazı kızların ya da ailelerin evliliğe yaklaşımında önemli ölçüt iken bazı aileler maddiyatı önemsemez, bu yaklaşımın samimiyetsizliğin göstergesi olduğunu düşünürler. Bu tarz aile kızları evleneceği kişinin sosyal statüsünden çok kendisine sadakatini ve yuvaya bağlılığını önemserler.

*Ocak*²⁰⁰ romanında Nihavent kız kardeşi Zeri’yi, sözde nüfuzundan yararlanmak için Nedim Cafer’le evlenmeye zorlar. “Nikâhta keramet vardır” diyerek âni karar vermeyen Zeri temkinli davranır. Nedim Cafer’in “kadın tüccarı”, çıkarı her şeyden üstün tuttuğunu bilen Orak’la kardeşi Güner, Zeri’yi uyarır; Nedim Cafer’in olumsuz

¹⁹⁷ *Cumhuriyet*, nr. 7342, 28 Ocak 1945- nr. 7387, 14 Mart 1945, s. 3.

¹⁹⁸ *İkdam-Gece Postası*, nr. 3600, 25 Nisan 1949- nr. 3713, 18 Ağustos 1949, s. 2.

¹⁹⁹ *Kahkaha*, nr. 5, Mart 1949, s. 22-23.

²⁰⁰ *Hâkimiyet-i Milliye*, nr. 2131, 16 Haziran 1927-nr. 2260, 26 Teşrin-i Evvel 1927, s. 2.

namı Ankara'ya yayılır. Zeri, ağabeyinin kişisel çıkarları uğruna kendisini ahlâk fukarası ve kişiliksiz biriyle evlendirmesini anlamlandırmaz, ağabeyinin kararına karşı çıkar. Ağabeyinin kendisini bu evliliğe kişisel çıkarı için zorladığının farkındadır. Bu nedenle ağabeyine kendisini Nedim Cafer'le evlenmeye zorlamaması durumunda, bütün maddî varlığından vazgeçme güvencesi verir. Ona bütün mal varlıklarının vekâletini vererek, kendisini serbest bırakır.²⁰¹

Tank Tango romanında Nazan için evlilik “etiket meselesi”dir. Bununla birlikte Ömer'le evlenmek isteği Ömer'in mühendis olmasından ileri geldiği gibi, dürüst oluşundan da ileri gelir. Evleneceği kişinin dürüst olmasını önemseyen Nazan, Eyüplü bir kâtabin evlilik teklifine, onu çok fazla tanımadığı için olumlu bakmaz.

Yaldız romanında evliliğe cinsellik bağlamında yaklaşan Eligül'ün evlilikten beklentileri fizyolojik temellidir. Tayyareci Umur'u sağlam vücuda sahipken seven Eligül, Millî Mücadele esnasında Umur sakat kalınca onunla evlenmekten vazgeçer. Umur'la evlenmeye karşı çıktığı gibi ikisinin de dostu olan Mufahham'a evlilik teklif etmekte sakınca görmez. Eligül'ü büyük bir aşkla seven Mufahham ise Umur'la ikisinin birbirlerini samimiyetle sevdiğini düşünüp aralarına girmeyi ahlâkî bulmadığı için Eligül'den vazgeçmiştir. Mufahham, Eligül'ün ilkesizliğine karşın ilkeli bir tutum sergiler. Eligül'ü sahte duygularıyla yüzleştirir:

“Dün cepheye giden Umur yakışıklı, güzel, tam bir erkekti. Bugün cepheden dönen Umur her tarafı kırılmış çirkin bir vazoya döndü. Aşkınla hakikat sen de mücadele etti. Hakikat galebe çaldı. Çirkin adamı şöylece kirli bir eldiven atar gibi attın, güzel değilse bile sakat olmayan ve hayatını temiz bir yola koyan bana döndün. Susma! Hakikat budur. Bunu ya biliyorsun itiraf etmeye utanıyorsun yahut yeni baştan aldanıyorsun. İki hâlde de benim yapacağım hiçbir şey yoktur.”(s. 147).

Eligül'ün amcası kızı Gülören, evliliğe bakışı ve evlilikten beklentisi bakımından onun karşıtıdır. Millî Mücadele gazisi Umur'la evlenmeyi “şeref” kabul eder. Eligül'ün ihaneti karşısında sarsılıp karamsarlaşan Umur, Gülören'in evlilik teklifine “Bir hemşire istemiyorum. Hatta bir anne de istemiyorum.”(s. 156) sözleriyle karşılık verir. O, Gülören'in kendisine acıdığı için evlenmek istediğini düşünüp teklifi kabul etmez.

²⁰¹ Nedim Cafer'le birlikte Avrupa'ya giden Nihavent, orada Nedim Cafer tarafından dolandırılır. Yaptığı hilelerle Nihavent'i kendisine borçlandıran Nedim Cafer ona Türkiye'deki bütün mal varlığını elden çıkarttırır. Ağabeyinin düşürüldüğü durumu haber alan Zeri, sarsılır, menenjit hastası olur(*Tefrika* 82).

Çapkın Kız romanında İhsan Bey'in kendisini çok sevdiğinin ve seveceğinin farkında olan Çapkın Kız, onun fakir oluşunu evlilikleri önünde engel görür: “Çünkü güzel kültür sahibi bir genç erkek kendini kadınına besletmez. Eğer buna razı olursa o zaman bu küçük duygulu bozuk ruhlu insan benim harcım olamaz.”(s. 34-35). İşsiz, güçsüz mirasyedi olduğu için Bülent’le de evlenmez.

Üvey Ana romanında Lâle’nin Emin Bey’le evliliğinde Emin Bey’in zengin oluşu etkili olmaz. Kendisini toplum menfaatine adayan Lâle, evliliğe karar verirken millî ve toplumsal gayeyi gözetir.

Onların Romanında Gülöz’ün eşi defterdar, Çankırı’nın ileri gelirlerinden Hacı Reşit Efendi’nin kızı Ümmü Gülsüm fizikî olarak çok çirkin olmasına rağmen sadece maddî çıkar için onunla evlenir. Gülöz ise kendisine sadece beden güzelliği/cinsel ihtiras için yaklaşan bir erkekle evlilik yapmayı doğru bulmaz. Çerkeş Belinde kalırken aralarında duygusal ilişki oluşan Mehmet’i, kendisini cinsel ihtirastan uzak bir aşkla sevdiği için kabul eder. Biraz geleneksel baskı nedeniyle biraz da Çankırı’da tanıştığı Ahmet’in baskısıyla Mehmet’le evlenemez. Hayatını Gülöz’e borçlu olan Ahmet ise gün geldiğinde -Gülöz’ün eski eşi gibi- hayatını ona borçlu olduğunu unutup başkâtip olarak görevli bulunduğu Yozgat’ın zengin bir ailesinin kızıyla evlenerek ona ihanet eder.

Üç Kızın Hikâyesi romanında Betgiül’ün gösteriş meraklısı babası, kızının evliğine karar verirken damat adayının ve onun ailesinin sosyal statüsünü, kızlarının mutluluğundan daha çok önemser. Osman Bey’in bu yaklaşımı kızının itibarını artırmaktan çok, damadı sayesinde kendisinin itibarını artırmak istemesinden ileri gelir. Betgiül’ün kendisini öne çıkaracak formasyonu olmadığını göz önünde bulundurmayan baba, kızına talip olan Hukuk Fakültesi öğrencisi genci küçümser ve küstah olarak nitelendirir.

Aysel romanında Ali, Aysel’den daha eğitilmiş olmakla birlikte Hacı Nazif, kendisi gibi bir ağanın kızının bir ortakçı oğluyla evlenmesini onaylamaz. Ali’nin “Salgın Kâtibi” olarak atanması da Hacı Nazif’in ona bakışını değiştirmez. Onun gözünde Ali hep “ortakçı çocuğu”dur. Gümüsoğulları gibi bir ağa sülâlesinin kızı Aysel’le ortakçı çocuğu Günahsızların Ali’yi bir arada düşünmenin mümkün olmayacağını söyleyip teklife karşı çıkar.(s. 112) Debboy’daki Mülâzım’ı da küçümseyerek Aysel’i onunla evlendirmek istemez. “Memura mı kız vermek; Allah

göstermesin...”(s. 29) diye düşünür. Tek çocuğu Aysel’in mutlu bir evlilik yapmasını hiç önemsemez, kızını zengin biriyle evlendirerek saygınlığını artırma ve “kız satma”²⁰² sayesinde yüksek başlık parası alma planları yapar. Kazada Müstantik Mustafa’yla Aysel üzerinden pazarlık yapan Hacı Nazif, Mustafa’nın vereceği başlık parasını azımsadığı için kızını onunla evlendirmeyi de kabul etmez. *Aşkın Temizi* romanında Hacı Zeynullah kızı Güner’i beşik kurtmesi Erden’den daha zengin Dünbelekzade’yle evlendirip ekonomik ve sosyal çıkar sağlamayı hesaplar.

Hicran romanında babasının Fatma’yı zengin bir tüccarla evlendirmek isteğişi kızının zengin biriyle evlenip rahat yaşaması düşüncesinden değil damadından alacağı maddî yardım sayesinde, Fatma’yı hastalıktan kurtarmak için sattığı evini tekrar satın almak düşüncesinden ileri gelir. Babasının yaklaşımı Fatma’ya insanîlikten soyutlanan ticarî eşya görüntüsü verir. Küçükken hastalandığı için evin satılmasına neden olan Fatma’dan, yetişkin bir kız olunca evi tekrar satın alması beklenir.

Çapraz Delikanlı romanında Çapraz Delikanlı’nın arkadaşı Vefa’ya, Çilekten hakkında söylediği “Ne sözü, ne gözü, ne robu dekolte değil. Güzel, güzel dedim ya. Sonra dolu bir kız, her mevzua girebilecek kadar dolu ve bilhassa temiz. Şunu alsan Vefa.”(s. 23) ifadeleri eğitim ve kültür seviyesi yüksek bir erkeğin evliliğe bakışını vermesi açısından önemlidir.

Giderayak romanında Perihan Soydangel Haydamak’la evlenmek isteğişi duygusal ilgiden çok çıkara dayalıdır. Haydamak’ın tanınmış bir yazar oluşu, onu Perihan Soydangel için cazibe merkezi yapar. Vurgun Haydamak’a mesleği dolayısıyla birçok kadın ve kız daha hayrandır.

Bir Şoförün Gizli Defteri romanında Şoför Erol’un Anadolu’da iken nişanlandığı kızın annesi de kızın eski nişanlısının mesleğini/kâtipliği küçümseyerek evliliklerine engel olmuştur. Kız Erol aracılığıyla kâtiplerle evlenince annesi damadının ekonomik geliri düşük olduğu için bu evliliği uzun sürdürmez.

Bir Kızın Masalı romanında Ali Didin’in ilk eşi, kendisini “sosyetenin incisi” olarak düşünür. Baloda tanıştığı genç mebusun, kendisine maddî açıdan daha rahat bir hayat sunacağını düşünüp onunla evlenmeye karar verir: “Ben yüksek hayata alışmışım.

²⁰² Cumhuriyet dönemi tiyatro yazarlarından Orhan Asena *Fadik Kız*, Cahit Atay *Sultan Gelin* tiyatrolarında başlık parası karşılığında satılmaya çalışılan/satılan genç kızlarının mağduriyetini dile getirir. Bkz. Enver Töre, *Hayattan Sahneye Kadınlar*, Duyap Yay., İstanbul 2006, s. 217-218.

(...) Ben kendime mükemmel bir yaşama programı yaptım. Beni arama. Ben yeni, kibar, istikbali parlak olan yeni kocama gidiyorum.”(s. 163).

Sansaros romanında Emine’nin evleneceği kişi hakkında kendisine “nasıl adam bu?” diye soran Sansaros’a söylediği “Arabası kendininmiş. Rakı içmezmiş. Kumar oynamazmış. Yiğit, evine barkına bağlı bir adammış.”(s. 167) sözler nafakasını temin edecek eş isteyen bir genç kızın evliliğe bakışını ve evlilikten beklentilerini yansıtır. Emine eşinin aynı zamanda evine bağlı, kendisine sadık olmasını ister.

*Çiftlik*²⁰³ romanında Şıpka, fakir Çingene kızı Gülbebe’yle evlenmeyi, ağa kızı İlki’yle evlenmeye tercih eder.

Yazar hikâyelerinde de maddî beklentilere dayanan evlilik kararlarını eleştirir. *Zıfaf Hatırası* hikâyesinde Canan’ın babası Şûra-yı Devlet azasıdır. Damat adayının babası da Abdülhamit döneminde “Defterhane Mutehayyizan²⁰⁴ memuriyetinden” olup dönemin ileri gelir bürokratlarından Hasan Paşa’nın yakını/akrabasıdır. Damat adayının ailesinin siyasî konumu Canan’ın babası için tercih nedeni olur. O bu durumu kızının mutluluğu ve duygularından önde tutar.

“Asrî Kızlar I”²⁰⁵ hikâyesinde Gülsüm Hanım, kendisini evlilik teklifinde bulunan kişinin evliliğe ve hayata bakışının maddiyat üzerine kurulu olduğu düşüncesindedir. Onun evliliğe bakışını; “Siz izdivacı iki isimli bir şey zannediyorsunuz: zevk ve para... Bu iki şey de siz de var, o halde her kızla hakk-ı izdivacınız var zannediyorsunuz.” sözleriyle özetleyen Gülsüm Hanım, kendisi gibi asrî Türk kızlarının evliliğe yaklaşımında evlenecekleri erkeğin servet ya da yakışıklılığından çok sadakatının önemli olduğunu vurgular.

“Asrî Kızlar V”²⁰⁶ hikâyesinde kızın başka kardeşi olmadığı için bütün miras ona kalacaktır. Bu durumun farkında olan fakir teyzesi, onu oğluyla evlendirmek ister. Kız karara karşı çıkması durumunda kendisi hakkında “kız kokana oldu”, “fenalığa saptı” denmesinden ve dövölmekten korkar. Evliliğe tamamen maddiyat çerçevesinde yaklaşan teyze, kızın komşusu Ç. Hanım’ın tesiriyle modern, süslü kıyafet giymesine

²⁰³ *Cumhuriyet*, nr. 7342, 28 Ocak 1945- nr. 7387, 14 Mart 1945, s. 3.

²⁰⁴ İtibarlı, mühim, ileri gelen. Bkz. Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi Yay., Ankara 1996, s. 769.

²⁰⁵ *Cumhuriyet*, nr. 336, 12 Nisan 1925, s. 4.

²⁰⁶ *Cumhuriyet*, nr. 400, 18 Haziran 1925, s. 4.

önce tepki gösterir. Evliliğin gerçekleşmemesi durumunda oğlunun, servetten mahrum kalacağını düşünüp kızıdaki değişimi kabullenir.

“Bir Roman Komprimesi”²⁰⁷ hikâyesinde Muallim Hanım evlenmesine kısa bir süre kala nişanlısı Nazif’in kendisinden altı yaş büyük, çok zengin bir kadınla nikâhının kıyıldığını öğrenir. Muallim Hanım’a ihanet eden Nazif Bey, yedi yıl sonra eşi Suzan Hanım tarafından aldatılınca Muallim Hanım’a tekrar evlilik teklifinde bulunsa da olumsuz karşılık alır.

“Polis Cinayeti”²⁰⁸ hikâyesinde Ali Bey, aile büyüklerinin maaşı çok düşük olduğu gerekçesiyle memura kız vermeyip -Hacı Nazif (*Aysel*) gibi- kızlarını harp zenginleriyle evlendirmesinden şikâyetçidir.

“Bir Evlenme Hikâyesi”²⁰⁹nde fakir delikanlı, yoksulluktan kurtulmak için kendisinden çok yaşlı kadınla evlenir.

*Aşk ve İstibdad*²¹⁰ **tiyatrosunda** Ali’nin dayısıyla yengesi, onun Paşa kızı Bihter’le evlenmesini uygun bulur. Onların Ali için Bihter’i eş olarak seçmesi, Bihter’in ailesinin sosyal konumu ve ekonomik geliriyle doğrudan ilişkilidir. Aile büyüklerinin evliliğe maddiyat bağlamında yaklaştığının farkında olan Ali, bu tarz bakış açısının toplumsal bir yanılğı olduğu düşüncesindedir. Paşaların halkı sömürerek yoksullaştırdığını düşünen Ali, kendisinin paşa kızı Bihter’le evlendirilerek saadet ve huzur içerisinde yaşayacağı planlarının yapılmasını onaylamaz; duygusal ilgi duyduğu Güzide’yle evlenmeyi tercih eder. Akif Bey’in kendisi de kızı Güzide’yi “karacahlı” olarak nitelendirdiği kişiyle de evlendirmek istemez, ama Babıâli’den çekinir:

“Bildiği, ata binsin, Beyoğlu’na gitsin, Yani’nin birahanesinde sarhoş olsun, silah atsin, babasından para çeksin.” Buna karşın, kızlarını söz konusu kişi ile evlendirmeyişleri durumunda sarayın kendileri üzerinde baskı kuracağını öğrenince kızını istemediği kişi ile zorunlu olarak evlendirmeyi düşünür. Eşi Canan Hanım “Evlatlarımızın analığını, babalığını edemeyecek miyiz?” (Tefrika 10)

Akif Bey bu sözlerle isyan etse de korkusu, evlat sevgisine baskın gelir. Akif Bey’in gözünde damat adayının babası “insanlıktan, vicdandan, hayattan habersiz” biri, damat adayı da “rütbeli, aylıklı çapkın, rezilin biri”dir. Bütün bunların farkında olmasına

²⁰⁷ *Hayat*, C. 6, nr. 143, 15 Teşrin-i Sâni 1929, s. 13-14.

²⁰⁸ *Hâkimiyeti Milliye*, nr. 2809, 5 Mayıs 1929- nr. 2821, 17 Mayıs 1929, s. 4.

²⁰⁹ *Kahkaha*, nr. 5, Mart 1949, s. 22-23.

²¹⁰ (Enis Avni), *Kadın*, nr. 16, 26 Kanun-ı Sani 1324-nr. 25, 30 Mart 1325.

rağmen saraylıların kendisine uygulayacağı baskıyı düşününce çıkış yolu bulamaz, tek umudu hürriyetin ilan edilmesidir. Güzide ise bu evliliğe tamamen karşıdır:

“Ben bir hafiyenin, sefil bir yaverin karısı olmayacağım. Milletin parasıyla vatanın nimetiyle beslenen vücudumu cinayet kanlarıyla, hainlik irinleriyle büyüyen dikenli kullara teslim etmeyeceğim.” (Tefrika 18).

Ali İttihatçıların Selanik’teki çalışmalarına destek olmak için İstanbul’dan ayrılınca her ikisi başkasıyla evlenmemek için yemin edip birbirlerine söz verirler.

Yarım Türkler tiyatrosunda Süheyla’nın Cemil’le evlenmesinde duygusal ilgiden çok, Cemil’in ekonomik durumu, sosyal ve siyasî konumu etkili olur. Cemil’in annesi bu gerçeğin farkında olup bu evliliğe karşıdır. Süheyla’nın eğitilmiş oluşu Cemil için tercih nedeni olur.

Kültürel ve Sınıfsal Farklılıklar: Yazar eş seçiminde ailelerin sınıfsal konumlarının ya da evlilik adayları ya da aileleri arasındaki kültürel farklılıkların önemszenmesini eleştirir.

Bu Toprağın Kızları romanında Cemil’in anne ve babası oğullarının yoksul aile kızı Masume’yle evlenmesini onaylamazlar. Oğlunun yoksul aile kızıyla evlenmesine karşı olan anne, onunla gönül eğlendirmesini olağan karşılar.

*Ocak*²¹¹ romanında Türk Ocağı mensubu Orak da uzun yıllar Avrupa’da bulunuşu dolayısıyla yozlaşan Zeri’ye âşıktır. Zeri’yle arasındaki düşünce ve hayat tarzı farklılığını evlilik için engel görmez. Zeri’nin zaman içerisinde kendi fikirlerini benimseyeceğini ümit eder.

*Bir Ahlâk Meselesi*²¹² romanında daktilo kız Öter Emin Bey’den daha genç ve güzel olmakla birlikte aralarındaki sosyal statü farklılığı dolayısıyla Emin Bey’in kendisine duygusal ilgisini yadırgar:

“Kâbildir. Olabilir, iyi, mevkili bir adam. Aciz, mevkisiz bir daktilo kızını da sevebilir. Bunda mütessir olunacak bir şey yok. Fakat bu sevgi para ile alınmış zengin bir manto ile söylenmemeli...” (Tefrika 26)

Kendisinin samimiyetle sevilmesini isteyen Öter, Emin Bey’in kendisine gönderdiği hediyeği ilginin samimî olduğuna inandıktan sonra kabul etmek ister. “Servet kürkten daha sıcaktır, kadın kalbini çabuk eritir. Öter de bir gün bu hararetle kollarımda eriyip

²¹¹ *Hâkimiyet-i Milliye*, nr. 2131, 16 Haziran 1927-nr. 2260, 26 Teşrin-i Evvel 1927, s. 2.

²¹² *Cumhuriyet*, nr. 2071, 11 Şubat 1930-nr. 2098, 8 Mart 1930, s. 3.

kalacak...” diyerek Öter’in de kendisi gibi evliliğe maddiyat ve cinsellik bağlamında yaklaşacağını sanan Emin Bey, onu pahalı kıyafetlerle kandıracağını düşünür:

“Genç kızın parmağındaki nişan halkası onun son hülyalarının düğümüdür. (...) Yoksa bir daktilo kızı ile nişanlanacak kadar ahmak değildim. İsterse dünya güzeli olsun, isterse aşkım son haddine varsın. Zaten aşk nedir ki? Biraz belkemiği, biraz et ve birçok buse... Yeter ki onu zevk, hayal ve birçok şiir içinde geçirmeli...”(*Tefrika* 27)

Toplunun bazı fertlerinin evliliğe bakışı da Emin Bey’den farksızdır. Emin Bey’in daktilo kızını sevdiğini söylemesi üzerine Feride adlı kadın

“A! Vallahi ayıp! Senin mevkiinde bir beyefendi hiçbir daktilo parçasına tenezzül eder mi? Bırak onları odacılara, şoförlere!”(*Tefrika* 33)

sözleriyle tepki gösterir. Feride Hanım -Cemil’in annesi (*Bu Toprağın Kızları*) gibi- onun daktilo kızıyla evlenmesine karşı olmakla birlikte gönül eğlendirmesini olağan karşılar.

Öter’in evliliğe bakışı kendisine destek olacak bir eş ve barınabileceği bir yuvaya sahip olma arzusu iledir. Emin Bey’in teklifini uzun süre düşünen Öter;

“Sen bir kimsesiz namuslu kızsın. Bu adam seni seviyor. Onu sen de tanıyorsun. İhtiyar değil, çirkin değil, fakir değil, o yalnız yaşıyor. Ahlâkı mazbut, hareketi merdane... Er geç bir aile sahibi olacaksın kız! İşte karşında seni bekleyen bir erkek, daha iyisini mi bulacaksın?...”(*Tefrika* 30)

diye telkinde bulunur. Emin Bey’in gerçek niyetini öğrenince ona kendisinin ancak “namuslu bir adam”la evleneceğini, kendisi gibi namussuz biriyle ekonomik ve sosyal gücü için evlenemeyeceğini söyler. Ona metreslik teklifi etmeyi lütuf/ihsan olarak gören Emin Bey “ Kim bilir, kimi seviyorsun. Buraya geldin pişman oldun. Yine ona dönmek için namus taşıyorsun.”(*Tefrika* 30) diyerek onu başkalarının da metresi olmakla suçlar. Kendisini silahla vurmaya çalışan Emin Bey’e “fazilet ve ahlâk satışına” devam ettiği müddetçe silahı yanında taşıyacağını bildirir.

Çapkın Kız romanında Çapkın Kız, Kâmuran Bey’le onun ailesi kendisinin rahat mizaçlı oluşunu yadırgadığı için evlenemez. Köylü çocuğu Mehmet de kendisini Çapkın Kız karşısında ezik hissetmemekle birlikte onunla kendisinin farklı dünyaların insanı olduğunu düşünür. Hanımefendi’nin “Çapkın Kızla köy çocuğunu evlendirelim.” diye teklifte bulunması üzerine söylediği

“Hanımefendi ile elele tutuşmak için birbirimize çok yakın olmalıyız.(...) İstanbul’un sayfiyesinden uzanacak el, Yozgat köyünden uzanacak ele nasıl ve nerede kavuşabilir.”(s. 58).

sözler onun teklife olumsuz yaklaştığının göstergesidir.

*Onların Romanı*nda Gülöz'ün evlilik için Mehmet'i seçişi, evliliği samimiyet ve dürüstlük ilkesiyle birleştirmesinden ileri gelir. Lise eğitimi alan Gülöz, cahil ve kendisinden yaşça küçük köy çocuğu Mehmet'le evlenmekte sakınca görmez; ama gelenekçi dadısının bu evliliğe karşı çıkacağını, çevresi tarafından yadırganacağını farkındadır.

Çapraz Delikanlı romanında Çapraz Delikanlı'ya duygusal ilgi duyan daktilo kızı Perin, onunla arasındaki hiyerarşiyi duyguları önünde engel görür: "Çapraz zengin bir delikanlı, Çapraz bir müdür, Çapraz bir güzel adam. Ben bir lacivert gözlü daktilo kızı, ben bir 'yalnız kız', ben bir ıssız kız ve ıssız kız..." (s. 133) Çapraz Delikanlı'ya ilgi duyan daktilo kızı Çilekden de meslekî farklılığın onunla evlenmesinin önünde engel oluşturacağını düşünür.

Üvey Ana romanında Emin Bey, İsmet Paşa Kız Enstitüsü mezunu Lâle'yle arasında eğitim ve kültür farklılığı olması nedeniyle evlilik hususunda tereddüt eder; fakat Lâle bu farklılığı evlilik için engel görmez. Emin Bey, Lâle'yi kendisinden daha üstün gördüğü için onunla evlilik hususunda tereddüt ederken çevresindeki bazı kişiler ise onunla Lâle arasında sınıfsal fark olduğunu gerekçe gösterip evliliğe olumsuz yaklaşırlar. Emin Bey Lâle'nin aile kökenini çok önemsemez, ancak çevresindekilerin olumsuz yaklaşımları onu kararsızlaştırır. Dostlarından Özdilek Seyhan Hanım'ın

"Onların bahsettikleri asalet beş on para asaleti ile rütbe kaftan asaletidir. Bizde şu asildir bu değildir gibi bir tasnif yoktur azizim. Dört yüz şu kadar milyonumuzun hepsi de teker teker asildir. Asaletin göbek adı "Türk"tür. Türk demek dünyanın ilk temelinden asil demektir."(s. 76).

sözlerinden sonra Emin Bey Lâle'yle evlenmek için engel görmez. Özdilek Seyhan Hanım yazarın sözcüsüdür. Yazar, Emin Bey'le Lâle'nin şahsında evlilik anlayışında asil olan ya da olmayan gibi ölçütlerin konulmasını eleştirerek, evlilik için önemli olanın evleneceklerin uyuşması olduğunu vurgular.

Ben Öldürmedim-Kokain romanında barda çalışmasından dolayı çevresinin kendisine olumsuz imaj yüklediğinin farkında olan İdil, Aka'nın kendisine yaptığı evlilik teklifini Aka'nın o günlerde evlenecek kızının evliliğine ve mutluluğuna engel olmamak için reddeder. Aka'nın kızı ne kadar iffetli bir kız olsa da üvey annesinin kimliğinin, evleneceği kişinin ve toplumun ona bakışını değiştirmesi olasıdır. Aka da bu olasılığı göz önünde bulundurup kızının geleceğini düşünerek İdil'le evlenmeyi erteler.

Bir Şoförün Gizli Defteri romanında Ekrem Paşa'nın kızı Çiler, Erol'un evlilik teklifine mesleği ve ailesinin sosyal konumundan dolayı karşı çıkar(s. 45). Meslek değişikliğinin Çiler'in kendisine bakışını değiştireceğini düşünen Erol, bir ara mesleğini değiştirip tüccar görüntüsü verse de Çiler ve ailesi bu kez onu, ailesinin sosyal konumuna göre değerlendirir.

Bir Kızın Masalı romanında çok güzel bir kız olan İlki'ye zengin biriyle evlenmesini tavsiye eden zengin bir kadına başka zengin kadınlar “İsteddiği kadar güzel olsun. Elin fakir kızını hangi zengin alır? (...) Evet, hem bakalım neyin nesi?” (s. 64) diyerek karşı çıkarlar. Yoksul olduğu için horlanan İlki ise Doktor Ali Didin kendisine evlilik teklif edince “Bir küçük, fakir kimsesiz nalbur kızı; birçok zengin, aşırı şöhretli bir profesörün eşi olamaz! Aramızdaki fark Himalayalardan büyük.”(s. 180) sözlerini söyler. Eğitim ve görgü bakımından seviyeli bir duruşu olan Ali Didin'in gözünde evlilikte asıl olan maddiyat değil duygusal bağdır. Evliliğe duygusallık bağlamında yaklaşan Ali Didin, İlki'nin geçmişte yaşadıklarını da evlilikleri önünde engel görmez. Hatta kendisi gibi geçmişi acılarla dolu İlki, kendisini ona daha çok yakınlaştırır. Ali Didin yazarın sözcüsüdür. Aynı romanda kendisini sosyete olarak tanıtan bir gençle nişanlanmak üzere olan hemşirenin “Ben nişanlanacağım. Kendisini sosyeteden sayan çok mağrur bir gençle. Benim hastanede hemşire olduğumu duyup öğrenirse kibrine dokunur ve belki de...” diye evlilik hususunda çekincelerini dile getirmesi üzerine yazarın diğer sözcüsü Ali Dalgalan, bu yaklaşıma

“O bozuk ruhlu, et kafalı, sosyete bozması ile nişanlanmaktan vazgeçiniz. Bu memlekette size el uzatacak hesapsız gençler bulunur! Arada bir kalp işi varsa diyeceğim yok. O zaman da size şimdiden geçmiş olsun derim.”(s. 154).

tepki gösterir. Yazar bu kişilerin şahsında evlilikte esas olanın duygusal bağ olması gerektiğine işaret eder. Bir kişinin kendisinin üstün olduğunu öne çıkarmasını anlamsız ve ahlâk dışı bulduğu gibi ast olduğunu dert edinmesinin de o kadar anlamsız olduğunu vurgular.

*Çiftlik*²¹³ romanında Şıpka'nın Gülbebe'yle evlenmesine annesi, kız Çingene olduğu için karşı çıkar. Fakat Gülbebe'nin etnik kökeninin Şıpka için önemi yoktur. Babası Ömer Ağa da onun Çingene kızıyla evlenmesine karşıdır:

²¹³ *Cumhuriyet*, nr. 7342, 28 Ocak 1945- nr. 7387, 14 Mart 1945, s. 3.

“Sen sanır mısın ki Altınbabagiller sana bir Çingen kızı alacak? Tanrı yazdıysa bozsun. O bozmazsa -tövbe Yarabbi tövbe- ben bozarım! Biz Türk’üz bize Türk kızı gerek. Sen şehirde Frenk avradı almışlara bakma. Yedi şeytan onların gözünü bağlamış. Ben yalnız Çingen kızı değil, Fenk kral kızı olsa gene almam. Bize bizden gerek! Sana son laf: ben sağken ne Çingen kızı ne fanfın kokanası yasak! Hepsinin önüne geçeceğim. Pek merakın varsa beni çiğnesin öldürürsün, cenazemi çiğner geçersin, sonra ne istersen onu yaparsın.”(*Çiftlik* 24).

Oğlunun Türk olmayan birisiyle evlenmesine karşı olan baba, fikrini önemsemeyip evlenmeleri durumunda onları öldüreceğini söyler. Roman kişisi Aka ise Şıpka’nın Çingene kızıyla evlenmesini olağan karşılar. Aslında Ömer Ağa’nın bu ilişkiye karşı çıkması da Gülbebe’nin Çingene olmasından değil onun kendisinin gayrimeşru çocuğu olduğunu sanmasındandır.²¹⁴ Gülbebe’nin, Ahmet Çavuş’un kızı, Senkal’ın evlatlığı - Türk- olduğunu öğrenen Ömer Ağa bu kez de çevresindekilerin, oğlunun Çingene kızıyla evlendiği dedikodusu yapmasından çekinir. Dedikodunun önüne geçmenin zor olduğunu fark eden roman kişisi Aka Gündüz, çözümü onları evlilik sonrasında Ankara’ya göndermekte bulur.

Eğer Aşk... romanında evlilikte ailelerin hâlihazırdaki sınıfsal konumuyla birlikte aile kökenlerinin de etkin rol oynaması eleştirilir. İkisi de aristokrat aile çocuğu olan Selim Caka’yla Bengi’nin evlilikleri, Selim’in annesinin “kul cinsinden”/alt tabakadan oluşu gerekçesiyle onaylanmaz. Annenin sınıfsal kökeninin birincil belirleyici unsur olarak öne çıkması, evliliğe maddiyat bağlamında yaklaşıp duygunun/sevginin göz ardı edilmesinden ileri gelir. Toplumun bazı kesiminde sınıf anlayışı egemen olsa da bazı kesimi bu anlayışa oldukça tepkilidir. Selim’in babası aristokrat bir aile çocuğudur. O eşinin aile kökenini önememiştir. Oğlunun evliliğine sırf annesinin aile kökeninin gerekçe gösterilip engel çıkarılmasına büyük tepki gösterir:

“Selim’in soyu soppu belli. Aşağı yukarı elimizde doğdu. Artık bunun kul cinsi midir, şu mudur, bu mudur? Diye araştırmağa lüzum var mı? Paşa olmak asil olmak değildir. Farz edelim ki Selim’in anası kul cinsindedir. Bu bir suç mu? Bir takım insan haramileri bir köyden, bir kız çocuğu aşırılmışlar, satmışlar. Çocuğun bunda günahı ne? Bunda bir günah, bir ayıp aranmak lazımsa hâlâ esirliği köleliği güden kanunlarımızda aranmalı.”(s. 46).

Selim’in babası yazarın sözcüsü olup eleştirileri de bireysel bir eleştiri olmaktan çok toplumsal eleştiridir. Yirminci yüzyılda dahi insanları değerlendirmede ölçütün kişisel

²¹⁴ Ömer Ağa yirmi yıl önce Gülbebe’nin annesi Senkal’la gayrimeşru ilişkide bulunmuş ve bir çocukları olmuştur. Aynı günlerde eşi ölen kendisi de cepheye giden Ahmet Çavuş altı aylık kızı Gülbebe’yi Senkal Hanım’a emanet bırakır. Ahmet Çavuş Murat dağlarında şehit olur. Kendi kızı ölen Senkal Hanım, Gülbebe’yi evlat edinir(*Çiftlik* 34-35).

yetenekler ya da davranışlar yerine kişinin aile kökeninin olması, bazı kişilere hâlâ esir/köle muamelesi yapılması tepki çeker. Gururlu bir kişi olan Selim, Bengi'yi ihtirasla sevmesine rağmen onun ailesinin, annesi hakkında verdiği hüküm izzet-i nefesine dokununca evlilik kararını kendisi bozar. Fakat aradan uzun yıllar geçse de onu unutamaz. Kırk iki yaşında iken Meryem'e âşık olan Selim Caka Bengi'yi unutamadığı için onunla evlenemez. Yazdığı mektuplara karşılık alamayan Meryem, Selim Caka'nın kendisiyle evlenmek istemeyişini Selim'in aldatılmak korkusuna yorar, sadece ondan intikam almak için Afrikalı/Habeşistanlı Ahmet adlı bir tüccarla evlenir. Meryem'i ortada bırakan Selim Caka yıllar sonra Tantana Palas Oteli'nde Taranta Babu'dan (Adelina Danka'dan) "Eğer Aşk" şarkısını dinlerken onun Meryem'in kızı olduğunun farkında olmaksızın, aşk ve vicdan duyguları arasında kalır Yaklaşımının gerçek nedenini Meryem'e açıklayamayışı kendisini ve Meryem'i bedbaht eder.²¹⁵ Adelina Danka ise Selim Caka'ya kendisiyle evlenerek kendisini bar hayatından kurtulması için yalvarır.

*Allah Kerim*²¹⁶ romanında Fettah Bey ile evlenmek istemeyen Ayşe, kendisine telkinde bulunan kadına;

"İyi ya aramızda denklik yok demek. Öyle asilzade kişiye ben nasıl varırım? Böyle bir şey olsa onu ayıplarlar. Bir köylü kadınla bir fakir adamın kızını aldı diye. (...) Fettah Bey Efendi gibi bir asil kişiye ben varamam, utanırım. İstanbul'da ona varmağa can atacak paşa kızları mı yok?"(Tefrika 11).

sözleriyle karşılık verir. Ayşesin için evlilikte asıl önemli olan duygu bağıdır. Evleneceği kişinin sosyal statüsünün onun için önemi yoktur. Bu evliliğe olumsuz karşılık vermesinde Fettah Bey'i samimi bulmayışının da etkisi olmakla birlikte asıl neden akranı ve kendisini samimiyetle seven Kerim'e duygusal ilgi duymasıdır.

Yazar hikâyelerinde de kültürel ve sınıfsal farklılıkların gençlerin evlilikleri önünde engel oluşturmasını eleştirir. "Mim Hanım Hazretleri"²¹⁷ hikâyesinde dar gelirli bir memur olan Lutfi'nin, Mim Hanım gibi güzel sosyete bir kadınla evlenme fikrine arkadaşları ekonomik gelirinin düşük oluşu dolayısıyla olumsuz yaklaşır.

²¹⁵ Selim Caka'nın yıllar önce sevdalandığı Meryem (Taranta Babu'nun annesi) de aynı şarkıyı söyler.

²¹⁶ *İkdam-Gece Postası*, nr. 3600, 25 Nisan 1949- nr. 3713, 18 Ağustos 1949, s. 2.

²¹⁷ *Cumhuriyet*, nr. 74, 22 Temmuz 1924, s. 4.

“Adliyenin Karışık İsm-i Faili”²¹⁸ hikâyesinde Semuhi Bey’in ailesi, onun çamaşırcı kızla evlenmesine karşı çıkar. Babası “şart ed”er, annesi bayılır, kız kardeşleri sinir krizi geçirir. Semuhi Bey çamaşırcı kızla gönül eğlendirmek düşüncesinde olmayıp ona âşıktır. Bu nedenle onunla evlenmek için çözüm arar. Doktor Çenberliyan Karabet Efendi ve Avukat Tefarik Molla’nın desteğini alır, onlara babasını ikna ettirerek çamaşırcı kızla evlenir.

“Asrî Kızlar I”²¹⁹ hikâyesinde Gülsüm Hanım Nejad’ın, kendisi için iyi bir eş, çocukları için iyi bir baba, aile için iyi bir önder olamayacağını farkındadır. Nejat’ın kadınsı tavır ve hareketlerini de onun evlilik kararını etkiler. Onun kadın gibi süslenmesi ve narinleşmesini hoş görmeyen Gülsüm Hanım “Mehmet Nejad” adını, “Nejad Perran” biçiminde değiştirmesini yadırgar. Onun bir kadın adı “Perran”ı kullanması, silah kullanmayı ve ata binmeyi bilmeyişi, yüzemeyişi, melankolik şiirlerden hoşlanması Gülsüm Hanım’ı tedirgin eder. Bu nedenlerden dolayı onunla evliliğe olumlu yaklaşmaz, nişanı bozar.

“İki Cuma Arasında”²²⁰ hikâyesinde Perihan Hanım, ağabeyinin arkadaşı hariciyeci bir bey tarafından muharrir Gülten Mebruk Bey’le tanıştırılır. Şık kıyafetli zengin muharririn çok konuşkan oluşu, çok fazla eğilip bükülüğü, lavanta kokusu sürmesi Perihan Hanım’ın ona bakışını olumsuz etkiler. Gülter Mebruk, Ankara’da üç kıza daha evlilik teklifinde bulunur. Üç kız da aynı gerekçeyle teklifi reddeder.

Eş seçiminde maddi gelirin ya da sosyal konumun ön belirleyici olmasına karşı olan yazar, bu tür ölçütlere göre belirlenen evlilikleri samimiyetten uzak bulur, bu tür evliliklerin hüsrarla sonuçlanacağına işaret eder. Yazar evlenecek kişiler arasında sınıf, kültür ve yaş farkı oluşunu evlilikte engel olarak görmez, evlilikte asıl önemli olanın samimiyet ve sevgi olduğunu vurgular.

2.1.2.3.3.Nişanlılık Evresi

Nişanlılık evresi evlilik konusunda birçok sorunun konuşulup çözümleneceği dönemdir.²²¹ Eş seçme sürecinde tarafların birbirlerini tanıması ve yasal boyutu da bulunması yönünden “nişanlılık” dönemi önemli bir aşamadır. Eş seçimi ve evliliğin

²¹⁸ *Cumhuriyet*, nr. 137, 23 Eylül 1924, s. 4.

²¹⁹ *Cumhuriyet*, nr. 336, 12 Nisan 1925, s. 4.

²²⁰ *Cumhuriyet*, nr. 792, 24 Temmuz 1926, s. 4.

²²¹ Rezan Şahinkaya, *Aile İlişkileri*, Kardeş Matbaası, Ankara 1981, s. 72.

büyükler tarafından düzenlendiği geleneksel toplumlarda bu aşama ikinci planda kalır. Aka Gündüz'ün roman ve hikâyelerinde eğitilmiş kızların çoğunlukla nişanlılık evresine temkinli yaklaşır bu evreye karşı çıktığı görülmektedir. Yazar, kişileri aracılığıyla genç kızlara öğüt verir, onları uyarır. Nişanlılık evresinin erkekler tarafından istismar edildiği gibi kızlar tarafından da istismar edildiğini vurgular.

*Ocak*²²² romanında Güner'le Mehmet iki yıllık tanışma süreci içerisinde birbirilerini yakından tanır, birbirlerinin aileleriyle de tanışır evliliklerinin uygun olacağına kanaat getirirler.²²³ Kız kardeşleri Güner'in nişanlısı Mehmet'in iflasını eşliğinde olduğunu öğrenen Yalçın ve Orak bütün servetlerini gözden çıkarıp karşılıksız olarak Mehmet'e verirler. Yazar, Mehmet ve Güner'in şahsında Türk toplumunda genç bir kızın nişanlısından ayrılmasının olumsuz karşılandığını, bu ayrılığın bazı dedikoduları beraberinde getirdiğini vurgular. Zeri de Nedim Cafer'in Ankara'da "kadın tüccarı" olarak tanındığından habersiz olmakla birlikte "Nikâhta keramet vardır" diyerek âni karar vermez; temkinli davranır.

Dikmen Yıldızı romanında Dikmen Yıldızı evlilik geleneğinde nişanlılık evresinin çok önemsenmesini eleştirir. Ona göre nişanlılık "damgalanmak" gibi bir şeydir. O her şeyde değişim olduğu gibi evlilik anlayışında da değişime gidilmesi gerektiği düşüncesindedir. Değişimi telâffuz ederken bunun nasıl olması gerektiğine dair teklifi yoktur. Onun her hangi bir öneride bulunamayışı, biraz da onun isteklerinin o an için toplumsal olmaktan çok bireysel oluşuyla ilişkilidir. O anki arzusu, kaybetme korkusuyla yaşadığı sevgilisi Murat'la evlenebilmektir.

Çapkın Kız romanında Çapkın Kız kendisine nişanlanma teklifinde bulunan Cevat'a karşı duygusal ilgi duymadığı ve onun art niyetli olduğuna hükmettiği için karşı çıkar. O, Dikmen Yıldızı gibi nişanlılık evresini gereksiz bulur. Nişanlılık evresini gereksiz buluşu, gelenek karşıtlığından çok erkekleri art niyetli görüşünden ileri gelir. O, evlilik hususunda samimî olmayan erkeklerin nişanlılık evresini gönül eğlendirmek için aracı ettikleri düşüncesindedir. Bu nedenle dostu Cevat'ın nişanlanma teklifine karşı çıkar. Ona yazdığı mektupta

"Sadece nişanlanacağız. Herkesçe makbul bir vaziyete geçeceğiz. Her zaman yanımda bulunmak hakkını alacaksın ve sonra şu zayıf mevcudiyetinle benim en zayıf bir dakikamı

²²² *Hâkimiyet-i Milliye*, nr. 2131, 16 Haziran 1927-nr. 2260, 26 Teşrin-i Evvel 1927, s. 2.

²²³ Güner'e ilgi duyan Nihavent, bu ilişkiyi kıskanır, ilişkinin duygusallıktan uzak, geçici bir heves olduğunu iddia eder. Türk Ocağı mensubu Güner ise, "ocaklı" bir kızın verdiği kararın kesin bir karar olduğunu belirtir (*Tefrika* 12).

tarassut edeceksin. Ve sonra Yatkulüpte, Feneryolunda bir güzeller halkasının ortasında gözlerini süzerek beni anlatacaksın değil mi?”(s. 52)

diyerek onu samimiyetsizlik ve art niyetlilikle suçlar. Emek Evi’ndeki kızlardan birinin evlenmek istediği erkek de

“... uzun zaman nişanlı durmak, yahut nişanlanmak son devirde gülünç bir moda oldu. Bir ay sabret. Bizim şirket beni teftiş şubesine şef tayin edecek. O gün sabahleyin nişanlanırsın, ikindi üzeri belediyeye gideriz ve akşam yemeğini kendi evimizde yeriz.”(s. 173).

diyerek nişanlılığı ayrıntı olarak görüp asıl önemli olanın evlilik dolayısıyla aile olduğunu vurgular.

*Bir Ahlâk Meselesi*²²⁴ romanında Emin Bey nişanlılık evresini tuzak olarak kullanmayı planlar. Ancak temkinli davranan Öter yüzüğü kabul etmekle birlikte teklife hemen olumlu karşılık vermez, ondan belirli bir süre ister. Emin Bey’in gerçek niyetini açıklaması üzerine ona;

“İzdivaç mı? İzdivaç hakkında henüz bir fikrim, verilmiş, hatta tasavvurda bir kararım falan yoktur. (...) Çünkü seni seviyorum. Seni sevdikten sonra izdivaca ne lüzum var, elin kızına bağlanacağıma ölünceye kadar seninle yaşarım. (...) Mademki sevişiyoruz beraber yaşarız”(Tefrika 29).

sözleriyle isyan eder.

Ben Öldürmedim-Kokain romanında İdil -Çapkın Kız gibi- nişanlanacağı kişinin kendisiyle gönül eğlendireceğini düşünerek nişanlılığa karşı çıkıp doğrudan evlenmek ister. Evlendikten kısa süre sonra evlendiği kişinin, kendisini huzursuz edip daha sonra da mahalle imamı ve muhtarla anlaşıp boşaması İdil’in nişanlanma hususundaki tereddüdünü haklı çıkarır(s. 137).

Giderayak romanında Nazlı’nın gözünde nişanlanma, “evlenme mukavelesinin parafe edilmiş müsveddesidir.”(s. 133-134) “Elin süpürge saçlı paytağını şikâr şeymiş gibi koluma takıp Beyoğlu sokaklarında dolaşamam!”(s. 135) diyen Vurgun Haydamak da nişanlılığın tamamen flört hayatıyla özdeşleştirilmesine tepkilidir.

Bir Kızın Masalı romanında düzmece planla, İlki’yi evlilik vaadiyle kandıran Refik de oyununun ortaya çıkmaması için nişanlılık evresini

²²⁴ Cumhuriyet, nr. 2071, 11 Şubat 1930-nr. 2098, 8 Mart 1930, s. 3.

“Vallahi gelemem şu nişanlılığa! Etiketleri, yapmacıkları, isterse samimî olsun sinirime dokunuyor doğrusu. Ben evlenirsem ki şimdilik niyetim yok, doğrudan doğruya evleneceğim. Öğleye yakın nikâh, akşama düğün dernek. Öyle aylarca yalanıp duramam!”(s. 97).

sözleriyle geçiştirir. Refik’in nişanlılık evresini geçiştirmek isteği, nişanlılık evresindeki sürecin onun gerçek kimliğini, evliğe bakışını ortaya çıkarma korkusundan ileri gelir. İlki daha sonra Ali Dalgalan adlı doktorla evlenmeye karar verince her ikisi de nişanlılık evresini gereksiz bulup doğrudan nikâh kıymaya karar verirler. Ali Dalgalan da İlki de nişan geleneğinden nefret ederler. Fransızlarda (Frenklerde) nişanlılığa “aşkın belgesi” olmaktan çok “Drahoma’nın vadeli bonusu” gibi bir anlam yüklendiği görüşünde olan Ali Dalgalan nişanlılık evresinin çoğunlukla dürüstlük ilkesinden uzak olduğu görüşündedir.

Bazı kızlar erkekler tarafından istismar edildiği gerekçesiyle nişanlılık evresini gereksiz bulurlarken, bazıları da evleneceği erkeği tanıma fırsatı verdiği için bu evreyi önemserler. *Üç Kızın Hikâyesi* romanında Dürer, nişanlılık evresini gereksiz bulan Dikmen Yıldızı (*Dikmen Yıldızı*) ve Çapkın Kız’ın (*Çapkın Kız*) aksine nişanlılığı “fennî tedbir” olarak görür(s. 128). Modern ve demokrat bir ailenin kızı olan Dürer, nişanlılık evresinde ailesinin kendisine tanıdığı hürriyet sayesinde evlenmeyi düşündüğü kişiyi daha yakından tanıma fırsatı bulacağını düşünmektedir. *Çiftlik*²²⁵ romanında İlki’yle nişanlandırılan Şıpka da onunla mutlu olamayacağını fark edince ondan ayrılır.

Yazar, *Eğer Aşk...* romanında Selim Caka aracılığıyla nişanlılık evresinin istismar edildiğine işaret eder:

“Cancağızım hava serinledi, caketini arkana al. Aman cereyan vardır. Bu tarafa otur. (...)”

Delikanlı aptalsa:

-Sevgili nişanlım beni candan seviyor...diye kuruntu edip koltuklarını kabartır.

Kız yine başlar mı başlar:

Dün gece çok üzüldüm. Rüyamda sen geldin. Artık seni sevmiyorum dedin. Bak gözlerime ağlamaktan kan çanağı. Karşı masadaki kadına iki defadır dikkatle baktın. Evvelki gün seni bir daktilo ile selamlaşırken görmüşler.

Nişanlı pek safsa:

- Kız bana delice âşık, mesut olacağız, düşüncesiyle böbürlenir durur.

²²⁵ *Cumhuriyet*, nr. 7342, 28 Ocak 1945- nr. 7387, 14 Mart 1945, s. 3.

Bunun belli başlı iki sebebi vardır. Bir: Dehşetli bir sadık sevgili olduğunu göstererek evlenmeyi çabuklamak.

İki: Çocuğu ilk günden tahakküm altına alıp kılıbıklığa alıştırmak.

Haksızlık etmem, bunun erkek tarafı da vardır. O da aynıyla böyle davranır. Bunları daha süslü söyler.

Kız budala ise:

Beni çok seviyor sadık bir koca olacak... diye evdeki besleme kızıdan tutun da bütün bildiklerine söyler. Erkeğin de bundan maksadı şudur: Kendini delice âşık ve çelik kadar sağlam bir sadık göstereyim, inandırayım da öbür tarafta fık atayım.”(s. 64).

Yazarın sözcüsü Selim Caka’nın sözleri yazarın saf ve deneyimsiz nişanlı çiftlere uyarı mahiyetinde olup nişanlılık evresinin, her iki cins tarafından da istismar ve çıkar aracı edileceğini örnekleriyle göstermektedir.

*Allah Kerim*²²⁶ romanında üç yıldır bir kızla sözlü olan Fettah Bey, hiçbir gerekçe göstermeden kızla ilişkisini bitirmek isteyince kızın kardeşleri bu durumu namuslarına leke sürülmesi şeklinde yorumlayıp Fettah Bey’i vururlar. Fettah Bey’in tavrı nişanlılık evresinin gönül eğlendirmek için kullanılmaya çalışıldığının göstergesidir.

“Asrî Kızlar I”²²⁷ hikâyesinde Nejad Perran Beyle nişanlanan Gülsüm Hanım üç aylık nişanlılık sürecinde onunla uyumlu bir çift olamayacaklarını fark edip ayrılma kararını mektupla bildirir. Bu süreç onu nişanlılık evresinin alelade bir gelenek olmadığı hükmüne vardırır. “Asrî Kızlar II”²²⁸ hikâyesinde Tayyareci Kemal’le nişanlanan Sâcide Hanım, nişanlılık evresinde evliliğin yürüyeceğine kanaat getirir. Evliliği hızlandırmak ister, evlilik için çeyiz hazırlamayı gereksiz bulur. Evleri için gerekli eşyaları evlendikten sonra imkânları elverdikçe almak ister. “Asrî Kızlar III”²²⁹ hikâyesinde Şekibe Hanım nişanlısıyla birbirini tanıyarak ve severek nişanlanır.

Nişanlılık evresinin evlenecek çiftlerin birbirlerini tanımalarına fırsat verdiği gibi istismar edildiğine dikkat çeken yazar, genç kız ve erkekleri bu evrede dikkatli olmaları hususunda uyarır.

²²⁶ *İkdam-Gece Postası*, nr. 3600, 25 Nisan 1949- nr. 3713, 18 Ağustos 1949, s. 2.

²²⁷ *Cumhuriyet*, nr. 336, 12 Nisan 1925, s. 4.

²²⁸ *Cumhuriyet*, nr. 337, 13 Nisan 1925, s. 4.

²²⁹ *Cumhuriyet*, nr. 338, 14 Nisan 1925, s. 4.

2.1.2.4. Kız Kaçırma/Sevdiğiyle Kaçma

Türk toplumunda bir kızın aile büyüklerinin kararına karşı çıkıp kendisinin uygun gördüğü bir erkeğe kaçması, aile büyüklerinin ve toplumun gözünde edepsizlik, saygısızlık olarak nitelendirilir. Sevdikleriyle kaçan kızlar, aileleri tarafından çoğunlukla affedilmeyip bazen evlatlıktan reddedilerek ya da belirli bir süre küs durularak cezalandırılırlar. Cumhuriyet döneminde bu mesele tiyatrolarda sıklıkla işlenir. Yazarlar, genç kızların aile baskısına boyun eğmemek için evden kaçtıklarını vurgular.²³⁰ Aka Gündüz kız kaçırma meselesini üç romanında işler.

Aysel romanında köyün gençlerinden Hamza ve Ayşe aile baskısı yüzünden evlenemeyince kaçmak zorunda kalırlar. Anadolu toplumunda bir kızın kaçması, aile namusuna leke sürülmesi şeklinde yorumlanır. Kız kaçırma hadisesi yöredeki bütün aileleri tedirgin eder. Aysel’le Ali’nin duygusal yakınlığı öğrenen Hacı Nazif, itibarının düşmesinden korkup onları sindirmeye çalışır. Hacı Nazif’in korkusu namusa verdiği önemden çok, kızının maddî ve sosyal konum bakımından kendisinden düşük bir ailenin oğluna âşık oluşundan kaynaklanmaktadır. Ali’yi gerektiğinde uğruna ölümü göze alacak kadar seven Aysel de sadece kişisel çıkar için sevdasına engel olan babasından nefret etmekle birlikte Gümüşoğulları adına leke getirmemek için çok sevdiği Ali’yle kaçmayı düşünmez.

Üç Kızın Hikâyesi romanında Hacı Ata Efendi adlı bir kişinin kızının kaçmasına, etraftaki çoğu aile gibi Filik’in ailesi de tepki gösterir.²³¹ Hacı Ata’nın kızı evliliği hususunda kendi iradesini kullanır, “Babam gönlümün kâhyası değil ya!” diyerek kesin tavrını koyar. Hacı Ata’nın kızının tavrı çevredeki çoğu aileyi -özellikle genç kızı olan aileleri- tedirgin eder. Bu hadise üzerine tedirgin olan aileler, gelenekleri sorgulamak yerine kızlarına gözdağı verirler. Filik’in mutaassıp ve baskıcı yönleriyle öne çıkan babası, kızının kaçması durumunda onu “kurşunla temizleyece”ğini söyleyerek onu sindirmeye çalışır. Babasının sözleri Filik’i sindirmez, aksine öfkelenir ve isyanını artırır.

²³⁰ Necati Cumalı *Ezik Otlar, Nalınlar*, Nazım Kurşunlu Çığ, Orhan Asena *Fadik Kız* tiyatrolarında. Bkz. Enver Töre, *Hayattan Sahneye Kadınlar*, Duyap Yay., İstanbul 2006, s. 216-217.

²³¹ Ahmet Midhat Efendi’nin “Bir Fitnekâr” adlı hikâyesinde Mümtaz Bey, kızı Münevver’in bir delikanlıya duygusal ilgi duyduğunu öğrenince tepkisini; “ben kızımın bir erkeği severek vardığına kail değilim. Bu benim namusuma dokunur. Eğer kızım mutlaka kocaya varmak istiyor ise kendisine münasip birini buluruz.” Letâif-i Rivayat, 9. cüz, İstanbul 1293, s. 107-108.; aktaran: Fazıl Gökçek, “Tanzimat Dönemi Roman ve Hikâyelerinde Kadın Erkek İlişkilerinin Düzenlenişi ile İlgili Tespitler”, *Türk Yurdu (Türk Romanı Özel Sayısı)*, C. 20, nr. 153-154, Mayıs-Haziran 2000, s. 127.

*Allah Kerim*²³² romanında Fettah Bey, adamlarına Ayşesin'in kendisinde gönlü olduğunu söyleyip onu kaçırtmaya çalışır. Pratik zekâsını işleten Ayşesin silahla onları etkisiz hâle getirir. Fettah'ın atını vurup ona gözdağı vermek ister. Ancak Fettah bunun intikamını alacaktır.(Bkz. Ezilen Kadın, s. 45)

“Yıldırımlar”²³³ **hikâyesinde** Selma Hanım Osman Bey'i çok sevmesine rağmen onun kendisini kaçırma teklifine bu eylemin her ikisinin namusuna leke süreceğini düşünüp karşı çıkar.

Aka Gündüz aileleri tarafından duyguları ve fikirleri önemsenmeyen genç kız ya da erkeklerin kaçma eylemine başvurduğunu gösterir. Ailelerin hoşgörüsüz ve baskıcı tavırlarını eleştirir.

2.2.Çocuk ve Eğitim

Çocuk, sosyal kurumların en küçük birimi olan ailenin temeli ve geleceğidir. Beden ve ruh gelişimi açısından ilk ve en önemli evre olan çocukluk dönemi deneyimleri, kişilik gelişimi üzerinde doğrudan etkilidir. Ziya Gökalp, çocuğu aile birimini kuvvetlendiren varlık ve toplumun geleceğinin gücü olarak görür ve çocuğun bir şahsiyet olarak yetiştirilmesini hedefler.²³⁴ Roman, hikâye ve tiyatrolarında çocuk meselesi önemli yer tutan²³⁵ Aka Gündüz'ün bu meseleye yaklaşımı Ziya Gökalp'in fikirleriyle paralellik gösterir. Çeşitli nedenlerle kimsesiz kalan çocukların durumları, bunlardan bazılarının kötü yola düşüş ya da suça itiliş nedenleri üzerinde duran yazar, sözcü ya da ideal kişileri aracılığıyla toplumu onlara yardım eli uzatmaya çağırır, onların topluma kazandırılması gerektiğini vurgular. Onun roman, hikâye ve tiyatrolarında işlenen çocuk meselesi; Kimsesiz Çocuk, Suça İtilen Çocuk, Çocuk Eğitimi alt başlıkları altında incelenmektedir.

²³² *İkdam-Gece Postası*, nr. 3600, 25 Nisan 1949- nr. 3713, 18 Ağustos 1949, s. 2.

²³³ *Cumhuriyet*, nr. 2119, 21 Mart 1930-nr. 2135, 6 Nisan 1930, s 3.

²³⁴ İnci Enginün, “Ziya Gökalp ve Çocuk”, *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, Dergah Yay., İstanbul 1991, s. 426.

²³⁵ Türk edebiyatında yazarlar eserlerinin çoğunda doğrudan ya da dolaylı olarak “çocuk” meselesine yer verir. Ahmet Midhat Efendi (*Esaret, Çengi*), Sami Paşazade Sezai (*Sergüzeşt*), Halide Edip (*Zeyno'nun Oğlu, Sinekli Bakkal*), Ebubekir Hazım (*Küçük Paşa*), Reşat Nuri (*Kızılıcak Dalları, Çalikuşu*), Tevfik Fikret (Balıkçılar, Verin Zavallılara), Mehmet Akif (Küfe, Kocakarı ile Ömer) bu meseleyi işleyen yazar ve şairlerdir.

2.2.1.Kimsesiz Çocuk

İnsanlık tarihi kadar eski olan savaşların en büyük mağduru çocuklardır. Savaşı daha çok cephe gerisinden öğrenen çocuklar yaşadıkları felaketten doğrudan etkilenir. Ülkede art arda yaşanan savaşlar sonucu birçok çocuk kimsesiz kalır; bu çocukların hayatı çoğunlukla olumsuz bir yöne kayar. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında savaşlar ya da çeşitli nedenlerle birçok çocuk kimsesiz kalır. Bu tarihlerde Türk toplumunda çeşitli nedenlerle kimsesiz kalan çocuk sayısı oldukça fazladır. Dârü'l-eytamlara yerleştirilmede önceliğin şehit ya da harp malullerinin çocuklarına verilmesi, bu kurumların sahipsiz kalan tüm çocukları barındıracak kapasiteye sahip olmaması dolayısıyla, farklı nedenler yüzünden kimsesiz kalan çocuklar bu kurumlardan yararlanamayıp mağdur olmaktadır. Bu nedenle çeşitli nedenlerle kimsesiz kalan çocuklar ya aile yakınlarına sığınır ya da çocuğu olmayan aileler tarafından evlat edinilir²³⁶. Bunlardan bazıları öz çocuk gibi benimsenirken bazıları ise horlanır, sığıntı muamelesi görür.

Aka Gündüz roman ve hikâyelerinde sahipsiz kalan çocukların çoğunlukla kötü yola düştüklerini, ruhî dengelerini yitirdiklerini vurgular; kimsesiz çocukların sığınacakları mekânların eksikliğine dikkat çeker. Çocuklara karşı merhametle yaklaşan yazar, bu hususta toplumun duyarsızlaşmasını, resmî kurumların yetersiz kalmasını eleştirir.

*Ocak*²³⁷ romanında Yeter'in babası Birinci Dünya Savaşı esnasında kör olur, memleketine döndükten kısa süre sonra ölür. Annesinin de Sakarya'ya cephane taşıırken, tayyare bombasının vücuduna isabet edip şehit olması sonucu Yeter kimsesiz kalır. Sekiz kardeş olan Yeter'in diğer kardeşleri de bakımsızlıktan ölür. Savaş yılları dolayısıyla oldukça yoksullaşan halk, kendi çocuğuna dahi bakmaktan acizdir. Bu köye öğretmen olarak atanan Orak, Yeter'e destek olarak onun acısını dindirir.

*Bir Ahlâk Meselesi*²³⁸ romanında S.'nin babası I. Dünya Savaşında dört cephede savaşırken çocukları da cephe gerisinde “ekmeksiz, susuz, evsiz ve ateşsiz” kalır.

²³⁶ Türk edebiyatında evlat edinilen çocuk meselesi önemli bir yer tutar. Ahmet Midhat Efendi *Fırat* (1871), Nabizade Nazım *Zavallı Kız* (1889), Hüseyin Rahmi (“Zavallı Halime” *İki Hüdûğün Seyahati*), Halit Ziya Uşaklıgil (*Señile, Ferdi ve Şirekâsi*), Ebubekir Hazım Tepeyran (*Küçük Paşa*), Refik Halit Karay (*İstanbul'un İcyüzü*), Halide Edip Adıvar (*Zeyno'nun Oğlu*), Sabahattin Ali (*Kuyucaklı Yusuf*) bu meseleyi işleyen yazarlardır. Bu eserlerde evlat edinilen çocuklar - *Küçük Paşa* dışında- öz evlat gibi benimsenip topluma kazandırılmaya çalışılır. Bkz. Alev Sınar, *Hikâye ve Romanımızda Çocuk (1872–1950)*, Alfa Yay., İstanbul 1997, s. 71-79.

²³⁷ *Hâkimiyet-i Milliye*, nr. 2131, 16 Haziran 1927-nr. 2260, 26 Teşrin-i Evvel 1927, s. 2.

²³⁸ *Cumhuriyet*, nr. 2071, 11 Şubat 1930-nr. 2098, 8 Mart 1930, s. 3.

Mülazım babasıyla annesini üç yaşında iken kaybeden Öter ve ağabeyi çok uzak akrabaları tarafından büyütülür. O yedi yaşında iken ağabeyi Erol, I. Dünya Savaşı esnasında Sibiry'a Ruslara esir düşer, on üç sene kendisinden haber alınamayınca şehit olduğu sanılır. Yedi yaşından itibaren kendisi çalışıp okuyarak daktilocu olmayı başaran Öter, daima aile eksikliğini hissedip bir gün ağabeyinin döneceği umuduyla yaşar. Akrabaları tarafından terk edilen Öter, insanlara olan güvenini kaybeder. Barınacak bir yuvaya dahi sahip olmadığı için pansiyonda kalır.

Bu Toprağın Kızları romanında babasını Birinci Dünya Savaşında, annesini Mütareke yıllarında kaybedip yetim kalan Masume, abla ve eniştelere sığınır. Eniştelere onu emanet olarak görmeyip dışlar. Masume sokaklara düşer. Aynı romanda Fahriye, annesi ve babasının boşanması sonucu devrin ünlü paşalarından İrfan Paşa ve eşi Mesûde Hanım tarafından evlat edinilir.²³⁹ İrfan Paşa Fahriye'yi öz evladı gibi benimser ve sever, Fahriye de onun sağlığında hayatının en mutlu günlerini yaşar. Paşa'nın intiharı ve ondan kalan mirasın zaman içerisinde tükenmesi sonrasında Fahriye manevî annesinin yönlendirme ve teşvikleriyle önce salon kızı, sonra da metres olmaktan kurtulamaz. Düştüğü durumun asıl sorumlusu olarak öz anne ve babasını gören Fahriye zamanla onlardan nefret eder, onları bulup haykırmak ister. Son derece iyimser bir kişiliğe sahip olan Fahriye onların da zamanla pişman olup kendisini arayıp bulamadıklarına hükmederek rahatlamaya çalışır. Aynı romanda dedesi Mim Paşa'yla babasını kısa süre arayla kaybeden Sara, annesinin de başkasıyla evlenmesi sonucu Paşa Dedesinin konağında halasıyla yaşamaya başlar. Dedesinden kalan mirası müsrifçe harcayan halası, Sara'yı emanet olarak görmek yerine bir sığıntı görüp aşağılar. Zamanla halasının ve çocuklarının işkencelerinin katlanılmaz oluşu üzerine, Paşa dedesinin yakını Sabur Sami Bey'in yardımıyla Selçuk Hatun Mektebine yatılı olarak yerleştirilen Sara, bu okulda huzur bulur. Selçuk Hatun mektebi kapatılır, oradaki leyli (yatılı) öğrenciler Bezmi Âlem'e yerleştirilir. Fakat kısa süre sonra Sultanilere parasız öğrenci kabul edilmemesi Sara'nın hayatında yeni bir talihsizliğin başlangıcı olur. Sara çıkış yolu bulmak umuduyla devrin Maarif Nazırı Rıza Tevfik'le görüşüp hâlini arz eder, ancak ondan istediği karşılığı alamaz. Rıza Tevfik'in kendisini Dârüleytam'a yerleştirme teklifine, Dârüleytam'da sığıntı muamelesi yapılacağını düşünüp gururuna yediremediği için karşı çıkar. Bezmi Âlem mektebine leyli olarak devam etmesi

²³⁹ İrfan Paşa'nın Meşrutiyet döneminde Tanton'a gönderilmesi sonucu annesinin Fahriye'yle irtibatı kopar, annesi ömrü boyunca kızını göremez. Fahriye evlatlık olduğunu yirmi üç sene sonra öğrenir. Buna inanmak istememekle birlikte ailesinin kim ve nerede olduklarını merak eder.

mümkün olmayınca, neharî (gündüzcü) olarak devam eder. Para karşılığında arkadaşlarının notlarını tutarak kırtasiye malzemelerini ve öğle yemeği masraflarını karşılar. Sara tutunmak için ne kadar çözüm yolları üretirse üretsün mücadelesi, talihsizliği karşısında yenik düşer. Halasının ölümünden sonra sokakta kalan Sara, okula gündüzcü olarak da devam edemez. Durumunu okul müdürü Nezihe Muhittin Hanıma da arz eder, ama o da bir çözüm yolu bulmaz. Bundan sonra eğitim hayatına son veren Sara çalışıp hayata tutunmaya çalışır. Fakat talihsizlikler hayat boyu onu takip eder. Mücadele edecek gücü bulamayan Sara kötü yola düşer. Yazar; Masume, Fahriye ve Sara örneklerinde sahipsiz ve desteksiz kalan kızların dramlarını işler.

İki Süngü Arasında romanında anne ve babasını küçük yaşta kaybeden Emine, dadısıyla ağabeyinin elinde büyür. Ağabeyinin II. Abdülhamit tarafından Trablusgarp’a sürülmesi, dadısına felç inmesi sonucu Emine kimsesiz kalır. Ağabeyinin çalıştığı gazetenin sahibine başvuran Emine, ondan kendisini iyi bir ailenin yanına yerleştirmesini ister. Başka ailelere güvenemeyen patron, Emine’yi ağabeyi Salih’in “yâdigârı” görüp çocuklarına mürebbiyelik etmesini ister. Beyefendi onu evlat ya da kardeş gibi benimser, o da bu evde kendisini güvende hisseder; ancak evin hanımı onu kocasından kıskanır. Karısının kendisini “Ya Emine denilen yelloz, ya ben!” diye tehdit etmesi Beyefendi’nin tavrını değiştirmez. “Sen hayır! O, evet.”(s. 70) diyerek kendisine emanet edilen kızı mağdur etmez. Beyefendinin padişah tarafından görevlendirilip seyahate çıkması dadıyla hanımefendinin Emine’den alacakları intikam için kaçırılmaz fırsat olur. Onu kötü muamelelerle evden uzaklaştıramayınca hırsızlıkla suçlarlar. Uzun yıllar hapisshanede kalan Emine ruhî dengesi de bozulunca hayattan umudunu yitirir. Ancak kendisini yakından gözlemleyen doktorun telkinleriyle yeniden hayata bağlanır.

Ben Öldürmedim-Kokain romanında annesinin ölmesi, babasının kimlik ve mekân değiştirip ortadan kaybolması sonucu İdil, aile dostları Nurinisa Hanım’la yaşamaya başlar. Nurinisa Hanım, İdil’i yetiştirmeye özen göstermekle birlikte onu bir evlat olarak benimsemez. Yetişkin kız olduğunda fahişe olmaya teşvik ve sevk edilen İdil, “hayat kadını” olarak çalışır.(Bkz. *Düşmüş Kadın*, s. 54) Masume, Fahriye, Sara, Emine ve İdil “kimsesiz kalma, sığınma, terk edilme, hayattan umudunu yitirme” evrelerinden geçer. Bu dört kıza merhametle yaklaşan yazar, toplumun böyle mağdur edilen kızlara yardım elini uzatması gerektiğini vurgular.

Bir Varmış Bir Yokmuş romanında Veli, babası Hüseyin Bey’in Magosa’da zindana atılması, annesinin veremden ölmesi sonucu kimsesiz kalır; babasının “beşik

kardeşi” Hasan Bey’e sığırır. Hasan Bey, arkadaşı/kardeşi Hüseyin’in çocuğu Veli’yi, kardeşinin yadigârı kabul edip ona babasından daha iyi bakmaya özen gösterir. Ona kimsesizliğini hissettirmemek için kendi çocuğundan öncelik tanır. Hasan Bey’in oğlu Ali de onu yabancılamaz, “kardeşlik”i Veli’ye manevî destek olur. Buna karşın Hasan Bey’in destek ve yardımlarıyla II. Meşrutiyet devrinin etkin siyasetçilerinden olan Veli, kendisine yapılan iyilikleri hemen unuttur. Hasan Bey’in oğlu Ali mağdur duruma düşünce, ona hiç destek olmadığı gibi onun zorda kalmasına neden olur. Ali Bey’in ölümü üzerine kimsesiz kalan eşi ve oğlu Ender’in kendisinden yardım taleplerini de geri çevirir.

Üvey Ana romanında Lâle ve Gül adlı ikiz kardeşler, kendilerini henüz yetim kalmadan önce tanıyan Şoför Lobut Ağabey tarafından evlat edinilir. Lobut Ağabey’le ablası kendileri de öksüz büyüdüklerinden, bu çocukları kendi öz evlatları gibi benimserler. Lobut Ağabeyin metresi Pakize de onları Türk ahlâk kurallarına uygun biçimde yetiştirmeye özen gösterir. Çocukları huzur kaynağı gören aile onlar sayesinde evdeki bolluk ve bereketin arttığını düşünür. Evlat edinildikten kısa süre sonra Gül’ün verem olmasına çok üzölen aile, Lâle’yi her yönden yetiştirmek için bütün imkânlarını seferber eder. İsmet Paşa Kız Enstitüsü’nü başarıyla tamamlayan Lâle de iyi bir mürebbiye olur.

Yayla Kızı romanında Mehmet Çavuş Sakarya Muharebesi esnasında şehit düşünce, hiçbir maddî gelire sahip olmayan Petek ve annesi, hayatlarını ahır sekisinde geçirirler. Yöre halkı şehit çocuğu Petek’in sorunları karşısında duyarsızdır. Onlara yardımcı olmadıkları gibi onları aşağılarlar. Petek yaşının küçük olmasına rağmen hasta annesini kurtarmak için kendisini sorumlu hisseder. Yozgat yöresinde iş bulamayınca Ankara’ya gidip çözüm arayan Petek, Ankara’daki ilk günlerinde şiddete maruz kalır. Hayat karşısında deneyimsiz olmakla birlikte cesur olan Petek, kendisini “kahbe dölü” diyerek aşağılayan kişilere karşı savunur. Duyarlı bir kişiyle komiser onun çaresizliğini fark edince ona destek olurlar(s. 64-65). Petek’in yaşı Himaye-i Etfâl Cemiyetine yerleştirilmek için belirlenen yaş sınırının üstündedir. Petek’in kimsesiz ve yardıma muhtaç durumda olduğunu fark eden doktor, çözümü onu bir aileye evlat vermekte bulur. Nuri Bey’le Nefise Hanım ailesi tarafından evlat edinilen Petek, bu ailenin yanında huzurlu günler geçirir, aile Petek’in her yönden gelişmesine önem verir. Petek onların yanında kalırken komşuları Benzigöl’den özel dersler alarak okuma yazmayı öğrenir. Ailenin arasında sorun yaşanması üzerine onların komşuları Perihan Hanım

tarafından evlat edinilir. Babasının ölmesi sonucu öksüz kalan Benzigül ve annesi de ablası Perihan Hanım'a sığınmışlardır. Benzigül'le annesi bu evde kendilerini sığıntı hissederler. Onların kendisini sığıntı hissetmeleri enişterinden çok Perihan'ın söz ve davranışlarının katlanılmaz hâl alışından ileri gelir. Ablasının davranışları katlanılmaz bir hâl alınca, Benzigül zaman zaman isyan eder. Ablasının yanında kaldığı sürece kendi kişiliğini ortaya koyamayacağını fark eden Benzigül, kurtuluşu bir binbaşıyla kaçmakta bulur. Petek de Perihan Hanım'ın tokat ve hakaretlerine maruz kalmaktadır. Perihan Hanım ona gücünün üstünde görev ve sorumluluk yükler. Aldığı özel dersten mahrum bırakır. Fizikî bakımdan yıpratılmak Petek'i çok fazla etkilemez, ancak Perihan Hanım'ın "orospunun doğurduğu" demesi üzerine Petek, ruhunda gizlediği öfkeyi ortaya çıkarır. Yaşadığı birçok olumsuzluğa tahammül eden Petek, annesine yapılan hakaret karşısında sessiz kalmaz(94-96). Perihan Hanım'ın işkencelerinin katlanılmaz hâl alması üzerine evden kaçan Petek bu kez de hırsızlıkla suçlanır. Perihan Hanım'ın eşi Petek'e yapılan işkencelere yakından tanık olduğu için çaresiz ve masum kızın kurtulması için uğraşıp aklanmasını sağlar. Bu evden kaçtıktan sonra çaresiz kalan Petek bataklığa düşmek üzere iken kurtulur. Ankara'ya sadece annesini iyileştirmek için gelen Petek, barda kazandığı paranın büyük çoğunluğunu annesine gönderse de annesini hastalıktan kurtaramaz.

Sansaros romanında babası muharebeye katılan, annesini göç esnasında kaybeden Sansaros aile dostları Salih Usta'nın yardımıyla Orta Anadolu'da "Kovan" adlı yetimhaneye yerleştirilir. "Kovan" adlı kurum göç esnasında ya da cephede ölenlerin çocuklarının yerleştirildiği yuvadır(s. 70). Yuvaya yerleştirilen çocukların çoğu millî felaketin farkında olmayıp neşe içerisinde eğlenirken bazı çocuklar toplumun yaşadığı ızdırapların farkındadır. Yaşının çok küçük olmasına rağmen, ülkenin dolayısıyla kendilerinin bir felaket içerisinde olduğunun farkında olan Sansaros belirli bir süre yuvaya uyum sağlayamaz, onun zihinsel özürlü olduğuna hükmedilir. Sansaros öğretmenlerin özel ilgisi sayesinde neşelenip diğer çocuklar gibi eğlenir. Öğretmenlerin özel ve duyarlı ilgisine karşın idareciler ona şiddet uygular. Yuvadan kaçıp bir malmüdürüne evlatlık olur, fakat burada da uzun süre kalamaz. Bursa'ya kaçınca kimliğini belirleyecek herhangi bir belgeye sahip olmadığı için Zehra Abla'nın "Bizim Mektep"inde yatılı kalamaz. Sadece gündüzleri mektebe gidebilir. Mektebin Bursa'daki Millî Mücadelecilerin uğrak yeri olduğunun haber alınıp basılması sonucu Sansaros da şüphelilerle birlikte hapse atılır. Sansaros serbest bırakılınca önce Eskişehir'e sonra da

Ankara'ya kaçar. Ankara'da ünlü hırsız olarak tanınır. (Bkz. Suça İtilen Çocuk, s. 121-122).

Aynı romanda Emine'nin babası iftiraya uğrar, hırsızlık yaptığı gerekçesiyle hapse atılır. Hapisten kaçınca vurulur. Babasını öldüren jandarmalar bütün mal varlıklarına da el koyunca Emine'yle annesi köyden şehre göçer. Annesinin ölmesi sonucu üvey babasına sığınan Emine, onun cinsel tacizlerine maruz kalır. Onun üvey babasıyla birlikte yattığının ve üvey babasının ona el şakaları yaptığığının arkadaşının annesi tarafından öğrenilmesi sonucu Emine felakete sürüklenmekten kurtulur. İki aile tarafından daha evlat edinilen Emine, ilk ailenin yanında huzurlu bulmakla birlikte ikinci ailenin yanında kalırken iftiraya uğrar. Daha sonra boğaz tokluğu ve yatacak yer karşılığında dükkân temizler. Dükkân sahibinin oğlu Emine'ye tecavüz eder ve ona hastalık bulaştırır. Sonra yaşlı bir kadının yanına yerleşen Emine bu kez de yaşlı kadının dostu tarafından kışkanılır. Bütün çıkış yollarının kapalı olduğunu düşünüp sokaklarda dolaşan Emine, kendisi gibi kimsesiz Sansaros'la tanışır. Sansaros onu ablası gibi benimser, ona destek olur.²⁴⁰

*Allah Kerim*²⁴¹ romanında gayr-ı meşru çocuk olan Kevser yaklaşık iki üç aylıkken annesi tarafından cami avlusuna bırakılır. Bir aile onu evlat edinir. Daha sonra üç farklı aile tarafından daha evlat edinilen Kevser bu ailelerin yanında şiddete maruz kalır. Dördüncü ailedeki manevî annesi onu dostu komiserden kışkanır. Komşuları Sarı Bey onu hamile bırakır. Sonra da sokaklara düşer.(Bkz. Düşmüş Kadın, s. 55) Masume, Sara (*Bu Toprağın Kızları*), İdil (*BenÖldürmedim-Kokain*), Kevser (*Allah Kerim*) örneklerinde çıkış yolu bulamayan kimsesiz kızların kötü yola düştüğüne işaret eden yazar, Benzigül, Petek (*Yayla Kızı*) ve Emine'nin kendilerine uzatılan yardım eli sayesinde kötü yola düşmekten kurtulduklarını işlemektedir. Farklı eserlerinde toplum meselelerini ele alan yazar farklı açılardan bakarak birbirini tamamlayan bu örneklerle toplumdaki aksaklıkların giderilmesi için yol gösterir.

Yazar hikâyelerinde de kimsesiz çocuk sorununa yer verir. “İki Tarih” hikâyesinde Yüzbaşı Ömer, kardeşi cephede şehit olunca, yengesi ve çocuklarının sorumluluğunu üstlenir. Ömer, yeğenlerine öksüzlüklerini hissettirmemek için özen gösterir. Çocuklardan birinin annesine; “Bey amcam bize yarın elbise mi alacak? (...)”

²⁴⁰ Sansaros Emine'yi abla gibi görüp onun şoför Salih'le evlenmesine yardım eder. Ama romanın sonunda görüleceği üzere, Sansaros Emine'yi gizli bir aşkla sevmektedir.

²⁴¹ *İkdam-Gece Postası*, nr. 3600, 25 Nisan 1949- nr. 3713, 18 Ağustos 1949, s. 2.

Niçin bugün almadı? (...) Bey babam olsaydı bugün alırdı.”(*Türk’ün Kitabı*, s. 93) diye söylediğini işiten Ömer, yeğenleriyle daha çok ilgilenir.

“Masumların Günahı”²⁴² hikâyesinde kimsesiz kalan Masume, Defterdar ve eşi tarafından evlat edinilir. Defterdarın onu evlat edinmek isteği, insanî duygulardan çok vicdanî sorumluluktan ileri gelir. Yıllar önce Masume’nin annesi Defterdarın aşçısı iken, aralarında duygusal ilişki olur. Masume bu ilişkinin ürünüdür. Defterdar, Masume yetim kalınca onu evlatlık edinerek vicdanını rahatlatmaya çalışır.²⁴³ Defterdarın eşi, Masume’yi öz evlat olarak benimser; o, ailenin “inci”si ve huzur kaynağı olur. Aile, onun kendisini yetiştirmesine imkân tanır. Masume kısa süre içerisinde piyano ve tambur çalmayı öğrenir, edebî eserleri okur.

“Nizam-ı İctimâî Divan-ı Âlisinde”²⁴⁴ hikâyesinde Babanabadlı Mehmet’in babası, annesini boşayıp başka bir kadınla evlenir. Üvey annesinin ve babasının şiddetine maruz kalan çocuk, babası tarafından evden kovulur. Belirli bir süre erkek mektebindeki Rüştü Hoca tarafından himaye edilen Mehmet, onun desteğinden de mahrum kalınca öz annesine sığınır. Üvey babası onu köye yakınlıştırmayınca amcalarına sığınır. Kendileri başkalarının yardım ve desteğine muhtaç olan amcalarının ve ablasının da ona destek olması mümkün değildir. Hiçbir destek bulamayan çocuk sokaklarda kalır, çöplüklerde yatar, kapılardan dökülen kırıntıları yer. Onun bu hâlini gören Kahve köyü halkı, onu payitahta götürüp gazeteci Aka’yla görüştürürler. Aka onu Darü’l-eytam’a yerleştirmeye çalışır. Anne ve babası sağ olduğu için Darü’l-eytam’a yerleşemeyen çocuk, çiftçi mektebine de yaşı küçük olduğu için kabul edilmez. Başka kurumlara başvursalar da olumlu sonuç alamazlar. Belirli bir süre Aka Bey tarafından handa yatırılan çocuğun, uzun süre burada da kalması mümkün değildir. Mehmet için kendisini kimsesiz ve yoksul bırakan anne ve babası artık ölüdür. Ama o, anne ve babası yaşadığı için yetim ve öksüzlere tanınan haklardan yararlanamaz. Onun Reis Bey’e söylediği; “Babası ölene yetim, anası ölene öksüz dersiniz. Ölmek mutlaka gömülmek midir Reis Efendi?” sözleri kendisini açlığa ve yalnızlığa mahkûm eden anne ve babasına nefreti dile getirdiği gibi kendisine yardım eli uzatmayan sisteme de isyandır.

²⁴² *Cumhuriyet*, nr. 67, 13 Temmuz 1924, s. 4.

²⁴³ Defterdarın eşi de onu, Ali kâhyayla aldatır. Defterdarın öz oğlu sandığı Remzi de aslında Ali Kâhya’nın oğludur.

²⁴⁴ *Cumhuriyet*, nr. 305, 12 Mart 1925, s. 4.

“Bir Çocuğun Hikâyesi”nde bir “ad”dan dahi yoksun olan çocuk babasını hiç tanımaz, annesini de kaybedince tamamen yalnızlaşır. Annesi tarafından kendisine sıtma olduğu söylenen bu çocuk, sıtmanın ne demek olduğunu dahi bilmez. Çaresiz ve kimsesiz çocuk, anlatıcının yardımıyla Himaye-i Etfâl’e yerleştirilir(*Gazi’nin Gizli Ordusu*, s. 34-39).

“Kambur Vicdanlar” hikâyesinde bir ailenin yanında besleme olarak çalışan kız, aile büyüklerinin şiddetine maruz kalır. Babalığının bastonla sırtına darbe indirmesi sonucu, sırtında kambur çıkan bu kız İstanbul’da ameliyat ettirilse de sırtındaki kamburdan kurtulamaz. O yaşlarda bir çıkış yolu bulmakta yetersiz kalıp işkenceye katlanan kız, ergin yaşa eriştiğinde çözümü iyiliksever bir ailenin yanına yerleşmekte bulur(*Türk Duygusu*, s. 135-138).

Yazar uzun süren savaşlar dolayısıyla mağdur olan çocukların bilinçli ve yardımsever kişiler sayesinde yaşadıkları acılardan uzaklaşsalar da felaket ve acının etkisinden uzun süre kurtulamadıklarına dikkat çeker. Savaşın bu genç zihinlerde derin izler bıraktığını vurgular. Kimsesiz çocuk sorununu çok yönlü biçimde irdeleyen yazar, bu çocukların barınacağı kurumların eksikliğine (*Bu Toprağın Kızları*, *Ben Öldürmedim-Kokain*, *Yayla Kızı*, *Sansaros*, “Nizam-ı İctimâi Divan-ı Âlisinde”) işaret ederek toplumu kimsesiz çocuklara karşı sorumluluklarını yerine getirmeye çağırır. Bu çocukların hayatlarındaki olumsuzluğun olumluya, talihsizliğin talihe çevrilmesinin duyarlı, bilinçli kurum ve kişilerin desteğiyle mümkün olacağına (*Yayla Kızı*, “Bir Çocuğun Hikâyesi”) işaret eder. Evlat edinilen çocuklara karşı merhametle yaklaşan yazar, evlatlıklarını öz çocukları gibi benimseyip onları mükemmel biçimde yetiştirmeye özen gösteren aileleri (*Üvey Ana*, *Yayla Kızı*, “Masumların Günahı”) örnek aileler olarak sunarken, evlat edindikleri çocukları horlayan, onlara sığıntı muamelesi yapan aileleri (*Yayla Kızı*, *Sansaros*, “Kambur Vicdanlar”) eleştirir.

2.2.2.Suç İtilen Çocuk

Çocukların suça yönelmesinde, kişisel iradelerinden daha çok aile ve çevrenin rolü vardır. “Çocuk Suçluluğu” denildiğinde ilk akla gelen hırsızlıktır. Aka Gündüz iki romanında çocukların, aile ya da okul idarecilerinin psikolojik baskısı sonucu suça yöneldiğini vurgular.

Üç Kızın Hikâyesi romanında Filik, ailesi kendisini maddî destekten mahrum bırakınca arkadaşlarının karşısında mahcup olur. Annesinden para isteme cesareti bulamayan Filik, çözümü babasının cebinden ve annesinin harçlık torbasından para aşırmakta bulur. Filik yaptığı eylemin hatalı olduğunun bilincindedir. Kendisini bu davranışı gerçekleştirmeye ailesi sürüklediği için asıl suçlunun onlar olduğuna hükmeder, ama vicdan azabından da kurtulamaz. Ailesi kendisine gerçeği söyleme fırsatı vermeyen Filik, annesinden yalan söyleyerek izin alır. Kendisinin sinemaya gitmesine izin vermeyen annesine, arkadaşı Betigül’le birlikte ders çalışacaklarını söyler. Ailenin yaptığı bilinçsiz ve hatalı bir davranış, çocuğu ahlâka aykırı bir davranışa sevk etmektedir. Yaptığı eylemden başlangıçta vicdanî rahatsızlık duyan Filik, zamanla bu eylemi olağan bir davranış olarak görür. Yazar, Filik’in şahsında ailenin maddî desteğinden mahrum kalan, kendisine dürüst davranma fırsatı tanınmayan çocuğun zamanla suça yöneldiğini vurgular.

*Hırisantos*²⁴⁵ romanında gayr-ı meşru çocuk olarak doğan Hrisantos annesinden şefkat görmez, babası da onları terk eder. Hrisantos üç dört yaşından itibaren sokakları mesken edinir. Büyük kardeşi latarna çalar. Küçük kardeşi yankesicidir. On dört yaşındayken kardeşinin latarna iskemlesini taşıyarak “gayr-ı tabiî temayülleri olan hovardalar”ın eline düşer. Babası da büyük gazinolarda dilenmektedir(Tefrika 5). Hırisantos babasını aramak üzere girdiği meyhanede güzel bir kadın (Astro) görür, adını dahi öğrenmeden ona âşık olur. Kendisinin Astro’yu tanımadan önce “zararsız bir serseri” iken daha sonra “esrarengiz, kanlara bulanmış bir mahlûk” olduğunu belirtir. Anlık tepkiyle cinayet işleyen Hrisantos bu eylemi gerçekleştirdikten sonra “niçin?” diye sorgular. Kendisinin bir mahalle çocuğu, laternacı çırağı olarak çalışarak karnını doyurduğunu, kendisi gibi fakirler tarafından himaye edildiğini söyleyen Hrisantos, niçin hırsızlık yaptığını, meyhanelere sürüklendiğini anlamlandıramaz. Astro’yu Landino’dan kıskanan Hristanos, Astro Landini’yi de kendisi kadar sevdiği için Landini’yi öldüremez. Aslında Hırisantos, Astro’nun kardeşidir. Astro gerçeği ona söylemek için fırsat gözler.

Hırisantos, kendisini samimiyetle seven Fifiça’nın veremden öldüğünü gazetede okur; onun aşkına karşılık vermediği ve ona şiddet uyguladığı için vicdan azabı duyar. Bu elim hadise üzerine ruhî dengesi oldukça bozulan Hrisantos, cinnet geçirip Astro’yu

²⁴⁵ *Modern Türkiye Mecmuası*, nr. 1, 1 Mart 1938- nr. 34, 15 Birinciteşrin 1938, s. 22-24.

da boğarak öldürür. Astro'nun hatıra defterini okuyunca onun kardeşi olduğunu öğrenen Hirisantos sarsılır. Bu nedenle kendisini tutuklamaya gelen polislerin kendisini öldürmesine zemin hazırlar.

Sansaros romanında çocuklar arasında oynanan “düğme” oyununda yuva idarecilerinden birinin çocuğunu yenmesi üzerine Sansaros’a “hırsız” iftirası atılır; yuvada yapılan hırsızlık hadiseleri ona mal edilir. Yuva müdürü her fırsatta onu aşağılayıp cezalandırır, hiçbir araştırma yapma ihtiyacı hissetmeksizin düğme oyununu fırsat bilip Sansaros’un hırsız olduğuna onay verir. Müdürün aşağılayıcı söz ve davranışları onun psikolojisini bozar. Sansaros, adı düğme oyunu yüzünden hırsıza çıktığı için elbisesindeki düğmelere dahi düşman olur. Tepkisini gördüğü bütün düğmeleri kopararak gösterir. “Hırsızlık” iftirasıyla suçlanan Sansaros ilk eylemini kendisini “Hırsız Sansaros” diyerek aşağılayan yuva müdürünün ayakkabısını çalarak gerçekleştirir. İlk eylemi nefret ettiği kişiye zarar vermekten öte bir davranış değilken zamanla nefret ettiği bütün insanlardan öç almak için hırsızlığı araç eder; “hırsızlık” onda bir hastalık hâline gelir. Yuvadın kaçtıktan sonra sığınıp evlatlığı olduğu malmüdürünün eşinin kendisini evinden kovacağını söyleyişine kulak misafiri olunca kadının elmaslarını çalarak öç alır. Kadın daha sonra ondan şüphelenip onu dövdürse de Sansaros elmasları sakladığı için delil gösteremez. Sansaros yaptığı davranışın bir hastalık olduğunun ve kendisinin bu davranışa başkaları tarafından itildiğinin bilincindedir. Onun yaşadığı travmanın farkına varan bir subay, onu bu hastalıktan kurtarmaya çalışır. Sansaros da mücadele gösterir, ama bu hastalığın onu terk etmesi zaman alır. Sansaros subayın evinde kalırken irade dışı Takuhi adlı Ermeni hizmetçinin entarisinin yakasındaki düğmeleri koparır. Onun hırsızlık eyleminden vazgeçemeyişi biraz bilinçaltındaki nefret duygularından biraz da toplum içerisinde yalnızlığına terk edilmesinden kaynaklanır. Ankara’da bir başına hayat mücadelesi veren Sansaros, buradaki hırsızlık eylemlerinin bazılarını da nafakasını temin etmek için yapar. Ankara polislerinin çoğu, onun yaptığı hırsızlığın hastalık olduğu hükmüne varır.

Sansaros, bazen maddî değeri yüksek eşyaları çalsa da merhamet ve acıma duygularının tesiriyle çaldıklarını geri iade eder. Parasını çaldığı bir mûtemedin tek hazinesi olan evine rehine ederek para temin etmeye çalıştığını öğrenen Sansaros, adli reise giderek mûtemedin parasını eksiksiz teslim eder. Sansaros, hin bir çocuktur. Polislerin, kendisinin çalma eylemini gerçekleştirme tarzını çözdüğünü anlayınca, hırsızlık eylemini gerçekleştirirken hilelere başvurur. Onun “hırsızlık eylemine” bakışı

da zaman zaman değişir. Kendisine bu alışkanlığından vazgeçmesini tavsiye eden İlki yengesine “Zanat İlki yengem zanat! İnsan zanatını bırakırsa adam olmaz, serseri olur!”(s. 158) karşılığını verir. Ancak bu hastalıktan kurtulmakta yine kararlıdır. İşe girip çalışarak hastalıktan kurtulmaya çalışan Sansaros, bu hususta kendisini ve çevresini ikna eder; uzun süre direnir. Bir akşam hastalık yine belirtisini gösterir. Meyhanenin önde gelen müşterilerden birinin paltosunun düğmesini koparmamak için kendisini tutamaz. Onun o anki psikolojik hâlini anlatıcı “Her düğme kapkara ve pasparlak birer göz olmuş, Sansaros’un buzlu cama dönen gözlerine bakıyor ve çal bizi, kopar bizi! Der gibi oluyordu.” (s. 169) sözleriyle aktarır. Romandaki Sansaros görölmektedir ki toplumsal yozlaşma ve duyarsızlık, masum ve zararsız çocuğu zararlı ve dengesiz hâle getirmektedir. Çocuk, hastalıktan kurtulmak için ne kadar mücadele verirse versin bazı kişilerin ahlâksızlığı onun önündeki bütün çıkış yollarını kapatmaktadır.

Yazar üç romanında da çocukların suça yönelmesinin çevre ya da ailenin baskı ve bilinçsizliğinden ileri geldiğini vurgular. Ailesi tarafından ihtiyaç ve isteklerini özgürce söyleme hakkından mahrum bırakılan Filik (*Üç Kızın Hikâyesi*), hırsızlık ve yalancılık suçlarını işler. Yuva idarecilerinin (*Sansaros*) çocuğa iftira atıp onun gururunu incitmesi, önce onun ruhî dengesini bozmakta sonra da onu suç işlemeye yöneltmektedir.

2.2.3.Çocuk Eğitimi

Çocuğun kişiliği ve davranışları aldığı eğitimle doğrudan ilişkilidir. Çocuğun küçük yaştan itibaren bulunduğu çevrede gözlemlediği davranışlar, işittiği sözler ve kendisine yapılan telkinler zihinsel gelişimini doğrudan etkiler, kişiliğini biçimlendirir. Çevresindekilerin davranışlarını gözlemleyen çocuk, yakın çevresini model alır. Ziya Gökalp Limni ve Malta’dan yazdığı mektuplarında çocuk eğitimine önem verilmesini vurgular, çocuk eğitiminde nasıl bir yöntem izlenmesi gerektiği hususunda bazı tavsiyelerde bulunur. O, çocuk terbiyesiyle meşgul olanların iyi örnekler olarak çocuğa iyi ve doğru duyguları aşılamaaya gayret etmesi gerektiğini; bilginin iyi duygularla birleşmesi sayesinde sağlam bir ruhun ortaya çıkacağını; sağlam milletlerin sağlam ruh sahibi insanlarla oluştuğunu vurgular. Ziya Gökalp aile içerisindeki eğitimi çok

önemsemekle birlikte, çocuk eğitiminde okulun çok farklı bir yeri olduğu düşüncesinde olup çocuğun okulda topluma hazırlandığı, millî bilinç kazandığı düşüncesindedir.²⁴⁶

Aka Gündüz de “Çocuk Bakımı”²⁴⁷ yazısında “Çocuk millî varlığın tükenmezliğini temin eden bir cevherdir.” diyerek çocuğu toplum ve milletin temeli olarak görür. Yazar eserlerinde çocuk eğitimi sorununu çok yönlü biçimde irdeler; baskıcı eğitim anlayışını eleştirir.²⁴⁸ Yazar roman, hikâye ve tiyatrolarındaki olaylar ve kişiler aracılığıyla çocuk eğitiminin nasıl olması gerektiğini gösterir; çocuklara yönelik tiyatrolarıyla da çocukları eğitmeye çalışır. Yazarın *Gazi Çocukları İçin I* tiyatrosunda yerli malı kullandırma özendirilir. *Gazi Çocukları İçin II* tiyatrosunda yazar, topluma tasarruflu olma bilinci kazandırmayı amaçlar. Piyese eğitici görev yükleyen yazar, okurlara/seyircilere yabancı ürünler yerine, yerli malı kullanmaları telkininde bulunur. Yerli malı kullanılması durumunda israf önlenerek, kumbarada para birikecektir. *Gazi Çocukları İçin III* tiyatrosunda ekonomi profesörü çocuklara tasarruf fikrini verir. Tasarruflu/tutumlu olmak isteyenlere kumbara temin edip kullanma alışkanlığı kazanması öğütlenmektedir. Kumbaranın zor günler için yatırım olduğu düşüncesi üç oyunda da tekrarlanır. Yerli malı kullanımı özendirilerek, ülkenin ekonomik açıdan dışa bağımlı olmaktan kurtulması ve kalkınması fikri işlenir.

Yazarın roman, hikâye ve tiyatrolarında işlenen çocuk eğitimi meselesi; Ailede Eğitim, Okulda Eğitim, Yetimhanede Eğitim, Yabancı Okullarda Eğitim, Özel Eğitim gibi alt başlıklar altında incelenmektedir.

2.2.3.1. Ailede Eğitim

Öğrenim, ailede başlayan ve ömür boyu devam eden bir süreçtir. Bu uzun sürecin başlangıcı aile ocağıdır. Çocuk; insan, aile, toplum ve kainat hakkındaki ilk ve temel bilgileri bu ocakta öğrenmeye başlar.²⁴⁹ Aile, çocuğa hem organik hem de zihinsel, davranışsal özellikler ve alışkanlıklar kazandırır. Toplumsal değerler, “sosyalleşme” süreciyle aile içinde çocuğa öğretilir; böylece “çocuğun sosyal ve kişisel

²⁴⁶ Hülya Argunşah, “Ziya Gökalp’in Limni ve Malta Mektuplarında Aile, Kadın ve Çocuk Eğitim Fikri”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, nr. 7, 1996, s. 255-259.

²⁴⁷ *Hâkimiyet-i Milliye*, nr. 3808, 24 Nisan 1932, s. 2.

²⁴⁸ Aka Gündüz’ün “Çocuk Haftası” (*Hâkimiyet-i Milliye*, nr. 2785, 11 Nisan 1929, s. 4) şiirindeki “Çocuk haftası yakın/ Çocuklara hoş bakın/ Geçiyor sokaklardan/ Yavrular akın akın/ (...) Boşa gitmez çocuğa/ Verdiğimiz her emek./ Zevkimize zevk katan/ Çocuklarıdır vatan/ Onlardır en kıymetli istikbali yaratan.” dizeleri çocuklara bakışını yansıtır. Çocukları ülkenin istikbali olarak nitelendiren şair, onların yetiştirilmesi için özen gösterilmesi gerektiğini vurgular.

²⁴⁹ Recep Duymaz, *İdealist Öğretmen*, 3F Yay., İstanbul 2007, s. 15.

uyumu şekillenir”, çocuğun hayat için kültürel, meslekî ve ekonomik hazırlığı sağlanır.²⁵⁰ “Çocuğun topluma ve sosyal yaşantılara karşı tavırlarının biçimi, başkalarıyla nasıl geçineceği, geniş ölçüde hayatının ilk yıllarındaki öğrenme deneyimine bağlıdır.”²⁵¹ Aile, çocuğun sosyal açıdan kabul gören davranış biçimlerini kazanmasına yardımcı olur. Onun çevresine/topluma uyum sağlayabilmesi için gerekli toplumsal kuralları ve sorumlulukları öğrenmesini sağlar. Ailelerin eğitim seviyeyi ve hayata bakışı, çocukların aldığı eğitimi doğrudan etkiler. Farklı aileden iki çocuk, aynı eğitim kurumunda eğitim alsalar da eğitimden aldıkları verim farklı olur. Cumhuriyet döneminde yapılan inkılâplarla kadınların görünümlerinde ve zihin yapılarında bazı değişimler gerçekleştirilmesi amaçlanır. Atatürk, eğitimin ekonomik hayata yönelik işlevini vurguladığı bir konuşmasında

“Erkek ve kız çocuklarımızın aynı yolla bütün öğrenim derecelerindeki ilim ve eğitimlerinin ameli olması önemlidir. Memleket evladı her öğrenim derecesinde ekonomik hayatta amil, etkileyici ve başarılı olacak yollarla donatılmalıdır.”²⁵²

sözleriyle eğitimde kadınla erkeğin eşit²⁵³ olması gerektiğini, kız çocuklarının okutulmasını ve onların modern bir görünüm kazanmalarını vurgular.

Aka Gündüz de bu inkılâpların hedeflerini eserlerinde işlemekte, toplumun eğitimine katkıda bulunmaktadır. Roman, hikâye ve tiyatrolarında aile ve çevredeki bilinçsiz ve baskıcı eğitimin çocuğun kişilik gelişimine nasıl zarar verdiğini ele alır; ideal aile örnekleriyle aile ve çevrede eğitimin nasıl olması gerektiği hususunu vurgular.

Üç Kızın Hikâyesi romanında Dürer; okul hayatında çalışkan, ailesine ve arkadaşlarına karşı dürüst, kendisini birçok konuda geliştiren bir kızdır. Bu özelliklere sahip oluşu, ailesinin onu modern bir biçimde yetiştirmesi ve ona uygar muamelede bulunmasının sonucudur. Otoriter ve baskıcı baba kızları Filik’le Betigül, Dürer’in babasıyla olan ilişki ve iletişimine hayran olurlar. Onun anne ve babasıyla ilişkisi çocuk-ebeveyn ilişkisi olmaktan çok, arkadaş ilişkisidir. Erkek arkadaşlarının adlarını bile ağzlarına almaya çekinen baskıcı aile kızları Filik’le Betigül, Dürer’in erkek arkadaşlarıyla olan ilişkilerini ailesinden gizlemeyişine hayret ederler. Yazar, Muammer

²⁵⁰ İbrahim Ethem Özgüven, *Evlilik ve Aile Terapisi*, PDREM Yayınları, Ankara 2000, s. 26.

²⁵¹ Haluk Yavuzer, *Çocuk Psikolojisi I-Duygusal ve Toplumsal Gelişim*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1982, s. 14.

²⁵² Wilson Howard E.- İlhan Başgöz, *Türkiye Cumhuriyetinde Milli Eğitim ve Atatürk*, Dost Yay., Ankara 1968, s. 46-49.

²⁵³ Aynur Soydan, “Kadın Kimliğinin Oluşması Çerçevesinde Meslekî Teknik Eğitim (Cumhuriyet İdeolojisinin Kuruluş Sürecinde Kız Enstitüleri 1923–1940)”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, nr. 1, 2002, s. 271.

ailesi ve Dürer örneğinde Cumhuriyetin beklentilerine uygun, ideal bir kız ve aile tipi yaratarak bu tipleri yeni Türk toplumuna model olarak sunar. Dürer, birçok müzik aletini çalmayı ve dans etmeyi bilir; kitap okur, sinemayı yakından takip eder, spor yapmaya özen gösterir. O aynı zamanda kendisini arkadaşlarına karşı sorumlu hisseder. Ailesinin baskısıyla arkadaşlarının tutumu arasında kalan Filik’in sürüklendiği bunalımı fark edince ona yardımcı olmaya çalışır. Dürer’in olumsuz bir durum karşısında kendisini sorumlu hissetmesi, yazarın ona toplumsal sorumluluk/görev bilinci yüklemesinden kaynaklanır. Arkadaşlarının kendisine yaptığı şantaj üzerine, müdür yardımcısının kendisini ahlâksızlıkla suçlaması karşısında eğilmez, gerekli mercilere başvurup alnına sürülmek istenen lekeyi temizler. Dürer karşılaştığı güçlüklerle mücadele etmekte zorlanmaz, bazen o da arkadaşları gibi ızdıraplar yaşasa da hiçbir zaman bunalıma sürüklenmez. Bu durum özgüven kazanmasından ileri gelir. Kızlarının modern bir eğitim ve öğretimden geçmesi için mücadele gösteren aile ve kızları mücadelelerini başarıyla tamamlar.

Mutaassıp bir aile kızı Filik’in hayatı ailesi tarafından okul ve ev içiyle sınırlandırılır. Onu aşağılayan annesi onun hayatını sınırlandırır. Babasının onu okula gönderişi de kızının okuması gerektiğine inanışından değil kendisinin “mürteci” olarak görülüp işinden atılması korkusuylaadır. Onun ailesi kız çocuklarını ilkokuldan sonra okutmayı gereksiz hatta zararlı bulur. Ailenin romana, tiyatroya ve sinemaya karşı çıkışı da bu türleri dine aykırı görmelerinden kaynaklanır. Sinemaya gidemeyişinin büyük eksiklik olduğunun farkında olan Filik, sinemaya gitmesi durumunda ailesinin kendisine vereceği cezayı da tahmin eder. Yaşadığı bu ikilem onu bunalıma sevk eder. Kendisini dinî inançları gerekçe göstererek sınırlayan ailesinin, dedikodu gibi dinî inançlara ters bir davranışı oldukça fazla yapmaları Filik’in gözünden kaçmaz(s. 32). Ailesi kendisini maddî destekten mahrum bırakan Filik, arkadaşlarının karşısında mahcup olunca hırsızlık yapar. Çocuğunun dürüst davranmasına fırsat vermeyen aile, insanî ilişkilerin birincil ögesi olan dürüstlük ilkesinin ihlal edilmesine kendileri zemin hazırlar. Belirli bir süre sonra Filik, farklı bir kişiliğe dönüşür. Ev içerisinde sessiz sıkılğan görüntü vermekle birlikte arkadaşları arasında neşeli, şen görünüm sergiler. Filik, ailesinden intikam almaya çalıştığını sanıp psikolojik olarak rahatlamaya çalışırken; uçuruma sürüklendiğinin fark etmez. Arkadaşı Dürer’in uyarılarını dikkate almak yerine, onun sözleriyle alay edip kendisini kışkandığına hükmeder. Yazar, Filik’in şahsında bir taraftan mutaassıp bir ailenin çocuğunun kişilik gelişimine ve sosyal ilişkilerine nasıl

zarar verdiğini gösterirken bir yandan da bilinçsizce davranan genç kızın farkına varmadan kendisini nasıl bataklığa sürüklediğini vurgular.

Filik'in arkadaşı Betigül'ün de ailesiyle sorunu vardır. Babası Osman Bey aile içerisinde resmî ilişkiyi egemen kılar, aile fertlerine katı kurallar uygular. Bu resmiyet öyle bir hâl alır ki eşinin kendisine “Bey” diye hitap etmesine karşı çıkıp onu kendisine “Beyefendi” diye hitap etmeye zorlar. Kızına da kendisini reveransla karşılatır. Ev içerisinde sessiz ve kurallara itaat eden Betigül, okul hayatında uçarı bir kız görüntüsü verir. Osman Bey'in uyguladığı resmiyetçi tavır, aile fertlerinin birbirlerine karşı dürüst davranmasına engel olur. Güven duygusundan ve dürüstlük ilkesinden uzak yürüyen ailenin ilişkileri zedelenir. Babasının baskılarından bunalan Betigül -Filik gibi- zamanla kimlik ve kişilik bunalımı yaşar. Kendisini hangi sınıfa dâhil edeceğine karar veremez. Yazarın Filik ve Betigül'ün şahsında görünüşünü çizdiği aileler bilinçsiz aile tipleridir. Her iki ailenin büyükleri, kendilerini çocuklarına otoriter kişilikleriyle kabul ettirmeye çalışır. Bu tip babalar, aile içerisinde hâkim kıldıkları resmî ilişkiyle çocuklarını sindirip kendi ilkeleri doğrultusunda yetiştireceklerini sanırlarken, çocuklarının kimlik ve kişilik bunalımı yaşamasına neden olurlar. Çocuklar/kızlar yaşadıkları bunalım sonucu serbest, özgür hayat tarzına özenip ucuruma sürüklenirler. Filik, hayatını fuhuş âleminde geçirmeye mahkûm olur, Betigül de fuhuş âleminde karşılaştığı iyi dostları sayesinde kurtulur. Yazar; Dürer, Filik ve Betigül'ün şahsında aynı eğitim kurumunda eğitim alan çocukların, ailelerin eğitim seviyelerinin/eğitime yaklaşımlarının farklılığı nedeniyle eğitimden aynı derecede verim alamadıklarına işaret eder. Ailelerin eğitim hususunda bilinçlendirilmesine öncelik verilmesi gerektiğini vurgular.

Milletlerin bağımsız yaşayabilmesinin yolunun eğitimden geçtiğine işaret eden Atatürk; eğitimde millî terbiyenin²⁵⁴ önemini vurgular. Aka Gündüz, *Üvey Ana* romanında çocukların millî kültür dairesinde bir eğitimden geçmesi gerektiğini vurgular. Lâle ve Gül adlı çocuklar “Bu evde hem dürüst olmayı öğrenirler, hem millî

²⁵⁴ Türk aydınları arasında millî terbiyenin önemini en çok vurgulayan Ziya Gökalp'tir. “Terbiye ve Milliyet” (*Muallim*, C. 1, nr. 1, 15 Temmuz 1332/1916, s. 33-39; nr. 2, 15 Ağustos 1332/1916, s. 33-39; nr. 3, 15 Eylül 1332/1916 s. 65-71), “Milliyet ve Terbiye” (*Muallim*, C.1, nr. 4, 15 Teşrin-i Evvel 1332/1916, s. 97-102) ve “Terbiye Münakaşaları” (*Muallim*, nr. 7, 15 Kânun-ı Sâni 1332/1916, s. 193-202; nr. 8, 1 Mart 1333/1917, s. 225-231; nr. 9, 1 Nisan 1333/1917, s. 264-272) başlıklı makalelerinde millî terbiyenin önemini vurgular. Bkz. Ziya Gökalp, *Makaleler V*, Hazırlayan: Rıza Kardeş, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1981.

Hailde Edip de “Ben, terbiyede milliyet hislerinin yalnız verilmesine yalnız taraftar olarak kalmıyorum, bir de bunu kendime pedagojik bir düstur telakki ediyorum.” Sözleri, millî terbiye anlayışını içselleştirir. Bkz. İnci Enginün, *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, Dergah Yay., İstanbul 1991, s. 416.; *Türk Yurdu*, 15 Eylül 1332/28 Eylül 1916.

şuur alırlar”²⁵⁵. Lobut Ağabey’in metresi Pakize onlara; “Kızlar kızlar! Türk kızları!/Eyi olun, temiz olun/ Aldanmayın, aldatmayın.” diye öğütler vererek Lâle’yle Gül’ü Türk örf ve geleneklerine uygun biçimde yetiştirmeye özen gösterir.

Sansaros romanında hiper-aktif bir çocuk olan Sansaros’un, telkin ve tembihleri sonucu, ailesinin istek ve beklentilerine uygun davrandığı görülür. Babası Batum dönüşünde ona flober (tüfek), bıldırcın ağıyla kanatlı demir getirdiğini söyleyince sevincini çok fazla belli etmemeye çalışır. Hiçbir örgün eğitimden geçmeyen anne ve baba, çocuğunun eğitimini önemser. Çocuğunun ilgi alanını fark eden babası, ona avcılık eşyaları, resim kitabı ve çivili boya getirerek yeteneklerinin geliştirmesine yardımcı olur.

Çocuklar üzerinde ailedeki eğitim kadar çevrenin de tesiri vardır. Yazar *Aşkın Temizi* romanında eğitilmiş kişinin, söz ve telkinleriyle çocukları hatalı davranıştan vazgeçirdiğini vurgular. Köy çocuklarının, köyün deli kızı Ayşe’nin peşine düşüp onunla alay ettiklerine tanık olan Erden; “Bakınız zavallı deli... Kimseye bir fenalığı yok. Oynamak isterseniz ben size ceviz alıvereyim.” diyerek çocuklara davranışlarının hatalı olduğunu hatırlatır. Yaptığı telkinlerle çocukların, Ayşe’ye musallat olmasına engel olur.²⁵⁶ Çocukların çaresiz, kimseye zararı olmayan delilerle alay etmesi toplumsal bilinçsizliğin yansımasıdır. Aileler uyarmayınca çocuklar, deliyle alay etmeyi olağan bir davranış olarak görmektedir.

*Allah Kerim*²⁵⁷ romanında annesini küçük yaşta kaybeden Ayşe, Aslan Paşa ve eşi tarafından evlat edinilir. Onu öz çocukları gibi benimseyen aile, adını da “Ayşesin” olarak değiştirir. Ona mürebbiye tutarlar. Ayşesin İngilizce ve Fransızca’yı öğrenir. Ailede aldığı eğitim sayesinde öz güveni tam, akranlarına göre eğitilmiş bir kız olur. Karşılaştığı güçlüklerin üstesinden gelmeyi başarır. Babası sürgünde iken Fettah Bey’le düzemece planla evlendirilen Ayşesin (Bkz. Ezilen Kadın, s. 45) çiçek hastası ve tek gözünün kör olmasına rağmen evlerinin büyük salonunu dershaneye çevirir. Mavik’i başyardımcısı yapar. Gözleri görmediği için kendisi okuyamaz. Okutup tashih eder. Yazı derslerini de Mavik verir. Köyün bütün kız ve erkek çocukları bu dershaneye gelir.

²⁵⁵ Alev Sınar, *Hikâye ve Romanımızda Çocuk (1872-1950)*, Alfa Yayınları, İstanbul 1997, s. 76.

²⁵⁶ Yusuf Atılgan’ın *Tutku* öyküsünde köyün yetişkinleri çocukların yarı deli, yoksul Osman’la alay etmesine engel olmadıkları gibi kendileri de onunla acımasızca alay ederler. Bu durum karşısında Osman oldukça kötümser ve acımasız hâle gelir.

²⁵⁷ *İkdam-Gece Postası*, nr. 3600, 25 Nisan 1949- nr. 3713, 18 Ağustos 1949, s. 2.

Çocuklara şarkılar ve çocuk dansları öğretir. İngilizce ve Fransızca'dan tercüme şiirler ezberletir. Mavik'e de müzik dersleri verir.

Yazar hikâyelerinde de aile ve çevredeki eğitimin önemini vurgular. “Kırk Ali”²⁵⁸ hikâyesinde yaşlı bir kişi seyyar çantasında çocuklar için hediyeler taşır. Sokakta burnunu çeken çocuğa; “Yavrum (...) sakın bir daha burnunu çekme, İstanbul çocuğu terbiyelidir, burnunu mendiline siler. Galiba senin mendilin yok, sana şu cici mendili hediye ettim. Onunla silersin e mi?”; kıyafeti düzgün olmayan kız çocuğuna; “İstanbul kızı terbiyelidir, al şu lastik paça bağını, sana hediye ettim, onu geçirirsin e mi?” diyerek görgü kurallarını öğretir. Bir çocuğun sokakta düşüşüne tanık olunca, onu kaldırır, yarasına merhem sürer. Yardıma muhtaç çocukları tespit edip onlara destek olur. Bu çocuklardan “benimki” diye söz eder. Çocuklar, “tatlı amca” diye söz ettikleri bu iyiliksevere karşı mahcup olmak istemezler, yaramazlık yaptıklarında anneleri onları “tatlı amca”larına şikâyet etmekle tehdit ederler.

“Felekle Arsızın Havası”²⁵⁹ hikâyesinde bir dediği iki edilmeyen çocuk, okul içerisinde de istediği gibi davranmaya çalışır. Öğretmenin kürsüsüne çıkar, arkadaşlarını rahatsız eder. Öğretmeni onun davranışlarına katlanamaz. Çocuğuna iyilik yaptığını sanan aile çocuğunun kişilik gelişimini olumsuz etkilemektedir.

Yarım Türkler tiyatrosunda Cemil Bey, oğlu Kaya'yı millî kültür dairesinde yetiştirememekten ızdırıp duyar.²⁶⁰ Kaya Fransızca ve Rumca bilmesine karşın Türkçe'yi düzgün konuşamamaktadır. Kaya'nın Türk kültürüne yabancı oluşu annesi Süheyla'nın yozlaşmış bir tip oluşundan ileri gelir. Süheyla'nın annesi Rum, babası da alafranga hayat tarzını benimseyip millî kültüre yabancı olan Frenk Ali Paşa'nın oğludur. Onlar da millî terbiyeden yoksun olup çocuklarını alafranga hayat tarzına göre büyütmüşlerdir. (Bkz. Alafranga/Yozlaşmış Kadın, s. 36). Buna karşın eğitim için on yıl Avrupa'da bulunan Cemil, annesinin kendisine verdiği millî terbiye sayesinde kültürüne yabancılaşmaz. Yazar bu kişilerin şahsında alafrangalık meselesinin nesilden nesle aktarıldığını, çocuğun hayata bakışında ailesinin büyük tesiri olduğunu vurgular. Yozlaşmış aileleri olumsuz aile, millî kültürü benimseyen aileleri ideal aile olarak sunar.

²⁵⁸ *Cumhuriyet*, nr. 83, 31 Temmuz 1924, s. 6.

²⁵⁹ *Cumhuriyet*, nr. 899, 9 Teşrin-i Sâni 1926, s. 4.

²⁶⁰ Mustafa Özcan, “Aka Gündüz’ün Az Bilinen Eseri: *Yarım Türkler*”, *Millî Kültür*, nr. 58, 1997, s. 90.

Aile içerisinde alınan eğitimin çocuğun kişilik ve sosyal gelişiminde doğrudan etkili olduğuna işaret eden yazar; iyi bir aile eğitiminden geçen çocukların özgüven kazandıklarını, kişilik gelişimlerinin olumlu yönde ilerlediğini vurgular. Baskıcı ve bilinçsiz aile çocukları ileriki yaşlarında çocukluk dönemindeki olumsuzluğun etkisini üzerlerinden atamamakta, bazen de uçuruma sürüklenmektedirler.

2.2.3.2.Yetimhanede Eğitim

Osmanlı Devleti son dönemlerde yaptığı savaşlarda çok sayıda şehit verip Birinci Dünya Savaşı'nda açlık ve sefaletle maruz kalır. Düşmanın işgal ettiği yerlerde öksüz ve yetim sayısı artıp bu ihtiyaca hizmet veren Dârü'l-aceze'nin yetersiz kalması sonucu, devlet özellikle şehit eş ve çocuklarının barındırılması için yeni çareler arar. Bu ihtiyacı karşılamak üzere kurulan Dârü'l-eytamlar sadece şehit çocuklarını barındırmak eğitmek ve zanaat öğretmek üzere oluşturulur.²⁶¹ Ülke genelindeki bu kurumlar sadece barındırma işlevini üstlenmez, aynı zamanda bir eğitim kurumudurlar. Aka Gündüz romanlarında ülke genelindeki kurumların işlevlerinden uzaklaşıp yozlaşmalarını işler.

Bu Toprağın Kızları romanında Dârü'l-eytam'a yerleştirilenlere sığıntı muamelesi yapıldığını işiten Sara, kendisinin bu kuruma yerleştirilmesine karşı çıkar. Bu kurumlarda çocuklara “Sen öksüzsün, seni lütfen buraya aldık. Sen fakirsin, yetimsin, seni biz merhamet ettik de burada besliyoruz.”(s. 85) gibi sözleri ve yapılan muameleleri rencide edici bulur. Sara'nın Dârü'l-eytamlar hakkında bu hükme varması onun bir paşa torunu ve gururlu kişiliğe sahip oluşundan da ileri gelir. Yazar “yetimevi adının bile orada kalmak zorunda olan çocuklar üzerinde nasıl tahribat yaptığını Sara'nın hisleriyle ortaya koymuştur.”²⁶²

Sansaros romanında yuva idarecileri buradaki çocukların birer şehit çocuğu ya da garip olduğunu önemsemeyip şiddet uygulayarak çocukları sindirir. Yuvaya yapılan teftişlerin önceden haber alınması, uygulanan şiddetin üst makamlar tarafından öğrenilmesini engeller. Yalnız yuvadaki çocukların bakımsızlığı, bir gün yuvayı teftişe gelen Dârüleytamlar Umum Müdürü İsmail Mahir Hoca'nın gözünden kaçmaz. Çocuklara çok önceden gönderilen kıyafetlerin o gün yepyeni olup sadece gösteriş için

²⁶¹ Salih Özkan, “Türkiye’de Dârüleytamların Gelişimi ve Niğde Dârüleytamu”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, nr. 19, Konya, Bahar 2006, s. 216.; Yasemin Okur, *Dârü'l-eytamlar*, OMÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun 1996, s.4.

²⁶² Abide Doğan, *Aka Gündüz’ün Romanlarında Sosyal Meseleler*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1985, s. 250.

giydirildiğini fark eden İsmail Hoca; “Ben onları, kimlere yüzü suyu dökerek aldım bilir misiniz? Elin itine, hayvanına yalvardım. El etek öptüm de bu harp yetimlerine bunları koparabildim.”(s. 77) diyerek yuva idarecilerine sitem eder. Yuva idaresinde daha birçok aksaklık olmasından şüphelenen İsmail Hoca, yuvadaki gerçekleri tam anlamıyla açıklığa kavuşturmak için bir çocuğu çağırıp ona birkaç soru yöneltir. Yuvadaki çocukların çok uzun aralıklarla yıkandığını, kendilerine verilen yiyeceklerin çok kısıtlı olduğunu ve kendilerine şiddet uygulandığını öğrenir. (Bkz. Görevi Kötüye Kullanma, s. 219-220). Yuva idarecilerinin bilinçsizliğini fark eden İsmail Hoca onlara, bir gün kendi çocuklarının da bu yuvaya düşebileceğini hatırlatır.

İdarecilerin yozlaşmışlığına karşın öğretmenler görev bilincine sahip idealisttirler, çocuklara şefkatle yaklaşp onların psikolojisini anlamaya çalışırlar. Sansaros’un yetenek ve zekâsını keşfeden öğretmenler onunla özel ilgilenir, matematiksel zekâsını ve oyunculuk yeteneğini fark edip ondaki yetenekleri geliştirmeye gayret ederler. Sansaros en zor işlemleri zihninde halleder, en karmaşık metinleri hemen ezberler. Birinci Dünya Savaşı yıllarında Türk eğitim kurumları eğitim için yeterli donanımdan yoksun olmasına rağmen idealist öğretmenler var olan bu güçlüklerle rağmen bütün enerjileriyle iyi bir eğitim vermek için mücadele gösterirler. Sansaros’un oyunculuk yeteneğini keşfeden öğretmenler, karşılaşacakları tehlikelere rağmen çocuğun yeteneğini ortaya çıkarıp geliştirmek için uğraş gösterirler. Yuva öğretmenleri, idarecilerin bütün uyarısına rağmen onun oyunculuğunun daha etkili olacağını düşünüp Sansaros’u piyeste oynatırlar. Öğrencilerin gösterdiği performans çok takdir edilmekle birlikte, piyeste İstanbul Hükümeti I. Dünya Savaşının hesabını sormayışından dolayı suçlandığı için vali ve polis müdürü, öğretmenlerle piyeste oynayan çocukların cezalanmasını emreder. Öğrencilerle öğretmenlerden birisi dayakla cezalandırılır. Öğretmen ne kadar idealist ve mücadelecisi olursa olsun, bu mücadelesini başarıya ulaştıracak elverişli zeminden mahrum olunca istediği verimi elde edemez, hatta bazen öğretmenlerdeki bu idealizm ateşi söner. Yazar, idareci ve eğitici karşıtlığıyla devrin önemli sorunlarından zihniyet çatışmasına işaret eder. Çoğunlukla yaşlı, eski zihniyete mensup olan idareciler kişisel çıkarları millî çıkardan üstün tutar; ülkenin karşılaştığı sorunların farkında olmakla birlikte çözümler üretmeyi düşünmezler, otorite boşluğundan yararlanıp çıkar elde ederler. İdarecilerin tamamen karşıtı genç öğretmenlerin ise tek gayesi, millî ve kutsal görev olarak gördükleri öğretmenlik mesleğinin gerektirdiği ölçütlere uygun hareket edip bilinçli nesiller

yetiştirmektedir. Yetiştirdikleri bilinçli çocuklar sayesinde ülkeyi mutlu yarınlara taşımayı gaye edinen genç ve idealist öğretmenler, elverişi zeminden ve destekten mahrum oldukları için planları belirli bir süre duraksar. Öğretmenlerin idealizmi, yozlaşmış idarecilerin engelleri karşısında yenik düşer; yozlaşmış idareciler idealist öğretmenlerin sürgüne gitmesine, yetenekli Sansaros'un hırsız olmasına neden olur.

Yuva idarecileri çocukların birer şehit ya da gazi çocuğu olduğunu göz ardı edip onları sıradan birer varlık olarak görürler. Müdür özellikle Sansaros'a şiddet uygular; onu cezalandırmak²⁶³ için sürekli fırsat gözler. Okul gezisi esnasında Sansaros'u suyun dibinden kum alırken görünce bütün öğle sıcaklığını ayakta ve aç bekletir(s. 95). Eğlence esnasında tanıştığı arkadaşlarından birinin ona verdiği elmayı çaldığı iftirası atılır ve bir haftalık tavan hapsiyle cezalandırılır. Sansaros psikolojik olarak yıpratılmasına rağmen pratik zekâsını işletir. Tavan hapsinin ikinci günü, bir kâğıda elmayı çalmayıp eğlence esnasında başka okuldan bir çocuğun verdiğini yazar; kâğıdı bulan kişinin hususî okulun müdürüne götürmesini ister. Olay Maarif Müdürüne intikal eder. Sansaros'a elmayı veren de Maarif Müdürünün oğlu olduğu için meselenin aslı anlaşılır. Fakat müdür ve diğer idarecilerin Sansaros'u gerçeği söylemesi durumunda ölümle tehdit etmesi üzerine olaydan söz edilemez. Görev bilincinden ve eğitici nitelikten yoksun yuva idarecileri, çocukların yeteneklerini keşfedip onları geliştirmeyi hiçbir zaman düşünmez. Sansaros'a kin duyan yuva müdürü, düğme oyununu fırsat bilip hiçbir araştırma yapmadan onun hırsız olduğunu onaylar. Bu hadisede üzerine yuvadan kaçan Sansaros, hayatının bundan sonraki evresinde "hırsız Sansaros" olarak tanınır. (Bkz. Suça İtilen Çocuk, s. 121-122).

Aka Gündüz büyük mücadele ürünü olup çok amaçlı hizmet veren Dârü'l-eytamların bilinçsiz idareciler tarafından işlevlerinden uzaklaştırılarak yozlaştırılmasını eleştirir. Yazar, asıl gayesi öksüz ve yetim çocukları en mükemmel biçimde yetiştirerek topluma kazandırmak olan bu kurumların, yozlaşmış idarecilerin çıkarlarına hizmet eden kurumlara dönüştüğünü anlatır.

²⁶³ Ömer Seyfettin, eğitim kurumlarındaki ceza uygulamasını eleştiren yazarlarımızdandır. "Falaka" hikâyesinde falaka uygulamasının çocukları nasıl korkuttuğunu ve okuldan soğuttuğunu çarpıcı bir üslupla işler.

2.2.3.3.Yabancı Okullarda Eğitim

Osmanlı İmparatorluğu'nda yeni siyasî etki alanları oluşturmak ya da var olan etki alanlarını korumak isteyen “Büyük Güçler”, imparatorluğun çeşitli bölgelerinde kültürel kurumlar ve okullar kurar. Bir yandan kendi etkinliklerini yaymayı kolaylaştıran bir kültürel çevre oluşturmayı amaçlarken öte yandan bu süreç içerisinde kendi etkinliklerinin yayılmasında aracı olacak kişiler yetiştirirler. Bu okullarda kültürel etkilenme iki boyutludur. Birinci boyut her yabancı gücün kendi dilini yaymasıdır. Aracı grupların oluşturulmasında dil, birincil önem arz eder. İkinci boyut ise dindir. Bu okul ve kurumlar genellikle misyonerlerin eliyle yaygınlaştırıldığı için dinî boyut da önem kazanmaktadır. Batı'nın büyük güçlerinin ülkelerinde eğitim laikleşirken onların Osmanlı imparatorluğu'nda açtıkları okullarda anti-laik bir hava vardır. Batı bilgisi Osmanlı imparatorluğu'na bu okulların dinî süzgecinden geçtikten sonra sokulmak istenmektedir.

Yabancı okulların kültür değişmesindeki rolü Türk romanında çok fazla işlenen bir konudur.²⁶⁴ Aka Gündüz yabancı eğitim kurumlarına olumsuz yaklaşır. Bu eğitim kurumlarının öğrencileri millî kültürden uzaklaştırdığı düşüncesindedir. Yazarın yabancı okullara ve yabancı okul mezunlarına olumsuz özellik yükleyip, onları ahlâka aykırı davranmakla suçlaması yazarın milliyetçi/Türkçü bir anlayışa sahip olmasından da ileri gelir.

Bu Toprağın Kızları romanında Masume, eğitim gördüğü yabancı okulun itibarlı öğretmenlerinden Mister Bravn'ı Kalemciyan'ın küçük kızıyla resimhanede öpüşürken görür. Okul idaresi öğretmeni cezalandırmak yerine Masume'yi ona iftira atmakla suçlar. Ona bir gün yalnız kuru ekmek yeme ve Meryem Ana hikâyesinden dört yüz satır yazma cezası verir(s. 9-10).

Ben Öldürmedim-Kokain romanında Dam de Bordel'de iyi bir eğitim alan İdil, Fransızca ve İngilizce'yi çok iyi derecede bilir(s. 88). Bu okulda bir tür rahibe olan sörler öğrencilere rehberlik eder, onlarla birebir ilgilenir. Sör Elizabet, İdil'e beş sene annesi gibi hizmet eder. İdil'i yetenekli bulup çok seven Elizabet ona “Katolik jimnastiği” yaptırır, onu her açıdan geliştirir. Dam de Bordel eğiticileri öğrencilere kendi dinî inançlarını yaymaya çalışırlar. Öğrenciler eğiticilerin kendilerine yaymaya

²⁶⁴ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Selahattin Çitçi, *Türk Romanında Yabancı Okulların Kültür Değişmesindeki Rolü*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2008.

çalıştığı fikir ve inançların tesirinde kalırlar. Yabancı kültürün tesirinde kalan bu öğrenciler kendi kültürlerine yabancılaşır. Bu okulda Latince Katolik duaları öğrenen İdil, bir durum değerlendirmesinde bulunurken kendi kültürel kaynakları yerine yabancı kültürü referans alır. Karşılaştığı durumu Katolik İncil’inde geçen “Nasihat dinlemeyen felaket görür...” (s. 129) sözü ve misyonerlerin bir başka şerhindeki “sükût edilince günah yoktur.” (s. 136) sözleriyle açıklar.

Yazar *Zekeriya Sofrası* romanında Türk toplumunun yabancı okullara olumsuz baktığını bu okulda eğitim görenlere güvenmediğini vurgular. Fatma Dürrinisa, Çalıkuşu Feride’yle Dame De Sion’dan sınıf arkadaşıdır. Onun yabancı okulda eğitim görmesi, babası İrfan Paşa’nın siyasî rakipleri tarafından kullanılır. İrfan Paşa’dan intikam almak isteyen kişiler, Fatma Maviş’in casus olma ihtimalinin yüksek olduğunu söyleyerek İrfan Paşa’yı yıpratırlar. Maviş ve babasının karşılaştığı durum, o dönem halkının yabancı okullarda eğitime olumsuz yaklaştığını göstermektedir.

Giderayak romanında Meli’nin Eleniye karşı duyduğu cinsel ilgi yabancı okul mezunu olmasıyla ilişkilendirilir:

“Meli’nin erkeklere bir ilgisi, ilişigi kalmamıştır. Vakti ile kadın papazların mektebinde okuduğu için kadın papazlardan fıstık kızlar muamelesini görüp öğrenmiştir. Zehirden şifa, erkekten vefa umulmayacağını anladığı günden itibaren yanında daima bir Eleni, bir Fatma, bir Perla taşımaktadır.” (s. 91-92).

“Wilson Marşı”²⁶⁵ **hikâyesinde** Amerikan Kolejinde eğitim gören Hâle Türk toplum ahlâkına ve geleneklerine karşı çıkan yozlaşmış bir kızdır. Cephede yaralanan nişanlısı Necip’i terk etmesi çevresinin çok tepkisini çeker. Onun millî ve manevî değerlerine yabancılaşması Amerikan Kolejinde eğitim görmesiyle ilişkilendirilir.(Bkz. Alafranga/Yozlaşmış Kadın, s. 35)

Yabancı okulların olumsuz yönlerini gösteren yazar, bu okulların öğrencilerini millî kültür ve değerlere yabancılaştırdıkları fikrini savunur. Türk toplumunun yabancı okullarda eğitime karşı olduğunu vurgular.

2.2.3.4.Özel Eğitim

Türk toplumunda Tanzimat döneminden itibaren özel eğitimcilerden eğitim alma anlayışı yaygınlaşır. Özel dersle eğitim çoğunlukla yabancı dil ve sanat eğitimi

²⁶⁵ *Türk Hava Mecmuası*, nr. 46, 15 Nisan 1928, s. 592-593.

alanlarında yoğunlaşır. “Batılı tarzda öğretim yapan ve yabancı dil öğrenen gençlerin sosyal hayatta başarı sağlaması ve rağbet görmesi, zengin Türk ailelerini çocuklarına daha küçük yaşta yabancı dil öğretmeğe, yabancı mürebbiye tutmağa sevk etmiş ve bu durum kısa sürede adeta moda haline gelmiştir.”²⁶⁶ Tanzimat dönemi Türk toplumundaki mürebbiyeler çoğunlukla Fransız’dır. Mürebbiyeler, eğitimi üstlendikleri çocuklara yabancı dille birlikte musiki, el sanatları ve Batı görgü kurallarını da öğretir.²⁶⁷

Mürebbiyelerin çocuk eğitimindeki rolü Türk romanında çok işlenen bir konudur. Bu romanlarda çoğunlukla mürebbiyelerin çocukları Türk kültüründen uzaklaştırdığı vurgulanır.²⁶⁸ Aka Gündüz de mürebbiyelerin çocukları olumsuz yönde etkilediği ve millî kültürden uzaklaştırdığı düşüncesindedir. Onun Batılı mürebbiyelere çok fazla karşı oluşunda Fransız mürebbiyesinin kendisini olumsuz etkilemesinin de rolü vardır.²⁶⁹ Romanlarında özel eğitim meselesini işleyen Aka Gündüz yabancı mürebbiye karşıdır ve onların çocuk üzerinde olumsuz tesirleri bulunduğu düşüncesindedir. Buna karşın Türk mürebbiye ve özel eğitmenlerin çocuk üzerinde olumlu tesiri olduğu fikrini vurgular.

Bu Toprağın Kızları romanında İrfan Paşa’nın konağında büyüyen Fahriye aynı anda hem İngiliz hem de Fransız mürebbiye eğitiminden geçer. Fahriye daha küçükken Batı edebiyatını tanımaya başlar.

Bir Varmış Bir Yokmuş romanında Nadir’in yeteneklerini fark eden Ebuzziya Tevfik Bey, ona özel dersler verir. O vakitler Konya’da sürgün olan Jön-Türklerden Edirneli Faik Bey de onun yeteneğini keşfedince ona Fransızca ders vererek onu yetiştirir.

Ben Öldürmedim-Kokain romanında yazar, Babiâli’nin Hariciye nezaretindeki kişilerin yozlaşmış tipler oluşunu çocukluklarını Beyoğlu’ndan devşirilen mürebbiyeler elinde geçirmeleriyle ilişkilendirir. Mürebbiyelerin etkisi altında kalan bu kişilerin, Türklüğe ve Türk kültürüne yabancılaştığını; nüfus kâğıtlarındaki adlarını dahi Türklük

²⁶⁶ Zeynep Kerman, “Hüseyin Rahmi ve Halid Ziya’da Mürebbiye Meselesi”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi. Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, Cilt 24-25, 1980-1986, s. 209.

²⁶⁷ Dilek Ercan, “Mürebbiyelik ve Türk Romanında Bazı Mürebbiye Tipleri”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, nr. 12, Konya 2002, s. 216-217.

²⁶⁸ Ahmet Midhat Efendi *Felâhî Beyle Rakım Efendi*, Recaizade Mahmut Ekrem *Araba Sevdası*, Sami Paşazade, *Sergüzeşt*, Hüseyin Rahmi Gürpınar Mürebbiye.

²⁶⁹ Hilmi Yücebaş, *Bütün Cepheleriyle Aka Gündüz Hayatı-Hatıraları-Eserleri*, Ahmet Halit Yaşaroğlu Kağıtçılık T.L.Ş., İstanbul 1959, s. 18.

dışında aradıklarını vurgular. Anlatıcı, Oral'ın kendi milliyetine yabancılaşmasını yabancı mürebbiye eğitiminden geçişiyle ilişkilendirir.

Üvey Ana romanında Pakize, hasta bir anneyle kumarbaz babanın kızıdır. Annesinin hastalığı, babasının ilgisizliği sonucu vaktini Madam Nobles adlı mürebbiyesiyle geçiren Pakize, onun olumsuz tesirinde kalır. Mürebbiyesinin kendisine her yönüyle olumsuz tesirde bulunduğunu düşünüp ondan ve tüm yabancı mürebbiyelerden nefret eden Pakize, bir zamanlar barda çalışmasının sorumlusu olarak mürebbiyeyi görür. Bu nedenle Türk aileleri için Türk mürebbiyelerin yetişmesi gerektiği düşüncesindedir. Romanda yabancı mürebbiyelerin çocuklar üzerinde olumsuz tesirde bulundukları ayrıntılı bir biçimde işlenir. Yazar, mürebbiyelerin Türk milletine ve kültürüne düşman olduğu fikrini savunur. Romandaki mürebbiye Matmazel Diyan, her yönüyle olumsuz bir tiptir. Mürebbiye, her fırsatta Türkleri ve Türklüğü aşağılayarak Bibi'yi Türk kültüründen soğutmaya çalışır. Türklerin medeniyetten uzak olduğunu iddia eden Matmazel, bu fikrinin Bibi üzerinde de etkili olmasına çalışır. Beynam köyünde karşılaştıkları çocukların pis olduklarını söyleyerek Bibi'yi onlardan uzaklaştırmak ister. Bibi'nin köyde su içmek istemesine de Türklerin pis olduğunu, onların "hayvan gibi" yaşadıklarını ve hastalıklı olduklarını söyleyerek engel olmaya çalışır. Mürebbiye'nin sözleri ve davranışları arasındaki tutarsızlık Bibi'nin gözünden kaçmaz. Kendisine başkasının yediği çikolatadan yememesini öğütleyen Matmazel'in önceki gece babasının içtiği likörden içişi Bibi'nin gözünden kaçmaz. Matmazel Diyan'ın kişisel çıkarları uğruna başvurmayaacağı yol yoktur. Emellerine ulaşmak için insanların iyi niyetini istismar eder. Bibi'nin babası Emin Bey, Matmazel'in tekliflerini ilahî emir telakki edip tavsiyelerini hemen uygular. Emin Bey'in bu zaafının farkında olan Matmazel, Emin Bey üzerinde daha etkin olmanın yolunun karısının ölmesi ve onunla evlenmesinden geçtiğinin farkındadır. Bir yandan Emin Bey'in verem hastası eşine düzmece kuvvet ilacı içirerek onun ölümünü hızlandırır öbür yandan Bibi'ye de sürekli, annesini öptürerek hastalık bulaştırıp onu ortadan kaldırmayı; Emin Bey'den kalan mirası satın Ankara Palas'taki dostu Alfons Tiyeri'yle memleketlerinde safa sürmeyi planlar.

Yabancı mürebbiye anlayışına tamamen karşı olan yazar mürebbiyesinin Türk/millî olması gerektiği düşüncesini vurgular. Emin Bey'in karısının ölümünden sonra gelen kimliği belirsiz mektupta Matmazel'in oyunlarından söz edilir ve mektupta "Evinizi biraz da Türk mürebbiyelere emanet ediniz." (s. 34-35) ifadesi yazılıdır. Bu söz

Atatürk'ün söylediği; “Beni Türk hekimlerine emanet ediniz.” sözünü hatırlatır. Bu mektubu okuduktan sonra Emin Bey, kızına Türk mürebbiye almaya karar verir. Yıllardır yabancı mürebbiye eğitiminden geçen Bibi yabancı mürebbiyenin hatalarını fark etmiş olmakla birlikte, fikirlerinin tesirinde kalmıştır; Türk mürebbiyeden eğitim almanın kendisini basitleştireceğini düşünüp Türk mürebbiyeye karşı çıkar(s. 38). Emin Bey'in çevresindeki bazı kişiler de Türk mürebbiyeye karşı çıkar. Yazar bu kişilerin şahsında Türk milletindeki özgüven eksikliğini vurgular. Emin Bey'in dostlarından Muharrir Dünder Bey ise; “avukat, doktor, feylesof” görevlerini üstlenen Türk kızının mürebbiyelik görevini de üstlenebileceğine inanmaktadır(s. 47). Dünder Bey eğitimin her yönüyle millileştirilmesi²⁷⁰ düşüncesinde olan Aka Gündüz'ün sözcüsüdür. Yazarın diğer sözcüsü Lobut Ağabey, yabancı mürebbiyelerin Türk çocuklarını millî örf ve geleneklere yabancılaştırdığının farkındadır. Bu nedenle evlatlığı Lâle'nin iyi bir mürebbiye olarak yetişmesi için her türlü imkânı seferber eder. Lâle gibilerin kendilerini ispat ettikleri müddetçe toplum için yabancı mürebbiyelerden daha saygın ve mürebbiye geleneğinde bir başlangıç olacaklarını savunur. Onların başarısını ve millî kültür açısından önemini gören hayırseverlerin, Türk aileleri için Türk mürebbiyeler yetiştiren mükemmel bir enstitü de kuracağı inancındadır. Bu fikir o devir içerisinde çok radikaldir. Lobut Ağabey'in fikirleri ütöpik bulunur ve o, bu görüşlerinden dolayı çevresindekilerin alaylarına maruz kalır. Mürebbiyeleri Türkleştirme fikrinden dolayı kendisi “İkinci Hamdullah Suphi” olarak nitelendirilir(s. 16). Lobut Ağabey'in, Hamdullah Suphi'ye benzetilmesinin nedeni, onun da Hamdullah Suphi²⁷¹ gibi Türk milletinin yücelmesi için uğraş göstermesi ve Türk halkının her işi başarabileceğine

²⁷⁰ Aka Gündüz'ün eğitime bakışı da Ziya Gökalp'in fikirleriyle paralellik gösterir. Ziya Gökalp, 15 Eylül 1332/1916 yılında İstanbul'da toplanan “Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti” Kongresine verdiği layihanın “maarif” bölümünde eğitimin her yönüyle millileşmesi düşüncesini savunur ve eğitimin nasıl millileşeceğine dair bir takım önerilerde bulunur. Bu yazı *Muallim* mecmuasında da yayınlanır. Bkz. “Maarif Meselesi”, *Muallim*, nr. 11, 1 Haziran 1333, 321-327; nr. 12, 1 Temmuz 1333, s. 353-359; *Terbiyenin Sosyal ve Kültürel Temelleri I*, Hazırlayan: Rıza Kardaş, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1973, s. 171-190.

²⁷¹ Hamdullah Suphi, Türk Ocağı başkanı olduktan sonra, ocak en canlı günleri yaşar, bütün Türk gençliğince sevilen bir kurum hâline gelir. Onun çalışmaları sayesinde, Türkçülük fikri gençler ve aydınlar arasında yayılır. Hamdullah Suphi, geniş bilgisi, zekâsı ve necabetiyle olağanüstü hatiplik gücüyle çevresindekilere sevgi aşılayarak, önemli hizmetler göstererek hâkim ve nüfuz sahibi olur. Ona göre Türk Ocağı kültürel ve sosyal bir hareketi temsil eder. Onun başkanlığından önce ocağın faaliyetlerine katılanlar arasında gençler çok az iken, onun başkanlığından sonra gençler ocak içerisinde çok etkin olurlar. Kısa süre sonra ocağın idare heyetine bağlı “Gençlik Teşkilatı” adlı heyet kurulur. Türk Ocakları Türk kadınının toplum hayatında erkeklerle birlikte rol alması, insanca yaşaması, insanca yaşaması uğrunda da çaba harcar. *Dağ Yolu* adlı eserinde bu konuya ilişkin; “Ocak bütün emelleri arasında hele Türk kadınının hukukça inkışafı için sarf ettiği emekten dolayı da şimdi mağrurdur.”(s. 158-159). Bkz. Abdullah Battal Taymas, “Hamdullah Suphi Bey'de Milliyetçilik”, *Türk Yurdu*, C. 6, nr. 2, Şubat 1967, (Hamdullah Suphi Tanrıöver Özel Sayısı), s. 52-53.; İhsan Karlıklı, “Türk Ocağı ve Hamdullah Suphi”, (Hamdullah Suphi Tanrıöver Özel Sayısı), s. 59-60. Hamdullah Suphi Türkiye Cumhuriyeti'nin ikinci Milli Eğitim Bakanı Hamdullah Suphi döneminde İstiklal Marşı kabul edilir; Türkiye'de Fransız Akademisi'ne benzer bir Türk Akademisi kurmaya çalışır. Bkz. Fethi Tevetoğlu, *Hamdullah Suphi Tanrıöver*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1986, s. 167.

güvenmesinden ileri gelir. Madam Nobles adlı mürebbiyesi kendisi üzerinde olumsuz tesirlerde bulunan Pakize de Lobut Ağabey'i destekler.

İsmet Paşa Kız Enstitüsü²⁷²nden birincilikle mezun olan²⁷³ Lâle de mürebbiye olarak çalışmakta kararlıdır. Lâle'nin üstlendiği görev millî bir görevdir. Yazar, Lâle'nin şahsında kendisinin hayalîni kurduğu eğitim anlayışı ve eğitici örneğini gösterir. Lâle gazetedeği ilan üzerine Emin Bey'le görüşmeye gelir. O devirde alt tabakadan bir aile kızı Lâle'nin üç dil (Fransızca, Almanca ve İtalyanca) bilmesi Emin Bey'i şaşırttığı gibi tercih nedeni de olur. "Mürebbiye" kavramını "ecnebîler"le özdeşleştiren Türk toplumu biraz özgüven eksikliğinden, biraz yaygın teamülün dışarısına çıkamamaları dolayısıyla Türk mürebbiye fikrini olumlu bulmaz. Emin Bey'in çevresindekiler, Türk kızı Lâle'yi mürebbiye almasını eleştirir. Bazıları da tercihi isabetli bulup ona ve Lâle'ye destek olurlar. Lâle'nin mürebbiyeliğine önyargılı yaklaşanların çoğu, Lâle'nin başarısını görünce yanıldıklarını anlarlar. Başarısını kıskanan kişiler ise önyargılı davranmaya devam ederler. Eski zihniyete mensup ve inkılâplara karşı Fikrûnnas, Lâle ne kadar başarılı olursa olsun, onu hep şoför evlatlığı olarak görüp önyargılarından vazgeçmez. Önceleri Fikrûnnas gibi düşünen Şekure Hanım ise Lâle'nin başarısını görünce "Bir köy artığı şoförün kızından mükemmel bir mürebbiye çıkacağını doğrusu hiç ümit etmemiştim." (s. 67) diyerek yanıldığını itiraf eder. Sembolik anlamlı bir görevi üstlenen kişiler, üstlendikleri görevi lâıykıyla yerine getirince önyargıları haksız çıkarır, karşıtlarının çoğu tarafından da takdir edilir.

Türk mürebbiye anlayışına karşı oluş sadece Ankara'yla sınırlı değildir. Toplumun çoğu kesimi Türk mürebbiye fikrine olumlu bakmaz. Lâle Ankara'dan uzaklaşıp İstanbul'a gidince orada bir ailenin çocuklarına mürebbiyelik yapmak için başvurur. Çocukların babası "Fatma'dan Ayşe'den mürebbiye olmaz." (s. 183) diyerek Türk mürebbiye'ye karşı çıkar. Bazı kişiler Türk mürebbiye fikrine çok karşı olmamakla birlikte, bir Türk kızının mürebbiye olabileceğine tam olarak güvenememektedirler. Lâle'yi Sivas'taki çocuklarına mürebbiye tutmak isteyen bir işadamı da onu Sivas'a

²⁷² 1927 yılında çeşitli illerde Kız Sanat Mektepleri açılır. Daha sonra bu okullar Kız Sanat Enstitüsü'ne dönüştürülerek, programları yeniden düzenlenir. Bu süreçte ilk kız enstitüsü Ankara'da İsmet Paşa Kız Enstitüsü adıyla 1928 yılında açılır. 1940-1941 yıllarında bu okulların sayısı 15'e ulaşır. Bkz. Aynur Soydan, "Kadın Kimliğinin Oluşması Çerçevesinde Meslekî Teknik Eğitim (Cumhuriyet İdeolojisinin Kuruluş Sürecinde Kız Enstitüleri 1923-1940), *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, nr. 1, 2002, s. 271.

²⁷³ Cumhuriyet döneminin saygın eğitim kurumlarından İsmet Paşa Enstitüsünü örnek eğitim kurumu olarak gösterir. Burada eğitim gören kızların çok yönlü bir eğitimden geçip birçok mesleği başarabilecek donanıma sahip olduklarını vurgular. Enstitüsü'nün verdiği eğitim yazarın sözcüsü Lobut Ağabey'in beklentileri ve hedefleri doğrultusundadır.

göndermeden önce sınavdan geçirir. Lâle kendisini sınava tâbi tutan kişilerin beğenisini kazanır ve Sivas'ta mürebbiyelik ettiği çocuklar ve aileleri tarafından da çok beğenilir.

Yazar *Yayla Kızı* romanında özel eğitimin gizli yeteneklerinin ortaya çıkarılmasında büyük rolü olduğunu vurgular. Petek'in yeteneklerini keşfeden Baha Bey, onun özel müzik dersleri almasını sağlayarak yeteneklerini geliştirmesine yardımcı olur. Barda yetenekleri keşfedilen Petek, Samuel Benson adlı bir girişimci tarafından da İstanbul'a götürülerek, orada film artisti yapılır. Dünya çapında üne kavuşur.

Türkçülük ideolojisini benimseyen Aka Gündüz, Batılı mürebbiyelerin Türk gençliğini millî kültür ve değerlerine yabancılaştırdığı (*Bu Toprağın Kızları, Ben Öldürmedim-Kokain, Üvey Ana*) tezini kanıtlamak için eserlerinde olumsuz mürebbiye tipleri yaratır. Yazar, her işin üstesinden gelen Türk milletinin, mürebbiyelik mesleğini de başarabileceğini göstermek için her yönüyle olumsuz Batılı mürebbiye tipine alternatif olarak her yönüyle olumlu Türk mürebbiye tipi çizer. Yazar, özel Türk öğretmenlerin çocukların yeteneklerini keşfetmede ve geliştirmede önemli rolü olduğunu vurgular.

2.3.Savaş Karşısında Toplum

İnsanlık tarihinin başlangıcından itibaren var olan savaşlar, toplumlar üzerinde birçok yıkım ve kayba neden olmaktadır. Savaşın toplum hayatında yarattığı maddî ve manevî sarsıntılar, toplum hafızasından uzun süre silinmez; milletler arasında tarihî düşmanlıklara neden olur. Toplumun sosyo-ekonomik yapısını doğrudan etkileyen, toplumu moral kaybına uğratan savaşlar sadece cepheye alınan askerlerin değil cephe gerisindeki halkın da her türlü düzenini bozar; ülke ekonomisinde ve nüfus yapısında değişikliklere neden olur. Uzun yıllar savaşmak zorunda kalan Osmanlı Devletinin erkek nüfusunun büyük kayıp vermesi sonucu erkeklerin üstlendikleri görevleri kadınlar üstlenmek zorunda kalır. Trablusgarp ve Balkan Savaşlarından hemen sonra I. Dünya Savaşı gibi ağır bir savaş yaşayan Osmanlı Devleti, iş yapabilir nitelikteki insan güçlerini cepheye gönderince istihdam sorunu yaşanır. I. Dünya Savaşı yıllarında oldukça yoksullaşan halk, Millî Mücadele döneminde ferdî ızdıraplarını unutup canını ve malını yurdu uğruna feda ederek yurdu düşmandan kurtarmak için seferber olur. Var oluş ve diriliş mücadelesi olan Kurtuluş Savaşı, Millî Mücadele anlayışını benimseyip Mustafa Kemal Atatürk'e ve Türk ordusuna güvenen halkın azim ve kararlılığı ile başarıya ulaşır; Türk halkı Mustafa Kemal sayesinde özgüven tazeler. Atatürk Millî

Mücadeleyi zaferle sonuçlandıran Türk halkının her türlü güçlüğü üstesinden geleceğine ve her işi başaracağına inanır.

Aka Gündüz roman, hikâye ve tiyatrolarında savaşların toplum üzerinde neden olduğu yıkıma, halkın yurdu uğruna verdiği mücadeleye geniş yer verir. Bu eserlerinde Türk milletinin yurt sevgisini ve kahramanlığını öne çıkarır; halkın yaşadığı onca sıkıntıya rağmen kurtuluş umudunu yitirmediğini vurgular. Yazar eserlerinde sadece cephede verilen mücadeleyi işlemekle kalmaz; cephedeki durumun cephe gerisindeki halk üzerinde nasıl yansıma bulduğunu da gösterir. Millî Mücadele döneminde Türk halkının özgüven bakımından ikiye bölündüğüne işaret eden Aka Gündüz çoğunluğunu gençlerin oluşturduğu kitlelerin, Mustafa Kemal'in Millî Mücadelesinin zaferle sonuçlanacağına inanıp ona destek vermek gerektiği düşüncesine vardıklarını, yozlaşmış tiplerin de teslimiyetçi davranmaktan yana olduklarını vurgular. Millî Mücadele döneminde Türk halkının çoğunun yurdunu kurtarma azim ve kararlılığına karşın yozlaşmış tiplerin savaş yıllarının karışık ortamından yararlanarak servetlerine servet eklemelerini eleştirir. Yazarın roman, hikâye ve tiyatrolarında işlenen bu mesele; Milliyetçilik, İşgal Karşısında Direniş ve Mücadele, İşgal Karşısında Duyarsızlık ve Çıkar Çatışmaları, Yoksulluk, Sağlık Sorunu: Verem alt başlıkları altında incelenmektedir.

2.3.1. Milliyetçilik

1789 Fransız ihtilaliyle milliyetçilik akımının yayılması sonrasında Osmanlı İmparatorluğu bünyesindeki azınlıklar Batılı devletlerin kışkırtmalarıyla “ulus devlet” kurmak için isyan etmeye başladılar. Azınlıkların “ulusal devlet”lerini kurmaları, Osmanlı Devleti’nin yüz yıllardır yönettiği toprakların büyük çoğunluğunu kaybetmesi Türk halkının millî duygularını uyandırır.

Türk toplumunda bir fikir akımı olarak milliyetçilik II. Meşrutiyet’ten (1908’den) sonra başlar. Ömer Seyfettin’in 1911 yılında *Genç Kalemler* dergisinde yayınladığı “Yeni Lisan”²⁷⁴ başlıklı yazısında dile getirdiği dilde sadeleşme hareketi ve şuurlu bir Türk dili ihtiyacı, edebiyatın ve hayatın her sahasında milliyet şuurunun yayılmasını sağlar.²⁷⁵ Türkçülük akımının topluma yayılmasında ve sistemleşmesinde

²⁷⁴ *Genç Kalemler*, nr. 1, 29 Mart 1327 (1911).

²⁷⁵ Bilge Ercilasun, “Edebiyatta Millilik ve Milliyetçilik”, *Yeni Türk Edebiyatı Üzerine İncelemeler I*, Akçağ Yayınları, Ankara 1996, s. 453.

Ziya Gökalp ve Ali Canip'in *Genç Kalemler*²⁷⁶'de ve çeşitli dergilerde dile getirdiği düşüncelerin büyük rolü vardır. Bu tarihlerden sonra Türk halkı millî kültürüne²⁷⁷ daha çok sahip çıkar. Türk kültürü, tarihi ve dili üzerinde geniş çalışmalar yapılır. "*Türk Derneği*, *Genç Kalemler* ve *Türk Yurdu* dergileri millî kültür, dil, edebiyat ve tarih konularına özel ilgi duyan bir izler çevrenin oluşumunu hazırlar. 1912'de de Türk Ocağı kurulur.²⁷⁸ Özellikle yükseköğrenim gören ve çoğunluğu İstanbul'da bulunan gençlerden oluşan bu kitle artık kendilerini millî bir kimlikle tanımlamak istemekte, edilgen kültür tüketicileri olmaktansa daha etkin olabilecekleri örgütlenmelere yönelmeye çalışmaktadırlar."²⁷⁹

Birinci Dünya Savaşı yıllarında Türkçülerin çalışmaları basın aracılığıyla devam eder. Örneğin savaş yıllarında yayımlanan *Harp Mecmuası*'yla devletin ve ordunun ihtişamı gösterilir, her şeyin yolunda gittiği görüntüsü verilir, cephede ve cephe gerisinde yer alan halkın morali desteklenir. Dergide bir ya da iki sayfada önce "Yaşayan Ölüler" daha sonra "Mübarek Şehitlerimiz" başlığı altında çeşitli rütbelerdeki şehit subayların fotoğraf ve adları yer alır.²⁸⁰ Bu bağlamda dönemin önemli Türkçü dergilerinden biri de *Yeni Mecmua*'dır. Mecmua yayınlandıktan bir yıl sonra 1918'de "Çanakkale Nüsha-yı Fevkalâdesi" yayınlanır. Bu sayı Çanakkale Müdafaasına ilişkin Küçük Talat'ın önsözü, Sultan Reşat'ın müdafaayla ilgili gazeli ve Yahya Kemal'in bu

²⁷⁶ Ziya Gökalp, "Yeni Lisan'ın Güzelliği", *Genç Kalemler*, nr. 5, 19 Haziran 1327 (1911).; Ali Canip-Ziya Gökalp, "Yeni Lisan", *Genç Kalemler*, nr. 2, 27 Nisan 1327 (1911).

²⁷⁷ Atatürk, 20 Mart 1923'te Konyalı gençlere hitaben yaptığı bir konuşmasında Türk halkının millî kültürüne sahip çıkmakta geciktiğini, bu gecikmenin halka çok pahalıya mâl olduğunu söyler. Türk halkının, yıllardır bir arada yaşadığı kavimler tarafından yaşadığı topraklardan kovulduktan sonra millî bilinç kazandığını belirtir. Bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, C. II, Ankara 1959, s. 137-146.; aktaran: Turhan Feyzioğlu, *Atatürk ve Milliyetçilik*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1986.

²⁷⁸ Türk Ocağı, yönetime hâkim olan İttihat ve Terakki'den malî destek görür. Ziya Gökalp, Mehmet Emin (Yurdakul), Hamdullah Suphi (Tanrıöver), Halide Edip (Adıvar), Ahmet Ferid, Ahmet Ağaoğlu, Yusuf Akçura, Hüseyinzade Ali Türk Ocağı'nın etkin üyeleridir. Ocakta konferanslar, sohbetler, akşam dersleri düzenlenir; yazarlar ve sanatçılar orada toplanır. Türk Ocağı "bir tür üniversite", "bir ulusal kültür ocağı" işlevi görür. Mütareke döneminde, Türk Ocağı mensupları İzmir'de Yunanlıların, İstanbul'da da İtilaf Devletlerinin işgalini protesto etmek için mitingler düzenler. İzmir ve Bursa'daki derneklerin Yunanlılar tarafından, İstanbul'daki derneklerin de İngilizler tarafından kapatılması üzerine, Türk Ocağı'nın faaliyetleri durur. Kurtuluş Savaşından sonra, Ocağın şubeleri yeniden açılır. Derneğin savunduğu düşünceler ve ilkelerle Ankara Hükümeti'nin düşünce ve ilkeleri arasında paralellik vardır. Ocak mensuplarının Kurtuluş Savaşı yıllarında oynadığı rolün farkında olan Ankara Hükümeti, yeniden kurulan Türk Ocaklarını ciddi biçimde destekler. Nisan 1924'te toplanan Kurultay'da onaylanan "Ocak Yasası"nın ikinci maddesi "Ocaklıların etkinliklerini yürütecekleri coğrafi alanı, *bütün Türkler arasında* diye belirler ve ulusal bilincin güçlendirilmesini, Türk *hars*'ının meydana çıkarılmasını, uygarlık ve sağlık bilgisinin ilerlemesini ve ulusal bir ekonominin geliştirilmesini amaç olarak benimser." Yasanın üçüncü maddesinde Ocağın, siyasetten bağımsız hareket etmesi gerektiği özellikle vurgulanır. Bkz. François Georgeon, *Osmanlı-Türk Modernleşmesi (1900-1930)*, Çev.: Ali Berktaş, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2006, s. 40-41.

²⁷⁹ Erol Köroğlu, *Türk Edebiyatı ve Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) Propagandadan Millî Kimlik İnşasına*, İletişim Yay., İstanbul 2004, s. 111.

²⁸⁰ *Türk Edebiyatı ve Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) Propagandadan Millî Kimlik İnşasına*, s. 190-191.

gazele yazdığı tahmis dışında 69 parça çalışmayı (şiir, tarih, anı, öykü, mensûre, mülâkat vb.) içerir.²⁸¹

Savaşın yenik çıkılması Türk halkının özgüvenini zayıflatır. Ancak Millî Mücadele dönemi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında ise milliyetçilik düşüncesi “somut bir vatan anlayışı”yla bütünleşir. Türk milliyetçiliği vatan kavramı ile birleşince açıklık ve güç kazanır.²⁸² Böylece Türk halkı özgüven tazeler. Atatürk inkılâpları da toplum üzerinde kısa sürede etkisini gösterir. Aka Gündüz Kurtuluş Savaşı yıllarında var oluş mücadelesi veren Türk halkının bu tarihlerde ve sonrasında millî varlığına daha çok sahip çıktığını, Türk toplumunu her alanda kalkındırmaya çalıştıklarını vurgular. Atatürk inkılâplarını özümseyen kişilerini ideal tipler olarak sunar.

Aka Gündüz'ün *Ocak* ve *Ocaklılar* romanlarındaki Türk Ocağı mensubu kişiler, “Türk Ocakları Mesai Programı”nda tavsiye edilen fikirleri uygulamaya geçirirler. *Ocak*²⁸³ romanında yazarın sözcüsü Yalçın

“Ben Çanakale’de beş on delikli nargile lülesine neşe, sıhhat ve hayat için döndüm. (...) Sakarya’da, güneşin ve barutun arasında yirmi üç gün buzlu şampanya keyfiyle köpürdük. Niçin? Neden? Sebep? Çünkü artık neşe istiyoruz, sıhhat ve hayat istiyoruz, her hangi bir millet bu üç şeye sahip olabilmek için bizden fazla bedel ödememiştir.”(*Tefrika* 5).

sözleriyle yıllardır kurtuluş mücadelesi verip büyük bedeller ödeyen Türk milletinin huzur ve mutluluk içerisinde yaşamayı hak ettiğini belirtir. Türk Ocağı mensubu üç kardeşten Yalçın on bir tane çocuğu nakkaş ve sanatkâr olarak yetiştirip yurdun dört bir tarafına gönderecektir. Öğretmen Orak, okuldaki öğrencilerine evinde de özel dersler vererek onları Türk Ocağı’nın etkinlik ve toplantılarına götürerek millî bilinç kazandırır.²⁸⁴ Yazarın yeni Türk toplumun ideal kadını olarak sunduğu Güner millî değerlere bağlı, yetenekli Türk kızıdır. Orak’ın kız kardeşi dikişçi Güner Türk Ocağının etkin üyelerinden olup fikirlerinin, millî değerlere yabancı Zeri üzerinde de etkili olmasını ister. Zeri’nin ağabeyi kozmopolit Nihavent ise Türk kadınının görünüşünü

²⁸¹ *Türk Edebiyatı ve Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) Propagandadan Millî Kimlik İnşasına*, s. 221.

²⁸² Turhan Feyzioğlu, *Atatürk ve Milliyetçilik*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1986, s. 23.

²⁸³ *Hâkimiyet-i Milliye*, nr. 2131, 16 Haziran 1927-nr. 2260, 26 Teşrin-i Evvel 1927, s. 2.

²⁸⁴ Orak’ın birçok muharebede savaşmış, farklı cephelerde bulunan babasının savaşlara ait birçok hatırası ve değerli eşyaları vardır. Bu eşyalar arasında komitacı kurşunu, bedevi hançeri, Arnavutluk tabancası, 1313 Yunan Muharebesinde alınan madalyası, İsmet İnönü’nün takdirlerini belirten kâğıt, babasının şehit olduğu anda kalbinde duran mendil vardır. Eşyaları öğrencilerine gösteren Mektep Muallimi Orak, öğrencilerine eşyaları göstererek onların millî duygularını yeşertir, eşyalar aracılığıyla Türk milletinin savaşlarda gösterdiği kahramanlıkları anlatır(*Tefrika* 18).

süslese, kıymetli hale getirse de asrileşme hususunda ecnebi kadınlar kadar becerikli olamayacağı düşüncesindedir, onun gözünde Türk kızı “çapaçul” demektir. Başlangıçta Zeri de ağabeyi Nihavent’le aynı fikirleri savunup kendilerinden “Ocaklılar” olarak söz eden Türk Ocağı mensuplarını “ocakcılar” diyerek küçümser; Türk Ocağı mensuplarının hedeflerinin belirsiz olduğunu söyler; onlara kendisini “Orhun” a mı götüreceklerini sorarak onların fikir ve çalışmalarıyla alay eder. Türk kadının her işin üstesinden gelebilecek yeteneğe sahip olduğu düşüncesinde olup Atatürk’ün fikirlerini benimseyen Güner; Zeri’ye üç yıl önce Sultanahmet Meydanında toplanan Türk Ocağı mensuplarının Mustafa Kemal’in sesiyle inleyişini hatırlatarak, Atatürk’ün ilkeleriyle hareket ettiklerine dikkat çeker. Zeri’nin Ocaklıların çalışmalarını ve fikirlerini tuhaf karşılamasının, Avrupa’da bulunup kendi değerlerine yabancılaşmasından kaynaklandığını düşünen Orak da ona kendisini “hayata ve hakikat” e çağırdığını söyler. Zeri’nin “Ocaklılar” ın uğraşları sonucu millî değerleri özümseyeceğini düşünen Orak, onunla ilgilenmeyi görev olarak görür. Orak ve Güner onunla iletişim kurup ona fikirlerini benimsetmeye çalışırlar. Güner’in Zeri’ye söylediği

“Biz vatanda azmi, muhabbeti, sa’yı tesise çalışıyoruz, Turan steplerine değil Dârü’l-fünûn’a ve fabrikaya gitmek istiyoruz. Cami en kudsî yerimizdir, fakat softayı tanımıyoruz. Bize kalbimizle irfanımız vaaz eder. Her medresenin içinde bir halı, ir kumaş tezgâhı kuracağız.” (Tefrika 40).

sözler göstermektedir ki Türkçülük düşüncesi hamaset ve ütopya olmaktan uzaklaşarak, akılcılığı ve çalışmayı kendisine ilke edinmiştir. “Sa’y” (çalışma) Türk Ocağı mensuplarının en büyük ilkesidir, onların gözünde en büyük milliyetçi en çalışkan yurttaştır. Zeri; Güner ve ağabeyi Yalçın ve Orak’ı sözleriyle eylemleri bakımından tutarlı bulur. Onların yurtseverliği “muharebeden, kahramanlık hikâyelerinden ibaret telakki etmedikleri”nin, temel ilkelerinin çalışmak, gayret etmek olduğunun farkına varır. Zeri’nin gözünde Güner ve ağabeyleri başlangıçta “ısırgan otu” gibiyken zamanla onların iyi niyetli, çalışkan ve dürüst olduklarını gören Zeri kendi hayat tarzını sorgulamaya başlar. “Ocaklılar” ın fikirlerinden etkilenmeye başlar. Ağabeyi Nihavent onun, kendisi gibi yozlaşmış bir tip olan Nedim Câfer’le evlenmeye karşı çıkışını, “Ocaklılar” ın fikirlerinden etkilendiği şeklinde yorumlar.

Öğretmen Orak, öğrencilerine evinde özel dersler verir; onları Türk Ocağı’na götürüp orada müsamere yaptırır. Çevresindeki herkes azmini ve fedakârlığını takdir eder. İdealizm ve millî duygulara oldukça yabancı olan Zeri de ondaki görev aşkına,

iyimserlik ve fedakârlığa hayran olur; onun verdiği emeğin aldığı ücretle karşılanamayacağını düşünür. Ankara'nın siyasî kargaşasından bunalınca ıssız bir Anadolu köyüne atamasının yapılması talebinde bulunan Orak, ıssız Anadolu köyüne “ışık saçma”yı düşünür(*Tefrika* 72). Ankara’da Yahşihan tarafında bir köye başöğretmen olarak atan Orak, köy okulundaki öğrencilerine de evinde özel ders verir, masada çatal ve kaşıkla yemek yemeyi öğreterek onları medenî bir hayata hazırlar.

Türk Ocağı mensupları yurt işgalden kurtulduktan sonra kurmayı planladıkları “Kız Yurtları” ile Zeri gibi özünde temiz fakat yaşadığı çevre tarafından yozlaştırılan kızları kurtarmayı amaçlamaktadırlar; “Genç Yurtları”nda “medenî ve ulvî” Türk delikanlılarının fidelerini yetiştirecektirler; “Nur Yurtları”nda “yoldan çıkmış zavallıları” karanlıktan kurtaracaklardır. Güner’e göre Türk Ocağının gayesi “mazlum ve mesut beşeriyete emsalsiz numune olmaktır.” Ocağın hiçbir zaman millî mabet olmadığını söyleyen Güner, Ocağın “manevî Türkiye’nin öz vatani, maddî Türkiye’nin ana kucağı” olduğunu söyler. Orak; Türk köylüsünün bu menhus tali’ini nasıl yenmeli?” sorusu karşısında “Kolay, Ocaklı Orhun Kitabelerinden evvel köylünün alnındaki ve gözlerindeki büyük kitabı okumaya başlar başlamaz.”(*Tefrika* 88) karşılığını verir. Orak’ın sözleri Ziya Gökalp’in *Türkçülüğün Esasları*’ndaki “Halka Doğru”²⁸⁵ bölümündeki fikirlerle paralellik gösterir. Yazar, Orak aracılığıyla belirli bir sistemin ideolojik ve uygulama olarak iyi işlemesi için insanların ona inanmaları gerektiğine işaret eder.

Yazar 1931 yılında yazdığı *Ocaklılar*²⁸⁶ romanında Türkiye’nin 1950’li yıllardaki hayalini kurar. Ankara Hacıköy’de öğretmenlik yapan Demiroğlu idealist bir öğretmendir. Ahırdan dönüştürülen okulu, öğrencilerinden de destek alarak çiçek bahçesine çevirir. Mesai saatleri dışında köy kadınlarına, geceleri gençlere ve ihtiyaçlara okuma yazma öğretir. Onları üç ayda bir sınava tâbi tutar, başarılı olanları -kendi kazancından harcayarak- kıyafetlerle ödüllendirir. Öğrencilere temiz olmalarını telkin eder, jimnastik yaptırır. Fakir öğrencilere kıyafet alır. İki yıl içerisinde on sekiz yaşından büyük altmış üç kadına okuma yazma ve basit matematik işlemlerini öğretir. Onlar üzerinde birçok yönden etkili olan öğretmen, Orak gibi (*Ocak*) onlara masada

²⁸⁵ Ziya Gökalp, bu bölümde halka medeniyet götürecek seçkinlerin halktan millî kültür terbiyesi alması gerektiği düşüncesini vurgular. Puşkin’i örnek olarak gösterir. Dante, Petrark, Rousseau, Goethe, Schiller gibi şairlerin halktan aldıkları kuvvet sayesinde sanat dâhileri olduklarını belirtir. Bkz. *Türkçülüğün Esasları*, Hazırlayan: Mehmet Kaplan, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1970, s. 46-51.

²⁸⁶ *Hâkimiyet-i Millîye*, nr. 3447, 15 Şubat 1931- nr. 3492, 31 Mart 1931, s. 2.

yemek yemeyi öğretir, gaz sandıklarından iskemle yaptırıp onları yerde oturma alışkanlığından vazgeçirir. Köylüler tarafından desteklenip takdir edilen öğretmen sadece köyün eski imamı tarafından desteklenmez. (Bkz. Din İstismarı ve Cehalet, s. 289).

Aka Gündüz 1950’li yıllarda dünyanın farklı coğrafyalarında Türk okulları açılmasını, Türk kültürünün dünyaya tanıtılmasını umut eder(*Tefrika* 14). Türk halkının birçok alanda atılım gerçekleştireceğine güvenen yazar, Türk Ocaklarının kuruluşunun ellinci yıl dönümü kutlamalarında koroyu Ilgaz Konservatuarını birincilikle bitiren Akyay Bey’le İsmet Paşa Kız Enstitüsü’nde Muaşeret Muallimi olan eşi Şenses Hanım’ın yönetmesini; birçok ülkenin devlet başkanlarından tebrik mesajları gelmesini, havai fişekler eşliğinde eğlenceler düzenlenmesini; köylerden de eğlence ve kutlamalara katılım olmasını hayal eder. Cumhuriyetin kurulduğu yıllarda “sıva yüzü” olan köylülerin, o gün “güneş gözlü, toprak benizli” olmasını; o yıllarda halkın eğitim konusunda bilinçlenmesi, yurdun her tarafında okullar açılması dolayısıyla ilk ve orta öğretimin zorunlu olduğuna dair yasanın yürürlükten kaldırılmasını umut eder. Türk Ocağı mensuplarının yoğun ve özverili çalışmaları yıllar sonra ürünlerini verecek, birçok Türk yurttaşı bilim, sanat, edebiyat alanlarında dünya çapında üne kavuşacak, bunlardan sekizi Nobel ödülü almış olacaktır. Türkçe bilim, sanat ve edebiyat eserleri İngilizce, Almanca, Rusça, İtalyanca, Fransızca, Japoncaya çevrilecek; Türkiye ekonomi, turizm alanlarında da oldukça mesafe kat edecek, atılımlar gerçekleştirecektir. Buna karşın ülke mürtecilerden/eski zihniyetlilerden tamamen kurtulamayacaktır. İstanbul’da ve Anadolu’da zaman zaman bazı mürteciler ayaklanacak; İstanbul’da peçeli, çarşafli kadınlar kıyafet devrimini protesto edecektir. Sivas Türk Ocağına mürteciler tarafından bomba konacaktır. Yazar Cumhuriyet’in kuruluşunun üzerinden otuz yıl geçmesine karşın Anadolu köylerinin düşünce yapısında çok fazla değişim olmamasından endişelenir.

Odunoba köyünde dikiş-nakış malzemesi dükkânı ve kunduracı dükkânı işleten Dikmen’le Maral, Atatürk inkılâplarının kasaba halkı üzerinde çok fazla etkili olmadığını fark edeceklerdir. Kasaba halkının zihniyetinde değişim olmayışının bilgisizlik ve bilinçsizlikten ileri geldiğini fark eden Dikmen’le Maral kendi aralarında gizli teşkilat kurarak kasabadaki çocuklara inkılâpları anlatıp onlar üzerinde etkili olmaya çalışacaktır. Türk Ocağı’nın da desteğini alan Dikmen’le Maral, kasabaya tiyatro kumpanyası getirecek, bu tiyatrolara halkın destek vermesine karşın vali ve polis

müdürü engel olup tiyatro kumpanyasını kasabadan uzaklaştıracaktır. Daha sonra getirilen kantocu kumpanyasının halkın ahlâkını bozduğunu fark eden Dikmen’le Maral, halkı bu kumpanyaya karşı kıskırtıp onların temsil düzenlemesine engel olacaktır. Kasabada askeri garnizonun olmayışı Türk Ocağı mensubu Dikmen’le Maral’ın işini zorlaştıracak, Maral’ın eylemcilere kurşun sıkıp birkaç kişi öldürmesi üzerine mürteciler Maral’ın kellesini keseceklerdir. Bu elim ve vahşi hadiseden sonra el bombasını eylemcilere fırlatan Dikmen, iki yüze yakın kişinin ölümüne neden olacak; Dikmen’deki cesareti gören eylemciler, onu efsanevî bir kişilik olarak düşünecektir. Ona atılan kurşunun işlemeyeceğine, doğrultulan balta, teber ve kılıçların kırılacağına hükmedeceklerdir. Şaşkınlığını üzerinden atamayan Dikmen elinde bombası ve Maral’ın bedeninden koparılan kelleyle kalabalığa haykıracaktır. İnkılâpçı çocuklar, Cumhuriyet caddesinin sonundaki meydana “İnkılâp Çocukları Meydanı” adını verecektir. Oraya kazılan büyük çukura öldürülen mürtecilerin cesetleri doldurulacak, bu cesetlerin üzerine inkılâp şehidi Maral’ın ve bir yatağan darbesiyle şehit olan ilk inkılâp kızının cesedi konulup büyük bir âbide inşa edilecektir. Vilayetin adı “İnkılâpçılar” vilayeti, Odunoba kasabasının adı “Maraloba” olarak değiştirilecektir(*Tefrika* 32-36). Bu romanında birçok öngöründe bulunan yazar özverili ve bilinçli çalışmalar sayesinde mesafeler kat eden Türk toplumunun düşünce yapısının ve hayata bakışının değişmesinin uzun yıllar alacağını vurgular.

Yazar *Dikmen Yıldızı* romanında Dikmen Yıldızı’nın ve Beybaba’nın (Dikmen Yıldızı’nın nişanlısı Murat’ın babası) şahsında Türk milletinin Millî Mücadelenin zaferle sonuçlanması sonucu özgüveninin arttığını hatta kendilerinin diğer milletlerden üstün olduklarına hükmettiklerini vurgular. Dikmen Yıldızı’nı mitolojik kahramanlarla karşılaştıran Beybaba, Dikmen Yıldızı’nı onlardan üstün tutar. Türk milletinin diğer milletlerden daha erdemli olduğu düşüncesinde olan Beybaba, oğlu Murat’ı Ashill’le karşılaştırır; Ashill’in Agamennon’u arabasına bağlayıp sürüklemesine karşın Murat’ın tayyaresiyle halkına hizmet ettiğini belirtir. Millî Mücadelede tayyareciliği ve istihbarat teşkilatı içerisinde aldığı görevle ülkeye büyük hizmet eden Murat, nişanlısı tarafından da yüceltilir. Dikmen Yıldızı, Murat’ı mitolojik kahramanlardan -İskender ve Hektor’dan- üstün görür; Murat’ın üstünlüğünü Türk oluşuyla ilişkilendirir(s. 398). Dikmen Yıldızı’yla Beybaba vapurda giderken yabancı dille konuşan iki kişi, uyarıyı dikkate almayınca Dikmen Yıldızı onları tokat atarak susturur. Dikmen Yıldızı aslında fevrî olan bu davranışını, duygusalca gerçekleştirir. Yıldız’ın bu davranışı, o günlerde

yabancılara karşı kin ve nefret dolu insanlar tarafından desteklenir. Yazar bu hadise aracılığıyla milletlerin varolma mücadelesi verdikleri günlerde millî kültürlerine ve dillerine daha çok sahip çıkıp bu işi millî bir görev olarak telakki ettiklerini vurgular.

Dikmen Yıldızı'nın Eskişehir'den Ankara'ya giderken trende karşılaştığı kadın "O Kâbe'de Mustafa Kemal, bu gönüllerde bu yaş varken yolun sonu Akdeniz'e çıkacak" diyerek Çankaya'yı "Kâbe" olarak nitelendirir(s. 85).

Tank Tango romanında Bihter Çankaya'yı Türk'ün "kâbe"si olarak görür, eşi Ömer'in Ankara'da Millî Mücadele adına görevlendirilmesini, hacı olacağı şeklinde yorumlar.

Yaldız romanında Gülören, Çankaya'yı göstererek söylediği; "Her şeyi bu yapıyor ve her şeyi bu yapacak. Ona daha çok, daha çok iman etmeliyiz."(s. 124) sözlerle Mustafa Kemal'i ilahlaştırır. Gülören sadece Mustafa Kemal'e ve onun mekânına kutsal anlam yüklemeyi. Millî Mücadele yıllarında gösterdiği başarıyla millî kahraman olarak tanınan Dikmen Yıldızı'na ve onun mekânına da kutsal anlam yükler. Dikmen bağlarından geçerken, Dikmen Yıldızı'nı yaratan bu tepenin suyunun şifalı olacağını düşünür. Buradan su içenlerin içlerindeki gizli yaraların iyileşeceğine inanır.

*Ocak*²⁸⁷ romanında İhtiyar bir kadın;

"Bütün endişelerini, korkuları, ihtimalleri bastıran bir kaya vardı: Çankaya. Bütün belde bu kayayı en elim anlarda gözlerinden süzüp içine bastırır ve o gece tam bir uyku uyurdu. O kaya Yeni Türkiye idi ve üstünde ümit sakındı."(*Tefrika* 2).

sözleriyle umut ve gelecekle özdeşleşen Çankaya'nın insanların içini ferahlattığını belirtir. Aka Gündüz, bu kişilerin şahsında halkın kendisini bağımsızlığa kavuşturan önder ve komutanları yüceltip onlara kutsal anlam yüklediğini vurgular.

Atatürk inkılaplarının temel dinamiklerinden biri olan "halkçılık" ilkesi, 19. yüzyıl sonlarında kapitalist sistem karşısında ezilen sınıfların hakkını korumak amacıyla ortaya konur ve daha çok Rus toplumunda gelişir. Türkiye'de öncelikle İttihatçılar tarafından bir dincilik akımı olarak benimsenen bu fikir, Osmanlıların Balkanlardaki ağır yenilgisi sonrası dönüşüm geçirerek Ziya Gökalp'le Türkçü bir içerik kazanır. Gökalp'in meslekî zümre esasına dayalı halkçılık fikrine karşın Mustafa Kemal halkçılığı "sınıfsız, imtiyazsız, kaynaşmış bir kitle"nin oluşturulması biçiminde

²⁸⁷ *Hâkimiyet-i Milliye*, nr. 2131, 16 Haziran 1927-nr. 2260, 26 Teşrin-i Evvel 1927, s. 2.

sistemleştirir ve Millî Mücadele yıllarından itibaren ulus devleti kurmayı amaçlayan, kuvvetin, kudretin, hâkimiyetin ve idarenin doğrudan doğruya halkın eline verildiği bir sistem kurmayı esas alır.²⁸⁸ Atatürk ilkelerini özümseyen Aka Gündüz *Çapkın Kız* ve *Onların Romanı*’nda sözcü kişileri aracılığıyla Türk toplumundaki şehirli-köylü, aristokrat-avam... gibi ikiliklere son verilmesi gerektiği düşüncesini iletir. *Çapkın Kız* romanında Yozgathlı Mehmet, saf Anadolu çocuğudur. Daha ilk tanışmalarında *Çapkın Kız* ve roman kişisi Aka Gündüz’ün takdir ve beğenisini kazanan Mehmet, şehirlilerin kendisi gibi köylülere karşı önyargılı olduğu düşüncesindedir. Mehmet’in köylü oluşu dolayısıyla hissettiği eziklik, roman içerisinde “ben köylüyüm” ifadesinin tekrarlanmasıyla vurgulanır. Birçok yönüyle inkılâplara uygun ve yeni Türk devletine model oluşturacak *Çapkın Kız* ona “sizce ve kabahat zannettiğiniz şeylerin hep köylülükten geldiğini söylemek istiyorsunuz. Köylü olmak iyi olmaktır.”(s. 46) diyerek sınıfsal ayrımcılığa karşı olduğunu vurgular. *Çapkın Kız* yazarın sözcüsüdür. Köy çocuğundaki meziyetlere imrenen *Çapkın Kız*, Cicim Ali’ye yazdığı mektubunda “Şehir kızları köy çocuklarına ve şehir çocukları köy kızlarına yaklaştıkları vakit daha başka bir inkılâp olacaktır.” diyerek de halkçılık ilkesine göndermede bulunur. *Çapkın Kız*ın yaklaşımı yazarın başka bir romanındaki ideal kişisi Dikmen Yıldızı’nın (*Dikmen Yıldızı*) yaklaşımıyla paralellik gösterir. *Çapkın Kız* ve birkaç yakının Anadolu çocuklarına bakışı olumlu olmasına karşın birçok şehirli, Mehmet’le kardeşi Sevil’i küçümser. Onların İstanbul’da bir baloda yöresel oyunlar oynamasını alay konusu yaparlar. Şehirlilerin kendisine olumsuz bakışı Mehmet ve kardeşinin gözünden kaçmaz. Mehmet İstanbul’u ve bazı İstanbulluları çok beğenmek/sevmekle birlikte şehir hayatında tutunamayacağı kanaatine varır: “Biz burada yapamıyoruz. Biz saksısı değiştirilmiş çiçeklere benzeriz. Eksik taraflarını hisseden duyguların gururu ağır oluyor.”(s. 164).

*Onların Romanı*nda Gülöz’ün Çerkeş Belinde tanıştığı Mehmet de saflığı ve dürüstlüğüyle Gülöz’ün beğeni ve takdirini kazanır. Gülöz’le Ankara’da da karşılaşan Mehmet, onu büyük bir aşkla sevmesine ve ondan buluşma sözü almasına rağmen buluşmak yerine ona mektup yollamayı tercih eder. Mehmet’in bu tutumu, başkasıyla evlilik aşamasında olan Gülöz’ün mutluluğuna engel olmamak, adına leke getirmemek düşüncesinden ileri gelir. Gülöz ise Mehmet’in tavrını “dağ başında terk edilmişliği

²⁸⁸ Yasemin Doğaner, “Bir Modernleşme Modeli Olarak Atatürk’ün İnkılâpları”, *Atatürk Dergisi* (Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâpları Enstitüsü Müdürlüğü), C. 4, nr. 1, Ocak 2004, s. 155-156.

izzet-i nefesine yediremedi” şeklinde yorumlar(s. 115-117). Yazar her iki romanındaki Mehmet’in şahsında Anadolu insanının gururlu duruşunu vurgular. Türk halkı arasında sınıfsal ayrımların yapılmasını eleştirir.

Aka Gündüz Türk milletinin müttefiklerinin onca ihanetine, itilaf devletlerinin halka uyguladığı baskı ve zulme rağmen ırkçı olmadığını, sadece millî değerlerine saygısızlık edenleri uyardığını vurgular. *Ben Öldürmedim-Kokain* romanında, Fransız yurttaşı Vikont de la Roşnuvar’ın Millî Mücadelenin Türklerin aleyhine sonuçlanıp Ankara’nın Yunanistan’a bağlanacağını söylemesi İdil’in millî duygularını hareketlendirir:

“Bizi sizin elinizden kurtarmağa çalışan Ankara’ya karşı yalnız hürmetle bahsetmelisiniz. (...) Siz Ankara’yı sadece dar sokaklı İzmir için mi harp ettiğine kanisiniz? Eğer böyleyse mücadelenin bir idolüdür. Ve biz Yunanlılarla harp etmiyoruz. Harbimiz hepimizledir. Hepinizden kurtulmak istiyoruz.”(s. 150).

Bir Şoförün Gizli Defteri romanında bir Türk’le evli Madam Nuvar’ın Mütareke günlerinde “Yaşa Fransa” diye bağırmasına Temiz sert tepki gösterir:

“Madam! Siz galip olduğunuz için cesur ve hain görünüyorsunuz. Biz mağlup olduğumuz için sizden cesur görünüyoruz ve vefamız da sağlamlaşıyor. Zannediyor musunuz ki ‘Franse Despre’ denilen ‘Sezar’ bozması serserinin burada yaptığı ve yaptırdığı zulüm bizi korkutuyor? Hayır Madam! Bu salonda biz galibiz ve siz mağlupsunuz. Eğer bir defa daha ‘viv la Frans’ diye haykıracak olursanız, ‘viv’i söylersiniz, fakat ‘Frans’ boğazınızla beraber boğulur gider!”(s. 113).

Temiz’in ve İdil’in tavrı, uysal bir Türk kızının yurdu ve milleti aleyhinde söylenen en ufak söz karşısında içerisinde barındırdığı potansiyeli nasıl ortaya çıkardığını göstermektedir. Şoför Erol da yaşlı bir kişinin, Türk halkının taarruza geçebilecek kuvvetten mahrum olduğunu söyleyip çözümü Yunanlılarla barış yapmakta görmesine çok tepki gösterir. I. Dünya Savaşında birçok cephede bulunan Şoför Erol, Arapların Türklere ihanetine tanık olur. Arap bedevîlerin ellerindeki İngiliz sterlinlerine el koyarak onlardan intikam alır. I. Dünya Savaşı yıllarındaki ihanetlerinden dolayı Araplara öfkelenen yazarın roman kişisine onlardan intikam aldırması, Araplara duyduğu nefretin okurları üzerinde de etkili olması düşüncesinden ileri gelir.

Atatürk, Millî Mücadeleyi zaferle sona erdiren Türk halkının azmettikten sonra her işi başarabileceğine inanır. Atatürk’ün fikirlerini özümseyen Aka Gündüz, eserlerinde yarattığı ideal kişileriyle okurlarına Türk milletinin her işi başarabileceği

mesajını iletir. *Üvey Ana* romanında Lâle'nin şahsında Türk kızlarının iyi bir mürebbiye olabilecekleri tezini kanıtlar. (Bkz. Özel Eğitim, s. 135-136)

Yayla Kızı romanında İstanbul'da Elhamra sinemasının ortaklarından İhsan İpekçi, Türk milletinin her alanda ilerlemesi gerektiğini düşüncesindedir. En büyük ideali memlekette Türk stüdyosu meydana getirmektir. Cephede başarı gösteren Türk milletinin stüdyoda da büyük başarılar göstereceğine inanan İhsan İpekçi, yazarın sözcüsüdür. Roman kişisi Petek Yozgat'ın köyünden Ankara'ya gelip bir barda piyano ve keman eşliğinde oynarken yeteneği keşfedilir. Ondaki yeteneği keşfeden Bursalı Baha Bey onun yetişmesi için önyak olur. Barda yetenekleri keşfedilen Petek, Samuel Benson adlı bir girişimci tarafından da İstanbul'a götürülerek orada film artisti yapılır. Samuel Benson'un desteğiyle filmde oynayan Petek, kısa sürede ülke içerisinde şöhrete kavuşur. O sıralar Paris'te bulunan Cemal Reşit (Rey), Yayla Kızı'nın ününü işitir. Yurda döndüğünde ona müzik dersi vermek ister. Kazandığı şöhret sonucu Avrupa'ya götürülen Petek, burada bir anda büyük servete ve dünya çapında üne kavuşur. Kendisine sunulan dört yüz bin dolarlık Amerika işini/Hollywood yıldızlığı teklifini, yurt ve millet sevgisinin baskın gelmesi yüzünden reddeder:

“Niçin Amerika'ya gitmedim? Niye dört yüz bin doları feda ettim? (...) yurdumun toprağı, babamın kemikleri, Çankaya'nın havası çekti. (...) Çömlekçi Hacı Emmi'nin destisi bile Newyork'taki hürriyet heykelinden daha alımlıdır. (...) Holivud'da sinema yıldızı olacağıma yayladaki çökük damlı evimin kızı olacağım.”(s. 164).

Petek'i bir anda dünya çapında ünlendiren yazar, Türk milletinin azmettikten sonra her meslekte başarılı olabileceği tezini kanıtlar; teklifi geri çevirterek Türk milletini yurt ve millet sevgisini en büyük değer ve varlık olarak tanıdığını vurgular.

*Çiftlik*²⁸⁹ romanında Türk toplumunda belirli bir süre çocuklara Türkçe ad verilmesini memnuniyetle karşılayan Ömer Ağa, bu geleneğin terk edilmesini üzüntüyle karşılar, bu değişimde eski zihniyetli köy hocalarının etkili olduğunu düşünür. Bilinçli kişilerin bu kişilerle mücadele etmesini ister. Babası Şıpka savunmasında öldüğü için oğluna “Şıpka” adı veren Ömer Ağa, çocuklara verilecek adların ya millî tarihten alınması ya da Türkçe olması gerektiği düşüncesindedir. Ömer Ağa “Ahmet, Mehmet, Hüseyin; Ayşe, Hatice, Zeynep” gibi Arapça kökenli adların artık Türkçeleştiği düşüncesindedir. Ömer Ağa yazarın sözcüsü olup tasfiyeciliğe karşıdır(*Çiftlik* 11).

²⁸⁹ *Cumhuriyet*, nr. 7342, 28 Ocak 1945- nr. 7387, 14 Mart 1945, s. 3.

Yazar hikâyelerinde de bu meseleye geniş yer verir. “Karacabey’le Kermasti Arasında”²⁹⁰ hikâyesinde Yunanlıların Karacabey’i İngilizlerin emriyle yakıp yıktığına hükmeden anlatıcı, İngilizlerden nefret eder:

“Eğer insaniyetin yaradılışındaki masumiyet ve fazilete biraz itimadı ve hürmeti varsa İngiliz düşmanlığı yüreğinde en mukaddes bir din gibi muhafaza etmelidir. Diplomasinin münasebetleri ne olursa olsun, milletler öz benliklerinde bitmez ve yıkılmaz bir kin taşıdıkları müddetçe kürre-i arz üzerine musallat olan bu taun tahribatına devam edemeyecektir.”

Anlatıcı, Müslüman ve Türk çocukları için bir “Elifba” ve “kıraat kitabı” hazırlamayı kutsal görev olarak görür. “Elifba”nın her harfi, her kelimesi “İngiliz zulüm ve şenaati”ni gösterir, o düşmanlığı yüreklerde mukaddes bir mefhum gibi birleştirir. Anlatıcı düşman tarafından mağdur edilen herkesin bu “Elifba”yı benimseyeceğini, İngilizlere ve yandaşlarına düşman olacaklarını düşünür. Ayrıca İngilizlerin yaptıkları zulüm ve yıkımların şair ve bestekârlar tarafından İngilizce yazılıp bestelenmesi gerektiğini vurgular.

“Öç Ali ile Dülger Emine”²⁹¹ hikâyesinde babası Yunanlılar tarafından öldürülen Ali adlı çocuğun adına Türk subayları tarafından “öç” sıfatı eklenir, çocuk “Öç Ali” olarak tanınır. Subaylar bir de ona şu sözlerden oluşan dua öğretir:

“Tanrım büyük Tanrım! Öç Ali mektebe gidecek, Öç Ali okuyacak yazacak, Öç Ali iyi çiftçi olacak, Öç Ali çalışkan kuvvetli işçi olacak, Öç Ali böylelikle öç alacak.”

Bu sözler göstermektedir ki Türk çocuğu düşmandan asıl intikamını her yönden güçlü ve başarılı olarak alacaktır. Onun ilkesi hamaset değil, çalışmaktır. Öç Ali’nin köyünden başka bir köye geçen anlatıcı o köy halkının yeni evler inşa ettiklerine; bu köydeki çocukların da Öç Ali’den etkilenip onun duasını öğrendiklerine tanık olur. Bu köydeki yeni evler yeni Türk devletini, Öç Ali ve ondan etkilenen çocuklar da Yeni Türk insanını sembolize eder.

“Kitap Disiplini”²⁹² hikâyesinde Türk ordusunun I. Dünya Savaşı yıllarında yoksulluk, açlık ve çıplaklık içerisinde bütün olumsuz durum ve şartlara rağmen mücadele edip yurdunu kurtarmaya çalıştığını vurgulayan anlatıcı, Türk askerinin azim ve karalılığını mucize olarak nitelendirir. Türk milletine/ordusuna kutsal anlam yükler:

²⁹⁰ *Hâkimiyet-i Milliye*, nr. 641, 23 Teşrin-i Evvel 1922, s. 3.

²⁹¹ *Hâkimiyet-i Milliye*, nr. 646, 29 Teşrin-i Evvel 1922, s. 3.

²⁹² *Cumhuriyet*, nr. 63, 8 Temmuz 1924, s. 4.

“Eğer Müslüman dini bugünlere kadar doğmamış olsaydı, mutlaka bugünlerde Türk’ün bu canlı mucizesinden ve canlı kerametinden doğacaktı. Zaten Müslümanlık Türk’ün kanı ve kılıcı hakkıdır. Zaten Allah’ın Müslümanlığı hak din ve son din yapması Türk’ü yaratmasındandır. Türk olmasa büyük kitap ve ebedî din olmaz. Onun içindir ki Türk din kadar kudsî ve din Türk kadar lâyemuttur. Şerefsiz Müslümanlık olmaz. O şerefin kaynağı Anadolu’dur. İşte ordunun olanca kabiliyeti ve olanca şecaatiyle dövüşmesindeki sır burada idi. (...) Her Müslümanlık iddiasında bulunan o kaynağın kenarında diz çökmeli ve eğilip bir avuç iman içmeli... Zenzem pınarı Anadolu’nun gönlünde çağlar. İşte bu ilahî gururdur ki her neferi canlı bir mucize, her kıtayı canlı bir keramet yapmıştır.”

Bu sözleriyle Türk milletini yüceltip diğer milletlerden üstün tutan anlatıcı onun her türlü zorluğun üstesinden gelebileceğine inanmaktadır.

Yazar “Yepyeni Bir Bayram Tafsilatı”²⁹³ hikâyesinde görkemli bir şölen havasında kutlanan ilk Cumhuriyet bayramının her sınıftan yurttaş için büyük umut olduğunu vurgular. Şimendifer kumpanyalarının yük vagonları “gelin gibi” süslenir, lokomotifler altın sarısına boyanır. Eğlenceler ve temsiller düzenlenir. Ankara’nın merkezinde yapılan merasime yurdun dört bir tarafından katılım olur. Kutlamalara katılan şehit yakınları hüzün ve sevinci bir arada yaşarlar.

“Geçen Günkü Hakiki Hikâye”²⁹⁴’de anlatıcı Türk milletinin her türlü güçlüğü üstesinden gelebileceğine; “tayyare” sayesinde bütün düşmanlarını yenebileceğine inanır. Türk milletinden “denizci” olamayacağını iddia edenlere, mazide Türklerin Filipinlere yardım götürüşünü örnek gösterir. Türk milletinin en büyük başarıları imza atacağına olan güvenine delil olarak “Cumhuriyet”i kuruluşunu gösterir.

“Amerikalı Muhabirin Zekâsı”²⁹⁵ hikâyesinde Amerikalı gazeteci, Beykoz’daki bir Türk gazetecinin kendisini uyarıp yardımcı olmak istemesini art niyet olarak yorumlar. Türk gazeteciye güvenmeyen Amerikalı, Karabet adlı bir Ermeni’ye inanır. Ermeni yüz dolar karşılığında onu Balkabağı Köyüne ulaştırma sözü vererek Üsküdar’da Yeni mahallede bir eve götürüp onunla antlaşma yapar. Düzmece oyunu çözen komiser, Amerikalıya paralarını iade eder. Amerikalı gazeteci Türk polis ve gazetecilerinin kendisine yardım ettiğine inanamaz, kendisine engel olduklarını düşünür:

²⁹³ *Cumhuriyet*, nr. 92, 9 Ağustos 1924, s. 4.

²⁹⁴ *Cumhuriyet*, nr. 416, 7 Temmuz 1925, s. 4.

²⁹⁵ *Cumhuriyet*, nr. 388, 6 Haziran 1925, s. 4.

“Türklerin zekâ ve medeniyetten mahrum olduklarına bir delil daha. Evvelki telgraflarımda bildirdiğim ihtira’ meselesindeki alakamı haber aldılar. Gerek muhteri’i, gerek bana yardım eden adamları kâmilten tevkif ettiler. Türklerin maksadı bu ihtira’nın ecnebilerin eline geçmemesidir. Burada elan harem hayatı gibi gayet kıskanç bir ecnebigirizlik hükümfermadır. Fakat çalışacağım bu ihtira’ı behemahal elde ederek amerikan zekâsını ispat edeceğim.”

Onun, Newyork gazetesine verdiği bu bilgiler ve çalışkanlığı elli bin dolarla ödüllendirilir. Yazar bu hikâyede yabancılara iyilikseverlik ve dürüstlükle yaklaşan Türk milletinin, takdir ve teşekkür karşılığı bulmak yerine iftiraya maruz kaldığını vurgular.

Otobiyografik bir hikâye²⁹⁶ olan “O Diyardan Bir Hatıra”²⁹⁷ hikâyesinde on iki yaşındaki Hüseyin, yedi yaşındaki Maruşka adlı bir Bulgar kızına âşık olur.²⁹⁸ Her iki çocuk birbirlerinin ana dilini öğrenir, bu sevda aileler arasında şaka konusu olur. Buluşma yerlerine vardıklarında oraya ilk önce hangisi vardı ise, onun ana diliyle konuşurlar. Zamanla bu aşk kasabalının diline destan olur. Üç yıl sonra Hüseyin’le Maruşka köprüye doğru yürürken, gündüz gökte yıldızın parladığını fark ederler. Hüseyin’in Maruşka’ya durumu sevinçle karşılama nedenini sorması üzerine, Maruşka’nın söylediği “Çünkü ne vakit ki güpegündüz gökte bir yıldız görünür, mutlaka Bulgarlar Türklere galip gelir!!” sözleri Hüseyin’i sarsar. O günden sonra Hüseyin’in çok sevdiği Maruşka’yı unutmaya karar verir. Tatil için geldikleri Bulgar köyünden hemen İstanbul’a dönmek ister. Bu hadiseden sonra Osmanlıcılık düşüncesinden uzaklaşıp, Türkçülüğü benimser. Bu hadiseyi not eden Hüseyin Rüştüye’den sınıf arkadaşı Ömer Seyfettin’e okur. Ömer Seyfettin bu nota “herkesi mağlup eden Türk” başlığını koyar.²⁹⁹

Yazarın işgal devletlerine nefreti bazı hikâyelerde de kendisini hissettirir. “Adadaki Komşum”³⁰⁰ hikâyesinde bir Rum kızından “zemberek gibi” diye söz eden anlatıcı, onun bakış ve gülümseyişini Rumlara özgü bir bakış ve gülümseyiş olarak

²⁹⁶ Bu hikâyenin konusu gerçek hayattan alınmıştır. Aka Gündüz hadiseyi hikâyeleştirirken her hangi bir isim ve mekân değişikliğine başvurmamıştır. Yazarın asıl Hüseyin Avni’dir. Aka Gündüz bu hadiseyi bir mektupla Ömer Seyfettin’e bildirir. Onun tavsiyesiyle bu hadiseyi hikâyeleştirerek *İrtika* gazetesine gönderir, fakat neşredilmez. Bkz. Hilmi Yücebaş, *Bütün Cepheleriyle Aka Gündüz*, Ahmet Halit Yaşaroğlu Kağıtçılık TLŞ, İstanbul 1959, s. 19.; Âbide Doğan, *Aka Gündüz*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1989, s. 8-9.

²⁹⁷ *Cumhuriyet*, nr. 406, 24 Haziran 1925, s. 4.

²⁹⁸ Aka Gündüz, Cevat Fehmi’nin *Cumhuriyet* gazetesinde “Otuz güzide Arasında Bir Anket” başlığıyla yaptığı roportajda kendisine yönelttiği “âşık oldunuz mu?” sorusuna verdiği cevapta bu âşktan söz etmektedir. Bkz. nr. 2695, 7 T. Sani 1931, s. 2.

²⁹⁹ Ömer Seyfettin’in “Nakarat” (*Bomba*) hikâyesi konusunu bu olaydan alır. Bkz. İnci Enginün, *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat’tan Cumhuriyete (1839-1923)*, Dergah Yay., İstanbul 2007, s. 437.

³⁰⁰ *Cumhuriyet*, nr. 791, 23 Temmuz 1926, s. 4.

nitelendirir. Türk erkeklerine “Afrodit’in hemşerileri” olarak nitelendirdiği Rum kızlarının bakış ve gülümseyişlerinden etkilenmemelerini tembihler.

“Su Bayramı’nın Hikâyesi”³⁰¹’nde savaş dolayısıyla yoksullaşan öğretmenler, kendileri sefalet içerisinde yaşarken Amerikalı seyyahların İzmir sokaklarında serbestçe dolaşıp eğlenmesini kabullenemeyip onlara su dökerek onlardan öç almaya çalışırlar. Hadise üzerine Amerikan konsolosluğu İzmir’i topa tutmakla tehdit eder. Büyük tehlikeyle karşılaşan baş komiser, pratik zekâsını işletip konsolosa, o gün su bayramı olduğu yalanı uydurur. Konsolosun şaşkınlıkla, kendisine “ Sizin iki millî bayramınız, bir de hürriyet bayramınız yok mu?” sorusu yöneltilmesi üzerine, baş komiser:

“- Evet Efendim, millî su bayramımız var. Her sene bu gün gençler mehtapta birbirine su atarak şakalaşırlar. Bizde bir de yolcuların arkasından su dökülür. Eski bir ananedir. Güya su gibi akıp git, akıp gel... Bu bir nevi muhabbet ve samimiyete delâlet eder. Muhterem seyyahlar neşe ile geçerlerken su bayramına iştirak eden yerli gençler zannedilmiş...”

Baş komiserin anlattıklarının tercümesini dinleyen Amerikalı seyyahlar, memleketlerindekiyle anlatacakları bir macera yaşamının sevinciyle üstlerinin ıslaklarını unutup neşelenirler.

“Üç Yeğen”³⁰² hikâyesinde Tayyar, Pervane, Sema adlı üç yeğeni olan zengin bir amca, mirasının nasıl paylaştırılacağını bildiren vasiyetname bırakır. Vasiyetname iç içe geçmiş zarflardan oluşmaktadır. Birinci zarfta her üç yeğene beşer yüz lira verilmesi, kırk gün sonra açılan ikinci zarfta da her üçünün beşer bin kâğıt lira verilmesi vasiyet edilir. Ancak bu parayı almaları için “Tayyare Mektebi”nde eğitim görüp diploma almaları şart koşulur. Üçüncü zarf ondan sonra açılacaktır. Bunun üzerine üç yeğen de tayyare eğitimini başarıyla tamamlayıp “tayyareci” diploması alma hakkını kazanır. Üçüncü vasiyetnamede emlak ve paralarının üç yeğenine eşit şekilde dağıtılmasını vasiyet eden amca onların her birinin de farklı tayyarecilerle evlenmelerini şart koşar. Üç yeğen de tayyarecilerle evlenir. Yazar bu hikâyede Türk toplumunda tayyareciliğin çok saygın bir meslek olarak görüldüğüne dikkat çeker.

³⁰¹ *Hayat*, C. 3, nr. 53, 1 Kânun-ı Evvel 1927, s. 18–20.

³⁰² *Türk Hava Mecmuası*, nr. 47, 30 Nisan 1928, s. 604.

“Olacak Hikâye”³⁰³de Şimşek Bey adlı tayyareci Latin harflerini halka benimsetmek için pratik zekâsını işletir. On farklı tenekeye yeni alfabeyi yazdırıp tayyaresiyle dolaşarak teneke levhaları Güzelköy’ün üzerine fırlatır. Bir koca karının

“Ağalar! Kızlar! Kadınlar! Bunda bir hayır var. Mademkilim bizim alfabemiz bize böyle gökten nazil oldu. Hepimize bunu bellemek farz olsun. Hadi birer besmele çekelim. Bakalım.”

demesi üzerine köylüler besmele çekip yeni harfleri öğrenemeye çalışırlar. Bu uygulamanın halk üzerinde oldukça tesirli olduğunu gören Şimşek Bey üç gün sonra da rakamların yazılı olduğu teneke levhaları fırlatır. Levhalara bu harflerin soldan sağa yazılması gerektiği notunu da düşer. Harflerin altına rakamlar da yerleştirip onlardan bu harfleri rakamlara göre sıralayıp okumalarını ister. Harfler birleşince “Türk vatani milletten tayyare ve tayyareci ister.” cümlesi oluşur. Şimşek Bey sonraki günlerde tayyaresinden birkaç cümle, daha sonraki günlerde de kitaplar fırlatır. Bu kitaplardaki ifadeler “tayyare, tayyarecilik ve hava kuvvetleri”ne dairdir. Bu uygulama sonrası köylüler yeni harfleri tamamen öğrenir. Şimşek Bey’in uygulamasını takdir eden Güzelköylüler o günden sonra Türk tayyareciliğine hizmet etmeye yemin ederler. Yazar Latin Harflerinin kabul edildiği günlerde yazdığı bu hikâyede art arda inkılâplar gerçekleştirilen bir ülkenin yurttaşlarına köktenci bir inkılâbı benimsetmek için özgün ve ilginç yöntemler geliştirmek gerektiğine dikkat çeker. Murat (*Dikmen Yıldızı*), Umur (*Yaldız*), Necip (“Wilson Marşı”) vb. kişilerin şahsında tayyarecilerin yurdun işgalden kurtulmasında büyük rol oynadığını vurgulayan yazar, Şimşek Bey’in şahsında da tayyarecilerin savaş sonrasında Türk inkılâbını topluma benimsetmek için seferber olmalarını işler.

Yazar tiyatrolarında da bu meseleye yer verir. Aka Gündüz’ün 1932 yılında yazıp 1970’li yılların hayalini kurduğu *Beyaz Kahraman* tiyatrosunda Profesör Türkoğlu Dayan “Mademki bu millet, otuz bin sene evvel dünyaya ilk medeniyeti dağıtan milletti; demek onun kanında asil bir cevher vardı. Bu cevher bende niçin olmasın? Dedim, neden bugünden itibaren daha bir otuz bin sene içinde yeni medeniyetleri dünyaya dağıtmasın? Neye gene örnek millet olmasın?”³⁰⁴(s. 22) diye düşünüp Türk milletinin bilimsel alanda atılımlar gerçekleştireceğine inanır. Onun

³⁰³ *Türk Hava Mecmuası*, nr. 60, 15 Teşrin-i Sâni 1928, s. 907-908.

³⁰⁴ Dayan Türkoğlu’nun bu sözleri Atatürk’ün Nutku’nun sonundaki “Gençliğe Hitabe”de geçen “muhtaç olduğun kudret damarlarındaki asil kanda mevcuttur.” ifadelerini hatırlatır. Didem Ardalı Büyükarman da bu benzerliğe dikkat çeker. Bkz. *Türk Tiyatro Edebiyatında Vatan Kavramı (1860-1940)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2007, s. 246.

kanser ve veremden kurtuluşun ilacını keşfedişi yurttta ve dünyada büyük yankı uyandırır. İlacı keşfinin yirmi beşinci yılında “Tıp Profesörleri Cemiyeti”, Amerika’da “Kanserden Kurtulanlar Cemiyeti”nden, Avrupa’da “Veremden Kurtulanlar Dostluk Birliği”, “İngiltere Sosyalist Cumhuriyeti Reisi”, “Fransa İmparatoru 4. Napolyon” vb. kişilerden tebrikler gelir. Profesör Türkoğlu Dayan, doktorluk mesleğine idealist olarak başlar ve bu idealizmi yıllar sonra da devam eder. Kutlama töreni esnasında kendisindeki idealizm ve şevkte Mustafa Kemal Atatürk’ün, Halk Evleri Derneği’nin büyük emeği ve tesiri olduğunu sürekli vurgular, o günkü Türk gençliğinin daha büyük başarıları imza atacağına olan inancını belirtir. Aka Gündüz Profesör Türkoğlu Dayan’ın şahsında Türk milletinin bilimsel çalışmalarıyla da öncülük edebileceğini vurgular.

Köy Muallimi tiyatrosunda Ünlü öğretmen yirmi yaşında iken, o zamanki adı Batakoba olan köye öğretmen olarak atanır. Batakoba köylüsü oldukça bilgisiz ve bilinçsizdir. Harabe hâlindeki köyün ve köylünün durumu öğretmendeki idealizmi öldürmez, öğretmen bu köyü her yönüyle geliştirmeye gayret eder. Köyün art niyetli hocasının tutum ve davranışları onu yıldırılmaz. Hoca’nın başlattığı iftira kampanyaları karşısında mertçe durup hakkını aramayı bilen öğretmen mücadelesini sürdürür. İdarî kurumlara Cumhuriyet taraftarlarının yerleşmesi, onun hocaya karşı verdiği mücadeleyi kazanmasını kolaylaştırır. Ünlü öğretmenin mücadelesiyle köyde birçok değişim ve dönüşüm gerçekleşir. Köyün adı Işıkboba olarak değiştirilir. Batakoba’nın Işıkboba’ya dönüşümü bataklıktan ışığa yönelen halkın durumunu simgeler. Ünlü öğretmenin mücadelesinin başarıya ulaşmasında köylülerin onunla elbirliği yapmasının da rolü vardır. Ünlü öğretmen sayesinde karanlıktan aydınlığa kavuşan köylüler, ona karşı vefalıdır. İdealist öğretmenin o köydeki meslek hayatının otuzuncu yılını kutlayarak ona karşı gönül borçlarını öderler.

O Bir Devirdi tiyatrosunda Başöğretmen Mehmet Yurdun’un öğretmenliğinin otuzuncu yılı kutlanır. Millî Mücadele karşıtı Tomruk Hoca ve yandaşlarının engelleri onu yıldırılmaz. Mesleğiyle topluma hizmet eden Yurdun öğretmen çocuklarından birini öğretmen, birini doktor, diğerini de ziraat mühendisi olarak yetiştirmeye çalışır. Onun üç çocuğunu genç Türkiye’nin en çok ihtiyaç duyduğu mesleklerde yetiştirmesi ondaki idealizmin farklı bir yansımasıdır.

Aka Gündüz ülkeyi kaldırmak, millî bilinci canlandırmak için mücadele gösteren Türk Ocağı mensuplarının yozlaşmış tiplerin ve mürtecilerin engelleri

karşısında yılmadan çalıştıklarını (*Ocak, Ocaklılar*) vurgular. Yazar, uzun yıllar süren savaşlar dolayısıyla özgüven kaybına uğrayan Türk halkının Millî Mücadele sonrasında özgüven tazelediğini (*Dikmen Yıldızı*, “Yepyeni Bir Bayram Tafsilatı) azim ve çabası sayesinde her türlü zorluğun üstesinden gelebileceğini dünyaya kanıtladığını (*Üvey Ana, Yayla Kızı*) vurgular. Farklı milletlere karşı hoşgörülü olan Türk halkının, millî varlığını tehdit edenlere gereken tepkiyi gösterdiğine (*Ben Öldürmedim-Kokain, Bir Şoförün Gizli Defteri*, “Adadaki Komşum”, “Su Bayramının Hikâyesi”) millî varlığını tehlikede gören halkın millî duygularının uyandığına işaret eder.

2.3.2.Göç

Göç ve göçmenler Osmanlı Devletinde 18. yüzyıldan itibaren önemli sorun oluşturur. Yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı İmparatorluğunun kaybettiği topraklardaki yurttaşlardan bazıları, imparatorluğun çeşitli bölgelerine göçer. Balkanlardan göçün en büyük nedeni, Rusya’nın panslavist akımının tesiriyle oluşan Türk düşmanlığıdır.³⁰⁵ 1877-1878 savaşı esnasında Ruslar, Müslümanları göçe zorlayacak etkili planlarını yürürlüğe koyarlar.³⁰⁶ Rusların desteğini alan Yunan ve Bulgarlar, Müslüman Türk halkını katletmeye başlarlar. Artan baskı, zulüm ve katliamlar sonucu can güvenliğini tehlikede gören halk göçe başlar, göçmenlerden birçoğu yolculuk esnasında katledilir. Balkan Savaşı esnasında Makedonya’daki katliamlara Bulgar, Yunan ve Sırp çeteleriyle birlikte Makedon çeteleri de katılır ve Türklerle birlikte Makedonya’da yaşayan diğer Arnavut, Boşnak, Torbeş ve Pomak gibi Müslüman kavimler de katliama maruz kalır. Balkanlı müttefikler ele geçirdikleri topraklardaki Müslüman ve Türk nüfusu etnik arındırmaya tâbi tutmak için, onların evlerini, tarlalarını yakıp yıkmaya, ürünlerini gasp etme yöntemine başvurarak, her türlü mezalim ve zorluğa rağmen direnen köylüleri göçe zorlarlar.³⁰⁷ Balkan Savaşlarından sonra, Balkan coğrafyasından başkente yoğun göç dalgası oluşur; İstanbul’a yapılan göçler, konut ve temel gıda sıkıntısını beraberinde getirir. İmparatorluk coğrafyasına göçenler, imparatorluk himayesinde yeni bir vatana ve sosyal hayata kavuşur, mahrum

³⁰⁵ Nedim İpek, *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*, Serander Yay., Trabzon 2006, s. 52-61.

³⁰⁶ Justin MacCarthy, *Ölüm ve Sürgün*, Çev.: Bilge Umar, İnkılâp Yayınları, İstanbul 1995, s. 148.

³⁰⁷ *Osmanlı’dan Cumhuriyete Balkanların Makûs Talihi Göç*, s. 78-93.

kaldıkları hak ve hürriyetlerini yeniden elde ederek göç/göçmen ızdırıp ve felaketinden kurtulurlar.³⁰⁸

Türk edebiyatında göç meselesi önemli yer tutar. Bu eserlerde yazarlar Osmanlı Devletinin Balkan, Kafkas, Kırım ve Kuzey Afrika'daki topraklarını kaybetmesi üzerine bu topraklardaki Müslümanların büyük çoğunluğunun Anadolu'ya göçmeye karar verdiğini, göç esnasında büyük can ve mal kaybına uğradıklarını vurgularlar.³⁰⁹ Aka Gündüz roman ve hikâyelerinde göçmenlerin çoğunun yaşadıkları acıları, öz yurtlarına ait hatırları uzun süre hafızalarından silemediklerini vurgular.

Dikmen Yıldızı romanında Yunan gemilerinin İzmir'e yaklaştığının fark edilmesi³¹⁰ üzerine Kâmil Bey ailesi, İzmir'i terk edip iç bölgelere göçer.³¹¹ Bu durum ne Kâmil Bey ne de Peride Hanım için kaçış olarak telakki edilmez.³¹² Dikmen Yıldızı'nın ailesi ve kafilâ İzmir'i işgalden kurtarmak ve millî kuvvetlere yardımcı olmak için göç eder. Yola çıktıklarında Yıldız'ın "nereye gidiyoruz?" sorusuna babası "İzmir'i kurtarmaya" cevabını verir. İzmir'i kurtarmak için İzmir'den uzaklaşmak gerekir. İzmir'den Menemen'e, oradan Manisa'ya, Balıkesir, Denizli, Aydın cephelerine geçerler(s. 26). Millî Mücadele yıllarında Batı Anadolu harap hâldedir. Kafiledeki erkekler cepheye alınınca kadınlar, Aydın yakınlarında mağarada kalırlar. Dikmen Yıldızı mağarada kalan kadınların önderi konumundadır. Şartlar gereği onlar için mağaradan daha güvenli yer yoktur. Bulundukları yer düşmanın tam gerisindedir. Mağarada kaldıkları süre içerisinde yiyecekleri yakınlarındaki köylüler getirir. Cephe

³⁰⁸ A. Cevat Eren, "Türkiye'de Göç ve Göçmen Meselelerinin Başlaması İlk Kurulan Göçmen Komisyonu", *Türk Dünyası*, nr. 1, Şubat-Mart-Nisan 1966, s. 9.

³⁰⁹ Bu mesele Meşrutiyet döneminden itibaren işlenmekle birlikte, Cumhuriyet döneminde yoğun olarak işlenir. Ömer Seyfettin "Tuhaf Bir Zulüm", Halide Edip "Bayrağımız Altında", Halit Fahri Ozansoy (*Sulara Giden Köprü*), Mithat Cemal Kuntay (*Üç İstanbul*), Necati Cumalı (*Viran Dağlar*), Selahattin Enis (*Zaniyeler*), Safiye Erol (*Ciğerdelen*), Samiha Ayverdi (*Mesihpaşa İmamı, Bağbozumu*), Sevin Çokum (*Bizim Diyar*), Attila İlhan (*Dersaadet'te Sabah Ezanları*), Yaşar Kemal (*Fırat Suyu Kan Ağlıyor Baksana, Karıncanın Su İçtiği, Tan Yeli Horozları*), Mehmet Niyazi Özdemir (*Ölüm Daha Güzel*) gibi yazarlar. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Levent Bilgi, *Türk Romanında Savaş Sonrasında Anadolu'ya Zorunlu Göçler*, (Basılmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2006.

³¹⁰ 14 Mayıs 1919'da İzmir'in, Mondros Mütarekesi'nin yedinci maddesine istinaden işgal edileceği Müttefik Donanması Komutanı Amiral Galtrop tarafından İzmir'de bulunan 17. Kolordu Komutanı K. Nadir Paşa'ya bildirilir. 15 Mayıs 1919'da saat 07.00'den itibaren Yunan gemileri İzmir körfezine girmeye başlar. 3 alaydan oluşan 12.000 kişilik Yunan kuvvetleriyle yerli Rum çeteleri İzmir'i yağma etmeye başlarlar. İki gün içerisinde 2.000 Türk şehit edilir. İşgal tüm kuvvet komutanlarımız tarafından haber alınır. Bkz. M. Orhan Bayrak, *Kurtuluş Savaşı ve Atatürk*, Kastaş A.Ş. Yayınları, İstanbul 1990, s. 9-10.

³¹¹ Mehmet İrmak *İsimsiz Kahramanlar* tiyatrosunda işgal sonrasında evlerini terk etmek zorunda kalan İzmir ve civarı halkının memleketi işgalden kurtarmak için mücadele ettiklerini vurgular. Bkz. Hilâl Ünlü, *Türk Tiyatro Eserlerinde "Millî Mücadele"*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2004, s. 59.

Kemalettin Kamu'nun "İzmir'e Tehassür" başlıklı şiirinin anlatıcısı çocuk da İzmir'den ayrılığın verdiği ızdırabı dile getirir; bir an önce İzmir'e kavuşmak ister.

³¹² Ahmet Kıymaz, *1918-1928 Arası Romanda Millî Mücadele*, Akçağ Yayınları, Ankara 1991, s. 32

gerisinde olmakla birlikte, mağaradakilerin akli cephededir. Rüyasında kimisi ağabeyinin, kimisi babasının, kimisi sevgilisinin şehit olduğunu görürken; kimisi de İzmir'e geri döndüklerini görür. O vakitler yörede çetin çatışmalar olmaktadır. Bir gün Murat'ın tayyaresinde kurdele bağlı olduğunu görmeleri zafer için umut olur. Fakat kısa süre sonra Nedim Rıza'nın köyden geçtiğini fark eden düşmanlar yiyecek temin ettikleri köyü basar, köy halkına işkenceler yapar. Bu nedenle mağaradakilere on gün yiyecek getirilemez, on gün kahve şekeriyle idare ederler. Ortada büyük facia olmadan vefalı köylülerin yiyecek yardımını kesmeyeceğini düşünen göç kafilesi, köylülerin/yurdun büyük bir faciayla karşı karşıya olmasından tedirgin olur. Birkaç gün sonra Murat'ın tayyaresinin ucunda dalgalanan kurdele onlar için büyük umut olur; sonra da yirmi altı günlük mağara hayatından kurtulurlar. Onların mağaradan çıktıkları vakitler Bursa'nın Yunanlılar tarafından işgal edildiği günlerdir. Dikmen Yıldızı'nın kafilesi zeybek ve efelerin yardımıyla mağaradan çıktıktan sonra Kütahya'ya, oradan da Eskişehir'e geçer. II. İnönü Muharebesinden sonra, cephelerin bozulması Eskişehir'in güvensizliği nedeniyle Kâmil Bey, Dikmen Yıldızı ve annesinin Eskişehir'de kalmalarının güvenli olmadığını görüp onları Ankara'ya gönderir. Kâmil Bey ailesi Sakarya Meydan Muharebesi ve Büyük Taarruz Savaşları yapılırken Ankara'da ikamet eder; İzmir işgalden kurtulduktan sonra Beybaba'yı da beraberlerine alarak İzmir'e dönerler. İzmir'e tekrar kavuşmanın sevinicini yaşarken düşmanın İzmir'e verdiği zarar, yaptığı tahribat onları üzer. Türk ordusunun cephede acısını fazlasıyla çıkardıklarını düşünerek teselli bulurlar. İzmir'e vardıklarında Kâmil Bey Murat'tan haber alır. Beybaba ve Dikmen Yıldızı Murat'tan haber sormak için Mustafa Kemal Paşa'nın yanına gittiklerinde Paşa, Dikmen Yıldızı'na Murat'la kendisinin düğün davetiyelerinin olduğu paketi hediye eder. Murat da içerde Dikmen Yıldızı'nı beklemektedir. Nikâh kararını Yıldız adına babası Kâmil Bey, Murat adına da Mustafa Kemal Paşa verir. Murat, Mustafa Kemal'in nazarında kendisinin ve Yeni Türkiye'nin oğludur. Dikmen Yıldızı'yla Murat'ın evliliği iki ideal insanın evliliği ve bir semboldür. Bu iki ideal insanın evliliğinden doğan çocuk Yeni Türk devletinin ideal çocuğu olacaktır.

Bebek romanında anlatıcı Balkan Savaşları günlerinde, Balkan coğrafyasında artan işkencelere katlanamayan Müslüman Türk kökenli yurttaşların çoğunun İstanbul'a göçmesi sonucu İstanbul'un "ıstırap, felaket ve muhacir mahşeri" görünümü aldığını belirtir.

*Çiftlik*³¹³ romanında Balkan Savaşı'ndan önce Makedonya'nın "inkılâpçı ve ittihatçılarından" olan Binbaşı Süleyman Bey, Vodina'daki her şeyini kaybedip Ankara'da Dikmen bağlarına yerleşir.

I. Dünya Savaşı esnasında Trabzon'u işgal ederek Türk ordusunun ikmal yolunu kesmeyi planlayan Ruslar bu istikamette harekete geçerler. 18 Nisan 1916'da şehir işgal edilir. İleriki tarihlerde Bayburt ve Gümüşhane'yi alan Ruslar, 25 Temmuz'da Erzincan'a girerler. Erzincan işgal edilince askerî ihtiyaç üzerine tahliye edilen Refahiye ve Kemah sakinleri daha iç bölgelere çekilirler.³¹⁴ *Sansaros* romanında kasabanın³¹⁵ bir saat içinde düşman bombardıman menziline girip işgal edileceğini haber alan kasaba halkı ansızın, iç bölgelere göçe karar verir. Kaymakam, ceza reisi, tahrirat kâtibi, müddeiumumînin işgali bir gün önceden haber alıp göçtüğünü öğrenirler. Halk göçe maddî ve psikolojik olarak hazır değildir. Mevsimin kış, etrafın dağlık olması göçü daha da zorlaştırır. Kafiye ne tarafa doğru yol alacağına kesin karar veremez. Erzurum işgal altında olduğu için oraya göç etme ihtimali üzerinde durulmaz, Erzincan'ın işgal edilmeyişi durumunda oraya göçmeyi düşünürler. Kafiye yola koyulmadan güller deniz kenarlarına çarpmaya başlar. Yol boyunca çığ ve donma tehlikesiyle karşılaşılır. *Sansaros*'un annesi Gülbeniz yolculuğa dayanamaz, Kop dağında ölür. Kafilenin güngörmüş, aklı başında insanı Salih Ustanın karısı da donarak ölür. Ölenleri yolda bırakmaktan başka çare yoktur. Konakladıkları şehirdeki handaki hancı, onları soğuktan korur; fakat Alman zabıtları oradaki bütün hayvanlara ve yiyeceklere el koyduğu için handa yiyecek bir şeyler yoktur. Salih Usta, *Sansaros*'a içirmeye et suyunu dahi zor bulur. O devirde o şehre göçenler tek Salih Usta ve *Sansaros* değildir, şehir çevreden gelen "muhacir" akınına uğrar. *Sansaros* bir subay³¹⁶ aracılığıyla şehirdeki Yetimlerevne yerleştirilir. Salih Usta da cepheye katılır.

Yazar hikâyelerinde de göç meselesine yer verir. "Tel Örgüler Arasında"³¹⁷ hikâyesinde anlatıcı Eskişehir'in birçok köyünün Yunanlılar tarafından yakılıp yıkılması dolayısıyla köyleri yakılan halkın başka köylere göçtüğünü belirtir.

³¹³ *Cumhuriyet*, nr. 7342, 28 Ocak 1945- nr. 7387, 14 Mart 1945, s. 3.

³¹⁴ Nedim İpek, "Birinci Dünya Savaşı Esnasında Karadeniz ve Doğu Anadolu'da Cereyan Eden Göçler", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, nr. 12/1, Mayıs 1999, s. 165.

³¹⁵ Doğu Karadeniz sahilinde bir kasaba.

³¹⁶ *Sansaros* bir şoförün yardımıyla bu şehirden batıdaki bir şehre kaçtığından bu subayla tekrar karşılaşır, ilk başta tedbir için kendini tanıtmak istemese de sonra söz arasında kendisini ele verir. Bu subaydan orada da destek görür.

³¹⁷ *Hâkimiyet-i Milliye*, nr. 625, 4 Teşrin-i Evvel 1922, s. 3.

“Cennetin Hikâyesi”³¹⁸nde Vodina halkı komitacıların zulüm ve işkenceleri karşısında can güvenliğini tehlikede görür. Art arda katliamların yaşanması yöre halkını Anadolu’ya göçe zorlar. Katliamların yaşandığı Rumeli toprakları halkı için Anadolu “meded, kurtuluş yolu”dur. Kendisine Anadolu’ya göçü kurtuluş yolu olarak gösteren sevgilisinin ölümü üzerine sarsılan genç kız sevgilisiyle birlikte oynadığı bahçeden bir gülfidanını, çağlayanlardan doldurduğu bir testi suyu, tarlalardan toprağı hatıra olarak beraberine alır. Bu fidanı göçtüğü yere dikecek, testideki suyla büyütecektir. Ölü sevgilisinin sembolü olan bu gülfidanını yeşertmeyi, ölü sevgilisinin yeşermesi olarak düşünür. Göç kafilesini getiren vapur, Mudanya’ya demir atar. Vapurdan iniş esnasında kaza sonucu testideki suyun ve çıkındaki toprağın denize dökülmesi, iskeleden geçerken gülfidanının iki sandalın arasına takılıp parçalanması sonucu sevgilisine ait bütün hatırlarını bir bir kaybeden genç kız, orada yığılıp kalır; Yeşilyurt’a gömülür. Vapur yolculuğuyla Mudanya’ya göçen halk Mudanya ve Yeşilyurt’a yerleşir. Anlatıcı Rumeli’den göçün Türk milletinin o topraklardaki egemenliğinin sonu demek olduğunu; “Bir tarih bir tarihe gömülüyor ve sayısız mezarların yekpare acısı yolcuların kalbinde sızlıyordu.” sözleriyle belirtir, Vodina halkının uzun yıllar yaşadıkları acıyı unutamayacaklarını vurgular.

Yazar “Altın Top”³¹⁹ hikâyesinde Balkanlar’dan göç edenlerin mal ve mülklerini orada bıraktığını vurgular. Anlatıcının dostu Balkanlarda çok değerli çiftliklerini ve işlek muamelethanelerini orada bırakmak zorunda kalır. Bu durum onu üzse de o çalışkanlığı sayesinde eski servetini tekrar elde edeceğine inanmaktadır.

Yazar, “Otuz Üç Sene Sonra”³²⁰ hikâyesinde Fatîş’in şahsında Rumeli’den Anadolu’ya göçenlerin büyük acılar yaşadığını vurgular. İki damadının mezarının Rumeli’de, oğlunun mezarının Anadolu’da olmasından muzdarip olan Fatîş “Şimdi torunlarımla, geçmiş zamanlarımla baharlarıyla yaşıyorum eğer buna yaşamak denirse...” sözleriyle göçün kendisini nasıl karamsarlaştırdığını belirtir.

“Büyük Bir Romanın Hûlasası”³²¹ hikâyesinde Celâl savaş yıllarında ailesinin yoksullaşması üzerine, bazıları için kazanç kaynağı olan İstanbul’un onlar için sefalet yeri olduğunu düşünür. Bu nedenle babasına İstanbul’daki bütün maddi varlıklarını

³¹⁸ *Cumhuriyet*, nr. 36, 11 Haziran 1924, s. 4.

³¹⁹ *Cumhuriyet*, nr. 49, 24 Haziran 1924, s. 4.

³²⁰ *Cumhuriyet*, nr. 415, 6 Temmuz 1925, s. 4.

³²¹ *Cumhuriyet*, nr. 53, 28 Haziran 1924, s. 4.

satıp oradan daha rahat geçinebilecekleri Anadolu'ya göçmelerini tavsiye eder. Onlar Anadolu'ya göçerken Anadolu'da geçim sıkıntısı çekenlerin de İstanbul'a göçtüğüne tanık olurlar. Anadolu'da yerleştikleri kasabadaki halktan destek görürler. Komşuları Salim Efendi'nin tavsiyesi üzerine evlerinin önüne seyyar kırtasiye tezgâhı açarlar. Celâl tezgâha “Şura-yı Devlet Kırtasiye Mağazası” adını verir, onun cepheden de siparişler vermesi üzerine kazançları artar. Sonra çarşıda kitapçı dükkânı açarlar. Köylülerle birlikte bağ bahçe de işletip maddî olarak oldukça rahat bir hayata kavuşan Affan, başkalarına da Anadolu'ya göçmelerini tavsiye eder.

Toprakları işgal edilen halk, can güvenliğini tehlikede görünce çok sevdiği öz yurdunu terk etmek zorunda kalır. Göç sonrasında farklı coğrafyada yaşamak zorunda kalan Rumeli halkı uzun süre yaşadığı ızdırapların etkisinden kurtulamaz. “Cennetin Hikâyesi”, “Otuz Üç Sene Sonra” hikâyesinde. İşgal üzerine İzmir'den göçmek zorunda kalan Kâmil Bey ailesi (*Dikmen Yıldızı*) sürekli İzmir'e kavuşma özlemiyle yaşar. İzmir'in kurtuluşu onlar için –hatta Türk halkı için- yurdun işgalden kurtuluşudur.

2.3.3.İşgal Karşısında Direniş ve Mücadele

Var olma mücadelesinde kararlı milletler/toplumlar, var oluşlarına zarar verecek maddî ve manevî her türlü engeli aşmak için direnç gösterir; millî değerlerini ve varlıklarını koruma gayreti içerisine girerler. 19. yüz yıldan itibaren art arda savaşmak zorunda kalan Osmanlı Devleti savaşların çoğunda yenilir, elindeki toprakların çoğunu kaybeder. Osmanlı'nın Kuzey Afrika ve Rumeli'deki topraklarını bir bir elinden çıkarması, halkı derinden etkiler. Çocukluğunun belirli dönemi Rumeli topraklarında geçen³²² Aka Gündüz, Rumeli'nin kaybına çok üzülür.³²³ Osmanlı Devleti art arda savaşmak zorunda kalınca eli silah tutan erkek yurttaşların çoğu yurt uğrunda savaşmayı kutsal görev kabul eder, kadınlar da erkeklere destek olur. Yurdu tehlikede gören her yaştan halk, bireysel çıkar ve isteklerini unutup canını, servetini yurdu uğruna feda ederek kendi ölçüsünde mücadele eder.

³²² Murat Uraz, *Aka Gündüz*, Suhulet Kitabevi, İstanbul 1938, s. 3.

³²³ Yazarın *Bozgun* adlı şiir kitabındaki birçok şiir, Rumeli topraklarının kaybı karşısındaki üzüntülerini yansıtır. Örneğin “Çoban Türküsü” başlıklı şiirdeki; “Güzel çoban! Kuzuların niçin dağıldı?/ Koyunların memesinden kan mı sağıldı?/ Urumeli baştanbaşa sana ağladı/ Boynun bükme, için çekme, çal çoban kızı! (...)/ Düşmanlar mı vatanına ettiler akın?/ Hazin hazin ağlıyorsun gözlerin dalgın/ Yavuklunun başı için çal! Susma sakın!/ Boynun bükme için çekme, çal çoban kızı...” dizeler, yurdunu kaybeden çoban örneğinde bütün yurttaşların duygularının yansımasıdır. Bkz. Aka Gündüz, *Bozgun*, Kanaat Matbaası, Dersaadet (İstanbul) 1334, s. 122.

Aka Gündüz roman, hikâye ve tiyatrolarında Türk toplumunda farklı coğrafya ve yaş grubundan birçok insanın işgal karşısında direndiğini, yurdu uğruna her türlü tehlike ve işkenceyi göze aldığını vurgular. Yazar, yurt sevgisinin kutsal bir görev olduğu bilince varan kişilerin, yaptıkları telkin ve söyledikleri sözlerle cesaretsiz kişileri bilinçlendirdiklerini, onların da mücadeleye destek olmalarını sağladıklarını belirtir. Anneler evlatlarının, genç kızlar sevgili ya da eşlerinin asker oluşunu başlangıçta üzüntüyle karşılar. Ancak sevgili ya da eşlerinin yerine getireceği görevin kutsal ve millî bir görev olduğunu kavrayınca, eşlerinin asker oluşu onlar için gurur kaynağı olur. Savaşta başarıya ulaşmada ordunun donanımıyla birlikte komutan ve askerlerin zekâsını işleterek yöntemler geliştirmesinin, kurnaz davranmasının da rolü olduğuna işaret eden yazar, savaşmak için maddî donanımdan yoksun halkın, pratik zekâsını işleterek karşılaştıkları güçlüklerin üstesinden geldiğini vurgular.

*Ocak*³²⁴ romanında Orak, Yalçın ve Güner'in babaları 1313 (1897) Teselya Muharebesi esnasında Kolağası olup sağ cenahtaki fırkanın Erkan-ı Harbiyesinde bulunur. Dayı Bey ondaki savaşçı ruhu;

“Müsademeye, muharebeye girsin de yaralanmasın, sonra da ne yapıp edip kazanmasın o muharebeyi... İmkân mı vardı? (...) Onun becereceği daha çok işler vardı. Acelesi neydi bilmem ki. Düşman çok bulunur ama öyle bir Türk miralayı zor bulunur.”(*Tefrika* 7).

sözleriyle belirtir. Makedonya’da savaşırken komitacıların kurşunu kafasına isabet eder; Yemen’de yaralı olduğu halde bir bedevi bağrına hançer saplar; Balkan Savaşlarında ve Birinci Dünya savaşlarında da büyük kahramanlık gösterir. Birinci İnönü muharebesinde gösterdiği kahramanlıklar İsmet Paşa tarafından takdir edilir. Altıntaş Muharebesinde şehit olur. Çanakkale’de süngülenen, Sakarya cephesinde iki kurşunla yaralanan Mehmet de önce hava değişimine gönderilir, sonra da ciğerlerinden rahatsız olduğu gerekçesiyle terhis edilir. Sağlık nedeniyle terhis edilen Mehmet, yurdu için daha fazla savaşamayışına üzülür.³²⁵ Orak’ın öğretmenlik yaptığı köydeki yetim Yeterin babası Birinci Dünya Savaşında esir iken kör olur, savaştan dönünce bir uçurumdan yuvarlanıp ölür. Annesi de Sakarya’ya cepheye taşırken Polatlı’nın yakınlarına atılan tayyare bombasının sırtına isabet etmesi sonucu şehit olur.

³²⁴ *Hâkimiyet-i Milliye*, nr. 2131, 16 Haziran 1927-nr. 2260, 26 Teşrin-i Evvel 1927, s. 2.

³²⁵ Ercüment Ekrem’in “İstanbul Uşağı” hikâyesinde Balkan Savaşı esnasında yaralanan Ahmet, hastanede iken doktora kendisini cepheye göndermesi için yalvarır. Bu örnekler Türk halkındaki yurt sevgisinin çeşitli görünümleridir. Bkz. Harun Duman, *Balkanlara Veda*, Duyap Yay., İstanbul 2005, s. 239-240.

Dikmen Yıldızı romanında Mondros Mütarekesi'nden Nedim Rıza'nın Yıldız'a yazdığı mektup aracılığıyla söz edilir. Nedim'in ifadesiyle Mondros; vatanın çöktüğü, mabetlerin istila edildiği bir çözülmüdür(s. 128). Romanda, İstanbul'un işgal günlerindeki durumu, Beybaba aracılığıyla aktarılır. O devir İstanbul'unda "düşmanların ve düşmanlıkların her çeşidini" görmek mümkündür. İstanbul insanı da *Dikmen Yıldızı* gibi yaralıdır. "Fatih evlerinde ağlamayan kalp, Üsküdar kafeslerinde yavru, nişanlı, sevgili beklemeyen göz kalmaz."(s. 201). Millî Mücadele günlerinde birçok Türk ailesi gibi Kâmil Bey ailesi için de yurt sevgisi kutsal anlam ifade eder. *Dikmen Yıldızı* bu durumu; "gönül meselesini ansızın ayrılanlar bildiği gibi vatan sevgisini, vatan gaybedenler bilir."(s. 26) sözleriyle açıklar. Kâmil Bey İzmir'i âniden terk etme zorunluluğunun verdiği eziklikle yurt sevgisini daha da yüceltir. O, "İzmir'in hicranını çekenlerin İzmir'den evvel birbirlerini almamaları"(s.102) gerektiğini söyler. Millî Mücadele yıllarında İzmir bir semboldür. İzmir demek bir bakıma bütün yurt demektir.³²⁶ Kâmil Bey ailesi ve yakınları İzmir'i işgalden kurtarmak üzere iç bölgelere göçer. Batı Anadolu halkı bölgeyi işgalden kurtarmak için seferber olur. Erkekler cephede mücadele ederek, kadınlar da cephedekilere erzak temin ederek Millî Mücadeleye destek olur. Kâmil Bey kafilesinin erkekleri cepheye gidince, *Dikmen Yıldızı* ve yanlarındaki kadınlar Aydın dolaylarındaki mağarada kalır. Kafileye önder seçilen *Dikmen Yıldızı*'nın burada gösterdiği kahramanlık onun Millî Mücadelenin kadın kahramanları arasında anılmasını sağlar.

Yazar, bu romanda İkinci İnönü Muharebesi'nden sonra cephelerin bozulmasının³²⁷ halkı karamsarlaştırdığını vurgular. Düşman yarma ve çevirme hareketine geçince büyük bir manevra harbi başlar, Türk ordusunun Sakarya üzerine çekileceğine dair söylentiler yayılır, Türk askeri gerekirse Kızılırmak gerisinde üçüncü bir hatta harp tesis etmeye karar verir. Milletin ölüm kalım savaşı verirken halk korkulu günler yaşamakta, zaman zaman zaferden umudunu kesip karamsarlaşmaktadır. Bir ihtiyar "İki damat, bir yeğen, bir evlat verdim. İki dul, üç çocuk, bir de ben kaldım." (s. 84) sözleriyle isyan edince genç bir kadın yaşanan bu olumsuzlukların geçici olduğunu, Mustafa Kemal sayesinde kurtulacaklarını söyleyerek onu teselli eder.

³²⁶ *Ocak* romanında Türk Ocağı mensubu Güner'le Mehmet doğan çocuklarına "İzmir" adını verirler. (*Tefrika* 87)

³²⁷ Bu tarihler Milli Mücadele döneminde Kütahya-Eskişehir muharebesi olarak bilinir. Türk ordusu bu muharebede savunma pozisyonunda kalır.

Dikmen Yıldızı, babası Kâmil Bey Millî Mücadele hareketinin içerisinde etkin görev üstlendiği için Millî Mücadele hareketini yakından takip eder; Sakarya muharebelerini Dikmen bağlarından, Çal tepelerinden dinler. Halk Sakarya'dan gelen sesleri, top seslerinden ziyade büyük heyelanların, yıkılmaların seslerine benzetir. Yirmi dört gün sonra Türk ordusu Sakarya'da zaferi kazanır. Dikmen Yıldızı'nın ifadesiyle "Hak zaferle konuşur. O gün Gazi Mustafa Kemal, Türk'ün ve Türkiye'nin timsali olur"³²⁸. Halk kahraman orduya minnet duygularını haykırarak "Millet Meclisi"nin önüne yürür. Sakarya Zaferi sonrası Kâmil Bey ailesinin -daha doğrusu tüm Türk halkının- büyük zafere umudu artar. Dikmen Yıldızı'nın İzmir'i ne zaman alacağız sorusuna, Murat "Gazi münasip gördüğü vakit" cevabını verir. Onun Murat'a sorduğu aynı soruyu daha önce Murat da, "Gazi"ye sorar. Türk milletinin azmine güvenen Gazi Mustafa Kemal de aynı soruya "Türk kızı vazifesini ikmal ettiği vakit"(s. 98) cevabını verir. Atatürk bu sözleriyle Türk kadının Millî Mücadele içerisinde büyük rolü olduğunu vurgular, halkın vazifesini içselleştirmesini ister.

Yazar bu romanda Sakarya Muharebesinde milletin azminin, düşmanın teçhizat üstünlüğüne baskın geldiğini sürekli vurgular. Murat'ın ifadesiyle Türk ordusu, düşmanın topunu yumrukla susturur, süngüsünü tırpanla biçer, otomobilini kağıyla geçer. Ölümün önünde silahsız kalan orduya köylüler dipçik, nacak yetiştirirler; gelinlik kızlar kağı taşıır. Dikmen Yıldızı Gâvurhanı yakınlarında kağılarıyla cepheye cephe taşıyarak geri dönen köylü kadınlarıyla görüşüp konuşur. Polatlı'ya cepheye götüren kadınlar geri dönmektedirler. Kadınlardaki Millî Mücadele azmini gören Dikmen Yıldızı onlardan çok etkilenir, kendisi de cepheye gidip savaşmak ister.

Büyük Taarruz³²⁹un Kocaçimen tepesinden idare olunduğunu belirten anlatıcı, Mustafa Kemal kendisine de cepheye gitme teklifinde bulunduğu hâlde gitmeyişinin hata olduğunu düşünür. Zaferi ve Mustafa Kemal'i yakından göremeyişi onun için büyük kayıptır. Büyük Taarruz'un Türklerin lehine devam ettiğinin öğrenilmesi halkın zafere umudunu pekiştirir. Kâmil Bey ailesi için asıl zafer İzmir'in işgalden kurutulmasıyla olacaktır. Süleyman Çavuş'un Afyon'un geri alındığını, düşmanın Murat dağlarında sıkıştırıldığını müjdelemesi İzmir'in kurtuluşu için büyük umut olur(s.

³²⁸ Mustafa Kemal'e "Gazi" unvanı Sakarya Zaferinden sonra verilir.

³²⁹ 16 Haziran 1922 tarihinde Başkomutanlık Büyük Taarruz'a karar verir. 25 Temmuz 1922'de Fevzi Çakmak, 27 Temmuz 1922'de Mustafa Kemal Büyük Taarruz için Akşehir'e gider. 30 Ağustos 1922'de Başkomutanlık meydan savaşı 5 gün içerisinde Türklerin zaferiyle sonuçlanır. Yunan ordusu yok edilir. Bkz. *Kurtuluş Savaşı ve Atatürk*, s. 71-73.

343). Yurda yayılan müjdeyle birlikte Türk halkının dilinde bir slogan vardır: “Ordular ilk hedefiniz Akdeniz!”³³⁰(s. 345). Bundan sonra gözler Ege sahillerine -İzmir’e- çevrilir. Peride Hanım’ın Akdeniz’in ne tarafa düştüğünü sorması üzerine Kâmil Bey: “Anadolu’nun her yolu Akdeniz’e çıkar”(s. 346) cevabını verir. 8 Eylül 1922 gecesi Kazım (Özalp) Paşa³³¹ İzmir’in dört buçuk saat sonra Türk askeri tarafından geri alınacağını haber verir. İzmir işgalden kurtulduktan sonra Kâmil Bey ailesi İzmir’e döner. İzmir’e tekrar kavuşmanın sevinicini yaşarken düşmanın İzmir’e verdiği zarar, yaptığı tahribat onları üzer. Cephede acısını fazlasıyla çıkardıklarını düşünerek teselli bulurlar.

Romadaki Pilot (Havacı) Murat, Millî Mücadelede istihbarat subayı olarak görevlidir. “Pilot Murat, görevini zafer elde edinceye kadar cesaretle ve sabırla yapan, önemine binaen görevini en yakınlarından bile gizleyebilen (hatta nişanlısı Yıldız Hanım’ın çıldırmasına rağmen) bir insandır.”³³² Dikmen Yıldızı, Murat’ın o devirde gizli bir görevde olduğunun farkındadır. Millî Mücadelecilerin Murat’ın hava kahramanlığından yerde de yararlanmak istediği için onu düşman gerilerinde görevlendirdiğini, fakat bu göreve ne amaçla gönderildiğini kimsenin bilmediğini, sormaya hakkı olmadığını düşünür. Teşkilat faaliyetlerini o kadar gizli yürütür ki sırlarını en güvenli devlet görevlilerinden dahi saklar. Murat’ın nasıl bir görevle görevlendirildiğini kendisi de Millî Mücadele içinde etkin olan Kâmil Bey bilir, bu hususta çok tedirgin ve tedbirlidir. Kızının kendilerine isnat ettiği cinayet suçlaması nedeniyle Müddeiumumî’nin ısrarları sonucu onun kulağına söyler.

Dikmen Yıldızı’nın İnebolu’daki yâreni Fatma bir aylık evli iken kocası Ahmet Çanakkale Cephesine Bahriyeli olarak alınır. Fatma kadın eşi Ahmet’in savaştığı cepheden söz ederken “Yemen’den beter” bir yer olduğunu söyler. Ahmet’in babası da Yemen’de şehit olmuştur. Ahmet Çanakkale zaferinden sonra Kanal Cephesinde görevlendirilir. Üç yıl kendisinden haber alınamaz. Kardeşi de Ahmet’i aramak için Kanal çöllerinde kalır, esir düşer; sonra Salihli’ye geçip Millî Mücadeleye katılır,

³³⁰ Osmanlılar İstanbul Boğazı’nın kuzeyinden başlayıp Marmara ve Ege deniziyle birlikte Cebelatürk Boğazı’na kadar uzanan denizi Akdeniz olarak kabul ederler. Karadeniz’in zıddı olarak düşünen *Bahr-ı Sefid* ve *Derya-yı Sefid* adlarını kullanırlar. Bkz. Emel Kefeli, *Edebiyat Coğrafyasında Akdeniz*, 3 F Yayınevi, İstanbul 2006, s. 25.

³³¹ Erkan-ı Harbiye mektebini bitiren Kazım (Özalp) Paşa Balkan savaşına da katılır. I. Dünya Savaşı’nda Kafkas Cephesinde çarpışır. Bandırma’daki 61. Tümen Komutanlığındayken Millî Mücadeleye katılır. Balıkesir yöresinde Millî Mücadeleyi örgütler. 23 Nisan 1920’de Ankara milletvekilliğine seçilmesine karşın cephedeki görevinde kalır. Sakarya savaşında üstün başarı gösterir. 14 Ocak 1922’de Millî Müdafaa vekilliğine getirilir ve bu görevini Mart 1925’e kadar sonraki hükümetlerde de sürdürür. Bkz. Fahrettin Çiloğlu, *Kurtuluş Savaşı Sözlüğü*, Livane Yayınları, İstanbul Eylül 2004, s. 188

³³² Ahmet Kıymaz, *1918-1928 Arası Romanda Millî Mücadele*, Akçağ Yayınları, Ankara 1991, s. 29.

Sakarya’da şehit olur. Emekli Mülâzım olan Beybaba da Birinci Dünya Savaşı’nda Filistin Irak Cephesinde bulunur. Bu cephe onu öylesine yıpratır ki savaş dönüşü oğluyla İzmir’de karşılaşınca oğlu onu sesinden tanır.

Tank Tango romanında Bihter, Garp Cephesi Komutanı İsmet Paşa’yla Millî Mücadeleye katılan askerlerin ihtiyaç duyduğu çorap, fanila, eldiven, boyun atkısı... gibi temel giysilerini karşılamak üzere anlaşıır. Böylece bir yandan Millî Mücadeleye destek olurken bir yandan da kimsesiz kadınların para kazanmasını sağlar. Ankara’da iken de cephede yaralananların tedavi edildiği hastaneyi tek başına idare eder(s. 250). Hiç dinlenmeden çalışan Bihter’in gösterdiği bu fedakârlık doktorlar tarafından takdir edilir. Aynı romanda Halile’nin eşi Cemil, Sakarya Muharebesinde şehit olur. Kardeşi Nuri’den de haber alınamaz; onun Malta’ya mı, Hindistan’a mı sürüldüğüne dair herhangi bir bilgiye ulaşamaz. Sakarya Cephesinde savaşan kaymakamın eşinin söylediği

“Eğer Cemil ve Cemil gibiler olmasaydı, İkinci Birinci İnönüler olur muydu? Bu böyledir. Merhum Cemil’in yarasından sızan kan, karısının gözlerinde gözyaşı, bizim kalplerimizde düğüm olmazsa, bu memleket havasında hiçbir rahat nefes esmez.”(s. 163).

sözleri Halile’yi gururlandırır.

Çapkın Kız romanında Çapkın Kız’ın Ankara’daki dostu Fatma, ilk kocasını eski Yunan muharebesinde kaybeder, oğlu Balkanlarda kalır; ikinci kocası Sakarya’dan dönmez. Fatma kadın anılarını öyle bir anlatır ki o anlatırken Çapkın Kız kendisinin “sırat köprüsünden geçtiğini” zanneder ve “Bütün ihtiyar Türk ninelerinin kalpleri, hafızaları acaba hep böyle birer taşsız, servisiz mezarlık mı?”(s. 9-10) diye düşünür. Romanda Sakarya Muharebesi’nin Ankara’daki yankıları Fatma kadının bakışıyla aktarılır. Kurtuluş Savaşının dönüm noktası olan Sakarya Meydan Muharebesinin yapıldığı günlerde gönüller birlik olur, gözler bu cepheye çevrilir. Cepheden gelen top sesleri Ankara’dan “gürül gürül” işitilir. Ankara tepelerinden top ve gülle sesini işiten kadınlardan her biri, işitilen her top sesinde “acaba benimki mi öldü?” diye içini çeker. Memleket halkının ölüm kalım savaşı verdiği bu günlerde Anadolu kadınları çektikleri tüm acılara rağmen metin olmayı başarır, bireysel acılarını unutmaya çalışırlar. Eşi muharebenin daha ilk gününde ölen Fatma kadın diğer kadınları teselli eder.

Yaldız romanında anlatıcı Mütareke döneminde ülkenin gerçek sahibi Türklerin öz yurdunda esaret hayatı yaşamaya mahkûm edildiğini³³³ “Burada sesini kaybeden yalnız Türklerdi. Hükümetin ve o günün hükümetçilerinin kırmızı elbiseli otel çocuklarından, şaşörlerden farkı yoktu.”(s. 22) sözleriyle belirtir. Romanda Çatalca savunmasında mülâzım, Kafkas cephesinde Yüzbaşı, Galiçya’da kıdemli yüzbaşı olan Umur, Millî Mücadele’nin başlarında İstanbul’daki gizli teşkilatların içerisinde etkindir. İstanbul’daki Millî Mücadelecilerin gizli teşkilatlarının merkezi Çemberlitaş’taki bir bakkal ve bitişiğindeki evlerdir. Bakkalın sahibi emekli topçu miralaydır. Bitişikteki evlerde oturanlar da Kuva-yı Milliyeçilerin yakınlarına aittir. Bu evlerde oturmakta olan Umur ve Gülören teşkilatın başkanları, Eligül de yardımcılardır. Teşkilat mensupları bazı şifreler aracılığıyla iletişim kurar. Çamaşır ipine asılan çuval, “mektup veya şifre var mı?”; arka evin balkonundaki kırmızı bez de “evet var” anlamına gelir. İletilen bilgiler “katık” olarak şifrelendirilir. Teşkilatın başkanlığını üstelenen Umur’la Gülören belirli bir süre sonra, Millî Mücadelecilere destek olmak üzere Bursa’ya geçerler. Bursa’da “Bizim Mektep” adlı kurum Millî Mücadelecilerin merkezi durumunda olup, mektep müdürü Zehra Hanım aracılığıyla Ankara’yla iletişim kurulmaktadır. Millî Mücadelenin son evrelerinde Umur tayyaresiyle düşüp sakat kalır.

*Bir Ahlâk Meselesi*³³⁴ romanında Daktilo Kız S.’nin babası I. Dünya Savaşında dört cephede savaşır. S.’nin babası üst mercilere yazdığı;

“Bu memleket beybabalarımızdan batapu miras kalmış hususî bir çiftliğiniz değildir ki damsız ağıllarda bıraktığımız kuzularımızı dilediğiniz gibi tasarruf edesiniz. Geride keratalara ihtar ve ihbar ediniz ki bu cephelerde bir sağ kalış ve bu cephelerden bir sağ dönüş vardır.”(*Tefrika* 17).

sözlerinden dolayı İstanbul’a götürülüp hapsedilir, siyasî sorguya çekilir. Anlatıcının ifadesiyle “harplerde gösterdiği sayısız kahramanlıkları hatırlamamak hayâsızlığından utanarak yalnız işten ve geçimden uzaklaş”tırılır. Yapılan haksızlık kendisine çok ağır gelen baba kızına “Kızım! Has kahramanlıkların ve ilahî muhariplerin hesapları

³³³ Birinci Dünya Savaşı’ndan yenik çıkan Osmanlı’nın “payitaht”ı, Anadolu’da gelişen olayların sadece izlendiği bir yer olarak kalmaz. Bu dönemde Mondros Mütarekesi (30 Ekim 1918) uyarınca galip devletlerin gerçekleştirdiği işgallere karşı hem açık hem de gizli birçok teşkilat kurulmuştur. Bu teşkilatlar, yeri geldiğinde demokratik yöntemlerle Mütareke maddelerinin uygulanması sırasında yapılan haksızlıklara karşı çıkarken, genelde gizli olarak teşkilatlanarak, gerçek siyasî ve maddî güçlerini “yeraltında” hazırlamakta ve herhangi bir engele karşı koyabilmek için silahlanmaktadırlar. Bu teşkilatlar ilk anda bağımsız olarak var olmaya çalışsalar da bir süre sonra askerî ve siyasî açıdan teşkilatlanma sürecini düzenlemeyi başaran Anadolu’daki harekete bağlanarak destek olurlar. Bkz. Sinan Yıldırım, “İstanbul’da Millî Mücadele ve Gizli Örgütlerin Faaliyetleri”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, nr. 1, 2002, s. 357.

³³⁴ *Cumhuriyet*, nr. 2071, 11 Şubat 1930-nr. 2098, 8 Mart 1930, s. 3.

sorulsun sorulmasın, sen yalnız bunlardan birisiyle evlen.”(*Tefrika* 17) diyerek Türk askerine minnet duymasını telkin eder, ondan harp gazisi Umur’la evlenmesini ister.

Aşkın Temizi romanında I. Dünya Savaşında iki oğlu şehit düşen Salih Ağa’nın küçük gelini Ayşe sarsılır; yataklara düşer. Şehit haberlerini önce feryatla karşılayan halk zamanla şehitleriyle gurur duyar. Muhtarın elinde kâğıt destelerini gören şehit yakınları heyecanla “Benimki mi şehit?”(s. 20) diye sorar. Yazar ölüm tesellisini dile getirir. Yazarın “Dört Masumun Hikâyesi”³³⁵nde Erguvan Ayşe eşi Mehmet muharebede şehit olunca sarsılıp günlerce feryat eder. *Dikmen Yıldızı*, *Çapkın Kız*, *Tank Tango* romanlarında şehit eşi olmanın bir kadın için büyük gurur kaynağı olduğunu vurgulayan yazar, bu iki örnekte bazı kadınların sarsıntıyı kolay atlamadığına işaret eder.

Bir Varmış Bir Yokmuş romanında anlatıcı İstanbul halkının, İzmir’in Yunanlılar tarafından işgali üzerine ayaklanıp Sultanahmet’te toplanarak tepki gösterdiğini; Ayasofya, Sultanahmet minarelerine siyah bayraklar asarak yas ilan ettiğini belirtir.

Yayla Kızı romanında Mehmet Çavuş, Balkan Savaşı esnasında birkaç kez ölümden döner. Mehmet Çavuş yurt savunmasını kutsal bir görev görmekle birlikte, ölmesi durumunda iki yaşındaki kızı Petek’le annesinin sahipsiz kalmasından endişelenir. Yurt sevgisiyle aile sevgisi arasında tercih yapmak zorunda kalınca tercihini yurt sevgisinden yana kullanır. Birinci Dünya Savaşı yıllarında da birçok cephede savaşan Mehmet Çavuş, Halep Muharebesi esnasında tek bacağını kaybederek sakat kalır. Üstlendiği ailevî sorumluluk, Balkan Savaşı ve Birinci Dünya Savaşı esnasındaki trajik anıları, savaşma şevkini kırmaz; sakat hâline rağmen “canından aziz bildiği vatan”ı uğruna savaşıp yurda ve millete yararlı olmaya çalışır. Kağınyla mermi taşıyarak Millî Mücadelecilere destek olan Mehmet Çavuş, Sakarya Muharebesi esnasında düşman tayyaresinin attığı bombalar sonucu paramparça olur. Yaylalı Mehmet Çavuş çok sevdiği yurdu uğrunda şehit düşerek üstlendiği millî görevi yerine getirir.

Bebek romanında Dârülfünun öğrencisi Behzat, Hukuk Fakültesi eğitimini yarıda bırakarak I. Dünya Savaşına katılır(s. 105). Birçok cephede bulunan Behzat’ın Kafkas Cephesinde kolu kırılır, Sina çöllerinde de bacağı hasar geçirir. İran civarındaki bir meydan savaşında da tek gözünü kaybeden Behzat sakat hâline rağmen

³³⁵ *Cumhuriyet*, nr. 44, 18 Haziran 1924, s. 4.

karamsarlaşmaz. Millî Mücadele yıllarında İstanbul'daki Millî Mücadeleci teşkilatlarla irtibat hâlinindedir. Aynı romanda I. Dünya Savaşı esnasında Bağdat Cephesinde Ali İhsan Paşa Ordusu, Rus ve İngiliz ordusuyla savaşıma emri alır. Bir tarafında Diyale nehri, diğer tarafında yarım ay şeklinde muhasara çemberi tarafından sarılan ordunun, teslim olmaktan başka çaresi yok gibi görünürken pratik zekâsını işleten Ali İhsan Paşa, orduya Diyale nehri üstüne köprü kurulması emrini verir. Kasabanın damlarından, hatıllarından, oda kapılarına kadar her şey sökülür. Mehmetçik'in büyük azim ve mücadelesiyle köprü kurulur. Ordu son askerine kadar geçer, sonra köprü geri yıkılır. Sabah olunca düşmanlar şaşkına döner. Bu hadise üzerine İngiliz Umumî Harp tarihi Ali İhsan Paşa Ordusuna “Şeytan Ordu” adını verir(s. 113-114). Türk ordusu pratik zekâsını işleterek başarılı olur.

Bu romanında Aka Gündüz'ün I. Dünya Savaşında birçok cephede büyük başarılar kazanan Osmanlı Devletinin, savaş sonrasında mağlup görülmesini kabullenemediği dikkat çeker. Romanda yazarın sözcüsü Doktor Ferhat Türk ordusunun müttefiklerin cesaretsizlik, idaresizlik ve ihanetleri yüzünden savaşın mağlup tarafında yer aldığını iddia eder. Ordunun galip sayılması fikrine geçerlilik kazandırmak için diğer cephelerdeki başarıları örnek gösterir. Yemen Cephesinde Ali Sait Paşa'nın, bir avuç kahramanla düşmana direndiğini; Fahri Paşa'nın Medine çöllerinde “çelikten bir iman ve şecaat kalesi” gibi dimdik durduğunu; Tih sahralarında her yanından düşmanla ve ihanetle sarılan, her dakikada ihanete uğrayan dördüncü ordunun eşit şartlarda dövüşmediğini belirtir. I. Dünya Savaşı esnasında Akdeniz boyuna bir tek düşman çıkmayışını, Ali İhsan Paşa komutasındaki ordunun Diyale nehrini zaferle geçmesini, İran içlerine giren on üçüncü kolordunun on sekizden fazla meydan muharebesi verip hiç birinde yenilmediğini savına delil olarak gösterir. Bir siyasi/tarihî şahsiyetin bir hatası yüzünden diğer başarılarının görmezden gelinerek karalanmasının, o şahsiyete büyük haksızlık olduğunu vurgulayan Doktor Ferhat, I. Dünya Savaşı sonrasında iktidarı ele geçiren Hürriyet ve İtilaf partisi mensuplarının Enver Paşa'yı da “vatan hainleri” listesine dâhil etmesine³³⁶ tepkilidir. Doktor Ferhat, Enver Paşa'nın Sarıkamış

³³⁶ Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Mezarından Kalkan Şehit* romanında Enver Paşa ülkeyi savaşa sokması ve uyguladığı yanlış politikalarla Sarıkamış'ta yüz bine yakın Türk askerinin şehit olmasına neden oluşu dolayısıyla eleştirilir. Hüseyin Rahmi, Şerif (İlden)'in *Sarıkamış* hatıratından anlattıklarının tesirinde kalmıştır. Şerif Bey'in Enver Paşa'ya yönelttiği eleştiriler romana yansımıştır. Mithat Cemal Kuntay'ın *Üç İstanbul* romanında Sarıkamış'ın Türk milletine doksan bin ölüye mal olduğu, bu olayın faili kabul edilen Enver Paşa'nın Almanların yardımıyla kaçtığı vurgulanır. Erol Toy *Toprak Acıkınca* romanında halk arasında Enver Paşa'yı Mustafa Kemal Paşa'nın terfiini engellemekle suçlayanlar olduğu gibi, onun Sarıkamış'ta asker kaputu bile giymeden kahramanca savaştığına, Allah'ın hikmetiyle

harekâtını kazanması durumunda “yarı ilah” ilan edileceğini iddia eder(s. 57-58) Şoför Erol da (*Bir Şoförün Gizli Defteri*) Osmanlı Devletinin mağlup sayılmasını kabullenmez, yenilginin nedenini müttefiklerinde arar.

Bir Şoförün Gizli Defteri romanında anlatıcı, Mustafa Kemal ve ekibinin Millî Mücadele’ye katılanları yetenek ve mesleklerine uygun işlerde görevlendirerek mücadelenin verimini artırdığını vurgular. Millî Mücadele’de şoför olarak görevlendirilen Erol’un, Anadolu’nun birçok yöresinde halkın yurdu düşmandan temizlemek için gösterdiği azim ve kararlılığı görünce zafere güveni artar. Urfa’da Ali Sâip Bey cephesinde birkaç gün kalan Erol, Kırk Urfalının bir tabur düşmana karşı verdiği mücadeleye tanık olur.³³⁷ Sevkıyat Umum Müdürlüğünden aldığı emirle Ankara-Kayseri arasında benzinsiz kalan ve bozulan arabalara gaz ve tamir parçaları götürmek üzere gönderilen Erol ve süvari müfrezesi, eşkıyalarla çatışmak zorunda kalır. Belirli bir süre İsmet Paşa’nın maiyetinde çalışan Şoför Erol, Batı Cephesindeki mücadeleye kendisi de destek olur. Türk otomobilcilerinin Millî Mücadele yıllarında verdiği destek, Garp Cephesi Komutanı İsmet Paşa tarafından vurgulanır.

*Çiftlik*³³⁸ romanında Ömer Ağa üç aylık bebekken babası Moskof (Doksan Üç) Harbinde Şıpka’da şehit olur. Babasının aldığı nişanla “gümüş köstekli pıryol saat”i sandığında hatıra olarak saklayan Ömer Ağa, oğluna “Şıpka” adını verir. Ağabeyi de Yemen’de şehit olan Ömer Ağa bir oğlu daha olsa ona da “Yemen” adını vermeyi istemiştir. Bu romandaki Ümmü’nün eşi ve iki oğlu I. Dünya Savaşı esnasında şehit olur. Ama Ümmü karamsarlaşmaz.

*Allah Kerim*³³⁹ romanında Baltalı Hatice Yemen’de muvazzaf olan büyük oğlundan altı yıl haber alamaz. Yedi yıl sonra büyük oğlunun şehit olduğunu öğrenir. Küçük oğlu da iki aylık bebeğini ve eşini bırakıp Yemen’e gitmek zorunda kalır. Baltalı Hatice’nin evde olmayışını fırsat bilen ayıngacılar (tütün kaçakçıları) ve onları takip için gönderilen zaptiyeler, gelinine tecavüz eder. Gelinin direndiğini fark eden Baltalı Hatice kaçakçıyı baltayla öldürür, ama zaptiye camdan kaçır. Zaptiyenin İstanbul’a

savaştan kurtulduğuna inananlar da olduğunu belirtir. Bkz. *Türk Romanında İttihat ve Terakki (1908-2004)*, s. 388, 394, 406.

³³⁷ İbrahim Akkaya *İstiklâl Mücadelesinde Maraş* tiyatrosunda Maraş halkının yirmi iki gün süren millî direnişleri sonucu Fransızları yenilgiye uğrattıklarını belirtir. Hilâl Ünlü, *Türk Tiyatro Eserlerinde “Millî Mücadele”*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2004, s. 53.

³³⁸ *Cumhuriyet*, nr. 7342, 28 Ocak 1945- nr. 7387, 14 Mart 1945, s. 3.

³³⁹ *İkdam-Gece Postası*, nr. 3600, 25 Nisan 1949- nr. 3713, 18 Ağustos 1949, s. 2.

yerleştğini öğrenen Baltalı Hatice İstanbul'a gidip onu da baltayla öldürür ve cezaevine gönderilir. Mahkemeye çıkarılan kadın;

“Yavrularımızı tutar Yemenlere gönderirsiniz. Yıllarca getirmezsiz. Orada ya bakımsızlıktan ölürlər yahut şehit ettirirsiniz. Burada kalan karılarına, kız kardeşlerine de göz koyarsınız! Bu ne can düşmanlığı, ırz düşmanlığıdır böyle? Cezasını verdim işte.”(Tefrika 72)

diyerek isyan eder. Baltalı Hatice hapishaneye atılınca gelini ve torunlarına Şamil ve ailesi destek olur. Hapishanede Ayşesin'le tanışan bu kadın, Ayşesin'in Abdülhamit'e bu hususla ilgili sitemde bulunması üzerine mahkemeye çıkarılır. Cinayeti gelinin namusuna sürülen lekeyi temizlemek için işlediğini söyleyince serbest bırakılır. Yazar savaş yıllarındaki kargaşanın kadın ve çocukları mağdur edişini çarpıcı biçimde işler.

Aka Gündüz'ün hikâyelerinde de Türk halkının savaşlar karşısında gösterdiği direniş ve mücadele önemli bir yer tutar. Yazar Türk halkının savaş yıllarında yaşadığı acılara en çok bu türde yer verir. Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı yıllarında halkın yaşadığı acılar, gösterdiği fedakârlık ve mücadeleler hikâyelere en canlı biçimde yansır. Yazar *Türk Kalbi* adlı hikâye kitabındaki birkaç hikâyesinde İtalyan işgaline direnen Trablusgarp halkının³⁴⁰, işgal esnasında büyük can ve mal kaybına uğradığını; Trablusgarp'ı işgal eden İtalyan komitacıların bölge halkına zulmettikleri gibi halkın mallarına da el koyduklarını vurgular.

Yazar “Trablusgarp” hikâyesinde halkın İtalyan işgali karşısında karamsarlaştığına işaret eder. İşgal karşısında çaresiz kalan halk “Turgut'un ayağı altında zulüm yaşamazdı.” diyerek Trablusgarp'ın o günkü hâlini, Turgut Reis dönemiyle karşılaştırır. Halk ölümün kendileri için kaçınılmaz olduğunu düşünüp karamsarlaşsa da eli silah tutan bir genç savaşıma karar verir.

“Bombardıman” hikâyesinde Yüzbaşı, İtalyanların sivil halka yaptığı vahşet karşısında sarsılır. Oldukça soğukkanlı olan Yüzbaşı kayın babasının, hamile eşinin katledilmesi, kadının karnındaki bebeğin dışarı sarkması ve oğlu Canfeda'nın inleyerek ölümü karşısında soğukkanlılığını koruyamaz.

³⁴⁰ Mehmet Raif'in *Osmanlı-İtalya Trablusgarp Muharebesi yahut Osmanlı Muzafferiyeti* tiyatrosunda işgal karşısında teşkilatlanıp canları pahasına mücadele eden Trablusgarp halkı, burçtan indirilen Osmanlı bayrağını yeniden kale burcuna çeker. Abdurrahman Ali'nin *Devlet-i Âliye-İtalya Muharebesi yahut General Cenova'nın Nedameti* tiyatrosunda otuz bin kişilik İtalyan kuvveti, Osmanlıların mücadelesi karşısında direnemez. Bkz. Enver Töre, *II. Meşrutiyet Tiyatrosu*, Duyap Yay., İstanbul 2006, s. 226.

“Kayıkçı” hikâyesinde İtalyanların çadırından yiyecek aşırınca hem çocuklar hem de casuslukla suçlanan baba kurşuna dizilir; sadece büyük çocuk, kurşuna dizilmekten kurtulur; fakat o da onların kurşuna dizilmesine tanık olur. Askerler oradan uzaklaştıktan sonra cesetlerin yanına giden çocuk, onlara sarılır. Küçük kardeşinin cesediyle oradan uzaklaşan çocuk, ailesini öldürenlerden intikam almak ister; ama çaresizdir; sadece onların kanını eline sürebilir. “Bu kan adeta ailesinin parçalanmasına, ebeveynini kaybetmesine neden olanlardan hesap sorulması için bir işarettir.”³⁴¹ Trablusgarp halkının yaşadığı yoksulluk ve zulüm karşısında Türk zabıtları de çaresizdir. Çocuğun yaşadığı felaketi öğrenen Türk zabiti sadece onu teselli eder.

“Ukkaş Bin Mansur” hikâyesinde Trablusgarp’ın fakir ailelerinden bir tek hecin³⁴²le kiracılık yapan Ukkaş Bin Mansur kendisinden hecini isteyen komitacılar devesinin kendisinin ekmek kapısı olduğunu, deveyi vermesi durumunda ailesinin aç kalacağını söyleyip tekliflerine karşı çıkar. Kendisine karşılığında para verileceği söylenince bir an teklife olumlu bakan Ukkaş Bin Mansur, hecinlerin kendilerine zulüm olarak döneceğinin bilincine varır:

“Devemi vereceğim: Onlar kılıç, tüfek, barut götürecekler ve bu suretle bizi öldürecekler. Devemi vereceğim: Onlar bizi daha çok, daha dehşetli öldürmek için kendi kuvvetlerine mahsus erzak nakledecekler. Devemi vereceğim: Taşındıkları erzakı yiyerek kuvvet ve sıhhat ıktibas ederek daha...” (*Türk Kalbi*, s. 83).

İtalyan komitacılar Ukkaş’ın direnmesi üzerine zorbalığa başvururlar. Deveyi kaçırdığını fark edince onu yaylım ateşe tutarlar. Ukkaş istemeyerek de olsa komitacılara destek olmaktansa ölmeyi tercih eder.

“Bombardıman” hikâyesinde Valinin söylediği;

“... bu vaziyetle şahadetimiz pek feci’, pek acıklı olacaktır. (...) Çünkü vatan uğrındaki ölüm ne kadar feci’, ne kadar müdhiş ve acıklı olursa; şan ve şerefî, kıymeti o kadar tezayüd eder.” (*Türk Kalbi*, s. 33)

sözler, Yunan Savaşı gazisi Yüzbaşı’nın; “İstihkamımız kavî değilse, göğsümüz çelik gibidir!...” (*Türk Kalbi*, s. 34) sözleriyle desteklenir. Subaylar, İtalyanların donanmasının yanında Türk donanmasının zayıf kaldığının farkındadırlar. Bu eksiklik onlara zafer umudunu yitirtmez, şevkini kırmaz. Yazar bu hikâyede yurdunu kurtarmaya azmeden komutan ve askerlerin, karşılarındaki düşman kendilerinden

³⁴¹ Alev Sınar, “Savaşın Gerçek Kurbanları: Çocuklar”, *Savaş Çocukları Öksüzler ve Yetimler*, İstanbul 2003, s. 353.

³⁴² Koşuda kullanılan yörük bir deve. Bkz. Şemsettin Sami, *Kâmus-ı Türkî*, Çağrı Yay., İstanbul 2002, s. 1506.

donanım ve sayı bakımından üstün olmasına rağmen mücadelelerini sürdürmekte kararlı olduklarını; yok olmayı göze alan komutanların teslimiyeti kabullenemediklerini vurgular.

“Ali Fizânî” hikâyesinde Alman konsoloshanesinde “kavvas”³⁴³ Ali Fizanî, Trablusgarp’ın İtalyanlar tarafından işgal edilmesi üzerine, “elcihat” çağrısıyla halkı direnişe davet eder. İtalyan komitacıların bölgede etkinliklerinin hızlandığını görünce devletin müdahale emrini beklemeden beş arkadaşıyla İtalyan müfrezesine saldırıp onları etkisizleştirir. Beş arkadaşıyla İtalyanların güçlü donanmasının karşısında durması mümkün olmayan Ali Fizanî, kısa sürede yakalanır ve kurşuna dizilir. Düşmanın karşısında eğilmeyen Ali Fizani, gösterdiği direniş ve isyanı ölüm pahasına savunur. Kendisini “katil” olarak nitelendiren düşmana, kendisinin “mücahit, müntakim” olduğunu söyler(*Türk Kalbi*, s. 93).

“Haber” hikâyesinde Esma Nine, Trablusgarp Savaşına katılacak askerlere ve onların sevgililerine teselli verir. Esma Nine’nin eşi Hacı onlar altı günlük “yavuklu” iken askere alınır; katıldığı savaşta sancağı kurtardığı için Hacı’ya “bayraktar ağa” namı verilir. Esma Nine’nin oğlu Ahmet de Yunan Harbi’nde şehit olur. Esma Nine sevgilisi Hacı’nın kendisine söylediği “Bir Osmancık oğlu ocağını şenlendirmek için iki defa evlenir. Biri düşman kuburlarının ateşiyle diğeri de yavuklusuyla...”(*Türk Kalbi*, s. 21) sözünü tutar, cepheye gidenlere ve onların yakınlarına bu sözü söyleyerek yurt sevgisinin kutsal olduğunu telkin eder: “İşte yiğitler, siz de bu sancağın altındasınız. Ahmet’im, Hacı bayraktar, gökte size bakıyorlar, ya şehit olunuz! Ya yaralı dönünüz!..”(*Türk Kalbi*, s. 22-23). Esma Nine’nin sözleri eşi Tosun Trablusgarp savaşına katılacak Emine’yi sakinleştirir, ondaki üzüntüyü neşe ve gurura dönüştürür.

“Cennet Kapısı”³⁴⁴ hikâyesinde Aydınlı, Trablusgarp Savaşında Bingâzi’de bir saldırı esnasında yaralanır. Saf bir Anadolu çocuğu olan Aydınlı, seyyar hastane çadırında son anlarını yaşadığının farkındadır. Yurt savunması uğrunda şehit olmaktan şeref duyan bu genç duygularını annesiyle de paylaşır:

“Kavga etmek bir şeref, yaralanmak ikinci şeref, şehit olmak ise üçüncü, ey anam işte oğlun yiğit Aydınlı bu üçünü de kazandı. Bu mektubum eline vardıgı vakit ben Rabb’in huzurunda

³⁴³ Banka, konsoloshane, sefarethane gibi yerlerde kapıcılık, bekçilik yapan kişi. Bkz. Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi Yay., Ankara 1996, s. 498.

³⁴⁴ Aynı konulu hikâye, *Türk Duygusu* adlı eserde Kurtuluş Savaşına uyarlanarak “Aydınlı” başlığıyla yer alır.(s. 83-86)

bulunmuş olacağım (...) beni kucaklamaya geleceğin vakit seni cennet kapısında karşılayacağım.(...)”(*Türk Kalbi*, s. 46).

Şehit olmakla gurur duyan Aydınli, annesinden ve nişanlısı Fatma’dan da kendisiyle gurur duymalarını ister. Aydınli yurt sevgisini öylesine içselleştirir ki ölüm anında dahi yurdunu düşünür. Annesinden sahip olduğu bazı eşyaları askeriyeğe bağışlamasını ister. Ölüm karşısında oldukça soğukkanlı olan Aydınli, annesi ve nişanlısından da aynı soğukkanlılığı göstermelerini bekler:

“Fatma kıza söyle yavuklusu Aydınli şehit oldu ise yerine çok yiğit bıraktı. Benim için ağlarsa hakkımı helâl etmem, beni severse köyün delikanlıların hangisi şehit oğlu ise onunla evlensin. Evlendiği zaman koca camışı ona hediye et.”(*Türk Kalbi*, s. 47).

Askerin mektubundaki ifadelerden de anlaşılacağı gibi yurt sevgisini kutsayan insanlar karşılaştıkları durum ne kadar ızdırap verici olursa olsun, durumu kabullenip teselli olacakları bir şeyler bulurlar.

“Şükka-i Senaverî³⁴⁵” hikâyesi³⁴⁶ Aydınlinın annesinin, oğlunun mektubuna cevabıdır. Eşi de şehit olan anne oğlunu yurdu uğruna seve seve feda etmektedir:

“Eğer şehit olmayıp memlekete varırsan sevineceğim, fakat kum çöllerinde devlet millet uğrunda Rabb’ine kavuşursan dünyalar benim olacak.”(*Türk Kalbi*, s. 54).

Oğlunun şahadetiyle gurur duyan kadın onun ölmemiş olma ihtimalini göz önünde bulundurup ona yurt ve millet sevgisi telkininde bulunur:

“Ah oğul, cenk et, yaralan şehit ol, ama bir lahza aklımdan devletini, milletini çıkarma! Ben hepsine razıyım, Allah’ın emrine itaatim var. Fakat nasihatlerime dikkat etmezsen kalbim kırılır.(...)”(*Türk Kalbi*, s. 54-55).

Yazar “Atanaş’ın Üç Günü” hikâyesinde Osmanlı İmparatorluğundaki gayrimüslimlerin yurt sevgisini kutsadığını vurgular. Rum ve Hristiyan Atanaş Osmanlı yurttaşı olmakla gurur duyar, yurt sevgisini din sevgisinden üstün tutar. Onun yurt sevgisi hikâye içerisinde; “O zaman vatanımı çok severim, o zaman vatan beni çok sever.”(s. 133, 134) ve “Vatanımı bilmez misin? O çiçektir, o bahardır, o güneştir...”(s. 139) sözleriyle vurgulanır. Yurt genelindeki Rumların çoğunun büyük Yunanistan hayaliyle yaşamasına karşın Atanaş, Osmanlı yurttaşı olarak yaşama taraftarıdır. Komitacıların önde geleni “Daskal”i en büyük düşmanı olarak görür. Büyük Yunanistan

³⁴⁵ Medhedenin küçük tezkeresi

³⁴⁶ Aynı konulu hikâye, *Türk Duygusu* adlı eserde Kurtuluş Savaşına uyarlanarak “Aydınlinın Anası” başlığıyla yer alır.(s. 87-88)

ideali/hayaliyle yaşayan Daskal'ın “Şimdi inanmayınız. (...) Bir gün burası büyük Yunanistan olursa o vakit bana hak vereceksiniz.” diyerek arkadaşlarını etkileyişine³⁴⁷ tanık olan Atanaş, Daskal'i öldürmek ister. Devlete bağlı olmakla komitacılar tarafında yer almak arasında tercih yapması gereken Atanaş, tercihini Osmanlı Devletine bağlı olmaktan yana kullanır:

“Sisli ve karlı tepelerinde, yeşil ve çiçekli bayraklarında nice esrar uyuyan Olimpos! Arkanda yaşayan dindaşlarımıza biraz akıl ver. Onlar benim dindaşım, fakat buradakiler kardeşim, ben kardeşimi severim. (...) Olimpos! Olimpos! Niçin geriye yıkılmıyorsun? Arkanda bir din var ki ağlıyor. Başka iklimlerdeki evlatlarını zehirleyenler ortasında ağlıyor. Ben Hristiyan'ım. Tamam Hristiyan'ım, dinimi çok severim, dinim beni çok sever, çünkü vatanımı severim.”(s. 136).

Bu sözlerden de anlaşılacağı üzere Atanaş, yurt sevgisini dinin gereği görüp ulus sevgisinden ve bireysel sevgilerden üstün tutar. Cephede savaşması emredilen Atanaş annesini ve sevgilisi Marika'yı bırakıp cepheye gider. Cephede büyük başarılar gösteren Atanaş kahramanca ölür.³⁴⁸ Yazar, Atanaş'ın şahsında farklı ırk ve dinlerden insanların yurt kavramında buluştuğunu, yaşadıkları toprakların onlar için kutsallaştığını vurgular.

“Üçüncü Yüzbaşı” hikâyesinde Yüzbaşı, Yemen'den memleketine dönen çok az kişiden biridir. Yemen'e giden askerlerin aileleri onların dönmesini beklemez, dönüşleri de şaşkınlıkla karşılanır. Yolculuk esnasında altı yıl önce memleketinde bıraktığı eşi Hatice'yi, oğlu Gündoğdu'yu ve babasını göreceğini umut eden Yüzbaşı memleketine döndüğünde oğlu Gündoğdu'dan, eşinin ve babasının kısa süre önce öldüğünü öğrenir. Altı yıl ailesine kavuşma hayaliyle yaşayan Yüzbaşı aldığı kara haber karşısında sarsılıp ölür.

“Ana Mektubu” hikâyesinde yeni gelin iken eşi Nişancı Kol Ağası Ahmet'i Plevne'de kaybeden kadın, İpek'te savaşan oğlu Mülâzım Ahmet'in de babası gibi

³⁴⁷ Gayrimüslimlerin “Osmanlılık” düşüncesini benimsemediği düşüncesi Ömer Seyfettin'in *Ashâb-ı Kehfimiz* romanında da vurgulanır. Dikran Harikyan II. Abdülhamit döneminde “hasta adam”ın öleceğini düşünüp farklı milletlerin bir bayrak altında yaşayacağına ihtimal vermez, muhtar bir Ermenistan devleti hayâli kurar. Hürriyet ilan edilince Amerika'da olduğu gibi farklı milletlerin Osmanlı adı altında yaşayabileceğini düşünür ve: “Osmanlı'yım. Osmanlı kalacağım. Elveda ey eski ihtilalcı Hayikyan, elveda sana...” der. Fakat hürriyetin ilanından kısa süre sonra imparatorluk içerisindeki azınlıkların ayrılıkçı emellerini ortaya koyup huzursuzluk çıkardıkları görülür. Ömer Seyfettin bu romanda “Hürriyet Bayrakları” hikâyesinde olduğu gibi azınlıkların “Osmanlılık” düşüncesini benimsemediğini vurgular. Bkz. Murat Koç, *Türk Romanında İttihat ve Terakki (1908-2004)*, Temel Yay., İstanbul 2005, s. 263.

³⁴⁸ Osmanlı İmparatorluğunda kumandanlar, gayrimüslim askerlerin dinî inançlarına saygılıdır. Atanaş'ın samimiyetin farkına varan Yüzbaşı, ona yortulara katılmak üzere üç gün izin verir. Atanaş yortu esnasında Müslüman komutanına da dua eder.(s. 143-144) İlber Ortaylı Osmanlı Devletinde orduda gayrimüslim yurttaşların önemli konumlarda olduğunu, Paskalya ve Noel bayramlarında evlerine gitmelerine izin verildiğini belirtir. Bkz. *Son İmparatorluk Osmanlı- Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek II*, Timaş Yay., İstanbul 2006, s. 50.

kahramanca ölmesini arzular. Yüreği evlat hasretiyle yanan anne, bu hâline rağmen yurt sevgisini evlat sevgisinden üstün tutar; oğluna da yurt sevgisini anne sevgisinden üstün tutmasını öğütler:

“Bilmem ki gülüm mektubum seni fazla mı işgal edecek? Eğer başka vazifen varsa okuma beni... Koynunda sakla, sonra çadırında yine ruhumda ruhunu bulursun. İşin varsa. Asker karavanaya gidiyorsa koş onlara... (...) Talime gideceksen yetiş; iyi nişan almağı öğretiler... (...) Belki tüfek sesleri geliyor... Bırak beni, okuma, haydi koş!. Kendini değil; askerciklerini, türkücükleri; yazmaları gözyaşlı anaların oğlucuklarını nizamaya koy...”(*Türk’ün Kitabı*, 68-69).

Anne, oğluna verdiği öğütlerde ve yaptığı telkinlerde annelik güdüsüyle hareket etmek yerine yurtsever ve kahramanca hareket etmektedir.³⁴⁹

“Kırmızı Cevap” hikâyesi Mülâzım Ahmet’in annesinin mektubuna cevabıdır. Ahmet mektubunda annesine cephedeki bütün askerin fedakârlık ve çilelerini bildirir:

“Bütün Türk delikanlıları, işte hep böyledir, ölüme koşan zabitlerine kendi sineleriyle ölümü getirirler... Dokuz kavgacıkta bulundum, yanında neferi bulunan hiçbir zabıt görmedim ki, neferinden evvel yaralansın. Anadolu’nun bu öz yavrusu ilk kurşunları kendisine, yakalayamadıklarını zabıtine ayırır...”(*Türk’ün Kitabı*, s. 78).

“Bingâzi’de Enver Bey’e:” hikâyesinde Enver Paşa’nın annesi oğlunun başarılarıyla gurur duyar, onun başarısını Türk milletinin başarısı olarak görür. Anne için sadece oğlu Enver’in başarıları yeterli değildir. O yıllarda Rumeli’de Bulgar, Yunan ve Sırp komitacılarının halka yaptıkları zulme tanık olan kadın, küçük oğlu Nuri’nin Bingâzi yerine Balkanlar’da mücadele etmesini ister.

“Sulh Mürekkebi” hikâyesinde Trablusgarp cephesindeki askerler, kendilerinin gösterdiği mücadeleyi hiçe sayıp barış imzalayan hükümete tepki gösterirler. Payitahtta barış görüşmelerinin yapıldığını duyan askerler barış kararını “Trablusgarp’ın satıldığı” şeklinde yorumlarlar. Verilen barış kararı onların mücadelesini etkilemez, onlar düşmana karşı direnmeye devam ederler. Çatışma esnasında yaralanan Çavuş ölümle pençeleşirken karara tepkisini

“Bu şapkayı alınız, içindeki kanla beraber İstanbul’a gönderiniz. Vasiyetim budur, sulhu yazarlarken kalemlerini bu kana batırsınlar... Ve imzaladıktan sonra... şey... yâdigârim olsun... Bu şapkayı da... başlarına... kendi başlarına geçirsinler...”(s. 40-41).

³⁴⁹ Komitacıların Rumeli Türklerine yaptığı işkenceler birçok eserde işlenir. Ercüment Ekrem’in Aka Gündüz’e ithaf ettiği “Vasiyet” hikâyesinde Hafize Nine, cephedeki oğlu Mümin’e, Bulgarların yaptığı zulümlerden bahseder; oğlundan Türklerin intikamını almasını ister. Bkz. Harun Duman, *Balkanlara Veda*, Duyap Yay., İstanbul 2005, s. 238.

sözleriyle dile getirir.

“Sulhun Ağzı” hikâyesinde bir Mülâzım ve Onbaşı, Balkan Savaşı sonrası yapılan barış görüşmelerine tepki gösterir. Mülâzımın; “Sulh ne demek bilir misin? (...) Sulh bir uçurum, sulh bir çukur, sulh iki defa kara, bin defa karanlık bir ağız, bir gayya...”(*Türk’ün Kitabı*, s. 183) sözleri şartlar ve durum her ne surette olursa olsun yılmadan savaşmakta kararlı olan bir asker duyarlılığının yansımasıdır. Onun sözleri emrindeki bir onbaşı üzerinde oldukça tesirli olur. Bir çukurda Türk askerlerinin cesedini gören onbaşı, öldürdüğü bir Bulgar askerinin cesedini bu kuyuya atar; çukura kapak yaptığı kelleyi de “sulh ağzı” olarak nitelendirir(*Türk’ün Kitabı*, s. 179). Askerin bu davranışı kendi mücadelelerini hiçe sayan hükümetin kararına tepkidir. Yazar yurdu uğruna canını seve seve feda etmeye razı olan Türk askerinin yenilgiyi kabul edip barış imzalamaktansa ölene kadar savaşmayı tercih ettiğini vurgular. Yazarın *Aşkın Temizi* romanında hükümetin müttefiklerinin talebi üzerine barış imzalamaya karar vermesine tepki gösteren Erden, yıllardır savaşan Türk ordusunun biraz daha direnip savaşın galip tarafında yer alması gerektiği düşüncesindedir(s. 152-153). Yazar, Erden aracılığıyla cephe gerisindeki halkın da yenilgiyi kabullenip antlaşma imzalamak yerine mücadeleye devam etmek taraftarı olduğunu vurgular.

“Acu Mehmet” hikâyesinde Mehmet, Plevne Savaşında Esterli taburunun ikinci bölük ikinci çavuşudur. Çetin çatışmaların yaşandığı bu savaşta Gazi Osman Paşa’nın ölümü cephedeki çoğu asker gibi Amca Mehmet’i de sarsar. Osman Paşa’nın intikamını almak üzere harekete geçen Mehmet, düşmanın yağdırdığı güllenin sol ayağına isabet etmesi sonucu sakat kalır. Amca Mehmet bu elim hadiseden sonra Acu Mehmet olarak bilinir. Acu Mehmet sakat kalmışlığını hiçbir zaman dert edinmez, sadece bu hâlinin savaşmasına engel olduğu için üzülür. Sakat hâline rağmen o devirde Osmanlı’nın en büyük düşmanı Moskoflarla savaşmakta kararlıdır.

Savaş esnasında bazen komutanlar, bazen de askerler aldatmaca yöntemiyle umulmadık başarılar elde etmektedirler. Yazar Balkan Savaşı yıllarında Türk ordusunu yakından tanıyan düşmanların geliştirdikleri bazı yöntemlerle Türk ordusunun arasına sızarak askerinin cesaret ve şevkini kırdığına işaret eder. “Piç” hikâyesinde Pala Bıyık Ali’nin şekline giren düşman askeri çatışmanın ortasında kaçır. “Asker arasında cesareti, mertliği, ateş gibi saldırcılığıyla” tanınan Pala Bıyık’ın kaçtığını sanan askerlerin şevki kırılır. Pala Bıyık Ali’yi cephaneliği ateşlemek üzere gönderen komutan, askerinin motivasyonunu bozan kişinin düşman askeri olduğunu fark edip

cezalandırır; ama ordu kısa süreli bir çözülmeye uğrar. Bir baba için oğlunun kahramanlığı ne kadar büyük gurur kaynağı ise ihanet/korkaklığı da o derece yüz kızartıcıdır. Pala Bıyık'ın babası birçok savaşta kahramanlık gösteren gazidir. Bu nedenle oğlunun savaştan kaçtığı haberi onu derinden sarsar, oğluna sitem ve hakaret dolu mektup yazar. “Hakikatin Hikâyesi”nde Pala Bıyık'ın komutanı, onun babasına yazdığı mektupta, kahramanlığıyla ünlenen Mülâzım Pala Bıyık Ali hakkında yayılan yanlış haberi düzeltir.

Yazar hikâyelerinde Balkan savaşı esnasında komitacıların Rumeli'deki Türklere işkence yaptığını³⁵⁰, halkın ruhî dengesinin sarsıldığını da vurgular. “Abdûlmâlik”³⁵¹ hikâyesinde Balkan Savaşı esnasında cepheyi dolaşan Bulgarların karşılaştığı yaralı Türk askerlerini boğazladığını fark eden Abdûlmâlik, kendisine ölü görüntüsü vermeye çalışsa da onun yaşadığını fark eden Bulgar askerleri ona kasaturalarıyla darbe indirir. Aldığı darbe sonucu hareket edemeyecek halde olan Abdulmalik'in imdadına cepheyi teftişe gelen Türk askerleri yetişir. Cepheden yaralıyı sedyeyle taşıyan askerler durumunun ağır olduğunu fark edince onu Gelibolu hastanesine götürür, onun yirmi yedi yarası olduğu tespit edilir. Erkan-ı Harp Dairesi aldığı onca darbeye rağmen yaşamayı başaran Abdûlmâlik'e her yarasına karşılık bir lira ödül verir, onu çavuşluğa terfi eder.

“Kulağın Küpesi”³⁵² hikâyesinde düşmanların Balkan Savaşları esnasında Türk halkına yaptığı işkenceleri hatırladıkça ruhî dengesi sarsılan anlatıcı, tanık olduğu facia ve felaketlere rağmen metin olmaya çalışır. Bulgar askerinin palaska kütüğünde bulunan küpeli kadın kulağı kendisine gösterilen anlatıcı düşmandan intikam almaya yemin eder:

“Ey ruhu çökük sakfın aralıklarında vicdanımla bakan şehit kadın! Bir Bulgar eliyle kesilmiş kulağının küpesi senin değil, benim kulağımdır. O benim kulağıma küpe olsun! Bütün fenalıkları, felaketleri taşıyan, bütün şehitlerin lakan cesetlerindeki sıkleti taşıyan bir küpe olsun... Ve benim kulağımdaki bu küpe ile intikam sahralarındaki çatlayan ayaklarımı, boğazlanmış hemşire kanlarıyla yumuşata yumuşata oraya garba doğru yürümeye ant olsun...”

³⁵⁰ Ömer Seyfettin “Tuhaf bir Zulüm”, “Beyaz Lâle”, “Bomba” hikâyelerinde komitacıların Rumeli halkına işkence yaptıklarını vurgular.

³⁵¹ *Tanin*, nr. 1519, 22 Şubat 1913, s. 4.

³⁵² *Donanma*, nr. 40, Haziran 1329 (1913), s. 742-745.

“Deli Kız”³⁵³ hikâyesinde ailesinin ve sevdiklerinin katledişine tanık olan Deli Kız, ruhî dengesini yitirir. Köyün kenarında kendi kendine türkü ve ninni söyler, bazen güler, bazen ağlar. Köye baskın yapan Bulgarlar Ayşe’nin annesini götürür, babasını boğazlar, köyü ateşe verir. Ayşe’nin kendilerinden kaçıp tavana saklandığını fark eden Bulgarlar onu yakalayıp tecavüz ederken³⁵⁴ onun haykırışı üzerine gelen sevgilisi Ahmet, Bulgarlara ateş eder. Bulgarlar Ahmet’i vurup sürükleyerek götürürler. Öldü sanılıp orada bırakılan Ayşe sürüklene sürüklene Ahmet’in götürüldüğü yöne ilerler. Yaşadığı travmayı atlatamayan Ayşe o günden sonra ruhî dengesini yitirir, Ahmet’in kendisine seslendiğini sanır. Ahmet’in öldüğüne inanmak istemez, dokuz aydır onun cesedinin başında bekler. Ahmet’in kemiklerini, tüfek ve kayışını anlatıcı ve arkadaşına gösteren Ayşe kemikleri kemere takıp gerdanlık yapmak ister. Dokuz aydır karşısında ilk defa Türk gören deli Ayşe çok sevinip süslenmeye çalışır, anlatıcı ve arkadaşından sevgilisi Ahmet’i kurtarmalarını ister.

“Cennetin Hikâyesi”³⁵⁵nde, komitacıların Vodina’daki halka yaptıkları işkence ve zulümleri anlatıcı “insaniyete bürünen şeytan, şeytaniyete bürünen insanla ittifak etti” şeklinde ifade eder. Asırlardır o topraklarda huzur ve barış içerisinde yaşayan halkın cennet kadar güzel yurdu komitacılar tarafından cehenneme dönüştürülür. Anlatıcı Rumeli’nin o anki hâliyle Anadolu şehirlerinin I. Dünya Savaşı ve Millî Mücadele günlerindeki hâli arasında benzerlik kurar: “O cennet, Aydın gibi yandı, o cennet Erzurum gibi yıkıldı, o cennet Antakya gibi kan coştı, o cennet Ankara gibi hasret ve meşakkat çekti.” Sevgilisini kaybetmek korkusuyla yaşayan genç kız ondan dışarı çıkmamasını ister. Çözümü “ecdad toprağı Anadolu”ya göçmekte bulan genç delikanlı çözüm aramak üzere dışarı çıkınca süngü darbesiyle öldürülür. Sevgilisi göç kafilesiyle Anadolu’ya geçse de sarsıntıyı atlatamayıp ölür.

“Tel Örgüler Arasında”³⁵⁶ hikâyesinde Eskişehir’in Yeşilton köyünden “kandan ve ateşten düşman eli burasını silmiş, süpürmüş” diye söz eden anlatıcı, düşmanların Türk köylerinde yaptığı yıkım karşısında çok üzülür. “Şimşekler”(Türk Askeri)’in yardımları sayesinde bu köyün yarısı yangından kurtulur. Ancak savaş/savaşlar dolayısıyla köylüler oldukça yoksullaşmıştır, subaylara su, çay ikram edecek bardak ya

³⁵³ *Donanma*, nr. 42, Ağustos 1329 (1913), s. 841-848.

³⁵⁴ Ömer Seyfettin’in “Beyaz Lâle” hikâyesinde Lâle, Radko adlı Bulgar subayının kendisine tecavüz edeceğini fark edince intihar eder. Bkz. Harun Duman, *Balkanlara Veda*, Duyap Yay., İstanbul 2005, s. 255.

³⁵⁵ *Cumhuriyet*, nr. 36, 11 Haziran 1924, s. 4.

³⁵⁶ *Hâkimiyet-i Milliye*, nr. 625, 4 Teşrin-i Evvel 1922, s. 3.

da maşrapaları dahi yoktur. Anlatıcı, köy sakinlerinden Halil oğlu adlı kişi ve ninenin kanaatkâr ve fedakârlığından etkilenir; “Nine bu günleri hep senin gibi anaların sayesinde gördük sen otur, şimdi rahat et.” diyerek Millî Mücadelenin kazanılmasında Türk halkının -özellikle kadınların- fedakârlığının büyük rolü olduğunu belirtir. Savaş yılları olmasına rağmen bu Tatar köylülerinin çok temiz olması da anlatıcının dikkatini çeker. Düşmanlar köylülerin evlerini, çiftçilik aletlerinin çoğunu yakar, kırar, parçalar; ürünlerinin çoğuna el koyar. Düşman askerleri tel helezonlarla süvarilere, tel örgülerle de piyadelere tuzak kurmuştur.

“Millet Yapanları Biliyor”³⁵⁷ hikâyesindeki çocuğun makinist olan babası Yunanlılar tarafından esir alınır, Atina’ya götürülür. Çocuk ve ailesi onun sağ ya da ölü olduğunu bilmez. Kasabayı yakan düşman askerleri bu ailenin evini yağmalar, kadına tecavüz etmeye kalkışır. Küçük çocuk Yunanlılara bu vahşeti İngilizlerin yaptırdığını düşünmektedir.

“Eskişehir Titriyor ve Yanıyor”³⁵⁸ hikâyesinde Eskişehir’e giren Yunanlıların şehri muhasara altına alıp yaktığı ve yağmaladığı belirtilir. Düşman askerleri yağmaladıkları eşyaları araba ve katırlarla götürür. Hükümet-i Milliye Reisi Şeyh Sadık Efendi ile eşraftan bir heyet, Kolordu Komutanı Sumpilas’a başvurur. Erkan-ı Harbiye Reisi İspiropolos ve Yaveri Binbaşı oradadır. Ancak başvuruları dikkate almazlar, şehrin “beş koldan” yakılıp yakılmasına devam edilir. Mebus Hacı Efendi’nin mağazası bombalanır, gece boyunca şehirde yangın devam eder. Şehrin beşte üçü yakılır, halk geceyi titreyerek geçirir.

“Karacabey’le Kermasti Arasında”³⁵⁹ hikâyesinde anlatıcı Karacabey’in Yunanlılar tarafından yakılıp yıkılması karşısında çok üzüldüğünü ifade eder:

“Bu mesut yuvaların üstünden bir İngiliz rüzgârı esmiş ve bu mahrem sokaklardan bir Yunan ayağı geçmiş de böyle olmuş. Yani o rüzgârın her estiği, o ayağın her geçtiği yerler gibi olmuş... Tıpkı Alaşehir, Uşak, Eskişehir, Uluabad, Bandırma, Hindistan, Irak, İrlanda gibi olmuş”

Anlatıcı Yunanlıların İngilizlerin yönlendirmeleriyle hareket ettiğini vurgular. “Ölüm Meselesi”³⁶⁰ hikâyesinde ise Türklerin Yunanlıları denize dökerek onlardan intikam aldıkları belirtilir.

³⁵⁷ *Hâkimiyet-i Milliye*, nr. 631, 11 Teşrin-i Evvel 1922, s. 3.

³⁵⁸ *Hâkimiyet-i Milliye*, nr. 636, 17 Teşrin-i Evvel 1922, s. 3.

³⁵⁹ *Hâkimiyet-i Milliye*, nr. 641, 23 Teşrin-i Evvel 1922, s. 3.

“İnsaflı Canı”³⁶¹ hikâyesinde Hüseyin Ali I. Dünya Savaşı esnasında Çanakkale’de şiddetli çatışmalar olurken Bursa’dadır. Otelin taraçasından gökyüzünü seyreden Hüseyin Ali, Marmara denizi üzerinden İstanbul’a ilerleyen iki düşman tayyaresinin İstanbul’u yerle bir etmeyi, masum halkı katletmeyi hedeflediğini fark eder. Durumun hemen İstanbul’daki yetkililere iletilmesi sonucu düşman tayyarelerinin neden olacağı facia önlenir. Fakat verdiği haberle bir faciayı önleyen Hüseyin Ali takdir edilmez, böyle ciddi ve önemli istihbaratı nereden aldığı sorusuna muhatap olur. Hatta düşmanla muhabereyle suçlanır. Durum hakkında onunla görüşen Umur-ı Hafiye-i Siyasiye memuru onun sözleriyle ikna olsa da ona, kendisine yönelen şüpheli bakışları değiştirmesinin çok zor olacağını belirtir.

“Kızkalesinde Açık Divan-ı Harbi”³⁶² hikâyesinde Anadolu’ya silah kaçıran delikanlı, silahları karaya teslim edip ikinci partiyi almak üzere yola çıkarken İngilizlerin torpidolarına rastlar, tabancasıyla karşılık vermeye çalışan delikanlı Marmara’nın ortasında öldürülür. Yurtsever delikanlının ölümünden çok etkilenen Üsküdar’daki İhtiyar Kayıkçı Ali, delikanlının üstlendiği görevi devralır. İngiliz, Fransız ve Yunanlılar ihtiyar kayıkçıdan hiç kuşkulalmazlar. İhtiyar Kayıkçı tehlikeli sevkıyatları üstlenir. Beşiktaş sahili civarında bazı sandıkların yüklendiğini gören İhtiyar Kayıkçı, durumu şehzadeye; şehzade de İngiliz karakoluna telefonla haber verir. Osmanlı karakolunun ödül almak için durumu merkez kumandanlığına haber vermesi sonucu Kayıkçı Ali, Anadolu’ya silah kaçırıldığı gerekçesiyle Sirkeci’de tutuklanıp Divan-ı Harbe gönderilir. Güçler arasındaki çekişmeler nedeniyle serbest bırakılır. Kayıkçı Ali silah kaçırma işinde yardımcı olmak ister, Anadolu’ya silah kaçırma işinden dahi çıkar sağlayan yozlaşmış tipler türeyince Kayıkçı Ali’ye görev verilmez. Yozlaşmış tiplerin duruşlarını, İngiliz torpidoları tarafından şehit edilen delikanlıyla karşılaştıran Kayıkçı, durumu hazin bulur. Bir akşam Divan-ı Harp üyeleri İhtiyar Ali’nin kayığını kiralarlar. İhtiyar Ali kayığını baltayla parçalayarak Divan-ı Harp üyelerini Marmara denizine dökerek boğar.³⁶³

“Güzel Tayyareci”³⁶⁴ hikâyesinde üç Türk tayyaresi, beş Türk tayyaresiyle çarpışır. Uzun süren mücadele Türk tayyarecilerinin zaferiyle sonuçlanır.

³⁶⁰ *Hâkimiyet-i Milliye*, nr. 698, 28 Kanun-ı Evvel 1922, s. 3.

³⁶¹ *Cumhuriyet*, nr. 91, 8 Ağustos 1924, s. 4.

³⁶² *Cumhuriyet*, nr. 94, 11 Ağustos 1924, s. 4.

³⁶³ Yazar *Tank Tango* romanında bu hadiseye göndermede bulunur. Bkz. Yönetimdeki Aksamalar, s.

³⁶⁴ *Cumhuriyet*, nr. 97, 14 Ağustos 1924, s. 4.

“Hemşire”³⁶⁵ hikâyesinde Balkan Savaşında da savaşıyan Yüzbaşı Rıdvan Bey, Birinci Dünya Savaşında muhtelif cephelerde savaşıyor, akın müfrezelerini idare eder. Çölde yaralanıp Araplara esir düşer, Araplar tarafından düşmana satılır. Amirleri/kumandanları ondan haber alamayınca şehit olduğu hükmüne varsalar da ailesine ondan haber alınamadığını bildirmekle birlikte öldüğüne dair kesin bilgileri olmadığını belirtirler. Eşi İffet’in de amcası, amcasının oğlu, ağabeyi, kardeşi muhtelif cephelerde bir sene içinde şehit olmuştur. Eşinin esir alındığını öğrenen İffet ondan ümidini kesmez, bir harp hastanesinde gönüllü hemşire olarak çalışarak yurda hizmet eder. İffet’in eşi Yüzbaşı Rıdvan firar ederek düşmanlardan kurtulur, yaklaşık iki yıl çölden çöle vahadan vahaya sürüklenir. Eski karargâhına gelince gittiklerini anlar. Konağına çektiği telgrafa cevap gelmez. İffet’in talebi üzerine on altı cephe dolaşıp Rıdvan’ı arayan Süleyman Ağa onunla tesadüfen karşılaşır. O, cephe cephe dolaşırken dokuz aydır hastanede çalışan eşi İffet de çalışmasına karşılık hiçbir ücret talep etmez. Hastanede gönüllü çalışan İffet, ahlâken düşük bir kâtabın sözlü tacizine maruz kalır. Askerlik yapmamak için hamiyet vesikasıyla “Şefkat-i İnsaniye Müessesesi”nde aylıksız çalışan kâtip, İffet kendisinden şikâyetçi olunca utanmaz, sadece kendisinin askere gönderilmesinden korkar.

“Asrî Kızlar III”³⁶⁶ hikâyesinde Şekibe Hanım’ın Erkan-ı Harp kaymakamı babası “kanlı bir harp”te ölür. Milli Mücadelede İhtiyat Zabiti olarak görevli nişanlısı, Sakarya Muharebesi esnasında dört kurşunla yaralanır, sol kolu sakatlanır.

“Bir Cenaze Arkasında”³⁶⁷ hikâyesinde Mehmet beş yıl cephede savaşıyor, otuz iki kez yaralandığı için Otuz İki Mehmet Bey olarak tanınır. Gösterdiği başarılar dolayısıyla ödüllendirilen Mehmet, arkadaşları mülâzım-ı evvel iken binbaşılığa yükselir.

“İlk Kahraman”³⁶⁸ hikâyesinde sürgünlüğüne, zindanlara atılmasına, aç kalmasına rağmen umudunu yitirmeyen ihtiyar, İzmir’in işgali üzerine karamsarlaşır. Halk ellerinde siyah bayraklarla Ayasofya, Sultanahmet meydanlarına yürüyerek işgali protesto eder. Herkesin o gün yas tutması ve yurdun işgalini protesto etmesi gerektiği düşüncesinde olan ihtiyar simitçi çocuğu, “Hiç bugün simit, ekmek parası düşünülür

³⁶⁵ *Cumhuriyet*, nr. 99, 16 Ağustos 1924, s. 4- nr. 100, 17 Ağustos 1924, s. 4.

³⁶⁶ *Cumhuriyet*, nr. 338, 14 Nisan 1925, s. 4.

³⁶⁷ *Cumhuriyet*, nr. 402, 20 Haziran 1925, s.4.

³⁶⁸ *Cumhuriyet*, nr. 434, 25 Temmuz 1925, s. 4.

mü? Düşmanlar İzmir'e girmiş, bütün Türkleri esir etmiş. Biz onun için buraya toplandık. Baksana kara bayraklara..."; fıstıkçıyı da "İzmir'in yasını tutarken fındık fıstık lazım değil..." sözleriyle uyarır. Onun sözleri simitçi, fıstıkçı üzerinde oldukça tesirli olur; onlar da eyleme katılır.

"Yedi Zabitin Hikâyesi"³⁶⁹nde vatan güzel bir kadına benzetilir, uğrunda savaşp şehit olan tayyareci, bahriyeli, tahtelbahirci (denizaltıcı), süvari, piyade, topçu, bombacı askerler onun aşıkları olarak nitelendirilir.

"Sevgilerin İfadesi"³⁷⁰ hikâyesinde mühendis, eşine Sakarya Muharebesinin Millî Mücadele dönemindeki önemini, "Bu suyu görüyor musun? (...) Dün bu suyun içerisinde sayısız ninelerin hıçkırıkları aktı." şeklinde ifade eder.

"Karanfilli Tayyare"³⁷¹ hikâyesinde nişanlısı Bülbül'ün kendisine karanfil fidanı verip "Muharebe ederken eğer saksıya bir mermi isabet ederse, bil ki sen gönlümde kalmadın... Şayet karanfil koparsa kâni' ol ki ben senin gönlünden uçtum..." demesinden çok etkilenen Tayyareci Şahin bir çok çatışmada başarılar gösterip kısa sürede ünlenir.

"Ahmet Kahraman"³⁷² hikâyesinde tayyare üzerinden düşmanların fotoğraflarını çekmek için görevlendirilen Ahmet Horasan adlı kişi cesareti ve başarıları dolayısıyla takdir edilir. Karargâhta görevlendirilir. Adı da "Ahmet Kahraman" olarak değiştirilir.

"Wilson Marşı"³⁷³ hikâyesinde Tayyareci Necip'in sol diz kapağını "mitralyöz tara"dığı için sol ayağı kesilir. Mermi isabet ettiği için çehresi yaralanır, tek gözü kör olur. Yozlaşmış bir kadın olan nişanlısı Hale, Eligül (*Yaldız*) gibi onun yurdu uğruna savaşırken kör ve topal kaldığını düşünmez, onu terk eder. Buna karşın Hale'nin halası kızı Sehran Necip'i eskisinden çok sever. O ve ailesi savaş gazisiyle evlenme hususunda hiç terdeddüt etmezler. Ancak Hale'nin tavrı karşısında sarsılan Necip ölür.

Aka Gündüz *Gazi'nin Gizli Ordusu* ve *Meçhul Asker* adlı eserlerindeki hikâyelerinde Türk halkının Millî Mücadele günlerindeki azim ve kararlılığını vurgular. Hikâyelerin sonunu "Bunu ancak Türk anaları yapar!" ve "Bunu ancak Türk kadınları yapar" gibi ifadelerle bitirerek Türk halkının cesur, azimli ve fedakâr olduğuna belirtir.

³⁶⁹ *Cumhuriyet*, nr. 771, 3 Temmuz 1926, s. 4.

³⁷⁰ *Cumhuriyet*, nr. 795, 27 Temmuz 1926, s. 4.

³⁷¹ *Türk Hava Mecmuası*, nr. 15, 1 Kânun-ı Sâni 1927, s. 10-11.

³⁷² *Türk Hava Mecmuası*, nr. 43, 1 Mart 1927, s. 520-521.

³⁷³ *Türk Hava Mecmuası*, nr. 46, 15 Nisan 1928, s. 592-593.

“Öküzden Tayyare” hikâyesinde iki oğlu, güveyi ve torunu tayyarelerin hücumu sonucu ölen kadın, ordunun başarısızlığını tayyare eksikliğinde arar. Evdeki iki öküzünü kumandana teslim edip ondan tayyare temin etmesini isteyerek soruna kendince çözüm üretir(*Meçhul Asker*, s. 5-7).

“Cephane Treni” hikâyesinde Sakarya Muharebesi esnasında gerekli erzaktan yoksun olan ordu, trenlerin yakıt ihtiyacını taşkömürü yerine odunlardan sağlar. Ankara’ya cephane götüren trenin yolda yakıtı bitince, tren memurları yakıt ihtiyacını yakın köylünün temel ihtiyacı odunlardan, hatta evlerin kapılarından temin eder. Memurlar bir yandan ihtiyacı temin ederken, bir yandan da üstlerindeki düşman tayyarecilere ateş edip onları etkisizleştirir.

“Sarı Doktor” hikâyesinde Millî Mücadele yıllarında cephede yaralanan askerleri tedavi etmek üzere görevlendirilen Sarı Doktorun tüm günü koşturmaca içinde geçer. Sarı Doktor bu durumdan hiç şikâyetçi değildir. Türk askerini iyileştirmek için her türlü fedakârlığa razı olan Sarı Doktor, koşturmaca içerisinde kendi sağlığına dikkat edemeyip tetanozdan ölür. Gösterdiği mücadele ve cephede yaralanan askerlerin durumu ona ölümü metanetle karşılatır.

“Ekmek Muharebesi” hikâyesinde Sakarya Muharebesi esnasında Ankara halkı, orduya ekmek yetiştirmeyi millî görev kabul eder. “Giritli Câfer” hikâyesinde Câfer “çelimsiz ve çalımsız” hâline rağmen Millî Mücadeleye kendi ölçüsünde destek olup şehit düşer. “A.E.G. Behçet” hikâyesinde Behçet Birinci Dünya Savaşı esnasında ilk kez kullanılan küçük çelik tayyarenin tehlikeli olduğunu bile bile tehlikeye atılır. I. Dünya Savaşı’nda büyük başarılar gösteren Behçet Kurtuluş Savaşı yıllarında da mücadele eder, Sakarya Cephesinde uçağının yanması sonucu şehit düşer. “Ordunun Gözü” hikâyesinde Sırrı “tayyare rasıdı” olup düşman mevzilerinin durumlarını gözden geçirerek gerekli mercilere bilgiler aktarır. Türk ordusu tarafından tayyare eğitimini ilerletmek üzere Avrupa’ya gönderilen Sırrı, Kurtuluş Savaşı yıllarında tehlikelere atılarak büyük yararlılıklar gösterir. Sakarya Muharebesi esnasında tayyaresi ateş alınca şehit düşer.

“Asker Çantası” hikâyesinde bir çocuk, Afyon Cephesinde çantasız kalan askerlere çanta temin etmek üzere, okul çantasından feragat eder. “Pirinç Kama”

hikâyesinde top kaması üretmek için çare bulmayan gönüller, pirinçlerden top kaması üretir.³⁷⁴

“İlk Tayyare” hikâyesinde tayyarenin kanatları haşlanmış patatesler sürülerek çalıştırılır. Dikmen Yıldızı (*Dikmen Yıldızı*) da Denizli’de köy değirmenlerinde top kaması döküldüğüne tanık olur. Orada cepheadekilere götürülmesi için patates kaynatılıp püre yapılır ve Tayyareci Murat aracılığıyla askerlere gönderilir.

“Ahmet Ata”³⁷⁵ hikâyesinde kumandan tarafından bilgi edinmek üzere görevlendirilen yetmiş yaşındaki Ahmet Ata, düşmana sırrı söylemektense ölmeyi tercih eder. Komutanın kendisine öldüresiye dayak yemeye niçin razı olduğunu sorması üzerine, yurda ve millete bağlılığını şu sözlerle dile getirir:

“Ben Yetmiş yaşında bir adamım, o kadar kuvvetim kudretim yok. Eskisi gibi değilim. Belki ihtiyarlığa, dayağa dayanamam da içimdeki sırrı kaçıyorum. Eğer çok vurularsa ölür giderim. Onlar da sırrı öğrenemezler. Onun için hızlı vurun diyordum.”(*Meçhul Asker.*, s. 45-46).

“Topal Ayşe” hikâyesinde sakat ve yoksul kadın, bu hâline rağmen evindeki kömür ve odunu Millî Mücadelecilere bağışlar. Yazar “İsyan” hikâyesinde ise savaştan yorulan bazı askerlerin zaman zaman isyan ettiklerini vurgular. Askerlerin yaşadığı bunalımın farkında olan kumandanlar onlardaki mücadele şevkini artırmanın, onları ülkenin yaşadığı gerçeklerle yüzleştirmekten geçtiğinin farkındadırlar. Bu hikâyede askerlerin isyanını soğukkanlılıkla karşılayan kumandan, ona düşmanların katlettiği kadın ve çocuk bedenlerini göstererek kırılan mücadele şevkini tazeler.

“Gazi’nin Gizli Ordusu” hikâyesinde macuncu görüntüsündeki yaşlı “Bizim Mektep” öğrencilerine Millî Mücadele ruhu kazandırmaktadır. O devirde Bursa’da Millî Mücadeleciler işgal devletleri ve saltanat yanlıları tarafından sıkı denetime tâbi tutuldukları için yaşlı adam, kendisine yoksul ve perişan görüntüsü verir; fırsat buldukça çocukları Kurtuluş Savaşı ve Mustafa Kemal Paşa hakkında bilgilendirir; onlara savaş tekniklerini öğretir. Bir gün Millî Mücadele taraftarı kumandan onun çocuklara talim yaptığını görünce kumandana durumu

“Bunlar askerlerdir(...) Münferit nefer talimini öğretiyorum. Siperleri tarif ediyorum. Silah kullanmasını söylüyorum. Endaht hakkında bilgi veriyorum(...) Çok rica ederim; bana her gün

³⁷⁴ Reşat Nuri’nin “Mehmet’in İcatları” hikâyesinde, I. Dünya Savaşı yıllarında geri hizmette görevlendirilen Mehmet, Yüzbaşı Ömer Halil’i, öküzün nefesiyle hastayı ısıtarak iyileştirir. Bkz. *Hayat Mecmuası*, C. 4, nr. 102, 8 Teşrin-i Sâni 1928, s. 477.

³⁷⁵ Aynı konulu hikâye, *Türk Duygusu* adlı eserde “Türkmen Ata” başlığıyla yer alır.(s. 43-44)

bir saat izin ver, bunlara bildiklerimi öğreteyim.(...) Bu iş galiba uzun sürecek. Gazi'ye burada ordu hazırlayacağım!"(*Gazi'nin Gizli Ordusu*, s. 3-7).

sözleriyle açıklar.

“Sus” hikâyesinde Bizim Mektep Müdürü Zehra Abla mektep öğrencilerinden yararlanır. Zehra Abla her öğrenciye düşmanların etkinlikleri hakkında edindikleri bilgileri not etmeleri için birer defter verir. Zehra Abla'nın kendilerine verdiği görevi millî bir görev olarak kabullenen öğrenciler, oldukça tedbirli davranıp kendi ölçülerinde Millî Mücadeleye katkıda bulunurlar. Öğrencilerden alınan bilgiler Zehra Abla'nın çalışmalarına yardımcı olur. Bu öğrencilerden biri ağabeyinin düşmanlarla beraber çalıştığını Zehra Abla'ya bildirir. Millî bilinç kazandırılan çocuk gerektiğinde aile sırrını paylaşmakta sakınca görmez. Yazar *Yaldız* ve *Sansaros* romanlarında Bursa'da Zehra Abla'nın “Bizim Mektep” adlı okulunun, Bursa'daki Millî Mücadelecilerin merkezi olduğu, Bursa'daki Millî Mücadelecilerin “Bizim Mektep”te toplanarak Ankara'yla irtibat kurduğunu belirtir. *Sansaros* romanında ayrıca “Bizim Mektep”ten haberdar olan işgal güçlerinin Zehra ablayı prangalayıp Girit zindanlarına gönderdiği belirtilir.

“Su, Bir İbrik Gaz” hikâyesinde yaşlı bir kadın Millî Mücadeleye destek olmak için kendi evini yaktırır. Evinin yanması sonucu yan tarafa konuşlanan düşmanların yanacağını hesaplayan kadın, kendi evini de yakarak başlarına musallat olan düşmandan kurtulmak ister.

“Manda Planı” hikâyesinde düşmanın kurduğu demir kazıklı seti aşmakta çaresiz kalan askerler, mandaları tahrik edip setleri kırdırırlar.

“Çoban Ali” hikâyesinde kumandan tarafından mektup taşımak için görevlendirilen Çoban Ali, her türlü tehlikeyi göze alıp kumandanın kendisine verdiği görevi yerine getirir. Yurdun her tarafını saran düşmanlar Çoban Ali'nin nasıl bir görevi yerine getirdiğinin farkında olmadıkları hâlde, gelecekte onun kendileri için zararlı olma ihtimalini göz önünde bulundurup kolunu keserler. Çoban Ali düşmanın kendisine verdiği zarara rağmen mücadelede kararlıdır, komutanın kendisine verdiği görevi lâyıkiyle yerine getirir.

Demirel'in Hikâyelerinde I. Dünya Savaşına ilk olarak Çanakkale cephesinde katılan Demirel, burada gösterdiği başarılarla Mustafa Kemal Paşa tarafından takdir edilir. I. Dünya Savaşı esnasında Galiçya ve Makedonya cephelerinde de bulunan

Demirel, Galiçya cephesinde kolunun sakatlanmasına rağmen mücadeleden vazgeçmez. Savaşta başarının kurnazlıkla doğrudan ilişkili olduğunun bilincinde olan Demirel, pratik zekâsını işleterek geliştirdiği yöntemler sayesinde karşılaştığı güçlüklerin üstesinden gelir. Galiçya’da cephede düşman karşısında bir başına kalınca, karşısındaki düşmanlara yakın civarın Türk askeriyle kuşatıldığı görüntüsü vererek düşmanı etkisiz hâle getirir. Makedonya cephesinde de yerel oyunlarda kullandıkları yöntemle “Makedonya sucuğu”³⁷⁶ icat edip düşmanı/Fransız askerlerini etkisizleştirir. Savaş yıllarında geliştirdiği yöntemlerle başarı gösteren Demirel, İstanbul işgal edildiğinde Fransızlar’ın, kimliğini tespit etmesi üzerine Fransız kumandanlarına rüşvet vererek sonra da adını Mehmet olarak değiştirerek çıkış yolu bulur.

“Abacının Hafız” hikâyesinde I. Dünya Savaşı’nda cephede bulunan Abacı’nın Hafız “muhtaçlara yardıma koşan, memleketin iyiliği için varını yoğunu” feda eden hamiyetperverdir. Sakarya Muharebesi esnasında yaralıların çoğalmasından sonucunda hastanelerde yer kalmayınca, çoluk çocuğunun nafakasını temin etmek için kiraladığı hanı yatağı, yorganı bütün eşyası ve hizmetçileriyle yaralılara verir. Millî Mücadele yıllarında bir kıta yerleşme sorunu yaşayınca işlettiği Mühendishanı’nı düşünmeksizin bu kıtaya teslim eder. Abacı Hafız’ın iyilikseverliği ömrü boyunca devam eder. Ölmeden önce bütün servetini Tayyare, Kızılay ve Çocuk Esirgeme Kurumlarına ve büyüttüğü yetimlere bırakılmasını vasiyet eder.

Yazar tiyatrolarında da Türk halkının işgal karşısında direniş ve mücadelesini işler. *Muhterem Katil* tiyatrosunda Doğan’la Can Balkan Savaşına gönüllü katılan iki arkadaştır. Her ikisinin de babaları onlar çocukken, Kafkas coğrafyasında art arda çıkan çatışmalarda şehit olur. Balkan Savaşında büyük yararlılıklar gösteren iki arkadaştan Can, bu savaştan hiçbir zarar görmeden dönmekle birlikte, Doğan bir ayağını ve gözünü kaybederek döner. Sakat dönmek Doğan’ı psikolojik olarak biraz yıpratır. Fakat öz memleketleri Kafkasya’nın Moskof işgali altında olması ondaki mücadele şevkini tekrar hareketlendirir. Ruslar’ın “boyunduruk”u altında yaşamayı hiçbir biçimde kabullenemeyen halk, Rus egemenliğine başkaldırmak üzere kendi aralarında teşkilatlanırlar. Can ve Doğan bu teşkilatın önderi konumundadır. Can’la Doğan’ın Balkan Savaşından arkadaşları Yakup’un da Kafkaslarda görevli olması teşkilatlarının

³⁷⁶ Demirel, kama kını gibi çuvaldan bir torba dikip içine tıka basa çakıl taşı doldurur. Sonra bu çakıllı çuvalı tekrar bir çuvala doldurup arasını ince kumla doldurur. İcat ettiği bu alet, düşmanı öldürmediği gibi, vurunca ses de çıkarmaz.

güçlenmesini sağlar. Yalnız Doğan'ın kardeşi Şahin Moskofların tarafındadır ve Kafkasların Moskof egemenliğinde olmasını savunur, bağımsızlık mücadelesi veren halkı “deliler alayı” olarak nitelendirir. Şahin'in düşman tarafında yer alması mücadeleyi kardeşler savaşına dönüştürür. Doğan bazı telkin ve yalvarmalarla kardeşini etkilemeye çalışır:

“Bunlar galat hislerdir Şahin! Gel beni dinle! Ahval değişti. Bu millet hakkını alacaktır Şahin! Sen değil, senin Çar'ın bile bu tufanın önüne geçemeyecektir. Milletin yüreğinde yıllardan beri biriken ve sıkışan barut mahzeni ateş aldı. Artık onun önüne geçmek ölüm demektir kardeşim. (...) Sen zannediyor musun ki bu hareket yalnız bu havalidedir. Hayır Şahin! Seni temin ederim, Türk ihtilalinin necip bayrağı Bahr-i Hazer'den Karadeniz'e kadar her yerde dalgalanıyor.(...) Sen haddizatında fena bir adam değilsin. Sen de bu kandan geldin. Fakat kısmet diyeli seni Moskofların ortasına attı. (...) Milletin kanını döken ellerine sarılıp yalvarıyorum. Bizimle gel!”(s. 42-44).

Kardeşinin telkin ve yalvarmaları karşısında saf değiştirmiş görünen Şahin, Moskof ajanı olarak çalışmaya devam eder. Şahin'in teşkilatın önderi durumundaki Yakup'un gizli belgelerini aşırıldığının görülmesi ihanetini ortaya çıkarır(s. 59). Bu durum karşısında yurt sevgisi ve kardeş sevgisi arasında kalan Doğan, yurda ve millete ihanet eden kardeşi bir de kendisine ateş edince tereddüt etmeden kardeşini vurur(s. 60). Can'la Doğan Moskof üzerine yapılacak ilk saldırı için birbirleriyle yarışacak kadar cesur ve gönüllüdürler. Sevgilileri Kumru ve Esmâ da onlara destek olurlar. Olası ölüm tehlikesi onları yıldırmaz, şehit olacaklarına olan inançları onların şevkini artırır. Moskof'a karşı ihtilalleri zaferle sonuçlanır.³⁷⁷

Yarım Osman tiyatrosunda Yarım Osman I. Dünya Savaşında birçok cephede bulunur ve sakat kalır. Mustafa Kemal'e ve Millî Mücadelecilere güvenen Yarım Osman sakat hâline rağmen kendisine gelen savaşa emrine hemen itaat edip savaşa katılır. Yarım Osman kinci davranmak yerine hoşgörülü davranmayı tercih eder. Kendisindeki bu özellik onun İstanbul Hükümeti yanlılarını da Millî Mücadele safına çekmesini sağlar. Önceden İstanbul Hükümeti taraftarı olan Mültezim, Kâtip ve Hafız, Yarım Osman'ın kendilerine yaptığı telkinlerle Millî Mücadele tarafında yer alır.

³⁷⁷ Didem Ardalı Büyükarman “anayurt” kavramının ilk kez bu tiyatrodâ (1914) geçtiğini, yazarın “anayurt” olarak “geniş Osmanlı coğrafyasında kişinin doğduğu topraklar olarak Kafkasya'yı ele aldığı”nı belirtir. Bkz. *Türk Tiyatro Edebiyatında Vatan Kavramı (1860-1940)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2007, s. 156.

Mavi Yıldırım tiyatrosunda Türköz, Tuncer, Yalçın, Ayşe Millî Mücadeleye destek olmak için kendi aralarında teşkilatlanırlar. I. Dünya Savaşında belirli bir süre esir olan Yalçın'ın dengesi sarsılmakla birlikte esaret ondaki mücadele ruhunu tazeler. Türköz'e duygusal ilgi duyan Firuz, Millî Mücadeleye karşıdır. İşgal Orduları Siyasî İrtibat Şefi olarak görevlidir. “Mavi Yıldırım” teşkilatı mensupları Firuz'un Millî Mücadele aleyhinde yürüttüğü faaliyetlerden, kardeşi Ayşe aracılığıyla haberdar olurlar. “Mavi Yıldırım” mensupları bir takım tehditler alsalar da bu tehditler onlardaki azim ve kararlılığını yok etmez. Anadolu'ya geçtiklerinde tekrar engelle karşılan “Mavi Yıldırım” mensupları engellerin üstesinden gelirler.

O Bir Devirdi tiyatrosundaki Mehmet Yurdun, Alpagot, Lâçin ve eşi Fatma İstanbul hükümeti yanlısı Tomruk Hoca ve yandaşların engellerine rağmen mücadelelerini sürdürürler. Büyük Taarruz'dan sonra, Millî Mücadeleciler Tomruk Hoca'yı idam ederek ondan intikamlarını alır.

Savaş yıllarında yıpranıp bunalıma sürüklenen Türk halkı, bağımsızlık ve kurtuluş umudunu yitirmez. Yurdunu kaybetme tehlikesiyle karşılaşan Türk halkı yurdunu işgalden kurtarmak için fedakâr ve kararlı davranır, canını ve malını yurdu uğruna feda eder. Yazar bağımsızlığı yegâne değer bilen Türk halkının hiçbir biçimde esir ya da güdümlü yaşamayı kabullenemediğine dikkat çeker. Eserlerinde millî bilince sahip kişilerini ideal kişiler olarak sunan yazar bu kişiler aracılığıyla okurlarının millî bilincini güçlendirir. *Ocak, Tank Tango, Ocaklılar, Bir Şoförün Gizli Defteri*, “Ali Fizani”, “Haber”, “Kızkalesinde Açık Divan-ı Harbî”, *Yarım Osman* vb. eserlerinde.

2.3.4.İşgal Karşısında Duyarsızlık ve Çıkar Çatışmaları

Aka Gündüz roman, hikâye ve tiyatrolarında savaş yıllarında işgal karşısında duyarsız, özgüven duygusunu yitirmiş, ülkenin karışık ortamından yararlanan yozlaşmış tiplere rastlandığını vurgular. Hayatı maddiyattan ibaret gören yozlaşmış tipler, kendileri mücadeleye destek olmadıkları gibi yakınlarının mücadelesine de engel olurlar. Milletin ölüm kalım savaşı verdiği I. Dünya Savaşı ve Millî Mücadele günlerinde bile maddî çıkardan başka değer tanımazlar. Millî devlet çatısı altında yaşamakla Batılı devletlerin sömürgesi olarak yaşamak arasında herhangi bir fark görmezler.

Bu Toprağın Kızları romanında Mesûde Hanım Anadolu’da ölüm kalım savaşının verildiği günlerde kızı Fahriye’yi -Prenses İşvekar’ın da işbirliğiyle- partiye katılan erkeklere sunarak para kazanır, paraları da müsrifçe harcar. Yazar Mesûde ve Prens İşvekâr gibi örneklerle yozlaşmış kadınları karikatürize eder. Bu olumsuz tiplerin karşısına Dikmen Yıldızı (*Dikmen Yıldızı*), Bihter (*Tank Tango*), Zehra Abla (*Sansaros*) vb. ideal kişileri çıkararak okurlara karşılaştırma yapma fırsatı sunar.

*Ocak*³⁷⁸ romanında “kadın tüccarı” Nihavent devrin karışık ortamından yararlanarak Sefaret Müsteşarı olmayı planlar. Sakarya Muharebesi sonrasında Esmer Bey’in kendisine yöneltilen “Düşmanı vatandan ne vakit atacağız?” sorusuna verdiği karşılıklar da onun Millî Mücadelecilerin azim ve kararlılığının farkında olmadığını gösterir. Esmer Bey Millî Mücadelecilerin düşmana karşı taarruzda bulunacak donanımdan yoksun olduğunu ileri sürer; Türk ordusunu her bakımdan yetersiz bulur. Ona göre Türk ordusunun piyade sayısı, mühimmatı yetersizdir, yollar düz değildir, kaputlara kopça yerine halkalı düğme koymalıdır, postalların çivileri sağlam çelikten değildir. Esmer Bey’in söylediklerinin hezeyandan ibaret olduğunu fark eden bir kadın ona “Affedersiniz Beyefendi, eğer bu dedikleriniz olsa zatiâliniz değil, hatta ben değil, benim on yedi yaşındaki görümcem de bu harbi kazanır.”(*Tefrika* 38) sözleriyle tepki gösterir. Esmer Bey Millî Mücadelecilerin İzmir’i işgalden kurtaracağına, düşmanı yurttan kovacağına inanmaz. Hamiyet ve Fazilet Beylerle salonda bulunan birkaç kişi daha onun düşüncelerine katılır, bir kişi de halka umut vermenin iyilikten çok kötülüğe yol açacağını iddia eder. Millî Mücadele karşıtlarının sözlerine kulak misafiri olan Yalçın, halkı umutlandırmayı ve Türk ordusunun taarruz düzenleyeceğine inanmayı eleştirenlere tepki gösterir. Yurdu işgalden kurtarmak için hiçbir çaba göstermeyenlerin Millî Mücadelecileri küçümsemeye hakkı olmadığını söyler. Yazar bu romanda Türk halkının Millî Mücadele karşısında nasıl bir duruş sergilediğini göstermek için karşıt tiplerden yararlanır. Roman kişisi Yalçın aracılığıyla Millî Mücadele ruhunu özümsemeyen kişilerin, Millî Mücadelecileri küçümseyenleri ve mücadelenin başarıyla sonuçlanacağına inananları moral kaybına uğratmalarını sert bir dille eleştirir.

Tank Tango romanında kadınların eşlerinin şehit oluşu ya da kahramanlıklarıyla öğünmesine karşın Ömer’in eski sefir dayısı “İşte bunlar böyle. Akılları, terbiyeleri olsa Sakaryalarda dövüşürler mi? Hepsi serseri! Kadını erkeği!...”(s. 163) sözleriyle Millî

³⁷⁸ *Hâkimiyet-i Milliye*, nr. 2131, 16 Haziran 1927-nr. 2260, 26 Teşrin-i Evvel 1927, s. 2.

Mücadelecileri küçümser, gösterilen başarıları görmezden gelir. Sefirin yozlaşmışlığına karşın Yunan zabiti, millî ruhun farkında olup Millî Mücadelecilerin, azim ve kararlılığının zafere işaret olduğunu görmektedir. Yazar sadece İstanbul Hükümeti yanlılarının Millî Mücadelecilerin azim ve kararlılığının farkında olmadığını, onların Millî Mücadele hareketini küçümsemesinde/hafife almasında hissî davranmalarıyla birlikte bu hareketi yakından gözlemlemeyişlerinin de rolü olduğuna dikkat çeker.

Bihter’le Ömer, İnebolu’ya vapur yolculukları esnasında yaşlı sarıklı Hoca Efendi’nin “Bizlere netayic-i hasene nerede ise oraya teveccüh ve dua etmek düşer, hanımefendi.” diyerek Millî Mücadelecilerle düşman kuvvetleri arasında fark görmediğini söyleyişine tanık olurlar. Halkın azim ve kararlılığını görmezden gelen yozlaşmış Hoca Efendi’ye Bihter

“Hayatta vuzuh şarttır. Fakat siz âlimler ihtiyatlı olmuştunuz. (...) Dünyada en büyük sevap nedir bilir misiniz? Hem beynelbeşer, beynelmilel sevap nedir? Size onu söyleyeyim: Bir kaşık suda düşmanı boğmak! Bunu hangi fert, hangi millet yaparsa Cenabı Hak da ona yepyeni bir cennet inşa eder. Arapça kelimelerle sevaba girmeye çalışmaktansa, Türkçe düşünüp Türkçe işlerle cennet kapısını açmak en doğrudur.”(s. 203).

sözleriyle tepki gösterir. Bihter özgüven sahibi olup Millî Mücadelenin başarıyla sonuçlanacağına inanır. Yazar Millî Mücadeleye bakışı çoğunlukla genç-yaşlı karşıtlığı ekseninde işler. Yaşlılar çoğunlukla özgüvenini kaybetmiş, gençler ise Millî Mücadele ruhunu benimsemiştir.

Yaldız romanında menfi politikacılığı yüzenden Birinci Dünya Savaşı yıllarında İsviçre’de kaçak yaşayan Mufahham’ın savaş yıllarında tek bir amacı vardır: “Büyük bir Avrupa payitahtına büyük bir para ve postla kurulmak.” Yazarın yozlaşmış tip olarak çizdiği Mufahham Millî Mücadele ruhuna kesinlikle inanmaz, Türk milletinin kahramanlık devirlerinin Mondoros’ta sulara gömüldüğünü iddia eder. İddiası öyle bir hâl alır ki o bir de işgal devrini, “medeniyet ve sulh, sükûn devri”(s. 19) olarak adlandırır. Damat Ferit’in hususî şehir kuryeliğini üstlenen Mufahham, Damat Ferit’le yabancı devletlerin arasındaki “mahrem mekikliği”ni iyi yaptığı için büyük vaatler alır. Mufahham, Millî Mücadele ruhuna inanmadığı/güvenmediği gibi Millî Mücadele karşıtları ve işgal güçleriyle birlikte hareket eder. Millî Mücadelecilerin faaliyetleri hakkında edindiği bilgileri hemen işgal devletlerinin istihbaratçılarına ulaştırır. Millî

Mücadelecilerin gizli teşkilatı “Tayyare Aşıma Teşkilatı”³⁷⁹’nın varlığını hemen işgal devleti mensuplarına bildirir. Milletine ihanet eden Mufahham’ın tavrı İngilizlerin de tepkisini çeker.

Millî Mücadelecilerin gizli faaliyetlerini işgal devletlerine söylemekte sakınca görmeyen Mufahham, karşılıksız sevdiği Eligül’ün daha yakınında olmak için kendisine Millî Mücadeleci görüntüsü verip ona saf değiştirdiği hususunda güvence vermeye çalışır. Daha sonra Gülören’e yazdığı mektuplar da göstermektedir ki sabıkalı Mufahham’ın kendisini Millî Mücadele ruhuna samimiyetle inandırması ve onlara verdiği güvenceler, Millî Mücadelecilerin ona bakışını değiştirmez; ancak Tayyareci Yüzbaşı Umur’un da kefil olması üzerine ona bir şans tanınır. Önceden ülke ve millet aleyhinde faaliyette bulunan Mufahham’ın üzerindeki şüpheleri gidermesi için ülke ve milletin menfaatini gözetmesi ve gerçek bir yurtsever olduğunu göstermesi gerekmektedir. Böyle hareket ettiği müddetçe üzerindeki şüpheleri giderecek, gerçek bir yurttaş olarak tanınacaktır.

Anadolu’da Millî Mücadele verilirken düşman zabitiyle dans etmekte sakınca görmeyen Eligül’ün, ailesi de kendisi gibi yozlaşmıştır. (Bkz. Alafranga/ Yozlaşmış Kadın, s. 33) Harp zengini babası kişisel çıkarlarına engel olacağını, siyasî konumunu sarsacağını düşünerek Eligül’ün Millî Mücadeleye katılmasına tepki gösterir:

“Senin Anadolu’ya geçmen demek, benim mahvolmam demektir. Seni benden soracaklar, hatta senden ziyade firarını icap ettiren fikirlerin mes’ûlü olarak beni yakalayacaklar. Zaten ittihatçıların eski dostlarından deyip duruyorlar.”(s. 40).

Babasının İttihatçılarla ilişkisinin fikrî yakınlıktan ziyade çıkar ilişkisine dayalı olduğunun farkında olan Eligül, babasının çekincelerinin maddî kaynaklı olduğunu anlar. Bu nedenle babasını gerçeklerle yüzleştirir:

³⁷⁹ İstanbul’daki gizli teşkilatlar, Anadolu’ya kaçıracakları silah ve insanlar için Fransız ve İtalyan deniz taşımacılık şirketlerinden destek almak zorundadırlar. Teşkilatların İngilizlerle irtibat kurmalarında en büyük yardım İngiliz İstihbarat Servisi’nde çalışan Ermeni Pandikyan’dan gelir. Deniz yoluyla yapılan sevkıyatların çoğunda Pandikyan göz yumup, kontrolleri gevşetir; İngilizler tarafından yapılması düşünülen tutuklamaları günü gününe haber verir. Faaliyetlerinden şüphelenilen Pandikyan Efendi’nin şubesi daha sonra lağvedilerek kendisi açığa alınır. Bkz. Mesut Aydın, “Millî Mücadele Döneminde İstanbul’da Anadolu Lehine Faaliyette Bulunan Gizli Gruplardan Zabitan Grubuna Ait Vesika”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. VI, nr. 18, Ankara 1990, s. 211.; “İstanbul’da Millî Mücadele ve Gizli Örgütlerin Faaliyetleri”, s. 376.

Millî Mücadele döneminde Hilâl-i Ahmer’in ikinci başkanı olan Bers Kerseteciyan (Türker) adlı Ermeni de, ilaç sandıklarının içerisine, ordunun ihtiyacı olan malzemeyi ulaştırır. İstanbul’dan deniz yoluyla Trabzon’a silah ve cephane götürmek isteyen Karadenizliler, İtilaf Devletlerinin kontrol heyeti tercümanlığını yapan Şahkulu’nun yardımıyla sevkıyatı başarırlar. Bkz. Sabahattin Özel, “Tehcir Konusunda Bazı Gerçekler ve Millî Kurtuluş Savaşı’nda Vatansever Ermeniler”, (İstanbul Üniversitesinde Düzenlenen *Uluslararası Ermeni Konferansı*’nda sunulan bildiri), İstanbul 2001; “İstanbul’da Millî Mücadele ve Gizli Örgütlerin Faaliyetleri”, 376.

“Nihayet benim için kasanı biraz hırpalarlar. Tek kızından ayrılmış bir zengin baba da, tek kızı için bu kadarcık fedakârlığa katlanmalıdır. Kaçmama saik olan fikirlere gelince, bundan sana hiçbir zeval, mesuliyet gelmez. Sen bugüne kadar böyle fikirlerle ünsiyet peyda etmiş bir adam değilsin ki... Neye ittihatçıların eski dostu olasin? İttihatçılar sana şeker, peynir, paspal sattırdılar, kazandırdılar ve sen de, ben de bunun için onları sevdik. Bugün de, Harbiye nezaretinin mezata verdiği bir sürü eşyayı, pey sürüp ucuza kapatmağa çalışıyorsun, itilafçıların levazım reisi müsait davranıyor, kazanacaksın, o hâlde şimdikilerin de dostu olabilirsin.”(s. 40-41).

Bursa’nın işgaline çok üzülen Eligül, bu hadise sonucu hissettiği üzüntü ve karamsarlık duygularını, kendisinin Millî Mücadeleye destek olmasına engel olan ailesine “Memnun olunuz! İşte Bursa’yı bıraktık.”(s. 84) sözleriyle dile getirir. Dikmen Yıldızı’nın nişanlısı Tayyareci Yüzbaşı Murat³⁸⁰ da Millî Mücadelenin kısa süreli yenilgisini dillendiren İstanbul hükümeti yanlılarına tepkilidir:

“Vatan için bir yara yemeyenlerin yaralı vatan hakkında küfür etmeleri yasaktır Beyler! Demagojiden bugün için olsun vazgeçelim. Bursa’yı niçin bıraktınız? Söz mü bu? Bütün Osmanlı İmparatorluğunu niçin bıraktınız! Bursa’yı, Türkiye’yi almak için bıraktık...”(s. 84-85).

Murat’ın imalı sözleri Bursa savunması esnasında kendilerini yalnız bırakan İstanbul Hükümeti yanlılarına tepki, Millî Mücadele ruhundaki azim ve kararlılığın göstergesidir.

Eligül’ün babası maddî çıkar için kurum seçmez. Çıkarına hizmet edecek her teşkilatla işbirlikçilik yapar. “Ticaretin dini, milleti olmaz.” sözleri de çıkarı her türlü değerden üstün tuttuğunun göstergesidir. Eligül’ün Millî Mücadele içerisinde etkin bir görev üstlenmesi, babasının Millî Mücadeleye bakışını değiştirmedeği gibi çıkarlarını da olumsuz yönde etkilemez. Her devrin karışık ortamından yararlanmayı bildiği için bu dönemde de İstanbul’un serbest ekonomik havasından yararlanarak servetine servet ekler. Birinci Dünya Savaşı’nda Almanya’dan iki çuval patates vesikası alır. Nişanladığı çuvalın içerisindeki patatesleri oydurup içlerine elmas doldurarak Münih’te çok fazla kârla satar. Millî Mücadele günlerinde altın ticaretinin kârlı bir iş oluşu dolayısıyla altın ticaretiyle ilgilenir.³⁸¹ Eligül de Umur sakat kalınca millî duygularıyla

³⁸⁰ Yazar metinlerarasılık tekniğiyle *Dikmen Yıldızı* romanın aslî kişilerinden Tayyareci Murat’ı bu romanın da aslî kişisi olarak kullanır.

³⁸¹ Türk edebiyatında birçok yazar, I. Dünya Savaşındaki otorite boşluğunun ve siyasî kargaşanın nüfuz ticaretine zemin hazırladığına işaret eder. Refik Halit Karay’ın *İstanbul’un Bir Yüzü* romanında harpten önce emlak tellallığı yapan Ali Bey, Ermeni tehirci esnasında yardım ettiği Artin Ağa sayesinde ticarete atılır ve kalay ticaretinden büyük para kazanır. Romandaki bir diğer harp zengini de Jandarma Zabıt Kerim Bey’dir. Yıldız yağmasına katılır,

“ben”i arasında çatışma yaşar. Umur’la evlenmekten de mücadeleden de vazgeçip Millî Mücadele karşıtı Mufahham’a yakınlaşır. Bu durum gösterecektir ki aslında Eligül’ü Millî Mücadele’ye bağlayan millî duygudan çok, Umur’a olan aşkıdır. Yazar bu romanda Eligül ve ailesinin şahsında İstanbul’da -özellikle seçkin zümreden- yozlaşmış tiplerin halkın ve yurdun yaşadığı ızdıraplara karşı umarsız davrandıklarına, Millî Mücadele ruhunu kavrayamadıklarına dikkat çeker.

Yazar yozlaşmış tiplerin savaş yıllarının karışık ortamından, bu dönemdeki otorite eksikliğinden yararlandığını *Aysel* romanında da vurgular. Yuvaköy Çavuşu Tekâlif-i Harbiye için köylüden yüz okkaya aldığını merkeze kırk okka gösterir. Arta kalan altmış okka Yüzbaşı, Mülazim ve Çavuş arasında paylaşılır.

Aşkın Temizi romanında da Mebus Dünbelekzade ve kadı, Tekâlif-i Harbiye vergisi sayesinde yaptıkları yolsuzluklara, yasal görünüm kazandırır. Halktan cephedekilere yardım amacıyla toplanan ihtiyaç maddelerinden yüzdelik alıp kısa yoldan zengin olurlar. (Bkz. Görevi Kötüye Kullanma, s. 216-218) Buna karşın savaş yıllarında yeterince yoksullaşan halk, muharebe salgını olarak adlandırdığı vergi yasası dolayısıyla daha çok yoksullaşır. Yasaya boyun eğmekten başka çaresi olmayan halk, vergi memurlarının yasayı istismar etmesine tepki gösterir.

Yazar *Zekeriya Sofrası* romanında Mütareke günlerinde yönetime egemen olan Hürriyet ve İtilaf Fırkası mensuplarının “Zekeriya Sofrası” adıyla düzenlenen sahte ayinlere katıldığını belirtir. Fatma Dürrinisa’nın burada tanıştığı Peride Hanım’ın söylediği Türklerin “medenî manda” altında yaşaması gerektiği fikri, Hürriyet ve İtilaf Fırkası Şube Reisi Tayfur tarafından onaylanır.

Bir Şoförün Gizli Defteri romanında anlatıcı savaş yıllarında ülke kan ağlarken, Beyoğlu’nda eğlenceler düzenlenmesini eleştirir. Birçok zabıt ve nazır da ülkenin ızdıraplı vaziyetini hiç önemsemeyip eğlence merkezlerinde âlem yapar. Usule ve yasalara aykırı hareket eden bir kerhaneyi tahliye için giden Merkez Memuru Dilaver

Abdülhamit’in paşalarından tehditle para alır. “Hürriyet” kelimesinin ardına gizlenen Kerim Bey Alman taraftarıdır. Almanların savaşı kazanması durumunda İttihatçıların iktidarda kalacak o da servetine servet ekleyecektir. Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın *Kokotlar Mektebi* romanında Ragıp Şeyda harp zamanında İttihatçılar sayesinde zengin olur. Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun *Kıralık Konak* romanında Servet Bey devrin nüfuzlu insanlarıyla olan ilişkisi sayesinde harp esnasında vurgunculuk işine karışır. Millî ve ahlâkî değerlere yabancılaşır. Peyami Safa’nın *Mahşer* romanında Mahir Bey, nüfuzlu tanıdıklarını kullanarak vagon ticareti yoluyla vurgun yapar. Reşat Nuri Güntekin (*Gizli El, Damga*), Ercüment Ekrem Talu (*Gün Batarken*), Selahattin Enis (*Zaniyeler*), Fazlı Necip (*Türk Kızı*), Kemal Tahir (*Esir Şehrin İnsanları, Esir Şehrin Mahpusu, Bir Mülkiyet Kalesi*) gibi yazarlar da nüfuz ticareti meselesini işleyen yazarlardır. Bkz. Murat Koç, *Türk Romanında İttihat ve Terakki*, (1908-2004), Temel Yayınları, İstanbul 2005, s. 417-461.

Bey, randevucu kadın Hatice'yle tartışırken Mütareke devrinin ileri gelir nazırlarının da orada olduğunu görür. Anlatıcı I. Dünya Savaşı yıllarında Osmanlı Devleti'nin müttefiki Almanlar olduğu için Almanca konuşmayı kibarlık telakki eden yozlaşmış tiplerin, Mütareke devrinde İstanbul'a İtilaf Devletleri hâkim olduğu için Fransızca, İngilizce, İtalyanca ve Rumca karması bir dille konuşup şakalaştıklarına işaret eder. Yazar işgal devletlerinin Mütareke günlerinde kendilerini İstanbul'un hâkimi olarak görüp halkı ezdiklerine işaret eder. Bu dönemde millî şirketler ve İaşe Nezareti yağma edilir. İşgal Kuvvetleri kendilerini halkın kişisel mülkiyetindeki mallara dahi el koyabilme hakkına sahip sanır. Millî Mücadeleye katılacak Erol'un, araç için yol vesikasını Fransız miralaydan alması gerekir. Millî Mücadeleye katılmak üzere hareket ettiğini bildirmesinin tehlikeli olduğunu fark eden Erol, Miralayın dostu Nimet Hanım'ı aracı edip Fransız Miralayın arabasına el koyarak mücadeleye katılır.

Şoför Erol'un babasının Millî Mücadeleye bakışı harp zenginlerinden -Eligül'ün babasının (*Yaldız*)- bakışından farksızdır. Erol'un asker olmakla gurur duymasına karşın babası oğlunun aile ekonomisine katkısını, yurda yapacağı katkıdan daha çok önemser; oğlunun askere alınışını üzüntüyle karşılar. Onun üzüntüsünün nedeninin farkında olan Erol, askere alınanların babasının tekaüt maaşının iki kat artırılacağı ve ilaveten maddî yardımlar yapılacağını uydurarak onu teselli eder. Yazarın sözcüsü Şoför Erol, Birinci Dünya Savaşı yıllarında harp zenginlerinin çevrelerinde ilaç parası, aş parası bulamayacak fakirlerin farkında oldukları hâlde onlarla hiç ilgilenmeyip devrin karışık ortamından yararlanarak zengin olmanın yollarını aramalarını eleştirir. Birkaç yıl öncesine kadar giyecek elbise bulamayan birçok kişinin, savaş yıllarındaki karışık durumdan yararlanıp zengin oluşunu eleştirir. Erol, vurgunların bir kesimi hızla zenginleştirirken bir kesimi de daha çok yoksullaştırdığına, birkaç yıllık savaş esnasında İstanbul halkı arasında maddî uçurumlar oluştuğuna işaret eder. I. Dünya Savaşı sonrası İstanbul'a dönen Erol, İstanbul'da çok aç ve çok tok olmak üzere iki tip insan olduğunu belirtir.

*Hırisantos*³⁸² romanında savaş yıllarının karışık ortamından yararlanan İtalyan Kont Landini, savaştan önce de İngiltere'deki Yunan milyarder meşhur Sör Zaharof'un teşkilatında çalışır, önemli görevler üstlenir. Sevgilisi Astro'nun babası da Zaharof'un

³⁸² *Modern Türkiye Mecmuası*, nr. 1, 1 Mart 1938- nr. 34, 15 Birinciteşrin 1938, s. 22-24.

önemli adamlarındandır. Yazar nüfuz ticaretinin evrensel bir sorun olduğuna dikkat çeker.

Bebek romanında Mütareke döneminde halkın acizliğini fırsat bilen yozlaşmış tiplerin hükümetten aldıkları şeker, gaz, ekmeklik un gibi temel ihtiyaç maddelerini elden ele devrederek aldıkları fiyatın iki katına satışından söz edilir. Zor şartlar içinde bunalan halkın bu zorbalığa karşı çıkması mümkün değildir. Manevî değeri paha biçilmez eşyaları çok ucuza satın alan Sandal Bedesteni kontrolsüz olduğu için burayı tefeciler doldurur ve onlar memurlara göz açtırmazlar. Tefecilerin gözünde halkın eşyaları, hiçbir manevî anlam ifade etmez. Onlar sadece, çaresiz insanlardan eşyalarını en düşük ücretle almanın hesabını yaparlar. Satıcıların en asgari fiyata bile razı olacaklarını bildikleri için eşyaları olabildiğine ucuz fiyata alırlar.

*Çiftlik*³⁸³ romanında Hasan harp zengini Topal Avram’la birlikte çalışıp ondalık alır. Önceden “Hasan Dölek” olarak tanınırken muharebe yıllarındaki vurgunlar sayesinde zenginleşince “Hasan Ağa” olarak tanınır.

Sansaros romanında anlatıcı cephedekilerin ölüm kalım mücadelesi verdiği günlerde, yozlaşmış tiplerin cephe gerisinde yolsuzluk mücadelesi verdiğine işaret eder. *Hırsızlığın her türlü, bir çeşit asalet ve fazilet rütbesi olur. Zengin olmanın yolunu öğrenen yozlaşmış tipler bir meyhane kaçkını, iki dakikada zengin olur, buna karşın yüz senelik namuslu, ocaktan bir ticaret evi, yarım dakikada batırılır. Mehmetçik cephede memleketi onarmaya çalışırken yozlaşmış tipler cephe gerisinde memleketi yağlamalar: “Türk’ün büyük ve faziletli yurduna, yarım sürü çakal saldırmış, milletin maddî, manevî nesi varsa pençelemekte, kemirmekte, yok etmektedir.”*(s. 90). (Bkz. Görevi Kötüye Kullanma, s. 219-221)

Eğer Aşk... romanında “Her cihan harbi ticaret ve iktisat dünyasına yeni bir hırsızlık ve edepsizlik metodu getiriyor.”(s. 24) diyen Selim Caka, I. Dünya Savaşı yıllarındaki otorite boşluğundan yararlanan harp zenginleri ve anaforcuların, kazandıkları bu serveti kısa sürede tükettiklerini vurgular.

Yazar hikâyelerinde de işgal karşısında duyarsızlığı eleştirir, nüfuz ticareti yapıldığına dikkat çeker. “Kitap Disiplini”³⁸⁴ hikâyesinde anlatıcı, savaş yıllarında etrafı düşman askerleri tarafından sarılan ordunun yoksulluk ve doğa şartlarıyla mücadele

³⁸³ *Cumhuriyet*, nr. 7342, 28 Ocak 1945- nr. 7387, 14 Mart 1945, s. 3.

³⁸⁴ *Cumhuriyet*, nr. 63, 8 Temmuz 1924, s. 4.

edip yurdu kurtarmaya mücadele etmesine karşın Erkan-ı Harb Reisi'nin "kitap disiplini" ve siyasetle uğraşmasını eleştirir:

"Erkan-ı Harp Reisi düşmanlardan en güzel saksılı, en zarif palmyeleri almak ister, Fındıklı Sarayında mebus diye toplananlar, 'dostlar şehit, biz gazi' desturuna uyarak, üç yüz bin Türk'ün sırtına basarak zaferi almak ister... Aldıkları vagonlar, kuskuslar, şekerler yetmezmiş gibi ...(...) Mütahhidi kalkar ne yaparsanız yapınız sade benim vagonlar geçmesin, der. Böyle olunca da elbette ordunun midesi boş ve ayıp yeri çıplak kalacak. "

Anlatıcının sözleri göstermektedir ki Mehmetçik ölüm kalım mücadelesi verirken yozlaşmış tipler kişisel çıkar peşindedir.

"Şahin Efendi Bozlağı"³⁸⁵ hikâyesinde Zaptiye Yüzbaşı Şahin Efendi adalet sistemindeki boşluğu fırsat bilip yöre halkını sömürür. Balkan Savaşı'nda tekaüt olur; Mütareke dönemine kadar maddî varlığını gizler; Mütarekeden sonra İstanbul'a gidip servetine servet ekler.(Bkz. Görevi Kötüye Kullanma, s. 225)

"Aslan Ağa" hikâyesinde yurdun karışık ortamından yararlanarak kasabalıyı sindiren Aslan Ağa, kendisine dindar görüntüsü vererek mezat mallarından elde edilen gelirlere dahi el koyar. Kendisi Millî Mücadeleye hiçbir biçimde destek olmayan Aslan Ağa, halkın desteğine de engel olur. Kasabalı arasında ona karşı koyan tek kişi Millî Mücadele taraftarı bir gençtir. Halkı ona karşı kışkırtmayı başaramayan Aslan Ağa yurdun işgal edilmesini onun ve başkalarının Avrupa'da –"gâvur memleketi"nde- eğitim görmesiyle ilişkilendirir. Aslan Ağa'yla genç arasında tartışma ve gerilim uzun süre devam eder, sonunda gencin mücadelesi baskın gelir. Kişisel çıkarı yurdun çıkarlarından üstün tutan Aslan Ağa ahıra tükılarak cezalandırılır.

O Bir Devirdi tiyatrosundaki Tomruk Hoca yöredeki Millî Mücadele karşıtlarının önderidir. Yandaşı bazı bürokratlarla, Millî Mücadele taraftarı Mehmet Yurdun ve arkadaşlarına engel çıkarır, halkı onlara karşı kışkırtır. Millî Mücadelecilerin cephedeki askerler için giysi hazırlamasına karşı çıkan bu kişiler, Mehmet Yurdun ve arkadaşlarının cephedeki askerlere destek olmak üzere hazırladıkları temsili seyretmekle birlikte maddî destekte bulunmazlar.

Yazar yozlaşmış tiplerin yurdun işgali karşısında umarsız davranmasını, Millî Mücadele hareketini gereksiz görmelerini ya da küçümsemelerini, hatta bazılarının mücadelecilere engel çıkarmalarını eleştirir. Savaş yıllarında çok fazla harp zengininin

³⁸⁵ *Türk Yurdu*, C. 5, nr. 34/228, Teşrin-i Sâni 1930, s. 21.

türediğine dikkat çeken yazar, bunlardan birçoğunun bu yıllarda kazandıkları serveti kısa sürede zevk ve eğlenceyle tükettiğini vurgular. *Tank Tango*, *Yaldız*, *Bebek*, *Bir Şoförün Gizli Defteri*, “Aslan Ağa”, *O Bir Devirdi* gibi eserlerinde.

2.3.5.Yoksulluk

Savaşlar sadece cepheye gidenleri değil, onların cephe gerisinde bıraktıklarını da doğrudan etkiler. Savaş dolayısıyla yaşanan ekonomik sıkıntılar halkı uzun süre yoksullukla pençeletirir. Osmanlı Devletinin uzun yıllar art arda savaşmak zorunda kalması, yozlaşmış siyasetçi ve bürokratların ülkenin karışık ortamından yararlanıp nüfuz ticareti yapması halkı oldukça yoksullaştırır. Halk temel ihtiyaç maddelerini dahi almakta zorlanır. Bu durum birçok sorunu beraberinde getirir. Birçok çocuk açlık ve bakımsızlıktan ölür.

Aka Gündüz *İki Süngü Arasında* romanında satıraralarında Osmanlı Devletinin uzun yıllar art arda savaşmak zorunda kalışının halkı oldukça yoksullaştırdığını vurgular. Romanda ekonomik sıkıntılar Emine ile Acar Hanım’ın birbirlerine yazdıkları mektuplar aracılığıyla geçer. Emine, müşahede altında iken Acar Hanım’a mektup yazıp ondan hapisshanedeki kadınlardan alacaklarını tahsil edip kendisine göndermesini ister, yalnız kadınlar borçlarını temin etmekte güçlük çekerler. O paraların kendisine yetmeyeceğini bilen Emine iskarpinlerinin satılmasını ister. İskarpinler çok ucuza satılır.

Tank Tango romanında Mütareke döneminde yaşanan maddî sıkıntılar, nafakasını hırsızlıktan temin eden roman kişisi Düşüş’i doğrudan etkiler. Düşüş, I. Dünya Savaşı günlerinde “arakladığı” tüccarların ceplerinden bol para elde ederken, Mütareke günlerinde çaldığı cüzdanlarda para yerine borç tezkeresi bulur. Kumkapı viraneleri sakini Düşüş’in nafaka temini için hırsızlığı tercih etmesine karşın Bihter, viranelerdeki kimsesiz kadınlar için “Küçük Fabrika” adlı atölye kurarak kadınları yoksulluktan kurtarır.

Çapkın Kız romanında halkın savaştan sonra uzun süre yoksullukla mücadele ettiği vurgulanır. Hayret Bey’le Çapkın Kız tren garında Ankara’ya iş bulma amacıyla gelen fakat umduğunu bulamayınca perişan olan karı-kocayla karşılaşırlar. Yaşadıkları ekonomik sıkıntılar bu evli çifti, çocuklarını başkasına emanet bırakmaya zorlar. Küçük yaşta kendisi de yetim kalan Çapkın Kız, çocuğun Himaye-i Etfâl’e yerleşmesini sağlar(s. 85).

*Bir Ahlâk Meselesi*³⁸⁶ romanında S.'nin babası cephede savaşıırken çocukları da cephe gerisinde “ekmeksiz, susuz, evsiz ve ateşsiz” kalır(*Tefrika* 17). *Zekeriya Sofrası* romanında Mütareke döneminde kahve ve pirincin azalıp halkın ekmeksiz, sütsüz ve gazsız bırakıldığı belirtilir.

Yayla Kızı romanında anlatıcı, Anadolu halkının savaş yıllarında yaşadığı yoksulluğu şu sözlerle vurgular:

“Anadolu yaylasının batısında, Konya’dan Antalya’ya doğru olan dağlarda köyler vardır ki ekmeğin adını bilmezler. Ekmek yerine kavut yerler. Kavut şudur: dağların yaban ahlatını güneşte kuruturlar. Taştan el değirmeninde ufalarlar. (...) Kaya parçası kemirir gibi kemirirler.”(s. 34-35).

Yaylalı Mehmet Çavuş’un Sakarya cephesinde şehit olması sonrasında eşi ve kızı Petek yoksul ve çaresiz kalır. Hayatlarını ahır sekisinde geçirirler.

Bebek romanında Birinci Dünya Savaşının sonlarında ve Mütareke Döneminde iyice yoksullaşan aileler en kıymetli ve gerekli eşyalarını Sandal Bedestenine haraç mezat satarlar. Bedesten ızdırap, feryat mahşerine dönüşür. Halk o derece maddî sıkıntı içindedir ki manevî değeri paha biçilmez eşyalarını bile asgarî fiyatlarda satmak zorunda kalır. Yaşlı kadınlar gelinliklerini ve eski dikiş makinelerini, ihtiyarlar kehribar ağızlıklarını satar. Eski Paşa çocuğu Behzat da Birinci Dünya Savaşı sonrasında çok yoksullaşır. Verem hastası eşini tedavi ettirecek, ilaçlarını alacak para bulamayınca, I. Dünya Savaşı esnasında İran’dan sevdiği Bebek’le birlikte getirdiği ve kendisinde çok büyük hatırası olan papağanı³⁸⁷ Sandal Bedestenindeki mezatçı aracılığıyla satmak zorunda kalır. Behzat öylesine sefil bir hâle düşer ki ölen bebeğini gömdürecek para bulamaz, bebeğini geceleyin gizlice gömdüğü için “çocuğunun katili olmakla” yargılanır.

Bu tarihlerde halkın acizliğini fırsat bilip onları sömürmeye çalışan fırsatçı harp zenginlerine karşın Doktor Ferhat³⁸⁸ yoksulluğun pençesi altında ezilen halka yardım eder. Yoksul hastaları tedavi etmek için Fatih’te Sâfinaz Hanım adlı birinin evini tutan Doktor Ferhat, muayenehaneye gelen hastaları ücretsiz tedavi ettiği gibi gelemeyecek derecede hasta olanların ayağına bizzat kendisi gider. Ferhat’ın tedavi ettiği hastaların

³⁸⁶ *Cumhuriyet*, nr. 2071, 11 Şubat 1930-nr. 2098, 8 Mart 1930, s. 3.

³⁸⁷ Doktor Ferhat tesadüfen rastladığı papağan’ın “Şirin”in adını telâffuz etmesi dolayısıyla papağanı satın alır. Papağan yıllar önce kırk günlük iken ayrıldığı kızı Bebek’e ulaşmasını sağlar.

³⁸⁸ O, İstanbul’daki Millî Mücadele teşkilatlarıyla da irtibat hâlinindedir.

çoğu ülkede art arda yaşanan savaşlarda ya çocuklarını ya kardeşlerini ya babalarını ya da eşlerini şehit verirler. Hastaların yeniden hayata bağlandığını gören Ferhat, ferdi ızdıraplardan biraz uzaklaşır. Roman kişisi Fikri'ye I. Dünya Savaşı yıllarında Sultaniyi bitirmesine iki sene kala, maddî imkânsızlık yüzünden eğitimini yarıda bırakır. Çaresiz ve yoksul insanlara yardım etmeyi en büyük erdem olarak gören Ferhat, vereme yakalanmak üzere olan Fikriye'yi hastalıktan kurtardığı gibi onu yanına bakıcı olarak alır.

Bir Şoförün Gizli Defteri romanında Mütareke döneminde Şoför Erol'un ustası Kâmil Efendi ölünce yaşlı annesi kimsesiz kalır. Oğlunun ölümünün yaşlı kadını büsbütün yıkacağını fark eden Erol, kadını oğlunun gurbete gittiğini söyleyerek avutur; oğlunun ağzından sahte mektuplar yazarak ve kendisinin getirdiği parayı oğlunun gönderdiğini söyleyerek onu teselli eder. Yaşlı kadın öldüğünde toprağa defnedilme işlemini de üstlenen Erol, meslek arkadaşlarının ve dostlarının maddî ve manevî desteğiyle yaşlı kadın için büyük merasim düzenler.

Bir Kızın Masalı romanında Ali Dalgalan verem olunca, eşi İlki onu tedavi ettirmek için bütün maddî varlığını gözden çıkarır. Baba evini, evdeki bütün eşyalarını, hatta eşinin tek tesellisi olan çocuklarının oyuncak arabasını dahi satılığa çıkarmak zorunda kalır. Gazetede ilân üzerine çocuk arabasını satın almaya gelen Ali Didin iç hastalıkları uzmanı olup hayatını mesleğini adar. Doktor Ferhat (*Bebek*) gibi yoksul hastaları parasız tedavi eder. İlki'yle eşi Ali Dalgalan'ın yoksulluğa rağmen hayata tutunmaya çalıştığına tanık olan Ali Didin, verem hastası Ali Dalgalan'ı iyileştirmeye çalışır. Doktor, Ali Dalgalan'a da –diğer fakir hastalarına sunduğu gibi- Kalamış'la Fener arasındaki hususî hastanesinde tedavi olma imkânı sunar. İlki ve Doktor'un özel ilgi ve mücadelesine rağmen Ali Dalgalan veremden kurtulamaz. (Bkz. Sağlık: Verem, s. 211) Doktor Ali Didin, eşinin ölümü sonrası İlki'nin kimsesiz kaldığını görünce önce işe alarak sonra da onunla evlenerek onu yoksulluktan ve kimsesizlikten kurtarır.

Aka Gündüz hikâyelerinde savaşların halkı yoksullaştırdığını ayrıntılı biçimde işler. “Kayıkçı” hikâyesinde İtalyanların Trablusgarp'ı işgali esnasındaki bombardımanda kayığın parçalanması, kalabalık ailesinin nafakasını sıradan bir kayığıyla balıkçılık yaparak temin eden kayıkçının ekmek teknesini elinden alır. Çaresizleşen Kayıkçı ve yaşlı dedesi karşılaştıkları sorun için çözüm ararlar; fakat bölgenin işgal altında olması, bütün çıkış yollarını kapar. Çocuklarının yoksulluk karşısında dirençsiz kaldığını gören kayıkçı, çözümü İtalyan karargâhından yiyecek

aşırmakta bulur. Kayıkçının yiyecek aşırıldığını gören İtalyan zabiti onun casus olduğuna hükmedip onu ve ailesini kurşuna dizer. Yaptığı eylemle aile sorununa çözüm bulmaya çalışan Kayıkçı, farkında olmadan faciaya neden olur.

“Büyük Bir Romanın Hülasası”³⁸⁹ hikâyesinde Şûra-yı Devlet azalığından sabık Affan Birinci Dünya Savaşı yıllarında İstanbul’da yoksullaşır, varını yoğunu satmak zorunda kalır. Oğlunun beşiğini, kızının gelinlik duvağını dahi satar. Avrupa’ya tedavi için gönderilen oğlu Celâl ailesine Anadolu’ya göçmelerini önerir.

“Kitap Disiplini”³⁹⁰ hikâyesinde I. Dünya Savaşı yıllarında Mehmetçik aç ve çıplaklığa rağmen yurdunu kurtarmak için azim ve karallığını sürdürür. Yoksulluğa, açlığa katlanan Türk askeri çıplak gezmeyi “ayıp” görüp siperlerdeki kum çuvallarından kendisine giysi yapar. Erkan-ı Harp Reisi askerlerin kıyafetini temin etmediği gibi onların kum torbalarından kıyafet yapmalarını da yasaklar; kum torbasından kıyafet yapanlar için idam kararı çıkarır. Donunu kum torbasının kumaşıyla yamadığı haberini alınan Mehmet, Divan-ı Harbe çıkarılır. Kendisine idam edileceğini bile bile bu eyleme niçin başvurduğunun sorulması üzerine Mehmet “Şehitlerimizin karşısına bu perişan kıyafetle çıkmamak için...” karşılığını verir. Mehmet’in sözleri Divan-ı Harp üyelerini hiç etkilemez, Mehmet idam edilir. Bu hikâyede yozlaşmış komutanın karşısında yurt ve millet sevgisini içselleştiren asker vardır.

“Mühendis Kazım Efendinin Vefatı”³⁹¹ hikâyesinde Avrupa ve Amerika’da eğitim gören Mühendis Kazım Efendi, ekonomik sıkıntı yaşayınca harp zenginin kendisine önerdiği projeyi uygulamayı kabul eder. Projeyi uygulamak için Ermeni Karabet kalfanın yardımına başvurur. Budala harp zenginini uzun yıllardır tanıyan Karabet Kalfa hindir. Harp zenginini nasıl kandıracağını bildiği için iş ona teslim edilir. İki gündür aç gezen Mühendis Kazım Efendi iş görüşmesinden olumlu sonuç alamadığı gibi hakarete maruz kalır. Maddi yardım alacağı kimsesi olmayan Kazım Efendi Amerika ve Avrupa’dan aldığı kitaplarını, elbiselerini ve altınlarını satmak zorunda kalır. Ankara’ya gidip Nafia (Bayındırlık) Müsteşarı Ali Rıza Bey’e başvurup ondan iş bulması için yardım ister. Ankara-Kayseri Şimendifer Hattına Şef Muavini olarak atanıp yoksulluktan kurtulur.

³⁸⁹ *Cumhuriyet*, nr. 53, 28 Haziran 1924, s. 4.

³⁹⁰ *Cumhuriyet*, nr. 63, 8 Temmuz 1924, s. 4.

³⁹¹ *Cumhuriyet*, nr. 101, 18 Ağustos 1924, s. 4.

“Öldürdüklerimizin Hikâyeleri”³⁹²nde köylü kadınlarının çileli bir hayat yaşamak zorunda kalışı üzüntüyle karşılanır, kaderlerine terk edilmeleri eleştirilir. “Bizim vazifemiz ilk önce onların insanlıklarını ellerine vermektir.” diyerek onların ihmal edildiğini vurgulayan genç bir delikanlı, kadınların çocuklarını tarlada doğurmak zorunda bile kaldıklarına işaret eder. Bir Orta Anadolu köyünde tedavi olma ve ilaç alma imkânı bulamayan çocukların sıtma ve kızamıktan öldüğüne tanık olan bu kişi “nüfusun çoğaltılması” gerektiği telkininde bulunan yetkililerin, bu hususta hiçbir mücadele göstermeyişi eleştirir.³⁹³ Aynı hikâyede yaklaşık iki buçuk yıl cephede kalan Onbaşı Nazım, evine döndüğünde on erkek evladının yoksulluk ve bakımsızlık sonucu öldüğünü öğrenir. Bu elim hadiseden sonra Nazım Bey sarsılır, eşinin de iki gözü kör olur. Aynı hikâyede yurt genelindeki çoğu nahiyenin doktor ve hastaneden mahrum olduğunun farkında olan delikanlı, kendisinin bir nahiyeye müdür olarak atanması durumunda eşini ve çocuğunu tedavi ettirememesi olasılığının yüksek olduğunu düşünüp sağlıklı bir çocuk yetiştiremeyeceğine hükmederek evlenmek istemez. O da halka nüfusu çoğaltma telkininde bulunan yetkililerin gereken önlemi almayışını ve destek olmayışını eleştirir.

“Şairin Ölümü”³⁹⁴ hikâyesinde “Karnım aç”, “sefilim” diye yakınan şair hayatı boyu yoksulluk içerisinde yaşar. Biricik çocuğu açlıktan siskalaşır, hastalıktan sağır olur. “Fatmacık” adlı eserini okuyup beğenen halıcının, kendisine hediye ettiği halıyı satın ev kirasını verir. Dostları alacak için sıkıştırıp onu hayattan usandırırken “Hayat isterim, hayat hakkı isterim.” diye isyan eder. Onu doğacak inkılâp edebiyatının alaca karanlığı olarak gören, kendilerinin inkılâbın genç evlatları olarak nitelendiren Adanalı genç öğretmen ve genç masumlar, maaşlarının dörtte birini ona gönderip destek olacaklarına dair mektup yazarlar. Bu mektup onu çok duygulandırır.³⁹⁵ Fakat kısa süre sonra ölür.

“Üstad Mübeccelin Canlı Resmi”³⁹⁶ hikâyesinde anlatıcı, Üstad Mübeccel ve ailesinin yoksul bir hayat sürdüğünü belirtir. Evinde çok az eşya olan Mübeccel, eve

³⁹² *Cumhuriyet*, nr. 167, 24 Teşrin-i Evvel 1924, s. 4.

³⁹³ Halide Nusret (Zorlutuna)’nın “Muallâ’nın Gözleri” (*Hayat*, C. 1, nr. 17, 2 Kânun-ı Evvel 1926, s. 338–339) hikâyesinde Muallâ zature olunca, annesi onu tedavi ettirmek için evdeki yatağını dahi satar, fakat kızını hastalıktan kurtaramaz.

³⁹⁴ *Cumhuriyet*, nr. 773, 5 Temmuz 1926, s. 4.

³⁹⁵ Yoksulluğun eserleri için iyi bir ilham kaynağı olduğunu düşünen şair, maddî sıkıntıdan kurtulacağına sevinirken ilham kaynağını kaybedeceğinden endişelenir. Reşat Nuri’nin “İki Rakip Artist” hikâyesinde de yoksulluğun yazarlar için iyi bir ilham kaynağı olduğu düşüncesi vurgulanır. Bkz. *Hayat*, C. 5, nr. 117, 20 Şubat 1929, s. 256–257.

³⁹⁶ *Cumhuriyet*, nr. 788, 18 Temmuz 1926, s. 4.

yiyecek getirmekte zorlanır. Sıtma hastası çocuğunu tedavi ettiremez. Yakacak bulamayınca kitap sandığını kırıp yakmak zorunda kalırlar. Birkaç gazeteden birden yazı yazma teklifi gelmesi üzerine, borçlarının bir kısmını ödeyebilirler, fakat çocuklarına istedikleri giyecekleri alamazlar. Birkaç ay sonra bazı gazetelerin maddi sıkıntı yaşaması üzerine Mübeccel yine yoksullaşır. Buna rağmen o, yoksulluk karşısında isyan eden eşine şükretmesini telkin eder. Yukarıdaki hikâyelerde halkın savaş yıllarında oldukça yoksullaştığına işaret eden yazar, “Adadaki Komşum”³⁹⁷ hikâyesinde de Birinci Dünya Savaşı yıllarında millî servetin yağmalandığını vurgular.

“Yaşamak Sırrı”³⁹⁸ hikâyesinde eşi Anadolu’da memur olan Fatma, Beşiktaş’ta zengin biriyle evli arkadaşına yazdığı mektupta yaşadıkları yoksulluktan söz eder. Ay sonuna zorla getirebilen bu ailenin hesap ve düzenleri, bazen maaşların gecikmesi bazen de eşinin müsrif iş arkadaşları yüzünden bozulur. Eşinin genel müdürü ailenin yoksullukla mücadele ettiğini bile bile onların evinde eğlence düzenlettirir. Eğlenceler için harcama yapmak zorunda kaldıkları için çocukların nafakasından kıskanmak zorunda kalırlar.

“Hasbıhâl Kılıklı Bir Hikâye”³⁹⁹de Servet Bey hamile eşini tedavi ettirecek, onun ilaçlarını alacak para bulamaz. Eşini tedavi eden doktor ve ebe ondan herhangi bir para talep etmedikleri gibi, bebeğin ihtiyaçlarını karşılaması için ona maddi destek olurlar. Kısa süre sonra bebek ölünce cenaze masraflarını karşılayacak imkânı olmayan Servet Bey, komşudan aldığı keserle evin bahçesine mezar kazıp gazete kâğıdına sardığı bebeği -Behzat (*Bebek*) gibi- gizlice gömer. Sonra eşi de ölünce onun defin işlemini karşılayacak güce sahip olmadığı için mescitten tabut çalarken, günlerdir aç olduğu için tabutu kaldıramaz, oraya yığılır. Kendisini o hâlde gören doktordan defin işlemi için kendisine yardımcı olmasını ister.

“Bir Çocuk Davası”⁴⁰⁰ hikâyesinde Birinci Dünya Savaşı yıllarında yoksullaşan beş çocuklu ailenin bir çocuğu zatüre, biri sıtmalıdır. Anne, altı aylık çocuğu emzirecek süte sahip değildir. Mütareke döneminde ailenin oldukça yoksullaştığının farkında olan anne, eşinden habersiz altıncı çocuğunu düşürür. Yaptığının cinayet ve yanlış olduğunun bilincinde olan anne, altıncı çocuğun doğması durumunda hasta çocukların

³⁹⁷ *Cumhuriyet*, nr. 791, 23 Temmuz 1926, s. 4.

³⁹⁸ *Cumhuriyet*, nr. 806, 7 Ağustos 1926, s. 4.

³⁹⁹ *Cumhuriyet*, nr. 862, 2 Teşrin-i Evvel 1926, s. 4.

⁴⁰⁰ *Cumhuriyet*, nr. 1043, 2 Nisan 1927, s. 4.

hastalıklarının şiddetlenmesinden, sağlıklı olanların da hastalanmasından korkup bu eyleme başvurur.

“Su Bayramının Hikâyesi”⁴⁰¹nde İzmir’deki beş öğretmen, savaş yıllarında düzenli maaş alamayınca⁴⁰² yoksullaşır. Bir arkadaşlarının, Bursa’dan gelen halasının elindeki yiyecek sepetini çalıp onlara getirmesi onları kısa süreliğine de olsa rahatlatır. Öğretmenlerden birinin söylediği

“Senelerce çalış, dirsek çürüt. Geç mektebin başına, evlâd-ı vatani okutup adam etmeye uğraş. Muharebe olsun git. İstibdadı devireceğiz diye uğraş. Meşrutiyette milletin refahı için ter, kan dök. Sonra karnını doyurmak için Bursa’dan bir hala ve bir amca beyin gelmesini bekle... Olur, şey mi?”

sözler toplumsal ızdırabın yansımasıdır.

“Polis Cinayeti”⁴⁰³ hikâyesinde Birinci Dünya Savaşı yıllarında geçim sıkıntısı çekip evlenmeyen Polis Ali Bey, Kendigül Hanımla metres hayatı yaşadığı gerekçesiyle polislikten uzaklaştırılır. Ali Bey gururlu bir kişidir. Kendisinin görevden uzaklaştırılmasına neden olan Hürriyet ve İtilafçıların daha sonra kendisine teklif ettiği “serkomiser”liği reddeder. Mustafa Kemal (Atatürk)’ün teşkilatına katılmaya karar verir. Teşkilata katılmak üzere İstanbul’dan Ankara’ya hareket eden Ali, zabıta mekanizmasının ahlâka uygun biçimde ilerlemesi şartıyla her türlü görevi yapmaya razıdır. Millî Mücadelede ihtiyat zabiti olarak görevlendirilen Ali cephede birkaç kez yaralanır, bir ayağını kaybeder. Millî Mücadeleden sonra Kendigül’le nikâhlanıp yuva kurar.

Yazar ülkede uzun yıllar savaşların sürmesinin halkı ekonomik ve psikolojik açıdan çok fazla yıpratmış; birçok yaşlı ve çocuğun açlık ve hastalıktan öldüğüne işaret eder. Yozlaşmış tiplerin bu sorun karşısında umarsız davranmasına karşın Doktor Ferhat (*Bebek*), Şoför Erol (*Bir Şoförün Gizli Defteri*) gibi iyilikseverlerin mağdurlara yardımcı olmaya çalıştığını vurgular.

⁴⁰¹ *Hayat*, C. 3, nr. 53, 1 Kânun-ı Evvel 1927, s. 18–20.

⁴⁰² Millî Mücadele yıllarında maaş alamayan öğretmenler Büyük Millet Meclisi’ne gidip Maarif Bakanlığına başvururlar. Öğretmenlerin büyük kısmı mesleklerini terk etmekte, kalanlar ise sefil ve perişan halde görevlerini yerine getirmeye çalışmaktadırlar. Bir an gelir, öğretmenler okullara gidememek ve okulları kapatmak durumunda kalırlar. Bu durum Türk tarihindeki ilk öğretmen grevi olarak adlandırılır. Bkz. İSTAM, “Tarihimizde İlk Öğretmenler Grevi”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, nr. 42, Temmuz 2000, s. 36.

⁴⁰³ *Hâkimiyeti Milliye*, nr. 2809, 5 Mayıs 1929- nr. 2821, 17 Mayıs 1929, s. 4.

2.3.6.Sağlık Sorunları: Verem

Osmanlı İmparatorluğu'nda verem uzun süre ciddi bir sağlık sorunudur. Halk sağlığına önem veren II. Abdülhamid, Avrupa'daki yenilikleri en kısa zamanda ülkesine getirir. Birinci Dünya Savaşı'ndaki göç hareketleri, yoksulluk ve felaketler nedeniyle Osmanlı'da veremli hasta sayısı oldukça fazlalaşır, veremden ölüm artar.⁴⁰⁴ Ülkede uzun yıllar süren savaşlar dolayısıyla yoksullaşan halkın, veremle mücadele etmesi zorlaşır. I. Dünya Savaşı yılları ülkede veremli sayısı oldukça artar.⁴⁰⁵ Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda verem ülkenin en yaygın hastalıklarından biridir.⁴⁰⁶ Halk ve hekimler sorunun ciddiyetinin farkındadırlar. 1923 yılında bakanlığın isteğiyle İstanbul Özel İdaresince bir dispanser ve 1924'te Heybeliada sanatoryumu açılır. Yine bu sıralarda Haydarpaşa, İzmir Bulaşıcı Hastalıklar hastanelerinde ve diğer devlet hastanelerinde veremliler için yataklar ayrılır. Dispanserler verem savaş odaklarıdır.⁴⁰⁷ Ayrıca *Cumhuriyet* gazetesinde "Sıhhî Bahisler" (1931) köşesi oluşturulur, bu köşede diğer hastalıklarla mücadelenin nasıl yapılması gerektiği de belirtilmekle birlikte köşe yazarları çoğunlukla verem tedavisinin nasıl yapılması gerektiğini ayrıntılarıyla okuyuculara aktarırlar. *Ulus* gazetesinin "Sağlık Bahisleri" (1935) köşesinde de okurlara, veremle mücadele yöntemleri aktarılır.⁴⁰⁸

Servet-i Fünun edebiyatında asrın hastalığının edebiyata yansımaları olan verem, Cumhuriyet dönemi edebiyatında savaş ve yoksulluğun neden olduğu ciddi bir hastalık olarak işlenir. Verem hastalarına sosyal merhamet duygusuyla yaklaşan Aka Gündüz romanlarında anlatıcı ya da sözcü kişileri aracılığıyla topluma verem hastalarına karşı sorumluluklarını hatırlatır; hastalıktan kurtuluş için çözüm önerilerini sunar.⁴⁰⁹ Birkaç

⁴⁰⁴ Y. İzzettin Barış, "Osmanlı'da Tüberküloz", *Toraks*, C. 3, nr. 3, Aralık 2002, s. 335-337.

⁴⁰⁵ Fahrettin Kerim (Gökay), "Verem Mücadelesi ve Sanatoryumlar I", *İctihad*, nr. 170, 1 Teşrin-i Evvel 1924, s. 3436.

⁴⁰⁶ 1919 yılına ait bir istatistikte İstanbul'da tüberkülozdan ölüm, bildirilmesi zorunlu başka hastalıklardan toptan ölüm sayısının beş katıdır.

⁴⁰⁷ Dispanserler tanıdan başka aşılama, ilaçlı koruma ve tedavi işleriyle de uğraşırlar. Ayrıca gezici hemşireler ve köylerde köy tedavi takip memurları çalışmaktadır. Hastalar ve onların aileleri de dispanserler ve gezici hemşirelerce eğitilir. Hastaların parasız tedavisi, ayrıca yoksul hastalara para, besin ve elbise sağlanması gibi sosyal yardımlar da yapılır. Bkz. Ekrem Kadri Unat, "Türkiye Cumhuriyeti'nde Sıtma ve Tüberküloz Savaşı", *Bilim ve Teknik*, nr. 168, Kasım 1981", s. 19-20.

⁴⁰⁸ Dr. Bay İsmail Gökçe sanatoryum tedavilerinde sanatoryumların hapishane havasından kurtarılıp, bir takım eğlencelerle renklendirilmesi gerektiğine işaret eder. Bkz. "Sağlık Bahisleri", *Ulus*, nr. 4880, 26 Şubat 1935, 2 Mart 1935, s. 5.)

⁴⁰⁹ Aka Gündüz, "Sanat Hayat İçindir" (*Hâkimiyet-i Milliye*, nr. 4020, 23 Eylül 1932, s. 5.) başlıklı yazısıyla kendisini *Üvey Ana* romanında "verem edebiyatı" yapmakla suçlayanlara cevap verir. Romanında "verem edebiyatı" yaptığını doğrulayan yazar, kendisinin yaptığı verem edebiyatının farklı bir yönü olduğuna dikkat çeker: "Cemiyetin sağlık dirlik cephesinden bir krokidir. (...) Benim veremlilerimin hiç biri sevda yüzünden, aşna fişnadan ötürü verem olmamıştır. Gruba karşı şemsi tabana karşı hiçbir enayice lirikleşmezler. Benim veremlilerim köylüdür, kasabalıdır, esnaftır, zengindir. Her tipte ve ve hepsi bu toprağın çocuklarıdır. Onlar hep içtimâî, iktisadî, sıhhî, zihnî sebeplerle vereme tutulmuşlardır. (...) Benim veremlilerim, benim milletimin içinde bir tek veremli kalmaması için kendilerini

yerde bulunan sanatoryumlardan ancak gelir seviyesi yüksek olanların yararlanabildiğini⁴¹⁰ vurgulayan yazar, halkın vereme “zengin hastalığı” adını verdiğini; verem hastalığından tedavi olma yöntemlerinin maddî gelir seviyesiyle doğrudan ilişkili olduğunu gösterir. Yazar zenginlerin Avrupa’da ya da yurt içindeki sanatoryumlarda tedavi olabilmek imkânı bulmasına karşın fakirlerin hastalıktan kurtulamayıp öldüğünü vurgular. Maddî durumu çok iyi olan hastaların yakınları, onları Avrupa’ya⁴¹¹ -özellikle Davos’a- götürüp tedavi ettirir; orta seviyede olanlar Heybeliada’da tedavi olur, fakirler ise hiç tedavi olma imkânı bulamayıp ölür. Romanlarında vereme yakalanan hastaların karamsarlaştığına, hastalıktan kurtulma umudunu yitirdiklerini işaret eden yazar, veremlinin hastalıktan kurtulmasında bilinçli ve etkili tedavi yöntemiyle birlikte hastaya verilecek manevî telkinin de büyük rolü olduğunu vurgular.

*Sarı Zeybek*⁴¹² romanında Giresun Mutasarrıfı Ahmet Paşa’nın kızı Ay, hava değişimi için İzmir’e gelip Vali amcasının evinde kalır. Ay, Nisan ayına daha üç ay olduğu için tedirgindir. Zamanla İzmir havası/iklimi sayesinde iyileşmeye başlayan Ay, hava değişimi için Aydın’ı yengesi ve akrabalarıyla Aydın kırlarına, Çamlıbellere de çıkar. Aydın yaylasının havası ve samimiyet kurduğu Sarızeybek ve Yalnızkız adlı kardeşler onu hayata bağlar. Sararıp solan yüzü canlanır, hayattan bezgin Ay, at koşturup eğlenmeye başlar. Bu örnekte de görüleceği üzere Anadolu toprakları hastalıkları iyileştirmektedir.

Bu Toprağın Kızları romanında, yıllarca aç ve sefil yaşayan Nazlı’nın verem olduğu müstantığın kızı tarafından fark edilir. Hastalığa erken müdahale edilip Nazlı müstantik tarafından Davos’a götürüp kurtarılır.

öldürürler. Benim veremlilerim âh minelaşk veremlisi değil; gıda, muhit, bakım ve mikrop veremlisidir. Bu millet her dağında bir sanatoryum yapacak kadar zengin olduğu gün benim *Üvey Ana* romanımı kulağından tutup çöpe atsin. Fakat o güne kadar yapılan verem edebiyatını lütfen ayıplamayın.” Bu sözleriyle kendisine yöneltilen eleştirilere cevap veren yazar, eserlerine eğitici anlam yüklediğini, eserini toplumun hizmetine sunduğunu vurgular.

⁴¹⁰ Yurt genelinde sanatoryum ve dispanser sayının çoğaltılmasının zorunluluk olduğunu söyleyen Fahrettin Kerim, hastalığın yayılmasının önlenmesi için hastaların toplumdan tecrit edilip, uzun süre sanatoryumlarda tedavi görmesi gerektiğini söyler. Bkz. “Verem Mücadelesi ve Sanatoryumlar II”, *İctihad*, nr. 172, 1 Kanun-ı Evvel 1924, s. 3466-3467. Abdullah Cevdet, sanatoryum tedavisi sayesinde, veremlinin hastalıktan kurtulacağı gibi, hastalığın onun yakınlarına bulaşmasının da önüne geçileceğini belirtir. Bkz. Abdullah Cevdet, “Verem-Sanatoryum”, *İctihad*, nr. 256, 15 Temmuz 1928, s. 4857.

⁴¹¹ Amerika ve Avrupa’da yetkililer, veremle mücadele oldukça tedbirdirler. Hastalıkla mücadele için gereken önlemleri alıp, sanatoryum sayısını artırırılar. Bkz. Abdullah Cevdet, “Verem-Sanatoryum”, *İctihad*, nr. 256, 15 Temmuz 1928, s. 4857. Fahrettin Kerim, onların sanatoryum ihtiyacı “ekmek, su” gibi temel ihtiyaç olarak gördüklerini belirtir. Yazara göre Türkiye’de Heybeliada, Çamlıca ve Keşiş (Kaz) Dağının belirli mekânları sanatoryum kurulması için oldukça elverişlidir. Bkz. “Verem Mücadelesi ve Sanatoryumlar II”, *İctihad*, nr. 172, 1 Kanun-ı Evvel 1924, s. 3467.

⁴¹² *Cumhuriyet*, nr. 1085, 16 Mayıs 1927- nr. 1143, 16 Temmuz 1927, s. 3.

Dikmen Yıldızı romanında Beybaba'nın eşi tedavi için Heybeliada'ya gönderilir, hastalığı çok ilerlediği için buradaki tedavi yeterli gelmez ve ölür.

Tank Tango romanında Ömer, annesinin Bihter'in verem olduğundan kuşkullanması sonucu onu sonbaharda Nis'e götürmeyi planlar. Bihter'in verem olduğunun öğrenmesi durumunda psikolojik olarak yıpranacağını düşündükleri için planı ondan gizleyip Ömer'in iş gereği İskenderiye ve Nis'e gideceği şeklinde söylemeyi düşünürler.

Onların Romanında Gülöz, verem hastası Ahmet'le annesini Çankırı Çerkeş beline çıkararak tedaviye başlar. Bu mekân yeterli gelmeyince, Ankara'da Keçiören'de köşklere kalarak tedaviye devam eder. Ankara'daki tedavinin de yetersiz gelmesi üzerine Ahmet, doktor tavsiyesi üzerine İstanbul Cerrahpaşa'da tedavi ettirilir. Ahmet ve ailesi buradaki doktorların tavsiyesi üzerine belirli bir süre Heybeliada'da sanatoryumunda kalırlar. Maddî karşılığı çok yüksek Heybeliada'daki sanatoryum çok rahattır; burada tedavi olan verem hastalarının çoğu hastalıktan çabucak kurtulur. Heybeliada Sanatoryumunda belirli bir süre kalan Ahmet, hastalıktan tamamen kurtulur. Gülöz; verem hastası Ahmet'in tedavisine dikkat ettiği gibi ona sürekli, iyileşeceği telkininde bulunur.

Üvey Ana romanında Emin Bey'in eşi veremdir. Emin Bey dört yıl Keçiören bağlarında kışlar, yazları da Beynam ormanlarında ve Gerede yolundaki Alidede ormanlarına göçer. Çevresindekiler ona eşini tedavi için Davos'a götürmesini tavsiye ederler. Davos yerine yurt içinde sanatoryum görevi üstlenen alan ve otelleri tercih eden Emin Bey eşini hastalıktan kurtaramaz.⁴¹³ Beynam Palas, ihtiyaca cevap verecek niteliğe sahip değildir. Lâle'nin ikiz kardeşi Gül de verem hastalığına yakalanınca Beynam Palas'ta tedavi ettirilmeye çalışılır. Gül de kısa süre sonra iyileşemeyip ölür. Mürebbiye Matmazel Diyan Emin Bey'in kızı Bibi'ye annesini öptürerek hastalığın ona bulaşmasını hızlandırır. Bibi'nin verem hastalığına yakalandığı erken teşhis edilince hemen önlem alır, hastalığa iyi geleceğini düşünerek Avrupa seyahatine çıkılır. Lâle Avrupa'da iken de Doktor Ergun'la mektuplaşıp tavsiyelerinden de yararlanır, Bibi

⁴¹³ Türk toplumunda veremden ölümün çoğalmasının bilinçsizlik ve tedbirsizlikten ileri geldiğini söyleyen Fahrettin Kerim, verem hastalarının çoğunun hastalığın belirtilerini görmelerine rağmen tedbirsiz davranıp doktor tedavisinden geçmediklerini tespit eder. Ona göre halkımız verem hastalığının bulaşıcılığı ve veremden kurtulma konusunda oldukça bilinçsizdir. Hastalığının erken teşhis edilip, hemen müdahale edilmesi durumunda hastanın iyileşme olasılığının yüksek olduğunu belirtir. Bkz. Fahrettin Kerim (Gökay), "Verem Mücadelesi ve Sanatoryumlar I", *İctihad*, nr. 170, 1 Teşrin-i Evvel 1924, s. 3437.

hastalıktan kurtulur. Doktor Ergun ve arkadaşı, Gülnar yakınlarında Anaypazarı yaylarında sağlık oteli açarlar. Doktorlar, Anadolu coğrafyasındaki birçok yörenin verem hastalığına iyi geldiğini söyler; bu yöreler dar gelirli halk için sanatoryum görevi üstlenir. Önce kardeşi Gül'ün, sonra da Bibi'nin hastalığını yakından gören Lâle kendisinin verem olduğunu hemen fark eder. Verem olduğundan tamamen emin olunca hastalığın, kolayca başkasına bulaştığını bildiği için o vakitler mürebbiye olarak çalıştığı Sivas'tan uzaklaşır. Lâle verem hastalığı hakkında oldukça bilgilidir. Verem hastalığı hakkında kitap yazmayı düşünen Lâle, kitabına “Fakir veremlileri kurtarmanın pratik yolları”⁴¹⁴ adını vermeyi düşünür. O, sanatoryumdan önce sırf veremlilere mahsus hasta evlerinin kurulması gerektiği fikrindedir. Sanatoryumda ancak ayakta olabilen veremliler tedavi olabilmektedir. Yatalak durumdaki veremlileri ayaklandırmak için hasta evlerine ihtiyaç vardır. Lâle, hemen tedavi olma imkânına sahip olamadığı için hastalıktan kurtulamaz.

Zekeriya Sofrası romanında uzun yıllar yurt dışında beyaz kadın tacirleri tarafından pazarlanan Maviş, verem hastası olur. Hayattan beklentisini yitirir.

*Hırsantos*⁴¹⁵ romanında verem olan Fifiça tedavi olamaz; sefil, perişan ve kimsesiz bir hâlde ölü bulunur.

Aşkın Temizi romanında kasabalıyı sağlık teftişine gelen Sıhhat Müfettişleri bir çocuğun verem olduğunu, hastalığın kardeşlerine de bulaşacağını fark ederler. Kasabanın acil bir Dispansere ihtiyacı olduğunu söylerler.

Giderayak romanında tütün işçisi İncekız veremdir. Nafakasını aldığı gündelikle temin eden İncekız tedavi olmayı düşünmesi dahi mümkün değildir. Ülkenin sanatoryumdan mahrum oluşu, ülkenin yoksul bir ülke oluşuyla doğrudan ilişkili olduğuna dikkati çeken anlatıcı çaresizliğini “Sanatoryumsuz anavatan! Çabuk zengin ol!”(s. 209) sözleriyle dile getirir. İncekız'ın veremden ölmesi etrafındakileri üzer. Ülkede verem hastası nice İncekızların olduğu gerçeğinin farkında olan Haydamak,

⁴¹⁴ Halkımızın verem konusunda bilgisiz/bilinçsiz olduğunun farkına varan Fahrettin Kerim, mutaassıp hocaların halka verdiği yanlış bilgilerin düzeltilmesi ve halkı hastalık konusunda bilgilendirecek halkın anlayacağı dilde küçük risalelerin yazılıp, dağıtılması önerisinde bulunur. Bkz. Fahrettin Kerim, “Verem Mücadelesi ve Sanatoryumlar I”, *İctihad*, nr. 170, s. 3437.

⁴¹⁵ *Modern Türkiye Mecmuası*, nr. 1, 1 Mart 1938- nr. 34, 15 Birinciteşrin 1938, s. 22-24.

verem hastası fakirlere destek olmak ister. Zenginlere yurt genelindeki sanatoryum sayısını artırmalarını önerir⁴¹⁶: İncekız'ın mezarını yaptırmak isteyen Dadaş'a;

“Burada İncekız'ın öksürükleri gömülüdür. Kendisi, başka İncekızlar hâlinde bu toprağın üstünde dolaşmaktadır. Buna fatiha yollayacağınıza, ötekilere sanatoryum yapınız!”(s. 272)⁴¹⁷

sözlerini söyleyen Vurgun Haydamak yazarın sözcüsü olup pratik çözüm sunulmasını vurgular. Yazar yurdun her tarafında verem salgınından ölen birçok kişiye rastlandığını; sıtma, verem gibi bulaşıcı hastalıklara yakalanan halkın tedavi olacağı sağlık kurumundan mahrum olduğunu vurgular.

Bebek romanında Profesör Akil Muhtar ve Süleyman Numan, Doktor Ferhat'a sürmenaj teşhisi koyar. Hastalık sonucu bir süre İran Elçisi Erfaüddevle Prens Mirza Rıza Dâniş Han'ın Ada'daki köşkünde istirahat eden Ferhat biraz iyileşir. Doktor Miralay Süleyman Emin Bey, Akdeniz ikliminin Doktor Ferhat'ın hastalığına iyi geleceğini düşünerek, I. Dünya Savaşı esnasında onun dört yıl Akdeniz Sahilleri Teftiş Heyetinde görevlendirilmesini sağlar. Akdeniz sahilleri ve güneşi, kuzey meltemleri doktorun sağlığının düzelmesine yardımcı olur. Akdeniz iklimi ve ormanlık alanlar hastalıktan kurtulmasını sağlayan Doktor Ferhat; zenginlere o yörelere, sanatoryum yapmalarını teklif eder, kimse onun teklifini dikkate almadığı gibi onun deli olduğuna hükmeder. I. Dünya Savaşı yıllarında Ferhat'ın teklifi anlamsız bulunur, fakat -yazarın *Üvey Ana* romanında görüldüğü gibi- Cumhuriyet döneminde Anadolu'nun birçok yöresinde özellikle Toroslar'da sanatoryumlar açılır. Aynı romanda savaş sonrasında oldukça yoksullaşan Behzat, verem hastası olan eşi Bebek'i tedavi ettiremez. Doktor Ferhat tesadüf sonucu karşılaştığı kızı Bebek'in veremden kurtulmasının mümkün olmadığını farkındadır. Kızı Bebek'in hastalıktan kurtulmasını başaramayan Doktor Ferhat, vereme yakalanmak üzere olan yoksul Fikriye'yi tedavi ederek hastalıktan kurtarır.

Sansaros romanında Sansaros'un annesi Gülbeniz, yedi kuşak anadan veremdir. Hastalığa ilk teşhisi genç belediye doktoru koyar. Kaplan Reis'i

⁴¹⁶ Abdullah Cevdet, “Verem-Sanatoryum Meselesi” başlıklı yazısının hükümete sanatoryum sayısının artırmak için zenginlerin desteğine başvurmasını; esnafı, amele ve aileleri hastalığa karşı sigortalı olma zorunluluğu getirmesini önerir. Bkz. *İctihad*, nr. 258, 15 Ağustos 1928, s. 4858.

⁴¹⁷ Veremden ölen bir kız için çok üzülenlerin olduğu toplumda, aynı hastalığa yakalanan bazı kadınlar dışlanır. *Giderayak* romanında verem olan Meli, “karnesi bozuk” olduğu gerekçesiyle randevu evinde ütücülük, çamaşırcılık yapmaya dahi kabul edilmez(s. 298).

“Kadın veremin en büyük istediği erkektir; erkek veremin de kadın... Veremin en büyük düşmanı, ne açlıktır ne de sert poyraz. Sadece karılık kocalıktır. Bundan sakın reis!” (s. 57).

sözleriyle uyaran Askerî Doktor, eşini tedavi için İsviçre’ye sanatoryuma yatırması gerektiğini, kışı Nis’te geçirmesini yazın da Adalar’da ya da Yakacık’ta kalmasını, güneşli havalarda sırtüstü yatmasını tavsiye eder. Bu hastalığa yakalananların rutubetli havadan uzak kalması; “taze yumurta, et suyu, bol sulu, pırzola” yiyerek beslenmesi gerekir. Savaş yıllarında yaşanan maddî sıkıntı dolayısıyla Kaplan Reis’in ne tedavi ettirebilmesi ne de iyi gıda alması mümkündür. Kasabanın işgale dolayısıyla yapılan göç esnasında, Gülbeniz yolculuğa dayanamaz ve ölür. Aynı romanda Adlî Reis bir kerhane kadının verem kızını, Hafız Ağa’nın maddî desteğiyle İstanbul’daki sanatoryuma gönderip iyileşmesini sağlar.

Bir Kızın Masalı romanında Ali Dalgalan Avrupa seyahati esnasında, İsviçre yakınlarında hastalanır. Seyahatte Başvekile refakat edenler arasında bulunduğu için Davos’ta “Küçük Hastane”de tedavi olur. Resmî görevli iken Davos’ta tedavi olma imkânı bulan Ali Dalgalan, yurda döndüğünde tekrar hastalanınca sıradan bir hastanede dahi tedavi olamaz. Ali Didin adlı iç hastalıkları uzmanı bir iyilikseverin Kalamış’la Fener arasındaki hususî hastanesi fakir hastalara tedavi olma imkânı sunar. O günlerde yurt içerisinde o kadar çok verem hastası vardır ki; hastanelerde boş yer olmadığı için Ali Dalgalan’ın yatacak hastane bulması da çok zordur.⁴¹⁸ Ali Didin, Ali Dalgalan’ı kurtaramadığı gibi, eşi İlki’yle özel ilgilense de onu da ölümden kurtaramaz.

“Ezeli Bir Hikâye”⁴¹⁹de bir yıl hapis yatan Mehmet, verem olur. Mehmet tedavi olma imkânı bulamadığı gibi, ailesinin nafakasını temin etmek için meyan kökü amelesi olarak çalışır.

Devrin ciddî bir sağlık sorunu olan verem Aka Gündüz’ün romanlarında önemli bir yer tutar. Uzun süren savaşların halkın veremle mücadelesini zorlaştırdığını (*Bu Toprağın Kızları*, *Bebek*, *Sansaros*) belirten yazar, veremle çok yönlü mücadele edilmesi ve halkın bu konuda bilinçlendirilmesi (*Onların Romanı*, *Üvey Ana*) gerektiğini vurgular. Yazar zenginlere verem hastalarına karşı sorumluluklarını hatırlatır, onları sanatoryum yaptırmaya (*Giderayak*) teşvik eder.

⁴¹⁸ Suat Derviş, “Veremlilerle Konuştum” başlıklı yazısında yoksul verem hastalarının sanatoryum sırası beklediğini, sıraları gelmeden öldüklerini belirtir. Bkz. *Cumhuriyet*, nr. 4197, 20 Kanun-ı Sani 1936, s. 1–2.

⁴¹⁹ *Cumhuriyet*, nr. 29, 4 Haziran 1924, s. 4.

2.4.Toplum Hayatı ve Değerlerde Yozlaşma

Yozlaşma; bir yapının işlevini yerine getirmeyip var oluş amacına, varlık nedenine ters düşmesidir. Biyolojik ve fizikî yapılar gibi toplumsal yapılar da doğallığına ters düşüp yozlaşır. Bireyi bencilliğe, toplumu vurdumduymazlığa sürükler.⁴²⁰ Eserlerinde toplumu eleştiren, topluma yol gösteren ve yeni toplumun ideal insanını çizmeye çalışan Aka Gündüz'ün roman, hikâye ve tiyatrolarında yozlaşma meselesi geniş yer tutar. Roman, hikâye ve tiyatrolarda işlenen yozlaşma meselesi; Bürokraside Yozlaşma, Siyasî Yozlaşma, Ahlâkî Yozlaşma, Din İstismarı ve Cehalet gibi alt başlıklar altında incelenmiştir.

2.4.1.Bürokraside Yozlaşma

Ehliyet ve liyakatin çoğu kez göz ardı edilerek kişisel ilişkilerin rol oynadığı istihdam politikası, Osmanlı bürokrasisinin önemli problemlerinden ve açmazlarından birisini oluşturur. Tanzimat'ın hemen öncesinde ve sonrasında, bu konuda bazı düzenlemelerin yapılmasına, memur atama ve terfisinde imtihan usulünün getirilerek kuralların sıkılaştırılmasına ve memur alma sisteminin bazı bürokratik esaslara bağlanmasına rağmen sorunun üstesinden gelindiğini ve bu konuda fazla mesafe kat edildiğini iddia etmek güçtür.⁴²¹ Tanzimat döneminde gerek gelişen olayların zorunlu kılmasıyla gerekse Avrupa'yı tanıyan devlet adamlarının gayretleriyle devlet teşkilatı ve yönetim zihniyetinde önemli değişiklikler yapılır.⁴²² Tanzimat'la beraber merkez teşkilatının yanında taşra yönetiminde de önemli düzenlemelerin yapıldığı görülmektedir.

Osmanlı'dan Cumhuriyete geçişte imparatorluk bürokrasisinin biçimsel yönüyle birlikte, yönetim gelenekleri ve siyasî kültürü de intikal eder.⁴²³ Görev sorumluluğu taşımayan bürokrat ya da idare memurları toplumdaki eğitim, sağlık ve sosyal hizmet programlarını yürütmek yerine kişisel çıkarlarına hizmet ederler. Aka Gündüz'ün roman, hikâye ve tiyatrolarında bürokrat ve memurlar çoğunlukla olumsuz, halka eziyet eden, kişisel çıkarı her türlü değerden üstün tutan kişiler olarak resmedilir. Roman ve hikâyelerde çoğunlukla olumsuz tip olarak öne çıkan “kadı”lar adalet mekanizmasının işleyişine yardımcı olmak yerine daha çok bozulmasına neden olurlar. Jandarmalar da

⁴²⁰ Turan Karakaş, “Sorun: Siyasal Yozlaşma, Çözüm: Bilimsel Siyaset”, *Ulusal*, nr. 4, Güz 1997, s. 153.

⁴²¹ Ali Akyıldız, *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşmesi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2004, s. 27.

⁴²² *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşmesi*, s. 103.

⁴²³ Bilal Eryılmaz, *Bürokrasi ve Siyaset*, Alfa Yayınları, İstanbul 2002, s. 133.

çoğunlukla kendilerine tanınan hakkı, halka karşı zorbalık olarak kullanmalarıyla öne çıkar. Yazar; nazırları, mültezimleri, mutasarrıfları, malmüdürlerini, tahsildarları, müftüleri çoğunlukla olumsuz tipler olarak çizip onların görev bilincinden uzaklaştıklarını vurgulamakta, buna karşın adli kurum mensupları -müddeiumumîleri, müstantikleri, hâkimleri- çoğunlukla olumlu tipler olarak çizmektedir. Vali, kaymakam, defterdar ve emniyet mensupları için genelleme yapmak mümkün olmayıp eserlerde onların olumlu ve olumsuz tiplerine rastlanır. Yazarın çizdiği olumlu bürokrat/memur tipleri çoğunlukla genç, olumsuzlar ise yaşlıdırlar. Bürokrasi meselesini genç-yaşlı bürokrat çatışması ekseninde irdelleyen yazar, genç-yaşlı karşıtlığıyla zihniyet çatışmasını vurgular. Cumhuriyet dönemi bürokrasisinin önceki dönemlere göre olumlu yönde değişmesine rağmen bürokratik aksaklıkların tam anlamıyla çözülemediğine dikkat çeker. Yazarın roman, hikâye ve tiyatrolarında işlediği Bürokrasideki Yozlaşma meselesi Yolsuzluk, Keyfî Yönetim, Yargı Sisteminde Yozlaşma gibi alt başlıklar altında ele alınmaktadır.

2.4.1.1.Yolsuzluk

Yolsuzluk, kamu hizmeti gören kişi ya da kümelerin, özel maddî çıkarlar ya da statü kazançları sağlamak için, normal görev davranışlarını özel amaçlar doğrultusunda saptırmalarıdır.⁴²⁴ Yolsuzluk kavramı ahlâkî çöküntü ve toplumsal çürümeyi işaret eder. Kavram olarak rüşvet, iltimas, irtikâp, ihtilas, kaçakçılık, görev ve yetki suiistimali gibi yasa ve ahlâk dışı yol/yöntemlerle haksız rekabet yaratarak, haksız kazanca yol açan tüm işlem ve eylemleri içermektedir. Yolsuzluğun toplumların evrensel hastalığı olduğunu söyleyen Selçuk Cingi yolsuzluğun yaygınlığını az gelişmişlik, monarşik yönetim ve merkezî hükümetin zayıflığıyla ilişkilendirir.⁴²⁵

Yolsuzluk olgusu karşılıklı sorumluluk ve çıkarları içerir. Yolsuzluk olayı, bir kişi hareketi olmaktan çok örgüt hareketidir. Yolsuzluk olayına adı karışan kişilerden biri mutlaka resmî bir makamı işgal etmektedir. Resmî makamı işgal eden bu kişi, yolsuzluk olayında doğrudan ya da dolaylı yoldan etkindir. Bu kişinin varlığı, örgütün çözülmesini zorlaştırır; yolsuzlukların uzun süre örtbas edilmesini kolaylaştırır. Bu örgütün çözülmesini ve gereken yasal cezayı bulması her şeyden önce güçlü bir adalet

⁴²⁴ Turgay Ergun, “Yönetimde Yozlaşma Olgusu Üzerine”, *Amme İdaresi Dergisi*, nr. 11, Mart 1978, s. 24.

⁴²⁵ Selçuk Cingi, “Yolsuzluk Olgusu ve Ekonomik Analizi”, *Yeni Türkiye (Siyasette Yozlaşma Özel Sayısı I)*, C. 2, nr. 13, İstanbul 1997, s. 656.

mekanizmasıyla birlikte, görev bilincine sahip bürokrat/memurların mücadele ve kararlılığıyla olur.⁴²⁶

Türk toplumunda yolsuzluk olayı yıllarca sorun olur, farklı yolsuzluk türlerine rastlanır. Aka Gündüz, yolsuzluk meselesinin yurt genelinde çok fazla yaygın oluşunun memur ve bürokratların yozlaşmışlığı, otorite eksikliği ve denetimin yetersizliğinden kaynaklandığını vurgular. Ülkedeki otorite boşluğundan yararlanan bürokrat ve memurların maddî çıkar için her türlü yolsuzluğa başvurduklarını belirtir. Yazarın roman, hikâye ve tiyatrolarında işlenen bu mesele; Görevi Kötüye Kullanma, Rüşvet, İltimas gibi alt başlıklar altında ele alınmaktadır.

2.4.1.1.1. Görevi Kötüye Kullanma

Bürokrasinin yapısından kaynaklanan denetim ihtiyacı olduğu gibi, memurların tutum ve davranışlarından ileri gelen sorunlar da bulunur.⁴²⁷ Güç ve yetkileri artan bürokrat ve siyasetçiler “toplum için hizmet etme amacı”ndan sapıp “kendileri için hizmet etme amacı”nı benimserler.⁴²⁸ Üstlendiği görevi yapabilecek liyakate ve sorumluluk duygusuna sahip olmayan bürokratlar, kendilerine sağlanan yetkiyi halka hizmet etmek yerine, çıkarları için kullanırlar. Bürokratlar ve alt tabakadan memurların birçoğu halkın sorunlarına çözüm üretmedikleri gibi, yozlaşarak yeni sorunlar yaratırlar. Memurlar yasalar çerçevesinde ve vicdanî sorumlulukla hareket etmeyince, halka karşı sorumluluğunu yerine getirmez, şiddet uygular. Devlet memurlarının görevlerini yerine getirirken, gönüllü ya da zorlamayla ellerindeki yetkiyi suiistimal etmeleri bir tür yolsuzluk örneğidir.

Aka Gündüz, savaş yıllarındaki siyasî ve idarî kargaşanın görev bilincinden uzak bürokrat ve memurlar için kaçırılmaz fırsat olduğunu vurgular. Ülkede savaşlar yaşanırken bürokraside, adalet mekanizmasının işleyişinde bazı aksamalar olur. Bu aksamaları fırsat bilen kişiler, kargaşadan yararlanıp hak etmedikleri makamı sahiplenirler. Yazar Türk toplumunda görev bilincinden uzak bürokrat ve küçük memurlara karşı sorumluluk duygusu ve dürüstlük ilkesiyle hareket eden bürokrat/memur tipleri de olduğuna işaret eder.

⁴²⁶ Nedim Şener, *Tepeden Tırnağa Yolsuzluk*, Metis Yayınları, İstanbul 2001, s. 21

⁴²⁷ *Bürokrasi ve Siyaset*, s. 169.

⁴²⁸ Aytaç Eker, “Yozlaşmanın Boyutları ve Giderilmesine İlişkin Çözüm Önerileri”, *Yeni Türkiye (Siyasette Yozlaşma Özel Sayısı II)*, C. 3, nr. 14, 1997, s. 1032.

*Ocak*⁴²⁹ romanında tarlaları ağalar tarafından gasp edilen Malatyalı Gülsüm Nine resmi işlemler için Malatya'dan yaya olarak iki kez Ankara'ya gelir. İkinci kez gelişinde de işlemlerini Türk Ocağı mensuplarının yardımıyla halledebilir. Onun söylediği; “Jandarma demek kamçı demek, vali demek kurum demek, ağa demek zulüm demek. Kamçıdan şikâyetlenirsen kurum aldırılmaz, kurumdaki kaçınırsan zulüm başını ezer.”(*Tefrika* 52) sözleri halkın memur, bürokrat ve ağaların zulmüne maruz kaldığının göstergesidir.

İki Süngü Arasında romanında jandarmalar, sıcak bir yaz günü hapishaneye götürülen Emine'ye bir dakikalık istirahati zor verirler. Emine'nin ellerine kelepçe takan bir çavuş onun acizliğini görüp “Kusura bakma Emine kız... Bu sefer bunu tak da, gelin olurken tepesi elmaslı altın bilezik kuşanırsın...”(s. 19) diyerek gururunu incitir.

Hicran romanında Fatma (daha sonra Hicran adını kullanır), Anadolu'da dağ hovardalarının eline düşer. Jandarmalar Fatma'ya destek olmak yerine onu öldüresiye döverler. Jandarmaların olumsuz tavrı Fatma'nın devlete güvenini sarsar.

*Ocaklılar*⁴³⁰ romanında bir köye vergi tahsili için görevlendirilen Cumhuriyet taraftarı, Türk Ocağı mensubu Tahsildar Emin Efendi, ağaların köylülere bazı senetler imzalatarak vergi borçlarını ödeyip sonra onları kendilerine bağımlı hale getirdiğini fark eder. Yolsuzluğa karşı mücadeleye karar verir. Emin Efendi'nin uygulamasının çıkarlarına engel olacağını fark eden tefeciler, defterdar ve valiye onun resmî mevkiine güvenerek kendilerini tehdit edip rüşvet aldığını söylerler. Emin Efendi'yi arayan emniyet güçleri üzerindeki paraları çıkarıp rüşvet delili gösterir. Emin Efendi köydeki yolsuzluk hareketinin örgütlü bir hareket olduğunu fark eder, çözümü ağaları vurmakta bulur. Kurşun bel kemiğine isabet eden polis müdürü felç geçirir, valinin çenesi kırılır. Hadise de kendiliğinden kapanır. Yazar romanı hâlihazırda gözlemlediği olay ve durumlardan yola çıkarak kurgular. Ancak romandaki olayların 1950'li yıllarda geçtiğini belirterek bürokrasideki bu aksaklığın uzun yıllar sorun oluşturacağı öngörüsünde bulunur.

Aysel romanında Yuvaköy Çavuşu Tekâlif-i Harbiye için köylüden yüz okkaya aldığını merkeze kırk okka olarak gösterir. Arta kalan altmış okkanın otuz okkası

⁴²⁹ *Hâkimiyet-i Milliye*, nr. 2131, 16 Haziran 1927-nr. 2260, 26 Teşrin-i Evvel 1927, s. 2.

⁴³⁰ *Hâkimiyet-i Milliye*, nr. 3447, 15 Şubat 1931- nr. 3492, 31 Mart 1931, s. 2.

Yüzbaşı'ya, yirmisi Mülâzım'e, onu da kendisine kalır. "Vurguncu, soyguncu" olarak nitelendirilebilecek bu kişiler, ülkenin/milletin en zor günlerinde otorite boşluğunu fırsat bilip çıkar sağlarlar. Sadık Çavuş, Yuvaköy'ün en zengini Hacı Nazif'le birlik olup zorbalıkla eski karakol çavuşunu görevinden aldırarak kendisi çavuş olur. Kazanın yeni kaymakamının Ali'nin arkadaşının tanıdığı oluşu, Hacı Nazif'le Sadık Çavuş'un oyunlarını bozar. Görev bilincine sahip yeni kaymakam, eski kaymakam Ertuğrul Bey'in rüştiyeden öğrencisi Ali hakkında yazdığı mektuptaki

"Muhterem meslektaşım; mektubumu size veren çocuk benim manevî evladımdır. Diğer bir çocukla bunu ben köyden getirip okuttum. Şehâdetnamesi aliyyülâdır. Onu himaye ediveriniz. Ve siz de bir gün ayrılırken, böyle bir mektup bırakınız..."(s. 89).

ifadelerini okuduktan sonra Ali'ye güvenir. Genç Kaymakam, Ali'nin verdiği bilgilere dayanarak Sadık Çavuş'u görevinden aldırıp eski çavuşu görevine döndürür. Kaza yıllarca sahtekâr ve çıkarıcı idarecilerle yönetilmiş olmalı ki o anki kaymakamın âdil davranışı olumsuz bürokrat imajını hemen değiştirmez. Kaymakamın Sadık Çavuşu görevinden alması üzerine Ali'nin annesinin söylediği "Sadık gider, Ahmet gelir, onlar hep bir değirmen malı..."(s. 95) sözleri halktaki umutsuzluğun, güvensizliğin göstergesidir. Kaymakam halk arasında salgın kâtipliği olarak bilinen Tekâlif-i Harbiye kâtipliğine Ali'yi atar. Yöre halkı da Ali'nin bu görev için gereken sorumluluğu yerine getireceğine inanır. Ali'nin babası büyük sorumluluk gerektiren, halkın gözünde çok saygın bir meslek olan salgın kâtipliğine atanan oğluna, dürüstlükten taviz vermemesini ve milletin hakkını yememesini öğütler. Bu görevi beklentiler doğrultusunda yerine getirmeye çalışan Ali'nin toplumsal saygınlığı artar.

Aşkın Temizi romanında eşi askere alınan Hacer Gelin'e tecavüz eden bir asker kaçağına, jandarma engel olmak yerine destek olur. Jandarmalar savaş yıllarındaki otorite boşluğunu fırsat bilip halkın temel gıdalarına dahi el koyarlar. Bir kadının ihtiyacı olan yağı odunların arasına sakladığını gören jandarma, yağa el koyar. Kadın kendisine yağın çocuğunun rızkı olduğunu söyleyip yalvarınca ona acıyıp geri vermek yerine kadını döver. Jandarmanın kadına yaptığı zulme tanık olan Mebus Ağaoğlu Ahmet, durumu mutasarrıflığa iletir. Mutasarrıflık jandarmaya gereken cezayı vermek yerine, mutasarrıfı memleketten sürmekle tehdit eder; jandarma ise hiç sorgulanmaz. Ağaoğlu Ahmet sinmez, İstanbul'a gidip keyfi uygulamaları nazırlığa bildirmeye karar verir. Aradan bir yıl geçmesine rağmen Ağaoğlu Ahmet, o vilayete geri dönmez. Bir

yıllık süreçte vilayetin bürokrasında hiçbir değişim görülmez; mutasarrıftan destek gören jandarmalar halka zulmetmeye devam ederler.

Yazar bu romanda savaş yıllarında öğretmenlere maaş ödenmediğini, maaş talebinde bulunanların tehdit edildiğini vurgular.⁴³¹ Sadece çoluk çocuğunun nafakasını temin için para talebinde bulunan bir öğretmen, “Para yok, canın isterse. Seni şubeye tayin edelim.” diyerek tehdit edilir⁴³². Şubeyle kastedilen askerliktir. Askere gitmesi durumunda çoluk çocuğunun tamamen yoksullaşacağını farkında olan öğretmen, yapılan haksızlığı sineye çeker. Aynı romanda reji idaresinin halkı birbirine kışkırtarak, tütün vukuatı çıkardığından söz edilir. Tütün vukuatları, birçok insanın ölmesine ya da sakat kalmasına neden olur. Bu vukuatların davaları yıllarca sona erdirilmez.

Aynı romanda her görev yerinde yolsuzluğu ve zalimliğiyle öne çıkan “hırsız kadı”, o anda görevli bulunduğu yerde Mebus Dünbelekzade’nin de desteğini alıp halka zulmeder. Kadı esnafların en kaliteli eşya ya da ürünlerinde bile kusur bulup onları ucuz satın almaya çalışır, kendisine karşı koyanlara da ağır cezalar verir. Yöre halkının çoğu “kadı”nın işkencelerine boyun eğer, yaptıklarını sineye çeker. “Kadı”nın kasabanın belalısı kasap Deli Osman’dan aldığı eti, ağır sözler söyleyerek geri göndermesi üzerine ilk kez bir kasabalı ona başkaldırır. Deli Osman kendisini tahrik eden kadıyı meydanda odunla döver. Dayak yiyen “kadı”nın itibarını sarsılır. Halka eskisi gibi işkence edemez, yalnız “saman altından su yürütme”ye devam eder. Hiçbir niteliği olmayan Dünbelekzade de mebusluk görevi sayesinde belirli bir saygınlık kazanır. Ona kıymet verip ondan yardım bekleyenler de onun gibi niteliksiz ve çıkarıcı kişilerdir. Tekâlif-i Harbiye vergisi sayesinde yaptıkları yolsuzluklara, yasal görünüm kazandıran siyasetçi ve bürokratlar, -*Aysel* romanında olduğu gibi- halktan cephedekilere yardım amacıyla toplanan ihtiyaç maddelerinden/eşyalardan yüzdelik alıp kısa yoldan zengin olurlar. Halktan bazısı çıkarları gereği bu kişilere destek verirken sorumluluk sahibi Yüzbaşı Refik Tekin yolsuzlukta sınır tanımayan Mebus Dünbelekzade’yi

⁴³¹ Savaş yıllarında ve Cumhuriyetin ilk yıllarında finans sorunu eğitimin en önemli sorunudur. 1913 tarihli Tedrisat-ı İptidadiye Kanun-u Muvakkatiyle ilköğretimin finansmanı il özel idarelerinin toplayacakları gelire bağlandığından, tüm yetkiler bu kurumun elindedir. Kurum öğretmenlere maaşını düzensiz vermekte, keyfi olarak alçaltıp yükseltmektedir. Zamanla il özel idarelerinin yetkileri kısıtlanır; 1923 yılında çıkarılan bir yasayla öğretmen maaşlarının tabanı belirlenir; 1927 yılında çıkarılan Eğitim Vergi Yasası’yla okul masraflarının toplanmasında il idare kurullarının yetkileri kaldırılır. 1935 yılında çıkarılan Eğitim Müdürleri Yasasıyla da il idare kurullarının pratikte bir etkinliği kalmaz; yönetim tamamen bakanlık denetimine alınır. Bkz. İlhan Tekeli, “Osmanlı İmparatorluğu’ndan Günümüze Eğitim Kurumlarının Gelişimi”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1983, C. 3, s. 661-662.

⁴³² Yazar, *Sansaros* romanında da savaş yıllarının karışık ortamından yararlanan yozlaşmış tiplerin kendilerine karşı koyanları cepheye sürmekle tehdit ettiğine işaret eder.

“Mebus oldunuz diye keselerimizin hisse-i şayiasına, vatanın tapu senedine, boğazlarımızın bir lokmasına hak kazandınız. Alınız gözünüze, dizinize dursun! Satınız, talan ediniz, Allah belanızı versin! (...) Koca Türkiye’yi salhaneye çevirdiniz.”(s. 319).

sözleriyle uyarır. Yüzbaşı’nın sözleri onlar üzerinde hiçbir olumlu tesirde bulunmaz, onlar kendilerine karşı koyan Yüzbaşı ve Erden’den intikam almaya karar verirler. Devrin savaş yılı olması dolayısıyla adalet sistemindeki boşluk ve kargaşa onların işlerini kolaylaştırır. Merkeze verdikleri jurnaller sayesinde bir yandan merkezdekilerin güvenini kazanıp kendi yolsuzluklarını örtbas ederken, bir yandan da yolsuzlukları ve çıkarları önünde engel gördükleri kişileri cezalandırmaya çalışırlar. Mebus Dünbelekzade’yle kadı kişisel çıkarları önünde engel gördükleri Erden’in hükümet aleyhinde propaganda yaptığına dair mektup yazarlar. Bu jurnalden istedikleri sonucu elde edemeyince İstanbul’a/merkeze onun hakkında yalan beyanatlar içeren telgraf çekerler. Tıbbiye öğrencisi Erden, arkadaşı Yüzbaşı Refik Tekin’in de desteğiyle vilayette gerekli kurumlara başvurarak kendisine atılan iftiraların dayanaksız olduğunu, onların görevlerini nasıl kötüye kullandıklarını delillendirir. İsnat ettiği suçları dellillendiremeyen kadı, vali tarafından görevden azledilir. Erden ve Yüzbaşı Refik Tekin yolsuzlukları görmezden gelmeyip gereken müdahaleyi gösterir. Erden’in mücadelesi kendisine atılan iftirayı temizlemek gayesiyle olduğu kadar, elindeki yetkiyi kötüye kullanıp hem halka hem de devlete zarar veren “kadı”nın gereken cezayı bulması içindir. Sorumluluk sahibi yurttaş ve vali sayesinde yetkisini kötüye kullanan kadı gereken cezayı bulur, sarsıntı geçiren adalet mekanizması düzene girer.

Zekeriya Sofrası romanında görev bilinciyle hareket eden bürokrat/memur vardır. Birsin Alpagot’un evinde düzenlenen “Zekeriya Sofrası” esnasında işlenen cinayeti tetkik eden polis müdürü, cinayeti incelerken peşin hükümle hareket etmez. Cesetlerin yerdeki konumuna göre tahmin yürütür. Kesin bir delil elde etmeden kimseyi suçlamaz. *Tan* gazetesi muhabiri Mecdi Sadrettin’in Maviş’in gerçek kimliğini çözümü ve gazetecilik deneyimleri, daha sonra da Maviş’in tuttuğu günlüklerin okunması cinayetin çözülmesini sağlar.

Bir Şoförün Gizli Defteri romanında Mütareke devrinin ileri gelir nazırlarından biri, usule aykırı hareket eden bir kerhanede yakalanır. Baskında yakalanmanın siyasî itibarına gölge düşüreceğinin farkında olan nazır, baskını gerçekleştiren Merkez Memuru Dilaver Bey ve emrindeki memurlarını Polis Müdürü Umumîsi Azmi Bey’e şikâyet ederek hatasını kapatmaya çalışır. Görev bilinciyle hareket eden Dilaver Bey ve

memurlarının görevlerini yerine getirdiklerini belirtip şikâyetle bulunanlara başvuru mercii olarak Sadrazam'ı gösterir. Yazar *Zekeriya Sofrası* ve *Bir Şoförün Gizli Defteri* romanlarında olumlu bürokrat tipi çizerek o dönemde İstanbul'da nadir de olsa görev bilinciyle hareket eden bürokratlara rastlanabildiğine dikkat çeker; görev bilincine sahip, dürüst memur/bürokratlar çoğalınca adalet mekanizmasının düzene gireceğini vurgular.

Sansaros romanında Sansaros'un dedesi Ziver Usta boğazlanıp öldürülünce hiçbir kurum katilleri aramaz. Başta kadı olmak üzere imamlar, şer'i mahkeme kâtipleri şeriatı da oyunlarına âlet ederek -Ziver ustanın karısıyla kızının kendilerinden başka mirasçısı olmadığı için eşyalarının satılmasına karşı çıkmasını umursamadan- malı yağmalarlar. Yağmaya karşı çıkan kaymakam kadı ve kâhyasının İstanbul'a "zındık kaymakamın şer'i şerifin uygulanmasına engel olup halkı galeyana getirdi" ifadeleri yazılı telgrafi üzerine Dâhiliye Nazırı Şerif Paşa tarafından azledilir. Kaymakamın azlinden cesaret alan kadı, işbirlikçilerinin de desteğini alarak Ziver Usta'nın borçlu olduğunu iddia eder. Sansarosların evindeki Mustafa Kemal (Atatürk)'ün camlı çerçeveli resmi de bu gerekçeyle satılır. Batum'dan getirdiği parayla borç ödeyen Kaplan Reis "kadı"nın yaptığı her şeyi sineye çeker; ancak karısına tokat atan mübaşir ve kadıyı öldürür. Kaplan Reis kadıyı öldürmekle sadece ailesinin intikamını değil, bütün masum insanların intikamını alır. Kadıyı hiçbir biçimde suçlamayan mahkemenin kendisini nasıl bir cezaya çarptacağını fark ettiği için dağa çıkıp eşkıya olur. Devrin çarpık düzeni kahramanı eşkıya yapar. Bu durumu anlatıcı: "Takası ile çalışan, çoluk çocuğunu geçindiren, vergisini veren, askerliğini yapan, harp cephelerinde yaralanan Kaplan Reis eşkıya olmuştu."(s. 61)⁴³³ sözleriyle eleştirir.

Aynı romanda "Kovan" adlı yuvanın müdürü ve mubassır, çocukların nafakasına göz dikerler. Yuva Müdürü çocuklara gönderilen yiyecekleri eve götürür; mubassır kendi çocuğunu yuvada barındırmayı kâr sayar. Çocuğu yuvada kalıp yuvanın her türlü imkânından yararlanır; mubassır çocuğu olduğu için ayrıcalıklı "elkıran, başkesen"dir. İdarecilerin yaptıkları yolsuzluklar, yuvadaki çocukların gözünden kaçmaz. Sansaros yuva müdürünün kendi evine götürmek üzerine verdiği yağı, eve götürmek yerine aşçıya verip yemeklerine kattırır. Bu davranışı bilinçli ve zekicedir, bu davranışıyla müdüre yetkisini kötüye kullanmaması gerektiğini hatırlatır. Çıkarı her türlü değer

⁴³³ Dağdakilerin muharebeye gitmek için teslim olmaları durumunda affedileceğine dair fermanın çıkması üzerine Kaplan Reis teslim olup muharebeye katılır.

üstünde tutan müdür ise kendisini suçlamaz, çocuğu cezaya çarpıtır. Öğretmenler ise hadise hakkında tutanak tutup doktor ve müddeiumumîyi çağırırlar. Yetimhaneye muayene için gelen Yüzbaşı Doktor, muameleyi “vahşilik” olarak nitelendirir; hadiseyi “ceza kanunca, mektep nizamınca, insanlıkça ve vicdanca” takip ederek millî bir vazife olarak göreceğine söz verir. Sözde haklılığını ispat etmek için her türlü yola başvuran müdür, valiye öğretmenlerin çocuklara babalarını devletin öldürttüğünü söyleyerek onları devlete karşı kıskırttığını söyler. Yolsuzluğunu kapatmak için her türlü kılıfı hazırlar. Validen hadisenin incelenmesi için Polis Müdürü Hafız’ın görevlendirilmesini talep eder. Hafız Bey müdürün akrabası olduğu için müdür ve mubassıra hiçbir ceza verilmez. Müddeiumumî ifade vermek üzere İstanbul’a çağrılır. Yüzbaşı Doktor Sîna çöllerine, Sanasros’a destek olan öğretmenler de ıssız bucaklara sürülürler(s. 85). Savaş yıllarının karışık ortamından yararlanan müdür yaptığı yolsuzluğu kapatır. İnsanı duygularını öne çıkarıp dürüstlük ilkesiyle hareket edenler ise, adalet mekanizmasındaki aksaklığın mağduru olurlar.

Kovan adlı yuvada çocukların oynadığı düğme oyununda kazanmak karşılığı olarak “yutmak” ifadesi kullanılır. Oğlunun düğme oyununda Sansaros’a yenilmesini kabullenemeyen mubassır, müdürün de desteğini alıp hadiseyi çarpıtarak gazetelere yansıtır:

“Garip bir hastalık: Düğme hastalığına tutulan küçük bir çocuk. Bu çocuk evvelce bir ahmaktı. Adeta meczuptu. Sonra hırçın bir delillğe uğradı. Mektep idaresinin babacasına ve son derece şefkat ve ihtimamla bakması yüzünden akli yerine gelmişse de bu kere de düğme çalmağa başlamıştır. Mektep arkadaşlarını çamaşırlarında, elbiselerinde düğme bırakmıyormuş. Hatta daha garibi ve tehlikelisi şudur ki, merhum olarak çaldığı düğmelerden hoşuna gidenleri çiğnemedi yutuyormuş.” (s. 88)

Hakikatin farkında olan jandarma komutanı “Bu oyunlarda yutmak demek, kazanmak demektir. Çocuk, düğme oynadım; kazandım demek istiyor.” diyerek yuva müdürü ve polis müdürünü uyarır. Yuva idarecileri de bu gerçeğin farkındadır. Onların asıl niyetlerinin Sansaros’tan öç almak olduğunu fark eden jandarma komutanı, bir şehit çocuğuna ceza olarak dayak atılamayacağını, hakaret edilmemesi gerektiğini söyler. Ceza ve hakaretlerin devam etmesi durumunda hadiseyi Harbiye Nazırına, Sadrazama, Mebuslar Meclisine kadar ileteceğini belirtir. O vakitler devleti idare edenler birbirleriyle hesaplaştığı için kendilerine kimsenin bir ceza vermesinin mümkün olamayacağını düşünen polis müdürü, uyarıları hiç önemsemez. Bir önceki kış cephede yaralanıp hava değişimine yollanan askerlere yardımcı olmak için günlerce mücadele

gösteren jandarma komutanı, cephede yaşananlara yakından tanık olduğu için şehit çocuklarına yardımını kutsal görev bilir. Polis Müdürü bu acı gerçekten habersiz olduğundan, onun gözünde şehit çocuklarının sıradan çocuklardan her hangi bir farkı yoktur. Romanda duyarsız/çıkarıcı emniyet mensupları ve yuva idarecilerinin karşısında duyarlı jandarma komutanı vardır. Yazar bu romanında olumlu bir jandarma örneği sunarak Türk toplumunda farklı jandarma tiplerine rastalanabileceğine dikkat çeker.

Yazar aynı romanında yolsuzluk olayları karşısında disiplinli hareket edilmesi durumunda, yolsuzluk zincirinin kendiliğinden çözüleceğine dikkat çeker. Yaptığı yolsuzluklarla tanınan malmüdürü, cephede ölenlerin yakınlarına verilmesi gereken maaşları alını gösterip kendisi el koyar. Onun mağdurlarından biri de Balkan Savaşı'nda şehit düşen Cafer Çavuş'un ninesi Yeter kadındır. Yeter kadının mağduriyetini haber alan kaymakam, maliye müfettişini teftiş yapmak üzere görevlendirir. Malmüdürü yolsuzluk eyleminde örgütlü hareket eder. Maliye müfettişinin geleceğini haber alan malmüdürü yolsuzluğu kapatmak için bazı yöntemler geliştirir. Gelen müfettişe Dölükara kızı Kahpe Yeter namıyla bilinen kadını, şehit ninesi Yeter olarak tanıtip “Ben aylıklarımı yıllardan beri günü gününe alırım. Allah’tan korkmadan malmüdürüne nasıl iftiracıkta bulunur.”(s. 123) dedirterek yalancı şahitlik yaptırır. Mesleği dolayısıyla çeşitli yolsuzluk yöntemiyle karşılaşan maliye müfettişi, Balkan Savaşında şehit olan birinin ninesinin, o kadar genç görünmesinden kuşkulandır; kasabada bir takım soruşturmalar yaparak malmüdürünün oyununu çözer. Dölükara kızı Kahpe Yeter biraz sıkıştırılınca yalancı şahitliğini itiraf eder. Müfettiş ulaştığı delillerle malmüdürünü tutuklatır ve onun kimseyle görüşmesine izin verilmez. Kasabanın genç kaymakamı sorumluluk sahibi bir bürokrat olup örgütün elebaşını cezalandırarak kasabada gerçekleşmesi olası birçok yolsuzluğun önüne geçer.

Yazar bu romanda iyi niyetli gibi görünen bazı derneklerin bazı adlar altında halkı dolandırdıklarını, belirli bir süre halkı sömüren bu derneklerin görev bilincine sahip bürokrat ve memurlar tarafından gereken cezaya çarptıldığını vurgular. Sansaros’a iş bulmak üzere “Kimsesizlere İş Bulma Cemiyeti”ne başvuran adlî reis, bu cemiyetin işe aldığı kişilerden bir buçuk lira peşin aldığını öğrenir. Adlî Reis, bir komiserle iki polis çağırarak yazıhane hakkında talimat yapmalarını ve onların kaç kişiden böyle bir buçuk lira aldıklarını tespit etmelerini emreder.

Bir Kızın Masalı romanında hapisane müdürü İlki'nin tutukluluğu esnasında yatağının altında kokain şişesinin bulunduğunun ihbar edilmesi üzerine, İlki'yi hemen

yargılamak yerine, iftira ve oyun olması ihtimali üzerinde durup incelemeler yapar. Şefin yaptırdığı incelemeler, kokain şişesinin İlki ve onun lehinde şahitlik yapan Süleyman Süngü'den intikam almak için fırsat gözleyen kişinin -maktulün babasının- oyunu olduğunu ortaya çıkarır. Şef -*Zekeriya Sofrası* romanındaki polis müdürü gibi- karşılaştığı durumu değerlendirirken ön kabullerle ve görünürdeki ipuçlarıyla yetinmez, belirli bir süre araştırma ve incelemeler yapıp delilleri değerlendirerek sonuca varır. Maktulün babası İlki ve lehine şahitlik yapan Süleyman Süngü'den de intikam almakta kararlıdır. Onları suçlu göstermek için daha birçok yöntemle başvurur. İlki'nin sevgilisi/suç ortağı tarafından yazıldığı süsü verilen mektupta yazılı

“Sayın dostum Bay Süleyman Süngü, sana ne kadar teşekkür etsem azdır. Geçenki mahkemede benim lehime, daha doğrusu İlki'nin lehine ettiğin iyi şahitlik dünyalara değer. Talimatı harfi harfine tatbik ettin. Ben de ilk vaadim olan iki yüz kâğıdı gönderdim. Son muhakeme yaklaştı. O gün de himmetini bekliyorum. İkinci vaadim olan üç yüz lirayı hemen salondan çıkınca elinde bil, büyük teşekkürler ve selamlar. İmza: Mustafa Nalbur.”(s. 54).

ifadeleri okuyan şef, yine ön kabulle hareket etmek yerine, gerçeği ortaya çıkarmak için bazı incelemeler yaptırır. Mektubun düzmece olduğu daha ilk okuyuşta şefin gözünden kaçmaz(s. 54). Zabitanın yaptığı incelemeler, Süleyman Süngü'nün cüzdanının ve yazılan mektubun maktulün babasının emirleri doğrultusunda hazırlandığını ortaya çıkarır. Son duruşma esnasında maşa olarak kullanılanların hepsinin verdiği bilgiler, İlki'ye isnat edilen suçlamaların düzmece plandan ibaret olduğunu gösterir(s. 59).

Aka Gündüz hikâyelerinde “görevi kötüye kullanma” meselesine geniş yer verir. Altın Top”⁴³⁴ hikâyesinde Balkanlarda bir yöreye aşar müdürü olarak atanan memur, o devirde oldukça suiistimal edilen bir meslek olan aşar müfettişliğine, güvendiği bir kişinin atanmasını sağlar. Onun sekiz aylık görevi esnasında oldukça iyi sonuç elde edilir.

“Emsali Misillu”⁴³⁵ hikâyesinde emval-i metrûkeyi kimin adına kaydettirirse bir ay sonra ondan ödünç para ya da mahsullerin tahmini ölçüsünde makbuzsuz pay alan mutasarrıf, komiser, jandarma komutanı ve kasaba eşrafından birkaç kişinin de desteğini alıp yolsuzluk halkası oluşturur. Çıkarlarına engel olan Emval-i Metruke Reisi'nin eşine sözde emanet para bırakıp oyundan haberi olmayan dürüst ve görev bilinciyle hareket eden müddeiumumîyi de beraberlerine alarak sözde aldıkları ihbar

⁴³⁴ *Cumhuriyet*, nr. 49, 24 Haziran 1924, s. 4.

⁴³⁵ *Cumhuriyet*, nr. 61, 6 Temmuz 1924, s. 4.

üzerine reisin evinde tahkikat yaparlar; eşine kendilerinin verdikleri parayı rüşvet delili gösterirler. Bu hadise üzerine reis iki yıl tutuklu kalır. Yolsuzluğu açığa çıkmayan mutasarrıfa da “vali” olarak atanması teklif edilir, fakat mutasarrıflık mesleğini yolsuzluk için daha elverişli bulduğu için kabul etmez. Bir yıl daha bu göreve devam edip işbirlikçileriyle memleketi soyan mutasarrıf “çalacak bir şey kalmayınca” bir yıl önce teklif edilen valilik görevini kabul edeceğini belirten başvuru yapar. Seçimi açık arayla kazanan mutasarrıf, nazır olmak üzere iken trafik kazasında ölür.

“Mukaddes Köpek”⁴³⁶ hikâyesinde İstanbul’daki yetkililerin ve valinin desteğini alan zabıta ve tahsildarlar köylüyü sömürür, onlara şiddet uygular, birçok köylü onlardan yedikleri dayak yüzünden ölür. Köylüler mahkemeye başvurursa da Yahudi Doktorun, iddialarını yalanlayan rapor vermesi üzerine birçok köylü hapse atılır. Doktor yerine görevlendirilen Baytar Muavini vicdanlı bir kişidir, ölen bir kişi hakkında; “ölenin ciğerlerini, yüreklerini çürük içerisinde gördüm” diye rapor yazınca Fizan’a sürülür. Annesi ve babası Zaptiye ve Tahsildar tarafından öldürülen Çoban Osman, Zaptiye’nin kolunda çavuş rütbesini görünce “Anamı babamı öldürdü diye mi bunu çavuş yapmışlar?” diye tepki gösterince, Tahsildar ve Zaptiye onu da öldürmek ister. Onu yakalamayı başaramayınca ona, atlarını vurmak üzere yol bağı (pusu) kurduğu iftirası atarlar. Sürekli müfrezelerden kaçan Osman bir gün müfrezelere yakalanır, telsim olduğunu söylemesine rağmen kurşuna dizilip öldürülür; kellesi ibret-i âlem için vilayet merkezine dikilir. Çoban Osman’ın öldürülmesinden sonra köpeği “Akbaş” pusuya yatıp iki zaptiye, bir tahsildar ve çavuşu parçalar. Yazar hikâyeyi masalsı bir sonla bitirerek zalim bürokratların cezasını bulacağını vurgular.

“Bir Terceme-i Hâl Varakası”⁴³⁷ hikâyesinde hürriyet ilan edilince kaymakamlığa atanan Ali, 31 Mart ilan edilince Nalbant Mehmet Ustayla Bakkal Salih Ağa’nın mürteci olduğunu ileri sürüp onların kollarını bağlatarak Liva merkezine göndertir. Ödül olarak takdirname alır, maarif müdürü olur; madalya alır, beş kez mutasarrıf vekâletinde bulunur. Daha sonra ehliyet ve liyakati dolayısıyla mutasarrıf olarak görevlendirilir. Görevlendirildiği sancağın müftüsünün desteğini alan Ali; komiser, jandarma zabiti ve tahsil baş memurunu maiyetine yazıp onlarla işbirlikçilik yaparak köylüyü soyar. Mültezimle işbirlikçilik yaparak halkın pazara getirdiği tereyağını çok ucuza alıp İstanbul’a çok pahalıya sattırır. Ahzıasker Şubesi Reisini

⁴³⁶ *Cumhuriyet*, nr. 71, 19 Temmuz 1924, s. 4.

⁴³⁷ *Cumhuriyet*, nr. 64, 9 Temmuz 1924, s. 4.

muhalf olarak tanıtıp Van civarına sürdürür; eşraftan dört kişiyi “düşman tayyarelerini bekliyorlar” diye Divan-ı Harbe göndertir. Halkın çoğunun bürokratların baskısıyla sinmesine karşın Süleyman Efendi, kabine azalarına onun halka verdiği zararları ve yaptığı yolsuzlukları belirten uzun bir mektup yazar. İlk girişimi başarısız olan Süleyman Efendi yılmaz, mücadeleye devam eder. Nazırın değişmesi Süleyman Efendi’nin mücadelesini kolaylaştırır. Sancağa teftişe gelen müfettiş, Ali ve diğer bürokratların yaptıkları yolsuzlukları tespit eder. Şura-yı Devlet, ona çaldıklarını geri iade ettirir; resmî kurumda çalışmasını yasaklar. Çaldığı mallarının çoğuna el konulmasına rağmen aşırıdıklarının çoğu da tespit edilemez. Daha sonra İstanbul’a yerleşen Ali, burada fabrikalar işleten ileri gelir zenginlerden olur.

“Yepyeni Bir Bayram Tafsilatı”⁴³⁸ hikâyesinde ilk Cumhuriyet bayramı kutlamalarında fasulye sıriklarına “malmüdürü”, kazma sapına “tahsildar”, bahçe kazığına “mültezim” görüntüsü verip sonra onları gaz döküp yakarak, fişeklerle ateş edip yok ederek kendilerine verilen görev ve yetkiyi çıkarlarına aracı edip halka zulmeden bürokrat ve memurların tarihe karıştığı/karışacağına işaret edilir. Bu temsili seyredip coşan halkın söylediği “Kahrolsun aşar! (...) Yaşasın aşarı kaldıranlar! Varolsun aşarın kalkma bayramı! Yaşasın çiftçilik bayramı!” sözleri halkın sevinç ve umut duygularının yansımasıdır. Cumhuriyet döneminde halk kendisine yüklenen ağır vergilerden ve yozlaşmış memurların zulmünden kurtulacağını ümit etmektedir.

“Küçük Sıhhiye Memurunun Hikâyesi”nde kaymakam, malmüdürü, doktor ve jandarma tuzağa düşürmek istedikleri kadınla evlenen sıhhiye memurunu sürdürerek ondan intikam alırlar. Devrin bürokratik yapısı adalet ilkesinden o kadar uzaktır ki sıhhiye memurunu sürdüren bürokratlar evraklara birçok iftira ekleyerek Şûra-yı Devlet’e kadar iletirler. Şura-yı Devlet’te kendisine isnat edilen suçlamaların iftiradan ibaret olduğunu kanıtlayamayan sıhhiye memuru intihar eder(*Hayattan Hikâyeler*, s. 118-123).

“Sinemacı Hayret Efendi’nin Hikâyesi”nde sinemasına ücretsiz girmek isteyen memura acizane boyun eğen Hayret Efendi; memurun yakınlarını da sinemaya ücretsiz sokmasına izin vermez. Memur, onun sinemasında devlet aleyhinde film seyrettirdiğini iddia ederek sinemasının kapanmasına neden olur. (Bkz. Yargı Sisteminde Yozlaşma, s. 243)

⁴³⁸ *Cumhuriyet*, nr. 92, 9 Ağustos 1924, s. 4.

“Şahin Efendi Bozlağı”⁴³⁹ hikâyesinde Zaptiye Yüzbaşısı Şahin Efendi, yöre halkına zulmedip halkın ırzına ve malına zarar verir. Yöredeki Âşık Ali adlı ozan da onun mağdurlarındandır. Şahin Efendi’ye olan tepki ve sitemini bozlağıyla dile getirebilir:

“Milleti ezersin, kızlar bozarsın/

Sonra da kalemi alır yazarsın/

Mahkeme yerinde yan çizersin

Tufandan tufansın Şahin Efendim.”

Bu dizelerden de anlaşılacağı üzere Şahin Efendi halkın canına, malına ve ırzına zarar verir. Kendisine karşı koyan ya da çıkarları önünde engel gördüğü kişileri öldürtür. Kerestecilik sayesinde servet edinen Salınlı bir delikanlıya bir nedenden dolayı kızıp bir gece yarısı pusu kurdurarak onun adamlarını öldürtür. Reji ve kaçakçıyla işbirlikçilik yapan Şahin Efendi, Bolu tarafında zorla “ayıngacılığa” mecbur olan Topaloğlu adlı gencin çıkarlarına engel olmasından endişelenip kolcubaşına öldürtür. Şahin Efendi’nin adamlarından Hasan Efe, Âşık Ali’nin sevgilisi Gülkız’a sevdalanır. Şahin Efendi’nin desteğini alan Hasan Efe, pusu kurup Ali’yi yaralar. Dönemin savaş yılları oluşu dolayısıyla adlî kurumlarda otorite boşluğu vardır. Adlî kurumlardaki memurlar onun ahababı olduğu için kimse yolsuzluk ve zulmün üzerine gidemez. Yöre halkı Şahin Efendi’den hesap soramaz, ona karşı koyamaz, aleyhinde konuşmaya dahi cesaret edemez. Yöre halkını sömüren Şahin Efendi Balkan Savaşı’ndan sonra emekli olur. Mütareke dönemine kadar maddî varlığını gizler. Mütarekeden sonra İstanbul’a gidip servetine servet ekler.⁴⁴⁰

Yarım Osman tiyatrosunda mültezimler I. Dünya Savaşı’nın serbest ortamını fırsat bilip aşar vergisi aracılığıyla halka zulmeder. Sindirilen halk mültezimin zulmü karşısında boyun eğer; karşı koyan tek kişi Yarım Osman’dır. Yarım Osman’ı sindiremeyen Mültezim, onu Frenk Zabitleri’nin de kendilerini desteklediğini söyleyerek sindirmeye çalışır. Jandarma’nın Millî Mücadele taraftarı oluşu, Yarım Osman’ın mücadelesini kolaylaştırır. İstismarcı Mültezim Jandarma tarafından gereken cezaya çarptılır(s. 6-8).

⁴³⁹ *Türk Yurdu*, C. 5, nr. 34/228, Teşrin-i Sâni 1930, s. 21.

⁴⁴⁰ Halka yaptığı zulüm ve işkencelerle ünlenen Şahin Efendi, Âşık Ali’nin bozlaklarında destanlaşır.

O Bir Devirdi tiyatrosunda Müftü Tomruk Hoca, eşi cepheye gönderilen bir kadın Hacı Yusuf tarafından taciz edilince kadına destek olmak yerine, ona Hacı Yusuf'un kararına uymasını telkin eder. Kendisi de eşi cepheye alınan Fatma'yı taciz eder. (Bkz. *Ezilen Kadın*, s. 49-50)

Aka Gündüz, ahlâkî değerlerini yitiren yozlaşmış bürokrat ve memurların otoritedeki boşluktan da yararlanarak görev ve yetkilerini, kişisel çıkarları için aracı ettiklerini vurgular. Halkın çoğu onların baskı ve zulümleri karşısında sinmekle birlikte, birkaç kişi karşı koyma cesareti gösterir. (*Aşkın Temizi*, “Mukaddes Köpek”, “Sinemacı Hayret Efendi'nin Hikâyesi”, *Yarım Osman* gibi eserlerde). Toplumda görev bilincinden uzak, yozlaşmış memur ve bürokratların sayısının çok olduğuna dikkat çeken yazar, sorumluluk duygusuyla hareket eden bürokratların kurnaz, bilinçli yöntem ve mücadeleleri sayesinde yolsuzlukların önüne geçilebileceğini vurgular. (*Sansaros*, *Zekeriya Sofrası*, *Bir Kızın Masalı*, “Bir Adliye Rezaleti” gibi eserlerde).

2.4.1.1.2. Rüşvet

Rüşvet kavramı; kamu görevlilerinin, kamusal mal ve hizmetlerin arz edilmesinde görev ve yetkilerini kötüye kullanarak, muhatap oldukları kişi ve kurumlara ayrıcalıklı işlem yapmaları ve bu suretle para ve/veya diğer şekillerde menfaat elde etmelerini ifade etmektedir. Daha kısa bir tanımla rüşvet, şahsî menfaat için görev ve yetkinin kötüye kullanılmasıdır. Rüşteti doğuran olay ya bizzat kamu görevlisinin isteği üzerine gerçekleşir ya da rüşvet kamu görevlisinin muhatap olduğu kişi veya kurumlar tarafından önerilir.⁴⁴¹ Rüştvet olgusu toplumsal norm sisteminin dışında oluşan, meşruiyet alanının haricinde cereyan eden ikili çıkar sağlama ilişkisi olup tüm insanlar tarafından ahlâksızlık ve yozlaşma olarak algılanmaktadır.⁴⁴² Aka Gündüz roman ve hikâyelerinde yozlaşmış memur ve bürokratların rüşvet almasına karşın görev bilinciyle hareket eden memur ve bürokratların kendilerine sunulan rüşveti reddedip rüşvet teklifinde bulunanlar hakkında yasal işlem yaptıklarını vurgular.

Bu Toprağın Kızları romanında Masume'nin eniştesi ona masumiyetini kanıtlaması için sözde destek oluyor görünürken rüşvet alarak onun bakire olduğuna

⁴⁴¹ Coşkun Can Aktan, “Siyasal Patoloji ve Siyasal Yozlaşma”, *Yeni Türkiye (Siyasette Yozlaşma Özel Sayısı II)*, C. 3, nr. 14, 1997, s. 1066.

⁴⁴² Hüseyin Yayman, “Siyasal Kültür ve Siyasal Yozlaşma”, *Yeni Türkiye (Siyasette Yozlaşma Özel Sayısı I)*, C. 2, nr. 13, İstanbul 1997, s. 703.

dair sahte rapor düzenletir. Doktor raporunda Masume'nin bakire görülmesi, mahkemeyi aleyhine sonuçlandırır. (Bkz. Düşmüş Kadın, s. 51)

*Ocak*⁴⁴³ romanında resmi kurumda rüşvet vermeden işini halletmesine şaşırان Gülsüm Nineye, Türk Ocağı mensubu Güner yeni Türk devletinde rüşvetin geçerli olmayacağını söyler.

Ben Öldürmedim-Kokain romanında Ali Bey imtiyazlı şirketten büyük rüşvet alan muhasebecisini kovup mahkemeye verir. II. Meşrutiyet döneminde muhasebecinin hamisi Vehap Bey, siyasî gücünü artırınca yalancı şahitler tutup Ali Bey'e rüşvet aldığı iftirası atar. Ali Bey'i hapse attırır. (Bkz. İltimas, s. 230-231; Değişen Değerler ve Siyasî Hayat, s. 262-263)

Bir Kızın Masalı romanında İlki kendisine taciz eden kişiyi kaza sonucu öldürür. Maktulün babası müdahil avukattan gerçeği çarpıtmasını ister. Buna karşın avukat, maktulün babasının kendisine davayı lehlerine sonuçlandırması için rüşvet teklif ettiğini belirterek, davanın İlki'nin lehine sonuçlanmasını sağlar. Maktulün babası, İlki'nin vekili profesöre de dava vekâletinden çekilmesi için rüşvet teklif eder, vekâletini üstlenmesi durumunda rüşvetin miktarını ikiye katlayacağını belirtir. Vekil Profesör onunla anlaşıyor süsü verip imzaladığı çeki mahkemeye delil olarak sunar. Mahkeme aleyhine sonuçlanan baba, İlki'den intikam almak için yalancı şahitler tutar. Hadisenin gerçekleşmesi esnasında olay yerinde bulunan şoförle de görüşüp ondan; "Hiçbir şey görmedik, (...) yalnız bu kızın tabancayla öldürüldüğünü gördük"(s. 35) demeleri durumunda onlara büyük miktarda para vermeyi teklif eder. Aksini söylemeleri durumunda tehdit eder. Şoför, Cumhuriyet Mahkemesinin gereken güvenceyi vermesi sonucu itirafta bulunur. Yazar Cumhuriyet mahkemelerinde rüşvetin ortadan kalkacağını vurgular.

Yazarın hikâyelerinde de rüşvet meselesi önemli bir yer tutar. "Zemzempınarı Davası"⁴⁴⁴ hikâyesinde Salih'in "Zemzempınarı" tarlasını işgal eden Hacı Fakı oğullarından Hafız Efendi, Salih kendisinden davacı olunca kaymakamlara rüşvet verir, onu jandarmalara dövdürür. Hacı'dan sık sık ve çok fazla rüşvet alamayan bir kaymakam onun evrakını üst mercilere gönderir. Evrakın dokuz yıl dönüp dolaşmasından sonra "Zemzempınarı davası" için on sekizinci defa mahkemeye çıkacak

⁴⁴³ *Hâkimiyet-i Milliye*, nr. 2131, 16 Haziran 1927-nr. 2260, 26 Teşrin-i Evvel 1927, s. 2.

⁴⁴⁴ *Cumhuriyet*, nr. 38, 13 Haziran 1924, s. 4.

Salih, Hacı'nın tarladan alacağı ürünün dörtte birini kadiya rüşvet verip mahkemeyi kazanmasından endişelenir. Yedi Vilayet Kadısı olarak tanınan dürüst “kadı”nın o kazada görevlendirilmesi Salih'i umutlandırır. Yasalara bağlı, rüşvet karşısı kadı kendisindeki bu özellikler yüzünden yedi vilayet dolaşır. O; rüşvetin kanunu batırdığı, vicdanı alt üst ettiği, Allah'ı unutturduğu, millet ve memleketi perişan ettiği düşüncesindedir. Bu nedenle kimse ona rüşvet teklif edemez. Onun o kasabada görevlendirilişine köylü sevinirken bey ve ağalar öfkelenir. Bu görevlendirilişe en çok sevinen Salih; evrakları, vergi makbuzlarını, tapu kâğıtlarını toplayıp onun huzuruna çıkar. Kadı ona hukukun en mükemmel biçimde işleyeceği güvencesini verir. Rüşvet karşısı “kadı”nın görevlendirilmesinden tedirgin olan Hafız, kadı rüşvete karşı olduğu için, Salih adına ona bal ve kaymak göndertir. Bu yöntem tutmayınca, “kadı”nın huzuruna çıkıp dokuz yıl önce “Zemzempınarı”nı Salih'e kiralık verdiğini, kira bedelini ödemeyen Salih'in kendisini mahkemeye verdiğini iddia eder, fakat kadiya bahçenin kendisinin olduğunu ispatlayacak güçlü bir delil sunamaz. Hukukun işlemesi durumunda mağdur olacağını fark eden Hafız, çözümü hile yapmakta bulur. Mahkeme günü adamlarından birini kadiya gönderip, Salih'in adına hindi, tereyağı, kumaş ve beşbirlik verdirir. Hafız'ın oyununu çözemeyen rüşvet karşısı kadı hileye aldanır, “Zemzempınarı davasını” Hafız'ın lehine sonuçlandırır.

“Bir Terceme-i Hâl Varakası”⁴⁴⁵ hikâyesinde Ali'yi dolandıran biletçi, Ali kendisine iftira atınca polise yüz para, Ali'ye dört kuruş vererek kurtulur.

“Bir Adliye Rezaleti”⁴⁴⁶ hikâyesinde anlatıcı Avrupa'da hatta dünya basınında Türk adliyelerinin rüşvetsiz yürümediğine dair iftira kampanyası başlatılmasından rahatsızdır. O tarihlerde ıslah edilmeye çalışılan Türk adalet sistemi, birkaç yozlaşmış adlî kurum mensubunun ahlâk dışı uygulamaları dolayısıyla olumsuz imajından tam anlamıyla kurtulamaz. Çoğunlukla Fransızların davalarını üstlenen Avukat Eğribüğüüzade Müstakim Efendi rüşvet almadan hiçbir davayı üstlenmez, müvekkillerine kendilerinden aldığı rüşvetleri hâkim, savcı ve adliye memurlarına vermek üzere aldığını söyler. Türkiye'de ikamet eden meşhur bir Frenk'in saygın bir müesseseden on bin lira alacağı vardır. Onun davasını üstlenen Müstakim Efendi, müvekkiline adlî kurum mensubu hâkim savcı, memur hizmetçinin her birine ayrı rüşvet vermeden davayı kazanmanın mümkün olmayacağını söyler. İstenen rüşvetin

⁴⁴⁵ *Cumhuriyet*, nr. 64, 9 Temmuz 1924, s. 4.

⁴⁴⁶ *Cumhuriyet*, nr. 126, 12 Eylül 1924, s. 4.

yaklaşık yedi bin lira olduğunu gören Frenk davadan vazgeçmeyi düşününce onu ikna eder. Böylece dava iki celsede sonuçlanır. Rüşvet alanın avukat değil de adliye mensupları olduğunu sanan Frenk, Beyoğlu’nda uğradığı her yerde

“Nafile işinizi dava etmeyiniz. (...) Gayet kolay bir usul var. Mebzul miktarda rüşvet veriniz. Türkiye’de adalet, adliye yok demeyiniz, nemize lazım, kim bekasını kaptırırsa, versin rüşveti, alsın mütebaki hakkını...”

sözlerini söyler. Bu sözleri Fransız gazetelerinde gören Avukat Eğribüğüzade araştırılması durumunda rüşvet alan kişinin adliye memurları değil de kendisinin olduğunu anlaşılmıştı. Tedirgin olur; mahkeme reisine Mösyö Jank davasını halletmekten duyduğu memnuniyeti dile getiren bir mektup ve bin lira hediye/rüşvet gönderir. Bu mektup Türk adalet sisteminde önemli kırılma noktası olur. Mektubu okuyan reis bey Türk adliyesinin imajını zedeleyen avukatı tespit eder. Mektubu ve rüşvet olarak gönderilen bin lirayı nazıra gösteren reis bey, kendisine sevinçten delirmiş süsü verip iki ay ortalıkta görünmez. Türk adalet sisteminin olumsuz imajını zedeleyen Avukat Müstakim Efendi’nin yolsuzluklarını ortaya çıkarmakta, ona gereken cezayı vermekte kararlıdır. Bu nedenle onun üstleneceği davayı yakından takip eder. Mahkemede reisi adalet sisteminin düzgün işleyişinden rahatsız olmakla suçlayan Eğribüğüzade, adliye odacıları tarafından adliyeden kovulur. *Gaflet* gazetesinin onun adliyeden kovulmasını eleştirmesine karşın, Fransız gazeteleri bu hadiseden; “Eğribüğüzade Müstakim Efendilerden kurtulan Türkiye adliyesindeki necabet ve istikameti tebrik ederiz.” şeklinde söz eder.

“Bir Mucip Kanun”⁴⁴⁷ hikâyesinde Ali’nin, Hacı Ağa tarafından gasp edilen parasını almak üzere tuttuğu avukat, Hacı Ağa’dan aldığı on para rüşvet sonucu Hacı Ağa’yla birlikte hareket edip Ali’ye arkadaş katili iftirası atar. (Bkz. Yargı Sisteminde Yozlaşma, s. 242; Ahlâkî Yozlaşma, s. 283)

“Katmerli Ahmet Efendi’nin Hikâyesi”nde Ahmet Efendi, Fatih’te kiraathane işletir. Rüşvet almayı, olağanlaştıran emniyet mensupları, diğer esnaflardan aldıkları gibi Ahmet Efendi’nin kazancından da “pay” almak ister. Serkomiser, Ahmet Efendi’ye önce üstü kapalı bir biçimde, sonra da açıktan rüşvet teklifinde bulunur. Emniyet güçlerinin tehdit etmesi sonucu dostları Ahmet Efendi’yi uyarır, ama o teslim olmaktansa mücadele etmeyi tercih eder. Mahkeme rüşvet meselesi üzerinde hiç

⁴⁴⁷ *Cumhuriyet*, nr. 202, 29 Teşrin-i Sani 1924, s. 4.

durmayıp Ahmet Efendi'yi "kumar oynatmak ve zabıta-i şahaneye hakaret etmek" suçlarıyla yargılar. Basın, Ahmet Efendi'yi karalama kampanyası başlatır. Bu kampanya sonucu Ahmet Efendi'ye yapıştırılan olumsuz etiket, Anadolu'ya da yayılır. Ahmet Efendi ilkeli ve dürüst davranmanın bedelini sürgünde yoksul bir hayat yaşamakla öder; ticaret hevesi, yozlaşmış emniyet güçleri karşısında yenik düşer.

Rüşvet sorununun Türk bürokrasisinin önünde büyük engel oluşturduğuna işaret eden yazar, bu sorunun çözülmesinin çok zor olduğunu vurgular. Küçük memurlara rüşvet vermek zorunda kalan halktan bazıları, mağduriyetini üst makamlara bildirir. Fakat çoğu zaman rüşvetçi memurlar hiçbir cezaya çarptılmaz. *Ben Öldürmedim-Kokain*, "Bir Adliye Rezaleti", "Katmerli Ahmet Efendi'nin Hikâyesi" vb. eserlerinde. Yazar sayıları çok az da olsa rüşvet karşıtı bürokratlara da rastlanabileceğine dikkat çeker. Rüşvet karşıtı bürokratlar çoğunlukla genç nesle mensupturlar. Yazar bu bürokratların şahsında rüşvet sorunun Cumhuriyet Türkiye'sinde zamanla çözüleceğini vurgular. *Ocak, Bir Kızın Masalı*, "Zemzempınarı Davası" vb. eserlerinde.

2.4.1.1.3.İltimas

Adam kayırma ya da torpil sözcükleriyle de ifade edilen iltimas olgusu "haksız yere ve yasa dışı kayırma, arka çıkma" anlamlarına gelmektedir. Bir kimsenin beceri, kabiliyet, başarı ve eğitim düzeyi vb. etkenler dikkate alınmaksızın sadece politikacı, bürokrat ve diğer kamu görevlileriyle yakınlığı esas alınarak bir devlet görevinde istihdam edilmesi iltimas örneği olup liyakat ve eşitlik ilkelerinin göz ardı edilerek yandaşlığın öne çıkarılmasıdır.⁴⁴⁸ Resmî kurumlarda iş bulmak ya da tayin yaptırmak isteyen kişinin kendisine referans olacak saygın birini tanıması, kişisel yetenekleri ve meslekî deneyimlerinden daha önemli olabilmektedir. Aka Gündüz roman ve hikâyelerinde bürokratik hayatta iltimasın yaygın olduğunu vurgulamakla birlikte sorumluluk duygusu ve görev bilinciyle hareket eden bürokratların liyakate öncelik verdiklerine işaret eder.

Ben Öldürmedim-Kokain romanında Ali Bey rüşvet aldığı için kovduğu muhasebecisinin Vehap Bey'den getirdiği iltiması kabul etmez. Vehap Bey'in hemşerisi olan muhasebeciyi kayırdığının farkında olan Ali Bey, onu "Cemiyet erkânından değil

⁴⁴⁸ Coşkun Can Aktan, "Siyasal Patoloji ve Siyasal Yozlaşma", *Yeni Türkiye (Siyasette Yozlaşma Özel Sayısı II)*, C. 3, nr. 14, 1997, s. 1068-1069.

ya Allah'ın damadı olsan nafil. Paraları nasıl paylaştığınızı biliyorum.”(s. 160) sözleriyle uyarır. II. Meşrutiyet döneminde gücünü artıran Vehap Bey, muhasebesini aklar, Ali Bey'e iftira atar. (Bkz. Değişen Değerler ve Siyasî Hayat, s. 261-262)

Onların Romanında daha önce de tapu dairesine çalışan Ahmet, Gülöz'ün *Yeni Gün* dergisinin sahibi Kemal Salih (Sel)'i aracı etmesi sonucu işe yerleşebilir. Kayırmacılık aracılığıyla İstiklâl Mahkemelerine kâtip atanan Ahmet, kişisel becerileri ve uyandırdığı güven sayesinde başkâtipliğe yükselir.

Aysel romanında Hacı Nazif; Ali, babası ve jandarma çavuşunun, eşini muharebe salgınına çaldığı gerekçesiyle dövdüklerini ve güya hamile kadının dayak sonrasında çocuğunu düşürdüğüne dair şikâyetle bulunur.⁴⁴⁹ Kazanın kadısı da Hacı Nazif'le işbirliği içerisinde. Kaymakam, Hacı Nazif ve “kadı”nın somut deliller sunması üzerine çok fazla güvendiği Ali'yi hapse atar. Ali; Aysel'in, annesinin düşürdüğü söylenen çocuğun kurbağacık olduğunu itiraf etmesi üzerine serbest bırakılır(s. 134). Hüküm verirken kişiye göre değil sunulan delillerle hareket eden kaymakam suçlu gördüğü Ali'yi hapse atarken daha sonra aksi delil sunulması üzerine serbest bırakır. Verdiği kararla iltimasın, yolsuzluğun önüne geçer.

Eğer Aşk... romanında padişahın damadının bir kadına sarkıntılık etmesine tepki gösteren Selim Caka karakola çağrılır. Komiser, padişahın damadını cezalandırmak yerine Selim Caka'yı ağır cezaya çarpıtmakla tehdit eder. Hadise Sultan Reşad'ın bir mabeyncisine intikal edince padişah onu damatlıktan reddeder. Bu kişinin kovulmasının nedeni ahlâka ve fazilete aykırı davranmasından çok “millet arasında isyana sebep olması ihtimali”nden dolayıdır(s. 39).

“Afşar Kızı”⁴⁵⁰ **hikâyesinde** vilayet eşrafından Fırfırlızade Veli'nin Abdülhamit'in en gözde valilerine ve vilayet erkânına karşı koyuşuna yakından tanık olan halk, Genç Birinci Sınıf Vilayet Meclis İdare Başkanı'na Fırfırlızade'ye karşı tedbirli davranmasını tembihler. Genç başkan kendisine yapılan telkin ve tembihleri önemsemez, karşı koymakta kararlılığını sürdürür. Adam kayırmacılığa tamamen karşı olan başkan, eşi Ermeniler tarafından öldürülen Afşar aşiretli bir kadının kendisine maaş başvurusu için Fırfırlızadeyi beraberinde getirmesine tepki gösterir. Kendisine maaş bağlanma meselesinin ne zaman biteceği sorusunu yönelten Fırfırlızade Veli'ye

⁴⁴⁹ Yazar, *Aşkın Temizi* romanında da bu hadiseden söz eder(s. 14, 60, 251).

⁴⁵⁰ *Cumhuriyet*, nr. 35, 10 Haziran 1924, s. 4.

“Bir bakıma yedi senede, bir bakıma yedi günde. (...) Siz müdahale ederseniz yedi senede ya bitiririm ya bitirmem. Eğer kadın doğrudan doğruya hükümet meclis idaresine yap işimi derse azami yedi günde mutlaka bitiririm. Çünkü bitirmeye mecburum.”

şeklinde karşılık verir; kadına da resmî kurum görevlileri dışında hiçbir kimseden yardım başvurusunda bulunmamasını tembihleyerek adam kayırmacılığın önüne geçer. Başkanın sözleri Fırfırlızade’nin itibarını zedeler, zulmüne maruz kalanlar için umut olur. Genç başkanın kendisinden emin hareket etmesinde yeni maliye nazırının kendilerine verdiği güvencenin de rolü vardır. Kadına sekiz gün sonra maaşının bağlanacağı güvencesini veren başkan, söz verdiği günde işlemi tamamlayamayınca kadını mağdur etmemek için kendi cebinden para verir. On ikinci günde işlemi bitirip mağdur kadını maaşa bağlar.

Aka Gündüz bürokrasinin önemli sorunlarından biri olan iltimasın halkı mağdur ettiğini, sistemin düzgün biçimde ilerlemesine engel olduğunu vurgular. Yazar bu sorunun, durumdan rahatsız memur ve bürokratların özverili çalışmaları ve cesur duruşları sayesinde çözüleceğini düşünür. Kayırmacılığın önüne geçmeye çalışan çoğunluğu genç memur ve bürokratları ideal tipler olarak sunar. *Ben Öldürmedim Kokain, Aysel*, “Afşar Kızı” gibi eserlerinde.

2.4.1.2. Keyfi Yönetim

“Kaç çeşit insan yaradılışı varsa, o kadar da devlet şekli olacak elbet. Devlet şekilleri meşe ormanlarından, kayalıklardan mı çıkıyor dersin, yoksa yurttaşların her işte ağır basan huylarından mı? (...) Herkes bilir ki bir toplumun düzenindeki her çeşit değişiklik baştakilerden gelir. Baştakilerin arasına ayrılık girmesinden doğar. Yönetenler arasında tam bir birlik varsa, ne kadar azlık da olsalar zordur sarsman onları.”⁴⁵¹ diyen İlkçağ filozofu Platon, keyfi uygulamaların nasıl bir toplumsal soruna yol açacağına daha o dönemden işaret eder. Keyfi yönetim Türk bürokrasinin olağan biçimde işlemesinin önünde uzun yıllar engel oluşturur. Aka Gündüz roman ve hikâyelerinde bürokratlarla halk arasında kopukluk olduğuna, üst düzey bürokratların halka yabancılaşıp halkın sorunlarıyla ilgilenmediğine işaret eder. Küçük idarî merkez memurlarının da üst bürokratlardan gelen emirleri dikkate almayıp keyfi uygulamalar yaptıklarını, sorumluluk duygusundan uzak olduklarını vurgular.

⁴⁵¹ Platon, *Devlet* (544 e, 545 d), Çev.: Sabahattin Eyüboğlu, M. Ali Cimcoz, Remzi Kitabevi, İstanbul 1985, s. 229-230.

Onların Romanında maliye ve dâhiliye nazırları, geçim için her hangi bir toprağa sahip olmayan Yassıköy halkına toprak verilmesini emrederler. Valinin ve defterdarın takibatına rağmen malmüdürü oyalama taktiğine başvurarak halkın toprak sahibi olmasını engeller.

Üç Kızın Hikâyesi romanında hiyerarşiyi ve adamdan sayılmayı çok önemseyen Osman Bey, iş yerinde kışla havasını hâkim kılar. Şef olarak görevlendirildiği iş yerine her sabah dakikası dakikasına giden Osman Bey, odacılara kendisini cümle kapısında karşılatır ve reverans yaptırır; şube şeflerine her gün bir bahane buldurup kendi hâlini hatırlar. Osman Bey’in uyguladığı kurallar meslek ahlâkına riayet ve sorumluluk duygusuyla hareket etmeyi ilke edinmesinden değil “ben”ini tatmin gayesiyledir. Osman Bey reverans ve ziyaretleri edep ve erkân meselesi telakki edip memurların yapmakla yükümlü oldukları işlerden daha çok önemser. Osman Bey’in tutumu yöneticisi bulunduğu memurların ikiyüzlü davranmasına ve kişiliksizleşmesine neden olur. Onun kişisel çıkarı uğruna başvurmayacağı yol, vermeyeceği taviz de yoktur. Yolsuzluğa engel olmaz, kendisi de yolsuzluk yapmakta sakınca görmez

Sansaros romanında kasabanın bir gün sonra işgal edileceğini öğrenen kaymakam, ceza reisi, tahrirat kâtibi, müddeiumumî aile ve eşyalarını beraberlerine alarak kasabayı terk ederler; fakat halkı işgalden haberdar etmezler. (Bkz. Göç, s. 160). Bürokratların bu tavırları görev bilincinden uzak olup vicdanî sorumluluk taşımayışlarından ileri gelir.

Yazar hikâyelerinde bu meseleye romanlarından daha geniş yer verir. “Değirmenin Önündeki Oba Kızı”⁴⁵² hikâyesinde yıllardır tahsildarın, jandarmanın zulmüne maruz kalan halk, valinin⁴⁵³ otuz kişilik kabileyle Anay pazarına gelip kendileriyle görüşeceğine inanamaz. Bazıları valinin düzmece bir vali olduğuna hükmeder: “Bize yalnız tahsildar kamçısı ve jandarma mahmuzu uğradı.” Üçüncü orduda çavuş olan bir kişinin söylediği “Buraya meşrutiyet bile gelmedi, hürriyet bile uğramadı, adaleti, müsavâtı hiç konuklamadık, kaldı ki vali paşa uğrayacak... kim umar bunu?” sözler de göstermektedir ki halkın gözünde üst düzey bürokratlar zalim, sömürücü olma yönleriyle öne çıkarlar.

⁴⁵² *Cumhuriyet*, nr. 34, 9 Haziran 1924, s. 4.

⁴⁵³ Yazar, bu Vali’nin Bahriye Nazırı olan Cemal Paşa olduğunu belirtir.

“Zemzempınarı Davası”⁴⁵⁴ hikâyesinde tarlasına el konulan Salih’in evrakını kaymakam mutasarrıfa, mutasarrıf valiye, vali dâhiliye nazırına, nazır maliyeye, maliye Şura-yı Devlet’e havale eder. Şura’nın verdiği karar sonucu evrak dönüp dolaşp Kaymakamlığa gelir. Verilen kararın net bir ifade olmayışı yüzünden, açıklayıcı bir ifadeyle yazılması için tekrar Şura-yı Devlet’e havale edilir. Dokuz yıl süren dönüp dolaşmalardan sonra Şura-yı Devlet, Arazi Kanunname-i Hümayunun Madde-i Mahsusasına tevfi kan “Müddei Mahkemeye” başvurmasına karar verir. (Bkz. Rüşvet, s. 227-228).

“Mühendis Kazım Efendinin Vefatı”⁴⁵⁵ hikâyesinde Ankara-Kayseri Şimendifer Hattına Şef Muavini olarak atanan Mühendis Kazım Efendi, gerekli âlet ve edevat için Kiracı Ahmet adlı kişiye yüz elli kuruş verir. Divan-ı Muhasebat, “Ahmet imzasının Ahmet’in kendisi olduğu malum değıl” deyip imzanın tasdik edilmediğini söyleyerek makbuzu iade eder. Kazım Efendi uzun süre Ahmet’e ulaşmaya, jandarma ve muhtardan yardım almaya çalışır. Divan-ı Muhasebat her defasında ya makbuzda mühür olmadığını ya da imzanın tasdiklenmediğini gerekçe gösterip makbuzu geri iade eder. Makbuzun mekik dokuması mühendise cinnet geçirir. Mühendis Kazım Efendi ölür, fakat makbuz meselesi yıllarca devam eder.

“Rahmetlinin Garip İşleri”⁴⁵⁶ Abdülaziz dönemi paşalarından Hidayet Paşa bir zabitin görev esnasında sağ gözüyle bir kadına baktığını görünce, ona üç saat göz kapama cezası verir. Bir kaymakamın talim esnasında şahadet parmağıyla oynadığını görür, ona iki saat şahadet parmağıyla oynamama cezası verir. Onların başlarına nöbetçi de diker. Borazanın sesini duymayan nöbetçinin başına iki borazan dikip iki saat boru çaldırır.

“Pek Tehlikeli Bir Ders”⁴⁵⁷ hikâyesinde Hidayet Paşa askerî merasim için görevlendirilir. Bir alay süvarinin bir bölük piyadeye bir şey yapamayacağını tartışp bir sonuca ulaşamayan Piyade Kumandanı Hidayet Paşayla Süvari Kumandanı Asım Paşa bahse girip düelloya karar verirler. Bölüğün “silah omza” yapması üzerine atlar ürküp kaçar, dolayısıyla bahsi Hidayet Paşa kazanır. Başarısının sırrını

⁴⁵⁴ *Cumhuriyet*, nr. 38, 13 Haziran 1924, s. 4.

⁴⁵⁵ *Cumhuriyet*, nr. 101, 18 Ağustos 1924, s. 4.

⁴⁵⁶ *Cumhuriyet*, nr. 103, 20 Ağustos 1924, s. 4.

⁴⁵⁷ *Cumhuriyet*, nr. 106, 23 Ağustos 1924, s. 4.

“Biz süvarilerimiz, bilhassa atları muharebe için talim etmiyoruz ki, (...) Sırf nümayiş ve şatafatlı hareket için yetiştiriyoruz. Eğer bugüne kadar her süvari alayı kumandanı atlarına haftada iki defa olsun yalancı insanlar, sahte doldurulmuş insan göstermiş olsaydı, onlara hücum etseydi, kılıç üşürseydi, bugün bu alayın atları hiç ürkmekten bizi parçalardı.”

sözleriyle belirtir. Hidayet Paşa bu sözlerle askerî yönetimin yozluğunu ve deneyim eksikliğini vurgular. Savaşta başarılı olmada deneyimi önemseyen Hidayet Paşa’nın düşünceleri beğeni kazanmakla birlikte uygulamaya geçirilmez. Buna karşın yöntemi III. Napolyon’un İstanbul hikâyelerinden okuyan Fransız Zabiti bu yöntemi önerir. Yeni talimgâhlar ve mankenler yapılarak, süvariler kıymetlendirilir. Hidayet Paşa ise tarihe “Deli Hidayet Paşa” olarak geçer. Yazar yukarıdaki iki hikâyede Hidayet Paşa’yı karikatürize eder.

“Hidayet Paşa Nasıl ve Niçin Müşir Oldu”⁴⁵⁸ hikâyesinde ise askerlik görevini yapmakta dahi zorlanan nefer Hidayet’in, en yüksek rütbe olan müşirliğe yükselmeye karar verdiğini belirtir. Yüzbaşı onu bölük eminin yanına verir. Tabur kalemine yazıcı olur. Müşir olmak için çok okuyup yazmak, her türlü askerî bilgiyi öğrenmek gerektiğini öğrenir. Zabit olmak şartıyla terhis istemez. Sonunda müşir olup memleketin farklı bölgelerinde çalışarak memlekete hizmet eder.

“Kudurmak Yasak”⁴⁵⁹ hikâyesinde kuduza yakalanan Faiz Efendi, tedavi olmak için İstanbul’a gider. Yolculuk ücreti belediye tarafından karşılanması gereken Faiz Efendi, İstanbul’dan memleketine tek araçla dönemez. Yolculuk esnasında uğradığı şehirlerde istasyon, belediye, polis arasında mekik dokuyup yoksullukla mücadele eder. Aç kalınca karlı havaya rağmen üzerindeki kıyafetlerini bir bir elden çıkarmak zorunda kalan Faiz Efendi

“Niçin kanunca bir günde gittim? Niçin kanunca on yedinci gün olduğu hâlde acıkıyorum, satacağım kalmadı ve memleketime hâla ulaşamadım?” diyerek isyan eder. On yedinci günün akşamı durumu belediye kâtibine belirtse de bir çözüme ulaşamaz. Sonunda ruhî dengesini kaybedip delirir. Fâiz Efendi hayatının bundan sonraki evresinde, meczup hâlde “kudurmak yasak”

diyerek yasal düzene tepkisini dile getirir.

“Bir Serseri Günah”⁴⁶⁰ hikâyesinde Atiye Hanım’ın mülâzım eşi ölür. Emekli maaşını almak üzere Salihli kaymakamlığı arzuhal verir. Evrak jandarma komutanlığı, malmüdürlüğü, Akhisar kaymakamlığı, Bornova valiliği, Ahz-ı Asker Şubesi arasında

⁴⁵⁸ *Cumhuriyet*, nr. 118, 4 Eylül 1924, s.4.

⁴⁵⁹ *Cumhuriyet*, nr. 297, 27 Şubat 1925, s. 4.

⁴⁶⁰ *Cumhuriyet*, nr. 315, 22 Mart 1925, s. 4.

mekik dokur. Malmüdürüne başvuran Atiye Hanım ondan azar iştir, evrakın büyük yangında yandığını öğrenir. Bir kişi ona yardım eder, maliye nezaretine başvurur. Evrak bütün Anadolu şehirlerini dolaşır, sonuca ulaşamayınca Salihli kaymakamı meseleyle yakından ilgilenir. Malmüdürüne başvurur, ondaki evrakları bizzat kendisi arayan kaymakam, evrak arasında Atiye Hanım'ın arzuhaline rastlar. Kaymakamın emri üzere yeniden işleme konulan evrak tekrar şehri şehir dolaşır, Atiye Hanım yine olumlu sonuca varamaz.

“Bir Tapu Meselesi”⁴⁶¹ hikâyesinde Yılmaz Efendi tarafından arazileri işgal edilen Avni Efendi, arazisinin tapusunu almak için mahkemeye başvurur. Yapılan tahkikat, arazilerin sınır tapusu Yılmaz Efendi'nin lehine sonuçlanır. Sınırların düzeltilmesi için davacı olur, fakat memurlar takibatı yapmayıp ona geçiştirmelik sözler söyler. Yüksek mercilere başvuran Avni Efendi onlardan azar iştir, dava bir türlü sonuçlanmaz.

“İdare Adamı”⁴⁶² hikâyesinde Sertabip Sudi, Müfettişle Mevki Kumandanının karşıt uygulamaları arasında kalır. Müfettiş Paşa, askerî hastanedeki hasta terliklerinin ranzaların altına konulmasını emreder; Miralay ise terliklerin koğuş kapısında bulundurulmasını emreder. Müfettiş Paşayla miralayın kararları arasında kalan Baştabip Sudi pratik zekâsını işletip karşılaştığı ikilemden kurtulmak için çözüm arar. Hastanenin ön ve arka kapılarına iki hizmetçiye nöbetçi diken Baştabip onlara müfettişin gelmesi durumunda “Tiş! Tiş!”, miralayın gelmesi durumunda “Dan! Dan!” diye ses çıkarmalarını emreder. Gelecek sese göre terliklerin düzenlenmesi yapılacaktır. Bir gün Miralay ona bölüğe avcı talimi yaptırmasını emreder. Onu bu göreve getirme gerekçesi olarak Yüzbaşı oluşunu gösterir. Onun kendisinin Sıhhiye Yüzbaşısı olduğunu hatırlatmasına izin vermez. Zorunlu olarak askerlere talim yaptırır. Onun askere talim yaptırdığını haber alan Müfettiş Paşa, onun sahtekâr olduğuna hükmeder, onu talime katılmaması hususunda uyarır. Baştabip onun isteğine de “tamam” demek zorunda kalır.

“Kimya Doktorunun Muallimliği”⁴⁶³ hikâyesinde Avrupa'dan Kimya doktoru olarak yurda dönen Cezmi Bey, Yedikule fabrikasına barut mütehassısı olarak atanır. Kendisine “burada hasta yok” diyen fabrika müdürüne mesleğini tanımlamak için uğraş gösterir. Uzun süre görevli bulunduğu fabrikada mesleğiyle ilgili herhangi bir iş

⁴⁶¹ *Cumhuriyet*, nr. 1022, 12 Mart 1927, s. 4.

⁴⁶² *Cumhuriyet*, nr. 1104, 4 Haziran 1927, s. 4.

⁴⁶³ *Cumhuriyet*, nr. 2090, 28 Şubat 1930, s. 4.

yapamayan ve ücrette alamayan Cezmi Bey, gerekli mercilere başvurunca Yedikule mahalle mektebine Kur'an-ı Kerim öğretmeni olarak atanır. Atandığı okul, Yahudi mektebidir.

Yazar Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında idarî ve hukukî sistemdeki kargaşa ve denetimsizliğin, görev bilinci ve sorumluluk duygusundan uzak bürokrat ve memurların keyfi davranmasına neden olduğuna işaret eder. Yozlaşmış görevlilerin işlem ve evrak takibinde, ihmalkâr ve umarsız davranması halkı mağdur eder; ülke çıkarlarına zarar verir. Resmî işlemlerin gecikmesi Fâiz Efendi'ye ("Kudurmak Yasak") cinnet geçirir; Salih'i ("Zemzempınarı Davası"), Kazım Efendi'yi, ("Mühendis Kazım Efendinin Vefatı") Atiye Hanım'ı ("Bir Serseri Günah") perişan eder. Osman Bey (*Üç Kızın Hikâyesi*) gibi üst düzey memurların keyfi uygulamaları, emrindeki memurların kişiliksizleşmesine ve riyakâr davranmasına neden olur.

2.4.1.3.Yargı Sisteminde Yozlaşma

Adaletin başlıca gerçekleşme aracı olan hukuk, kısaca şöyle tanımlanabilir: "Kişiler arasındaki ilişkileri düzenleyen müeyyideli kurallar bütünü."⁴⁶⁴ Herkesin aynı yasa hükümlerine tâbi tutulması idarenin eylem ve işlemlerinin yargı organlarınca denetlenmesi, her şeyden önce rasyonel ve yasal esaslara dayalı etkin bir bürokrasiyle mümkün olur.⁴⁶⁵ Hukuk sistemindeki belirsizlik ve boşluklar yozlaşmaya uygun ortam hazırlar.⁴⁶⁶ Hukuk yasalarının içeriklerinin toplumsal hayatı tümüyle kapsayıcı olmayışı, bir eylemle yargılanan kişinin sadece yasaların çizdiği çerçeve içinde değerlendirilmesi kişilerin haksız yere yargılanmalarına neden olur.⁴⁶⁷

Aka Gündüz roman ve hikâyelerindeki adlî kurum mensuplarının şahsında eski yargı sistemini eleştirir. Yazar meslekleri gereği her türden insanla karşılaşan adlî kurum mensuplarının zaman zaman yasalar ve duyguları arasında kaldığını, dış şartların

⁴⁶⁴ Yıldızhan Yayla, "Adalet ve Yargı", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1983, C. 4, s. 908.

⁴⁶⁵ *Bürokrasi ve Siyaset*, s. 89.

⁴⁶⁶ Mahmut Yılbaş, "Kamuda Yozlaşma", *Yeni Türkiye (Siyasette Yozlaşma Özel Sayısı I)*, C. 2, nr. 13, İstanbul 1997, s. 385.

⁴⁶⁷ II. Meşrutiyet döneminde başta Celâl Nuri (İleri) olmak üzere Garpcılar, Osmanlı mevcut adliye kanunlarını kendi içerisinde uyumlu, ahenkli bulmayıp kanunları milletin ihtiyaçları için yetersiz görürler. Kanunların ve adliye teşkilatının Batılı anlamda yeniden düzenlenmesini, Mecelle'nin ıslah edilmesini isterler. Şerî mahkemelerin ortadan kaldırılmasını ya da ıslah edilmesini ve göreceklere işlerin kanun dairesine girmesini, nizamî mahkemelerin ıslah edilmesini isterler. Bkz. İsmail Çetışli vd., *II. Meşrutiyet Dönemi Türk Edebiyatı*, Akçağ Yay., Ankara 2007, s. 477.

suça ittiği masumların delil yetersizliğinden ve yasalar gereği suçlu gösterildiğine tanık olduklarını vurgular. Hukukçular delil yetersizliğinden suçlananları kurtarmaya uğraşsalar da kitaplardaki yasalar onların elini kolunu bağlar. Yazar adli kurumlarda sadece yasaları esas alıp hüküm verenlerle birlikte, kişiler hakkındaki hükümlerini geniş araştırma sonucu veren hâkimlerin de olduğunu vurgular.

Bu Toprağın Kızları romanında bir komiser muavinini⁴⁶⁸ öldürmekten dolayı yargılanan Nazlı, kendisi gibi birçok masum insanın suç işleyişini sistemden kaynaklanan aksaklıklarla ilişkilendirir: “Reis Bey! Mazluma tokat, zalime sükût devam ettikçe bu parmaklığın içi hiçbir zaman boş kalmayacaktır!”. Nazlı’nın sözleri değerlendirilmez, onu suça iten nedenler üzerinde hiç durulmaz. Mahkeme heyeti kitabı bilgilere göre hüküm vererek onun deli olduğuna hükmedip müşahade altına alınmasına karar verir.⁴⁶⁹ Sorgu Hâkimi⁴⁷⁰ Nazlı’nın duruşmalarını yakından takip eder, cinayeti işleminin önemli bir nedeni olması gerektiği ihtimali üzerinde durur. Nazlı’nın durumunun özel olduğunu fark eden hâkim ise onu yargılamadan önce tanımaya çalışır. Sorgu Hâkimi hadisenin bir cinayet olmaktan çok, bir buhranın yansıması olduğuna kanaat getirip Nazlı’nın beraat etmesini sağlar.

Dikmen Yıldızı romanında Müddeiumumî, Dikmen Yıldızı’na yazdığı mektupta hukuk yasaları ve vicdanî duyguları arasında karşılaştıkları ikilemi; “dudaklarımız gülerken içimizin ağladığı ve kalbimiz istemezken dilimizin istediği çok olur”(s. 278) sözleriyle getirerek yargı sisteminin eksikliğinden şikâyet eder. Sürekli benzer hadiselerle karşılaşan hâkimlerin çoğunun durumu kanıksadığını, hatta bazılarının kalplerinin taş kesildiğini vurgular.⁴⁷¹

Yazar *İki Süngü Arasında* romanında Emine’nin şahsında yasalarının kişiyi yargılamada yetersiz kaldığını, o dönemin sadece siyasî açıdan değil hukukî açıdan da

⁴⁶⁸ Komiser aracılığıyla tuzağa düşürülüp adı lekelenen Nazlı, hayatı boyunca komiserlerin şerrinden kurtulamaz. İlk tuzaktan sonra yeniden hayata tutunmaya çalışırken, komiserin kendisine sarkıntılık etmesi, bu hadise üzerine eşinin sürgüne gönderilmesi sürgünde iken intiharı Nazlı’nın komiserlere olan nefretini iyice artırır. Nazlı, hayatı boyunca komiserlerden intikam almak ister. Kızı da komiser muavini tarafından evlilik vaadiyle kandırılıp terk edilmesi üzerine intihar edişi eklenir. Haber komiser tarafından verince onun için katlanılmaz olur, Nazlı yıllardır biriktirdiği kinini, günahsız bir komiser muavinini öldürerek boşaltır. Mahkemeye çıkarılınca “günahsız bir adamı sebepsiz bir iştahla katır katır öldürdüm.” diyerek anlık bir tepkiyle işlediği cinayetin, bir nefretin/kinin ürünü olduğunu belirtir.

⁴⁶⁹ Müstantik, Nazlı’yla evlenip onu yeniden hayata bağlar.

⁴⁷⁰ Türk toplumunda 1985 öncesi ceza yargılaması üç aşamadan ibarettir: hazırlık, ilk tahkikat, son tahkikat. Sorgu hâkimi ya da müstantik, ilk tahkikat işini yürütmekle yükümlüdür. Bu hâkimlik 1985 yılında 3206 sayılı kanunla kaldırılınca idarî nitelikli işler savcıya, adli (yargı) nitelikli işler de Sulh Hâkimine devredilir. Bkz. Ali Şafak, *Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Rehber Yayıncılık, Ankara 1992, s. 523-524.

⁴⁷¹ Dikmen Yıldızı’nın taş bebeği benimseyişi müddeiumumînin taşlaşmaya başlayan kalbinde insanî duyguları canlandırır. Müddeiumumî onun sorunuyla yakından ilgilenir.

bozuk ve adalet ilkesinden uzak olduğunu vurgular. Romandaki adlî kurum mensuplarının çoğu, yargıladıkları kişi hakkında hüküm verirken çevre ve insan gerçeğini göz ardı edip sadece yasaları dikkate alırlar. Dadı ve Hanımefendi'nin attığı iftira dolayısıyla mahkemeye getirilen Emine'nin çaldığı söylenen eşya, çantasından çıkınca mahkeme bu eşyanın ona kastı olan biri tarafından konulması ihtimali üzerinde durmaz, onun “Ben namuslu, yüzü kızaran bir kızım. Beni sokakların ortasında bir cinayet işlemiş eşkıyalar gibi süngülerle göndermeyiniz”(s. 92) diyerek haykırmasını hiç umursamayıp Emine'yi hırsızlık suçundan mahkûm eder. Adlî kurum mensuplarının tavrı Emine'yi taciz eden Ahmet, ona hırsızlık ve namussuzluk iftirası atınca da benzer olur. Mahkeme bu iddiaların iftira olması ihtimalini hiç düşünmeyip Emine'yi yargılar. İlk mahkemede hemen yargılanan Emine, süngüler arasında dolaştırılmaktansa suçu hemen kabullenmeyi tercih eder. Yedi yıldır mahkûm edilen Emine'nin bilinci zedelenir, aklî dengesini kaybetmeye başlar. Son kez çıkarıldığı mahkemede kendisine sorulan “kaç yaşındasın?” sorusuna; yaşamadığı yaşı kaç olduğunu bilmesinin de mümkün olmayacağı cevabını verir.⁴⁷² Yazar, Emine'ye söylediği bu sözlerle “hukuk nezdinde zanlı, toplum nezdinde suçlu görülen kimsesiz genç bir kadının avukatlığını üstlenmiştir”⁴⁷³. Yazar, hukukçuların halka ve onların gerçeklerine yabancılaşıp “kara kitap” arasına sıkıştıklarını vurgular. Yazarın sözcüsü Emine hukuk yasalarının yetersizliğini; “Âdem'den kıyamete kadar sürüklenen şu insanlığın hayatı bir mecele çerçevesine sığar mı?”(s. 12) sözleriyle eleştirir. Hapishane müdürünün kafasını yaralayış nedenini soran reise “Buraya gelip mahkûm olmak...” cevabını verir. Mahkeme heyeti, Emine'nin niçin ve devamlı mahkûm olmak istediğini araştırma/inceleme gayreti gösterip davranışlarının kaynağına inmeyi denemez. Onun bilinçaltına inmeyen mahkeme heyeti, Emine'nin müdürün kafasını yaralamasını birisinin onu mahkemeye karşı kullanmış olması şeklinde yorumlayıp ona “teşvikçinin kim olduğu” gibi tuhaf bir soru yöneltir. Bu soru üzerine Emine etrafta bulunan bütün insanları -seyircileri, jandarmaları, mahkeme heyetini- gösterir. Mahkeme yine kitabî bilgilerle hareket ederek onun deli olduğuna hükmeder. Masumların süngüler ortasında insanlar arasında sürüklenmesini insanlıkla bağdaştıramayan Emine bu cezayı kendilerine lâayık gören yasalara isyan eder. Kendisini iki süngü arasına sıkıştıran

⁴⁷² Mustafa Nihat Özön, Aka Gündüz hakkında yazdığı bir yazıda Emine'nin isyan niteliğindeki bu sözlerine de yer verir. Romandaki mahkeme salonu ve kadınlar hapishanesi manzaralarını “hakikî resimler” olarak değerlendirir. “Kitaplar Arasında”, *Atatürk Devri Türk Edebiyatı I*, Hazırlayan: Mehmet Kaplan vd., Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1982, s. 313-315; aktaran: Alev Sınar, *Aka Gündüz'ün Romanlarında Kadın*, Dergah Yay., İstanbul 2007, s. 144.

⁴⁷³ *Aka Gündüz'ün Romanlarında Kadın*, 145.

adaletin, ağabeyini de Bingazi, Fizan çöllerinde kaybolmaya mahkûm ettiğini söyler. Bu zihniyet “masum mahallenin masum evindeki masum Emine’yi canavar, katil, rezil” eder. Emine’nin suçlu görünmesi mahkeme heyetinin hatası olmayıp heyetin uygulamak zorunda kaldığı yasaları düzenleyenlerin hatasıdır. Mahkemenin verdiği karar keyfi değil, yasalara dayalıdır. Asıl sorun yasayı uygulayan da değil yasayı düzenleyendedir. Bunun farkında olan Emine dünyanın en fena insanların kanun koyucular olduğunu düşünür.

Emine kendisini savunacak avukata da sahip değildir. Emine’nin yaşadıklarıyla kızının yaşadıkları arasında benzerlik⁴⁷⁴ kuran avukat, Emine’nin adlî tabibe sevk edilmesini ister. Hukuk yasaları, kişilere gerçekleri açıkça söyleme imkânı tanımaz, mahkemeye çıkan sanıklar, gerçekleri çarpıtmak zorunda kalır. Emine’yi özgürlüğüne kavuşturmanın, hayata bağlamanın yolu kendisini özgürlüğüne kavuşturacak biçimde ifade vermesinden geçer. Doktoru Emine’ye son mahkemeye çıkmadan önce, duruşma esnasında çok sakın davranması, eski olaylara dair bir şey sorulduğunda hatırlamadığını söylemesi gibi taktikler verir. Ceza reisinin kendisinde “ruhî hastalık” olduğunu söylemesine de karşı çıkmaz. Sonunda Emine’nin müdürün kafasını yararken ve mahkeme önünde hakarete bulunurken dengesinin yerinde olmayışından dolayı bu suçları işlediği hükmüne varılıp beratına karar verilir. Anlatıcının ifadesiyle “kitabın fena adaleti, bu sefer kitabın güzel hilesine mağlup olur. İnsanlık ve hayat, kanun koyucuya galebe çalar.”(s. 105-106).⁴⁷⁵

*Hırsantos*⁴⁷⁶ romanında Müddeiumumî “bir taraftan elimizi ayağımızı bağlarlar; bir taraftan bizi hatalı, beceriksiz görürler” diyerek yargı sisteminin yozlaşmışlığından şikâyet eder. Ancak o, olumsuzluklara rağmen adlî görevini yerine getirmekte kararlıdır. Bu nedenle Hırsantos tarafından işlendiği tahmin edilen cinayeti incelemeye devam eder.

Bebek romanında maddî imkânsızlık yüzünden çocuğunu gömdürecek para bulamayan Behzat’ın çocuğunu geceleyin evinin bahçesine gömmesi gazetelere

⁴⁷⁴ Avukatın Emine’yle yakından ilgilenip onu kurtarmak istemesi, onunla kızı arasında benzerlik kurmasıyla ilişkilidir. Avukat dava takibi için seyahatte iken; kızı civar mahallede kendisiyle adaş bir kadın sanılıp evden alınır. İki süngülü arasında birkaç mahkeme dolaştırılır. Kız kendisinin kötü kadın takımından olduğunu söylenmesine isyan eder. Sonra gerçek anlaşılır, fakat kız intihar eder. Dava Vekili, Emine’nin davasıyla yakından ilgilenip kızını ölüme sürükleyen adlî hatanın ve cahil insan topluluklarının bir kızı daha ölüme sürüklemesinin önüne geçmek ister.

⁴⁷⁵ Emine, kendisinden alınan/çalınan gururunun geri iadesini talep eder. Bu yüzden tek isteği kendisinin süngülerden kurtarılmasıdır. Ondan sonra isterse parça parça etsinler, o kadar önemli değildir. Müşahede süresince doktorun, başkâtip İhsan’ın manevî telkin ve tesirleriyle Emine yedi yıl önceki gibi dengeli olur ve hayata bağlanır.

⁴⁷⁶ *Modern Türkiye Mecmuası*, nr. 1, 1 Mart 1938- nr. 34, 15 Birinciteşrin 1938, s. 22-24.

“karısından şüphelenen bir baba, çocuğunu boğup, çukura gömdü.”(s. 92) şeklinde yansır. Doktor Ali Vahit’in muayene hanesinde doğan çocuk, onun elinde can vermiştir. Onun görgü tanıklığı ve mahkemeye sundukları deliller Behzat’ın beraat etmesini sağlar. O yasal olarak beraat eder; ancak bilinçsiz toplum fertleri tarafından bebek katili ve şüpheli kadının kocası olarak yargılanmaya devam eder. Karşılaştığı durum karşısında “Müddeiumumî söyler; reis susturmaz! Gazete söyler; cemiyet susturmaz. Bakkal söyler; kasap susturmaz! Kanun hazırlayanlar söyler; kitap susturmaz!”(s. 116) sözleriyle isyan eder.

Sansaros romanında İlki kadın, hırsızların çaldıkları halıları bir süreliğine bahçesine atması üzerine tutuklanıp hapse atılır. Kadının söz ve davranışları kendisinin suçsuz olduğunu kanıtlamasına yetmez. Suçun İlki kadın tarafından işlenmediğini kanıtlayacak bir delil olmaması üzerine hırsızlıkla ünlenen Sansaros suçu üstlenir, kadını hapisten kurtarır.

Yazar hikâyelerinde de yargı sistemindeki yozlaşmayı eleştirir. “Mahkemede” hikâyesinde anlatıcı kişi, iki kişinin sokak ortasında iki kadını taciz ettiğine tanık olur. Mağdur kadınların, eşi ve kız kardeşi olduğunu fark eden anlatıcı dengesini kaybedip tacizcileri linç eder. Kadınları taciz eden kişi, yaptığı ahlâksızlıktan dolayı kendisini hiç suçlamaz hatta anlatıcıdan davacı olur. Hukuk yasalarındaki yetersizliklerin kendisini suçlu duruma düşürdüğünü fark eden anlatıcı, mahkeme heyetine sitem etse de onların yasalar karşısında çaresiz olduğunun farkındadır. Kendisini vicdanen rahat hisseden anlatıcı, mahkeme heyetinden de karara varırken vicdanlarının sesini dinlemelerini ister:

“Reis Efendi benim namusum bu salondan kıymetlidir. Hâkim Efendiler, namusunu müdafaa eden bir erkek veya kadın için yüz bir sene mahkûmiyet bile bir köz helvası kadar lezzetlidir. (...) Haydi, Reis Efendi! Elinizi kalbinize koyunuz ve kulağınızı vicdanınıza çeviriniz de bu vakayı hangi maddeye tatbik ederseniz ediniz! Eğer bir madde bulamazsanız ben size söyleyeyim: Cinayet!... Ve bunu yapmazsanız çok mahzun olurum...”(*Türk Kalbi*, 176-177).

“Malta’da Anadolu Yaylası”⁴⁷⁷ hikâyesinde jandarmalar tarafından mağdur edilen bir kişiye arzuhal yazması için yardımcı olan anlatıcı, mağdur kişinin kurtulmasını sağlar. Ancak bir kişiyi jandarmalara karşı savunduğu gerekçesiyle başka bir yere sürülür. Teşrin-i Sâni (Kasım) ortasında üstü açık çöp arabasına bindirilip yüksek bir Anadolu yaylasına sürülen anlatıcı, üç jandarma süvarisi tarafından takip

⁴⁷⁷ *Cumhuriyet*, nr. 107, 24 Ağustos 1924, s. 4.

edilir. Tipi ve karlı havada üç gün süren yolculukta jandarmalar onların izini kaybeder. Buna rağmen anlatıcı nahiye merkezine ulaşınca kendiliğinden jandarma komutanlığına teslim olup durumu bildirir. Durumu firar olarak değerlendiren Jandarma Komutanı, anlatıcının anlattıkları sonucu ikna olup ona bir gece dinlenme fırsatı verir, sonra da sürgün yerine gitmesini emreder.

“Acı... Fakat Hakikat”⁴⁷⁸ hikâyesinde 31 Mart’ta camide namaz kılarken görülen Hacı Duran, başka hiçbir delil olmadığı hâlde şeriatçılarla birlikte hareket ettiği gerekçesiyle tutuklanır; senelerce Divan-ı Harp’te süründürülür. Buradan kurtulan Duran, Millî Mücadele esnasında da İstiklal Mahkemelerine gönderilir.

“Bir Olmuş Hikâye”⁴⁷⁹de Fransız Vikont Döşömine I. Dünya Savaşından önce Türkiye’de ham ve mamul maden komisyonculuğu yapar. I. Dünya Savaşı esnasında İhtiyat Zabiti olan Vikont, Türklere karşı her hangi bir olumsuz tavır göstermez; işgal devletleri İstanbul’dan ayrıldıktan sonra da orada kalır. Türkiye Cumhuriyeti kurulunca Büyük İstihbarat Maliye Azasına vekil olur. Avrupa şehirlerindeki mali durum ve piyasayı araştırıp Türkiye’deki bankalara bildirir. Vikont’un verdiği haberlerden olumsuz etkilenen Fransız Ajans onu kendisine rakip görüp emniyete onun casus olduğuna dair ihbarda bulunur. Sekiz yıldır Türkiye’de yaşayan Fransız Vikont Döşömine, Türkleri ve Türkiye’yi seven “çalışkan, dürüst bir ecnebi” olarak tanınmasına rağmen sorgulama esnasında polis, jandarma ve müstantiğin iftira ve hakaretlerine maruz kalır.

“Bir Mucip Kanun”⁴⁸⁰ hikâyesinde Ali’nin gurbette biriktirip kendisine emanet bıraktığı beş yüz kâğıt paraya karşı gelen Hacı Ağa, Ali’nin tuttuğu avukata on para rüşvet verip ona arkadaş katili olma iftirası atar. Onunla birlikte gurbete giden Osman’ın dönmeyişini mahkemeye delil olarak sunan Hacı Ağa’yla avukat, Ali’yi on beş yıl hapse mahkûm ettirirler. Ali mahkeme heyetine ne kadar dil dökse de suçsuzluğunu kanıtlayamaz. On beş yıl hapse mahkûm olur. Üç yıl hapis yatan Ali, arkadaşı Osman’ın köye dönmesi üzerine beraat edebilir.

“Her Günkü Vaka”⁴⁸¹ hikâyesinde Arabistan tarafında çıkan isyanda telgraf telleri kesilir, şimendifer rayları sökölür, her taraf tutulur, birçok ailenin malı yağma

⁴⁷⁸ *Cumhuriyet*, nr. 114, 31 Ağustos 1924, s. 6.

⁴⁷⁹ *Cumhuriyet*, nr. 200, 3 Kanun-ı Evvel 1924, s. 4.

⁴⁸⁰ *Cumhuriyet*, nr. 202, 29 Teşrin-i Sani 1924, s. 4.

⁴⁸¹ *Cumhuriyet*, nr. 310, 17 Mart 1925, s. 4.

edilir, küçük müfrezeler muhasara altına alınır. Oradaki askerî kuvvetlere para yardımında bulunmak gerektiğini düşünen yetkililer, güzergâhın tehlikeli olduğunun farkındadırlar. Oraya gönderilecek altınları kıl torbalara doldurup vagonlara yerleştiren hükümet, Trablusgarp ve Bağdat'ta büyük başarılar gösteren Mülâzım Veli'yi bu iş için görevlendirir. Trene yüklenen altın dolu kıl torbalar, Yenice istasyonda deve kervanına yüklenir. Mülâzım Veli, iki Türk Çavuşun yardımıyla emaneti yerine ulaştırır. İki çavuşu ödüllendirmek üzere Nazır Paşa'ya götüren Veli, Merkez Kumandanından emniyeti suiistimalden Divan-ı Harbe çıkacağını öğrenir. Mahkemeye çıkan Veli'ye, Şimendifer idaresinin bir müzekkeresinde Yenice istasyonundaki altın meblağının Haydarpaşa'da belirtilen meblağdan eksik olduğuna dair ihbar alındığı bildirilir. Veli, durumun aksini iddia etse de somut delil sunamadığı için emniyeti suiistimalle yargılanır. Yurduna hizmet etmek için her türlü tehlikeyi göze alan Veli, masum olduğunu ispat edemeyince istifa eder.

“Ali Rıza Bey'in Hikâyesi”⁴⁸²nde Kaymakam Ali Rıza Bey görevden alındığını, acilen İstanbul'a gelmesi gerektiğini belirten telgraf alır. Merkezde, “İtilafçılar”la samimi olduğu gerekçesiyle Şura-yı Devlete gitmesi gerektiğini öğrenen Ali Rıza Bey uzun süren koşturmaca sonucu kendisinin Hürriyet ve İtilaf yanlısı Mülkiye Kaymakamı Ali Bey'le karıştırıldığını anlar, bu durumu açıklamak için bin dereden su getirir. Mesele Şura-yı Devlete bildirilir, karar için meclise başvurulur. Aradan bir yıl geçmesine rağmen mesele çözüme kavuşamaz. Ali Rıza Bey ailesi, yoksulluk içerisinde yaşar.

“Sinemacı Hayret Efendi'nin Hikâyesi”nde memur, Hayret Bey'in sinemasına yakınlarını ücretsiz sokamayınca onun sinemasında devlet aleyhtarı film seyrettirdiğini idida eder. Bu iddianın iftiradan olduğunu söyleyen Hayret Efendi, kendisini aklayacak delil sunamadığı için sinemasının kapatılmasına engel olamaz.(Bkz. Görevi Kötüye Kullanma, s. 224)

Hukuk yasalarının kişileri yargılamada yetersiz kaldığına işaret eden yazar, sorunun yasaların yetersizliğinden ileri geldiği gibi adlî kurum mensuplarının tutumlarından da ileri geldiğine işaret eder. Adlî kurum mensuplarının hatalı karar vermesinin nedenini onların halka yabancılaşması (*İki Süngü Arasında*) ile ilişkilendiren yazar, mahkûm ve sanıklarla duygudaşlık kurup onları anlamaya çalışan hukuk

⁴⁸² *Hâkimiyeti Milliye*, nr. 2375, 15 Şubat 1928, s. 3

mensuplarını ideal tipler olarak gösterir. Sorgu Hâkimi (*Bu Toprağın Kızları*), Müddeiumumî (*Dikmen Yıldızı*), Avukat (*İki Süngü Arasında*) gibi adlî kurum mensupları.

2.4.2.Siyasî Yozlaşma

Siyasî yozlaşma siyasetin işlevini yerine getiremeyip bozulup çürümesidir. Siyasî yozlaşmaların temelinde, siyasetçilerin çıkarlarını esas almaları, siyaseti intikam ve çıkar aracı olarak kullanmaları vardır. Sınırsız siyasal güç ve yetki, siyasal yozlaşmanın kaynağını oluşturur. Aka Gündüz'ün eserlerindeki “siyasî yozlaşma” meselesi; Yönetimde Aksamalar, Değişen Değerler ve Siyasî Hayat, Siyasî İhtirasların Göstergesi Olarak Sürgün, Toplumdaki Yasaklara Eleştirel Bakış: İçki Yasağı gibi alt başlıklar altında ele alınır.

2.4.2.1.Yönetimde Aksamalar

Roman, hikâye ve tiyatrolarında Abdülhamit'in istibdadından devrin önde gelen paşalarının çoğunun etkilendiğine, halkın karamsarlaştığına işaret eden Aka Gündüz; ülkede hürriyet, adalet ve eşitliği egemen kılarak baskı ve şiddete dayalı keyfî uygulamalara son verme sözü veren İttihat ve Terakki mensuplarının, baskı ve zulümde Abdülhamit dönemine baskın gelip halka hayal kırıklığı⁴⁸³ yaşattığını vurgular.⁴⁸⁴ Yönetim sistemindeki düzensizlik ve yer yer bu düzensizliğin yol açtığı iktidar kavgalarının uzun yıllar devam ettiğine işaret eden yazar, Millî Mücadele döneminde İstanbul Hükümeti yanlılarının Millî Mücadelecileri siyasî varlık olarak tanımadıklarını vurgular. Bu yıllarda kesin bir tavır belirlemeyip ikili oynayan bir takım siyasetçi ve bürokratların da olduğuna işaret eder.

*Sarı Zeybek*⁴⁸⁵ romanında Ay, Paşazade Vedud'la evlenmek isteyen Maykuş'a - İngiliz Konsolosunun kızı- söylediği

⁴⁸³ Mehmet Rauf *Menekşe*, Tahirül Mevlevî *Teşebbüs-i Şahsî* romanlarında, II. Meşrutiyet'in ilanı ile umutlanan halkın kısa süre sonra hayal kırıklığı yaşadığı vurgular. Bkz. Şerif Aktaş, “II. Meşrutiyet Sonrası Romanlarında Siyasî Temalar, Eskinin Tenkidi, Yönetim sisteminde Düzensizliğin Ortaya Konulması”, *Türk Yurdu (Türk Romanı Özel Sayısı)*, C. 20, nr. 153-154, Mayıs-Haziran 2000, s. 114-115.

⁴⁸⁴ Bu konuda ayrıntılı bilgi için Bkz. Murat Koç, *Türk Romanında İttihat ve Terakki*, (1908–2004), Temel Yayınları, İstanbul 2005.

⁴⁸⁵ *Cumhuriyet*, nr. 1085, 16 Mayıs 1927- nr. 1143, 16 Temmuz 1927, s. 3.

“Bizde Sultan her şeydir. Mesela Vedud bir vezirin oğludur ve babası bilakayd ve şart sultana bağlıdır. Vedud’u evlendirmek Sultan’ın emir ve keyfine bağlıdır. (...)Hele bir ecnebi ile imkânsız...”(*Tefrika* 14).

sözlerle Abdülhamit dönemi paşalarının, özel hayatlarına ilişkin kararlarında dahi ondan bağımsız hareket edemediğini vurgular. Aynı romanda Abdülhamit döneminde yaşlı bir kadının iki oğlu dama atılınca, eşleri ve çocukları ortada kalır. Yaşlı kadın, İzmir Valisinin eşlerine başvurunca, valinin Aydın’lı eşi ondan dama atılan iki kişiyi çıkarmasını ister. Padişaha bağlılığıyla öne çıkan vali, eşinin istek ve teklifine tepki gösterir. Eşinin, kendisini efe kardeşlerine konağı bastırmakla tehdit etmesi üzerine tedirgin olan vali, damdaki iki kişinin çıkarılmasına yardımcı olur. Aydın’lı yenge, hürriyet taraftarı Abdülhalim Memduh’un ülkedeki baskı ortamından uzaklaşmak için İzmir’den yurt dışına kaçtığını, yurt aşkıyla yanan Tefik Nevzat⁴⁸⁶’ın Adana kuyularına gömüldüğünü söyler. Padişaha sadık bir valinin eşi olmaktan utanan Aydın’lı yenge de hürriyet aşığıdır:

“Hürriyet, sıhatten evveldir, hürriyet bizzat sıhhat ve hayatın annesidir Ay. İnsanı verem bir defa, aşk iki defa öldürür. Fakat hürriyetsizlik sürünen ömrün içinde kaç dakika, kaç lahza varsa, onların adedi miktarınca kahr ve itlaf eder.”(*Tefrika* 22).

İzmir civarının hürriyet taraftarlarının mekânı olduğunu vurgulayan Aydın’lı yenge hürriyet taraftarlarının cesur davranması gerektiği düşüncesindedir.

Aka Gündüz *Bu Toprağın Kızları* romanında büyük vaat ve hedeflerle iktidara gelen İttihat ve Terakki hareketi mensuplarını “umut havarileri” görüp onlara olağanüstü varlıklar olarak bakan halkın bu bakışının çok kısa sürdüğünü belirtir. İttihatçıların uyguladığı baskı rejimi zamanla Abdülhamit dönemini aratır⁴⁸⁷. Hürriyetin ilanı dolayısıyla yapılan şenliklerde kendisine zulmeden Fehmi Paşa ve serkomiserinin sürgünden dönmesi Nazlı’nın meşrutiyet ve hürriyete güvenini sarsar. Meşrutiyet ve

⁴⁸⁶ Tefik Nevzat çıkardığı *Hizmet* gazetesini kapatıp İzmir Maarif Müdürü Emrullah Efendiyle beraber kaçır. Cenevre’de *Hizmet*’i yayımlamaya devam eder. 1893 yılında yurda dönmek zorunda kalır. Yurda döndükten sonra da II. Abdülhamit’e muhalefet edince tutuklanır, hapisteyken ölür. Bkz. Şerif Mardin, *Jön Türklerin Siyasî Fikirleri*, İletişim Yayınevi, İstanbul 2006, s. 39-40.

⁴⁸⁷ İttihatçıların halka verdiği vaatleri unutup baskı ve zulümde II. Abdülhamit dönemini aratmadığı hatta baskın geldiğini birçok romanda vurgulanır. Ahmet Altan *Kılıç Yarası* ve *İşyan Günlerinde Aşk* romanlarında İttihatçıların yeni bir istibdat dönemi başlattığını vurgular. Mehmet Rauf’un *Genç Kız Kalbi* romanında Behiç II. Meşrutiyet döneminde önceki dönemdeki olumsuzlukların değişmediğini, sosyal çözülüşün devam ettiğini, değerlerin alt üst olduğunu belirtir. *Menekşe* romanında Bülent halkın umutlarının boşa çıktığını söyler. Münevver Ayaşlı *Pertev Bey’in Üç Kızı* romanında Abdülhamit döneminde refah içerisinde yaşayan halkın, İttihatçıların idaresi döneminde açlık ve sefaletle tanıştığını söyler. Melih Cevdet’in *Aylaklar* romanında Davut Bey Abdülhamit dönemiyle meşrutiyet dönemi arasında bir fark görmez. İttihatçıların kendilerine hayal kırıklığı yaşattığını belirtir. Selim İleri’nin *Cemil Şevket Bey Aynalı Dolaba İki el Revolver* romanında Cemil Şevket Bey II. Abdülhamit dönemini aradığını söyler. Bkz. *Türk Romanında İttihat ve Terakki (1908-2004)*, s. 295, 379, 382-383.

hürriyeti huzur ve adaletle özdeşleştiren Nazlı, meşrutiyet ilan edilir edilmez ahlâksızlık ve haksızlığıyla ün salan Fehmi Paşa ve serkomiseri İstanbul’da görünce; “Bunlar mı geldi? Hürriyet mi geldi?”(s. 147) sözleriyle hayret ve isyan duygularını dile getirir.⁴⁸⁸ Komiser muavininin gadrine uğrayan Nazlı, Meşrutiyeti “fesat rejimi” olarak nitelendirir. Yazar, Nazlı’nın şahsında II. Meşrutiyetin ilanıyla oluşan serbest havanın halk için umut olduğu kadar istismarcılara/çıkarıcılara da fırsat sağlayışını eleştirir. Hürriyetin ilanı dolayısıyla düzenlenen şenlikler esnasında Fehmi Paşayla serkomiserinin Nazlı’ya sarkıntılık etmesi üzerine Nazlı’nın eşi, serkomisere tokat atar. Siyasî duruş olarak iktidardakilere yakın olan Fehmi Paşa, Nazlı’nın eşinin Abdülhamit döneminde şifre kâtibi oluşunu “vatan haini” oluşu biçiminde yorumlatarak onu “vatan haini” gösterip⁴⁸⁹ Bingazi’ye sürdürür. Nazlı

“Sultan Hamit devrinde serkomiser hükümdardır. Meşrutiyet devrinde komiser muavini, hükümdardır. Hürriyeti kendileri için alanlar, hak namına bize şehvetle tokat peşkeş çekiyorlardı. Gücüm yetseydi, hürriyet kahramanlarını demir kafeslere kilitle ve üzerlerine şu yaftayı asardım: Sakın bunları çıkarmayınız! Hürriyetleriniz elinizden gider!”(s. 157-158).

sözleriyle Abdülhamit dönemiyle Meşrutiyet döneminin karşılaştırmasını yapar. İttihatçıların hak ve adalet ilkesinden daha uzak olduğunu düşünür.

İki Süngü Arasında romanında Emine’nin gazeteci ve yazar ağabeyi meşrutiyetin bir gün mutlaka ilan edileceği umuduyla yaşar. O, Emine’ye meşrutiyetin ilan edilerek ülkede eşitlik, hürriyet ve adaletin egemen olacağını söyler. Önceden bu vaatlere inanan Emine, kendisine atılan iftiralar ve gördüğü aşağılayıcı muamelelerden sonra ilan edilecek meşrutiyete de güvenmez. Hürriyetin sadece politikacıya geleceği, kendisi gibi masum insanların ezilmeye devam edeceği düşüncesinde olan Emine, eşitlik ve adaletin ancak kendisinin süngüler arasına alınmasına neden olan yasaları koyanların süngüler arasına alınmasıyla sağlanacağını düşünür. O devirde çoğu yurttaş gibi Emine de tüm halka yayılacak bir hürriyet özlemi duyar. Meşrutiyetin herkese eşit derecede hürriyet sağlamayacağına hükmeden Emine öngöründe bulunur.

⁴⁸⁸ Halide Edip Adivar *Sinekli Bakkal* romanında II. Meşrutiyetin hayata yıldırım gibi düştüğünü, sosyal düzeni alt üst ederek, anarşiye neden olduğunu vurgular. Reşat Nuri’nin *Damga* romanında hürriyetin ilanına büyük umutlar bağlayan İffet, meşrutiyet döneminde hayal kırıklığına uğrar. *Gökyüzü* romanındaki adsız kişi de Meşrutiyetin ilanı üzerine yurda dönünce beklentisinden çok farklı yönetimle karşılaşır. Midhat Cemal Kuntay’ın *Üç İstanbul* romanında Trablusgarp’tan sürgünden dönen Adnan, İttihat ve Terakki Merkezi’ne uğrayınca, karşılaştığı manzara karşısında hayal kırıklığına uğrar; bu manzaranın cemiyete büyük zarar getireceğini söyler, ama uyarıları dikkate alınmaz. Bkz. Murat Koç, *Türk Romanında İttihat ve Terakki (1908-2004)*, Temel Yay., İstanbul 2005, s. 261-271.

⁴⁸⁹ Samiha Ayverdi’nin *Yolcu Nereye Gidiyorsun* romanında meşrutiyetin ilanıyla birlikte şuursuz bir intikam dalgası estiği Adli’nin dikkatini çeker. Yazar bu dönemi “bir yıkılma ve kurulma kıyameti” şeklinde nitelendirerek manzaradaki dağınıklığı ve ilerleyen günlerde Meşrutiyet’in huzur getirmediğini vurgular. Bkz. Murat Koç, *Türk Romanında İttihat ve Terakki (1908-2004)*, Temel Yay., İstanbul 2005, s. 276.

*Ocak*⁴⁹⁰ romanında Milli Mücadele karşıtı Hamiyet, çıkarı en büyük ilke edinen Nedim Cafer'i kendisine gizli hafiye yapar, anlatıcıyla samimileştirir. Anlatıcının *Peyam-Sabah*'ta yazdığını bilen Nedim Cafer sürekli bu gazeteyi över, İstanbul hükümeti aleyhinde propaganda yapar. *Peyam-Sabah*'ta yayınlamak üzere verdiği şiirdeki ifadelerin, Millî Mücadelecilerin ifadelerinden çok Rusların/Komünistlerin ifadelerini andırışı ve şiirin mısralarının ilk harfleri birleştirildiğinde "Arkadaşlar darbeye hazır olunuz!" cümlesini oluşturduğu anlatıcının dikkatini çeker. Şiirin Millî Mücadele karşıtı Hamiyet tarafından yazılıp kendisine oyun oynandığını anlayan anlatıcı şiiri gazetede yayımlamaz, ondan sonra daha temkinli davranır.

Orak, Damat Ferit'i Milli Mücadeleye karşı olduğunun bilinmesinden dolayı takdir eder, ikiyüzlü davrananları onlardan daha tehlikeli bulur:

"Damat ve Damat gibiler bize iç yüzlerini bir kristal Venedik aynası gibi gösteriyorlar, biz diyorlar sizin ve memleketin düşmanınız! Bizden sakınınız ve üzerinize bütün vasıtalarımızla yürüyoruz ve yürüyeceğiz. Bu küşayış isterse baştanbaşa yıldırım, tehlike olsun takdir ederim. Çünkü görüyorum, biliyorum ve bu görüşe ve bilişe göre vaziyet alıyorum. Hüsniyet tuzağına, ictihadın serbestisi kuyusuna, suret-i haktan görünme hançerine düşmüyorum. On beş Yunan ordusu, otuz İngiliz filosu, altmış saltanat ekibi nihayet bir kuvvettir, fakat çok şükür astığımız Mustafa sagir kadar tehlikeli ve o derece korkunç değildir." (*Tefrika* 16).

Yaldız romanında, ikiyüzlülerle Damat Ferit'i karşılaştıran Tayyareci Murat, "vatanseverlik maskesi"ne bürünen Ali Kemal'i kendisini hiçbir zaman "vatanperver" olarak tanıtmayıp düşmanlarla birlikte hareket eden Damat Ferit'ten daha tehlikeli bulur.

Yazar *Tank Tango* romanında Millî Mücadele döneminde İstanbul hükümeti yanlılarının Millî Mücadeleyi küçümsediğini, onları siyasî varlık olarak tanımadığını vurgular. İktidar hırsıyla hareket eden bu kesim, Millî Mücadelecilere kin ve nefretini açıkça belirtir. Ömer'in eski sefir dayısı, eşi Sakarya cephesinde savaşan bir kadını göstererek; "İşte bunlar böyle. Akılları, terbiyeleri olsa Sakaryalarda dövüşürler mi? Hepsi serseri! Kadını erkeği!..."(s. 163) sözleriyle Millî Mücadelecileri küçümser. Eski sefirin Millî Mücadelecilerin siyasî varlığını görmezden gelmesine karşın, Sakarya Cephesinde yaralanan Yunan zabiti "İzmir'i, siz bize verdiniz. Fakat İzmir'i bizden o kadınlar ve kaymakamlar alacak..."(s. 163) diyerek Millî Mücadelecilerin hafife alınmaması gerektiğine işaret eder. Anadolu'da verilen mücadeledeki başarı İstanbul

⁴⁹⁰ *Hâkimiyet-i Milliye*, nr. 2131, 16 Haziran 1927-nr. 2260, 26 Teşrin-i Evvel 1927, s. 2.

halkına doğrudan yansır. Millî Mücadeleciler başarılı olunca işgal kuvvetleri halka işkence yapmaktan çekinir; İstanbul Hükümeti yanlıları da Millî Mücadelecilere rahatsızlık veremez. Bihter'in Millî Mücadelecilere destek veren “Küçük Fabrika”sının vergi tahsildarı ve icra memurları tarafından kapatılmasına işgal güçleri de destek verir. Sürekli işgal kuvvetlerinin baskınına uğrayan “Küçük Fabrika”ya uzun süre hiçbir memurun uğramayışı Anadolu’da işlerin iyi gittiği şeklinde yorumlanır. Aynı romanda İhtiyar Kayıkçı Ali Eskişehir bozgununda Anadolu’ya silah kaçırdığı gerekçesiyle zindana atılır, kendisine en ağır işkenceler yapılır; ama Sakarya zaferinden sonra “affedersin yanlış oldu baba” diyerek zindandan çıkarılır(s. 182).⁴⁹¹

*Ocaklılar*⁴⁹² romanında Pangaltı Harbiye mektebinde okuyan anlatıcı, Abdülhamit’in -bütün harbiye öğrencilerine gönderdiği gibi- kendisine gönderdiği hediye kabul etmediği için Divan-ı Harbe gönderilir, fakat ceza almadan kurtulur. Anlatıcı kendisini hünkâr yaveri yapması için amcası Serhafiye Kadri Bey’e başvurur. Padişahın/padişahların “kedi gibi nankör, yılan gibi sinsî” olduğunu söyleyen amcası, onun isteğini reddeder. Padişahın en sadık adamlarından biri olan amcasından bu sözü işiten anlatıcı, yaver olmaktan vazgeçer. İttihat ve Terakki taraftarlarının Arnavut bakkalı boykot edişinin ihtilalin başlangıcı olarak görüldüğünü belirten anlatıcı, Erkan-ı Harplerin de boykot edenlerin tarafında yer alması üzerine durumun tehlike arz ettiği anlaşılır. Eylemin başlatıcısı olduğu tespit edilen anlatıcının ayaklarına prangalar vurulur. Yüzbaşı Tatar Hasan’ın söylediği “iki ayağına kırkar okkalık prangayla muvazene yapacağına iki ayağını hür bırakmak çaresine bak.” sözlerinden etkilenen anlatıcı, mücadelesine devam etmesi için hür olması gerektiğini fark eder. Yüzbaşı’nın Divan-ı Harbe onun hakkında olumlu sözler söylemesi üzerine anlatıcı kurtulur. Meşrutiyet’in ilan edilmesi için mücadele eder.⁴⁹³

Üvey Ana romanında Abdülhamit döneminde Babıâli’den Avrupa’ya uzaklaştırılan Fikrünnas, bu durumu Abdülhamit’in, kendisinin “zekâ ve irfanından ürk”tüğü şeklinde yorumlar. 10 Temmuz inkılâbına kadar Avrupa’da kalan Fikrünnas,

⁴⁹¹ Yazar “Kızkalesinde Açık Divan-ı Harbi” hikâyesinde Kayıkçı Ali’nin Anadolu’ya silah kaçırmayı dolayısıyla karşılaştığı güçlükleri işler. Bkz. İşgal Karşısında Direniş ve Mücadele, s.

⁴⁹² *Hâkimiyet-i Milliye*, nr. 3447, 15 Şubat 1931- nr. 3492, 31 Mart 1931, s. 2.

⁴⁹³ *Ocaklılar* otobiyografik roman özelliği gösterir. Aka Gündüz kendisi Harbiyede öğrenci iken mektepte bir hafife teşkilatı kuran bakkallara karşı, Ömer Seyfettin ve bazı sınıfların ileri gelenleriyle birlikte, bir nümayiş ve boykotaj yapılmasını temin eder. Bu hadise üzerine pranga edilerek hapse atılmasına karar verilir. Divan-ı Harp Reisinin kendisine “Seni mahvederiz!” diyerek kendisini tehdit etmesine, Aka Gündüz “Biz zatı şahanenin evlatlarıyız ve onun ekmeğiyle büyüyüyoruz.” şeklinde karşılık verince ayağındaki pranga sökölüp serbest bırakılır. Bkz. Hilmi Yücebaş, *Bütün Cepheleriyle Aka Gündüz*, Ahmet Halit Yaşaroğlu Kağıtçılık TLŞ, İstanbul 1959, s. 3.; aktaran: Âbide Doğan, *Aka Gündüz*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1989, s. 2-3.

memur bulunduğu sefaretin en yüksek memurlarından olduğu halde “şifre miftahları”⁴⁹⁴ kendisinden saklanır. Meşrutiyet döneminde kısa süre sefaretle görevlendirilse de muhalif kişiliği dolayısıyla hemen kadro dışında bırakılır. Cumhuriyet döneminde “Kemalist” kadro kendisine itibar etmeyince “Fransız-Alman Dostluğu Tesisatı Fenniye Anonim Şirketi”nin Türkiye’deki vekilliğine tercüman olur(s. 47). Kemalistlerin Fikrûnnas’a itibar etmeyip Avrupalıların itibar etmesi onun kozmopolit oluşundan ileri gelir. Atatürk inkılâplarına da karşı olan Fikrûnnas ise kendisinin değerini sadece Avrupalıların bildiğini düşünür.⁴⁹⁵

Yazar *Bir Varmış Bir Yokmuş* romanında -*Bu Toprağın Kızları* romanındaki gibi- II. Meşrutiyet’e büyük umutlar bağlayıp “hürriyet” kavramını yücelten halkın kısa süre içerisinde nasıl büyük hayal kırıklıkları yaşadığını; “istibdat devri”nde sadece II. Abdülhamit’in baskılarına maruz kalan halkın II. Meşrutiyet devrinde padişahla birlikte bakan ve mebusların da baskı ve keyfi uygulamalarına maruz kaldığını vurgular. II. Abdülhamit devrinde Diyarbekir’e sürülen Ali Bey birçok bürokrat gibi İttihat ve Terakki hareketine büyük umutlar bağlar. İttihatçıların yaşattığı hayal kırıklığı sonucu birçok aydın gibi Ali Bey de İttihatçılara muhalif davranıp kendilerini ve halkı düşürdüğü durumu cesurca eleştirince işinden atılır. Mahmut Şevket Paşa’nın öldürülmesi üzerine Bekirağa Bölüğüne atılanlar arasında Ali de vardır. Manevî kardeşi Veli, II. Meşrutiyet devrinin ileri gelir siyasetçilerinden biridir. Bulunduğu konumu Ali’nin babası Hasan Bey’e borçlu olan Veli, bu iyiliği unutup Ali’ye yardımcı olmaz. Bekirağa Bölüğünden Ebuzziya Tevfik’in yardımıyla kurtulan Ali, İttihatçıların baskılarından da Paris’te eğitim gören oğlu Ender’in yanına kaçarak kurtulur. İttihatçıların muhalifleri üzerindeki baskısı I. Dünya Savaşı yıllarında da devam eder. I. Dünya Savaşı’nın çıktığı sırada Avrupa’da bulunan ve Avrupa’nın değişik ülkelerinde dolaşan Ali Bey siyasî karışıklık yüzünden belirli bir süre yurda dönemez. Belirli bir süre sonra Almanya’dan trenle yurda dönen Ali Bey Sirkeci istasyonuna çıkar çıkmaz Mahmut Şevket Paşa hadisesinin zanlısı oluşu ve Avrupa’nın birçok ülkesinde şüpheli

⁴⁹⁴ Mabeyin Şifre Kâtipliği II. Abdülhamit döneminde saray bürokrasisinde yearini alan bir kurumdur. Padişah kurduğu bu birim sayesinde merkez dairelerini devre dışı bırakarak vali, vali yardımcısı, ordu komutanı, mutasarrıf, elçi ve konsolos gibi devlet görevlileriyle şifreyle dolaysız olarak irtibat kurar ve haberleşir. Bu görevliler şifre kâtibinden aldıkları özel bir şifre anahtarı sayesinde padişahla doğrudan muhabere imkânı elde ederler. Önceleri şifre anahtarı verilen kişiler üst düzey görevlilerken, daha sonra bu usûl terk edilerek düşük rütbeli memurlara da şifre verilmeye başlanır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Akyıldız, *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşmesi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2004, s. 171.

⁴⁹⁵ O, bir Türk kızı olan Lâle’nin mürebbiyelik mesleğini başaracağına inanmaz. Türk mürebbiyeye karşı olanların çoğunun önyargılı davrandıklarını kabul etmesine karşın o, aynı düşüncüyü savunmaya devam eder. Bkz. Özel Eğitim, s.

bir tarzda dolanışı delil gösterilerek, casus ve vatan haini olduğu gerekçesiyle tutuklanır. Bodrum zindanına atılır. Oğlu Ender de Almanya’da ihtilalcilerle birlik olduğu gerekçesiyle hapsedilir. Ali Bey burada feci bir şekilde can verirken, bu hadise sonucu kimsesiz ve yoksul kalan eşi Dârülâceze’de can verir. II. Meşrutiyet devrinin etkin siyasetçilerinden Veli, Ali’nin ve ailesinin yıkımından kendisini hiç sorumlu tutmaz; Ali’nin eşinin ve oğlunun kendisinden yardım talebini reddeder.

Aşkın Temizi romanında yazarın sözcüsü Vali Muammer Bey, riyakâr olarak nitelendirdiği meşrutiyet dönemi yöneticilerini, Abdülhamit döneminden daha baskıcı görüp bu dönemde halkın can, mal ve namus güvenliği olmadığını söyler.

Bebek romanında dört yıl Paris’in hür ortamında kalan roman kişisi Doktor Ferhat, yurda dönünce yurttaki istibdat havasına alışamaz. Tahran’a elçi olarak görevlendirilerek baskı rejiminden uzaklaşır. Romanda devrin önde gelen paşalarından Münif Paşa’nın bile bu istibdattan etkilendiği; Münif Paşa’nın Erenköy’ündeki köşküne gitmesinin dahi yasaklandığı belirtilir. II. Abdülhamit devrinde Trablusgarp’a sürülen Recep Paşa, oradaki sürgün İttihatçıların lideridir. II. Meşrutiyet ilan edilince Harbiye Nazırlığına atanan Recep Paşa ilk icraatına tüm sürgünleri toplamakla başlar⁴⁹⁶. İtalyanların kendisinin boşluğunu fırsat bilmesinden korkan paşa, harbiye nazırı olduktan sonra Doktor Ferhat’la Yusuf Şetvan’ı bir süreliğine Trablusgarp’ın politika ve sivil işlerine bakmak üzere görevlendirir. Onlardan burada İttihat ve Terakki Cemiyetini kurmalarını, halka hürriyet ve meşrutiyeti telkin etmelerini ister. Olası tehlikeyi sezen paşa onları oradaki İtalyanlara dikkat etmeleri hususunda uyarır. Kendilerini Roma’nın vârisi olarak gören İtalyanların, orada gözü olduğunun çok önceden farkına varan Recep Paşa, Abdülhamit’i olası tehlikeye inandırıp önlem aldırılmaz. Nazır olunca tehlikeyi önlemeye çalışır. Yazarın hamiyetperver bir paşa olarak portresini çizdiği Recep Paşa, İstanbul’da göreve başladıktan kısa süre sonra görev başında iken ansızın öldürülür. Recep Paşa’nın Abdülhamit taraftarlarının suikastına kurban gittiğinden şüphelenen İttihat ve Terakki mensupları, yönetimi tam anlamıyla ele geçiremedikleri için suikastın üstüne gitmeye cesaret edemezler. O devirde benzer birçok suikast yapıldığı için, 31 Mart hadisesinden sonra da suikastının üzerine gidilemez.

⁴⁹⁶ Mehmet Celâl İsyen, Halide Edip Adıvar *Sinekli Bakkal*, . Midhat Cemal Kuntay *Üç İstanbul* romanlarında II. Abdülhamit dönemi sürgünlerinin II. Meşrutiyet’in ilanından kısa süre sonra İstanbul’a döndüğünü belirtir. Bkz. Murat Koç, *Türk Romanında İttihat ve Terakki (1908-2004)*, Temel Yay., İstanbul 2005, s. 258, 271.

Yazar aynı romanda Mütareke Dönemi İstanbul'unun siyasî ve bürokratik açıdan çok karmaşık bir görünüm arz ettiğine dikkat çeker. Görev icabı Batum'a gidecek olan Doktor Ferhat, bu vesileyle Tahran'a da geçmek ister. O devirde çok tedbirli olan İstanbul hükümeti pasaport vermek istemez; ama Ferhat, Eski Hariciye Nazırı Tevfik Paşa'nın yardımıyla pasaport almayı başarır. İran elçiliği de hiç zorluk çıkarmadan pasaportu vize eder. Yalnız pasaportun bir de İstanbul'daki işgal devletlerinin dairelerinde de tek tek vize edilmesi gerekmektedir. Onların haberi olmadan gitmesi durumunda İstanbul'a bir daha dönmesinin mümkün olmadığını fark eden Ferhat, çıkış yolu bulamayınca Tahran'a gitmekten vazgeçer. Roman kişisi Behzat da İttihatçıların önde gelenlerinden Kerim Paşa'nın oğlu olup I. Dünya Savaşında Ali İhsan Paşa kumandasında İran seferinde bulunur; İstanbul'a dönünce de Millî Mücadelecilerle birlikte hareket eder. Kendisinin Mustafa Kemal Paşa'nın gizli teşkilatında çalıştığının İstanbul Hükümeti tarafından bilindiğinin ve onlar tarafından takip edildiğinin farkında olan Behzat sürekli adres değiştirir. Teşkilat mensupları ara sıra gazeteye kendileri uğrar; adres değişikliği yapanları gazeteye verdikleri şifreli ilanlarla bulurlar. Örneğin Behzat'ı "Mehmet gelsin" diye ilan vererek bulurlar(s. 71-72). Behzat çok tedbirli davranır. Adı bebek cinayetine karışıp gazetelerin kendisinden bahsetmesi üzerine Behzat'ın mekânı öğrenilir. Kendisi de İstanbul'daki Millî Mücadeleci teşkilatlarla görüşen Doktor Ferhat, onu belirli bir süre ortada göremeyince onun yakalanıp Bekirağa bölüğüne atılmasından kuşkulandır.

Zekeriya Sofrası romanında İstanbul'dan "öyle bir kadife ki altında sayısız iğneler gizli" diye söz eden Maviş, Hürriyet ve İtilaf partisi mensuplarının işgal devletleri bürokratlarıyla eğlendiklerini belirtir.

*Hırsantos*⁴⁹⁷ romanında Mütareke döneminde İstanbul'un asayişinde birçok sorun yaşandığına dikkat çekilir. İtilaf Devletleri engel çıkardığı için şehrin yerli polis ve zabıtalı haydut ve yankesicilere gereken cezayı veremez. Yönetimdeki karmaşa ve kargaşa dolayısıyla düşmanlıklar ve kavgalar artar, birçok cinayet işlenir. Memleketlerindeki ihtilalden kaçan Ruslar İstanbul'u bir "sefahat ve rezalet yeri"ne çevirir. Rus prenseslerinin gelmesinden sonra İstanbul'un -özellikle Beyoğlu'nun- ahlâkî yapısı oldukça bozulur. Büyük Rum tüccarlarından birinin oğlu bu nedenlerle delirir, bir Rus kadını boğmaya çalışırken "kalp sektesi"nden ölür. "Beyaz ölüm

⁴⁹⁷ *Modern Türkiye Mecmuası*, nr. 1, 1 Mart 1938- nr. 34, 15 Birinciteşrin 1938, s. 22-24.

denilen kokain”i İstanbul’a “Beyaz Rus denilen sarı saçlı, mavi gözlü beyaz şeytanlar” sokar. Kokainin bir gramını bin liraya satarlar. Galata rıhtımındaki “Gümrük Kolcusu” kokain satışı esnasında öldürülür(Tefrika 2). I. Dünya Savaşı sonrasında İstanbul’u işgal eden İtilaf Devletleri, bütün tevkifhane ve hapishanelerdeki mahkûmları serbest bırakır. Üç yıl önce Tophane’de muhallebiciyi öldüren ve daha birçok cinayete adı karışan Hrisantos da bunlardan biridir. Bu devirde kendilerini İstanbul’un hâkimi gören İtilaf Devletlerinin İstanbul’da silah araması yapıp silah buldukları “serseri”lerden yabancı uyrukluları kendi ülkelerine; Türkleri Anadolu’ya sürmeye karar verdikleri belirtilir. İtilaf Devletlerinin amacı Anadolu’nun birçok yöresinde asayiş sorunu ortaya çıkarıp Ankara Hükümetini meşgul ederek Millî Mücadeleyi duraksatmaktır. Buna karşın Mütareke döneminde İstanbul’a gelen ecnebi harp zenginleri birbirlerini rakip görüp emniyet güçlerine birbirleri hakkında ihbarda bulunurlar. Bu durum Türk emniyet mensuplarının işini kolaylaştırır. Yazar bu romanda gösterdiği birçok örnekle otoritesizliğin bir toplumu kaosa sürükleyişini çarpıcı biçimde işler.

Yazar *Bir Şoförün Gizli Defteri* romanında Mütareke döneminde işgal devletleri, halk üzerinde hâkimiyet kurup halkı sindirmeye çalışırken Şehremanetinin en önemli uğraş olarak şoförleri düzene sokmayı gördüğünü belirtir.

Sansaros romanında da Mütareke döneminde işgal devletlerinin desteğini alan azınlıkların halka zulmettikleri vurgulanır. Bu dönemde azınlıklar ülkenin çoğu yöresinde “altın günleri”ni yaşarlar. Kendilerini Konya civarının mutlak hâkimi olarak gören Rumlar işgal devletlerinin zabitlerinin desteğini alıp halka zulmederler. Yöredeki Yalılıhöyük gölünün balığını iltizamlayan Sofyalı Kazım’la Sofyalı Yahudi, Mütareke döneminde orada barınamayacaklarını fark edince oradan uzaklaşıp balıkçılıkla ilgili eşyalarını Ali’ye teslim ederler. Ali’ye başka hırsızlık iftiralalarıyla birlikte onun balıkçılıkla ilgili eşyaları da çaldığını iddi eden Rum Vahram onu önce hapse attırır, sonra da vurdurtur. Ali’nin evindeki bütün eşyalara el koyup ailesini perişan eder. Konya’da daha birçok işkence yapan Rumlara karşı koymaya kimse cesaret edemez, Konya Paşa’sı da Ankara’ya götürülerek kazığa çakılır.⁴⁹⁸

⁴⁹⁸ Mütareke yıllarında Orta Anadolu Rumlusunun, ülkeyi parçalama faaliyetlerine Tarık Buğra da *Küçük Ağa* romanında değinir. Mütareke günlerinde Niko’yla dost olan Çolak Salih onların ayinine katılır. Bir akşam onların konuştuklarına -Karadeniz’deki Pontuslarla da işbirliği yaparak Rum Devleti kurma planlarına- kulak misafiri olan Çolak Salih, Millî Mücadeleye destek olmaya karar verir.

Yazar aynı romanda bu dönemde İstanbul Hükümeti yanlılarıyla Millî Mücadelecilerin birbirilerinden işgal kuvvetleri kadar nefret ettiklerini vurgular. Mütareke günlerinde işgal güçleri Bursa'daki emniyet güçlerini ve idarî amirleri sindirirler. Sansaros'un yuvaya yerleştirilmesi için polislerden yardım isteyen yaşlı kadının, Millî Mücadele yanlısı subayın annesi olduğunu fark eden İstanbul Hükümeti yanlıları onlara yardımda bulunmazlar. İhtiyar kadın, Sansaros'u bir yere yerleştirmesi için müftüye başvurur. Cephede yaralanan bir subay⁴⁹⁹ın anası olduğunu söylemesi üzerine müftü ona "Oğlunun bacağına hangi zındık Con Türk kestirdi ise ona git de bu çocuğu alsın." karşılığını verir. Kadın "Oğlumun kesilen bacağı ile bu çocuğun babasının dökülen kanı hepinizin gözüne dizine dursun!"(s. 151) diye feryat eder. İşgal kuvvetleri tarafından da yeterince sindirilen vali, kadının feryadını işitince Kuva-yı Millîyecilerin hükümeti basıp kendini parçalayacaklarını zanneder. Dışarı çıkıp durumu öğrendikten sonra kadının serbest bırakılmasını emreder. Bursa'da işgal güçleri şehri teslim, asayiş görevlerini de emir altına alırlar. Bursa valisi, hem işgal güçlerinden hem de Bursa'da gizlice dolaşan Kuva-yı Millîyecilerden çekinir. Bursa'da dolaşan Kuva-yı Millîyeciler oldukça tedbirli olup kimliklerini gizlemektedirler. İhtiyar kadın, Ulucami'nin köşesinden saparken oğlunun ahbablarından sivil yüzbaşıya rast gelir. Ona Kuva-yı Millîyeci olup olmadığını sorunca, subay ona sessiz olmasını söyler. Kadın karşılaştığı muameleden saltanat yanlılarını sorumlu tutar ve sivil yüzbaşıya "Bu murdar, bu leş, bu satılmış devleti çabuk yıkınız!"(s. 151) diye söyler. Yazar iktidar kavgalarının halkı mağdur ettiğini vurgular.

Romanda anlatıcı bir gazetenin, Anafartalar cengini kazanan Mustafa Kemal'in resmini bastığı için kapatılmasından; Galiçya'da bir düşman fırkasına karşı duran genç subayın adının gazetelerde yazılmasının yasaklanmasından; çölde bir avuç kahramanıyla al kana boyanıp muzaffer olan miralayın kim olduğunu bildirmenin en büyük günah sayılmasından duyduğu üzüntüyü dile getirir. Yaşayan kahramanların kimliğinin gizlenmesine karşın ölen yüzbaşı, tümen komutanı ve Mehmetçiklerin adları sayfa sayfa yazılır. Yaşayan kahramanların adlarının yazılmasının yasak olmasının nedeni onların saltanat taraftarlarınca siyâsî rakip olarak görülmesinden kaynaklanır.

⁴⁹⁹ Kadının yaralı oğlu subay tedavi için Viyana'ya gönderilir. I. Dünya Savaşı'nda yaralananların tedavisi yurtiçinde mümkün olmayınca, Avrupa'daki çeşitli merkezlere gönderilirler. Bkz. Cafer Ulu, "Savaş Zamanında Osmanlı Sağlık Politikası I. Dünya Savaşı Örneği", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, nr. 42, Temmuz 2000, s. 96-97.

Eğer Aşk... romanında Selim Caka Abdülhamit'in "siyasî polis" ve "hususî hafiyeleri"nin kendilerini takip ettiği için iş bulma sorunu yaşadıklarını vurgular(s. 28). Abdülhamit'in baskısına karşın Selanik'te "geniş bir hürriyet" olduğunu belirtir(s. 34).

Aka Gündüz *Allah Kerim*⁵⁰⁰ romanında II. Abdülhamit dönemi yönetimindeki aksamalara ve meşrutiyetin ilanı için verilen mücadelelere geniş yer verir. Romanın anlatıcısı, Şeyh Şamil'i kutsayan Kafkas göçmenlerinin çocuklarına Şamil adı vermesinden tedirgin olan II. Abdülhamit dönemi sarayının, "dilaltından" çocuklara Şamil adı verilmesini yasakladığını; Midhat Paşa'ya benzememeleri için Sultan Murat'ı, Murad-ı Mir'at; Veliaht Reşat'ı, Râşid; Midhat'ı Medhi olarak değiştirdiğini belirtir. Bu politika gereği Aslan Paşa'nın damat olarak seçtiği Albay Şamil'in adının da "Şakir" olarak değiştirildiğini söyler. Devir politikası gereği Şeyh Şamil'in büyük oğlu yurt edindiği Bağdat'tan göç etmek zorunda bırakılınca, saraydan Hicaz'a yerleşme izni alır.

Aynı romanda II. Abdülhamit'e muhalif olan Fuat Paşa ve Aslan Paşa'nın hafiyeler⁵⁰¹ tarafından takip edildiği belirtilir. Aslan Paşa'nın yeğeni Kerim bu durumun farkındadır. Zamanla hafiye sayısı daha da artar, memurlardan başka sivil kişiler de hafiyelik⁵⁰² yapar. Abdülhamit muhalifleri meseleye ilişkin konuşmalarında Abdülhamit'in adını telâffuz etmekten dahi çekinir, bir araya geldiklerinde kendilerinin takip edildiğini fark ederler. Fuat Paşa ve yakınları, kendilerini takip eden memurları öldürünce Abdülhamit'e ihanet ettikleri gerekçesiyle tutuklanırlar. Fuat Paşa'nın yakınlarının Şehzade Camii avlusunda öldürülmesi üzerine birçok hafiyeyi öldüren Kerim kendisi de çatışma esnasında vurulur. Kerim'in hafiyeleri öldürmesi üzerine Aslan Paşa ve yakınları da tutuklanır. Aslan Paşa tutuklanıp sürgüne gönderilince eşi

⁵⁰⁰ *İkdam-Gece Postası*, nr. 3600, 25 Nisan 1949- nr. 3713, 18 Ağustos 1949, s. 2.

⁵⁰¹ Mehmet Ali Beyhan Osmanlı Devleti yöneticilerinin daha kuruluşundan itibaren devletin aleyhine yürütülecek faaliyetle hakkında bilgi topladığını, "hafiyeler teşkilatı"nın temellerinin de II. Abdülhamit'ten önce atıldığını, ancak bu teşkilatın II. Abdülhamit döneminde daha organize bir teşkilat haline getirildiğini söyler. II. Abdülhamit'in görevlendirdiği hafiyeler arasında Dikran Efendi (Ermeni) gibi gayrimüslimler de vardır. Hafiyeler sadece İstanbul'da değil, Selanik, Yanya, Bosna, Suriye, Bitlis (Ermeni faaliyetlerine karşı), Kosova, Van gibi vilayetlerde de bulunur. Buralarda devlet aleyhinde meydana gelen her hareket, hafiyeler tarafından takip edilerek elde edilen bilgiler vilayet kanalıyla İstanbul'a aktarılır. Bu bilgilerin muhatabı sadece II. Abdülhamit ya da Yıldız Sarayı değil, bu bilgiler bazen sadrazamlara da gönderilmektedir. Yurt dışında da görevlendirilen hafiyeler bulundukları ülkede devletin dış temsilciliği nezaretinde çalışır, elde ettikleri bilgileri Hariciye Nezareti kanalıyla İstanbul'a aktarmışlardır. Bkz. "II. Abdülhamit Döneminde Hafiyeler Teşkilatı ve Journaller", *İlmî Araştırmalar*, nr. 8, İstanbul 1999, s. 65-83.

⁵⁰² II. Abdülhamit hafiyeler teşkilatını devleti güvence altına almak için kurmakla birlikte, onların verdikleri bilgilerin bir kısmının "iftira mahiyeti"nde olduğunu farkındadır. Bu nedenle ciddi bir incelemeden geçirmeden hiçbir jurnale inanmaz. Buna karşın jurnalcılık Yıldız Sarayı tarafından desteklenir, "en akla hayale sığmaz", en asılsız olan jurnaller bile devlet mekanizmasını ayağa kaldırarak ya da bir sadrazamın sürülmesine yol açacak derecede ciddiye alınır, jurnalciler ödüllendirilerek teşvik edilir, asılsız ihbarlardan dolayı hiçbir jurnalcisi de cezalandırılmaz ve "toplumsal paranoya" yaratılır. Bkz. Yavuz Selim Karakışla, "Sultan II. Abdülhamit'in İstibdad Döneminde (1876-1909) Hafiyelik ve Jurnalcilik", *Toplumsal Tarih*, nr. 110, Kasım 2003, s. 16-18.

Fatma Hanım ölür. Halk yönetim tarafından sindirildiği için Fatma Hanım'ın cenazesine çok az kişi katılır. Cenazeyi defnetmek için gönderilen belediye görevlileri mezarın yerini gizlemeye çalışır. Ancak bir çocuk onları takip edip mezarın yerini işaretler. Aslan Paşa ve yakınlarının tutuklanıp sürgüne gönderilmesinden sonra diğer aile fertleri can güvenliklerini tehlikede görüp İstanbul'dan uzaklaşır; İzmit'in bir köyünde ikamet ederler. Ancak burada da temkinli hareket etmek zorundadırlar. Kendilerine gelen mektupları hemen yok ederler.

Rumeli'de II. Abdülhamit'e karşı isyanların başladığından söz eden anlatıcı, isyanların Abdülhamit tarafından bastırılmasının halk için büyük tehlikeyi beraberinde getireceğine, başarıyla sonuçlanmasının -çok küçük ihtimal olsa da- halk için büyük umut olduğuna dikkat çeker. Hüsmen Ağa sürekli İzmit'ten İstanbul'a geçip harekât hakkında bilgi alır. Ohri'de Eyüp Sabri Bey'in hareketin içerisinde olduğunu; Resneli Niyazi'nin onun himayesiyle Manastır'da dağa çıkıp isyan ederek hürriyeti ilan etmek istediğini; Tatar Osman'ın da dağa çıkarıldığını; Selanik'teki Gevgilis kazasında Kurmay Binbaşı Enver Bey'in (Paşa) arkadaşlarıyla dağa çıkıp saraydan zorla hürriyet istediklerini öğrenir. Daha önce de bazı çatışmalar yaşandığı için İzmir, Manisa, Aydın redif taburlarının Selanik'e gönderilmesi düşünülür; ancak Abdülhamit ve taraftarları onlara güvenememektedir. O tarihlerde Arnavutluk da isyan etmiştir. Birçok yakını siyasî nedenlerle sürgüne gönderilen Ayşesin bu haberlere çok sevinir. Anadolu'da da benzer isyanların çıkmasını arzular. Ayşesin'in tavrı II. Abdülhamit ve taraftarlarına nefret duyanların, ona karşı verilen her türlü mücadeleyi olumlu gelişme olarak yorumlama hatasına düştüklerinin göstergesidir.

Abdülhamit taraftarı olarak görünen Zaptiye Fettah, Kocaeli yöresinin “eli kıran baş kesen”idir. Emin Pehlivan'ı haksızca hapse attırır. Halkı sindirir. Fuat Paşa ve yakınları hapse atılırken o binbaşılığa yükseltilir. Rumeli'de şiddetli çatışmaların yaşandığı günlerde de Fettah Bey Zaptiye Alaybeyliğine yükselir. Abdülhamit'e Rumeli'de çıkan isyanları bastıracağına dair telgraf çeker. Ancak Rumeli'deki isyanı bastırmak için harekete geçen “gönüller”in hükümet konağının önünde toplanmasını fırsat bilen Ayşesin'in kendisini mağdur eden, ailesinin sürgüne gönderilmesinde etkili olan Fettah'ı öldürerek intikamını alır. Ayşesin'in Zaptiye ve Havalı Komutanı Fettah'ı öldürmesi bir isyanın başlangıcı şeklinde yorumlanır. Asıl hedefin Padişah (Abdülhamit) ve Babiâli olduğuna dikkat çekilir. Bu isyanın kökeni Fuat Paşa ve yakınlarının sürgüne gönderilmesinde aranır. Hareketin Anadolu'ya da yayılmasından

korkulur. Çiçek hastalığı dolayısıyla tek gözü kör olan Ayşesin'in bu eyleminin, bilinçli bir hareket olduğu düşünülür. Onun bu hareketiyle teşkilattaki icracılara “Görüyor musunuz, bir genç ve yarı kör bir kadın bu cesareti gösterirse sizin daha büyük işler başarmanız beklenir.” mesajı verdiğine dikkat çekilir. Kasten adam öldürmek suçuyla mahkemeye çıkarılır. Mahkemede kendisine Fettah'ı niçin öldürdüğü sorusuna; “Milletin hakkı ve hürriyeti için silaha sarılan siyasî teşkilatın, kendimi bilinmez fakat tabî bir üyesi farz ederek öldürdüm onu!”(Tefrika 67) karşılığını verir. Ayşesin İstanbul'da hapisanedeyken Hüsmen Ağa'dan gelen mektuplar sayesinde hürriyet taraftarlarının Rumelide'ki faaliyetlerinden haberdar olur. Hafiyelerle hürriyet taraftarları arasında çatışmalarının yaşandığı bu bölgeye gönderilen İzmir redif taburlarının da hürriyetçilerle birlikte hareket etmesinin sarayı çok tedirgin ettiğini öğrenir.

Fettah'ı niçin öldürdüğü sorusuna “canım öyle istediği için” karşılığını vermesi dolayısıyla deli olduğuna hükmedilen Ayşesin, sorgu için Yıldız Sarayına götürülür; ona cinayeti siyasî nedenlerle işleyip işlemediği sorusu yöneltilir. Ayşesin'den hürriyetçi taraftarlarının çalışmaları ve planları hakkında bilgiler almaya çalışan Râgıp Paşa, ona Abdülhamit'i öldürmekle ilgili herhangi bir planlarının olup olmadığını sorar. Onlar konuşurken Abdülhamit camının arkasında onları dinler. Aslında ortada “hürriyet ihtilali” adıyla bilinen cemiyet yoktur. Ayşesin'in biraz gerçek biraz kurgu ürünü sözlerle onlara darbe indirmeye çalışır. Onun anlattıkları Abdülhamit'i oldukça endişelendirir. Senaryosunu bu cemiyetin Birinci Fedailer Şubesi olduğu ve kendisinin de bu şubenin üyesi olduğunu söyleyecek kadar ilerletir. Onun sözlerini işiten Abdülhamit onların kendisine nasıl bir düşmanlıkları olduğunu sorar. Ayşesin ise ona düşmanlığın kendisine değil baskıcı yönetime olduğunu söyler. Abdülhamit dönemini Çarlık Rusya'sı istibdadıyla karşılaştıran Ayşesin, Rusya'daki istibdadın Osmanlı'dakinden daha dehşet verici olmakla birlikte tesirinin daha az olduğunu söyler. Osmanlı'nın ilim ve teknikte Rusya'dan oldukça geri olduğuna dikkat çeken Ayşesin, Osmanlı Devletinde üniversite sayısının Rusya'dan çok az oluşunu, yayınlanan eser sayısının yetersizliğini savına deliller olarak gösterir. Ayşesin Abdülhamit dönemi yönetiminin insan hürriyeti, bilim ve teknik açıdan Almanya ve İngiltere'den çok geride

olduğunu vurgular. Abdülhamit'i çok fazla vesveseli ve kuşkucu⁵⁰³ olmakla suçlar. II. Abdülhamit döneminin sonlarını konu alan bu romanda yazar, padişahın baskıcı politikalarıyla birlikte insanî zaafalarına da yer verir. Korku imparatorluğu kurduğu söylenen padişahın vehimli hatta paranoyak bir kişiliğe büründüğünü, her an öldürülme korkusuyla yaşadığını gösterir.

Hürriyetin ilan edileceğine inanan Ayşesin, Babîâli yokuşunda rastladığı Abdülhamit taraftarı ve onun hizmetinde çalışan kişilere işlerinden istifa edip Anadolu'ya yerleşmelerini tavsiye eder. İzzet Paşa ve Ragıp Paşa'ya da yurdu terk etmelerini tavsiye eder(Tefrika 102). İttihat ve Terakki mensuplarının yönetimi ele geçirdiklerinde, II. Abdülhamit döneminin ileri gelir bürokratlarından öğ almaya niyetli olduğu önceden tahmin edilmektedir.

Ayşesin, Şemsi Paşa'nın hürriyetçiler tarafından Makedonya'da öldürüldüğünü, Küçük Sait Paşa'nın sadrazam olduğunu, Üçüncü Ordunun tamamen ayaklandığını Toptaşı tımarhanesindeyken öğrenir. Kânun-ı Esasî'nin ilanını halk tarafından sevinçle karşılanır. Gazeteler Babîâli'nin yurtiçi ve yurtdışındaki sürgünlere serbest bırakıldıklarına dair telgraf çektiğini yazar. Hürriyetin ilanından kısa süre sonra Müşir Deli Fuat Paşa ve ekibi sürgünden döner. İstanbul'da şenliklerle karşılanırlar.

Yazar bu meseleye hikâyelerinde de yer verir. Yazar *Katırcıoğlu* hikâyesinde yönetim sistemindeki aksamaların eski tarihlere kadar dayandığını gösterir. Üçüncü Mehmet döneminde yöneticilerin en büyük uğraşlarının eğlence düzenlemek olduğu, halkın yoksulluğuna karşın yöneticilerin sefahat sürdüğü belirtilir. Anadolu halkı eşkıyaların zulmüne maruz kalır. Anlatıcı yönetim sistemindeki bu aksamayı “İstanbul'da kahkaha ve eğlence... Anadolu'da Katırcıoğlu'nun yumruğu altında gözyaşı ve matem yaşıyordu.”(s. 38) sözleriyle eleştirir. Anadolu'da asayiş sağlamak için gönderilen Ahmet Paşa'yı öldüren eşkıya cezalandırılmaz. Paşanın niçin öldürüldüğü araştırılmaz. Katırcıoğlu'nun İstanbul'a gönderdiği Aysu Ağa'nın verdiği

⁵⁰³ Yavuz Selim Karakışla II. Abdülhamit'in bu kadar vehimli olmasında amcası Abdülaziz'in şüpheli ölümü, kardeşi V. Murat'ın delirmesinin onu derinden etkilemesinin büyük rolü olduğunu belirtir. Bkz. “II. Abdülhamit'in Saltanatı (1876-1909) Kızıl Sultan mı, Ulu Hakan mı?”, *Toplumsal Tarih*, nr. 103, Temmuz 2002, s. 11.

Yavuz Selim Karakışla başka bir yazısında da onun doğuştan evhamlı bir karaktere sahip olduğunu, babası Abdülmecit'in de ona “kuruntulu oğlum” dediğini söyler. Tahta çıkışının hemen sonrasında Çırağan baskınıyla birlikte evhamın yerini korkunun hatta paranoyanın aldığını iddia eder. Ayrıca çevresindeki çıkarıcı kişilerin onun vehmini körükleyerek, başkalarını da kötileyerek çıkar elde etmeye çalıştıklarını söyler. Onun en büyük korkuları “Veliaht Mehmet Reşat Efendi'nin bir darbeyle kendini devirmesi; bir suikasta kurban gitmek; bir komplo ile tahttan düşürülmek yani ‘hal’edilmek”tir. Bazı yazarlar ise onun korkak değil “tedbirli” olduğunu söyler. Bkz. “Sultan II. Abdülhamit'in İstibdad Döneminde (1876-1909) Hafiyelik ve Jurnalcılık”, s. 16.

bilgiler dikkate alınır. Katircioğlu İstanbul’a geldiğinde şenliklerle karşılaşır, daha sonra da Yenişehir’e “Sancak Beyi” olarak atanır. Yenişehir halkı onun zulümlerine maruz kalır.

“Atanaş’ın Üç Günü” hikâyesinde hürriyetin ilanının kasaba ve köylerdeki gayrimüslim yurttaşlar tarafından da sevinçle karşılandığını belirtir. Gayrimüslimler Atanaş’a hürriyet manileri okuturlar.⁵⁰⁴

“Malta’da Anadolu Yaylası”⁵⁰⁵ hikâyesinde kendisi de Malta’da sürgün bulunan anlatıcı orada işsiz kalan siyasetçi üst düzey bürokrat ve yazarların devlet yönetimi, iç ve dış siyaset ve hukuk sistemine ilişkin fikirler ileriye sürdüğünü, bazı önerilerde bulunduğunu belirtir. Anlatıcı kendilerinin orada sürgün bulunmalarında orada ileri sürdükleri fikirlerin ve önerilerin daha önceden uygulanmayışının büyük tesiri olduğu düşüncesindedir. Bu düşünceler hikâye kişisi Cemal Bey aracılığıyla da verilir:

“Mademki bu kadar bilgiciliğimiz varmış niye Polorista zindanına saklamışız, şimdi burada saçıp döküyoruz. (...) Ya hu, bütün ulemalıkların, adaletliklerin, idareciliklerin, milyonda birini İstanbul’da tatbik etseydik ne memleket batardı, ne de biz bu kalede değirmene kılıç sallardık...”

Bu sözler göstermektedir ki yazar, I. Dünya Savaşından yenik çıkılmasını ve sonrasında gerçekleşen olumsuz hadiseleri İttihatçıların yanlış politikasıyla ilişkilendirmektedir.

“Bir Meçhul Hürriyet Kahramanı”⁵⁰⁶ hikâyesinde yedi yaşındaki Süreyya 19 Ağustos Culus-u Hümayun’da mektep hocasının kendisine ezberlettiği nutku “Cenab-ı Kadir Gül Abdülhamit Han’ın şan ve şerefini müzdâd buyursun!” sözüyle bitirir. Başlangıçta Süreyya’ya övgüler yağdırılırken birkaç saat sonra çocuk aşağılanıp cezalandırılır. Onun söylediği “Gül Abdülhamit” ifadesi “Kel Hamit”i -içinde gezginci tiyatrocuların tuluat oynadıkları Kel Hamit Han’ı- kastettiği şeklinde yorumlanır. Ona nutku ezberleten müdür görevinden azledilir. Çocuk okuduğu okuldan başka okula gönderilir, okuldaki çocuklara onunla samimi olmaması hatta konuşmamları tembihlenir. Meşrutiyet ilan edilince hürriyet taraftarları Süreyya’yı ve müdürünü “iki hürriyet kahramanı” olarak takdim eder.

⁵⁰⁴ *Ashâb-ı Kehfimiz* romanında Dikran Harikyan adlı bir gencin şahsında hürriyetin ilanının bazı Ermeniler tarafından sevinçle karşılanıp hürriyet güneşi etrafında birlik ve beraberlik doğduğu düşüncesinin geçerlilik kazandığını belirten Ömer Seyfettin, kısa süre sonra bu umutların boşa çıktığını, etnik unsurlar arasında birliğin mümkün olmayacağını düşünölmeye başladığını belirtir. Bu durum azınlıkların hürriyetin ilanına ayrılıkçı faaliyetlerini gerçekleştirmek için destek olduklarını gösterir. Bkz. Murat Koç, *Türk Romanında İttihat ve Terakki (1908-2004)*, Temel Yay., İstanbul 2005, s. 263-264.

⁵⁰⁵ *Cumhuriyet*, nr. 107, 24 Ağustos 1924, s. 4.

⁵⁰⁶ *Cumhuriyet*, nr. 945, 25 K. anun-ı Evvel 1926/ nr. 946, 26 Kanun-ı Evvel 1926, s. 4.

“İdare Adamı”⁵⁰⁷ hikâyesinde Mevki Kumandanı olarak görevli Miralay, meşrutiyet ilan edilince yapılan düzenlemeler sonucu emekliliğe zorlanır. Yeniden göreve alınan Miralay 31 Mart hadisesinden sonra yine emekliliğe zorlanır. I. Dünya Savaşı sonlarında Hürriyet ve İtilafçılar yönetimi devralınca tekrar Miralay olur. Yazar bu hikâyede askerî görevlendirmelerde siyasî düşüncenin çok fazla etkili oluşunu eleştirir.

“Polis Cinayeti”⁵⁰⁸ hikâyesinde Mütareke devrinin kepezelik ve rezillik içerisinde devam ettiği; bu devrideki her hükümetin “maskaralıkla” nam aldığı; polis umum müdüründen sadrazama kadar her “teşekkül”ün etrafına “kopuk, ipsiz, bin bir fenalığa yelken açmış serserileri topla”yıp onların himmetleriyle hüküm ve hükümet süreceklerini sandıkları belirtilir.

“Yıldırımlar”⁵⁰⁹ hikâyesinde iktidardaki fırkanın “Koyu Cumhuriyetçiler”, muhalefettekilerin “Mutedil Cumhuriyetçiler” olarak adlandırıldığını söyleyen anlatıcı, bunlardan başka işi kargaşa çıkarmaktan ibaret olan “Çurçurcu fırka” da olduğunu belirtir. Üç farklı fırkanın her birinin mecliste üç dört mebusu olduğunu söyleyen anlatıcı “Hepsinin mecliste üç dört mebusu vardı, ama üç dört bin mebustan fazla gürültü ederlerdi” sözleriyle onların yozluklarını, iş bitirmekten çok kargaşa çıkarma eğilimi içerisinde olduklarını vurgular. “Koyu Cumhuriyetçiler”in başkanı Afif Bey’le “Mutedil Cumhuriyetçiler”in başkanı Osman Bey’in eski dost olup fırkalarının birleşmesi ihtimalinin doğması “Çurçurcu Fırka” mensuplarını tedirgin eder. Onlar bu durumu kişisel çıkarları önünde engel görür. İktidar ve muhalif fırkaların birleşmesi sonucu Afif Bey’in oğlu Hıncal yirmi dokuz yaşında Türkiye Cumhuriyeti Başvekili olarak seçilir. Bu seçim büyük bir sevinçle karşılanır. Çevredekiler onun bu görevi başaracağına inanmaktadır. Osman Bey iki buçuk milyon Türk liralık servetini de Hıncal Bey’e miras bırakmak ister. Hıncal bu mirasa siyasî kimliği dolayısıyla buna karşı çıkar. Ancak Osman Bey’in vasiyetnamesinde Hıncal’ın kendisinin oğlu olduğu şeklinde yalan söylemesi üzerine itibarı zedelenen Hıncal –her ne kadar dilekçede “hususî ve sıhhî” nedenli olduğunu söylese de- kabinedeki görevinden istifa eder. İstifası Osman Bey’in öz babası olduğunu öğrendikten kısa süre sonra vefat edişinden “müteessir” olduğu şeklinde yorumlanır.

⁵⁰⁷ *Cumhuriyet*, nr. 1104, 4 Haziran 1927, s. 4.

⁵⁰⁸ *Hâkimiyeti Milliye*, nr. 2809, 5 Mayıs 1929- nr. 2821, 17 Mayıs 1929, s. 4.

⁵⁰⁹ *Cumhuriyet*, nr. 2119, 21 Mart 1930- nr. 2135, 6 Nisan 1930, s. 3.

“Bir Vezir, Bir Parça Vatan Sattı”⁵¹⁰ hikâyesinde bir İngiliz, Halep Valisi Köse Raif Paşa’nın Beyoğlu’ndaki binasını ondan satın almayı başaramaz. Bu olay bir hafiye tarafından onun Halep ve civar bölgeyi İngiliz Kraliçe Viktorya’ya sattığı şeklinde çarpıtılır. Yayılan söylenti üzerine oldukça tedirgin olan II. Abdülhamit her tarafta hafiyelerini görevlendirir. Bahriye Nazırı Serasker Hasan Paşa olayın aslını öğrenerek Abdülhamit’i aydınlatıp ikna eder. Ancak çok fazla kuşkucu olan Abdülhamit, Raif Paşa’yı görevinden azledip İstanbul’da gözaltına alır.

*Aşk ve İstibdat*⁵¹¹ **tiyatrosunda** kendisi Babiâli’de çalışan Akif Bey, yeğeni Ali’yi Babiâli’ye memur yapmayı uygun bulmaz: “O çocuğu dalkavuk, ahlâksız etmek istemem. Bu zamanda istenilen memuriyeti vermiyorlar. Jurnalci olmak icap ediyor.”(Tefrika 12). Babiâli’de çalışan Ali Bey, (*Sarı Zeybek* romanındaki vali gibi) kızı Güzide’nin evliliğine bile iradesini kullanarak karar veremez. Saraylı birisi kızına talipli olunca, kızlarını o kişiyle evlendirmemeleri durumunda kendilerine nasıl baskı uygulanacağını farkındadırlar. Bu nedenle tek umutları ilan edileceğine inandıkları hürriyettir. İstibdat yönetimi tarafından sindirilen Akif Bey, kızına talipli olan kişinin babasını “insanlıktan, vicdandan, hayattan habersiz” biri, damat adayını da “rütbeli, aylıklı çapkın, rezilin biri” (Tefrika 12) olarak nitelendirmesine rağmen, karşı çıkması durumunda iktidardakilerin kendisini ve ailesini perişan edeceğinin farkındadır. Bu nedenle saraylı biriyle dünür olması sayesinde rahatsız edilmeyeceğini düşünüp kızını o kişiyle evlenmeye zorlar. Yazar, II. Abdülhamit döneminin son aylarını konu alan bu tiyatroda “istibdat devri”nde halkın hürriyetten, meşrutiyetten umudunu kesmeyip ilan edileceğine inandıkları hürriyetin onlar için teselli, umut olduğunu vurgular. Selanik’ten Ali’ye annesinin ağır hasta olduğunu belirten bir telgraf gelir. Ali’nin annesi uzun süre önce öldüğü için aile fertleri telgraftaki ifadeye şaşırır. Selanik’teki İttihatçılarla irtibat halinde olan Ali şifreli ifadenin ne anlama geldiğini bilmektedir. Yengesi Canan Hanım ve kızı Güzide’ye durumu açıklamaya çalışır. Kuzeni Güzide’nin telgraftaki ifadeyi onun Selanik’te sevdiği olduğu şeklinde yorumlaması üzerine Ali’nin ona söylediği

“Beni fahişe değil, vatan çağırıyor, millet istiyor. (...) Vatan muhabbetini kalbimden silersen sizin aşkınıza da elveda diyebilirim. Vatan aşkı olmaz... O halde simanız sevdanız da ebedidir; fakat biraz ayrılık...”(Tefrika 17).

⁵¹⁰ *Modern Türkiye Mecmuası*, nr. 2, 8 Mart 1938, s. 18-19.

⁵¹¹ (Enis Avni), *Kadın*, nr. 16, 26 Kanun-ı Sani 1324-nr. 25, 30 Mart 1325.

sözler göstermektedir ki Ali İttihatçıların çalışmalarını yurt görevi, hürriyetin ilanını yurdun kurtuluşu olarak görmektedir. Ali'deki yurt sevgisinden etkilenen Güzide kendisini “vatanın kızı, milletin hemşiresi” olarak nitelendirir. Acilen Selanik’e giden Ali, oradaki cemiyetin gizli faaliyetlerine katılır. Onun cemiyetten arkadaşı Hakkı’ya söylediği

“Bir iş ne kadar ulvî ve mukaddes ne kadar ehem ve mutlak olursa olsun onda bazı hususi ve şahsi notlalar vardır ve vatan uğrunda ölmek millet için hayatını, malını, mülkünü feda etmek dünyada insanların en şanlı bir vazife-i vicdaniyesidir.”

sözleri üstlendiği görevi millî/vatanî görev telakki ettiğini göstermektedir.

II. Abdülhamit dönemi istibdadından bunalan halkın II. Meşrutiyet’in ilanına büyük umutlar bağladığını belirten Aka Gündüz, Meşrutiyet döneminde yönetime hâkim olan İttihat ve Terakki mensuplarının ülkede yeni bir baskı rejimi oluşturduğunu, hatta halka II. Abdülhamit dönemini arattığını, karşıt görüş belirtenleri sürgüne gönderdiğini, birçok fail-i meçhul cinayet işlendiğini vurgular. Yazar halkın Mütareke döneminde de işgal devletleri ve onların desteğini alan azınlıkların zulmüne maruz kaldığını belirtir. Millî Mücadele yıllarında İstanbul Hükümeti yanlılarıyla Millî Mücadeleciler birbirlerinden işgal üçlerinden daha çok nefret eder; İstanbul Hükümeti yanlıları Millî Mücadelecileri siyasî varlık olarak tanımak istemez.

2.4.2.2. Değişen Değerler ve Siyasî Hayat

Aka Gündüz roman, hikâye ve tiyatrolarında üstlendiği görevi yapabilecek liyakate ve sorumluluk duygusuna sahip olmayan siyasetçilerin kendilerine sağlanan yetki sayesinde halka zulmettiklerine, kurdukları yolsuzluk zinciri sayesinde gelirlerine gelir eklediklerine işaret eder. Her devirde maskelere bürünüp millî görevleri kişisel çıkarlarına âlet eden bürokrat ya da siyasetçiye rastlamak mümkün olduğuna dikkat çeken yazar, bu tip siyasetçi ya da bürokratların iltimasla belirli makamları elde edip bu makamın asıl lâyıklarını vatan haini olmakla itham ettiklerini vurgular.

Ben Öldürmedim-Kokain romanında II. Abdülhamit döneminin saygın memurlarından Ali Bey kendisi mebus olmaya sıcak bakmadığı hâlde yakınları tarafından mebus adayı olmaya ikna edilir. Ali Bey’in eşi onun mebus seçilmesini

kişisel ihtirasları yüzünden ister⁵¹², henüz mebus seçilmeden büyük hayaller kurar. Mebus seçilmeden birçok kişiye müdür yapma sözü vermek zorunda kalan Ali Bey, kendisine ümit verilmesine rağmen aday gösterilmez. Mebus adaylığının onaylanmayışı itibarını zedeler. Dairedeki nazır kendisine çok farklı davranır, küçük memurlar kendi aralarında gülüşüp onunla alay ederler. Selanik'teki Cemiyetin ileri gelirlerinden Vehap Bey'in gazetecilere "Cemiyet-i Mukaddese itimada lââyık gördüğü arkadaşların namzetliklerini tercih eder." açıklamasını yapması Ali Bey'in izzet-i nefesine dokunur. Selanik'teki Merkezî Umumî'nin etkin kişilerinden Vehap Bey devrin hâkim siyâsî yapısına göre şekil değiştiren çıkarı en büyük değer tanıyan siyasetçiye örnektir. Ülkeye hizmeti gaye edinip dürüstlükten taviz vermeyen Ali Bey'in II. Abdülhamit döneminin itibarlı bir memuru oluşunu ve o devirde "canla başla çalışması"nı gerekçe gösterip onun aday olmasını engeller. Vehap Bey'in Ali Bey'in adaylığına engel oluşu iki ay öncesine dayanan kişisel intikamdan kaynaklanır. Mebusluğa aday gösterilmeyişini bu hadise ilişkilendiren Ali Bey "Hırsız, rüşvetçi, şantajcı Vehap Bey" in cemiyet içerisinde çok etkin oluşunu üzüntüyle karşılar. "Zayıf, iradesiz bir heyet"le çalışmayıp kendi görevini yapmaya devam ettiği için memnun olsa da haksızlık karşısında sessiz kalamaz. Cemiyet mensuplarına Vehap Bey'in elinde oyuncak olduklarını söyleyince, cemiyetlilerin iyice tepkisini çeker. II. Meşrutiyet yıllarında altın günlerini yaşayan Vehap Bey gücünü artırır artırmaz, Ali Bey'den intikam alır. Ali Bey Şile limanı imtiyaz meselesinde otuz bin lira aldığı ve açığını kapamadığı için muhasebecisini işten çıkardığı gerekçeleriyle tevkif edilir. Önceden muhalif olmayan Ali Bey, kendisine atılan iftirayı temizlemek için düşmanı bir gazetede kendisini savunmaya çalışır. İktidarda olan Vehap Bey'in adamları yalancı şahitler tutup Ali Bey'in rüşvet aldığı iftirasında bulunurlar. İftira sonucu mehterhane⁵¹³ye atılan Ali Bey, buradan Abdülhamit'in tahttan indirilmesi sonrasında çıkan genel afı kurtulur.

Üç Kızın Hikâyesi romanında Osman Bey II. Abdülhamit devrinde Abdülhamit yanlısıyken II. Meşrutiyet ilan edildikten sonra saf değiştirerek meşrutiyetçilere yaklaşır.

⁵¹² Ali Bey'in eşinin onu mebus seçtirmek isteyişi Nahit Sırrı Örik'in *Sultan Hamid Düşerken* romanındaki Nimet'i hatırlatır. Önceden genç, vatansever ve heyecanlı bir İttihatçı olan Şefik, zaman içerisinde eşi Nimet'in tesiriyle bambaşka bir hüviyete bürünür. Bkz. Murat Koç, *Türk Romanında İttihat ve Terakki (1908-2004)*, Temel Yay., İstanbul 2005, s. 277.

⁵¹³ Eski Umumî Hapishane.

Aşkın Temizi romanında hiçbir vasfı olmayan Dünbelekzade mebus olup belirli bir saygınlık kazanır. Ona kıymet verip ondan yardım bekleyenler de onun gibi vasıfsız ve çıkarıcı kişilerdir. “Kadı”nın ve eşrafın desteğini alan Dünbelekzade mebusluk sayesinde çıkar elde eder. Ona karşı koyup engel olan tıbbiye öğrencisi Erden’le Yüzbaşı Refik Tekin’dir. Refik Tekin yolsuzlukta sınır tanımayan Mebus Dünbelekzade’ye “mebus oldunuz diye keselerimizin hisse-i şayiasına, vatanın tapu senedine, boğazlarımızın bir lokmasına hak kazandınız. Alınız gözünüze, dizinize dursun! Satınız, talan ediniz, Allah belanızı versin! (...) Koca Türkiye’yi salhaneye çevirdiniz.”(s. 319) sözleriyle tepki gösterip onu uyarır; o ve yandaşlarıyla mücadele eder.

Eğer Aşk romanında Fatır, öğrencilik yıllarındaki “hafiyeliği ve karıştılcılığı”ndan dolayı arkadaşları tarafından Katır olarak tanınır. Selim Caka’nın hukuk fakültesinden arkadaşı olan bu kişi Abdülhamit devrinde “İstanbul, kalon kundura ve kırmızı fes giy”mesi sayesinde hafiye olarak görevlendirilir. “Nimet bilirlilik, haysiyet, şeref, doğruluk” kavramlarına yabancı olan Fatır, fakültedeki hocalarını Maarif Nazırı Haşim Paşa’ya ya da padişahın mabeyncisine jurnalleyerek “büyük ecnebi bir banka”ya hukuk başmüşaviri olur. Fakat onun soyguncu olduğunu fark eden Banka yöneticisi Pançiri Bey “Gönderdiğiniz bu adamı alınız, yerine on kişi gönderiniz, başımın üstünde yeri var. Hepsini kabul edeceğim.”(s. 39) diyerek onu görevden aldırır. II. Meşrutiyet ilan edilince kendisine “vatanseverlik”i dolayısıyla görevinden alındığı süsü vererek meşrutiyetçilere yakınlaşır; Sadrazam Hakkı Paşa’nın gözüne girmek ve o zaman Yeniköy Belediyesi başkanı olan Prens Sait Halim Paşa’ya kibar görünmek için sakal bırakır. Talat Paşa’yı⁵¹⁴ sakalsız görünce o da tıraş olur. Talat Paşa onu hiçbir işe almamaya karar verince sakal bırakır. Cumhuriyet döneminde Atatürk bıyıklarını kesince o da bıyıklarını keser. Fakat bu dönemde barolardan, devlet kapılarından, hususî müesseselerden kovulur; bir iki yabancı müessesesinin gizli hukuk müşavirliği yapar. Yazar Cumhuriyet döneminde ikiyüzlü ve dalkavuklara itibar edilmediğini vurgular.

Siyasetin çıkar aracı edilişinin eleştirisi **yazarın hikâyelerinde** geniş yer tutar. “Defterdara Gelen Havale”⁵¹⁵ hikâyesinde her devirde egemen siyasi anlayışa yakınlaşan kişi Abdülhamit döneminde Müfredat Kâtibi Sanisi olup Meşrutiyet

⁵¹⁴ Selim Caka, sadarazamların sakal bırakma geleneğini Talat Paşa’nın bozduğunu, Sadrazam iken sakal bırakmayıp inadına günde iki defa tıraş olduğunu söyler.

⁵¹⁵ *Cumhuriyet*, nr. 37, 12 Haziran 1924, s. 6.

döneminde muhasebeciliğe terfi eder; Milli Mücadele döneminde Kuva-yı Milliye hareketini destekleyen kişi Cumhuriyet döneminde defterdar olur.

“Müthiş İhtilal”⁵¹⁶ hikâyesinde rüyasında hilafet ve saltanat taraftarlarının ihtilal yapıp yönetimi ele geçirdiğini gören Hacı Salim Efendi, rüyadan önce Cumhuriyetçilere karşı görüşte iken rüyadan sonra Cumhuriyetçi olmaya karar verir.

“Bir Terceme-i Hâl Varakası”⁵¹⁷ hikâyesinde hürriyet ilan edilince aslında ittihatçılarla hiç bir bağlantısı olmayan Ali şivesi hürriyet kahramanlarının şivesine benzediği için maiyet memurlarına lüzum görmeden kaymakamlığa atanır. Daha sonra bir sancağa mutasarrıflığa atanan Ali, kaymakamlığı ve mutasarrıflığı esnasında servetine servet ekler; büyük fabrikatör olur. Ali gibi çıkarıcıların her devirde bir yolunu bulup siyaset ya da bürokraside etkin olarak çıkar sağladığına işaret eden anlatıcı, bu aksaklığın Cumhuriyet döneminde de devam etmesinden tedirgindir. Meşrutiyet döneminde mutasarrıflık görevi esnasında devleti ve halkı soyup fabrikatör olan Ali’nin, Cumhuriyet döneminde mebus olması durumunda, devleti soyarak servetine servet ekleme olasılığına işaret eder: “Eğer buna da muvaffak olursa iki şeker fabrikasıyla on beş tane kumaş, kundura, demir fabrikası açacak...”

“Kırk Ali”⁵¹⁸ hikâyesinde “Çerkezlik moda olduğu” dönemde kendisini “Çerkez Ali” olarak tanıtan Ali, “Osmanlıcılık” düşüncesinin egemen olduğu dönemde kendisini “Osmanlı Ali” olarak tanıtip kolbaşı olur. Arnavutların isyan etmesi ve onların büyük imparatorluk kuracağı söylentisinin yayılması üzerine “Arnavut Ali” olarak tanınır. Arnavut şivesiyle Osmanlı Devleti ve Türk milleti aleyhinde konuşur. Birinci Dünya Savaşı esnasında Fas, Cezayir’de bulunurken “Müslüman Ali” olarak tanınır. Osmanlı Devleti’nin savaştan yenik çıkması, Sırbistan ve Yugoslavya’nın kurulması üzerine “Boşnak Ali” olarak tanınır. Millî Mücadele döneminde de kendisini “Millî Ali” olarak tanıtır. Gazeteler ondan “Fedakâr kahramanlarımızdan Türk Ali Bey” diye söz edip onun madalyayla ödüllendirilmesi gerektiğini söyler.

“Silikzade’nin Hikâyesi”nde sembolik bir tip olan “Silikzade Ebhem” görünüşte silik bir kişilik olup belirli bir siyasî düşünceye sahip değildir, her devrin egemen siyasî anlayışına göre şekil değiştirir. Kendisindeki bu özellik, her devirde saygın bürokratik görevde bulunmasını sağlar. II. Abdülhamit döneminde sırasıyla “kâtip, ortanca kâtip,

⁵¹⁶ *Cumhuriyet*, nr. 55, 30 Haziran 1924, s. 4.

⁵¹⁷ *Cumhuriyet*, nr. 64, 9 Temmuz 1924, s. 4.

⁵¹⁸ *Cumhuriyet*, nr. 83, 31 Temmuz 1924, s. 6.

baş musahip, baş bendegân, baş sadık” olur. Meşrutiyeti ilan etmek için, çoğu bürokrat seferber olurken ortalarda görünmeyen Silikzade, sular durulduktan sonra bir yolunu bulup mebus ve nazır olarak bu devirde de saygın görevler üstlenir. I. Dünya Savaşı esnasında ortalarından kaybolan Silikzade, servetine servet ekler; Mütareke döneminde de tutunmak için çareler bulur.

“Yürü Ya Kulumun Hikâyesi”nde Ya Kulum, birçok yönüyle Silikzade ve Kırk Ali’den farksızdır. O da devrin egemen siyasî havasına göre hareket eder. “Hürriyet”in ilanından önce herhangi bir mücadele göstermeyen Ya Kulum, “hürriyet” ilan edildikten sonra o devrin çok saygın bir mesleği “Umur-ı Mühime Kalemi Şifre Mümeyyizliği”ne atanır. Kısa süre sonra da Şûra-yı Devlet Tanzimat Dairesinde “Mazbata Baş Muharrir-i Sânisî” olur; zamanla nazır olarak da görevlendirilir. Ya Kulum Efendi bulunduğu bürokratik ve siyasî görevleri, çıkarları için aracı eder; görevleri esnasında servetine servet ekler. Edindiği servet o dereceye varır ki serveti o öldükten sonra yakın akrabalarının uzun süre refah içerisinde yaşamasını sağlar. Anlatıcı bu durumu; “Yürü Ya Kulum Efendi’nin lop lop etleri çürüdü. Fakat ‘yürü sırrı’ onun yerine tenemmu’ etti! Dayısı, amcası, komşusunun, ebesinin damadı (...) yürümeye başladılar.”(*Hayattan Hikâyeler* s. 82-87) mizahî bir ifadeyle vurgular. Yazarın çizdiği Kırk Ali, Silikzade Ebhem ve Yürü Ya Kulum tipleri, her devirde benzerine rastlanabilecek çıkarıcı, şahsiyetsiz tip örnekleridir. Mücadele gerektiğinde ortadan çekilen bu tip kişiler, sular durulduktan sonra egemen güçlerin yanında yer alıp kişisel çıkar ve itibarlarını artırır.

“Hacı Efendi’nin Mebusluk Hikâyesi”nde Hacı Efendi, okuma yazma bilmediği hâlde mebus olmaya heveslenir. Anlatıcının dostu Hafız Efendi, onun yazdığı beyanname ve programla aday olur. Mebusluk başvurusunda bulunanların başvuru dilekçesinde yazdıkları ifadeler, bu kişilerin mebusluğa liyakatinden daha çok önem arz eder. Başvuru dilekçesindeki ifadeleri okuyan Merkez-i Umumî, Hafız Efendi hakkında hiçbir araştırma yapma ihtiyacı hissetmez. Hafız Efendi seçimleri açık arayla kazanır, çok saygın görevlere getirilir. Meşihat Encümeni⁵¹⁹’ne “Mazbata Muharriri”, Islahat-ı Umumîye Komisyonu Âli’sine “Reis-i Sâni” olur(*Hayattan Hikâyeler*, s. 92-105).

⁵¹⁹ Şeyhülislamlık Meclisi/Komisyonu.

*Aşk ve İstibdad*⁵²⁰ **tiyatrosunda** İttihatçıların Selanik'teki gizli cemiyetiyle irtibat halinde olan Ali, Abdülhamit dönemi paşalarının yozlaştığı ve halkı sömürdükleri düşüncesindedir. Paşaların halkın yoksul hâlini hiç umursamayışı, halk yoksullukla pençeleşirken onların zevk ve safa içerisinde yaşayışları Ali'nin onlara öfke ve kini artırır. Karşı koyacak güce sahip olmadığı için tepkisini sadece kuzeni/sevgilisi Güzide'yle paylaşır:

“Bak karşımızda Hamidiye Etfâl Hastanesinin dibinde dere yok mu dere işte oraya bak: duvarları sokakta bulunmuş teneke parçalarından, kiremitleri yağmurlara, fırtınalara boyun eğen çürük çarık tahtalardandır. Bunlar hep muhacirlerdir. Vatani elinden çalınmış, belki zorla koparılıp zorla gasp olunmuş biçarelerdir. Ah Güzide bilmezsin bunlar ne yürek yakıcı hadiselerdir. Bir de karşıya bak Zeki Paşa'nın konağı, Ahmet Paşa'nın saadethanesi; sonra mektep müfettişi İsmail Paşa'nın yaptırdığı yeni bina... Bunları mukayese et demeyeceğim. Çünkü dülgerleri bile öyle yerde oturmuyorlar, uşakları, ağaları bile kadife sedirlerin hançereli krallarıdır.”(Tefrika 6).

Kendisinin paşa kızı Bihter'le evlendirilerek saadet ve huzur içerisinde yaşayacağı planlarının yapılmasına karşı çıkan Ali, paşaların çoğunun yurdun farklı coğrafyalarındaki yoksul halkı sömürdüğü düşüncesindedir. Güzide ise paşaların yurda ve halka verdiği zararlardan şikâyet edip karamsar tablo çizen Ali'yi yozlaşmış paşalarla mücadeleye davet eder:

“Büyük yeislerin, müthiş zulümlerin esiri olanlar dehşetli bir azim ve fazilet iktisab ediyorlar. Haksızlığın altında hak, zulmün altında adalet uyur. Millettin gördüğü zulümler, vatanın çektiği fenalıklar üzüntüler bugün değilse bile yarın mutlaka patlak verecektir. Yalnız metin, müteşebbis, cesur olmak kifayet eder sanırım.”(Tefrika 8).

Güzide de bir hafiye'nin kendisiyle evlenmek istemesine;

“Ben bir hafiye'nin, sefil bir yaverin karısı olmayacağım. Millettin parasıyla vatanın nimetiyle beslenen vücudumu cinayet kanlarıyla, hainlik irinleriyle büyüyen dikenli kullara teslim etmeyeceğim.”(Tefrika 18).

sözleriyle karşı çıkar. Her ikisi de yazarın sözcüsü olan Güzide'yle Ali tepkilerini uygulamaya geçirememekten rahatsızdır.

Aka Gündüz Abdülhamit döneminden Cumhuriyete her devrin egemen siyasi anlayışına göre şekil değiştirip siyaseti çıkar aracı olarak kullanan siyasetçi, bürokrat ve memurlara rastlandığını, onların tek gayesinin kişisel çıkar sağlamak olduğunu vurgular. Örneğin Vehap Bey (*Kokain*), Osman Bey (*Üç Kızın Hikâyesi*), Fatır (*Eğer*

⁵²⁰ (Enis Avni), *Kadın*, nr. 16, 26 Kanun-ı Sani 1324-nr. 25, 30 Mart 1325.

Aşk...), Ebhem Bey (“Silikzade’nin Hikâyesindeki”). Yazar, Hacı Efendi (“Hacı Efendi’nin Mebusluk Hikâyesi”) örneğinde II. Meşrutiyet devrindeki birçok mebusun okuma yazma dahi bilmediklerine; Mebus Dünbelekzade (*Aşkın Temizi*) ve Kaymakam Ali (“Bir Terceme-i Hâl Varakası”) örneklerinde hiçbir vasıfları olmayan kişilerin görevlendirildikleri bölgelerdeki bürokrat ve eşrafla işbirlikçilik ederek halka zulmettiklerine, memleketi soyduklarına dikkat çeker. *Aşk ve İstibdat* tiyatrosunda halkın yoksulluk içerisinde yaşamasına karşın paşaların zevk içerisinde yaşayışlarını eleştirir.

2.4.2.3.Siyasî İhtirasların Göstergesi Olarak Sürgün

II. Abdülhamit döneminde muhalif kişiler çoğunlukla sürülerek ya da yurtdışında görevlendirilerek İstanbul’dan uzaklaştırılır. Abdülhamit dönemi sürgünleri, II. Meşrutiyet’in ilanından kısa süre sonra İstanbul’a döner. II. Meşrutiyeti takip eden birkaç yıl içinde heyecanlanan halk, yeni bir sosyal düzenin geleceği ümidiyle yaşar. Ancak birkaç yıl içinde toplum hayatında çok şeyin değişmediği, istibdadın yerini parti taassubunun aldığı görülür. Sürgün eden değişir, sürgün edilenlerin özellikleri sanki aynı kalır.⁵²¹ Mütareke döneminde İngilizler Türkiye’nin ileri gelirlerinden de arasında bulunduğu birçok kişiyi sorgusuz tutuklayıp Bekirağa Bölüğüne atar, bir süre sonra tutukluların bir bölümü Malta adasına sürer.⁵²² Millî Mücadele yıllarında İşgal Kuvvetleri tarafından sürülenlerin nereye sürüldükleri gizlenir. Romanlarında sürgünün siyasî ihtirasların göstergesi olduğuna işaret eden Aka Gündüz sürgünlerin birçok ailenin yıkımına neden olduğunu vurgular.

Bu Toprağın Kızları romanında Abdülhamit dönemde İstanbul’dan sürülen Fehmi Paşa (Abdülhamit’in yeğeni), meşrutiyet ilan edilince İstanbul’a döner.

⁵²¹ Şerif Aktaş, “II. Meşrutiyet Sonrası Romanlarında Siyasî Temalar, Eskinin Tenkidi, Yönetim Sisteminde Düzensizliğin Ortaya Konulması”, *Türk Yurdu (Türk Romanı Özel Sayısı)*, C. 20, nr. 153-154, Mayıs-Haziran 2000, s. 115.

⁵²² 1919-1920 yıllarında tutuklamalar, sürgüne yollamalar birbirini kovalar. Yaklaşık 140 Türk Malta’ya yollanır. Sürülenlerin çoğu dir. Bunlar arasında sadrazamlık, şeyhülislamlik, nazırlık, meclis başkanlığı, mebusluk yapan devlet adamları vardır; genelkurmay başkanı, harbiye nazırı, ordu kumandanları gibi büyük paşalar da sürgünler arasındadır. Meşhur profesörler, yazarlar, düşünürler, gazeteciler, valiler aynı sürgün kampında çile çekerler. Türk Kurtuluş Savaşı’nın önderleri de kara listeye alınıp, yakalanıp sürülmek istenir. 1920 yılı ortalarına kadar aranılıp kovalanırlar, tuzağa düşürülmeye çalışılırlar. Tutuklamalardan kıl payıyla kurtulan Mustafa Kemal Paşa’ya, İstanbul’u teşrifi için yalvarılır. “Vatanı seviyorsan dön” diye sözde yalvarılarak, Napolyon gibi sürgüne yollanması amaçlanır. Sürgün politikasının asıl gayesi Türk Kurtuluş Savaşına darbe indirmektir. Bkz. Bilal N. Şimşir, *Malta Sürgünleri*, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1985, s. 30-402.; Serpil Sürmelli, “Malta Sürgünlerinin Yurda Dönüşü”, *Atatürk Dergisi (Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılapları Enstitüsü Müdürlüğü)*, C. 3, nr. 4, Temmuz 2003, s. 63-89.

Sürgünden önce taciz ettiği Nazlı'nın eşiyle aralarında kavga çıkınca, onu "vatan haini" olduğu gerekçesiyle Bingazi'ye sürdürür. Nazlı'nın eşi sürgünde iken kendisine gönderilen sürgün gündeliğini dahi alamaz. Kendisine atılan "vatan haini" iftirasını da onuruna yediremeyip orada intihar eder(s. 148). Nazlı İstanbul'da ikamet ettiği müddetçe onların sarkıntı ve iftiralarından kurtulamaz. Eşinin vatan haini ilan edilip sürgüne gönderilmesini gerekçe gösterip sürekli şüpheli muamelesi uygulayarak onu delirtmek için her yola başvururlar. 31 Mart'tan sonra Nazlı, İstanbul'da oturması uygun olmayanlar arasında gösterilerek Anadolu'ya sürülür.

Dikmen Yıldızı romanında II. Abdülhamit döneminde Fizan'a sürülen Beybaba'nın rütbesi, Meşrutiyet ilan edilince iade edilir(s. 203). Romanın anlatıcı kişisi Aka Gündüz de Malta'ya gönderilen sürgünler arasındadır(s. 184).⁵²³

Tank Tango romanında Ömer'in Kastamonu'da tanıştığı Doktor, Malta'ya sürülür; sürgün sonrası Kastamonu'ya belediye reisi atanır. Roman kişisi Halile kardeşinin Malta'ya mı yoksa Hindistan'a mı gönderildiğini bilmez. Bihter'in çalıştırdığı "Küçük Fabrika"nın Millî Mücadelecilere destek olduğunun öğrenilmesi üzerine, atölye vergi tahsildarları ve icracılar tarafından kapatılmaya çalışılınca Merkez Memuru Ahmet, Bihter'e destek olur. Tavrı itilaf devletlerine isyan olarak yorumlanan Ahmet, hadiseden üç gün sonra görevden alınıp sürgüne gönderilir. Çoğunluk Malta'ya sürülmesine ihtimal verirken Ömer ise Mısır'a, Madagaskar'a, Serendip adasına dahi sürülmesine ihtimal verir. Ahmet'in sürülmesi üzerine annesi, eşi ve iki küçük çocuğu ortada kalır. Ahmet'in kendileri yüzünden sürüldüğünün farkında olan Ömer, ailesine destek olup onları sefil kalmaktan kurtarır.

İki Süngü Arasında romanında Emine'nin ağabeyi Salih, hürriyeti övücü yazılarından dolayı Abdülhamit devrinde Trablusgarp'a sürülür. Abdülhamit devri sürgünleri çok uzun sürer. Aradan yıllar geçmesine rağmen Emine ağabeyinden hiç haber alamaz, ölüp yaşadığını dahi bilmez. Ağabeyinin sürülmesi dadısına felç inmesine, Emine'nin kimsesiz kalmasına neden olur. (Bkz.Ezilen Kadın, s. 38-39; Kimsesiz Çocuk, s. 115)

*Ocaklılar*⁵²⁴ romanında anlatıcının yirmi beş yıldır sürgün babası sürgün iken muharebelerde savaşır, terfi almasına rağmen sürgünden kurtulamaz.

⁵²³ Romanın yazarı Aka Gündüz de Millî Mücadele yanlısı olduğu gerekçesiyle işgal güçleri tarafından Malta'ya sürülmüştür. Bkz. Bilal N. Şimşir, *Malta Sürgünleri*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1985, s. 182.

Ben Öldürmedim-Kokain romanında II. Abdülhamit döneminin itibarlı memurlarından Ali Bey, II. Meşrutiyet döneminde çıkarıcı kişilerin yönetime hâkim olmasını kabullenemeyip gazete aracılığıyla onlarla mücadele eder. Otuz Bir Mart hadisesinden sonra İttihat ve Terakki, yönetime tamamen hâkim olunca, Ali Bey'in hasımlarının gücü daha da artar. Ali Bey'e olan kin ve nefretleri bitmeyen Vehap Bey ve cemiyet üyeleri, Ali Bey'i "mürteciler"le yakınlığı olduğu gerekçesiyle Sinop'a sürer. Dostu İrfan Bey aracılığıyla bu sürgünden kurtulan Ali Bey, Balkan Savaşlarından sonra da vatan haini olup Balkanlı müttefiklerle casusluk ettiği gerekçesiyle on sene Bodrum kalebentliğine mahkûm edilir. Balkan Savaşından sonra çıkan genel af'a bir yıl sonra İstanbul'a döner.

Bir Varmış Bir Yokmuş romanında II. Meşrutiyet ilan edildiği zaman Orhaniye kışlasında çavuş olan Osman Pehlivan, 31 Mart hadisesine katıldığı gerekçesiyle Trablusgarp'a sürülür. Trablusgarp Savaşının sonuna kadar burada kalır. Aynı romanda Hüseyin Bey Magosa zindanına atılır ve kısa süre sonra orada ölür. Hüseyin Bey'in Magosa'da ölümü ailesinin yıkımına neden olur. Eşi ve oğlu Veli Konya'ya sürülen Hasan Bey'e sığınır. Kısa süre sonra Hüseyin Bey'in eşi Konya'da veremden ölür. II. Abdülhamit devrinin sürgününden iki nesil etkilenir. Hüseyin Bey'in oğlu Veli de Rumeli'de kaymakam olarak çalışırken siyasî nedenlerle Trablusgarp'a sürülür. O devirde Trablusgarp'a sürgüne gidenler İttihatçıların ileri gelir üyelerinden Recep Paşa tarafından himaye edilir. Veli'nin daha küçükken yetişmesine özen gösteren Ebuzziya Tevfik, Recep Paşa'nın ona da yardımcı olmasını sağlar. Trablusgarp'a giden sürgünlerin çoğu masum oldukları gerekçesiyle Recep Paşa'nın yardımına başvururlar. Kendisinin yardımına başvuranların çoğunun serseri/sahtekâr olması, Recep Paşa'nın güvenini sarsar. Bu nedenle Veli, Recep Paşa'dan yardım alamaz. Trablusgarp'ta yoksulluk içinde yaşayan Veli'ye yardımcı olmak için İtalyan konsolosluğuna başvuran Ali, casus olduğu gerekçesiyle tutuklanır; sonra da Diyarbakır'a sürülür. II. Meşrutiyet ilan edilince Ali, Ziya Gökalp'in yardımıyla sürgünden kurutulur. Meşrutiyet ilan edilince Trablusgarp'taki tüm sürgünler gibi Recep Paşa'yla birlikte İstanbul'a dönen Veli, II. Meşrutiyet döneminde mebus ve nazır görevlerini üstlenir. Veli kendisini kurtarmak için tehlikeye atılan Ali ve oğlu İttihatçıların baskı ve zulmüne maruz kalınca onlara hiçbir yardımda bulunmaz.

⁵²⁴ *Hâkimiyet-i Milliye*, nr. 3447, 15 Şubat 1931- nr. 3492, 31 Mart 1931, s. 2.

Zekeriya Sofrası romanında Maviş'in Malta'ya kaçtığı vakitlerde işgal devletleri tarafından Malta'ya sürülen Millî Mücadeleciler de oradadır. Kendisi bir Paşa kızı olan Maviş devrin ileri gelir siyasetçi ve bürokratlarını yakından tanır. Maviş'in Malta'da karşılaştığı kişiler arasında "Profesör Doktor Numan Paşa, Gazeteci Ahmet Emin Bey, Profesör Esat Paşa, Salâh Cimcoz Bey" vardır(s. 148-149). Esat Paşa tarafından tanınan Maviş, İngilizce konuşarak kimliğini gizler.

Bir Şoförün Gizli Defteri romanında roman kişisi Aka Gündüz İstanbul'a bomba atan bir tayyareden önceden şüphelenip ihbarda bulunur. Onun ihbarı iyi niyet olarak yorumlanmak yerine işgal kuvvetleriyle işbirlikçi olması şüphesi uyandırır(s. 34-35). Roman kişisi Aka Gündüz, kendisini sürgüne mahkûm edenlerle aynı safta görülerek vatan haini gibi sorgulanıp yargılanmasını öfke ve üzüntüyle karşılar. *Hırisantos*⁵²⁵ romanında da anlatıcı Malta'ya sürülüp Polverista kalesine hapsedildiğini söyler.

Bebek romanında İran'da elçi olarak görevlendirilen Doktor Ferhat'ın, İran tebaasından Şirin'le evlenmesi Babiâli'nin tepkisini çeker. Bir de kızı Bebek'in doğumunun telaşı dolayısıyla elçiliğin düzenlediği Sultan Abdülhamit'in tahta çıkışının yirmi beşinci yıl dönümü kutlamalarına katılamayışı üzerindeki şüpheleri artırır. Bebek, kırk günlük olmadan gelen şifreli telgrafta "Bağdat-Hankin-Kerkük arasındaki geniş mıntıkada toplumsal afete sebep olacak bulaşıcı bir hastalık çıktığı, İstanbul'dan görevlendirilen başka tabipler gibi kendisinin de burada görevlendirildiği" yazılıdır. Düzmece planla İran'dan uzaklaştırılan Ferhat sözde görevlendirildiği yere geldiğinde; Abdülhamit'i tahttan indirip Osmanlı İmparatorluğunu İran şahlığına bağlamaya çalışanların arasında olmak, yirmi beşinci yıldönümü merasiminde bulunmamak, kanuna aykırı evlilik yapmak suçlarından tutuklanır. Şam'a götürülerek hapisanenin bodrum katında bir odaya atılır.

II. Abdülhamit döneminde rejim düşmanı olarak görülen İttihatçılar genellikle Kuzey Afrika'ya sürülürler. İran elçiliğinde görevli bulunan Doktor Ferhat, Şam'dan Beyrut'a, Beyrut'tan da Trablusgarp'a sürgüne gönderilir⁵²⁶. Ferhat Avrupa'da eğitim görmekle birlikte Jön-Türklerin oradaki faaliyetine hiçbir zaman katılmamıştır. Trablusgarp yolculuğu esnasında kendilerinin inkılâpçı/ittihatçı olduğunu söyleyen

⁵²⁵ *Modern Türkiye Mecmuası*, nr. 1, 1 Mart 1938- nr. 34, 15 Birinciteşrin 1938, s. 22-24.

⁵²⁶ İran'da ihtilalin çıkınca eski yönetim mensupları yoksullaşır. Ferhat'ın sürülmesi sonucu eşi Şirin, yeniden doğan çocuğuyla ortada kalır. Hayatüdevle'nin yeğeni Şirin de sefalet içerisinde ölür. Eski Bedesten'de "Şirin sana ağlıyor, Şirinsiz Ferhat! Gel, gel, gel" diyen bir papağanla karşılaşan Ferhat, papağanın sahibinin kızı Bebek'in eşi Kır Behzat olduğunu öğrenir. Böylece veremden ölmek üzere olan kızı Bebek'i görme şansı bulur.

Emirganlı Münir Kaptanla Trabzonlu Ali Şükrü'nün yardımlarını gören Ferhat, Trablusgarp'ta da İttihatçıların desteğini görür; sürgün hayatında ve sonrasında İttihatçılara yakınlaşır. Selanik'te Üçüncü Ordu Müşiri (Mareşali) iken, inkılâpçılığı yüzünden önce Bağdat'a sonra orada bir faaliyette bulunamayacağı düşünülerek Trablusgarp'a vali olarak sürülen Recep Paşa, buraya sürülen İttihatçıların önderi konumundadır. Trablusgarp'a gittikten bir ay sonra saray Ferhat'ın Fizan'a sürülmesini emreder. Ahmet Bedevî'yle Bahriyeli Sami'nin Fizan'dan yabancı memlekete kaçmalarından dolayı Ferhat'ı Fizan'a varınca zindana atarlar. Ferhat, Fizan'da zindana atılınca, Yusuf Akçura'yla Bodur Ferit'in, Mareşalin yaveri Şevket Bey yardımıyla Fransa'ya kaçırıldığını öğrenir. Recep Paşa doktor raporlarıyla Ferhat'ı hapisten çıkarır, fakat aradan iki üç ay geçmeden saray haber alarak Ferhat'ın tekrar hapse atılmasını emreder. Yalnız Ferhat'a fahrî hükümet doktoru, hapishanenin fahrî Türkçe öğretmeni gibi uydurma işler verdirerek izzet-i nefsi korunur ve maddî sıkıntılar yaşaması engellenir. Sekiz yıllık zindan hayatından sonra Recep Paşa'ya uzun bir mektup yazması sonucu, paşa onu çağırır. Recep Paşa harbiye nazırı olduktan sonra yurdun dört bir tarafındaki sürgünleri toplar. Trablusgarp'ın geleceğinden endişelenen Recep Paşa, Doktor Ferhat'ı II. Meşrutiyet yıllarında da Trablusgarp'ta görevlendirir. Ferhat Kuzey Afrika'dan İstanbul'a Balkan Savaşı yıllarında döner. İttihatçıların önde gelenlerinden Yusuf Akçura, Bomport Galip de Trablusgarp ve Fizan'da sürgündedir. Recep Paşa'nın da yardımıyla oradan Avrupa ülkelerine kaçmayı başarırlar. Aynı romanda Kör Behzat'ın İran Seferindeki ordusunun kumandanı Ali İhsan Paşa Mütareke döneminde önce İstanbul'da esir edilir, sonra da Malta'ya sürülür.

Sansaros romanında müdürün Sansaros'a işkence yaptığını müddeiumumîye bildiren öğretmenler ıssız bucaklara; işkence yapıldığını delillendiren Yüzbaşı Doktor da Sina çöllerine sürülür. Bursa'daki Millî Mücadelecilerin merkezi konumundaki Bizim Mektep'i haber alan işgal güçleri de mektebin sahibi Zehra Ablayı prangalayıp Girit zindanlarına gönderirler. Sansaros da bir maşa gibi görülüp hapsedilir.

*Allah Kerim*⁵²⁷ romanında Abdülhamit'in hafiyelerini öldüren Fuat Paşa Şam'a sürülür, kışlada hapsedilir, askerlikten uzaklaştırılır, “müşirlik formaları” sökülür. Hüseyin Kadri Bey'in bölüğü onu korumak için görevlendirilir. Hüseyin Kadri Bey, paşaya yardımcı olmak için ailesine mektup yazar. Ecnebi konsolosluğundan yardım

⁵²⁷ *İkdam-Gece Postası*, nr. 3600, 25 Nisan 1949- nr. 3713, 18 Ağustos 1949, s. 2.

alır. Ancak konsolosluktaki Azerî kavasın, mektubu Abdülhamit'e ulaştırması üzerine Fuat Paşa görevinden resmen uzaklaştırılıp özel bir yerde hapsedilir. Muhafız subay ve memurlarla dahi görüşmesi yasaklanır. Şehzade Camii avlusunda hafiyelerle arasında çıkan çatışma esnasında yaralanan Kerim (Bkz. Yönetimde Aksamalar, s. 254-256) biraz iyileştikten sonra Fizan'a sürülmek üzere Trablusgarp'a gönderilir. Birdir Bey de Akka kalesine sürülüp kapatılır. Olayla ilgisi olan diğer muhaliflerin hepsi de sürgüne gönderilmiştir. Hicaz'a sürülen Aslan Paşa sürgünlüğü esnasında Müşir Ratıb Paşayla Mekke şerifinin yardımlarını görür. Evlatlığı Ayşesin'in Fettah'la evlenmesi üzerine kendisi ve tutuklu yakınlarının serbest kalacağını sanırken Fettah'ın düzmece planlarıyla Beyrut'ta cezaevinin münferit hüccresine kapatılır. Birdir Bey ve diğer yakınları da işkence altındadır(Tefrika 59) Kerim Trablusgarp'ta -diğer siyasî sürgünler gibi- Recep Paşa tarafından himaye edilir(Tefrika 32) Fizan'dan Avrupa'ya kaçır. Kerim'den haber almak için Trablusgarp'a geçen Dadaruh, Abdülhamit'e ihanet edenleri birbirlerinin durumlarından haberdar ettiğı gerekçesiyle tutuklanır. Yemen'de zindana atılır. Evini izleyen hafiyelerden birini yaralayan Şamil (Dadaruh'un oğlu, Ayşesin'in sütkardeşi), Sivas'a kaçınca eşi ve küçük kızı Aydan ortada kalır. Ayşesin'in, saraylılara yakınlığıyla öne çıkan Fettah'la evlenmesi üzerine serbest bırakıldığını sanıp İstanbul'daki evine dönen Şamil, Fettah'ın oyunuyla "ölüm kasdıyla adam yaralamak" suçundan tutuklanır. İzmit hapishanesine atılır. Sonra hapishaneden kaçıp dağa çıkar. Meşrutiyet ilan edilene kadar kaçak olarak dolaşır.

Hürriyetin ilanından kısa süre sonra Müşir Deli Fuat Paşa ve ekibi sürgünden döner. İstanbul'da şenliklerle karşılanırlar. Trablusgarp'tan Avrupa'ya kaçan Kerim de yurda döner. Aslan Paşa sürgünlüğü esnasında kendisine destek olan Hicaz Valisi ve Genel Komutanı olan Râtip Paşa'yı ziyaret eder. Râtip Paşa Abdülhamit'e itaat etmekle birlikte görevi esnasında baskı ve şiddet uygulamaz, siyasî bir sürgün olan Aslan Paşa'ya hürmet eder. Aslan Paşa aldığı telgraflardan hürriyeti ilan eden kitlenin Abdülhamit taraftarlarından intikam alacağını tahmin ettiğı için Râtip Paşa'nın Avrupa'ya kaçmasını sağlar. Sonra da Hicaz demiryoluyla Şam'a gelip Fuat Paşa'yla buluşur. Birdir Bey, Dadaruh ve birçok siyasî sürgünle vapur yolculuyla İstanbul'a dönerler. İstanbul'da şenliklerle karşılanırlar. Aslan Paşa eşinin ölümünü üç yıl sonra öğrenir. Evlatlığı Ayşesin'in mağdur edildiğini de haber alınca sarsılır. Sürgünler ailelerin parçalanmasına neden olur. Sürgüne gidenlerin ruh sağlığı bozulur. Aslan Paşa ile Râtip Paşa örneğinde insanî ilişkilerin siyasî ihtiraslara baskın geldiğı görülür.

“Mukaddes Köpek”⁵²⁸ **hikâyesinde** Baytar Muavini köyden birkaç kişinin zabıta ve tahsildarın zulmü yüzünden öldürüldüğünü belgelediği için Fizan’a sürülür. (Bkz. Görevi Kötüye Kullanma, s. 223)

Yazar her dönemde yapılan sürgünlerin siyasî ihtirasların gösterisi olduğunu ve birçok ailenin yıkımına neden oluş noktasında birleştiğini vurgular. Yönetime egemen olan siyasî güçlerin özellikle karşıt görüşteki üst düzey bürokratları ve çıkarlarına engel olan memurları sürdüğüne işaret eder.

2.4.2.4. Toplumdaki Yasaklara Eleştirel Bakış: İçki Yasağı

Osmanlı toplumunda içkinin açıktan satılması ve içilmesi çeşitli kanunlarla yasaklanmasına rağmen içki belirli mekânlarda satılmakta ve tüketilmektedir.⁵²⁹ Osmanlı toplumunda Batılılaşma hareketleri sonrası içki tüketimi artar; II. Meşrutiyet ve Mütareke dönemlerinde hızlanır. Bu hızlanışta İstanbul’a gelen Beyaz Rusların ve işgal askerlerinin rolü vardır. İçki tüketimin hızlanması dolayısıyla tedirgin olan din ve ilim adamları olası tehlikenin önüne geçmek için 5 Mart 1920’de alkol ve uyuşturucu maddelerle mücadeleyi amaçlayan *Hilâl-i Ahdar* (Yeşilay) cemiyetini kurar. TBMM’nin açılmasıyla birlikte ilk mecliste Trabzon Mebusu Ali Şükrü Beyin teklifiyle içkinin yasaklanmasına dair *Men-i Müskirat Kanunu* çıkar.⁵³⁰ Aka Gündüz romanlarında milletin ölüm kalım savaşı verdiği Millî Mücadele günlerinde içki yasağı getirilmesini eleştirip bu tarz yasakları gereksiz uygulamalar olarak görür. *Ocak*⁵³¹ romanında “Zaten gayr-ı tabii işler olunca verilen rey hilafına hareket edilir.” (*Tefrika* 34) diyen Güner içki yasağını gereksiz bulur.

⁵²⁸ *Cumhuriyet*, nr. 71, 19 Temmuz 1924, s. 4.

⁵²⁹ 20. yüzyılın başlarında İstanbul’da yayımlanan “Müskirat Rehberi”nde İstanbul’da içkinin nerelerde satıldığının adresleri verilir. Strati oğlu Yorgi, Anastas Yorgi, Andrea oğlu Yanni, Vasil Bakkaliyesi, Dimitri Konstantin Bakkaliyesi, Müskirat Deposu (Salamon Behar), Lokanta ve Birahane (Avran Treves), Müskirât Fabrikası (Jan Rovero), Mavridis Biraderler, Rus Müskirat Mağazası, Rumeli Müskirat Fabrikası, Makedonya Lokanta ve Birahanesi vb. Bu adresler ve adlar içki satanların Gayrimüslim ve Rumeli göçmenlerinin olduğunu göstermektedir. Bkz. Jak Deleon, Jak, *Bir Tutam İstanbul*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1997, s.156-163.

⁵³⁰ “Men-i Müskirat Kanunu”na göre “her nev’i müskiratın imali, ithali, satın alınması ve kullanılması yasaktır. Alenen müskirat istimal edenler veya hafiyen edip de sarhoşluğu görülenler 50 liradan 200 liraya kadar para cezası veya üç aydan bir seneye kadar hapis cezasıyla tecziye edilirler. Resmi vazifesi olanlar ise bu cezalara munzam olarak memuriyetten tard olunur. Bu hükümler temyiz ve istinaf edilemez.” Bkz. Alparslan Özyazıcı, *Alkollü İçkiler, Sigara ve Diğerleri*, DİB Yay., Ankara 2001, s.1-3.

14 Eylül 1920’de kabul edilen kanun 28 Şubat 1921’de yürürlüğe girer. 3,5 sene yürürlükte kalan bu kanun ikinci meclisin açılmasıyla birlikte 9 Nisan 1924 tarihinde yürürlükten kaldırılır ve içki imalatı ve kullanılması serbest hale gelir. Aynı tarihlerde Amerika’da da içki yasaklanır ve içki yasağı Amerika’da çok uzun süre (1919-1932) yürürlükte kalır. Bkz. *Alkollü İçkiler, Sigara ve Diğerleri*, s.1-3.

⁵³¹ *Hâkimiyet-i Milliye*, nr. 2131, 16 Haziran 1927-nr. 2260, 26 Teşrin-i Evvel 1927, s. 2.

Dikmen Yıldızı romanında halk, içki yasağını eski zihniyettekilerin gereksiz uygulamalarından biri olarak niteler. Doğal bir davranış ya da nesne yasaklandığı zaman insanlar için daha cazip hâle geldiğini düşünen anlatıcı, içkinin yasak olduğu devirde serbest olduğu dönemlerden daha çok tüketildiğini iddia eder. O dönemde Hilâl-i Ahdarcıların (Kızılaycılar) bile yasak olduğu için inadına içki içtiğini söyler. Roman kişileri arasında içki yasağına en çok tepkili olan konyak tutkunu Süleyman Çavuş'tur. Yasağı ciddiye almayan Süleyman Çavuş, inadına daha çok içki tüketmek ister. Vatanın kurtuluşunun içki yasağına bağlanmasını o da çok gülünç bulur. *Dikmen Yıldızı*'nın kendisine içkinin yasak olduğunu hatırlatması üzerine; bazı yasakların aksini yapmanın daha doğru olduğunu söyler.

Tank Tango romanında Ömer İnebolu'da kendisine rakı içmeyi teklif eden Nazik teyzeye rakının yasaklandığını hatırlatır. Nazik teyze yasağın sözde bir yasak olduğunu, kimsenin saklamadan içtiğini söyler.

Yaldız romanında *Dikmen Yıldızı*'nın nişanlısı Tayyareci Yüzbaşı Murat yasağa tepkisini;

“Dünden beri Sakarya, kızıl kan akmağa başlamıştır. Ne istiyorsunuz? Vatanı ve İstiklâli kurtarmak için bulduğunuz çareler bunlar mıdır? İçki yasağı ile Vatan kurtarmak isteyenler, henüz kendilerini gülünç olmaktan kurtaracak liyakati gösterememişlerdir, Ric’at eden besalet grupları Sakarya’da şu dakika can cana boğazlaşıırken, kurduğunuz politika grupları ile mi düşmanı püskürteceğiz? Bütün memlekette bir büyük marifetle bir küçük marifet sahneye çıkmıştır. Büyük marifet vatanı kurtarmağa çalışıyor, küçük marifet te...”(s. 85)

sözleriyle dile getirir. Millî Mücadele yıllarında, Millî Mücadelecilere destek vermek yerine, onları mücadelede yalnız bırakan İstanbul Hükümeti yanlılarına tepkilerini bu sözlerle dile getiren Tayyareci Yüzbaşı Murat, içki yasağını gereksiz/gülünç bir yasak olarak görür. Bu romanda Bodrum Palasın, içki yasağına karşı çıkıp gizlice içki içenlerin mekânı olduğunu belirten yazar, halkın içki yasağına riayet etmediğini, yasağı dikkate almadığını vurgular. Yaşlı ve sofı bir kadın bile; “Allah! Çıkarınların şerrinden bizleri muhafaza buyursun!”(s. 100) diyerek yasağa tepki gösterir.

Giderayak romanında Vurgun Haydamak, kendisine “Yeşilaycı mısınız?” diye soran Mümtaz Hanım, içki yasağına dair görüşlerini; “Ben, zararlı içkiyi ortadan kaldırmak için bu gibi cemiyetlerin muvaffak olabileceklerine inananlardan değilim.” sözleriyle belirtir.

Yazar *Bir Şoförün Gizli Defteri* romanında halkın yasağa karşı çıkıp karara uymamasına rağmen eylemini gizlediğini belirtir. Meyhanelerde rakılar tencerelerde ya da gaz tenekelerinde saklanır; teneke maşrapalarla ve dirhemle satılır. Müşteriler portatif mezelerini kendileri getirirler. Emniyet ve belediye mensupları da yasağa rağmen rakı satan meyhanelerin, müşterileridir. Halk, mantıksız ve ülke menfaatine yardım ve desteği olmayan uygulamalara riayet etmez, aksine yasaklar halk için cazip olur. Ortalık yerde rakı içmeye çekinen bir kişi, rakı içmek için yangın yerini seçer ve buradan kaçmayı başaramaz. Bu kişinin, rakı içtiğinin anlaşılması durumunda emniyet güçleri tarafından hem dövülme hem de hapse atılması ihtimali vardır. Durumun farkında olan bir doktor, sarhoş olmadığını söyleyerek onu cezadan kurtarır. Şoför Erol; “öyle yasakların böyle neticeleri olur.”(s. 137) diyerek yasağı eleştirir.

Sansaros romanında Sansaros’un dostlarından Dede Fingirz hükümetin rakı ve şarabı haram olmasından dolayı yasak etmesinin normal olabileceğini ama nefesin (esrarın) de yasak edilmesine sitem eder. Bu uygulamanın esnafa da çok zarar verdiğini söyler: “Kabağı⁵³² elli kuruşa satarlardı. Şimdi beş paraya kimse almıyor.”(s. 47).

Dikmen Yıldızı, Yaldız, Bir Şoförün Gizli Defteri vb. romanlarında sözcüleri aracılığıyla içki yasağını gereksiz yasak olarak nitelendiren Aka Gündüz, halkın yasağa uymadığını, yasağın içkiyi halk için daha cazip hâle getirdiğini vurgular.

2.4.3.Ahlâkî Yozlaşma

Karmaşık bir yapıya sahip toplumda çok farklı ahlâkî yozlaşma örneklerine rastlanacağına işaret eden Aka Gündüz, ahlâkî yozlaşmaların temelinde dürüstlük ilkesinden yoksunluk, insanî duyguların eksikliği, insanî değerlere yabancılaşma, samimiyezsizlik olduğunu vurgular. Yazar roman ve hikâyelerindeki kişilerin şahsında insanî ilişkilerde güven ve dürüstlüğün zedelenmesinin, gizli nefretlerin ve kinlerin doğmasına neden olduğunu gösterir.

Anadolu halkının uzun yıllar ağalar tarafından sömürüldüğüne işaret eden yazar, halkın nafakasına göz diken ağaların, sömürdükleri halkın yoksulluk içerisinde yaşayışlarından vicdanî rahatsızlık duymadıklarını; halk açlık içerisinde yaşarken onların servetlerine servet ekleme planları yaptıklarını vurgular. *Onların Romanında*

⁵³² Hindistan cevizini içi boşaltılmış kabuğudur. Bunu nargile gibi kullanırlar. Yalnız esrar çekmeye yarar.

Balkan Savaşında sakatlanan Osman Pehlivan, Çerkeş yöresi halkını sömürür. Halk onun kendilerini sömürmesine engel olamadığı gibi, bu durumdan kimseye söz etmeye dahi cesaret edemez. Zorbaların baskısı karşısında sinen halk onlara karşı koyamaz, zulümlerine boyun eğler. Ağaların halka verdiği zarar, maddî zararlarla sınırlı değildir. Gülöz'ün Çerkeş belinde tanıştığı köy çocuğu Mehmet, ağaların halkın ırzına da zarar verip halkı huzursuz etmesinden şikâyetçidir. Ağalık sistemi kırsal kesimle sınırlı kalmaz, şehirlere kadar yayılır. Osman Pehlivan “ağalık zinciri”ni ülke asayişinde denge unsuru, kontrol mekanizması olarak görüp ağalık sisteminin gerekli olduğunu iddia eder.

Aysel romanında köyün en zengini Hacı Nazif, kızı Aysel'in fakir ortakçı oğlu Ali'ye sevdalanmasına tepkilidir. Fakir ortakçı çocuğunun kızına sevdalanmasını kabullenemeyen Hacı Nazif, Ali'ye ve ailesine ağır hakaret eder. Mazlum ortakçı kendisine yapılan zulmü ve hakareti çaresizce sineye çeker. Fakat Hacı Nazif'in oğluna “kahpe oğlu”, kendisine de “gidinin biri” demesini izzet-i nefesine yediremeyen baba, ona sadece “Kahpe de, gidi de, gidinin gidisi de...” (s. 81) karşılığı verebilir. Ortakçıya en ağır hakaretleri savuran Hacı Nazif, onun acizliğini fırsat bilip yeğeni Sadık Çavuş'la birlikte onu darp eder. Hacı, bütün köylüleri sindirmiştir. Onun yaptığı işkencelere tanık olan hiç kimse, müdahale edebilme cesareti gösteremez. Devrin savaş yılları oluşu, bürokrasideki kargaşa ve karmaşa Hacı Nazif gibi zalim ağalar için kaçırılmaz fırsattır. Karakol Çavuşuyla birlik olan Hacı Nazif, Ali'yi de önce darp eder, sonra da işinden kovdurarak maişetinden eder. Ali'nin annesi ve babası yapılan zulümleri sineye çekse de Ali onlarla mücadele etmek ister.(Bkz. Görevi Kötüye Kullanma, s. 215-216)

*Çiftlik*⁵³³ romanında Hasan Ağa'nın savaş yıllarında nüfuz ticareti sayesinde zengin olması, sonucu kızı İlki, çevresindeki kızları küçümsemeye başlar. Onun gözünde diğer kızlar “fukara, düşkün, bayağı”dır. İftirayla Çingene Gülbebe ve ailesini köyden kovdurmak ister. Çiftlik sahibinin kaymakama Yağız Ali ailesinin çevreleriyle uyum içerisinde ve kimseye zararı olmadığını söylemesi üzerine jandarmalar ve kaymakam İlki'nin babasının teklifini reddeder.

Sansaros romanında ağanın çobanın emeğinin karşılığını vermeyişi eleştirilir. Eskişehir'e giderken trende karşılaştığı ağanın sadece kendisi konuşup başkalarına söz hakkı tanımayışına katlanamayan Sansaros, karşısındaki iki köylüye soru sorarak ağayı

⁵³³ *Cumhuriyet*, nr. 7342, 28 Ocak 1945- nr. 7387, 14 Mart 1945, s. 3.

kızdırır. Ona “Benim kim olduğumu biliyor musun?” diye soran ağa, ondan; “Sen çobanına yıllığını vermeyen, ortakçısına madik oynayan, köylüye iki yüzde iki yüze para veren adamsın”(s. 40) karşılığını alır. Münakaşaya tanık olan köylüler; “Bizim söylemekten korktuğumuz şeyleri sen söylüyorsun. Aşk olsun sana, hırsız Sansaros! Yanan canlarımızın sızısını tatlı dilinle sarıyorsun”(s. 40) sözleriyle memnuniyetlerini dile getirirler. Yıllardır ağaların zulmüne maruz kalan halk, onlara karşı koyma cesareti gösteremez; onların tavır ve sözleri karşılığında sessiz kalır.

Aka Gündüz, kişilerin ahlâkî değerlerini yitirmesinde tamah hırsının büyük rolü olduğunu; tamah hırsının kişileri yaşadığı toplumun değerlerine yabancılaştırıp onlardaki vicdanî duyguları yok ederek ahlâk dışı eylemi/davranışı onlara olağan gösterdiğini vurgular. *Mezar Kazıcıları* romanında Sarı Dede, yıllardır Beyler Mezarlığı’nda baş mezarıcı olarak çalışır. Cesetleri kısmet olarak gören Sarı Dede, ölmedikleri için yatalak hastalara sitem eder; bahar ve yaz aylarında kimse ölmediği için bu aylardan nefret eder. Bahar mevsiminde bebeklerin ölüşünü üzüntüyle karşılayışı merhamet duygusundan değil bebek mezarlarının maddî getirisinin az oluşundan ileri gelir. Yamağı Hasan’ı; “Eğer dişe gelir bir alaysa, karşıda Hacı Paşa mezarının solunda kazılmış yedek bir yer var, oraya göm. Haybeden bir ölü ise, öte baştaki yedeklerin yerini göster.”(s. 21) diye tembihler. Mezar ve ölüye bakışı ondan farksız olan Yamacı Hasan kahvede, birçok yatalak hastanın olduğunu öğrenince müşterilerinin çoğalacağını düşünerek sevinir. Ölüye ait eşyaları kullanmak Sarı Dede ve eşlerini tiksindirmez. Sarı Dede mahalle mescidinin tabutluğundaki teneşiri masaya dönüştürüp üstünde rakı içer; eşi de bu masayı “Vaktiyle üstünde yıkananların canlarına değsin.”(s. 29) diyecek kadar gönül rahatlığıyla kullanır. Sarı Dede, ziyaretçilerin mezarlara getirdiği çiçekleri ve mezar tahtalarını dahi satar. Ölülerini müşteri olarak gören Sarı Dede’nin gözünde onların hiç bir manevî değeri yoktur. Mezarlığa cenazeler getirilmeden yedek mezar yerleri hazırlar. Cenazelerin yerlerini gelir durumlarına göre belirler. Yazar, Sarı Dede ve yakınlarının şahsında nafakasını mezarcılıktan temin eden bazı kişilerin gözünde ölülerin maddî eşyaya dönüştüğünü vurgular. Yazar mezarcıların gözünde manevî olarak her hangi bir değer taşımayan ölülerden bazılarının, yakınlarının gözünde de her hangi bir manevî değere sahip olmadığına işaret eder. Bazı ölülerin mezarı zamanla sahihsizlikten kaybolur. Bazı ölülerin yakınları, ölü yakınlarının mezarlarını tanımaz. Vali Ekber Paşa’nın yakınları, mezarını öğrenmeye defninden üç yıl sonra gelir. Tarif üzerine mezarı bulurlar. Mezarlıkta üç tane “vali”nin medfun

bulunması, mezarının bulunmasını kolaylaştırır. Beş yıl önce ölen Varyemezlerin Salih Efendi'nin mezarı tek kişi tarafından dahi ziyaret edilmez.

Yazar, ölüyü manevî yönünden soyutlayıp ticarî nesneye dönüştüren aile fertlerinin birbirlerine karşı oldukça samimiyetsiz davrandıklarına dikkat çeker. Sarı Dede'yi sever gibi görünen her iki eşinin asıl sevdikleri yirmi iki yaşındaki genç Hasan'dır. Büyük ve küçük yengeler Hasan'a daha çok para vererek sevgi ve ilgisini kazanmaya çalışırlar. Hasan da bu iki kadından aldığı para ve altınlar sayesinde bar kızı Minnoş'un gönlünü kazanmaya çalışır. Sarı Dede'nin Büyük Hanımının Hasan'a olan aşkı ondaki insanî duyguları, vicdanı yok eder. On dört yıl önce İstanbul'da tifodan birçok insanın ölümü dolayısıyla eşinin, mezar kazıcılıktan çok para kazandığına tanık olan kadın, kavanoza doldurduğu suyu İstanbul'a giden su bentlerine dökerek kasabadaki tifoyu oraya yayarak daha çok insanın ölmesini ister. Bu davranışıyla büyük bir faciaya yol açacağını, birçok insanın ölümüne neden olacağını hiç düşünmez; mezar kazıcılık sayesinde zenginleşecek Hasan'ın böyle bir imkân sağladığı için kendisine daha da bağlanmasını umut eder. Yazar bu kadının şahsında ihtirasların, kişiyi insanî değerlerden nasıl uzaklaştırdığını vurgular.

Yazar *Bir Kızın Masalı* romanında tamah hırsının, kişileri insanî değerlerden uzaklaştırdığını, vicdanını körelttiğini vurgular. Veysel Usta ölünce, kalfası/ortağı onun ailesine maddî destek olmadığı gibi onları borçlu gösterir. Veysel Usta'nın kızı İlki, dükkândaki hisselerinden vazgeçmelerinin kendilerini maddî açıdan oldukça zor durumda bırakacağını bile bile kalfanın, başlarına bela olmaması için dükkândaki haklarından feragat eder. İlki'nin hiçbir para talep etmeksizin dükkândaki hisselerinden çekilmesi kalfayı vicdanen rahatsız etmez.

Ahlâkî yozlaşma meselesi yazarın hikâyelerinde geniş yer tutar. Yazar hikâyelerinde toplum hayatında birbirinden farklı ahlâkî yozlaşma örneklerine rastlanacağını vurgular. *Katırcıoğlu* hikâyesinde III. Mehmet devrinde Katırcıoğlu adlı eşkıya Seydişehir ve Alaşehir çevresi halkının malını yağmalar, namusuna zarar verir. Eşkılar birçok kişiyi boğazlar, evleri de kundaklar. Yapılan zulüm karşısında “ağa, eşraf, esnaf” çaresizdir. İleri gelir kişilerin toplandığı bir divanda bir ulema Katırcıoğlu'nu gasp ve zulümden vazgeçmesi için uyarmayı teklif eder. Ancak daha önce hac yolcularını yağmalaması üzerine uyarılan Katırcıoğlu'nun onları tehdit ettiğini, Bölükbaşı Murat'ın eşi Emine'yi boğazladığını hatırlarlar. Birkaç kişinin İstanbul'a gidip durumu arz etmeleri kararlaştıran divan üyeleri, devletten gereken

desteğin gelmemesi durumunda kendileri mücadele etmeyi düşünseler de o yörede çok güçlü olan eşkıyaya karşı durmalarının çok zor olduğunu da farkındadırlar. Divandakiler bu karara varmadan içeri giren iki çobanın Katırcıoğlu'nun kendilerine

“Şimdi Seydişehir’e varacaksınız. (...) Orada, ayan, esnaf divan kurmuş, beni gammazlıyorlarmış. Akşehir’de de yaptılar, ama divanın kurulduğu mescidi baştanbaşa yakınca ne olduklarını anladılar. Onlara söyle hemen dağılsınlar.”(s. 9).

diyerek tehdit ettiğini ve onlardan haraç istediğini söylemeleri karşısında Bakla Musli, halkı onlarla mücadele etmeye çağırır. Halkın isteklerine karşı çıktığını öğrenen Katırcıoğlu çetesi katliam ve yağmaya karar verir. Kethüdanın evini yakarlar, ailesini öldürürler, servetini yağmalarlar. Kasabanın kadısını, müderrislerini ve memleketin ayanlarını çağıran Katırcıoğlu, kasabalıya bin kese akçe ceza keser; çatışma esnasında ölen adamlarının namazlarını kıldırır. Halkın birçoğu eşkıyaya karşı koymak isterken bazıları da kendilerine zarar vermemesi için ona rüşvet verir, iltifat eder. Karacaörenli bir abdal Katırcıolu'nun halka verdiği zararları koşmasıyla şöyle dillendirir:

Zulm yaraşır mı Türk evladına
Kulak verilmez mi her feryadına,
Bir yiğit Türk isen koş imdadına
Bastı yurdumuzu Katırcıoğlu
Kadınlar, yavrular kimsesiz kaldı
Gönül ateşini göklere saldı
Candan maldan gayrı ırzı da aldı
Bastı yurdumuzu Katırcıoğlu
(...) (s. 30).

Bu sitemli sözler Katırcıoğlu'nun vicdanını uyandırmaz. Katırcıoğlu çobanı öldürür, sonra da köyünü ateşe verir(s. 35). Ahmet Paşa'nın padişahın emriyle birçok sipahi ve yeniçeriyle o bölgeye hareket ettiğini haber alan Katırcıoğlu tedirgin olur(s. 36-37). Ahmet Paşa ve beraberindeki askerlerle Katırcıoğlu çetesi arasında amansız çatışmalar olur. Askerler karşısında yetersiz kalan Katırcıoğlu, askerlere paşanın küffar olduğunu, kendileriyle de Müslüman oldukları için savaştığını söyleyip askerleri paşaya karşı kıskırtır. Sonra da paşayı öldürür. Padişahın kendisini cezalandırmasından korkan Katırcıoğlu, Aysu Paşa'yı İstanbul'a gönderir, onu padişaha övdürür. Daha sonra kendisi de padişahın huzuruna çıkar. Şenliklerle karşılanır. Sözde sadakat ve liyakati

üzerine Yenişehir'e sancak beyi olarak atanır. Burada da zulümlere devam eder. Yazarın Meşrutiyet döneminde yazdığı bu hikâye tarihî bilgilere dayandığı kadar gözlemlere de dayanır. Yazarın diğer bazı eserlerinde (*Onların Romanı*, *Sansaros*, “İyilik Eden Cennete Gider”, “Emsali Misillu”, *O Bir Devirdi* vb. eserler) de görüleceği üzere 1900'lü yıllarda da halk ağa, eşraf, bürokrat ve memur zulmüne maruz kalmakta, yöneticilerden gereken desteği görememektedir. Bu dönemde İttihat ve Terakki mensupları tarafından Konya'ya sürülen Aka Gündüz, gözlemlediği güncel olaylar ve tiplerle tarihî hadiseler ve kişiler arasında paralellik kurmaktadır.

“Ömer Seyfettin'in Yumruğu”⁵³⁴ hikâyesinde şiddete maruz kalan bir çocuğun; “Sen benden kuvvetlisin, şimdi döversin. Hele ben de senin yaşına geleyim, sana gösteririm...” diyerek ağladığına tanık olan anlatıcı, Ömer Seyfettin'le ilgili anısını hatırlar. İri yarı bir mektep arkadaşının tokadına maruz kalan Ömer Seyfettin;

“Aşk olsun, cancağızım! Hakkın var. Bugün beni dövdün. Sana karşı kuvvetim yetişmedi. Fakat bugünden tezi yok bekle cancağızım. Nasıl olsa seni adamakıllı, faiziyle döveceğim. Cancağızım...”

diyerek ona kendisinden intikamını alacağını söyler. O günden sonra egzersiz yapan Ömer Seyfettin, kendisine tokat atan kişiyi düelloya çağırıp onunla dövüşür. Ona tokat atıp intikam alır.

“Ezeli Bir Hikâye”⁵³⁵ de tarlalarını Ahmet ve Mehmet adlı iki kişiye ortakçılığa veren Hacı Ağa, jandarmaya Ahmet'in tarlalarına el koyduğu; müddeiumûmiye Mehmet'in “kelleler uçurduğu” şikâyetinde bulunarak onları dama attırır. Hacı'nın oyunundan habersiz olan Ahmet'le Mehmet'in her ikisi de Hacı'nın kendilerini damdan kurtaracaklarını sanırlar. Hacı Ağa, müstantiğe Mehmet'i över, Ahmet'i kötüler; reise Ahmet'i över, Mehmet'i kötüler. Müddeiumûmiye ikisini över, jandarmaya ikisini kötüler. Mehmet'le Ahmet Hacı'nın kendilerine yardımcı olduğunu sanıp iş takibi için ona para verirler. Onlar hapiste yatairken eş ve çocukları sefilleşir; birinin eşi, diğerinin çocuğu bakımsızlıktan ölür. Verem olan Mehmet, hasta haline rağmen Hacı'ya borcunu ödemek üzere meyan kökü ameleliği yapar; Ahmet de Hacı Ağa'nın çitliğinde kazmacılık yaparak borçlarını ödemeye çalışır. Olanlar karşısında hiçbir vicdanî rahatsızlık duymayan Hacı Ağa üst üste hacca gider.

⁵³⁴ *Guguk*, nr. 3, 9 Ağustos 1340 (1924), s. 4.

⁵³⁵ *Cumhuriyet*, nr. 29, 4 Haziran 1924, s. 4.

“Zemzempınarı Davası”⁵³⁶ hikâyesinde Salih Ağa’nın “Zemzempınarı” tarlası, dokuz yıldır Hacı Fakı oğullarından Hafız Efendi tarafından işgal edilir. Hakkını arayan Salih, kapısına martin kurşunu asılarak, ayağına kurşun sıkılarak, karısı dağa kaldırılmaya teşebbüs edilerek tehdit edilir. Bu tehditler onu yıldırmaz, nafakasının çoğunu temin ettiği tarlaya sahip olmak için mücadele eder. Büyük geliri bu tarladan olduğundan ilk yıl iki tarlasını borcunu ödeyemediği için bankaya kaptırır, üçüncü sene bir tarlasını müderrisin damadına rehin ettirir. Tarlalarını elinden kaptıran Salih, ağa ırgatı olarak çalışır; kış mevsiminde kasabada hamallık yapar. Salih mücadeleden vazgeçmez. Kaymakamlığa başvurur. Ama Hafız rüşvet ve hileyle davayı kazanır.

Yazar “Bir Terceme-i Hâl Varakası”⁵³⁷ hikâyesinde yozlaşmış kişilerin, karşılarındakinin acizliğini/bilgisizliğini istismar edişini eleştirir. Ali’nin İstanbul’un yabancıları olduğunu anlayan tramvay biletcisi, ondan “yirmi beş para” yerine “altmış para” alır. Ahlâkî yozlaşmışlık bakımından Ali de biletciden farksızdır. Biletçinin kendisini dolandırdığını fark eden Ali, hakkını aramakla yetinmez; biletcîye annesine küfrettiğini iftirası atar. Onun ahlâkî yozluğu her yerde kendini gösterir. Sarayın kahve ocağında çalışırken küçük beye gönderilen Acıbadem kurabiyelerini aşırır. Yıllar sonra bir sancakta mutasarrıf olarak çalışırken, devleti soyduğu gibi halkın mal ve eşyasına da el koyar, kendisine rakip gördüklerine iftira atıp cezaya çarptırarak etkisizleştirir. Darü’l-eytamin kilerinden erzak aşırmakta sakınca görmez. Yalancılık ve hırsızlık onun kişiliğin bir parçası olur.

Yazar “İyilik Eden Cennete Gider”⁵³⁸ hikâyesinde halkın saflığının istismar edilmesini eleştirir. Gaipen haber aldığını söyleyen Hacı Mustafa, rüyasında erenlerin kendisine o yıl afyon kıtlığı olacağını söylediğini iddia ederek halka borç verir. Köylülerin aldıkları borç parayı, para olarak ödemesine “günah” diyerek karşı çıkar. Buna karşın alacağına karşılık, onların ürünlerini değerinden çok ucuza satın alır. Köylülerin temel ihtiyaç maddelerini alacak paralarının olmadığını söylemeleri onun vicdanını uyandırmaz. Hacı’dan borç alan Murat Onbaşı’nın, kasabada afyonun okkasının on sekiz kuruştan alındığını öğrenmesi, Hacı’nın dolandırıcılığını ortaya çıkarır. Murat Onbaşı ürettiği afyonu Hacı’ya okkası sekiz kuruştan vermek yerine, kasabada on sekiz kuruşa satıp borcunu para olarak ödemeye karar verir. Afyon kıtlığı

⁵³⁶ *Cumhuriyet*, nr. 38, 13 Haziran 1924, s. 4.

⁵³⁷ *Cumhuriyet*, nr. 64, 9 Temmuz 1924, s. 4.

⁵³⁸ *Cumhuriyet*, nr. 86, 3 Ağustos 1924, s. 4.

yaşanmasından dolayı okka fiyatlarının kırk sekize yükselmesi sonucu, Murat Onbaşı afyonlarını satıp Hacı'ya olan tüm borcunu öder. Onun tavrına öfkelenen Hacı, onu dama attırıp ondan on okka afyon ister. Haklılığını ispat edemeyen Murat Onbaşı, Hacı'nın kellesini koparır. Hacı öldükten sonra oğlu Hafız Ahmet borçlara karşılık Murat'ın tarlalarına el koyar. Hadise kan davasına dönüşür, dava uzun yıllar devam eder.

“Arifezade Bayram Efendi”⁵³⁹ hikâyesinde kendisine iş bulması için Nuri Bey'in elini eteğini öpen Bayram Efendi, Nuri Bey sayesinde işe yerleşir. Bayram Efendi iki yıl içerisinde bir yolunu bulup çok zengin olur; önceden saygın bir memur olan Nuri Bey ise işini kaybeder, Anadolu'da dostu Satvet Efendi'nin otelinde çalışır. Nuri Beyle burada karşılaşan Bayram Efendi, iki yıl önce onun kendisine yaptığı iyiliği unutup onu küçümseyerek ona garson muamelesi yapar.

“Bir Fasl-ı Dava Usulü”⁵⁴⁰ hikâyesinde⁵⁴¹ Kayserili Âdem Ağa'nın Bursa'ya yerleşen akrabaları, Kayseri'deki arazisini elinden alıp onu İstanbul'un en meşhur ve becerikli avukatını tutarak davayı kazanmakla tehdit ederler. Hiçbir destek ve çıkış yolu bulamayan Âdem Ağa, kurnazlığı sayesinde davayı kazanmayı planlar; kurnazlığıyla söz konusu avukata baskın geleceğini düşünüp akrabalarıyla bahse girer. Baskın gelmesi durumunda akrabaları gasp ettikleri arazileri ona iade edecektir. İstanbul'a gidip en meşhur ve becerikli avukatı bulan Âdem Ağa, onu davasını üstlenmesi için ikna eder. Akrabalarıyla girdiği bahsi kazanır; avukatla de vekil-i umumîsi olması için anlaşır.

“Acı... Fakat Hakikat”⁵⁴² hikâyesinde Hacı Duran eşini başkalarına kiralar, onun üzerinden pazarlık yapar. Pazarlık konusunda hovarda ve efelerle anlaşamayıp karısının dağa kaldırıldığına dair şikâyetle bulunması üzerine polis müdürü gerçeği ortaya çıkarır. Eşi kendisiyle değil de kardeşiyle sevişen Feyzullah Efendi, Hacı Duran'la onun karısını birkaç günlüğüne kiralama pazarlığı yapar. Bu durumu haber alan polis müdürünün kendisine tokat atmasını gururuna yediremeyen Feyzullah Efendi, ona iftira atar. Hükümet Merkezine gidip onun kadınlarla münasebet içerisinde bulunduğuna,

⁵³⁹ *Cumhuriyet*, nr. 89, 6 Ağustos 1924, s. 4.

⁵⁴⁰ *Cumhuriyet*, nr. 102, 19 Ağustos 1924, s. 4.

⁵⁴¹ Aynı konulu hikâye, “Bir Miras Davası” başlığıyla *Tan* gazetesinde (nr. 1448, 12 Ağustos 1939-nr. 1449, 13 Ağustos 1939, s. 9) yayınlanır.

⁵⁴² *Cumhuriyet*, nr. 114, 31 Ağustos 1924, s. 6.

“mürteciler”le birlikte hareket ettiğine dair yalan beyanat verir. Bu durum üzerine görevden azledileceğini anlayan polis müdürü istifa eder.

“Bir Kabadayının Hikâyesi”⁵⁴³nde sıradan biri olarak yaşayan Hakkı kabadayılığa özenir. Galata köprüsünde elinde kasaturalı iki Arnavut’un köprüden kimseyi geçirmeyişine tanık olan Hakkı, bu kişilerden birini öldürüp üç yıl hapis yatar. Bu hadiseden sonra kabadayı olarak tanınır, silahla dolaşır. Bir gün üstünde taşıdığı silahın yere düşüp patlayarak bir kişiyi kazayla öldürmesi sonucu on sene hapis yatar. O hadiseden sonra sıradan bir hayat sürer. Yazar, çizdiği Hakkı Reis tipiyle kabadayılık anlayışını eleştirir, kabadayılık/külhanbeylik geleneğinin nasıl bir yıkıma neden olduğunu gösterir. Hikâyenin sonunda Hakkı Reis’in söylediği; “Siz buna bu Hakkı Reisliklere bir çare bulun beyler, buna bir çare bulun...” ifadesi de bu bağlamda önemlidir.

“Bir Mucip Kanun”⁵⁴⁴ hikâyesinde nafakasını temin etmek üzere iki yıl Adana’da gurbette kalıp para biriktiren Ali, Hacı Ağa tarafından kandırılıp parası elinden alınır. Ali’nin kendisine emanet bıraktığı beş yüz kâğıt paraya karşı gelen Hacı Ağa, Ali’nin gurbet arkadaşı Osman’ı Akköprü’den atıp parasını elinden aldığı iftirası atarak onu hapse attırır. Üç yıl sonra Osman’ın memleketine dönmesi üzerine beraat eden Ali ve arkadaşı Osman bir daha köylerine dönmek üzere gurbete çıkarlar. Sahtekârlığı ortaya çıkan Hacı Ağa utancından bir hafta evden çıkamasa da sonra hiçbir sorun olmamış gibi davranır.

“Terazi Meselesi”⁵⁴⁵ hikâyesinde Kâfi Hoca halkın, eşinin zina yaptığını gördüklerini söylemelerine inanmaz, onun zinaya zorlandığına hükmeder. Çapkınlığıyla ünlü oğlu, yörenin ileri gelirlerinden Nalbant Süleyman’ın kızını cinsel ilişkiye zorlayınca da ilişkinin iki tarafın isteği üzerine gerçekleştiği hükmünü verir. Onun hüküm verirken tamamen çıkar merkezli hareket ettiğine kanaat getiren Nalbant Süleyman, halkı ona karşı kışkırtıp onu linç ettirir.

“Cibilliyet Meselesi”⁵⁴⁶ hikâyesinde Suriye’de çok etkin bir mutasarrıf olan Nuri, Fırka Murahhas Vekili ve Müntehib-i Sani’ye tokat atması üzerine Hakkâri’ye sürülür. İstifa edip sürgünden kurtulan Nuri, Şam’da bütün servetini eğlencede

⁵⁴³ *Cumhuriyet*, nr. 131, 17 Eylül 1924, s. 4.

⁵⁴⁴ *Cumhuriyet*, nr. 202, 29 Teşrin-i Sani 1924, s. 4.

⁵⁴⁵ *Cumhuriyet*, nr. 399, 17 Haziran 1925, s. 4.

⁵⁴⁶ *Cumhuriyet*, nr. 408, 26 Haziran 1925, s. 4.

harcayarak parasız kalır. Daha sonra zengin bir kadınla evlenip hayatında yeni bir sayfa açsa da eşini aldatınca tekrar ortada kalır.(Bkz. Ailenin Önemi ve Dağılmasındaki Etkenler, s. 77)

Yazar “Bir Cenaze Arkasında”⁵⁴⁷ hikâyesinde toplumun insanî değerlere yabancılaşmasını eleştirir. Binbaşı Otuz İki Mehmet’in ölümü halk, birçok siyasetçi ve bürokrati hüznü boğarken, bazı muhalifler onun ölümünü sevinçle karşılar: “Söz aramızda, iyi ki tramvaya çarpılıp öldü. Yarın bir miralay, bir Paşa olurdu da biz muhaliflere duman attırırdı.” Otuz İki Mehmet’in ölümünü sevinçle karşılayan muhalifler, daha onun cenazesinde eşine göz koyarlar: “Bir karısı var ki Allah sana bana bağışlasın.” Mehmet’in nazır babasından sefaret sözü alan bir kişi, Mehmet’in ölümüne üzölmek yerine, cenaze dolayısıyla sefaret işinin gecikmesine üzölür. Arkadaşı da ona sitem etmek yerine, babasına taziyyeye gidip bu vesileyle sefaret sözünü hatırlatmasını öğütler. “Şairin Ölümü”⁵⁴⁸ hikâyesinde de anlatıcı, cenaze alayına katılan insanları samimiyetsizlikle suçlar: “(...) zahiren mahzun, dilhun görünmeye çalışacaklar da batinen o akşamki zamparalıklarından, eğlencelerinden bahsedecekler. Şimdiden haber vereyim ben öldükten sonra cenazemin arkasından geleceklerin hepsi sahtekârdır.” Hayatta iken onu borçlarını almak için bunaltan dostları, tabutunu taşıırken de oldukça samimiyetsizdirler.

“Memurin Yurdu”⁵⁴⁹ hikâyesinde Ali Kâmil Bey Türkiye Cumhuriyetinin merkezi Ankara’da memur sayısının artacağını düşünüp onların barınma ihtiyacına cevap verecek bir yurt yapma projesi geliştirir. Kendisi projesini uygulamaya geçirecek maddî güce sahip olmadığı için, Şehremini Haydar Bey’den destek alır. Üç aydır işsiz dolaşan Ali Kâmil Bey, proje sayesinde hayatını güvence altına almayı planlar. Projesini zengin bir arkadaşıyla paylaşan Ali Kâmil Bey, bir ay sonra arkadaşının “memurin yurdu”nu kendisinden önce inşa ettiğini öğrenir. “Dah... Çüş...”⁵⁵⁰ hikâyesinde “memurin yurdu”nun inşasının bitmek üzere olduğu belirtilir. Ali Kâmil Bey’in proje fikrini çalan kişi hiçbir vicdanî rahatsızlık duymaz, samimiyetine güvenip fikrini kendisiyle paylaşan Ali Bey’le alay eder.

⁵⁴⁷ *Cumhuriyet*, nr. 402, 20 Haziran 1925, s. 4.

⁵⁴⁸ *Cumhuriyet*, nr. 773, 5 Temmuz 1926, s. 4.

⁵⁴⁹ *Cumhuriyet*, nr. 820, 21 Ağustos 1926, s. 4.

⁵⁵⁰ *Cumhuriyet*, nr. 834, 4 Eylül 1926, s. 4.

Aka Gündüz, toplumdaki birçok sorunun eğitimsizlik/bilinçsizlikle doğrudan ilişkili olduğunu vurgular. “Bir Akılının Hikâyesi”⁵⁵¹’nde çevresindekiler tarafından “akıllı”, bilgili biri olarak tanınan kişinin sokaktaki çocuklarının tacizlerine maruz kaldığını fark eden anlatıcı, çocuklara davranış ve sözlerinin hatalı olduğunu hatırlatır. Çocuklardan birinin; “Akıllı, çok akıllı olduğunu biliyoruz. İyi ya biz de deli etmeye çalışıyoruz.” demesine tanık olan anlatıcı, belirli bir süre sonra söz konusu kişinin “zırdeli” olduğunu görür.

“Emniyet Silahı”⁵⁵² hikâyesinde yakışıklı Mehmet Bey, arkadaşı Ahmet Bey’in gelirinden yararlanmak için onun eşine yakınlaşma teklif eder. Eşine sadık kadından olumlu karşılık alamayınca, Ahmet Bey’in metres hayatı yaşamasını kullanır. Emniyet görevlilerini de beraberine alan Mehmet Bey ve Ahmet Bey’in eşi, Ahmet Bey’i randevu evinde yakalarlar. Ahmet Bey’le ilişkisi olan vesikalı kadının Mehmet Bey’in kardeşi Afife oluşu, Mehmet Bey’in oyununu bozduğu gibi onu gerçeğe de yüzleştirir.

“Bir Mektup”⁵⁵³ hikâyesinde İstanbul’da artist Klara’a Berlin’deki Artis Eliza’ya yazdığı mektupta Türkiye’deki barlarda ecnebi kadınlara özel ilgi olduğundan söz eder. Bar müşterileri çirkin, yaşlı ecnebi kadınlara özel ilgi gösterip hoşgörülü davranıp “birinci artist” olarak nitelendirmelerine karşın güzel, genç Türk kızlarıyla hiç ilgilenmeyip onları “bar kızı” diyerek küçümserler. Ecnebi kadınları en temiz otellerde kalır, elleri öpülür, şampanya ikram edilir, yüksek ücret alırlar. Buna karşın Türk kızları süpürülmeyen otellerin bir odasına tıkları, şiddete maruz kalırlar, onlara düşük ücret verilir, boyalı gazoz ve kokteyl ikram edilir.

“Bir Muharririn Ölümü”⁵⁵⁴ hikâyesinde yazar Erdoğan Bey’in ölümü sonrasında söylenenler toplumun ölüme ve ölüye bakışını yansıtır. Düşmanları cenazesinin geçtiği her caddede şapkalarını çıkarıp selam dururlar. Alış veriş yaptığı esnaf ise, ölümüne üzülmekten çok kendilerine borcu olmayışından duydukları memnuniyeti dile getirirler. Dostları ölümüne üzülp yas tutmaktan çok, özel hayatına ilişkin yorumlar yaparlar:

“İki odalı bir ev sahibi olmadı./ Hırçındı./ Geçimsizdi./Seciyesizdi./ Ahlâksızdı./ Sarhoştı./ Kumarbazdı./ İnsanlardan kaçardı./ Cebinde iki bin lira varken koltuk meyhanesinde pespayelerle dostluk ederdi.(...)”

⁵⁵¹ *Hâkimiyeti Milliye*, nr. 2339, 1 Kanun-ı Sani 1928, s. 3.

⁵⁵² *Cumhuriyet*, nr. 2076, 16 Şubat 1930, s. 4.

⁵⁵³ *Cumhuriyet*, nr. 2080, 20 Şubat 1930, s. 4.

⁵⁵⁴ *Cumhuriyet*, nr. 2085, 23 Şubat 1930, s. 4.

“Mektep Arkadaşı”⁵⁵⁵ hikâyesinde tayyare bileti satıcılığı için bayiyle anlaşılan arkadaşına kefil olan anlatıcı, borcu ödediği gibi hukuki işlemlerle de uğraşır. Buna karşın arkadaşı, kendisine yardımcı olan arkadaşını niçin zorda bıraktığını söyleyenlere “Zengindir versin kerata!” diyecek kadar yüz­süzleşir.

“Bugünle Yarının Farkı”⁵⁵⁶ hikâyesinde Salamon Efendi, veresiyeleri toplamakta zorlandığını söyleyen esnaf arkadaşına dükkânına “Bugün Peşin Yarın Veresiye” yazılı bir levha asmasını tavsiye eder. Bu levhayı asan esnafın dükkânına o günden sonra bir tek müşteri uğramamasına karşın Salomon Efendi’nin müşteri sayısı oldukça fazlalaşır. Zeki, oyunbaz Salomon Efendi dükkânında “Bugün Veresiye Yarın Peşin” yazılı levha asar. Ürün bedelini yüzde iki yüz kırk altı yükselten Salomon Efendi, mal verdiği müşteriden son tutarın yüzde altmışını peşin alarak, malı yüzde doksan kârla satar. Uygulaması sayesinde diğer esnafların müşterilerini kapar. Yazar çizdiği Salomon Efendi tipiyle ticaretin kurnazlık ve oyundan ibaret olduğu kadar zekâ işi olduğuna işaret eder.

“Huy Çıkmayınca”⁵⁵⁷ hikâyesinde de ticarete oyun ve hilenin ne derece önemli olduğunu vurgular. Yerli malından başka ürün satmayan Fırıldakzade esnafı iflas eder. Fırıldakzade ailesi, halkın yerli malından çok ithal mallarına itibar ettiğinin farkında olmakla birlikte, ithal mal satmaya olumlu yaklaşmazlar. Aile fertlerinden Sabir Efendi çözümü, yerli mallarını müşterilere ithal mal olarak tanıtmakta bulur. Beyoğlu’ndaki dükkânındaki Bursa, Gaziayıntab (Gaziantep), Denizli, Maraş Siirt gibi Anadolu şehirlerinden getirdiği ürünleri ecnebi malları olarak tanıtır:

“İpeklilerimiz şunlardır. Dün geldi, gümrükten güç halde bu sabah çıkardık. Faturalarını bile açmadık. İşte şunlar halis Lion ipeği, bu empremeler halis Japon malı. Kazaklar mı efendim? İki meşhur markamız var, biri İngiliz’in kaptavn marka kazakları, öteki de Amerikan’ın epantanjirl markası... Hepsi modern sistem, hepsi kibar işi... (...) Şu iskarpinler mi? Bu Hollywood modasıdır, ötekiler de Paramount artkültür mod denilen son moda. Doğrudan doğruya Newyork’tan getiriyoruz. O kadar ucuz ki çifti on altı kâğıda. Şehzadebaşından alsanız on sekizden aşağı bulamazsınız.”

Bu sözlerden etkilenen müşteriler “yangından mal kaçırır” gibi bütün ürünleri almak ister. Sabir Efendi, kısa süre içerisinde oldukça zenginleşir, ortaklarından her biri Anadolu’nun birçok şehrinde mağaza açar. Yazar, Sabir Efendi’nin şahsında ticarete

⁵⁵⁵ *Cumhuriyet*, nr. 2067, 6 Şubat 1930, s. 4.

⁵⁵⁶ *Cumhuriyet*, nr. 2372, 15 Kanun-ı Evvel 1930, s. 4.

⁵⁵⁷ *Cumhuriyet*, nr. 2375, 18 Kanun-ı Evvel 1930, s. 4.

kazancın zekâ ve kurnazlıkla doğrudan ilişkili olduğunu vurguladığı gibi, halkın bilinçsizliğini ve şekle önem verişini eleştirir.

“Kerem Çeşmesi”⁵⁵⁸ hikâyesinde Şair Âsuman Bey de Konya’nın köyünde karşılaştığı çobandan ağasının, peynir ve ekmek karşılığında kendisine hizmet ettirdiğini öğrenir.

“Bir Uzun Köy Romanı”⁵⁵⁹ hikâyesinde Cafer Efendi, Çinoba halkının saflığını fırsat bilip onları sömürür. Parasız kalan halk bankadan kredi çekmeleri için Cafer Efendi’den kendilerine kefil olmasını ister. Tarlalarının onda birini kendisinin namına ekmeleri karşılığı halka kefil olan Cafer Efendi, fark ettirmeden onları kendine bağımlı hale getirir. O yıl yağmur yağmadığı için fazla ürün alamayan halk, bankaya krediyi ödemekte zorlanır. Halkın acizliği onun için kaçırılmaz fırsattır. Bankacıyla halkı çatıştırarak, halkı zorda bırakan Cafer Efendi, halkın elindeki tarlaları tamamen kendi mülkiyetine geçirme planı yapar:

“... bir çare var, dönümlerinize göre borçlarınız var, ben de ona göre bunları ödeyim, bana borçlu olun. Buna mukabil tarlalarını üç sene ben sürüp ekeceğim, eğer bu üç senede borçlarınızı ödeyemezseniz tarlalarınız hep benim olur.”

Onun hinliğinin farkında olmayan halk teklifi hemen kabullenip senet yapar. Üç yıl sonra borçlarını ödeyemeyen halk tarlalarını elinden çıkarır.

“Almanak Bey’in Hikâyesi”nde Almanak Efendi, sahtekâr ve dolandırıcılığıyla öne çıkan bir tiptir. Ona borç verip dolandırılan kişiler, onun kendilerine iftira atacağından endişelenip olayın üstüne gidemezler(*Hayattan Hikâyeler*, s. 105-113).

Aka Gündüz karmaşık bir yapıya sahip Türk toplumunda, birbirinden çok farklı ahlâkî yozlaşma örneklerine rastlandığına işaret eder. Yazar, ağa ve eşrafın halkı sömürüp ezmesini (*Onların Romanı*, *Aysel*, *Sansaros*, “Bir Uzun Köy Romanı”) eleştirir. Yozlaşmaların temelinde tamah hırsı (*Mezar Kazıcılar*, *Bir Kızın Masalı*, “Ezeli Bir Hikâye”, “İyilik Eden Cennete Gider”), insanî değerlerden yoksunluk (“Bir Mucip Kanun”, “Terazi Meselesi”, “Bir Cenaze Arkasında”, “Bir Faslı Dava Usulü”) ve eğitimsizlik (“Bugünle Yarının Farkı”, “Bir Kabadayının Hikâyesi”) olduğunu vurgular. Ahlâkî yozlaşma meselesini en çok *Cumhuriyet*, *Hâkimiyet-i Milliye*

⁵⁵⁸ *Hayat*, C. 1, nr. 9, 27 Kânun-ı Sâni 1927, s. 176-177; C. 1, nr. 10, 3 Şubat 1927, s. 198-199; C. 1, nr. 11, 10 Şubat 1927, s. 218.

⁵⁵⁹ *Türk Yurdu*, C. 5, nr. 35, Teşrin-i Sâni 1930.

gazetelerinde yayınladığı hikâyelerinde işleyen yazar, hikâyelerindeki eleştirilerinin doğrudan okuyucuları üzerinde etkili olmasını amaçlar.

2.4.4.Din İstismarı ve Cehalet

Din'in istismar edilmesi geçmişten bu güne var olagelen bir gerçektir. Tarihî süreçte gerek bireysel planda gerek siyasal amaçlar güdülerek, din zaman zaman istismar aracı hâline getirilir. Din istismarı psikolojik ve sosyolojik boyutta olmak üzere iki biçimde tezahür eder. Dinin günübirlik basit çıkarlara âlet edilmesi bireysel istismardır.⁵⁶⁰ Türk toplumu dinî önder ya da şeyh kimliğine bürünen sahtekârlar tarafından asırlarca sömürülür. Kendisine şeyh ya da dinî önder görüntüsü veren bu kişiler, uydurdukları sahte rüya ve efsanelerle halkın saf duygularını istismar edip kendilerine itaat ve hürmet ettirir. İslam'ın temellerini dinamitlemekten çekinmeyen bu kişiler, naklettikleri akıl almaz masallarıyla halkı memnun ederek para sızdırmaya çalışan efsane tacirleri konumuna düşerler. Hedeflerine varmak için binlerce efsane uydurup Hz. Peygambere isnat ederek halkın cahil kesimine anlatırlar. “Kıssacılar” olarak nitelendirilen bu tarz kişilerin en belirgin özellikleri mübalağacı oluşlarıdır. Onların en sadık müşterileri de zihnî ve fikrî açıdan gelişemeyen avam tabakasıdır. Bu kişiler aklın kabul edemeyeceği derecede ölçsüz masallar uydurarak, cahil müşterilerini memnun etmeye çalışırlar. Din istismarcıların şartlatanlıkları toplum hayatını tahrip eder, toplumu yanlış yönlendirir.⁵⁶¹

Tarihin her döneminde halkın hurafe ve batıl inançların etkisinde kaldığı görülmektedir. Batıl inançlara bağlılığın temelinde bilgisizlik, taassup ve taklit bulunmaktadır.⁵⁶² Batıl inançların farklı coğrafya ve inançtan toplumlarda yaygın oluşu batıl inançların cahil ve çaresiz halk için sığınak ya da teselli işlevi görmesinden ileri gelir. Anadolu halkının bir kısmı asırlarca batıl inanç ve hurafeleri dinî kural kabul eder, hayatını bu inançlara göre biçimlendirir. Batıl inançlardan medet uman halkın saf duyguları bazı istismarcılar için kaçırılmaz fırsat olur. Batıl inançlara ve hurafelere

⁵⁶⁰ Ahmet İnam, “Din İstismarı ve Din İstismarının İstismarı”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 3, nr. 1, Diyarbakır 2001, s. 163.

⁵⁶¹ Ali Osman Ateş, “Din Tahrifi ve İstismarı”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 4, nr. 1, Ocak-Haziran 2004, s. 21-23.

⁵⁶² M. Selim Arık, “Hurafe ve Batıl İnançlar Üzerine Bazı Düşünceler”, *Diyanet (İlmî Dergi)*, C. 42, nr. 2, Nisan-Mayıs-Haziran 2006, s. 127.

inanışın eleştirisi Türk edebiyatında önemli bir yer tutar.⁵⁶³ Roman, hikâye ve tiyatrolarında dini istismar eden kişilerin çoğunlukla bencil kişiliğe sahip olup kişisel çıkarı her türlü değerden üstün tuttuğunu vurgulayan Aka Gündüz, dinî bilgisi ve itikadı zayıf din görevlilerinin de zaman zaman istismarcıların oyunlarına âlet olup onların çıkarlarına hizmet ettiğine işaret eder.

*Ocak*⁵⁶⁴ romanında Orak'ın başarısını kıskanan, yetiştirdiği öğrencilerin bilinçlenmesinden endişelenen eski zihniyetliler Ankara'ya Maarif Bakanlığına onun liyakatsiz olduğuna dair mazbata gönderirler. Mazbatadaki ifadeler üzerine Orak, Polatlı yakınlarında bir okula gönderilir. Orak'ın Ankara'daki emek ve çalışmalarına yakından tanık olanlar mazbatadaki “liyakatsizlik” suçlamasından mazbatanın siyasi nedenlerle hazırlandığını anlarlar. 1931 yılında yazıp 1950'li yılların hayalini kurduğu *Ocaklılar* adlı ütöpik romanında eski zihniyetli köy imamı, idealist öğretmen Demiroğlu'nun başarısını kıskanır; küçük çocukları taciz ettiği iftirası atarak onu tutuklatır. Ancak onun kendilerine verdiği eğitim sayesinde bilinçlenen köylüler onu kurtarmak için seferber olur, mahkemede öğretmenin lehine şahitlik yaparlar:

“Bu genç muallim olmasaydı, bizim köyümüzde bu vilayet merkezi gibi karanlıkta ve bitler içinde kalacaktı. Biz ona hepimizin ırzını kırk sene emanet etsek kırk birinci senenin sonunda bize tamam teslim eder. Çocukları okşama işine gelince, bundan doğru bir şey olamaz. Okşanan, sevilen, şeker verilen çocuklarımız akşam evde daha çok çalışıyorlar. Beş yaşındaki çocukların ırzlarına sataşmak istedi diyenlerin kendi ırzları kalubeladan beri şüphelidir.”(s. 28-29)

Köylülerin bu sözleri üzerine hâkim, öğretmenin beraatına karar verir. Fakat haksız yere de olsa kendisine yüklenen olumsuz imaj üzerine başka bir yerde görevlendirilir. Yazar inkılâpların toplumun tüm kesimine yayılmasının uzun zaman alacağına, din istismarı ve cehaletin uzun yıllar sorun oluşturacağına işaret eder.

⁵⁶³ Şemsettin Sami *Taaşuk-ı Tal'at ve Fitnat*, Ahmet Midhat Efendi *Hasan Mellah, Çengi, Süleyman Muslî*; Hüseyin Cahit'in *Nadide* romanlarında batıl inançlara inanmayı ve batıl inançların istismar edilmesini eleştirir. Bkz. Kemal Timur, *Türk Romanında Dinler ve İnanışlar*, Elips Yay., Ankara 2006, s. 389-396.

Hüseyin Rahmi Şık, *Mezarından Kalkan Şehit, Şeytan İşi, Hakka Sığındık, Gulyabani, Cadı* vb. romanlarında da batıl inançların toplum üzerine olumsuz tesirini eleştirir. Bkz. Emel Koşar, *Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Romanlarında Batıl İnançlar*, Piya Art Yay., İstanbul 2008.

Fazlı Necip (*Dehşetler İçinde*), Emine Seniye (*Şefalet*), Vassaf Kadri (*Hırsız Feneri, Yetime*) gibi yazarlar da “cadı” inancını eleştirir. Bkz. Şahmurat Arık, “Osmanlı Döneminde Bir Cadı Avı ve Türk Romanında Cadı İnancı”, *Dergâh*, C. 13, nr. 148, Haziran 2002, s. 11, 19-20.

Batıl inanç ve hurafelere inanılmasının cehaletten ileri geldiğini belirten Mehmet Akif, bu inançların İslamiyet'te hiçbir yeri olmadığını, sömürü aracı olduğunu vurgular.

⁵⁶⁴ *Hâkimiyet-i Milliye*, nr. 2131, 16 Haziran 1927-nr. 2260, 26 Teşrin-i Evvel 1927, s. 2.

Dikmen Yıldızı romanında Dikmen Yıldızı İnebolu’da iken eskiden mektep binası olduğunu öğrendiği binayı onarıp çocuk yuvası yapmaya karar verir. Önceden okul işlevi gören bina, eski zihniyetlilerin şeriatı aykırı eğitim yapıldığı konusunda şikâyetle bulunması üzerine eğitime kapatılmıştır. Bu nedenle aslında Dikmen Yıldızı’na destek olmak isteyen yöre halkı tedirgin davranır. Dikmen Yıldızı olası tehlikelere rağmen, çocukları eğitmekte kararlıdır. Halkın büyük çoğunluğu örnek bir insan olarak gördüğü Dikmen Yıldızı’nın faaliyetlerine destek olur. Bu davranışların millete, insanlığa faydalı olacağını düşünürler.

Bir Şoförün Gizli Defteri romanında bir köye atanan öğretmen okuldaki çocuklara okuma yazma öğrettiği gibi, köyün yetişkin erkek ve kadınlarına da okuma yazmayı öğretir. Eski zihniyetli köy hocası öğretmenin başarısını kıskanır, onun şeriatı ve ahlâka aykırı davrandığını iddia ederek, köylüyü ona karşı kıskırtır. Durum Cumhuriyet Mahkemesine intikal edilince, hadiseyi inceleyen mahkeme öğretmeni azleder. Mahkemenin genç idealist öğretmeni azletmesi, mahkeme heyetinin de genç ve yeni zihniyete mensup olmasından ileri gelir. Romanda yazarın sözcüsü Şoför Erol, Cumhuriyet devri bürokrasisinde cehalet yerine bilimin, adaletsizlik yerine hakkaniyetin egemen olmaya başladığını vurgular; yeni Türkiye’de genç zihinlerde yanan idealizmin, art niyetli hiçbir güç tarafından söndürülemeyeceğine işaret eder.

Aysel romanında Yuvaköy halkı, her yıl “harman sefası” zamanı derviş kılığında gelen kişinin Hint içinden geldiğine, Bülucistan evliyasının türbesinde hizmetçilik yaptığına, Abdulkâdir Geylanî’nin eşiğine yüz sürdüğüne inanıp gelişini uğur sayar. Derviş’in duasına karşılık köylü keşkölüne buğday doldurarak uğurlar, nereye gittiğine kimse akıl sır erdiremez. Köylülerin saf duygularını istismar eden bir kişi de yirmi dört yıldır o köyde yaşayan Arap Hacı’dır. Yirmi dört yıl önce hacca gidip Hz. Peygamberin mübarek makamını süpürdüğünü söyleyen Arap Hacı; rüyasında Hz. Peygamberin kendisine Yuvaköy’e, Dereköy’e, Pınarbayır ve tüm kazada “hacılık delili” olmasını söylediğini iddia eder. Anlatıcı “Kırk kere hacetmiş mübarek bir Arap’tı, ama kum Arap’ı mı yoksa ne Arap’ı olduğunu kimse bilmezdi.”(s. 12) diyerek mizahî bir ifadeyle onun halkın saf duygularını sömürüşünü eleştirir. Halkın kendisine çok değer verdiği Hacı her şeye hükmeder, servetine servet ekler. Yirmi dört yıl içinde kırk sekiz bayramda topladıklarını harcayacak yer bulamaz. Köylü ona masraf ettirmeyi kendisine yakıştıramaz. Ona nikâhla iki öksüz kız veren köylüler, çocuklarının düğün masraflarını da üstlenir. Bunlara karşılık Arap Hacı da “baş okumak, yürek okumak, kızamık

okumak ve sıtmayı kökünden bağlamak” suretiyle köylülerin dertlerine çare bulunduğunu iddia eder. Yazar bu romandaki iki örnekte de dinin bireysel çıkar için âlet edildiğini vurgular. Hiçbir vicdanî sorumluluk taşımayan istismarcılar, halkın nafakasından pay alarak onları yoksullaştırıp kendileri sefahat içerisinde yaşamakta sakınca görmezler. Halkın eğitimsizliği, saflığı ve dinî önderlere olan güven ve inancı, istismarcıların oyunlarını oldukça kolaylaştırır. Hacı Nazif’le arasını düzeltmek isteyen Karakol Çavuşu da Kurban Bayramında dini ve imamı planı için aracı eder. İmamdan bayram namazından sonra kısa bir vaaz vermesini ve bu vaazda müminlerin dargın kalmayıp bayram günü sarmaş dolaş olmasını söylemesini ister. Böylece imamın sözlerine karşı koymasının tepkiyle karşılaşacağını farkında olan Hacı Nazif, Çavuş’la barışmak zorunda kalacaktır.

Aşkın Temizi romanında Zülfikar Efendi hayvan hastalıklarına iyi geleceği yalanını söyleyerek halka tılsımlı su⁵⁶⁵ satar. Aldığı tıbbiye eğitimi sayesinde bilinçlenen Erden, olayları ve olguları batıl inançlardan sıyrılıp bilimselliği ölçüt alarak değerlendirir. Erden halka bu uygulamanın bilim ve hakikate aykırı olduğunu kanıtlamak ister. Bilimsel yaklaşımlarının halkın kendisini “küffar” olarak nitelendirmesine yol açacağını fark eden Erden, yıllardır batıl inançları dinî akide olarak gören halkı bu yöntemden birden vazgeçiremeyeceğini fark edince, çözümü hinlikte bulur: tılsımcının elindeki tüm suyu satın alıp döker. Halkı batıl inançlardan vazgeçirmek için kendisini sorumlu hisseden Erden, halkın gençlerden çok yaşlı/güngörmüşlerin söylediklerine itibar ettiğinin farkındadır. Bu yüzden köyde akli başında biri olarak tanıdığı ve köylünün itibar ettiği Salih Ağa’ya bu tarz inançların zararlı olduğunu söyleyip ondan halkı bu zararlı yöntemlerden vazgeçirmesini ister. Aynı romanda Hacer Gelin sıtma hastası çocuğuna, kasabadaki yeşil hocaya okutturarak çocuğunu iyileştirmeyi umar. Yazar romanında -yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere- uzun yıllar gerçek doktorlardan mahrum bırakılan halkın üfürükçülerden ve ilkel yöntemlerden medet umduğunu vurgular. Romandaki Doktor Vasil halka doğru ve yararlıyı göstermenin yolunun, onların anlayacağı dilden konuşmak ve kabullenecekleri yöntemleri uygulamaktan geçtiğinin farkındadır. Kendisini esnaf, tüccar olarak tanıtarak portatif ecza heybesiyle Antalya, Konya yöresini dolaşır. Köy ve kasabalarda rast geldiği hastalara ilaç verirken “kendisinde dedesinden kalma ilaç olduğu, kuluna acıyan

⁵⁶⁵ Güya Şeyh hazretlerine bir ruamlı hayvan götürülür, Şeyh bu hayvana okur ve üfler. Bu hayvan büyük kaptan su içer. Su içtikten sonra, şeyh hazretleri güya mübarek elleriyle hayvanı boynuna bir şiş sokar ve akan kanlardan bir miktarı suya katılır ve o suya şifalı su olarak bakılır.

Tanrı'nın bir gezginci olan kendisini Hızır gibi yetiştirdiği" gibi sözlerle halkın kendisine güvenmesini sağlar. Vasil'in gerçek bir doktor olduğunu aradan zaman geçince öğrenen yöre halkı Vasil'in tavsiyeleri ve verdiği ilaçla iyileşip somut sonuçlara ulaştığı için gerçek doktorlara ve bilimsel yöntemlere güvenir. Romana eğitici görev yükleyen yazar, Vasil örneğiyle halkı eğitmenin yolunun onlara somut ve yararlı sonuçlar sunmaktan geçtiğini vurgular.

Roman kişisi Mebus Dünbelekzade kuduz köpek tarafından ısırılınca, şehre götürülüp hastanede tedavi ettirilmek yerine ilkel tedavi yöntemleriyle tedavi edilir. İlk yardım uygulaması olarak köpeğin dişlediği yerlere örümcek tozu ekilir. Isırığın iyileşmesi için kuduz köpeğin salyalı dili kesilip yaraya bastırılır. Bu yöntemin yarardan çok zara getireceğini söyleyen Erden'in bilimsel yaklaşımı da küçümsenir.⁵⁶⁶ Kendisini sorumlu hisseden Tıbbiye son sınıf öğrencisi Erden, batıl inançlardan ve ilkel tedavi yöntemlerinden yardım uman halka bilimsel yöntemlere uygun tedavi yöntemleri önerir. Mebusun İstanbul'da kırk beş gün iğne tedavisi görmesi gerektiğini belirtir. Mebus, Erden'in iyi niyet ve sorumluluk duygusuyla yaptığı uyarıyı, art niyet olarak yorumlarlar. İlkel yöntemlerle tedaviye devam edilir. Kuduz hadisesinin yedinci günü, tarpı kurularak deva bulmaya çalışılır. Tarpı uygulaması akla ve bilimselliğe o kadar aykırıdır ki caddenin ortasına kurulan bu çadırdan insanlar geçirildiği gibi, hayvanlar da zorla geçirilir. Bu uygulamaya bir de Fatma Bacı'nın okuduğu dualar ve üfürükler ilave edilerek tedavinin daha etkili olmasına çalışılır. Kuduzdan kurtulmak için tarpının zorunlu olduğunu sanan halk, tarpıyı dinî bir gelenek gibi görür; bu yöntem uygulanmadan kurtuluşun mümkün olmayacağına inanır. Bu uygulama sonrasında Dünbelekzade kudurup etrafına saldırmaya başlar. Uyguladığı ilkel yöntemlerin işe yaramadığını gören halk çözümü Erden'e danışmakta bulur. Hastayı yakından tedavi eden Erden, artık hiçbir çözüm kalmadığını anlar. Şehre tedaviye götürülen mebus yolda ölür. Yanlış bir davranışı/düşünceyi gösterip okuruna olumlu düşünce/davranışı göstermek isteyen yazar, Dünbelekzade örneğiyle ilkel tedavi yöntemlerinin kurtuluş yerine faciaya yol açtığını vurgular. İlkel tedavi yöntemlerinin bazılarının bilimsellikten tamamen uzak, yarardan çok zarar getiren yöntemler olduğuna işaret eder.

⁵⁶⁶ Sermet Muhtar (Alus) *Ev İlacı* tiyatrosunda halkın doktorlara inanmayıp kocakarı ilaçlarıyla tedavi uygulamasını eleştirir. Bkz. *II. Meşrutiyet Devrinde Edebiyat ve Eğitim (1908-1923)*, İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yay., Malatya 1988, s. 159.

*Allah Kerim*⁵⁶⁷ romanında Ayşesin çiçek hastalığına yakalanınca tedavi için kaşındığı yerlere fesleğen sürülür. Fesleğenin hem serinlik verdiğine hem de hastayı sakinleştirdiğine inanılır. Yalnız bu uygulama hastalığın ilk devresinde faydalı olmaktadır. Ayşesin'in hastalığı oldukça ilerlediği için bu uygulamanın sorunu çözemeyeceği fark edilir.

Yazar *Zekeriya Sofrası* romanında asıl amacı niyet sofrası olan “zekeriya sofrası”⁵⁶⁸’nın, zamanla Prens Haneşka’nın elinde bir tuzak sofrası niteliğine bürünüp, Arap ülkelerine ve Avrupa’ya genç kızları pazarlayan beyaz kadın tacirlerinin bürosu⁵⁶⁹ olduğunu vurgular. Ayinlere katılan Dürrinisa⁵⁷⁰ Prens Haneşka tarafından fuhuş bataklığına sürüklenir. (Bkz. *Düşmüş Kadın*, s. 55) Ayinlere katılarak eşinin baskılarından uzaklaşmaya çalışan Birsin Alpagot bataklığa kurtulmaktan son anda kurtulur.

İslamiyet’in sihir ve büyüü yasaklamasına rağmen Türk toplumunda asırlarca “büyü” ve “büyücü”ye inanılır, ondan medet umulur. Büyü, olağan üstü etkileyici güç veya bilgiye sahip olduğuna inanılan kişilere yaptırılır. Büyücülerin güçlerini iyiye de kötüye de kullanabileceklerine inanılır.⁵⁷¹ *Mezar Kazıcılar* romanında Sarı Dede’nin

⁵⁶⁷ *İkdam-Gece Postası*, nr. 3600, 25 Nisan 1949- nr. 3713, 18 Ağustos 1949, s. 2.

⁵⁶⁸ “Zekeriya Sofrası”, Türkçe sözlükte “bir dileğin gerçekleşmesi için kırk çeşit yiyecek hazırlanan sofrası” biçiminde tanımlanır. Bkz. *Türkçe Sözlük 2*, TDK Yay., Ankara 1988, s. 1667. Adak adamak veya adağı yerine getirmek için yapılan bu yemekli toplantıya en az yedi kişi davet edilir. Sofrada kırk bir çeşit pişmemiş yiyecek yer alır. Daha çok Şaban-ı Şerif ayı içinde yapılır. Sofra açılmadan önce iki rekat namaz kılınır. Namazdan sonra Kur’an-ı Kerim’in 19. suresi olan Meryem suresi okunur. Sofranın özelliği namaz kılınıp Kur’an okununcaya kadar ve sofraya adak mumu dikilinceye kadar katılanların birbirleriyle konuşmamasıdır. Adını Zekeriya Peygamberden aldığı söylenen bu yemekli toplantının dinle ilgisi yoktur. “Zekeriya Sofrası”nın kültürde yaşadığını gösteren araştırmalar vardır. Bu gelenek 1930-1940’lı yıllarda yaygınlaşır. Bkz. Erman Artun, “Adana’da Törenlere, Adaklara, Özel Günlere Ait İnançlar, Pratikler ve Bunlara Bağlı Mutfak Kültürü”, <http://turkoloji.cu.edu.tr/CUKUROVA/makaleler/8.php>; aktaran: Alev Sınar, *Aka Gündüz’ün Romanlarında Kadın*, Dergah Yay., İstanbul 2007, s. 89.

“Zekeriya Sofrası” adıyla düzenlenen batıl inanca inananlar, bu sofrayı Hazreti Zekeriya Peygamberle ilişkilendirip, bu sofranın “peygamber sofrası” anlamına da geldiğini iddia ederler. Bir de bu anlayışın eskiden Nakşibendî tarikatı mensupları arasında da itibar gördüğünü ve bu anlayışla ilgili terimlerin de olduğu anlayışı hâkimdir. Sözde modern “Zekeriya Sofrası” uygulamasının kendine özgü usul ve kurallarıyla terimleri vardır. “Sofra piri”nin komutlarına uygun hareket edilen bu sofrada mum yakan her “sofralı” içinden bir dilekte bulunur. Tutulan dilek bir yıl süresince kimseye söylenmez. Bir yıllık süreç içerisinde dileği gerçekleşen kişi, müteakip yılda kurulacak sofrayı düzenler. Sofraya dâhil olanlar sofranın yönlendirmeleri doğrultusunda hareket eder. “Sofra piri”nin okuduğu duaları tekrar eder. Dualardan sonra Türkçe karşılığı “Ey gönül kurbanları! Benim dilimle konuşursanız felah bulursunuz.” olan sofranın/ayinin şifresi niteliğindeki “Kem sala evsalehu der hatt-ı bud” ifadesi okunur. Pirin verdiği komutla mumlar söndürülür. Karanlık ortamda, ayinin kuralları gereğince daha önceden yere serilen seccadeye oturan kişi farklı bir duayı okunur. Sonra da “Şelat” adına mumlar yakılır. Kırk türlü yemişlerle donanan masanın dört kenarında birer ufak tabak ve bu tabakların ortasına dikilen birer ince, ufak mum vardır. Her mum pirin komutuyla ve bir niyet tutularak yakılır. Kimin mumu en önce yanıp biterse onun bir yıl içerisinde muradına ereceğine inanılır. Muradına eren kişi müteakip yılki “Zekeriya Sofrası”nı düzenler. (s. 1-7, 11-14).

⁵⁶⁹ Âbide Doğan, *Aka Gündüz’ün Romanlarında Sosyal Meseleler*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1985, s. 179.

⁵⁷⁰ “Zekeriya Sofrası”nın gerçek yüzünü gören Dürrinisa bu sofranın “şehvet” üzerine temellendiği hususunda çevresindekileri uyarmaya karar verir (s. 94).

⁵⁷¹ Hikmet Tanyu, “Büyü”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 6, İstanbul 1992, s. 501.

büyük eşi; eşinin, genç karısıyla arasını soğutmak için büyü yaptırır. Yetişkin kadının yirmi iki yaşındaki genç delikanlı Hasan’a duygusal ilgisini fark eden büyücü kadın “Seni kara gözlü, karakaşlı, orta boylu bir bekâr mı desem, bir evli mi? Her hâlde yegit bir adam düşünüyor. Sevmesine seviyor da. Amma gençliğine kurumlanıyor...”(s. 89) diyerek onun saf duygularını sömürür. Yazar saf halkı boş yere umutlandıran büyü inancının, istismar ve sömürü aracı olmaktan öte anlam ifade etmediğini vurgular.

*Çiftlik*⁵⁷² romanında kendisinin Hatay’dan gelip o köye yerleştiğini söyleyen Hacı sözde imam görevi yaparken halkı birbirine karşı kışkırtır. Köy halkı arasında husumet ve kavganın o, köye yerleştikten sonra başladığını fark eden halk, onun sahtekâr ve istismarcı olduğunu fark eder. Hacı halkı birbirine karşı kışkırttığı gibi yeni düzene karşı da kışkırtır. Köy gençlerine Osmanlıca kelimeler kullanmalarını telkin eder. Onu köyde misafir olarak gören halk onu dul bir kadınla evlendirir, fakat kadın o kış satlıcandan (zatüreden) ölür. Roman kişisi Aka Gündüz başka bir köyün imamının sekiz yılda dört kadını satlıcandan öldürdüğüne tanık olmuştur. Eşinden bıkan imam, ayaz gecelerde eşini önce terletmiş sonra da ona soğuk su içirerek ölümünü kolaylaştırmıştır. Aka, Hacı’nın da aynı yöntemi uyguladığına hükmeder. Onun Türkiye’ye casus olarak gönderilmesinden şüphelenen Aka, onun izini kaybetmek için belirli bir süre o köyde ikamet ettiğini düşünür. Önce köyden gitmesi emredilen sonra da birkaç kişi tarafından dövülen Hacı köyden kaçır. Belirli bir süre sonra onun, kafası taşla ezilerek öldürüldüğü öğrenilir.

Yazar hikâyelerinde de bu meseleye geniş yer verir. “Talak-ı Selase”⁵⁷³ hikâyesinde kadı ve müftü cephekilere yardım amacıyla düzenlenen tiyatrodan cepheye giden asker rolünü oynayan öğretmenin “Eğer devletin istediği hizmetlerden kaçarsan seni talak-ı selaseyle boşarım.” ifadesini kullanmasını gerekçe gösterip eşinden boş olduğunu iddia ederek evine girmesini yasaklarlar. Öğretmeni çok seven halk, sorunu çözmek için seferber olur. Halk “Efendim, bu mevhum adamın ağzından, mevhum bir vakada cereyan eden bir sözü, mevhum bir kadına söyledi.” diyerek söz ve eylemin temsili olduğunu hatırlatır. Kadı ve müftü ise “Kitaptan hariç çıkamayız” diyerek geçiştirirler. Halkın bilinçli yaklaşımına karşın kadı ve müftü art niyetlidir. Onların tavrı cehaletten çok öğretmen ve eşinden intikam alma arzusu ile. Olaydan bir hafta sonra halk, kadıyı kafası bedeninden koparılmış vaziyette sokakta bulur.

⁵⁷² *Cumhuriyet*, nr. 7342, 28 Ocak 1945- nr. 7387, 14 Mart 1945, s. 3.

⁵⁷³ *Cumhuriyet*, nr. 33, 8 Haziran 1924, s. 4.

“Kadı”nın tarafında yer alan jandarma komutanı mektep müdürünün evine saklanır. Bir ay sonra öğretmen cephede şehit olduğu öğrenilir. Öğretmenin eşi ve üç çocuğu ortada kalır. Art niyetli tavır ve davranış faciaya neden olur.

“Mukaddes Köpek”⁵⁷⁴ hikâyesinde köylülere zulmeden, kendilerine karşı koyan Çoban Osman’ı öldüren Zaptiye Çavuşunu, Tahsildarı ve bir zaptiyeyi parçalayan “Akbaş” adlı köpek “Mukaddes Köpek” olarak adlandırır, onun soyundan gelen köpekler de kutsanır. Anlatıcı, köylülerin onun dördüncü kuşaktan torunu hastalanınca özel ilgilendiklerine, aralarında para toplayıp gümüş zincir sırmalı tasma taktıklarına tanık olur. Köpeğin hastalığını nazara yoran köylüler onu iyileştirmek için seferber olurlar. Hikâyede “köpek” sembolik anlam taşır. Köpek, yıllardır bürokrat ve memurların zulmüne maruz kalan halkı bu zulümden kurtaran gücü, cesareti sembolize eder.

“İyilik Eden Cennete Gider”⁵⁷⁵ hikâyesinde Hacı Mustafa uydurduğu efsanelerle halkın dinî duygularını sömürür. Sülâlesinin “yediler” olarak anılmasına dinsel anlam yükler. Davranışlarını hep “yedi” rakamına uydurur. Doğduğunda yedi göbeği vardır, göbeğini yedi ulema yedi defa okuyarak keser, yedi yaşında ergenliğe erer; yedi defa hacca gider, Ramazan ayında yedi hafıza hatim okutur, yedi sene de bir yedi mevlit okutur; yedi defa evlenir, odaları yedi pencerelidir. “Bu, Anadolu köylüsünü aldatmak için o zamanların en parlak ve en muvaffakiyetli bir planıymış” diyen anlatıcı dinin halkı sömürü aracı yapıldığını vurgular.(Bkz. Ahlâkî Yozlaşma, s. 281-282)

Yazar “Isıtma Bezi”⁵⁷⁶ hikâyesinde türbeden ve üfürükçülerden medet ummanın sadece Anadolu’yla sınırlı olmayıp İstanbul halkı arasında da türbeden medet uman eğitilmiş kişilere rastlandığını vurgular. Ömer Seyfettin Amerikan mektebinden ya da Dam dö Sion’dan mezun oldukları hükmüne vardığı kadınların, Mahmut Baba türbesine doğru ilerlediğini görünce türbedara bahşiş vereceğini ya da türbenin sanatsal ya da estetik görüntüsü hakkında makale hazırlayacağını düşünür. Kadınların bez bağlayıp “İnşallah! Birebirmiş...(…) İki gözüm efendimin kerameti çok! ” diyerek sıtma hastalığının geçmesi için türbeden medet umduklarını işiten Ömer Seyfettin mizahi bir ifadeyle onlara yaptıklarının günah olduğunu hatırlatır:

⁵⁷⁴ *Cumhuriyet*, nr. 71, 19 Temmuz 1924, s. 4.

⁵⁷⁵ *Cumhuriyet*, nr. 86, 3 Ağustos 1924, s. 4.

⁵⁷⁶ *Cumhuriyet*, nr. 112, 29 Ağustos 1924, s. 6.

“Baba Efendi Hazretleri bu kadar ısıtmanın altından nasıl kalkacak? Herkes hastalığını, derdini, aşkını, adağını onun boynuna bağlıyor. Hâlbuki mübarek Mahmut Baba Efendimiz evliyadır, geceleri dolaşmak etrafa sevap dağıtmak mecburiyetindedir. Siz de ısıtmanızı ona verirsiniz zavalılık nöbetten baş alamayacak. Hem yalnız ona mı? Bu hastalıklar zavalı ölücülere de sirayet edecek. Onların ne kabahati var cancağızım.”

Ömer Seyfettin’in sözleri onlar üzerinde olumlu tesirde bulunmaz. Kadınların en büyüğü onun sözlerini “terbiyesizlik, dinsizlik, kepâzelik, evliya karşı gelme” şeklinde yorumlayarak onu “şeriat haini, zındık” olarak nitelendirir.

“Cahil Köylü”⁵⁷⁷ hikâyesinde “Gezginci Hoca”nın köyde var olduğunu iddia ettiği erkek cadıya iyi muamele ve ikramda bulunulmazsa kimsenin mahsulü ve çocuğu olmayacağını söylemesini, köy erkeklerinin umursamayışına karşın kadınlar çok fazla önemser.⁵⁷⁸ Geceleri mezarlığa yiyecek, içecek, giyecek ve para bırakırlar. Akl-ı selimle hareket eden köy erkekleri kısa süre sonra cadı kılığına bürünenin “Gezginci Hoca” olduğunu tespit edip ona gereken cezayı verirler.⁵⁷⁹ Bu hadiseden sonra hiçbir köylü “cadı”ya inanmaz. Köydeki üfürükçü hocaya da sadece kadınlar itibar eder. Yaptığı tılsımın sadece tavuk kaniyla yazılması durumunda tutacağını söyleyen hoca, kesilen her tavuğun etini kendisi yer. Kemikleri gömdüren hoca, kemiklerin köpekler tarafından yenmesi durumunda tılsımın bozulacağını iddia eder. Para karşılığında hastalara okuyup üfler. Üfürükçünün istismarına engel olmak isteyen akl-ı selim sahibi bir kişi, onun söz ve uygulamalarının yalan olduğunu ispatlamaya karar verir. Köylülerle anlaşılan bu kişi kadın kılığına girip üfürükçüye başvurur. Üfürükçünün söylediklerinin tamamen yalan olduğunu, kendilerini sömürdüğünü kadınlara ispatlar. Üfürükçüye gereken cezayı veren köylüler, onun elindeki paraları alıp kandırdığı kişilere ve fakirlere paylaşırlar. Bu hadiseden sonra o köyde kimse üfürükçüye inanmaz. Köylüler kendilerinin cahil olarak nitelendirilmesini eleştirirler. Bu durumdan kendilerini ihmal eden sistemi suçlarlar:

“Bizde taassub varsa gelmeyen muallimlerdedir, bizde cahillik varsa okutmayan muallimlerdedir.(...) Hanginiz geldiniz de taassub hakkında bize bir şey söylediniz? Kötü fikirler için iki laf ettiniz? İki numune gösterdiniz.”

⁵⁷⁷ *Cumhuriyet*, nr. 163, 20 Teşrin-i Evvel 1924, s. 4.

⁵⁷⁸ Musahipzade Celâl’in *Macun Hokkası* tiyatrosunda Akif’in sözde kerametine inanan halk, onun münasebetsiz davranışlarına göz yumar. Ondan hamile kalan küçük cariye İşveriz, bu durumu kendisini cinlerin çarptığı, karnından cin çıkacağı şeklinde yorumlar. Bkz. *II. Meşrutiyet Devrinde Edebiyat ve Eğitim (1908-1923)*, İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yay., Malatya 1988, s. 158.

⁵⁷⁹ Ömer Seyfettin, “Perili Köşk” hikâyesinde Hacı Niyazi’nin peri inancını istismarını eleştirir. Eserine eğitici görev yükleyen yazar, hikâyenin sonunda kiracı Sermet Bey’e oyunu çözdürür.

Devlet desteğinden mahrum kalan köylüler sorunlarına kendileri çözüm ararlar. O köyün çocuğu olan bir mülâzım emeklisinden maddî destek alarak soğuk su kaynakları bulup çeşme yaptırıp çevreyi ağaçlandırır. Köyün zenginlerinden biri köydeki okulu tamir ettirir, köprü ve setleri onarır. Köylerinde yetişen armutlara pazar bulmak için İstanbul’a mektup gönderirler. Yazar bu hikâyede köylülere gereken desteğin sağlanması ve bilinç kazandırılması durumunda köylülerin hayata bakışının ve hayat tarzlarının değişeceğini vurgular, onların kaderine terk eden sistemi eleştirir.

“Hicran ve İsyan Dolu Bir Hikâye”⁵⁸⁰’de Anadolu köylerinin bilgisiz ve yoksul bırakılışını eleştiren anlatıcı, halkın bu hâlden imam, muhtar, ağa ve öğretmenleri sorumlu tutar. Oldukça yoksul olan yöre halkı, salgın hastalıklarla mücadele eder. Halkın salgın hastalıklarla mücadelede yetersiz kaldığını fark eden anlatıcı, Sıhhiye Vekili Refik Bey’e halkı bilinçlendirecek komisyon oluşturmasını tavsiye eder.

“Kerem Çeşmesi”⁵⁸¹ hikâyesinde Şair Asuman Bey Konya yakınlarındaki köyleri gezerek oralara dair izlenimlerini bir gazetede yazmayı planlar. Köy denilince “İçerenköy, Bakırköy, Yeşilköy, Kadıköy...” ağaçlıklar, çayır çimenler, çağlayanlar ve mesut köylüler hayal eden Asuman Bey, tetkikinin ilk gününde büyük hayal kırıklığı yaşar. Karşılaştığı doğa ve insan manzaraları, onu ürkütür; farklı çağrışımlar yapar. Şair, bu manzara karşısında kendisini masal seyyahlarına, Tevrat’taki çöl serserilerine benzetir. Hikâye kişisi Cumhuriyet dönemi Türk aydınının yaşadığı hayal kırıklığını yaşar. Onun şaşkınlık duyguları, Faruk Nafiz’in “Han Duvarları” şiirinde dile getirdiği duyguları hatırlatır.⁵⁸² Anadolu halkının yoksul ve ilkel hâliyle karşılaşan Asuman Bey karşılaştığı durumu; “Bütün köy evleri ölüm mağarasıdır./ Lepiska saçlılar ancak ecel çocuklarıdır.” dizeleriyle özetler. İstanbul’a döndüğünde kıraathanedekilerin kendisine “Neler gördün?” sorusunu yöneltmesi üzerine, tarif edilemez hakikatleri gördüğünü söyleyen Asuman Bey; bu hakikatlerin, ancak gidilip görülünce anlaşılabilceğini belirtir. Yazar, Asuman Bey aracılığıyla Anadolu halkı yıllarca kendi kaderine terk eden sistemi suçlar.

⁵⁸⁰ *Cumhuriyet*, nr. 168, 25 Teşrin-i Evvel 1924. s.6.

⁵⁸¹ *Hayat*, C. 1, nr. 9, 27 Kânun-ı Sâni 1927, s. 176-177; C. 1, nr. 10, 3 Şubat 1927, s. 198-199; C. 1, nr. 11, 10 Şubat 1927, s. 218.

⁵⁸² Hikâyede kişisi şairin gölcüğü görüp umutlanması, “Han Duvarları” şiirindeki anlatıcının Niğde Hanını görüp umutlanmasını; Kerem Çeşmesi/Kerim Çeşmesindeki kitabesinin çözülmesi, Maraşlı Şeyhoğlu’nun çözülmesini hatırlatır. Bkz. Mehmet Güneş, *Hayat Mecmuasında Edebi Muhteva (Şiir ve Hikâye, 1926-1929)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2004, s. 321-323.

“Saraylı Hanımla Hızır Aleyhisselam”⁵⁸³ hikâyesinde Saraylı Hanım, Hızır Aleyhisselam sayesinde gençleşeceğine sanır. Tulumbacı Salih rüyasında Hızır Aleyhisselam’ı gördüğünü ve kendisine Saraylı Hanımla ilgili bazı tavsiyelerde bulunduğunu iddia eder. Saraylı Hanım’ın Merkez Efendi’ye gidip kendi eliyle kurban kesmesi, Ayaspaşa’da Alman sefaretinin karşısındaki Mahmut Dede’ye bir mum yakması gerekmektedir. Salih’in tembihi üzerine akşam ezanıyla yatsı ezanı arasında mescide mum yakmaya giden Saraylı Hanım camide mum yakarken sakallı, yeşil eldivenli dervişle karşılaşır. Saraylı Hanıma okuyup üfleyen derviş belindeki kemerinden çıkardığı şeker külahına benzeyen bir nesneyi ona uzatır, taptaze genç kıza dönüşmesi için dua etmesini ister; Mekke civarından getirdiğini söylediği topraktan her akşam bir miktar, yastığına sürmesini tembihler. Bu tavsiyeler karşısında çok sevinip umutlanan Saraylı Hanım dervişe iki avuç altın verir. Dervişin Hızır olduğuna kesin kanaat getirir. Daha sonraki görüşmelerinde Saraylı Hanım dervişe sarılınca Derviş’in sakal ve kavuğunun düşmesi sonucu onun Tulumbacı Salih olduğunu fark etse de hemen oradan kaçması sonucu oyunu çözemez. Saraylı Hanım yatalak olur; oyunu oynamaktan vazgeçmeyen Salih altınlarını yürütmeye devam eder. Saf insanların duyguları istismarcılar için kaçırılmaz fırsat olmaktadır.

O Bir Devirdi tiyatrosunda beldenin Müftüsü Tomruk Hoca, durum ve olayları yorumlarken dinî kural ve inançlar yerine kişisel çıkarı esas alır. Millî Mücadele taraftarları Yurdun, Alpagot ve Lâçin’i karalamak için bazı yöntemlere başvuran Tomruk Hoca onların adlarına olumsuz anlamlar yükler:

“Yurdun aslında yordandı. (...) Yordan olunca Müslümanlıkla ilişkisi yok demektir. Böylesinden hayır mı gelir? (...) Alpagot aslından Elbağı Hûd’dur. Yani Âdem, İdris, Nuh, Hud peygamberlerimiz var ya, işte onlardan Hûd aleyhisselamın bağı bostanı demektir. (...) Mana murat olundukta el bağı Hûd aleyhisselamın bağı benimdir demek oluyor ki bundan büyük şirk olmaz! Bunlar yalnız Ankara’yı zapt etmediler, Hûd peygamberin cenneti aladaki bağına da sahip çıkıyorlar. Bunların mekteplerinde bir de Lâçin var. (...) Manası cin lâini, cin peri lânetlemesi. Zındık, Mecusi, ateşe tapan, dinsiz demektir.”(s. 22–23).

Millî Mücadelecilerin önderi Mehmet Yurdun’un eşi Fatma’yı elde etmeye çalışan Tomruk Hoca; Millî Mücadele günlerinde Mehmet Yurdun ve arkadaşlarının cephedeki askerlere destek olmak için kıyafet diktirmesine “bir yabancı erkeğin iç gömleğini, iç donunu bir ehl-i ırz hatun dikemez! Dikmek şöyle dursun el bile değdiremez! Benim

⁵⁸³ *Cumhuriyet*, nr. 1082, 13 Mayıs 1927/ nr. 1084, 15 Mayıs 1927, s. 4.

kızlarım orta malı değil”(s. 15–18) diyerek karşı çıkar. Yurdun’un eşinde gözü olan Tomruk Hoca -“Talak-ı Selase” hikâyesinde olduğu gibi- onun cepheadeki askerlere destek olmak amacıyla düzenlenen tiyatrodaki rol gereği eşini boşadığını belirtmesini fırsat bilir. Bazı dinî gerekçeler ileri sürerek onların boşanması gerektiğini ileri sürer(s. 45-48). Tomruk Hoca’nın çıkar merkezli hareket etmesi dayanaksız hükümler vermesine ve çelişkili davranmasına neden olur. Yurdun’un “tiyatro”da söylediği sözün dinî inançlara göre boşanma gerekçesi olduğunu söyleyen Tomruk Hoca, Fatma’nın eşinden ayrılan bir kadının boşanması için üç ay beklemesi gerektiğini söylemesi üzerine

“Beklemesen de olur. Nikâh değil mi? Nikâhı da üç ay sonra kıydırırız. Ne düşünüyorsun? Nikâh dediğin nedir? Aldım mı aldım, vardın mı vardın. Oldubitti. Üç ay sonra da kütüğe kaydolur gider.”(s. 78).

diyerek bu kez dinî inancı görmezden gelir. Yazar, Karakol Çavuşu (*Aysel*) örneğinde olduğu gibi Tomruk Hoca örneğinde de dinî inançların kişiler tarafından oyuncağa çevrildiğini vurgular.

Aka Gündüz uzun yıllar dinî inançların, sahte din adamları ve istismarcılar tarafından çıkar aracı edildiğini (*Aysel*, “İyilik Eden Cennete Gider”, “Saraylı Hanımla Hızır Aleyhisselam”, *O Bir Devirdi*) vurgular. Halkın batıl inançlara ve ilkel tedavi yöntemlerine inanıp bu inançların etkisinde kalmasının bilinçsizlikten ileri geldiğine işaret eden yazar, bu durumdan onları cahil bırakan sistemi suçlar. Halkın bilimsel yöntemlerin somut sonuçlarını görünce ilkel tedavi yöntemlerinden, din istismarcıları ve batıl inançların etkisinden kurtulacağını (*Aşkın Temizi*, “Cahil Köylü”) vurgular.

SONUÇ

Tanzimat döneminden itibaren edebî eserlerde geniş yer verilen sosyal meseleler Aka Gündüz'ün eserlerinde de önemli bir yer tutar. Çalışmada yazarın otuz bir roman, iki yüz hikâye ve on iki tiyatrosu okunarak taranmış, işlenen sosyal meseleler tasnif edilmiş, belirlenen alt başlıklar altında incelenmiştir. Yazarın ele aldığı meseleyi teknik ve tema açısından işleyişinin her üç türde paralellik gösterdiği ve zaman içerisinde yaklaşımının çok fazla değişime uğramadığı görülmektedir. Örneğin 1909 yılında yayınlanan *Aşk ve İstibdad* tiyatrosunda II. Abdülhamit dönemine olumsuz bakan, geleneksel evlilik anlayışını eleştiren yazar, 1949 yılında yayınlanan *Allah Kerim* romanında da aynı eleştirileri dile getirmektedir.

Yazar hikâye ve tiyatrolarında çoğunlukla bir meseleye yoğunlaşırken romanlarında birden çok meseleyi ele alır. Ancak bu sorunlardan biri geniş bir çerçeve içinde daha detayla işlenmektedir. (*Bu Toprağın Kızları*, *Çapkın Kız*, *Çapraz Delikanlı*, *Hicran*, *Bir Şoförün Gizli Defteri* romanlarının ana meselesi kadın; *Dikmen Yıldızı*, *Yaldız* romanlarının toplum ve savaş ilişkisi; *Sansaros*, *Mezar Kazıcılar*, *Aşkın Temizi*, *Aysel* romanlarının değerlerde yozlaşmadır.) Bu örneklerde aynı zamanda başka meselelere de temas edilmektedir.

Aka Gündüz özellikle kadın meselesini işlerken anlatım tekniği olarak “mektup”tan, günlüklerden, gazete haber ve ilanlarından yararlanır. (*Bir Ahlâk Meselesi*, *Çapkın Kız*, *Çapraz Delikanlı*, *Giderayak*, *Zekeriya Sofrası*, *Bir Şoförün Gizli Defteri* vb.). Eserlerinin gerçek hayatın yansıması olduğunu vurgulayan yazar -Ahmet Midhat Efendi'nin *Müşahadat* romanında görüldüğü gibi- *Çapraz Delikanlı* romanını üstkurmaca tekniğiyle yazar. Yine yazarın *Dikmen Yıldızı*, *Bir Şoförün Gizli Defteri* romanlarında da üstkurmaya özgü tekniklerden yararlandığı görülmektedir. Örneğin *Dikmen Yıldızı* romanında anlatıcı, *Dikmen Yıldızı*'na onun romanını yazma sözü verdiğini ve görüşlerine başvurduğunu belirtir. *Bir Şoförün Gizli Defteri* romanının “Bunu Niçin Yazdım” başlıklı önsözünde eserinin hayal ürünü olduğunu belirten yazar, romanın sonunda eserin konusunun Şoför Erol'un hatıralarından oluştuğunu belirtir.

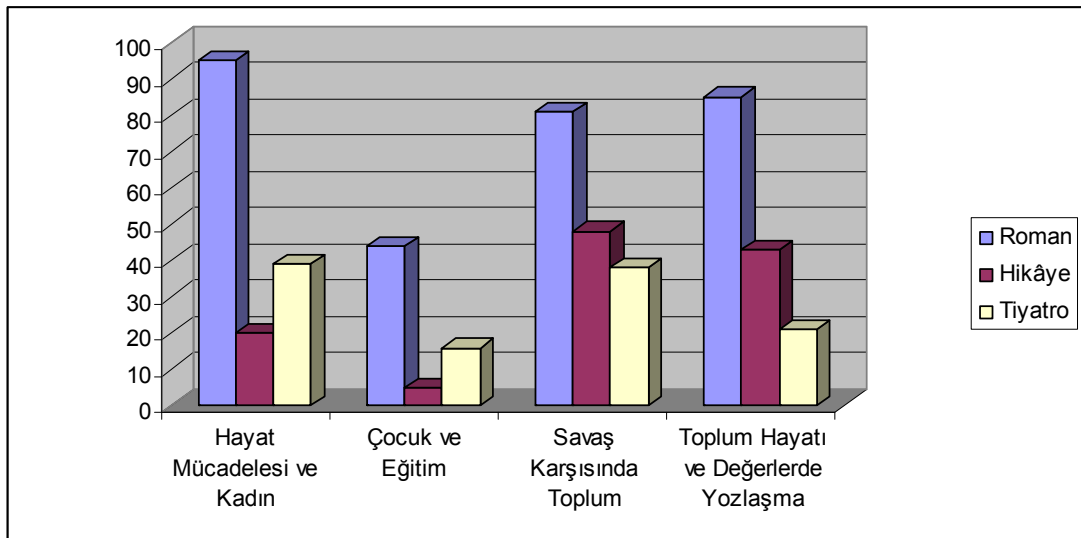
Eserlerinde stereo-tiplerden (dâhil olduğu grubu en iyi temsil eden özellikler taşıyan) yararlanan yazar, benzer tipler, kişiler ve olaylar aracılığıyla daha önceki romanlarına göndermeler yapar. *Çapkın Kız* (*Çapkın Kız*) ve *Gülöz* (*Onların Romanı*) aracılığıyla *Dikmen Yıldızı*'ndan söz eder. *Çiftlik* romanında *Dikmen Yıldızı*'nın rahmetli olduğunu söyler. *Aşkın Temizi* romanındaki bir hadise aracılığıyla *Aysel*

romanına gönderme yapar. *Ben Öldürmedim-Kokain* romanının başkışısı Zeynep İdil, *Bebek* romanının figüran kişilerindendir, Dikmen Yıldızı'nın nişanlısı Murat (*Dikmen Yıldızı*), *Yaldız* romanının tâli' kişilerindendir. Bu yaklaşım yazarın topluma bir bütünlük içinde baktığını göstermektedir. Belirli konulara odaklanarak onu etrafındaki diğer meselelerle birlikte işleyen yazar yer yer çözümler de önerir. Yazarın belirli stereo-tipler oluşturması ve tekrarlama yöntemiyle toplum meselelerini işlemesi onun "eğitici bir sorumluluk" yüklendiğini gösterir.

Aka Gündüz özellikle yozlaşma meselesini işlerken isim sembolizasyonundan yararlanır. Masume (*Bu Toprağın Kızları*), Düşüş (*Tank Tango*), Dünbelekzâde (*Aşkın Temizi*), Eğribügrüzâde ("Bir Adliye Rezaleti"), Silikzâde ("Silikzâde'nin Hikâyesi"), Yürüyâkulum ("Yürü Ya Kulumun Hikâyesi"), Fırfırlızâde ("Afşar Kızı"), Fırıldakzâde ("Bugünle Yarının Farkı") vd. kişiler. Yazar böylece durumu adlandırmakta ve eleştirel bir yaklaşımla meseleyi işlemektedir.

Ad yerine İnce Kız (*Giderayak*) gibi lakaplar kullanması yazarın fertlerden ziyade benzer sorunları yaşayan ve bu ortak meselelerle mücadele eden kişilerle ilgilendiğini gösterir. Bu lakaplar simgesel anlamlar taşırlar.

Meselelerin türlere göre dağılımında romanlarda kadın, savaş, yozlaşma; hikâyelerde savaş ve yozlaşma; tiyatrolarda ise kadın ve savaş meselelerinin ağırlıklı olduğu görülür. Yazar çocuk ve eğitim meselelerini diğer meselelere oranla daha az işlemiştir. Bu dağılım aşağıdaki grafikte özetlenmiştir.

Grafik 1: Aka Gündüz’ün roman, hikâye ve tiyatrolarında işlenen sosyal meselelerin türlerine göre dağılımı

Yazarın tiyatrolarında toplum ve savaş ilişkisine yoğunlaşmasının nedeni seyirciyle doğrudan teması sağlayan tiyatrolar aracılığıyla topluma millî bilinç kazandırmak, Atatürk inkılâplarının toplum üzerinde tesirli olmasını sağlamaktır. Bkz. Tablo 1 ve 2.

Yazarın roman, hikâye ve tiyatrolarında işlenen sosyal meseleler bu çalışmada şu alt başlıklar altında incelenmiştir: Hayat Mücadelesi ve Kadın, Çocuk ve Eğitim, Savaş Karşısında Toplum, Toplum Hayatı ve Değerlerde Yozlaşma.

Hayat Mücadelesi ve Kadın (Toplum Hayatında Kadın, Aile Hayatında Kadın alt başlıklarında ele alınır) meselesinde Aka Gündüz bir yöntem olarak sorunun kaynağı ve nedeni üzerinde durur, sonra kişi ya da olaylar aracılığıyla meselenin nasıl çözüleceğini gösterir. Yazarın kadın meselesinde sıklıkla dikkat çektiği hususları şu şekilde maddeleştirebiliriz:

- Türk tarihinde birçok zaferde -özellikle Millî Mücadele döneminde- kadının rolü (*Dikmen Yıldızı*, “Zehra Abla”, *Muhterem Katil* vd. eserler)
- II. Abdülhamit devrinden itibaren kadınların haklarını arayışları (*Sarı Zeybek*).
- Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen inkılâplarla Türk toplumunda kadına bakışın değişmesi (*Dikmen Yıldızı*, *Çapkın Kız*, *Üvey Ana*, “Heykeltıraş” vd. eserler)
- Geleneksel anlayışın egemenliğini sürdürmesi ve toplumda “kadın” olarak yaşamanın zorlukları (*Çapkın Kız*, *Ocaklılar* vd. eserler)
- İş hayatına atılan kadınların meslekleri sayesinde ekonomik özgürlüklerini kazanarak eşlerine ve ailelerine bağımlı yaşamaktan kurtulmalarının, kendilerini kanıtlamalarının gerekliliği (*Ocaklılar*, “Büyük Bir Romanın Hülasası”, *Yılmazların İkizler* vd. eserler)

Aka Gündüz kadınların ezilişinin ve düşüşünün nedenleri üzerinde durur, şahıs kadrosunda yarattığı ideal kişiler ya da sözcüleri aracılığıyla onların ezilmekten ve bataklıktan nasıl kurtulacağını gösterir, toplumu onlara yardım eli uzatmaya davet eder. Kadın konusu çerçevesindeki toplumsal meseleleri temelde iki nedene bağlar: 1) eğitimsiz ve yeterince bilinçlenmemiş olmaları 2) toplumun onların zayıflıklarından

yararlanma eğilimi (*Bu Toprağın Kızları, Tank Tango, Yıldız, Zekeriya Sofrası, Bir Şoförün Gizli Defteri, “Isıtma Bezi” Yarım Türkler* vd. eserler).

Geleneksel evlilik anlayışına karşı olan yazar, roman ve hikâyelerinde Cumhuriyet döneminde evlilik geleneğinde bazı değişimler yaşanmakla birlikte bunların toplumun tüm kesimlerine yayılamadığını vurgular. Türk toplumundaki erkek egemen aile ve aile büyükleri tarafından verilen evlilik kararlarını (*Üç Kızın Hikâyesi, Aysel, Aşkın Temizi*) eleştirmekle birlikte Lâle (*Üvey Ana*) örneğinde görüldüğü gibi bazı ailelerin evlilik kararı ve eş seçiminde kızlarını özgür bıraktıklarını belirtir. Bu durum toplumdaki değişimin işaretlerinden birisidir.

Yazar çekeşliliğe de karşıdır. *Aysel* romanındaki çavuşun, *Onların Romanı*’ndaki Gülöz’ün eşinin, “Kız Güllü’nün Nizamı” hikâyesindeki komiserin ikinci bir eşle evlilik kararı alışının; *Aşkın Temizi* romanındaki Hacı Zeynullah’ın, “Nizam-ı İctimai Divan-ı Âlisinde” hikâyesindeki Babanabadlı Mehmet’in babasının eşini boşamakla tehdit edişinin temelinde resmî nikâh yapılmaması olduğuna da işaret eder.

Aile kavramını çok önemseyen yazar, yuvaların dağılmasında aile içi geçimsizlik kadar dış odakların da etkili olduğunu vurgular. Çok ciddi bir gerekçe olmadığı müddetçe yuvanın bozulmamasını telkin eder. (*Tank Tango, Üvey Ana, Çapraz Delikanlı, Bir Şoförün Gizli Defteri, “Adliyenin Karışık İsm-i Faili”, “Emniyet Silahı”, Yarım Türkler* vd. eserler). Aldatma meselesine hassasiyetle eğilen yazar bu eserlerde eşini aldatan erkek ya da kadını cezalandırır. (*Ben-Öldürmedim Kokain, “Cibilliyet Meselesi”* vd. eserler). Aka Gündüz sevgi bağı üzerine kurulmayan evliliklerin hüsrarla sonuçlandığını gösterir. Eserlerde evlilik kararı ve eş seçiminde ekonomik gelir ve sosyal konumun, sevginin önüne geçmesi, maddî gelir ve sınıfsal konumun birbirini seven gençlerin kavuşmasına engel oluşu eleştirilir. Maddî nedenlerle yapılan evliliklerin hüsrarla bitişi birçok eserde ele alınır. (*Yıldız, Bir Ahlâk Meselesi, Hicran, Aşkın Temizi, Bir Şoförün Gizli Defteri, Eğer Aşk..., “Adliyenin Karışık İsm-i Faili”, “Asrî Kızlar V”, Aşk ve İstibdad, Yarım Türkler* vd. eserler).

Yazar evlilik geleneğinde önemli bir evre olan nişanlılık döneminin istismar edilmesini eleştirir; eserlerdeki ideal kadınların çoğu bu gerekçeyle nişanlılık evresine karşı çıkarlar. (*Ocak, Dikmen Yıldızı, Çapkın Kız, Bir Kızın Masalı, “Asrî Kızlar I”* vd. eserler). Ailenin sevgi, saygı, karşılıklı anlayış, samimiyet üzerine kurulmasının gerektiği yazarın eserlerindeki ortak paydadır.

Çocuk ve Eğitim meselesi (Kimsesiz Çocuk, Suça İtilen Çocuk ve Çocuk Eğitimi alt başlıklarında ele alınır) romanlarında önemli bir yer tutar (*Bu Toprağın Kızları*, *Ben Öldürmedim-Kokain*, *Üç Kızın Hikâyesi*, *Sansaros* vd.), hikâye ve tiyatrolarda (“Nizam-ı İctimai Divan-ı Âlisinde”, “İki Tarih”, *Yarım Türkler*, *Gazi Çocukları İçin I-II-III*) ise çok az işlenir.

Ülkede uzun süren savaşların birçok çocuğu mağdur ettiğine işaret eden yazar, meselenin nedeni ve çözümleri üzerinde durur. Kimsesiz çocukların barınacakları kurumlara ihtiyaç olduğunu vurgular. Bazıları evlat edinilen, bazıları yuvalara yerleştirilen bu çocukların çoğu şiddete mâruz kalmakta, zihin ve beden sağlıkları bozulmaktadır. (*Bu Toprağın Kızları*, “Kambur Vicdanlar” vd. eserler). Eserlerde çocukların suça itilmelerinin en önemli nedeninin aile ve çevrenin bilinçsizliği ve uygulanan şiddet olduğu vurgulanır. (*Üç Kızın Hikâyesi*, *Hırisantos*, *Sansaros*).

Aile ve okulda alınan eğitimin çocuğun kişilik gelişiminde ve sosyalleşmesinde doğrudan tesirli olduğunu vurgulayan yazar, baskıcı aileleri ve eğitimcileri eleştirmekte; bilinçli, özverili aile ve eğitimcileri ideal tipler olarak sunmaktadır. (*Üç Kızın Hikâyesi*, *Üvey Ana*, *Aşkın Temizi*, “Felekle Arsızın Havası” vd. eserler). Günümüzde de en önemli toplumsal meselelerden biri olan kadın ve çocuğu etkileyen aile içi şiddet Aka Gündüz’ün eserlerindeki temel meselelerden birisidir.

Yabancı mürebbiyeye ve yabancı okullarda eğitime karşı olan yazar bu okulların ve eğitimcilerin, çocukları millî kültürden uzaklaştırıp yozlaştırdığını ileri sürer. (*Bu Toprağın Kızları*, *Ben Öldürmedim-Kokain*, *Üvey Ana*, *Giderayak* vd. eserler). Lâle ve İsmet Paşa Kız Enstitüsü (*Üvey Ana*) örneklerinde görüldüğü üzere Cumhuriyet dönemi eğitim kurumlarının modern eğitim verebildiklerini ifade ederek her mesleği başaran Türk halkının mürebbiyelik mesleğini de başarabileceği tezini kanıtlar.

Savaş döneminde yetim ve öksüz kalan çocukların barınması amacıyla açılan Darüleytamların (*Bu Toprağın Kızları* ve *Sansaros*), idareciler tarafından asıl amacından saptırılıp yozlaştırıldığına işaret eder.

Savaş Karşısında Toplum (Milliyetçilik, Göç, İşgal Karşısında Direniş ve Mücadele, İşgal Karşısında Duyarsızlık ve Çıkar Çatışmaları, Yoksulluk, Sağlık: Verem alt başlıklarında incelenmektedir) meselesine her üç türde geniş yer verilmekle birlikte bu mesele en çok hikâyelerde işlenmiştir. Savaş esnasında ve savaşın hemen ardından

yazılıp dergi ve gazetelerde yayınlanan sonra da kitap hâline getirilen hikâyeler, savaşıyla ilişkin tarihî ve sosyolojik önemli ayrıntılar içermektedir.

Yazar Trablusgarp Savaşı ve Balkan Savaşlarının ardından yazdığı *Türk Kalbi*, *Türk'ün Kitabı* adlı eserlerdeki hikâyelerde, “Kulağın Küpesi”, “Deli Kız”, “Abdûlmalik” vb. hikâyelerde ve *Muhterem Katil* adlı tiyatrosunda; I. Dünya Savaşı ve Millî Mücadelenin ardından yazdığı *Demirel'in Hikâyeleri*, *Gazi'nin Gizli Ordusu*, *Meçhul Asker* adlı hikâye kitaplarında, münferit gazete ve dergilerde yayınlanan hikâyelerinde savaşların topluma yaşattığı acıları işlemektedir. Romanlarında da savaş-toplum ilişkisini ele alır. (*Dikmen Yıldızı*, *Tank Tango*, *Yaldız*, *Yayla Kızı*, *Bir şoförün Gizli Defteri* vd. eserler). Yazarın toplum ve savaş ilişkisinde sürekli vurguladığı hususlar şunlardır:

- Millî Mücadelenin varoluş mücadelesi olduğu, mücadelenin zaferle sonuçlanması üzerine halkın özgüvenini tazelediği, her türlü güçlüğün üstesinden gelebileceğine inanıp mücadelesine devam ettiği (*Ocak*, *Dikmen Yıldızı*, *Yayla Kızı*, *Beyaz Kahraman* vd. eserler).
- Türk halkının farklı din ve milletten kişilere hoşgörüyle yaklaştığı, ancak millî varlığını tehdit eden güçlere büyük bir dirençle karşı koyduğu (*Ben Öldürmedim-Kokain*, *Bir Şoförün Gizli Defteri*, “O Diyardan Bir Hatıra”, “Geçen Günkü Hakiki Hikâye” vd. eserler)
- Savaşın ve toplumsal değişmelerin bir sonucu olan göçlerin toplum üzerindeki etkileri, göçmenlerin göç esnasında açlıkla mücadele ettikleri, terk etmek zorunda kaldıkları memleketlerine ait hatıraları ve yaşadıkları acıları uzun süre hafızalarından silemedikleri (*Dikmen Yıldızı*, “Cennet'in Hikâyesi” vd. eserler)
- Fatma, Beybaba (*Dikmen Yıldızı*), Esma Nine (“Haber”), Ayşe (“Deli Kız”), Zehra Abba (“Sus”), Doğan, Can, Esma, Kumru (*Muhterem Katil*), Türköz, Ayşe (*Mavi Yıldırım*) vd. roman, hikâye ve tiyatro kişlerinde ülkede uzun yıllar süren savaşların halkı maddî ve ruhî açıdan yıprattığı, can ve mal kaybına uğrayan Türk halkının bireysel acılarını unutup yurdu kurtarmak için kendi imkânları çerçevesinde topluma destek olduğu
- Eligül'ün babası, Mufahham (*Yaldız*), Dünbelekzâde, Hacı Zeynullah (*Aşkın Temizi*), Şoför Erol'un babası (*Bir Şoförün Gizli Defteri*), Tomruk Hoca (*Köy Muallimi*), Aslan Ağa (“Aslan Ağa”) vb. kişilerin şahsında yurdun karşılaştığı

tehlike karşısında oldukça duyarsızlaşan birçok kişinin savaş yıllarının karışık ortamından yararlanarak zenginleşmeye çalıştıkları.

- Zaten yoksul olan halkın I. Dünya Savaşı ve Mütareke günlerinde daha da yoksullaştığı, en değerli eşyalarını bile satmak zorunda kaldıkları (*Bebek, Tank Tango, "Şairin Ölümü", "Yaşamak Sırır"* vd. eserler)
- Savaş yıllarında yeterli beslenemeyen, tedavi olma imkânı bulamayan yoksul halkın verem olduğu, zenginler Avrupa'da ve yurt içindeki yerel sanatoryumlarda tedavi olup iyileşebilirken fakirlerin tedavi olma imkânı bulamayıp öldükleri. (*Sarı Zeybek, Üvey Ana, Bir Kızın Masalı* vd. eserler)

Toplum Hayatı ve Değerlerde Yozlaşma (Bürokraside Yozlaşma, Siyasî Yozlaşma, Ahlâkî Yozlaşma, Din İstismarı ve Cehalet alt başlıklarda incelenmektedir) meselesine en çok *Cumhuriyet* ve *Hâkimiyet-i Milliye* gazetelerinde yayınladığı hikâyelerinde yer veren yazar, gazeteler aracılığıyla hikâyedeki eleştirilerinin doğrudan okur üzerinde tesirli olmasını amaçlar. Roman ve tiyatrolarda da bu meseleye yer verir. (*Aşkın Temizi, Sansaros, Allah Kerim, O Bir Devirdi* vd. eserler).

Toplumdaki birçok sorunun temelinde ahlâkî ve insanî değerlere yabancılaşmanın olduğunu vurgulayan yazar, toplum içerisinde görevi kötüye kullanma, rüşvet, adam kayırma gibi yolsuzlukların ve keyfî yönetimlerin çoğalmasının, memurların yozluğuyla birlikte denetim eksikliğinden de kaynaklandığına işaret eder. Şahıs kadrosunda yer alan Dünbelekzâde, kadı (*Aşkın Temizi*), yuva idarecileri, polis müdürü, malmüdürü, vali (*Sansaros*), Şahin Efendi ("Şahin Efendi Bozlağı"), mültezimler (*Yarım Osman*) vd. kişiler üzerinden bu meseleyi yoğun olarak işler.

Yoz idarecilerin çoğunluğu oluşturmalarına karşın görev bilinciyle hareket eden memur ve bürokratlara da rastlanabileceğini gösterir. Genç kaymakam (*Aysel*), polis müdürü (*Zekeriya Sofrası*), aşar müdürü ("Altın Top"), kadı "Zemzem Pınarı Davası", Vilayet Meclis İdare Başkanı ("Afşar Kızı") vd. görev bilinciyle hareket eden kişiler olarak çizilmiştir.

Dönemin hukuk yasalarının kişileri yargılamada yetersiz kalıp yargı mensuplarına istemedikleri hükümleri verdirerek kişileri mağdur ettiğini vurgulayan yazar, bazı adlî kurum mensuplarının sanık/mahkûmlarla duygudaşlık kurarak onları anlayıp/tanıyıp yasaları zorladığını gösterir. (*Bu Toprağın Kızları, İki Süngü Arasında, "Sinemacı Hayret Efendi'nin Hikâyesi"* vd. eserler).

II. Abdülhamit döneminde sıkı denetime tâbi tutulan İttihat ve Terakki mensuplarının, çalışmalarını yurt içinde ve yurt dışında gizlice yürüttüklerini (*Sarı Zeybek*, *Bebek*, “Bir Meçhul Hürriyet Kahramanı”, *Aşk ve İstibdad* vd. eserler) belirten yazar, II. Meşrutiyet döneminde yönetimi ele geçirdiklerinde ise halka verdikleri vaatleri unutup sıkı denetim ve zulümde Abdülhamit dönemine baskın gelerek o dönemi arattıklarını vurgular. (*Bu Toprağın Kızları*, *Bir Varmış Bir Yokmuş* vd. eserler).

Siyasetin çoğunlukla kişisel ihtiras ve çıkarlara araç edilmesini eleştirir, bu ihtiraslar sonucu oluşan baskı rejimlerinin, çıkar kavgalarının halkı mağdur ettiğine dikkat çeker. (*Ben Öldürmedim-Kokain*, “Kırk Ali”, “Silikzâde’nin Hikâyesi”, “Yürü Ya Kululumun Hikâyesi”, *Aşk ve İstibdad* vd. eserler).

Siyasî ihtirasların göstergesi olan sürgünlerin birçok ailenin yıkımına neden olduğuna işaret eder. (*Tank Tango*, *İki Süngü Arasında*, *Bebek* vb.). Millî Mücadele döneminde içkinin yasaklanmasını gereksiz bir uygulama olarak görür. (*Bir Şoförün Gizli Defteri*, *Yaldız* vd. eserler).

Aka Gündüz karmaşık bir yapıya sahip olan toplumda birçok ahlâkî yozlaşma örneklerine rastlandığını gösterir, ahlâkî yozlaşmaların temelinde para ve sosyal statü hırsının büyük rolü olduğunu vurgular. (*Sansaros*, *Mezar Kazıcıları*, “Ezeli Bir Hikâye”, “İyilik Eden Cennete Gider”, “Bir Cenaze Arkasında”, “Bugünle Yarının Farkı” vd. eserler).

Yıllarca doktordan ve gerçek din görevlilerinden mahrum bırakılan Anadolu halkının üfürükçülerden ve batıl inançlardan medet umduğunu tespit eder. Halkın batıl inançlardan medet ummasının ve dinî motifler ekseninde aktarılagelen efsanelere çok fazla inanmasının bazı din istismarcıları tarafından kullanıldığını vurgular. (*Aysel*, *Aşkın Temizi*, “Isıtma Bezi”, “Cahil Köylü”, “Saraylı Hanımla Hızır Aleyhisselam”, *O Bir Devirdi* vd. eserler).

Toplumu mağdurlara yardıma çağıran yazar, sözcü kişileri aracılığıyla bazı çözüm önerileri sunar. Bihter’in (*Tank Tango*) kurduğu “Küçük Fabrika”, Çapkın Kız’ın (*Çapkın Kız*) kurduğu “Emek Evi”, “Bebek Evi” gibi kurumları, kimsesiz kadınların nafakasını temin edebilecekleri ideal kurumlar olarak sunar. Türk Ocağı mensuplarının (*Ocak*) kurmayı planladıkları “Kız Yurtları”, “Genç Yurtları” ve “Nur Yurtları”, Mâsume’nin (*Bu Toprağın Kızları*) kurmayı hayal ettiği “Kardeşler Yuvası”, Hicran’ın (*Hicran*) kurmak için para biriktirdiği “Gönül Sarayı”, Petek’in (*Yayla Kızı*) yaptırmayı

planladığı “Yatı mektebi”, Erol’un (*Bir Şoförün Gizli Defteri*) katıldığını söylediği “Kimsesiz Kızlara Yardım Cemiyeti”, “Genç Kızlara Yardım Kulübü” (*Çapraz Delikanlı*), “Yardımsevenler Kurumu” (*Eğer Aşk...*) gibi kurumları çaresiz, kimsesiz kalan genç kızları kötü yola düşmekten kurtaracak kurumlar olarak sunar.

“Dul Kadınları Himaye Balosu” (*Tank Tango*), “Şefkat Balosu” (*Çapraz Delikanlı*) gibi etkinlikleri de toplumsal dayanışma örnekleri olarak gösterip benzer kurum ve etkinliklerin sayısının artırılması gerektiğini belirtir.

Meşrutiyet ve Cumhuriyet döneminin önemli bir yazarı olan Aka Gündüz bu dönemlerde yeni hayat ve ona ait değerlerin savunucusudur. Meşrutiyet, Millî Mücadele ve Cumhuriyet dönemi ideolojilerini roman, hikâye ve tiyatrolarına yansıtır. Aka Gündüz roman, hikâye ve tiyatroları aracılığıyla toplumu bilinçlendirmeyi hedefler; gerçekleştirilen inkılâpların toplum üzerinde tesirli olması için edebiyattan yararlanan yazar roman, hikâye ve tiyatrolarında bu inkılâpların ana fikirlerini işleyerek onları toplumun belleğine yerleştirir. Eserlerindeki sağlam gözlemler ve stereo-tipler aracılığıyla dönemin toplumsal, siyasî ve hukukî meselelerini dile getirir. Basit biçimde işlediği sosyal meselelerin okurda iz bırakmasını sağlar. Edebiyat tarihi açısından önem taşıyan bu örnekler dönemin sosyal tarihine de ışık tutarlar. 1909-1958 zaman dilimindeki toplumsal meseleler ve Aka Gündüz’ün bu meseleler -özellikle de aile ve kadın çocukla ilgili sorunlar- için önerdiği çözümlerin hâlâ güncelliklerini koruması dikkat çekicidir.

KAYNAKÇA

1.AKA GÜNDÜZ'ÜN ROMAN, HİKÂYE ve TİYATROLARI

1.1.ROMANLAR

1.1.1. KİTAP OLARAK YAYIMLANAN ROMANLAR

- Bu Toprağın Kızları*, İstanbul Halk Kütüphanesi, Ankara 1942, 176 s.⁵⁸⁴
- Dikmen Yıldızı*, İkdam Matbaası, İstanbul 1928, 411 s.
- Tank-Tango*, Resimli Ay Matbaası, İstanbul 1940, 256 s.⁵⁸⁵
- İki Süngü Arasında*, Toker Yay., İstanbul 1974, 118 s.⁵⁸⁶
- Çapkın Kız*, Burhan Cahit Matbaası, İstanbul 1930, 256 s.
- Yaldız*⁵⁸⁷, Hüsnütabiat Matbaası, İstanbul 1930, 183 s.
- Ben Öldürmedim-Kokain*, Semih Lütüfî-Suhulet Kütüphanesi, İstanbul 1933, 176 s.
- Onların Romanı*, Semih Lütüfî-Suhulet Kütüphanesi, İstanbul 1933, 173 s.
- Bir Varmış Bir Yokmuş*, Suhulet Kütüphanesi, İstanbul 1933, 41 s., (178-219)⁵⁸⁸,
- Üç Kızın Hikâyesi*⁵⁸⁹, Semih Lütüfî Kitabevi-Güven Matbaası, İstanbul 1933, 250 s.
- Üvey Ana*, Hâkimiyet-i Milliye Matbaası, Ankara 1933, 221 s.,
- Aysel*, Semih Lütüfî-Suhulet Kütüphanesi, İstanbul 1933, 135 s.
- Aşkın Temizi*, Tan Matbaası, İstanbul 1937, 530 s.
- Çapraz Delikanlı*, Semih Lütüfî Kitabevi, İstanbul 1938, 167 s.
- Hicran*, Semih Lütüfî Kitabevi, İstanbul 1965, 72 s.⁵⁹⁰
- Zekeriya Sofrası*, Semih Lütüfî Kütüphanesi, İstanbul 1938, 216 s.
- Giderayak*, Kanaat Kitabevi, İstanbul 1939, 304 s.
- Mezar Kazıcıları*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1939, 152 s.
- Yayla Kızı*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1945, 160 s.⁵⁹¹
- Bebek*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1941, 144 s.
- Bir Şoförün Gizli Defteri*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1943, 304 s.
- Sansaros*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1945, 173 s.
- Bir Kızın Masalı*, Çağlayan Yayınevi, İstanbul 1945, 198 s.

⁵⁸⁴ İlk baskısı 1927 tarihli.

⁵⁸⁵ İlk baskısı 1928 tarihli.

⁵⁸⁶ İlk baskısı 1929 tarihli.

⁵⁸⁷ Enis Avni adıyla yayınladığı tek romanıdır.

⁵⁸⁸ Bu roman *Onların Romanı* ile aynı kitap içerisinde basılı olmakla birlikte konu bakımından ondan tamamen bağımsızdır.

⁵⁸⁹ Yazar bu romanı Nemide Aliyle beraber yazmıştır.

⁵⁹⁰ *Odun Kokusundaki* adıyla ilk baskısı 1928.

⁵⁹¹ İlk baskısı 1940 tarihli.

Eğer Aşk..., İnkılap Kitabevi, İstanbul 1946, 110 s.

1.1.2.TEFRİKA HÂLİNDE KALAN ROMANLAR

Özevlat, İleri, nr. 1368, 22 T. Sâni 1337- nr. 1406 (1921), 1 Kânun-ı Sâni 1338 (1922), s. 4.

Çile, İleri, nr. 1407, 2 Kânun-ı Sâni 1338 (1922)- nr. 1462, 26 Şubat 1338 (1922), s. 4.

Tarpi, İleri, nr. 1463, 27 Şubat 1338 (1922)- nr. 1525, 20 Nisan 1338 (1922), s. 4.

Sarı Zeybek, Cumhuriyet, nr. 1085, 16 Mayıs 1927- nr. 1143, 16 Temmuz 1927, s. 3 (tamamlanmamış).

Ocak, Hâkimiyet-i Milliye, nr. 2131, 16 Haziran 1927-nr. 2260, 26 Teşrin-i Evvel 1927, s. 2.

Bir Ahlâk Meselesi, Cumhuriyet, nr. 2071, 11 Şubat 1930-nr. 2098, 8 Mart 1930, s. 3.

Ocaklılar, Hâkimiyet-i Milliye, nr. 3447, 15 Şubat 1931- nr. 3492, 31 Mart 1931, s. 2.

Hırisantos, Modern Türkiye Mecmuası, nr. 1, 1 Mart 1938- nr. 34, 15 Birinciteşrin 1938, s. 22-24.

Çiftlik, Cumhuriyet, nr. 7342, 28 Ocak 1945- nr. 7387, 14 Mart 1945, s. 3.

Allah Kerim, İkdâm-Gece Postası, nr. 3600, 25 Nisan 1949- nr. 3713, 18 Ağustos 1949, s. 2.

1.2.HİKÂYELER

1.2.1.YAYIMLANAN HİKÂYE KİTAPLARI

Türk Kalbi, Matbaa-i Hukukiye, İstanbul 1911, 182 s.

Türk'ün Kitabı, Selanik Matbaası, İstanbul 1913, 231 s.

Zıfâf Hatırası, Cem'i Kütüphanesi, İstanbul 1330 (1914), 60 s.

Odalığın Defteri, Cem'i Kütüphanesi, İstanbul 1330 (1914), 61 s.

Katırcıoğlu Avcı Sultan Mehmet Devrinde 1508-1509, Cem'i Kütüphanesi, İstanbul 1332 (1916), 60 s.

Kurbağacık, Cem'i Kütüphanesi, İstanbul 1335 (1919).

Hayattan Hikâyeler, İkdâm Matbaası, İstanbul 1928, 180 s.

Demirel'in Hikâyeleri, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi-Burhanettin Matbaası, İstanbul 1930, 98 s.

Meçhul Asker, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi-Burhanettin Matbaası, İstanbul 1930, 48 s.

Gazi'nin Gizli Ordusu, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi-Burhanettin Matbaası, İstanbul 1930, 61 s.

Türk Duygusu, Akba Kitabevi, Ankara 1941, 151 s.

1.2.2.TEFRİKA HALİNDE KALAN HİKÂYELER

(Enis Avni), “Anne Mektubu”, *Kadın*, nr. 25, 30 Mart 1325 (1909), s. 11-12.

“Edirne Hikâyeleri I- “Kulağın Küpesi”, *Donanma*, nr. 40, Haziran 1329 (1913), s. 742-745.

“Edirne Hikâyeleri II- “Deli Kız”, *Donanma*, nr. 42, Ağustos 1329 (1913), s. 841-848.

“Abdülmalik”, *Tanin*, nr. 1519, 22 Şubat 1913, s. 4.

“İskarpinden Yuvarlanan Harp Zengini”, *Diken*, nr. 28, 30 Kasım 1919, s.4.

“Tel Örgüler Arasında”, *Hâkimiyet-i Milliye*, nr. 625, 4 Teşrin-i Evvel 1922, s. 3.

“Millet Yapanları Biliyor”, *Hâkimiyet-i Milliye*, nr. 631, 11 Teşrin-i Evvel 1922, s. 3.

“Eskişehir Titriyor ve Yanıyor”, *Hâkimiyet-i Milliye*, nr. 636, 17 Teşrin-i Evvel 1922, s. 3.

“Karacabey’le Kermasti Arasında” *Hâkimiyet-i Milliye*, nr. 641, 23 Teşrin-i Evvel 1922, s. 3.

“Öç Ali ile Dülger Emine” *Hâkimiyet-i Milliye*, nr. 646, 29 Teşrin-i Evvel 1922, s. 3.

“Ölüm Meselesi”, *Hâkimiyet-i Milliye*, nr. 698, 28 Kanun-ı Evvel 1922, s. 3.

“Bir Ayı Avı”, *Guguk*, nr. 1, 2 Ağustos 1340, s. 5-6.

“Ömer Seyfettin’in Yumruğu”, *Guguk*, nr. 3, 9 Ağustos 1340 (1924), s. 4.

“Meşhur Bir Muting...”, *Guguk*, nr. 2, 6 Ağustos 1340 (1924), s. 4.

“Udi Selanikli Ahmet Pehlivan”, *Guguk*, nr. 4, 13 Ağustos 1340 (1924), s. 4.

“Ezeli Bir Hikâye”, *Cumhuriyet*, nr. 29, 4 Haziran 1924, s. 4.

“Talak-ı Selase”, *Cumhuriyet*, nr. 33, 8 Haziran 1924, s. 4.

Değirmenin Önündeki Oba Kızı”, *Cumhuriyet*, nr. 34, 9 Haziran 1924, s. 4.

“Afşar Kızı”, *Cumhuriyet*, nr. 35, 10 Haziran 1924, s. 4.

“Cennet’in Hikâyesi”, *Cumhuriyet*, nr. 36, 11 Haziran 1924, s. 4.

“Zemzempınarı Davası”, *Cumhuriyet*, nr. 38, 13 Haziran 1924, s. 4.

“Fantezi Taslağı”, *Cumhuriyet*, nr. 39, 14 Haziran 1924, s. 4.

“Defterdara Gelen Havale”, *Cumhuriyet*, nr. 37, 12 Haziran 1924, s. 6.

“Apaşık Bir Macera”, *Cumhuriyet*, nr. 41, 16 Haziran 1924, s. 4.

“Dört Masumun Hikâyesi”, *Cumhuriyet*, nr. 43, 18 Haziran 1924, s. 4.

“Hikâye İçinde Hikâye”, *Cumhuriyet*, nr. 44, 19 Haziran 1924, s. 4.

“Vatansızın ve Milletsizin Sergüzeşti”, *Cumhuriyet*, nr. 45, 20 Haziran 1924, s. 4.

“Dolap”, *Cumhuriyet*, nr. 46, 21 Haziran 1924; nr. 47, 22 Haziran 1924, s. 4.

“Dört Yüz Senelik Sevdâ”, *Cumhuriyet*, nr. 48, 23 Haziran 1924, s. 4.

“Altın Top”, *Cumhuriyet*, nr. 49, 24 Haziran 1924, s. 4.

“Kahraman Kont”, *Cumhuriyet*, nr. 52, 27 Haziran 1924, s. 4.

“Büyük Bir Romanın Hûlasası”, *Cumhuriyet*, nr. 53, 28 Haziran 1924, s. 4.

“Kız Güllünün Nizâmı”, *Cumhuriyet*, nr. 54, 29 Haziran 1924, s. 4.

“Müthiş İhtilal”, *Cumhuriyet*, nr. 55, 30 Haziran 1924, s. 4.

“Ruh Meselesi”, *Cumhuriyet*, nr. 56, 1 Temmuz 1924, s. 4.

“Meselenin Çünküsü”, *Cumhuriyet*, nr. 60, 5 Temmuz 1924, s. 4.

“Emsali Misillü”, *Cumhuriyet*, nr. 61, 6 Temmuz 1924, s. 4.

“Kitap Disiplini”, *Cumhuriyet*, nr. 63, 8 Temmuz 1924, s. 4.

“Bir Terceme-i Hâl Varakası”, *Cumhuriyet*, nr. 64, 9 Temmuz 1924, s. 4.

“Kıyamet Koptuktan Sonra”, *Cumhuriyet*, nr. 65, 10 Temmuz 1924, s. 4.

“Şıllık, Huriler, Zındıklar, Gilmanlar”, *Cumhuriyet*, nr. 71, 16 Temmuz 1924, s. 4.

“Masumların Günahı”, *Cumhuriyet*, nr. 67, 13 Temmuz 1924, s. 4.

“Mukaddes Köpek”, *Cumhuriyet*, nr. 71, 19 Temmuz 1924, s. 4.

“Mim Hanım Hazretleri”, *Cumhuriyet*, nr. 74, 22 Temmuz 1924, s. 4.

“Kırk Ali”, *Cumhuriyet*, nr. 83, 31 Temmuz 1924, s. 6.

“İyilik Eden Cennete Gider”, *Cumhuriyet*, nr. 86, 3 Ağustos 1924, s. 4.

“Arifezade Bayram Efendi”, *Cumhuriyet*, nr. 89, 6 Ağustos 1924, s. 4.

“Kırmızı Fener”, *Cumhuriyet*, nr. 90, 7 Ağustos 1924, s. 4.

“İnsaflı Canı”, *Cumhuriyet*, nr. 91, 8 Ağustos 1924, s. 4.

“Yepyeni Bir Bayram Tafsilatı”, *Cumhuriyet*, nr. 92, 9 Ağustos 1924, s. 4.

“Kızkalesinde Açık Divan-ı Harbî”, *Cumhuriyet*, nr. 94, 11 Ağustos 1924, s. 4.

“Güzel Tayyareci”, *Cumhuriyet*, nr. 97, 14 Ağustos 1924, s. 4.

“Hemşire”, *Cumhuriyet*, nr. 99, 16 Ağustos 1924, s. 4.; nr. 100, 17 Ağustos 1924, s. 4.

“Mühendis Kazım Efendinin Vefatı”, *Cumhuriyet*, nr. 101, 18 Ağustos 1924, s. 4.

“Bir Fasl-ı Dava Usulü”, *Cumhuriyet*, nr. 102, 19 Ağustos 1924, s. 4.

“Rahmetlinin Garip İşleri”, *Cumhuriyet*, nr. 103, 20 Ağustos 1924, s. 4. “Pek Tehlikeli Bir Ders”, *Cumhuriyet*, nr. 106, 23 Ağustos 1924, s. 4.

“Malta’da Anadolu Yaylası”, *Cumhuriyet*, nr. 107, 24 Ağustos 1924, s. 4.

“Isıtma Bezi”, *Cumhuriyet*, nr. 112, 29 Ağustos 1924, s. 6.

“Acı... Fakat Hakikat”, *Cumhuriyet*, nr. 114, 31 Ağustos 1924, s. 6.

- “Hidayet Paşa Nasıl ve Niçin Müşir Oldu”, *Cumhuriyet*, nr. 118, 4 Eylül 1924, s.4.
- “Bir Adliye Rezaleti”, *Cumhuriyet*, nr. 126, 12 Eylül 1924, s. 4.
- “İlk Namuslu Gün”, *Cumhuriyet*, nr. 127, 13 Eylül 1924, s. 4.
- “Bir Kabadayının Hikâyesi”, *Cumhuriyet*, nr. 131, 17 Eylül 1924, s. 4.
- “Oturağın İçindekiler”, *Cumhuriyet*, nr. 133, 19 Eylül 1924, s. 4.
- “Adliyenin Karışık İsm-i Faili”, *Cumhuriyet*, nr. 137, 23 Eylül 1924, s. 4.
- “Cahil Köylü”, *Cumhuriyet*, nr. 163, 20 Teşrin-i Evvel 1924, s. 4.
- “Öldürdüklerimizin Hikâyesi”, *Cumhuriyet*, nr. 167, 24 Teşrin-i Evvel 1924, s. 4.
- “Hicran ve İsyan Dolu bir Hikâye”, *Cumhuriyet*, nr. 168, 25 Teşrin-i Evvel 1924, s.6.
- “Eski Dostlar Arasında”, *Cumhuriyet*, nr. 174, 1 Teşrin-i Sani 1924; nr. 175, 2 Teşrin-i Sani 1924.
- Eski Özür, Yeni Özür”, *Cumhuriyet*, nr. 177, 4 Teşrin-i Sani 1924, s. 6.
- “Bir Taksim Üç Buçuk”, *Cumhuriyet*, nr. 180, 7 Teşrin-i Sani 1924, s. 4.
- “Hakiki Bir Gaf”, *Cumhuriyet*, nr. 192, 19 Teşrin-i Sani 1924, s. 4.
- “Bir Olmuş Hikâye”, *Cumhuriyet*, nr. 200, 3 Kanun-ı Evvel 1924, s. 4.
- “Bir Mucip Kanun”, *Cumhuriyet*, nr. 202, 29 Teşrin-i Sani 1924, s. 4.
- “Mühim Bir Maymun Meselesi”, *Cumhuriyet*, nr. 295, 2 Mart 1925.
- “Kudurmak Yasak”, *Cumhuriyet*, nr. 297, 27 Şubat 1925, s. 4.
- “Sarı Benekli Beyaz Karanfil”, *Cumhuriyet*, nr. 298, 5 Mart 1925, s. 4.
- “Nizam-ı İctimai Divan-ı Âlisinde”, *Cumhuriyet*, nr. 305, 12 Mart 1925, s. 4.
- “Her Günkü Vaka”, *Cumhuriyet*, nr. 310, 17 Mart 1925, s. 4.
- “Bir Serseri Günah”, *Cumhuriyet*, nr. 315, 22 Mart 1925, s. 4.
- “Birkaç Yanlış Bir Arada”, *Cumhuriyet*, nr. 317, 24 Mart 1925, s. 4.
- “Asrî Kızlar I”, *Cumhuriyet*, nr. 336, 12 Nisan 1925, s. 4.
- “Asrî Kızlar II”, *Cumhuriyet*, nr. 337, 13 Nisan 1925, s. 4.
- “Asrî Kızlar III”, *Cumhuriyet*, nr. 338, 14 Nisan 1925, s. 4.
- “Asrî Kızlar IV”, *Cumhuriyet*, nr. 344, 20 Nisan 1925, s. 4.
- “Amerikalı Muhabirin Zekâsı”, *Cumhuriyet*, nr. 388, 6 Haziran 1925, s. 4.
- “Bakireler Beldesi”, *Cumhuriyet*, nr. 392, 05 Haziran 1924, s. 4.
- “Göklerde Dügün Alayı”, *Cumhuriyet*, nr. 397, 15 Haziran 1925, s. 4.
- “Terazi Meselesi”, *Cumhuriyet*, nr. 399, 17 Haziran 1925, s. 4.
- “Asrî Kızlar V”, *Cumhuriyet*, nr. 400, 18 Haziran 1925, s. 4.
- “Bir Cenaze Arkasında”, *Cumhuriyet*, nr. 402, 20 Haziran 1925, s.4.
- “O Diyardan Bir Hatıra”, *Cumhuriyet*, nr. 406, 24 Haziran 1925, s. 4.

- “Cibilliyet Meselesi”, *Cumhuriyet*, nr. 408, 26 Haziran 1925, s. 4.
- “Şer’i Şerif Uğrunda”, *Cumhuriyet*, nr. 409, 27 Haziran 1925, s. 4.
- “Otuz Üç Sene Sonra”, *Cumhuriyet*, nr. 415, 6 Temmuz 1925, s. 4.
- “Geçen Günkü Hakiki Hikâye”, *Cumhuriyet*, nr. 416, 7 Temmuz 1925, s. 4.
- “Küçük Şahin’in Büyük Ölümü”, *Cumhuriyet*, nr. 418, 9 Temmuz 1925, s. 4.
- “Bir Mektup ve Cevabı”, *Cumhuriyet*, nr. 420, 11 Temmuz 1925, s. 4.
- “Neşe Bey’in Keşifleri”, *Cumhuriyet*, nr. 423, 14 Temmuz 1925, s. 4.
- “İlk Kahraman”, *Cumhuriyet*, nr. 434, 25 Temmuz 1925, s. 4.
- “Yedi Zabitin Hikâyesi”, *Cumhuriyet*, nr. 771, 3 Temmuz 1926, s. 4.
- “Şairin Ölümü”, *Cumhuriyet*, nr. 773, 5 Temmuz 1926, s. 4.
- “Üstad Mübeccelin Canlı Resmi”, *Cumhuriyet*, nr. 788, 18 Temmuz 1926, s. 4.
- “Adadaki Komşum”, *Cumhuriyet*, nr. 791, 23 Temmuz 1926, s. 4.
- “İki Cuma Arasında”, *Cumhuriyet*, nr. 792, 24 Temmuz 1926, s. 4.
- “İki Dans Arasında”, *Cumhuriyet*, nr. 793, 25 Temmuz 1926, s. 4.
- “Heykeltıraş”, *Cumhuriyet*, nr. 794, 26 Temmuz 1926, s. 4.
- “Sevgilerin İfadesi”, *Cumhuriyet*, nr. 795, 27 Temmuz 1926, s. 4.
- “Yaşamak Sırrı”, *Cumhuriyet*, nr. 806, 7 Ağustos 1926, s. 4.
- “Horlama Tesellidir”, *Cumhuriyet*, nr. 813, 14 Ağustos 1926, s. 4.
- “Memurin Yurdu”, *Cumhuriyet*, nr. 820, 21 Ağustos 1926, s. 4.
- “Dah... Çüş...”, *Cumhuriyet*, nr. 834, 4 Eylül 1926, s. 4.
- “Hikâye Kılıklı Bir Hasbîhâl”, *Cumhuriyet*, nr. 851, 21 Eylül 1926, s. 4.
- “Hasbîhâl Kılıklı Bir Hikâye”, *Cumhuriyet*, nr. 862, 2 Teşrin-i Evvel 1926, s. 4.
- “Prens Kartpostalları”, *Cumhuriyet*, nr. 869, 9 Teşrin-i Evvel 1926, s. 4.
- “İzdirap”, *Cumhuriyet*, nr. 896, 6 Teşrin-i Sani 1926, s. 4.
- “Felekle Arsızın Havası”, *Cumhuriyet*, nr. 899, 9 Teşrin-i Sâni 1926, s. 4.
- “Biraz Bebek Havası”, *Cumhuriyet*, nr. 903, 13 Teşrin-i Sani 1926, s. 4.
- “Bir Resul Yavrusu”, *Cumhuriyet*, nr. 904, 14 Teşrin-i Sani 1926, s. 4.
- “Baloncu Nazmi”, *Türk Hava Mecmuası*, nr. 12, 15 Teşrin-i Sâni 1926, s. 10-11.
- “Çerke...”, *Cumhuriyet*, nr. 912, 22 Teşrin-i Sani 1926, s. 4.
- “Ankara Telefonunda Paşa Kazım”, *Cumhuriyet*, nr. 917, 27 Teşrin-i Sani 1926, s. 4.
- “Bir Meçhul Hürriyet Kahramanı”, *Cumhuriyet*, nr. 945, 25 Kanun-ı Evvel 1926/ nr. 946, 26 Kanun-ı Evvel 1926, s. 4.
- “Karanfilli Tayyare”, *Türk Hava Mecmuası*, nr. 15, 1 Kânun-ı Sâni 1927, s. 10-11.
- “Meşhur Tayyare Şairi”, *Türk Hava Mecmuası*, nr. 16, 15 Kânun-ı Sâni 1927, s. 12-13.

- “Kerem Çeşmesi”, *Hayat*, C. 1, nr. 9, 27 Kânun-ı Sâni 1927, s. 176-177; nr. 10, 3 Şubat 1927, s. 198-199; nr. 11, 10 Şubat 1927, s. 218.
- “Bir Tapu Meselesi”, *Cumhuriyet*, nr. 1022, 12 Mart 1927, s. 4.
- “Bir Çocuk Davası”, *Cumhuriyet*, nr. 1043, 2 Nisan 1927, s. 4.
- “Saraylı Hanımla Hızır Aleyhisselam”, *Cumhuriyet*, nr. 1082, 13 Mayıs 1927/ nr. 1084, 15 Mayıs 1927, s. 4.
- “İdare Adamı”, *Cumhuriyet*, nr. 1104, 4 Haziran 1927, s. 4.
- “Her Bir Yerde Müntaki Laf Etmeyiniz”, *Hâkimiyeti Milliye*, nr. 2132, 18 Haziran 1927.
- “Dertli Müstehlikin Kendi Hikâyesi”, *Hâkimiyeti Milliye*, nr. 2283, 15 Teşrin-i Sani 1927.
- “Nasipsiz Ahmet”, *Hâkimiyeti Milliye*, nr. 2286, 18 Teşrin-i Sani 1927- nr. 2287, 19 Teşrin-i Sani 1927- nr. 2289, 21 Teşrin-i Sani 1927.
- “Su Bayramı’nın Hikâyesi”, *Hayat*, C. 3, nr. 53, 1 Kânun-ı Evvel 1927, s. 18-20.
- “Göze Batan Ali'nin Hikâyesi”, *Hâkimiyeti Milliye*, nr. 1303, 5 Kanun-ı Evvel 1927, s. 2.
- “Bir Akıllının Hikâyesi”, *Hâkimiyeti Milliye*, nr. 2339, 1 Kanun-ı Sani 1928, s. 2.
- “Asrın Meşalesi Altında”, *Hâkimiyeti Milliye*, nr. 2341, 3 Kanun-ı Sani 1928, s. 2.
- “Delilerin Günahı”, *Hâkimiyeti Milliye*, nr. 2361, 1 Şubat 1928 s. 2.
- “Ali Rıza Bey'in Hikâyesi”, *Hâkimiyeti Milliye*, nr. 2375, 15 Şubat 1928, s.3.
- “Ahmet Kahraman”, *Türk Hava Mecmuası*, nr. 43, 1 Mart 1927, s. 520-521.
- “Wilson Marşı”, *Türk Hava Mecmuası*, nr. 46, 15 Nisan 1928, s. 592-593.
- “Üç Yeğen”, *Türk Hava Mecmuası*, nr. 47, 30 Nisan 1928, s. 604.
- “Olacak Hikâye”, *Türk Hava Mecmuası*, nr. 60, 15 Teşrin-i Sâni 1928, s. 907-908.
- “Birkaç Çocukluk Hatırası”, *Hâkimiyeti Milliye*, nr. 2642, 16 Teşrin-i Sani 1928
- (Enis Avni) “Bir Düşün Gecesi”, *Hâkimiyeti Milliye*, nr. 2645, 19 Teşrin-i Sani 1928.
- “Bağ Bozumu”, *Türk Hava Mecmuası*, nr. 66, 15 Şubat 1929, s. 994-995.
- “Hasdil Türküsü”, *Hâkimiyet-i Milliye*, nr. 2738, 20 Şubat 1929, s. 2.
- “Son Avcının Hikâyesi “, *Hâkimiyeti Milliye*, nr. 2765-2781- 22 Mart 1929-7 Nisan 1929, s. 2.
- “Ayşe Kız x Fatma Kız= Saadet”, *Hayat*, C. 6, nr. 141, 15 Teşrin-i Evvel 1929, s. 16-17.
- “Bir Roman Komprimesi”, *Hayat*, C. 6, nr. 143, 15 Teşrin-i Sâni 1929, s. 13-14.
- “Polis Cinayeti”, *Hâkimiyeti Milliye*, nr. 2809, 5 Mayıs 1929- nr. 2821, 17 Mayıs 1929.

- “Bir Mektep Arkadaşı”, *Cumhuriyet*, nr. 2067, 6 Şubat 1930, s. 4.
- “Dümbelek Hafız”, *Cumhuriyet*, nr. 2071, 11 Şubat 1930, s. 4.
- “Liyakat ve Zaruretle Alay”, *Cumhuriyet*, nr. 2074, 14 Şubat 1930, s. 4.
- “Emniyet Silahı”, *Cumhuriyet*, nr. 2076, 16 Şubat 1930, s. 4.
- “Bir Mektup”, *Cumhuriyet*, nr. 2080, 20 Şubat 1930, s. 4.
- “Bir Muharririn Ölümü”, *Cumhuriyet*, nr. 2085, 23 Şubat 1930, s. 4.
- “Kimya Doktorunun Muallimliği”, *Cumhuriyet*, nr. 2090, 28 Şubat 1930, s. 4.
- “Yıldırımlar”, *Cumhuriyet*, nr. 2119, 21 Mart 1930- nr. 2135, 6 Nisan 1930.
- “Şahin Efendi Bozlağı”, *Türk Yurdu*, C. 5, nr. 34/228, Teşrin-i Sâni 1930, s. 21.
- “Bir Uzun Köy Romanı”, *Türk Yurdu*, C. 5, nr. 35, Teşrin-i Sâni 1930.
- “Bugünle Yarının Farkı”, *Cumhuriyet*, nr. 2372, 15 Kanun-ı Evvel 1930, s. 4.
- “Huy Çıkmayınca”, *Cumhuriyet*, nr. 2375, 18 Kanun-ı Evvel 1930, s. 4.
- “Bir Yarış Hikâyesi”, *Hâkimiyeti Milliye*, nr. 3902, 26 Mayıs 1932, s. 2.
- “Her Hazırlık Tamam”, *Havacılık ve Spor*, nr. 72, Haziran 1932, s. 2.
- “Makagündüzün Başına Gelenler”, *Modern Türkiye Mecmuası*, nr. 1, 1 Mart 1938, s. 16-17.
- “Bir Vezir, Bir Parça Vatan Sattı”, *Modern Türkiye Mecmuası*, nr. 2, 8 Mart 1938, s. 18-19.
- “Bir Miras Davası”, *Tan*, nr. 1448, 12 Ağustos 1939-nr. 1449, 13 Ağustos 1939, s. 4.
- “Bir Evlenme Hikâyesi”, *Kahkaha*, nr. 5, Mart 1949, s. 22-23.
- “Bir Hayır Dua”, *Kahkaha*, nr. 9, Temmuz 1949, s. 68-69.
- “Hile”, *Kahkaha*, nr. 11, Eylül 1949, s. 9-10.
- “Orta İkramiye”, *Kahkaha*, nr. 12, Ekim 1949, s. 73-74.

1.3. TİYATROLAR

1.3.1. KİTAP OLARAK YAYIMLANAN TİYATROLAR

- Muhterem Katil*, Ayyıldız Kütüphanesi-Zarafet Matbaası, İstanbul 1914, 91 s.
- Yarım Türkler*, Kanaat Matbaası, Dersadet (İstanbul) 1919, 112 s..
- Köy Muallimi*, Hâkimiyet-i Milliye Matbaası, Ankara 1932, 19 s.
- Yılmazların İkizler*, Hâkimiyet-i Milliye Matbaası, Ankara 1932, 55 s.
- Beyaz Kahraman*, Hâkimiyet-i Milliye Matbaası, Ankara 1932, 34 s.
- Yarım Osman*, Hâkimiyet-i Milliye Matbaası, Ankara 1933, 16 s.
- Gazi Çocukları İçin I*, Ankara 1933, 23 s.
- Gazi Çocukları İçin II*, Ankara 1933, 24 s.

Gazi Çocukları İçin III, Ankara 1934, 24 s.

Mavi Yıldırım, Hâkimiyet-i Milliye Matbaası, Ankara 1934 85 s.11.

O Bir Devirdi, Recep Ulusoglu Basımevi, Ankara 1938, 92 s.

1.3.2. TEFRİKA HÂLİNDE KALAN TİYATRO

(Enis Avni), *Aşk ve İstibdad, Kadın*, nr. 16, 26 Kanun-ı Sani 1324, s. 13-14- nr. 25, 30 Mart 1325, s. 14-16 (tamamlanmamış).

2.REFERANS KAYNAKLAR

2.1.Kitap ve Tezler

AĞANOĞLU H. Yıldırım, *Osmanlı'dan Cumhuriyete Balkanların Makûs Talihi Göç*, Kum Saati Yayınları, İstanbul 2001

AHMAD Feroz, *İttihat ve Terakki 1908-1914*, Çev.: Nuran Yavuz, Kaynak Yay., İstanbul 2004.

....., *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Çev.: Yavuz Alagan, Kaynak Yay., İstanbul 2007.

Ahmet Rasim, *Fuhş-ı Atik (Eski Fuhuş Hayatı)*, İstanbul Matbaası, İstanbul 1958.

Aka Gündüz, *Bozgun*, Kanaat Matbaası, İstanbul (Dersaadet) 1334.

AKÇURA Gökhan, *Unutma Beni Ivrır Zıvır Tarihi*, Om Yayınları, İstanbul 2001

AKTULUM Kubilay, *Metinlerarası İlişkiler*, Öteki Yayınevi, Ankara 2000.

....., *Parçalılık Metinlerarasılık*, Öteki Yayınevi, Ankara 2004.

AKYILDIZ Ali, *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşmesi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2004.

ALİ Kevser Kâmil-ÖĞÜT Salim, “Çok Evlilik”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 8, Türkiye Diyanet Vakfı Yay. İstanbul 1993, s. 365.

ALTINDAL Aytunç, *Türkiye’de Kadın*, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1991.

ALTINDAL Meral, *Osmanlı’da Kadın*, Altın Kitaplar Yay., İstanbul 1994.

AMAS Nurten, *Aka Gündüz’ün Romanlarında Tema*, Ankara Üniversitesi Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi, Türkoloji Bölümü, (Yayımlanmamış Bitirme Tezi), Ankara 1967.

ANADOL Müfide, *Aka Gündüz’ün Romanlarında Ele Aldığı İçtimaî Meseleler*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fak. Türkoloji Bölümü, (Yayımlanmamış Bitirme Tezi), İstanbul 1954.

ANDI Fatih, *Edebiyat Araştırmaları I*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2000.

....., *Roman ve Hayat*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1999.

ARAI Masami, *Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği*, İletişim Yayınları, İstanbul 2000.

- ARDALI BÜYÜKARMAN Didem, *Türk Tiyatro Edebiyatında Vatan Kavramı (1860-1940)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2007.
- ATAMAN Metin, *Aka Gündüz ve Tiyatro*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, (Yayımlanmamış Bitirme Tezi), İstanbul 1979.
- ATATÜRK Mustafa Kemal, “İnsan-Toplum-İnsanlık Dünyası Aile ve Kadın”, *Belgelerle Türk Tarihi*, nr. 37, Şubat 2000.
- ATILGAN Yusuf, *Bütün Öyküleri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002.
- AYGÜN Özcan, *Edebiyatımızda Popüler Roman ve Aka Gündüz*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Edirne 2002.
- AYTAÇ Gürsel, *Genel Edebiyat Bilimi*, Papirüs Yay., İstanbul 1999.
-, *Edebiyat ve Kültür*, Hece Yay., Ankara 2005.
- BAKHTİN Mikhail, *Karnaval dan Romana (Edebiyat Teorisinden Dil Felsefesine Seçme Yazılar)*, Çev.: Cem Soydemir, Ayrıntı Yay., İst. 2001
- BALCI Yunus, *Türk Romanında Aydın Problemi (1908-1950)*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002.
- BAYDAR Mustafa, *Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Anıları*, Menteş Kitabevi, İstanbul 1968.
- BAYRAK Orhan, *Kurtuluş Savaşı ve Atatürk*, Kastaş A.Ş. Yayınları, İstanbul 1990.
- BELE Tansu, *Erkek Yazınında Kadın*, Kaynak Yayınları, İstanbul 1998.
- BİLGİ Levent, *Türk Romanında Savaş Sonrası Anadolu’ya Zorunlu Göçler*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2006.
- BOSTANCI M. Naci, *Toplum Kültür ve Siyaset*, Vadi Yay., Ankara 1995.
- BULUT Faik, *İttihat ve Terakkî’de Milliyetçilik ve Kadın Tartışmaları C. I-II*, Su Yay., İstanbul 1999.
- CARLONİ J. C.-FİLLOUX Jean C, *Eleştiri Kuramları*, Çev.: Tahsin Yücel, Multilingual, İstanbul 2000
- CEBECİ Dilaver, *Tanzimat ve Türk Ailesi*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1993.
- CİHAN Ahmet, *Osmanlıda Eğitim*, 3F Yay., İstanbul 2007.
- CİN Halil, *Eski Hukukumuzda Boşanma*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yay., Ankara 1976.
-, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yay., Konya 1988.

- COŞKUN Sezai, *Tarık Buğra'nın Eserlerinde Sosyal Meseleler*, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2002.
- ÇAĞBAYIR Yaşar, *Ötüken Türkçe Sözlük*, C. 5, Ötüken Yay., İstanbul 2007.
- ÇELİK Hüseyin, *Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Sosyal Tenkit*, T.C. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2000.
- ÇETİŞLİ İsmail vd., *II. Meşrutiyet Dönemi Türk Edebiyatı*, Akçağ Yay., Ankara 2007, s. 477.
- ÇIKLA Selçuk, *Roman ve Gerçeklik Bağlamında Kültür Değişimleri ve Servet-i Fünûn Romanı*, Akçağ Yayınları, Ankara 2004.
- ÇİTÇİ Selahattin, *Türk Romanında Yabancı Okulların Kültür Değişimindeki Rolü*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2008.
- ÇİTÇİ Sinan, *Yeni Türk Şiirinde İdeal İnsan Tipi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2008.
- ÇİLOĞLU Fahrettin, *Kurtuluş Savaşı Sözlüğü*, Livane Yayınları, İstanbul Eylül 2004.
- DELEON Jak, *Bir Tutam İstanbul*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1997.
- DEMİRDİREK Aynur, *Osmanlı Kadınlarının Hayat Hakkı Arayışının Bir Hikâyesi*, Ankara 1993.
- DEVELİOĞLU Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi Yay., Ankara 1996.
- DOĞAN Abide, *Aka Gündüz*, T. C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989.
-, *Aka Gündüz'ün Romanlarında Sosyal Meseleler*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1985.
- DOĞRAMACI Emel, *Atatürk'ten Günümüze Sosyal Değişimde Türk Kadını*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara 1993.
- DUBEN Alan-BEHAR Cem, *İstanbul Haneleri Evlilik Aile ve Doğurganlık 1880-1940*, İletişim yay., İstanbul 1996.
- DUMAN Harun, *Balkanlara Veda*, Duyap Yay., İstanbul 2005.
- DUPONT Florence, *Edebiyatın Yaratılışı*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2001
- DUYMAZ Recep, *İdealist Öğretmen*, 3F Yay., İstanbul 2007.
-, *Türk Edebiyatı Tarihinde Millî Edebiyat Dönemi (1911-1923)*, 3F Yayınevi, İstanbul 2008.

- DÜZDAĞ Mehmet Ertuğrul, Şeyhülislam Ebussud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı, Enderun Kitabevi, İstanbul 1972.
- ELİOT T. S., *Edebiyat Üzerine Düşünceler*, Çev.: Sevim Kantarcıoğlu, Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2007.
- ENGİNÜN İnci, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, Dergah Yay., İstanbul 2002.
-, *Hâlîde Edip Adivar'ın Eserlerinde Doğu-Batı Meselesi*, MEB Yay., İstanbul 1995.
-, *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e (1839-1923)*, Dergah Yay., İstanbul 2007.
- ENGİNÜN İNCİ vd., *Kurtuluş Savaşı ve Edebiyatımız*, Oğlak Yayınları, İstanbul 1998.
- EMİL Birol, *Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Şahıslar Dünyası*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1984.
- ERARSLAN Cezmi, *Yakın Dönem Türk Düşüncesinde Halkçılık ve Atatürk*, Kumsaati Yayınları, İstanbul 2003.
- ERCİLASUN Bilge, *II. Meşrutiyet Devrinde Tenkit I. Türkçü Tenkit*, Türk Kültürünü Araştırmaları Enstitüsü Yay., Ankara 1995.
- EREN A. Cevat, "Türkiye'de Göç ve Göçmen Meselelerinin Başlaması İlk Kurulan Göçmen Komisyonu", *Türk Dünyası*, nr. 1, Şubat-Mart-Nisan 1966, s. 9.
- ERGÜN Sadedin Nüzhet, *Aka Gündüz Hayatı ve Eserleri*, Cumhuriyet Kütüphanesi, İstanbul 1937.
- ERKAL Mustafa, *Sosyal Meselelerimiz ve Sosyal Değişme*, Mayaş Yay., Ankara 1984.
- EROL Neşet, *Aka Gündüz'ün Dili*, Ankara Üniversitesi Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi, Türkoloji Bölümü, (Yayımlanmamış Bitirme Tezi), Ankara 1971.
- ERYILMAZ Bilâl, *Bürokrasi ve Siyaset*, Alfa Yayınları, İstanbul 2002.
- ESCARPIT Robert, *Edebiyat Sosyolojisi*, (Çev.: Ali Türkay Yazıcı), Remzi Kitabevi, İstanbul 1968.
- ESEN Nüket, *Türk Romanında Aile Kurumu*, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., Ankara 1991.
- FEYZİOĞLU Turhan, *Atatürk ve Milliyetçilik*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1986.
- GEORGEON François, *Osmanlı-Türk Modernleşmesi (1900-1930)*, Çev.: Ali BERKTAY, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2006.
- GIDDENS Antony, *Siyaset Sosyoloji ve Toplumsal Teori*, Çev.: Tuncay Birkan, Metis Yay., İstanbul 2000.

- GİRARD Rene, *Romantik Yalan ve Romansal Hakikat*, Metis Yay., İstanbul 2001
- (GÖKAY) Fahrettin Kerim, *İçki ve Medeniyet*, Yeşilay Yay., Ankara (t.y.).
- GÖKÇE Birsen, *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Toplumsal Kurumlar*, Savaş Yayınevi, Ankara 2004, s. 206.
- GÖKSEL Burhan, *Çağlar Boyunca Türk Kadını ve Atatürk*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988, s. 143.
- GÖKTEPE Alaattin, *Aka Gündüz'ün Hikâyelerinde Tipler*, Ankara Üniversitesi Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi, Türkoloji Bölümü, (Yayımlanmamış Bitirme Tezi), Ankara 1970.
- GÖLE Nilüfer, *Modern Mahrem*, Metis Yayınları, İstanbul 2001.
- GÜLENDAM Ramazan, *Türk Romanında Kadın Kimliği*, Salkımsöğüt Yayınları, Konya 2006.
- GÜNEŞ Mehmet, *Hayat Mecmuasında Edebî Muhteva (Şiir ve Hikâye, 1926-1929)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2004.
- GÜNGÖR Rahime, *Aka Gündüz'ün Çocuk kitaplarının Tahlili*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, (Yayımlanmamış Bitirme Tezi), İstanbul 1977.
- (GÜNTEKİN), Reşat Nuri, "İki Rakip Artist", *Hayat*, C. 5, nr. 117, 20 Şubat 1929, s. 256-257.
- HALL Richard C., *Balkan Savaşları 1912-1913 I. Dünya Savaşı'nın Provası*, Çev.: M. Tnaju Akad, Homer Kitabevi, İstanbul 2003.
- HAS-ER Melin, *Tanzimat Devri Türk Romanında Kadın Kahramanlar*, Atatürk kültür Merkezi Başkanlığı Yay., Ankara 2000.
- HEPER Metin, *Türkiye'de Devlet Geleneği*, Doğubatu Yay., Ankara 2006.
- İDİL A. Mümtaz, *Gerçeklik ve Roman*, Dayanışma Yay., Ankara 1983.
- İPEK Nedim, *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*, Serander Yay., Trabzon 2006.
- KALİÇ Sabri, *Ortak Kültür Kavramları Sözlüğü*, 3 F Yay., İstanbul 2006.
- KAPLAN Mehmet, *Tip Tahlilleri: Türk Edebiyatında Tipler*, Dergah Yay., İstanbul 1991.
-, *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar I-II*, Dergah Yay., İstanbul 1997.
-, *Hikâye Tahlilleri*, Dergah Yay., İstanbul 1984.
- KAPLAN Mehmet vd., *Devrin Yazarlarının Kalemile Millî Mücadele ve Gazi Mustafa Kemal I-II*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1981.

-, *Atatürk Devri Fikir Hayatı I-II*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1982.
- KAPLAN Ramazan, *Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Köy*, Akçağ Yayınları, Ankara 2000.
- KARPAT Kemal, *Türk Edebiyatında Sosyal Konular*, Varlık Yayınları, İstanbul 1971.
- KAVCAR Cahit, *Batılılaşma Açısından Servet-i Fünun Romanı*, Atatürk kültür Merkezi Yay., Ankara 1985.
-, *II. Meşrutiyet Devrinde Edebiyat ve Eğitim (1908-1923)*, İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yay., Malatya 1988.
- KEEGAN John, *Savaş Sanatı Tarihi*, Çev.: Füsün Doruker, Sabah Kitapları, İstanbul 1993.
- KEFELİ Emel, *Anlatım Tekniği Olarak Mektup*, Kitabevi Yay., İst. 2002
-, *Edebiyat Coğrafyasında Akdeniz*, 3 F Yayınevi, İstanbul 2006
-, *Karşılaştırmalı Edebiyat İncelemeleri*, Kitabevi Yay., İstanbul 2000.
-, *Metinlerle Batı Edebiyatı Akımları*, 3F Yayınevi, İstanbul 2007.
- KERMAN Zeynep, *Halit Ziya Uşaklıgil'in Romanlarında Batılı Yaşayış Tarzı ile İlgili Unsurlar*, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 1995.
- KIRKPINAR Leyla, *Türkiye'de Toplumsal Değişme ve Kadın*, KB. Yay., Ankara 2001.
- KIYMAZ Ahmet, *1918-1928 Arası Romanda Millî Mücadele*, Akçağ Yayınları, Ankara 1991.
- KOÇ Murat, *Türk Romanında İttihat ve Terakki (1908-2004)*, Temel Yayınları, İstanbul 2005.
- KODAMAN Bayram, *Tanzimat'tan Sonra Türk Kadını (1839-1923)*, Tercüman Kadın Ansiklopedisi Ayrı Basımı, İstanbul 1984.
- KOLDEMİR Ferhat, *Aka Gündüz'ün On iki Romanında Tasvir Sanatı*, Ankara Üniversitesi Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi, Türkoloji Bölümü, (Yayımlanmamış Bitirme Tezi), Ankara 1970.
- KONGAR Emre, *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1980.
- KOŞAR Emel, *Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Romanlarında Batıl İnaçlar*, Piya Art Yay., İstanbul 2008.
- KÖROĞLU Erol, *Türk Edebiyatı ve Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) Propagandadan Millî Kimlik İnşasına*, İletişim Yay., İstanbul 2004.

- KÖSEMİHAL Nûrettin Şazi, “Edebiyat Sosyolojisine Giriş”, İst. Üniv. Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Dergisi, nr. 19-20 (1964-1966), (Ayrı baskı)
- KUNDERA Milan, *Roman Sanatı*, Çev.: İsmail Yerguz, Afa Yayınları, İstanbul 1989
- KURNAZ Şefika, *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını 1839-1923*, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., Ankara 1991.
-, *Cumhuriyet Öncesinde ve Sonrasında Türk Kadını*, Ankara 1990.
- KURTKAN Amiran, *Sosyal İlimler Metodolojisi*, İstanbul Üniversitesi Yay., İstanbul 1978.
- LUCAS George, *Avrupa Gerçekçiliği*, Çev.: Mehmet H. Doğan, İstanbul 1987.
-, *Roman Kuramı*, Metis Yay., İstanbul 2002.
- MARDİN Şerif, *Jön Türklerin Siyasî Fikirleri*, İletişim Yayınevi, İstanbul 2006.
-, *Türk Modernleşmesi (Makaleler 4)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2000.
-, *Türkiye’de Tolum ve Siyaset (Makaleler 1)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2006.
- MAREN Manon, *Edebiyat Bilimin Yöntemleri*, Çev.: Arif ÜNAL, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 1995.
- MACCARTHY Justin, *Ölüm ve Sürgün*, Çev.: Bilge Umar, İnkılâp Yayınları, İstanbul 1995.
- HASAN Meral, *Aka Gündüz’ün Romanlarında Erkek Tipleri*, Ankara Üniversitesi Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi, Türkoloji Bölümü, (Yayımlanmamış Bitirme Tezi), Ankara 1964.
- GARAN Meral, *Aka Gündüz’ün Hikâyeleri*, Ankara Üniversitesi Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi, Türkoloji Bölümü, (Yayımlanmamış Bitirme Tezi), Ankara 1965.
- MERİÇ Nevin, *Osmanlı’da Gündelik Hayatın Değişimi-Adab-ı Muâşeret (1894-1927)*, Kaknüs Yay., İstanbul 2000.
- MİLLET Kate, *Sokak Kadınları*, Çev.: Seçkin Şeker, Payal Yay., İstanbul 1996.
-, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, Cem Yayınevi, İstanbul 1991.
- NEHAMAS A., *Edebiyat Olarak Hayat*, Çev.: Cem Soydemir, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1989
- OKAY Orhan, *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Midhat Efendi*, MEB Yay., İstanbul 1991.
-, *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2005.
-, *Mehmet Akif Bir Karakter Heykelinin Anatomisi*, Akçağ Yayınları, Ankara 1998.
-, *Sanat ve Edebiyat Yazıları*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1998.

- OKTAR Tiğınçe, *Osmanlı Toplumunda Kadının Çalışma Yaşamı*, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul 1998.
- OKTAY Ahmet, *Toplumcu Gerçekçiliğin Kaynakları*, Everest Yayınları, İstanbul 2003.
- OKTAY Gülsüm, *Aka Gündüz'ün Kitap Hâlindeki Hikâyeleri Üzerine*, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fak. Türkoloji Bölümü, (Yayımlanmamış Bitirme Tezi), Ankara 1982.
- OKTAY Metin, *Aka Gündüz'ün Hayatı, Sanatı, Eserleri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Konya 2008.
- OKUR Yasemin, *Darü'l-eytamlar*, OMÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Samsun 1996.
- ORTAYLI İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Alkım Yayınları, İstanbul 2006.
-, *Osmanlı Toplumunda Aile*, Pan Yay., İstanbul 2000.
-, *Son İmparatorluk Osmanlı- Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek II*, Timaş Yay., İstanbul 2006.
- ÖZGÜVEN İbrahim Ethem, *Evlilik ve Aile Terapisi*, PDREM Yayınları, Ankara 2000.
- ÖZKAN Salih, "Türkiye'de Dârüleytamların Gelişimi ve Niğde Dârüleytami", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, nr. 19, Konya, Bahar 2006, s. 216.
- ÖZÖN Nijat, *Türk Sineması Tarihi*, Artist Yay., İstanbul 1962.
- ÖZYAZICI Alparslan, *Alkollü İçkiler, Sigara ve Diğerleri*, DİB Yay., Ankara 2001.
- RIFAT Mehmet, *Eleştirel Bakış Açıları*, Dünya Yayınları, İstanbul 2004
- PARLA Jale, *Babalar ve Oğullar Tanzimat Romanının Epistemolojik Temelleri*, İletişim Yayınları, İstanbul 2006.
- PARLA Taha, *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm*, İletişim Yay., İstanbul 2005.
- Platon, *Devlet* (392 b c), Çev.: Sabahattin Eyüboğlu, M. Ali Cimcoz, Remzi Kitabevi, İstanbul 1985.
- PLEHANOV G. V., *Sanat ve Toplumsal Hayat*, (Çev.: Cenap Karakaya), Sosyal Yayınlar 1962.
- SAVCI Kemal, *Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Kadını*, Cihan Matbaası, Ankara 1973.
- SINAR Alev, *Aka Gündüz'ün Romanlarında Kadın*, Dergah Yay., İstanbul 2007.
-, *Hikâye ve Romanımızda Çocuk (1872-1950)*, Alfa Yayınları, İstanbul 1997.
- STAEL Mmde, *Edebiyata Dair*, Çev.: Safiye ve Vahdi Hatay, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1952.

- ŞAFAK Ali, *Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Rehber Yayıncılık, Ankara 1992.
- ŞAHİNKAYA Rezan, *Aile İlişkileri*, Kardeş Matbaası, Ankara 1981.
- ŞAMİLOĞLU Oktay, *Aka Gündüz ve Tiyatro Eserleri*, Ankara Üniversitesi Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi, Türkoloji Bölümü, (Yayımlanmamış Bitirme Tezi), Ankara 1970.
- ŞENER Nedim, *Tepeden Tırnağa Yolsuzluk*, Metis Yayınları, İstanbul 2001.
- ŞENGÜL Mehmet Bakır, *Refik Halit Karay'ın Hikâyelerinde Sosyal Tenkit*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 100. Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2001.
- ŞİMŞİR Bilâl N., *Malta Sürgünleri*, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1985.
-, *Türkçe Kısaltmalar Sözlüğü*, Yargı Yayınları, İstanbul 2005.
- TANPINAR Ahmet Hamdi, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Hazırlayan: Zeynep Kerman, Dergâh Yayınları, İstanbul 1969.
-, *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul 1997.
- TANSEL Fevziye Abdullah, *Ziya Gökalp Külliyyatı I Şiirler ve Halk Masalları*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1989.
- TARIM Mustafa, *Aka Gündüz'ün On Romanında Sosyal Unsurlar*, Ankara Üniversitesi Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi, Türkoloji Bölümü, (Yayımlanmamış Bitirme Tezi), Ankara 1970.
- TAŞKIRAN Tezer, *Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Kadını*, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1973.
- TEKELİ Şirin, *Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat*, İstanbul 1982.
- TEKİN Mehmet, *Roman Sanatı I (Romanın Unsurları)*, Ötüken Yay., İstanbul 2001.
- TEVETOĞLU Fethi, *Hamdullah Suphi Tanrıöver*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1986.
- Tevfik Fikret, *Rûbab-ı Şikeste*, Tanin Matbaası, İstanbul 1327.
- TİMUR Kemal, *Türk Romanında Dinler ve İnanışlar*, Elips Yay., Ankara 2006.
- TİMUR Taner, *Osmanlı-Türk Romanında Tarih, Toplum ve Kimlik*, Afa Yayınları, İstanbul 1991.
- TOPRAK Nur, *Aka Gündüz'ün Bir Romanı ve İki Hikâyesinde Köy ve Köylü Kavramı*, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fak. Türkoloji Bölümü, (Yayımlanmamış Bitirme Tezi), Ankara 1979.
- TOYNBEE J. Arnold - WOOD Kink, *Türkiye: İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e Geçiş Serüveni*, Çev.: H. Kara, Birey Yayınları, İstanbul 2003.

- TOZLU Necmettin, *Eğitim Felsefesi*, MEB Yayınları, İstanbul 1997.
- TÖRE Enver, *Hayattan Sahneye Kadınlar*, Duyap Yay., İstanbul 2006.
-, *II. Meşrutiyet Tiyatrosu*, Duyap Yay., İstanbul 2006.
- TUNAYA Tarık Zafer, *Türkiye’de Siyasî Partiler I*, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1984.
- UÇAR Mehmet, *Aka Gündüz’ün İlk Üç Romanı*, İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Merkezi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1977.
- UĞURCAN Sema, *Abdülhak Hâmid Tarhan’ın Eserlerinde Tarih*, Akademi Kitabevi, İzmir 2002.
-, *Türk Romanında Çalışan Kadın*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 1983.
- UNAT Faik Reşit, *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihî Bakış*, MEB Yay., Ankara 1964.
- URAZ Murat, *Aka Gündüz*, Suhulet Kitabevi, İstanbul 1938.
- UYANIKER Ferhat, *Milli Mücadele’de Türk Kadını*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2007.
- ÜNLÜ Hilâl, *Türk Tiyatro Eserlerinde “Millî Mücadele”*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2004.
- VELİDEDEOĞLU Hıfzı Vele, *Ailenin Çilesi Boşanma*, Çağdaş Yay., İstanbul 1976.
- WELLEK Rene-VARREN Austin, *Edebiyat Teorisi*, Çev.: Ömer Faruk HUYUGÜZEL, Akademi Kitabevi, İzmir 2001.
-, *Edebiyat Biliminin Temelleri*, Çev.: A. Edip Uysal, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1983, s. 27.
- HOWARD E. Wilson- BAŞGÖZ İlhan, *Türkiye Cumhuriyetinde Milli Eğitim ve Atatürk*, Dost Yay., Ankara 1968, s. 46-49.
- YAKAR Aytakin, *Türk Romanında Millî Mücadele*, Ank. Üniversitesi D.T.C.F. Yay. 1973.
- YALÇIN Alemdar, *Siyasal ve Sosyal Değişmeler Açısından Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı (1920-1946)*, Akçağ Yay., Ankara 2002.
- YAVUZER Haluk, *Çocuk Psikolojisi I-Duygusal ve Toplumsal Gelişim*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1982.
- YAYLA Atilla, *Siyasî Düşünce Sözlüğü*, Liberte Yayınları, Ankara 2003.
- YILDIZ Alpay Doğan, *Kerime Nadir, Esat Mahmut Karakurt, Muazzez Tahsin Berkant Örneklerinde 1930-1950 Dönemi Popüler Türk Romanları Üzerine İncelemeler*, 19

Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Samsun 2005.

YÜCEBAŞ Hilmi, *Bütün Cepheleriyle Aka Gündüz Hayatı Sanatı Eserleri*, Ahmet Halit Yaşaroğlu Kağıtçılık T.L.Ş., İstanbul 1959.

Ayşe Yüksel, *İstanbul Genelevlerinde Çalışanların Mediko-Sosyal Durumları*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1991, s. 9.

Ziya Gökalp, *Makaleler V*, Hazırlayan: Rıza Kardaş, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1981.

2.2. Makale, Madde ve Bildiriler

Ahmet Emin, “Harb-i Umumi’de Türk Kadını”, *Vakit*, nr. 7, 28 Teşrin-i Evvel 1927, s. 2.

Aka Gündüz, “Aka Gündüz’ü Tenkit”, *Hâkimiyet-i Milliye*, nr. 3918, 13 Haziran 1932, s. 2.

....., “Sanat Hayat İçindir”, *Hâkimiyet-i Milliye*, nr. 4020, 23 Eylül 1932, s. 5.

Aka Gündüz, “Temiz Ocaklının Dileği”, *Hâkimiyeti Milliye*, nr. 2340, 2 Kanun-ı Sani 1928, s. 2.

.....(Enis Avni), “Halayıklara Dair I”, *Kadın*, nr. 15, 19 Kânun-ı Sâni 1324, s. 2-5.

....., “ Hayat ve Kadınlar”, *Kadın*, nr. 16, 26 Kanun-ı Sani 1324, s. 4-5.

....., “Kadın ve Erkek”, *Kadın*, nr. 28, 11 Mayıs 1325, s. 6-7.

....., “Osmanlı Kadınları Cemiyet-i Müteşekkilesi ve İki Noksan”, *Kadın*, nr. 17, s. 3-5.

..... (“Seniha Hikmet”⁵⁹²), “Derd-i İctihat”, *Kadın*, nr. 3, 27 Teşrin-i Evvel 1324, s. 9-11.

....., “Kadın”, *Kadın*, nr. 2, 20 Teşrin-i Evvel 1324, s. 10-13.

....., “Sarı ve Siyah” (eleştiri, takriz), *Kadın*, nr. 4, 3 Teşrin-i Sani 1324, s. 6-9.

⁵⁹² Aka Gündüz’ün takma adı.

- AKAR İlhan, “Cumhuriyet’in 75. Yılına Girerken Türkiye’de Öğretmen Yetiştirme ve İstihdamına Genel Bir Bakış”, *Yeni Türkiye (Cumhuriyet Özel Sayısı)*, C. 3, nr. 23-24, 1998, s. 2127-2132.
- AKBAYRAK Hasan, “Himaye-i Etfal Cemiyeti”, *Tarih ve Toplum*, C. 9, nr. 52, Nisan 1988, s. 223-224.
- AKSEKİ Cengiz, “Millî Mücadelede Meşruiyet ve Hukuk Bilinci”, *Bilgi ve Bellek*, nr. 2, Yaz 2004, 13.
- AKSOY Hasan, “Tarihî Bir Belge ve Türk İslam Edebiyatında Bir Tür Olarak Fetihnameler”, *İLAM Araştırma Dergisi*, nr. 2, 1997, s. 7-19.
- AKTAN Coşkun Can, “Siyasal Patoloji ve Siyasal Yozlaşma”, *Yeni Türkiye (Siyasette Yozlaşma Özel Sayısı II)*, C. 3, nr. 14, 1997, s. 1063-1076.
- AKTAŞ Şerif, “II. Meşrutiyet Sonrası Romanlarında Siyasî Temalar, Eskinin Tenkidi, Yönetim siteminde Düzensizliğin Ortaya Konulması”, *Türk Yurdu (Türk Romanı Özel Sayısı)*, C. 20, nr. 153-154, Mayıs-Haziran 2000, s. 114-115.
- ALİ Kevser Kâmil -ÖĞÜT Salim, “Çok Evlilik”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 8, Türkiye Diyanet Vakfı Yay. İstanbul 1993, s. 365-369.
- ALKAN Mehmet Ö., “1856-1945 İstanbul’da Sivil toplum Kurumları”, *Tanzimat’tan Günümüze İstanbul’da STK’lar*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yay., İstanbul 1998, s. 79-145.
- ALVER Köksal, “Edebiyatın Sosyal İmkânı”, *Edebiyat Sosyolojisi*, Hece Yayınları, Ankara 2004, s. 13-22.
-, “Sosyolojik Eleştiri: Sosyolojik Okumaya Giriş”, *Edebiyat Sosyolojisi*, Hece Yayınları, Ankara 2004, s. 215-225.
-, “Roman ve Batılılaşma İdeolojisi”, *Hece*, nr. 39, Mart 2000, s. 26-28.
- ARGUNŞAH Hülya, “Ziya Gökalp’in Limni ve Malta Mektuplarında Aile, Kadın ve Çocuk Eğitim Fikri”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, nr. 7, 1996, s. 247-263.
- ARIK M. Selim, “Hurafe ve Batıl İnançlar Üzerine Bazı Düşünceler”, *Diyanet (İlmi Dergi)*, C. 42, nr. 2, Nisan-Mayıs-Haziran 2006, s. 125-143.
- ARIK Şahmurat, “Osmanlı Döneminde Bir Cadı Avı ve Türk Romanında Cadı İnancı”, *Dergâh*, C. 13, nr. 148, Haziran 2002, s. 11, 19-20.
- ATEŞ Ali Osman, “Din Tahrifi ve İstismarı”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fak. Dergisi*, C. 4, nr. 1, Ocak-Haziran 2004, s. 21-23.

- AYDIN Mesut, “Millî Mücadele Döneminde İstanbul’da Anadolu Lehine Faaliyette Bulunan Gizli Gruplardan Zabitan Grubuna Ait Vesika”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. VI, nr. 18, Ankara 1990, s. 211.
- AYSEVENLER Kubilay, “Türkiye Cumhuriyetinin Felsefî Temelleri”, *Doğu-Batı*, nr. 8, Ağustos-Eylül-Ekim 1999, s. 117.
- Baha Tevfik, “Kadının Hukuk-ı Siyaseti”, *Kadın*, nr. 14, 12 Kanun-ı Sani 1324, s. 7-8.
- BARIŞ İzzettin, “Osmanlı’da Tüberküloz”, *Toraks*, C. 3, nr. 3, Aralık 2002, s. 335-336.
- BAYKAL Bekir Sıtkı, *Millî Mücadele’de Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti*, Atatürk Kültür, Dil ve Tairh Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 1986, s. 1.
- BEYHAN Mehmet Ali, “II. Abdülhamit Döneminde Hafife Teşkilatı ve Jurnaller”, *İlmî Araştırmalar*, nr. 8, İstanbul 1999, s. 65-83.
- Cevat Fehmi, “Otuz Güzide Arasında Bir Anket”, *Cumhuriyet*, nr. 2695, 7 T. Sani 1931, s. 2.
- ÇETİN Halis, “Gelenek ve Değişim Arasında Kriz: Türk Modernleşmesi”, *Doğu-Batı*, Kasım-Aralık-Ocak 2003, s. 11.
- ÇETİN Nurullah, “Bir Türk Edebiyatı Sosyolojisi Tasarımı”, *Edebiyat Sosyolojisi*, Editör: Köksal Alver, Hece Yayınları, Ankara 2004, s. 204.
- CİNGİ Selçuk, “Yolsuzluk Olgusu ve Ekonomik Analizi”, *Yeni Türkiye (Siyasette Yozlaşma Özel Sayısı I)*, C. 2, nr. 13, İstanbul 1997, s. 656.
- DOĞAN Abide, “Aka Gündüz’ün Romanlarında Sosyal Meseleler”, *Türk Kültürü*, C. 26, nr. 298, Şubat 1988
- DOĞANER Yasemin, “Bir Modernleşme Modeli Olarak Atatürk’ün İnkılâpları”, *Atatürk Dergisi (Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâpları Enstitüsü Müdürlüğü)*, C. 4, nr. 1, Ocak 2004, s. 155-156.
- DOĞRAMACI Hüseyin , “Aka Gündüz’ün Yayımlanmamış Millî Mücadele Hikâyeleri”, *Türkiyat Araştırmaları (Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araş. Enstitüsü)*, nr. 7, Güz 2007, s. 107-121
- DUMAN Doğan, “Cumhuriyet Baloları”, *Toplumsal Tarih*, C. 7, nr. 37, Ocak 1997, s. 45.
- DUMAN Doğan-DUMAN Pınar, “Kültürel Bir Değişim Aracı Olarak Güzellik Yarışmaları”, *Toplumsal Tarih*, C. 7, nr. 42, Haziran 1997, s. 20.
- DIRANAS Ahmet Muhip, “Aka Gündüz”, *Çaba*, C. 2, nr. 17, Ankara 1968

- DÖLEK Ali, "Platon Felsefesi'nde Sanatın Toplumsal İşlevi ve Eğitim", *İlim ve Sanat*, nr. 30, Ekim 1991, s. 32.
- DUBEN Alan, "Seksen Yıl Önce İstanbul'da Aile Hayatı", Çev.: Nuray Mert, *Tarih ve Toplum*, C. 9, nr. 50, Şubat 1988, s. 26-31.
- DUMAN Doğan-DUMAN Pınar, "Kültürel Bir Değişim Aracı Olarak Güzellik Yarışmaları", *Toplumsal Tarih*, C. 7, nr. 42, Haziran 1997, s. 20-26.
- DUMAN Doğan, "Cumhuriyet Baloları", *Toplumsal Tarih*, C. 7, nr. 37, Ocak 1997, s. 44-48.
- EKER Aytaç, "Yozlaşmanın Boyutları ve Giderilmesine İlişkin Çözüm Önerileri", *Yeni Türkiye (Siyasette Yozlaşma Özel Sayısı II)*, C. 3, nr. 14, 1997, s. 1032-1038.
- EMRE İsmet, "Batılılaşma Sürecindeki Türk Romanında Eşitsizlik", *Türk Dili ve Edebiyatı Makaleleri*, nr. 3, Sivas 2003, s. 337-359.
- ENGİNÜN İnci, "Hâlîde Edip Adıvar'ın Eserlerinde Çocuklar", *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, Dergah Yay., İstanbul 1991, s. 416-425.
-, "Ömer Seyfettin ve Çocuklar", *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, Dergah Yay., İstanbul 1991, s. 409-415.
-, "Yeni Fikirlerin Yansıma Alanı Olarak Edebiyat", *Araştırmalar ve Belgeler*, Dergah Yay., İstanbul 2000, s. 11-25.
-, "Ziya Gökalp ve Çocuk", *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, Dergah Yay., İstanbul 1991, s. 426-435.
- ERCAN Dilek, "Mürebbiyelik ve Türk Romanında Bazı Mürebbiye Tipleri", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, nr. 12, Konya 2002, s. 216-217.
- ERCİLASUN Bilge, "Edebiyatta Millîlik ve Milliyetçilik", *Yeni Türk Edebiyatı Üzerine İncelemeler I*, Akçağ Yayınları, Ankara 1996, s. 450-466.
- (ERİŞİRGİL) Mehmet Emin, "Mürebbiye", *Hayat*, C. 4, nr. 89, 9 Ağustos 1928, s. 1-2.
- ERGÜN Turgay, "Yönetimde Yozlaşma Olgusu Üzerine", *Amme İdaresi Dergisi*, nr. 11, Mart 1978, s. 24-30.
- (GÖKAY) Fahrettin Kerim, "Verem Mücadelesi ve Sanatoryumlar I", *İctihad*, nr. 170, 1 Teşrin-i Evvel 1924, s. 3436.
-, "Verem Mücadelesi ve Sanatoryumlar II", *İctihad*, nr. 172, 1 Kanun-ı Evvel 1924, s. 3466-3467.
- GÖKÇE İsmail, "Sağlık Bahisleri", *Ulus*, nr. 4880, 26 Şubat 1935, 2 Mart 1935, s. 5.
- GÖKÇEK Fazıl, "Tanzimat Dönemi Roman ve Hikâyelerinde Kadın-Erkek İlişkilerinin Düzenlenişi ile İlgili Bazı Tespitler", *Türk Yurdu*, C. 20, nr. 153-154, s. 126-132.

- GÖKŞEN Enver Naci, “Romanlarımızda Çocuk”, *Tedrisat Mecmuası*, nr. 56, Ocak 1958, s. 22-24.
- GÜNAYDIN Nimet, “İlk Kadın Memurlar”, *Hayat Tarih Mecmuası*, C. 5, nr. 4, Mayıs 1967, s. 66.
- GÜNEŞ Günver, “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Ödemiş’in Kimsesiz ve Yoksul Çocukları: Ödemiş Himaye-i Etfal Cemiyeti’nin Faaliyetleri”, *Kebikeç*, nr. 19, 2005, s. 141-155.
- GÜZEL Şehmus, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Toplumsal Değişim ve Kadın”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, C. 3, İstanbul 1985, s. 858-865.
- HAS-ER Melin, “Tanzimat Devri Türk Romanında Kadın”, *Türk Edebiyatı*, nr. 297, Temmuz 1998, s. 43-46.
- HEPER Metin, “Bürokrasi”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, İstanbul, C. 2, s. 290.
- İLERİ Selim, “ ‘Dikmen Yıldızı’ Üzerine”, *Türk Dili* (Türk Kurtuluş Savaşı Özel Sayısı), C. 34, nr. 298, 1976, s. 48-49.
- İNAM Ahmet, “Din İstismarı ve Din İstismarının İstismarı”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fak. Dergisi*, C. 3, nr. 1, Diyarbakır 2001, s. 163.
- İPEK Nedim, “Birinci Dünya Savaşı Esnasında Karadeniz ve Doğu Anadolu’da Cereyan Eden Göçler”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fak. Dergisi*, nr. 12/1, Mayıs 1999, s. 161-224.
- İSTAM, “Tarihimizde İlk Öğretmenler Grevi”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, nr. 42, Temmuz 2000, s. 36.
- KAPLAN Mehmet, “Dede Korkut Kitabında Kadın”, *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar I*, Dergah Yay., İstanbul 1995, s. 41-54.
- KAPLAN Leyla, “II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Kadınlarının Özgürleşme Hareketi”, *Osmanlı* (Ansiklopedisi), C. 5, s. 467-470.
- KARADENİZ Feriha, “XVI. ve XVII. yüz yıllarda Farklı Sınıflardaki Osmanlı Kadınına Genel Bir Bakış”, *Osmanlı* (Ansiklopedisi), C. 5, s. 450.
- KARAKAŞ Turan, “Sorun: Siyasal Yozlaşma, Çözüm: Bilimsel Siyaset”, *Ulusal*, nr. 4, Güz 1997, s. 153-156.
- KARAKIŞLA Yavuz Selim, “II. Abdülhamit’in Saltanatı (1876-1909) Kızıl Sultan mı, Ulu Hakan mı?”, *Toplumsal Tarih*, nr. 103, Temmuz 2002, s. 10-19.
-, “Savaş Yetimleri ve Kimsesiz Çocuklar: ‘Ermeni’ mi, ‘Türk’ mü?”, *Toplumsal Tarih*, nr. 69, Eylül 1999, s. 46-55.

-, “Sultan II. Abdülhamit’in İstibdad Döneminde (1876-1909) Hafiyelik ve Jurnalcilik”, *Toplumsal Tarih*, nr. 110, Kasım 2003, s. 12-21.
- (KARLIDAĞ) Abdullah Cevdet, “Verem-Sanatoryum”, *İctihad*, nr. 256, 15 Temmuz 1928, s. 4857.
- KARLIKLI İhsan, “Türk Ocağı ve Hamdullah Suphi”, (Hamdullah Suphi Tanrıöver Özel Sayısı), s. 59-60.
- KEFELİ Emel, “Evliliği Sorgularken: *Levayih-i Hayat*”, *Türk Kültürü İncelemeleri*, nr. 12, İstanbul 2005, s. 191-204.
-, “‘Savaş-Çocuk’ Çocuk İlişkisinin Kıbrıs Türk Şiirindeki Yansımaları”, *İlmî Araştırmalar*, nr. 15, Bahar 2003, s. 27-38.
- KERMAN Zeynep, “Halid Ziya’nın Romanlarında Çocuk ve Çocuk Terbiyesi”, *Türk Dili (Çocuk Edebiyatı Özel Sayısı)*, C. XLIX, nr. 400, Nisan 1985, s. 211-217.
-, “Hüseyin Rahmi ve Halid Ziya’da Mürebbiye Meselesi”, *İ. Ü. Edeb. Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, Cilt 24-25, 1980-1986, s. 209-304.
- KILIÇ Hüseyin, “Hukuk-ı Aile Kararnamesi”, *Tarih ve Toplum*, C. 12, nr. 69, Eylül 1989, s. 40-42.
- KILIÇBAY M. Ali, “Savaş ve Ekonomi, *Doğu-Batı*, nr. 24, Ağustos-Eylül-Ekim 2003, s. 143-145.
- KOÇU Reşat Ekrem, “Osmanlı Tarihinde Yasaklar”, *Tarih Dünyası (Özel Sayı-2)*, Tarih Kütüphanesi Yay., İstanbul 1950, s. 5-42.
- KÖPRÜLÜ Fuat, “Türk Edebiyatının Menşei”, *Edebiyat Araştırmaları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1966, s. 49-130.
- KURT Abdurrahman , “Osmanlı’da Kadının Sosyo-Ekonomik Konumu”, *Osmanlı (Ansiklopedisi)*, C. 5, s. 434-449.
- LANSON Gustave, “Edebiyat Tarihi ve Sosyoloji”, Çev.: Cemil Meriç, *Hisar*, nr. 154, Ekim 1976, s. 8-9 (29 Ocak 1904’te Ecole de Harates Etudes Sociales’de verilen konferans).
- NUHOĞLU Hidayet Y., “Darü’l-eytam”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 8, İstanbul 1993, s. 521.
- OKTAY Ahmet, “Roman ve Tarihsel Dönem”, *Yazko-Edebiyat*, nr. 31, Mayıs 1983, s. 97-99.
- ÖZCAN Mustafa, “Aka Gündüz’ün Az Bilinen Bir Eseri: *Yarım Türkler*”, *Millî Kültür*, nr. 58, 1987, s. 89-94.

- ÖZEL Sabahattin, “Tehcir Konusunda Bazı Gerçekler ve Millî Kurtuluş Savaşı’nda Vatansever Ermeniler”, (İstanbul Üniversitesinde Düzenlenen *Uluslararası Ermeni Konferansı*’nda sunulan bildiri), İstanbul 2001, 376-382.
- ÖZGÜVEN İbrahim Ethem, *Evlilik ve Aile Terapisi*, PDREM Yayınları, Ankara 2000, s. 19.
- ÖZÖN Mustafa Nihat, “Kitaplar Arasında”, *Atatürk Devri Türk Edebiyatı I*, Hazırlayan: Mehmet Kaplan vd., Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1982, s. 313-315.
- ÖZTÜRK Fahri, “Yolsuzluk Sorunu ve Çözüm Önerileri”, *Yeni Türkiye (Siyasette Yozlaşma Özel Sayısı II)*, C. 3, nr. 14, 1997, s. 1026.
- ÖZTÜRK Osman, “Osmanlılarda Tanzimat Sonrası Yapılan Hukukî Çalışmalar ve Mecelle-i Ahkam-ı Adliye”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 6, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, s. 504-518.
- ÖZTÜRK Said, “Osmanlıda Çok Evlilik”, *Tarih ve Düşünce*, Mart 2001, nr. 2001/03, s.12.
- SEYYAR Ali - KURUTKAN Mehmet Nurullah, “Sosyal Hizmetler Kapsamında Hayat Kadınlarının Psiko-Sosyal Rehabilitasyonu”, *T.C. Başbakanlık SHÇEK Genel Müdürlüğü, Birinci Sosyal Hizmetler Şurası Ön Komisyon Raporları ve Bireysel Çalışmalar*, Ankara, Nisan 2004, s. 491-505.
- SARKAR P. R., “Edebiyatın Yaratıcıları ve Toplumun Hızlı Bir Şekilde İlerlemelerindeki Roller”, *Evrensel Rönesans*, nr. 3, 1982
- SINAR Alev, “Savaşın Gerçek Kurbanları: Çocuklar”, *Savaş Çocukları Öksüzler ve Yetimler*, İstanbul 2003, s. 347-360.
- SOYDAN Aynur, “Kadın Kimliğinin Oluşması Çerçevesinde Meslekî Teknik Eğitim (Cumhuriyet İdeolojisinin Kuruluş Sürecinde Kız Enstitüleri 1923-1940)”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, nr. 1, 2002, s. 269-287.
- SOYKAN Ömer Naci, “Edebiyat Sosyolojisi İncelemeleri: A. Yöntem Üstüne”, *Cogito*, nr. 3, İstanbul 1995, s. 175-176.
-, “Edebiyat Sosyolojisinde Uygulamalı Bir Yöntem Denemesi”, *Adam-Sanat*, nr. 46, Eylül 1989, s. 19-22.
-, “Ütopyalarda Sanat-Toplum İlişkisi”, *Felsefe Dünyası*, nr. 1, Temmuz 1991, s. 31-37.
- Suat Derviş, “Veremlilerle Konuştum”, *Cumhuriyet*, nr. 4197, 20 Kanun-ı Sani 1936, s. 1-2.

- SÜRMELİ Serpil, “Malta Sürgünlerinin Yurda Dönüşü”, *Atatürk Dergisi (Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâpları Enstitüsü Müdürlüğü)*, C. 3, nr. 4, Temmuz 2003, s. 63-89.
- ŞAYLAN Gencay, “Cumhuriyet Bürokrasisi”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, İstanbul, C. 2, s. 298-320.
- TANYU Hikmet, “Büyü”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 6, İstanbul 1992, s. 501.
- TAYMAS Abdullah Battal, “Hamdullah Suphi Bey’de Milliyeçilik”, *Türk Yurdu*, C. 6, nr. 2, Şubat 1967, (Hamdullah Suphi Tanrıöver Özel Sayısı), s. 52-53.
- TOKER Şevket, “Batılılaşma ve Alafrangalık”, *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, nr. 4, Ege Üniversitesi Edeb. Fak. Yay., İzmir 1985, s. 79-109.
- TOPRAK Zafer, “İstanbul’da Fuhuş ve Zührevî Hastalıklar 1914-1933”, *Tarih ve Toplum*, C. 7, nr. 37, Ocak 1987, s. 45-47.
- TURAL Sadık Kemal, “Tarihçinin Edebiyat Dünyasından Alması Gerekenler veya Metoda Ait Düşünceler”, *Edebiyat Bilimine Katkılar*, Ecdad Yay., Ankara 1993, s. 27-45.
- TÜMER Günay, “Fuhuş”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 13, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 1996, s. 209-214.
- UÇMAN Abdullah, “İkinci Meşrutiyet’ten Sonraki Bazı Edebî ve Fikrî Faaliyetler Üzerine”, *Millî Kültür*, nr. 38, Şubat 1983, s. 39-42.
-, “Türk Romanında İlk Alafranga Tip: Felatun Bey”, *Ahmet Midhat Efendi Kitabı*, Beykoz Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2007, s. 105-113.
-, “Yayımlanışından 100 Yıl Sonra Türkçe Şiirler”, *Tarih ve Toplum*, nr. 186, Haziran 1999, s. 363-367.
- UĞURCAN Sema, “Ahmet Midhat Efendi’nin Romanlarında İsim Sembolizasyonu”, *Türk Edebiyatı*, nr. 129, Temmuz 1984, s. 55-56; nr. 130, Ağustos 1984, s. 68-69.
-, “Aka Gündüz”, *Türk Dili*, nr. 427, Temmuz 1987, s. 33-44.
-, “Osmanlı Türk Romanında Kadın Tipleri”, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, nr. 11, Mart 2002, s. 117-126.
-, “Osmanlı’dan Cumhuriyete Türk Kadını”, *Erdem*, C. 11, nr. 33, Ocak 1999, s. 989-998.
-, “Ömer Seyfettin’in Hikâyelerinde Kadın Tipleri”, *Doğumunun 100. Yılında Ömer Seyfettin*, Marmara Üniversitesi Fen-Edeb. Fak. Yay., İstanbul 1984, s. 149-169.

-, “Tanzimat Devrinde Kadının Statüsü”, *150. Yılında Tanzimat*, Yayına Hazırlayan: Hakkı Dursun Yıldız, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1992, s. 497-510.
- ULU Cafer, “Savaş Zamanında Osmanlı Sağlık Politikası I. Dünya Savaşı Örneği”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, nr. 42, Temmuz 2000, s. 96-97.
- UNAT Ekrem Kadri, “Türkiye Cumhuriyeti’nde Sıtma ve Tüberküloz Savaşı”, *Bilim ve Teknik*, nr. 168, Kasım 1981, s. 19-20.
- UYAR Hakkı, “Çarşaf, Peçe ve Kafes Üzerine Bazı Notlar “, *Toplumsal Tarih*, C. 6, nr. 33, Eylül 1996, s. 6-11.
- (UYGUR) M. Nermi, “Aşk ve İstibdad Piyesi”, *Kadın*, nr. 30, 25 Mayıs 1325, s. 8-10.
-, “Şark ve Garp Kadınları”, *Kadın*, nr. 25, 30 Mart 1325, s. 2-4.
-, “Kadınlar ve Akademi”, *Kadın*, nr. 27, 4 Mayıs 1325, s. 10-13.
- ÜLKÜTAŞIR M. Şakir, “Türkiye’de İlk Balo”, *Hayat Tarih Mecmuası*, Yıl: 2, nr. 6, Temmuz 1966, s. 40-41.
-, “Türk Toplumunda Kadının Yeri”, *Hayat Tarih Mecmuası*, Yıl: 3, C. 1, nr. 4, Mayıs 1967, s. 46-50.
- ÜSDİKEN Behzat, “Sigmund Weinberg ve Türkiye’de Sinemanın Başlangıcı”, *Toplumsal Tarih*, C. 8, nr. 45, s. 38-41.
- YAYLA Yıldızhan, “Adalet ve Yargı”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, İstanbul, C. 4, s. 908-928.
- YAYMAN Hüseyin, “Siyasal Kültür ve Siyasal Yozlaşma”, *Yeni Türkiye (Siyasette Yozlaşma Özel Sayısı I)*, C. 2, nr. 13, İstanbul 1997, s. 703.
- YAZAR M. Behçet, “Aka Gündüz”, *Yedigün*, C. 14, nr. 346, İstanbul 1946.
- YILBAŞ Mahmut, “Kamuda Yozlaşma”, *Yeni Türkiye (Siyasette Yozlaşma Özel Sayısı I)*, C. 2, nr. 13, İstanbul 1997, s. 384-387.
- YILDIRMAZ Sinan, “İstanbul’da Millî Mücadele ve Gizli Örgütlerin Faaliyetleri”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, nr. 1, 2002, 357.
- Ziya Gökalp, “Terbiye ve Milliyet”, *Muallim*, C. 1, nr. 1, 15 Temmuz 1332/1916, s. 33-39; nr. 2, 15 Ağustos 1332/1916, s. 33-39; nr. 3, 15 Eylül 1332/1916 s. 65-71.
-, “Milliyet ve Terbiye”, *Muallim*, C.1, nr. 4, 15 Teşrin-i Evvel 1332/1916, s. 97-102.
-, “Terbiye Münakaşaları”, *Muallim*, nr. 7, 15 Kânun-ı Sâni 1332/1916, s. 193-202; nr. 8, 1 Mart 1333/1917, s. 225-231; nr. 9, 1 Nisan 1333/1917, s. 264-272.

YILMAZ Aytekin, “Siyasal ve Bürokratik Yozlaşma”, *Yeni Türkiye (Siyasette Yozlaşma Özel Sayısı I)*, C. 2, nr. 13, İstanbul 1997, s. 422-426.

TABLolar**Tablo 1. Aka Gündüz'ün Roman, Hikâye ve Tiyatrolarında İşlediği Meselelerin Türlerine Göre Dağılımı****1.1.Romanlar**

Romanın Adı	İşlenen Mesele	Yayın Tarihi
Bu Toprağın Kızları	Kadın	1927
	Çocuk ve Eğitim	
	Savaş	
	Yozlaşma	
Sarı Zeybek	Kadın	1927
	Savaş	
	Yozlaşma	
Ocak	Kadın	1927
	Çocuk ve Eğitim	
	Savaş	
	Yozlaşma	
Dikmen Yıldızı	Kadın	1928
	Çocuk ve Eğitim	
	Savaş	
	Yozlaşma	
Tank-Tango	Kadın	1928
	Savaş	
	Yozlaşma	
İki Süngü Arasında	Kadın	1929
	Çocuk ve Eğitim	
	Yozlaşma	
Çapkın Kız	Kadın	1930
	Savaş	
	Yozlaşma	
Yaldız	Kadın	1930
	Savaş	
	Yozlaşma	

Bir Ahlâk Meselesi	Kadın	1930
	Çocuk ve Eğitim	
	Savaş	
Ocaklılar	Kadın	1931
	Çocuk ve Eğitim	
	Savaş	
	Yozlaşma	
Ben Öldürmedim-Kokain	Kadın	1933
	Çocuk ve Eğitim	
	Savaş	
	Yozlaşma	
, Onların Romanı	Kadın	1933
	Savaş	
	Yozlaşma	
Bir Varmış Bir Yokmuş	Çocuk ve Eğitim	1933
	Savaş	
	Yozlaşma	
Üç Kızın Hikâyesi	Kadın	1933
	Çocuk ve Eğitim	
Üvey Ana	Kadın	1933
	Çocuk ve Eğitim	
	Savaş	
	Yozlaşma	
Aysel	Kadın	1933
	Savaş	
	Yozlaşma	
Aşkın Temizi	Kadın	1937
	Çocuk ve Eğitim	
	Savaş	
	Yozlaşma	
Hicran	Kadın	1938
	Yozlaşma	

Çapraz Delikanlı	Kadın	1938
Zekeriya Sofrası	Kadın	1938
	Çocuk ve Eğitim	
	Savaş	
	Yozlaşma	
Hırsantos	Kadın	1938
	Çocuk ve Eğitim	
	Savaş	
	Yozlaşma	
Giderayak	Kadın	1939
	Çocuk ve Eğitim	
	Savaş	
	Yozlaşma	
Mezar Kazıcıları	Kadın	1939
	Yozlaşma	
Yayla Kızı	Kadın	1940
	Çocuk ve Eğitim	
	Savaş	
Bebek	Kadın	1941
	Savaş	
	Yozlaşma	
Bir Şoförün Gizli Defteri	Kadın	1943
	Çocuk ve Eğitim	
	Savaş	
	Yozlaşma	
Çiftlik	Kadın	1944
	Savaş	
	Yozlaşma	
Sansaros	Kadın	1945
	Çocuk ve Eğitim	
	Savaş	
	Yozlaşma	

Bir Kızın Masalı	Kadın	1945
	Savaş	
	Yozlaşma	
Eğer Aşk	Kadın	1946
	Savaş	
	Yozlaşma	
Allah Kerim	Kadın	1949
	Çocuk ve Eğitim	
	Savaş	
	Yozlaşma	

1.2.Hikâyeler

Hikâyenin Adı	Dâhil Olduğu Kitap ya da Yayınlandığı Dergi/Gazete	İşlenen Mesele	Yayın Tarihi
Cennet Kapısı	<i>Türk Kalbi</i>	Savaş	1911
Şükka-i Senaverî	<i>Türk Kalbi</i>	Savaş	1911
Atanaş'ın Üç Günü	<i>Türk Kalbi</i>	Savaş	1911
		Yozlaşma	
Teselli	<i>Türk Kalbi</i>	Savaş	1911
Ali Fizânî	<i>Türk Kalbi</i>	Savaş	1911
Ukkaş Bin Mansur	<i>Türk Kalbi</i>	Savaş	1911
Trablusgarp	<i>Türk Kalbi</i>	Savaş	1911
Kayıkçı	<i>Türk Kalbi</i>	Savaş	1911
		Çocuk ve Eğitim	
Bombardıman	<i>Türk Kalbi</i>	Savaş	1911
İki Tarih	<i>Türk'ün Kitabı</i>	Çocuk ve Eğitim	1913
Acu Mehmet	<i>Türk'ün Kitabı</i>	Savaş	1913
Ana Mektubu	<i>Türk'ün Kitabı</i>	Savaş	1913
Kırmızı Cevap	<i>Türk'ün Kitabı</i>	Savaş	1913
Bingazi'de Enver Bey'e:	<i>Türk'ün Kitabı</i>	Savaş	1913
Piç	<i>Türk'ün Kitabı</i>	Savaş	1913

Sulh Mürekkebi	<i>Türk'ün Kitabı</i>	Savaş	1913
Sulhun Ağzı	<i>Türk'ün Kitabı</i>	Savaş	1913
Üçüncü Yüzbaşı	<i>Türk'ün Kitabı</i>	Savaş	1913
Abdülmalik	<i>Tanin</i>	Savaş	1913
Kulağın Küpesi	<i>Donanma</i>	Savaş	1913
Deli Kız	<i>Donanma</i>	Savaş	1913
Zifaf Hatırası	<i>Zifaf Hatırası</i>	Kadın	1914
Odalığın Defteri	<i>Odalığın Defteri</i>	Kadın	1914
Katırcıoğlu	<i>Katırcıoğlu</i>	Yozlaşma	1916
Tel Örgüler Arasında	<i>Hâkimiyet-i Milliye</i>	Savaş	1922
Eskişehir Titriyor ve Yanıyor	<i>Hâkimiyet-i Milliye</i>	Savaş	1922
Millet Yapanları Biliyor	<i>Hâkimiyet-i Milliye</i>	Savaş	1922
Karacabey'le Kermasti Arasında	<i>Hâkimiyet-i Milliye</i>	Savaş	1922
Ölüm Meselesi	<i>Hâkimiyet-i Milliye</i>	Savaş	1922
Öç Ali ile Dülger Emine	<i>Hâkimiyet-i Milliye</i>	Savaş	1922
Hemşire	<i>Cumhuriyet</i>	Kadın	1924
		Savaş	
Büyük Bir Romanın Hülasası	<i>Cumhuriyet</i>	Kadın	1924
Isıtma Bezi	<i>Cumhuriyet</i>	Kadın	1924
		Yozlaşma	
Kız Güllünün Nizamı	<i>Cumhuriyet</i>	Kadın	1924
Dört Masumun Hikâyesi	<i>Cumhuriyet</i>	Kadın	1924
		Savaş	
İlk Namuslu Gün	<i>Cumhuriyet</i>	Kadın	1924
Acı... Fakat Hakikat	<i>Cumhuriyet</i>	Kadın	1924
		Yozlaşma	
Bir Taksim Üç Buçuk	<i>Cumhuriyet</i>	Kadın	1924
		Yozlaşma	
Oturağın İçindekiler	<i>Cumhuriyet</i>	Kadın	1924
Adliyenin Karışık İsm-i Faili	<i>Cumhuriyet</i>	Kadın	1924
Mim Hanım Hazretleri	<i>Cumhuriyet</i>	Kadın	1924
Eski Özür, Yeni Özür	<i>Cumhuriyet</i>	Kadın	1924

Kırmızı Fener	<i>Cumhuriyet</i>	Kadın	1924
Masumların Günahı	<i>Cumhuriyet</i>	Kadın	1924
		Çocuk ve Eğitim	
Kırk Ali	<i>Cumhuriyet</i>	Eğitim	1924
		Yozlaşma	
Öldürdüklerimizin Hikâyeleri	<i>Cumhuriyet</i>	Savaş	1924
Mühendis Kazım	<i>Cumhuriyet</i>	Savaş	1924
Efendinin Vefatı		Yozlaşma	
İnsaflı Canı	<i>Cumhuriyet</i>	Savaş	1924
Kız Kalesinde Açık Divan-ı Harbi	<i>Cumhuriyet</i>	Savaş	1924
Cennetin Hikâyesi	<i>Cumhuriyet</i>	Savaş	1924
Güzel Tayyareci	<i>Cumhuriyet</i>	Savaş	1924
Kitap Disiplini	<i>Cumhuriyet</i>	Savaş	1924
Yepyeni Bir Bayram Tafsilatı	<i>Cumhuriyet</i>	Savaş	1924
Büyük Bir Romanın Hülasası	<i>Cumhuriyet</i>	Savaş	1924
Altın Top	<i>Cumhuriyet</i>	Savaş	1924
		Yozlaşma	
Ezeli Bir Hikâye	<i>Cumhuriyet</i>	Savaş	1924
		Yozlaşma	
Bir Terceme-i Hâl Varakası	<i>Cumhuriyet</i>	Yozlaşma	1924
Mukaddes Köpek	<i>Cumhuriyet</i>	Yozlaşma	1924
Bir Mucip Kanun	<i>Cumhuriyet</i>	Yozlaşma	1924
Bir Adliye Rezaleti	<i>Cumhuriyet</i>	Yozlaşma	1924
Zemzempınarı Davası	<i>Cumhuriyet</i>	Yozlaşma	1924
Bir Olmuş Hikâye	<i>Cumhuriyet</i>	Yozlaşma	1924
Malta'da Anadolu Yaylası	<i>Cumhuriyet</i>	Yozlaşma	1924
Değirmenin Önündeki Oba Kızı	<i>Cumhuriyet</i>	Yozlaşma	1924
Afşar Kızı	<i>Cumhuriyet</i>	Yozlaşma	1924
Emsali Misillu	<i>Cumhuriyet</i>	Yozlaşma	1924
Defterdara Gelen Havale	<i>Cumhuriyet</i>	Yozlaşma	1924
İyilik Eden Cennete Gider	<i>Cumhuriyet</i>	Yozlaşma	1924

Müthiş İhtilal	<i>Cumhuriyet</i>	Yozlaşma	1924
Arifezade Bayram Efendi	<i>Cumhuriyet</i>	Yozlaşma	1924
Bir Fasl-ı Dava Usûlü	<i>Cumhuriyet</i>	Yozlaşma	1924
Talak-ı Selase	<i>Cumhuriyet</i>	Yozlaşma	1924
Cahil Köylü	<i>Cumhuriyet</i>	Yozlaşma	1924
Rahmetlinin Garip İşleri	<i>Cumhuriyet</i>	Yozlaşma	1924
Pek Tehlikeli Bir Ders	<i>Cumhuriyet</i>	Yozlaşma	1924
Hidayet Paşa Nasıl ve Niçin Müşir Oldu	<i>Cumhuriyet</i>	Yozlaşma	1924
Hicran ve İsyan Dolu Bir Hikâye	<i>Cumhuriyet</i>	Yozlaşma	1924
Ömer Seyfettin'in Yumruğu	<i>Guguk</i>	Yozlaşma	1924
Nizam-ı İctimâî Divan-ı Âlisinde	<i>Cumhuriyet</i>	Kadın Çocuk ve Eğitim	1925
Asrî Kızlar I	<i>Cumhuriyet</i>	Kadın	1925
Asrî Kızlar II	<i>Cumhuriyet</i>	Kadın	1925
Asrî Kızlar III	<i>Cumhuriyet</i>	Kadın Savaş	1925
Asrî Kızlar IV	<i>Cumhuriyet</i>	Kadın	1925
Asrî Kızlar V	<i>Cumhuriyet</i>	Kadın	1925
Cibilliyet Meselesi	<i>Cumhuriyet</i>	Kadın	1925
Dört Masumun Hikâyesi	<i>Cumhuriyet</i>	Kadın	1925
Bir Cenaze Arkasında	<i>Cumhuriyet</i>	Savaş	1925
Geçen Günkü Hakiki Hikâye	<i>Cumhuriyet</i>	Savaş	1925
İlk Kahraman	<i>Cumhuriyet</i>	Savaş	1925
O Diyardan Bir Hatıra	<i>Cumhuriyet</i>	Savaş	1925
Otuz Üç Sene Sonra	<i>Cumhuriyet</i>	Savaş	1925
Amerikalı Muhabirin Zekâsı	<i>Cumhuriyet</i>	Savaş Yozlaşma	1925
Bir Serseri Günah	<i>Cumhuriyet</i>	Yozlaşma	1925
Kudurmak Yasak	<i>Cumhuriyet</i>	Yozlaşma	1925
Her Günkü Vaka	<i>Cumhuriyet</i>	Yozlaşma	1925
Terazi Meselesi	<i>Cumhuriyet</i>	Yozlaşma	1925

Bir Cenaze Arkasında	<i>Cumhuriyet</i>	Yozlaşma	1925
Heykeltıraş	<i>Cumhuriyet</i>	Kadın	1926
İki Dans Arasında	<i>Cumhuriyet</i>	Kadın	1926
İki Cuma Arasında	<i>Cumhuriyet</i>	Kadın	1926
Felekle Arsızın Havası	<i>Cumhuriyet</i>	Çocuk ve Eğitim	1926
Yedi Zâbitin Hikâyesi	<i>Cumhuriyet</i>	Savaş	1926
Adadaki Komşum	<i>Cumhuriyet</i>	Savaş	1926
Hasbıhâl Kılıklı Bir Hikâye	<i>Cumhuriyet</i>	Savaş	1926
Üstad Mübeccelin Canlı Resmi	<i>Cumhuriyet</i>	Savaş	1926
Şairin Ölümü	<i>Cumhuriyet</i>	Savaş	1926
		Yozlaşma	
Sevgilerin İfadesi	<i>Cumhuriyet</i>	Savaş	1926
Yaşamak Sırrı	<i>Cumhuriyet</i>	Savaş	1926
Memurin Yurdu	<i>Cumhuriyet</i>	Yozlaşma	1926
Dah... Çüş...	<i>Cumhuriyet</i>	Yozlaşma	1926
Şairin Ölümü	<i>Cumhuriyet</i>	Yozlaşma	1926
Bir Meçhul Hürriyet Kahramanı	<i>Cumhuriyet</i>	Yozlaşma	1926
Bir Çocuk Davası	<i>Cumhuriyet</i>	Savaş	1927
İdare Adamı	<i>Cumhuriyet</i>	Yozlaşma	1927
Bir Tapu Meselesi	<i>Cumhuriyet</i>	Yozlaşma	1927
Saraylı Hanımla Hızır Aleyhisselam	<i>Cumhuriyet</i>	Yozlaşma	1927
Su Bayramı'nın Hikâyesi	<i>Hayat</i>	Savaş	1927
Kerem Çeşmesi	<i>Hayat</i>	Yozlaşma	1927
Karanfilli Tayyare	<i>Türk Hava Mecmuası</i>	Savaş	1927
Ahmet Kahraman	<i>Türk Hava Mecmuası</i>	Savaş	1927
Üç Yeğen	<i>Türk Hava Mecmuası</i>	Savaş	1928
Olacak Hikâye	<i>Türk Hava Mecmuası</i>	Savaş	1928
Wilson Marşı	<i>Türk Hava Mecmuası</i>	Kadın	1928
		Çocuk ve Eğitim	
		Savaş	

Küçük Sıhhiye Memurunun Hikâyesi	<i>Hayattan Hikâyeler</i>	Kadın	1928
		Yozlaşma	
Hatır İçin Öldürülenin Hikâyesi	<i>Hayattan Hikâyeler</i>	Kadın	1928
Katmerli Ahmet Efendi'nin Hikâyesi	<i>Hayattan Hikâyeler</i>	Kadın	1928
Sinemacı Hayret Efendi'nin Hikâyesi	<i>Hayattan Hikâyeler</i>	Yozlaşma	1928
Ali Rıza Bey'in Hikâyesi	<i>Hâkimiyet-i Milliye</i>	Yozlaşma	1928
Silikzâde'nin Hikâyesi	<i>Hayattan Hikâyeler</i>	Yozlaşma	1928
Almanak Bey'in Hikâyesi	<i>Hayattan Hikâyeler</i>	Yozlaşma	1928
Hacı Efendi'nin Mebusluk Hikâyesi	<i>Hayattan Hikâyeler</i>	Yozlaşma	1928
Yürü Yâ Kulumun Hikâyesi	<i>Hayattan Hikâyeler</i>	Yozlaşma	1928
Bir Roman Komprimesi	<i>Hayat</i>	Kadın	1929
		Çocuk ve Eğitim	
Ayşe Kız x Fatma Kız= Saadet	<i>Hayat</i>	Kadın	1929
		Çocuk ve Eğitim	
Polis Cinayeti	<i>Hâkimiyet-i Milliye</i>	Kadın	1929
		Savaş	
		Yozlaşma	
Yıldırımlar	<i>Cumhuriyet</i>	Kadın	1930
		Yozlaşma	
Emniyet Silahı	<i>Cumhuriyet</i>	Kadın	1930
		Yozlaşma	
Ordunun Gözü	<i>Meçhul Asker</i>	Savaş	1930
Asker Çantası	<i>Meçhul Asker</i>	Savaş	1930
Giritli Câfer	<i>Meçhul Asker</i>	Savaş	1930
A.E.G. Behçet	<i>Meçhul Asker</i>	Savaş	1930
Ekmek Muharebesi	<i>Meçhul Asker</i>	Savaş	1930
İsyân	<i>Meçhul Asker</i>	Savaş	1930
Öküzden Tayyare	<i>Meçhul Asker</i>	Savaş	1930
Topal Ayşe	<i>Meçhul Asker</i>	Savaş	1930

Sarı Doktor	<i>Meçhul Asker</i>	Savaş	1930
Ahmet Ata	<i>Meçhul Asker</i>	Savaş	1930
Cephane Treni	<i>Meçhul Asker</i>	Savaş	1930
Pirinç Kama	<i>Meçhul Asker</i>	Savaş	1930
İlk Tayyare	<i>Meçhul Asker</i>	Savaş	1930
Manda Planı	<i>Gazi'nin Gizli Ordusu</i>	Savaş	1930
Gazi'nin Gizli Ordusu	<i>Gazi'nin Gizli Ordusu</i>	Savaş	1930
Sus	<i>Gazi'nin Gizli Ordusu</i>	Savaş	1930
Abacının Hafız	<i>Gazi'nin Gizli Ordusu</i>	Savaş	1930
Çoban Ali	<i>Gazi'nin Gizli Ordusu</i>	Savaş	1930
Su, Bir İbrik Gaz	<i>Gazi'nin Gizli Ordusu</i>	Savaş	1930
Aslan Ağa	<i>Gazi'nin Gizli Ordusu</i>	Savaş	1930
Demirel'in Hikâyeleri	<i>Demirel'in Hikâyeleri</i>	Savaş	1930
Şahin Efendi Bozlağı	<i>Türk Yurdu</i>	Savaş	1930
		Yozlaşma	
Kimya Doktorunun Muallimliğı	<i>Cumhuriyet</i>	Yozlaşma	1930
Bugünle Yarının Farkı	<i>Cumhuriyet</i>	Yozlaşma	1930
Huy Çıkmayınca	<i>Cumhuriyet</i>	Yozlaşma	1930
Bir Muharririn Ölümü	<i>Cumhuriyet</i>	Yozlaşma	1930
Mektep Arkadaşı	<i>Cumhuriyet</i>	Yozlaşma	1930
Bir Mektup	<i>Cumhuriyet</i>	Yozlaşma	1930
Bir Uzun Köy Romanı	<i>Türk Yurdu</i>	Yozlaşma	1930
Bir Vezir, Bir Parça Vatan Sattı	<i>Modern Türkiye Mecmuası</i>	Yozlaşma	1938
İstanbul Bayanı	<i>Türk Duygusu</i>	Kadın	1941
Zehra Abla	<i>Türk Duygusu</i>	Kadın	1941
Kız Taşı	<i>Türk Duygusu</i>	Kadın	1941
Kambur Vicdanlar	<i>Türk Duygusu</i>	Çocuk ve Eğitim	1941
Bir Evlenme Hikâyesi	<i>Kahkaha</i>	Kadın	1949

3.Tiyatrolar

Tiyatro Eserinin Adı	İşlenen Mesele	Yayın Tarihi
Aşk ve İstibdad	Kadın	1909
	Yozlaşma	
Muhterem Katil	Kadın	1914
	Savaş	
Yarım Türkler	Kadın	1919
	Savaş	
Yılmazların İkizler	Kadın	1932
Köy Muallimi	Çocuk ve Eğitim	1932
Beyaz Kahraman	Çocuk ve Eğitim	1932
	Savaş	
Gazi Çocukları İçin I	Çocuk ve Eğitim	1933
Gazi Çocukları İçin II	Çocuk ve Eğitim	1933
Yarım Osman	Savaş	1933
	Yozlaşma	
Gazi Çocukları İçin III	Eğitim	1934
Mavi Yıldırım	Kadın	1934
	Savaş	
	Yozlaşma	
O Bir Devirdi	Kadın	1938
	Savaş	
	Yozlaşma	

Tablo 2. Aka Gündüz’ün Roman, Hikâye ve Tiyatrolarında İşlediği Meselelerin Yıllara Göre Dağılımı

Yıl	Mesele	Tür		
		Roman	Hikâye	Tiyatro
1909	Kadın	x	x	Aşk ve İstibdad
	Yozlaşma	x	x	Aşk ve İstibdad
1911	Savaş	x	Cennet Kapısı	x
			Şükka-i Senaverî	
			Atanaş’ın Üç Günü	
			Teselli	
			Ali Fizânî	
			Ukkaş Bin Mansur	
			Trablusgarp	
			Kayıkçı	
			Bombardıman	
	Yozlaşma	x	Mahkemede	x
1913	Çocuk	x	İki Tarih	x
	Savaş	x	Acu Mehmet	x
			Ana Mektubu	
			Kırmızı Cevap	
			Bingazi’de Enver Bey’e:	
			Piç	
			Sulh Mürekkebi	
			Sulhun Ağzı	
			Üçüncü Yüzbaşı	
			Abdûlmâlik	
			Kulağın Küpesi	
			Deli Kız	
1914	Kadın	x	Zifaf Hatırası	Muhterem Katil
		x	Odalığın Defteri	
	Savaş	x	x	Muhterem Katil

Yıl	Mesele	Tür		
		Roman	Hikâye	Tiyatro
1915	Yozlaşma	x	Katırcıoğlu	x
1919	Kadın	x	x	Yarım Türkler
	Çocuk ve Eğitim	x	x	Yarım Türkler
1922	Savaş	x	Tel Örgüler Arasında	x
			Eskişehir Titriyor ve Yanıyor	
			Millet Yapanları Biliyor	
			Karacabey'le Kermasti Arasında	
			Ölüm Meselesi	
			Öç Ali ile Dülger Emine	
1924	Kadın	x	Hemşire	x
			Büyük Bir Romanın Hülasası	
			Isıtma Bezi	
			Kız Güllünün Nizamı	
			Dört Masumun Hikâyesi	
			İlk Namuslu Gün	
			Acı... Fakat Hakikat	
			Bir Taksim Üç Buçuk	
			Oturağın İçindekiler	
			Adliyenin Karışık İsm-i Faili	
			Mim Hanım Hazretleri	
			Eski Özür, Yeni Özür	
			Kırmızı Fener	
			Masumların Günahı	
	Çocuk ve Eğitim	x	Masumların Günahı	x
			Kırk Ali	
	Savaş		Öldürdüklerimizin Hikâyeleri	x
			Mühendis Kazım Efendinin Vefatı	
			İnsaflı Canı	

Yıl	Mesele	Tür		
		Roman	Hikâye	Tiyatro
1924	Savaş	x	Kitap Disiplini	X
			Yepyeni Bir Bayram Tafsilatı	
			Kız Kalesinde Açık Divan-ı Harbi	
			Cennetin Hikâyesi	
			Güzel Tayyareci	
			Dört Masumun Hikâyesi	
			Büyük Bir Romanın Hülasası	
			Altın Top	
			Ezeli Bir Hikâye	
	Yozlaşma	x	Altın Top	x
			Bir Adliye Rezaleti	
			Mühendis Kazım Efendinin Vefatı	
			Bir Olmuş Hikâye	
			Değirmenin Önündeki Oba Kızı	
			Rahmetli'nin Garip İşleri	
			Pek Tehlikeli Bir Ders	
			Hidayet Paşa Nasıl ve Niçin Müşir Oldu	
			Afşar Kızı	
			Emsali Misillu	
			Acı... Fakat Hakikat	
			Defterdara Gelen Havale	
			Ezeli Bir Hikâye	
			İyilik Eden Cennete Gider	
			Bir Terceme-i Hâl Varakası	
			Kırk Ali	
			Malta'da Anadolu Yaylası	
			Müthiş İhtilal	

Yıl	Mesele	Tür		
		Roman	Hikâye	Tiyatro
1924	Yozlaşma	x	Arifezade Bayram Efendi	x
			Mukaddes Köpek	
			Zemzem Pınarı Davası	
			Bir Mucip Kanun	
			Bir Fasl-ı Dava Usulü	
			Ömer Seyfettin'in Yumruğu	
			Talak-ı Selase	
			Isıtma Bezi	
			Cahil Köylü	
			Bir Taksim Üç Buçuk	
			Hicran ve İsyan Dolu Bir Hikâye	
1925	Kadın	x	Nizam-ı İctimâî Divan-ı Âlisinde	x
			Asrî Kızlar I	
			Asrî Kızlar II	
			Asrî Kızlar III	
			Asrî Kızlar IV	
			Asrî Kızlar V	
			Cibilliyet Meselesi	
			Dört Masumun Hikâyesi	
	Çocuk ve Eğitim	x	Nizam-ı İctimâî Divan-ı Âlisinde	x
	Savaş	x	Bir Cenaze Arkasında	x
			Amerikalı Muhabirin Zekâsı	
			Geçen Günkü Hakiki Hikâye	
			İlk Kahraman	
			O Diyardan Bir Hatıra	
			Asrî Kızlar III	
			Otuz Üç Sene Sonra	
	Yozlaşma		Amerikalı Muhabirin Zekâsı	x
			Bir Serseri Günah	

Yıl	Mesele	Tür		
		Roman	Hikâye	Tiyatro
1925	Yozlaşma	x	Bir Cenaze Arkasında	x
			Kudurmak Yasak	
			Her Günkü Vak'a	
			Terazi Meselesi	
1926	Kadın	x	Heykeltıraş	x
			İki Dans Arasında	
			İki Cuma Arasında	
	Çocuk ve Eğitim	x	Felekle Arsızın Havası	x
	Savaş	x	Yedi Zabitin Hikâyesi	x
			Adadaki Komşum	
			Hasbıhâl Kılıklı Bir Hikâye	
			Üstad Mübeccelin Canlı Resmi	
			Şairin Ölümü	
			Yaşamak Sırrı	
			Sevgilerin İfadesi	
	Yozlaşma	x	Memurin Yurdu	x
			Dah... Çüş...	
			Şairin Ölümü	
			Bir Meçhul Hürriyet Kahramanı	
1927	Kadın	Bu Toprağın Kızları	x	x
		Sarı Zeybek		
		Ocak		
	Çocuk ve Eğitim	Bu Toprağın Kızları	x	x
		Ocak		
	Savaş	Bu Toprağın Kızları	Su Bayramı'nın Hikâyesi	x
		Ocak	Bir Çocuk Davası	
			Karanfilli Hikâye	
		Sarı Zeybek	Ahmet Kahraman	
	Yozlaşma	Bu Toprağın Kızları	İdare Adamı	x
		Sarı Zeybek	Saraylı Hanımla Hızır Aleyhisselam	

Yıl	Mesele	Tür		
		Roman	Hikâye	Tiyatro
1927	Yozlaşma	Ocak	Bir Tapu Meselesi	x
1928	Kadın	Dikmen Yıldızı	Küçük Sıhhiye Memurunun Hikâyesi	x
			Wilson Marşı	
		Tank-Tango	Hatır İçin Öldürülenin Hikâyesi	
	Çocuk ve Eğitim	Dikmen Yıldızı	Wilson Marşı	x
	Savaş	Dikmen Yıldızı	Wilson Marşı	x
			Olacak hikâye	
		Tank Tango	Üç Yeğen	
	Yozlaşma	Dikmen Yıldızı	Küçük Sıhhiye Memurunun Hikâyesi	x
			Katmerli Ahmet Efendi'nin Hikâyesi	
			Sinemacı Hayret Efendi'nin Hikâyesi	
			Ali Rıza Bey'in Hikâyesi	
		Tank Tango	Silikzâde'nin Hikâyesi	
			Almanak Bey'in Hikâyesi	
			Hacı Efendi'nin Mebusluk Hikâyesi	
			Yürü Ya Kulunun Hikâyesi	
1929	Kadın	İki Süngü Arasında	Bir Roman Komprimesi	x
			Ayşe Kız x Fatma Kız= Saadet	
			Polis Cinayeti	
	Çocuk ve Eğitim	İki Süngü Arasında	Bir Roman Komprimesi	x
	Savaş	İki Süngü Arasında	Polis Cinayeti	x
1930	Kadın	Çapkın Kız	Emniyet Silahı	x
		Yaldız	Yıldırımlar	
		Bir Ahlak Meselesi		

Yıl	Mesele	Tür		
		Roman	Hikâye	Tiyatro
1930	Çocuk ve Eğitim	Bir Ahlâk Meselesi	x	x
	Savaş	Çapkın Kız	Ordunun Gözü	x
			Asker Çantası	
			Giritli Cafer	
			A.E.G. Behçet	
			Ekmek Muharebesi	
			İsyân	
			Öküzden Tayyare	
			Topal Ayşe	
		Yaldız	Sarı Doktor	
			Ahmet Ata	
			Cephane Treni	
			Pirinç Kama	
			İlk Tayyare	
			Manda Planı	
			Gazi'nin Gizli Ordusu	
		Bir Ahlak Meselesi	Sus	
			Abacının Hafız	
			Çoban Ali	
			Su, Bir İbrik Gaz	
			Aslan Ağa	
			Demirel'in Hikâyeleri	
			Şâhin Efendi Bozlağı	
	Yozlaşma	Çapkın Kız	Şâhin Efendi Bozlağı	x
			Kimya Doktorunun Muallimliğı	
			Emniyet Silahı	
			Bugünle Yarının Farkı	
		Yaldız	Huy Çıkmayınca	
			Bir Muharririn Ölümü	
			Mektep Arkadaşı	

Yıl	Mesele	Tür		
		Roman	Hikâye	Tiyatro
1930	Yozlaşma	Bir Ahlak Meselesi	Bir Mektup	x
			Yıldırımlar	
			Bir Uzun Köy Romanı	
1931	Kadın	Ocaklılar	x	x
	Çocuk ve Eğitim	Ocaklılar	x	x
	Savaş	Ocaklılar	x	x
	Yozlaşma	Ocaklılar	x	x
1932	Kadın	x	x	Yılmazların İkizler
	Çocuk Eğitim	x	x	Köy Muallimi
				Beyaz Kahraman
	Savaş	x	x	Beyaz Kahraman
1933	Kadın	Onların Romanı	x	x
		Bir Varmış Bir Yokmuş		
		Üç Kızın Hikâyesi		
		Üvey Ana		
		Aysel		
		Ben Öldürmedim-Kokain		
	Çocuk ve Eğitim	Bir Varmış Bir Yokmuş	x	x
		Üç Kızın Hikâyesi		
		Ben Öldürmedim-Kokain		
		Üvey Ana		
		Aysel		
	Savaş	Ben Öldürmedim-Kokain	x	Yarım Osman
		Üvey Ana		
		Onların Romanı		
		Bir Varmış Bir Yokmuş		

Yıl	Mesele	Tür		
		Roman	Hikâye	Tiyatro
	Yozlaşma	Onların Romanı	x	Yarım Osman
		Bir Varmış Bir Yokmuş		
		Aysel		
		Ben Öldürmedim-Kokain		
		Üvey Ana		
1934	Kadın	x	x	Mavi Yıldırım
	Çocuk ve Eğitim	x	x	Gazi Çocukları İçin III
	Savaş	x	x	Mavi Yıldırım
1937	Kadın	Aşkın Temizi	x	x
	Çocuk ve Eğitim	Aşkın Temizi	x	x
	Savaş	Aşkın Temizi	x	x
	Yozlaşma	Aşkın Temizi	x	x
1938	Kadın	Çapraz Delikanlı	x	O Bir Devirdi
		Hicran		
		Zekeriya Sofrası		
		Hırisantos		
	Çocuk ve Eğitim	Zekeriya Sofrası	x	x
		Hırisantos	x	
	Savaş	Zekeriya Sofrası	x	O Bir Devirdi
		Hırisantos		
	Yozlaşma	Zekeriya Sofrası	Bir Vezir, Bir Parça Vatan Sattı	O Bir Devirdi
		Hicran		
		Hırisantos		
1939	Kadın	Giderayak	x	x
		Mezar Kazıcıları		
	Çocuk ve Eğitim	Giderayak	x	x
	Savaş	Giderayak	x	x
	Yozlaşma	Giderayak	x	x

Yıl	Mesele	Tür		
		Roman	Hikâye	Tiyatro
1939	Yozlaşma	Mezar Kazıcıları	x	x
1940	Kadın	Yayla Kızı	x	x
	Çocuk ve Eğitim	Yayla Kızı	x	x
	Savaş	Yayla Kızı	x	x
1941	Kadın	Bebek	İstanbul Bayanı	x
			Zehra Abla	
			Kız Taşı	
	Çocuk ve Eğitim	x	Kambur Vicdanlar	x
	Savaş	Bebek	x	x
	Yozlaşma	Bebek	x	x
1943	Kadın	Bir Şoförün Gizli Defteri	x	x
	Çocuk ve Eğitim	Bir Şoförün Gizli Defteri	x	x
	Savaş	Bir Şoförün Gizli Defteri	x	x
	Yozlaşma	Bir Şoförün Gizli Defteri	x	x
1944	Kadın	Çiftlik	x	x
	Savaş	Çiftlik	x	x
	Yozlaşma	Çiftlik	x	x
1945	Kadın	Sansaros	x	x
		Bir Kızın Masalı	x	x
	Çocuk ve Eğitim	Sansaros	x	x
	Savaş	Sansaros	x	x
		Bir Kızın Masalı		
	Yozlaşma	Sansaros	x	x
		Bir Kızın Masalı		
1946	Kadın	Eğer Aşk	x	x
	Savaş	Eğer Aşk	x	x
	Yozlaşma	Eğer Aşk	x	x

Yıl	Mesele	Tür		
		Roman	Hikâye	Tiyatro
1949	Kadın	Allah Kerim	Bir Evlenme Hikâyesi	x
	Çocuk ve Eğitim	Allah Kerim	x	x
	Savaş	Allah Kerim	x	x
	Yozlaşma	Allah Kerim	x	x

ÖZGEÇMİŞ	
Ad ve Soyad:	Mehmet Güneş
Doğum Yeri:	Ünye
Doğum Tarihi:	1979
Eğitim Durumu	
Lisans	19 Mayıs Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (1996-2000)
Yüksek Lisans	Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı (2002-2004)
Doktora	Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı (2004-)
Meslekî Deneyim	
Küçükçekmece Söğütlüçeşme İlköğretim Okulu Türkçe Öğretmeni (2000-2003)	
Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Araştırma Görevlisi (2003-)	